Murat Sevinç
Dinçer Demirkent

Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası

1921 Anayasası ve Tutanakları

iletişim

MURAT SEVİNÇ 1970'te İstanbul'da doğdu. 1988'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girdi. Yüksek lisans yaparken, 1995 Aralık ayı sonunda Anayasa Kürsüsü asistanı oldu. Yüksek lisans ve doktorasını aynı fakültede, siyaset bilimi alanında yaptı. Halen SBF Anayasa Kürsüsü öğretim üyesi.

DİNÇER DEMİRKENT Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Anayasa Kürsüsü'nde çalışmaktadır. Doktora derecesini "Türkiye'nin Anayasal Düzeninde Cumhuriyetin İki Kuruluşu ve Dinamik Cumhuriyet Kavrayışı" başlıklı tezi ile almıştır. *Ayrıntı Dergi*'de düzenli, başka mecralarda düzensiz olarak yazılar yazmakta, İzmirli olup Ankara'da yaşamaktadır.

İletişim Yayınları 2431 • Araştırma-İnceleme Dizisi 405
ISBN-13: 978-975-05-2143-0
© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
DİZİN Berkay Üzüm
BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MURAT SEVİNÇ
DİNÇER DEMİRKENT

Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası

1921 Anayasası ve Tutanakları

iletişim

Sevgili kürsü hocamız,
Prof. Dr. Cem Eroğul'a...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

KURULUŞUN İHMAL EDİLMİŞ İSTİSNASI:
1921 ANAYASASI VE TUTANAKLARI 11
Akademinin 1921 Anayasası'na bakışı 13
Açıklamaların haklılık payı 19
1921 Anayasası 24
Meclisin kuruculuk niteliği,
Anayasa'nın hazırlık aşaması ve kabulü 24
Anayasa 31
Anayasa'nın öngördüğü yerel yönetim sistemi 37
Vazgeçmenin gerekçeleri ne olabilir? 38
Mustafa Kemal'in anayasa taslağı 41
1921 Anayasası görüşmeleri üzerine birkaç not 44

ÖNERİLEN KAYNAKLAR 53

1921 Anayasası Görüşmeleri 57

DİZİN 429

ÖNSÖZ

1921 Anayasası'nın anayasalar tarihimizde çok önemli bir yeri var. Gerek hazırlandığı ve kabul edildiği Kurtuluş Savaşı yıllarının koşulları, gerek Birinci Meclis'teki tartışmaların içerik ve niteliği, gerekse günümüzdeki siyasal tartışmalar ile ilişkisi açısından. Buna mukabil 1921 Anayasası, Türkiye'de yayınlanan anayasa tarihi ve anayasa hukukuna dair kitaplarda hemen her zaman ihmal edilmiş, genellikle önemsenmemiş, yalnızca belli niteliklerine değinilerek geçiştirilmiş bir metin.

1921 Anayasası üzerine bugüne dek üç kitap yazıldı. Ergun Özbudun, Burak Çelik ve Gülden Çamurcuoğlu'nun eserleri. Giriş yazımızda hem bu eserlerden ilk ikisine hem de konu hakkındaki diğer akademik çalışmalara değiniyoruz. Bu kısımda başlıca amacımız bugüne dek yazılıp çizilenlerin bir dökümünü, bizce eksik kalan ya da bırakılmış yanlarına dikkat çekerek aktarmak oldu.

Giriş'in ardından "tutanakları" ekledik. Anayasaların yapım ve değişiklik süreçlerindeki parlamento tutanakları birer "yazarsız tarih kitabı" özelliğini taşır. Tutanaklarda dönemin koşulları, komisyon ve genel kurul aşamalarında öne çıkan isimler, tartışmaların biçimi ve içeriği, meclis tutanaklarına yalnızca bir "görüşme" olmanın çok ötesinde değer katar. 1921 Ana-

yasası'nın özellikle "kuruluş yılları" açısından önemi düşünüldüğünde, tutanakların değeri daha da artıyor ve günümüz siyasal tartışmalarına neredeyse bir yüzyıl öncesinden ışık tutuyor. Daha önce 1924 ve 1961 Anayasası'nın meclis tutanakları yayınlanmıştı. Şeref Gözübüyük-Zekai Sezgin'in (*1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*) ve Kazım Öztürk'ün (*İzahlı, Gerekçeli, Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*) eserleri, Türkiye'de özellikle anayasa tarihi ve anayasa hukuku üzerine çalışanlar açısından temel başvuru kaynakları. Umarız elinizdeki çalışma da konuyla ilgili olanların işini kolaylaştırırken, 1921 Anayasası'nın metni ve kuruluş yılları üzerine bir kez daha düşünülmesine neden olur.

Gelelim teşekkürlere. Tutanakların dilini daha anlaşılır hale getirmek için bazı sözcüklerin yanında parantez içinde bugünkü karşılıklarını vermek istedik. Böylece eski Türkçeye aşina olmayanların okumasını kısmen kolaylaştırmayı amaçladık. Bu konuda bizlere, kendisi de Mülkiye mezunu olup halen lisansüstü eğitimine devam eden öğrencimiz Deniz Gürsoy yardımcı oldu. Deniz, tutanakları baştan sona büyük dikkatle okudu ve son derece özenli bir çalışma yaptı. Meslektaşımız Çağdaş Sümer, tutanakları Osmanlıca metinle karşılaştırdı ve bir "atlama" olup olmadığını kontrol etti. Emekli "Kürsü" Hocamız Prof. Dr. Cem Eroğul, "Giriş"i okuyarak çok değerli uyarılar yaptı. Sevgili arkadaşımız Berk Mesutoğlu ise önerdiği düzeltme ve değişiklikle azımsanmayacak bir katkı sundu. Katkıda bulunanlara ve yayınlamayı kabul eden İletişim Yayınları ile eserin çıkmasında emeği olan yayınevi çalışanlarına içtenlikle teşekkür ederiz.

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye) Anayasa Kürsüsü'nün iki mensubu tarafından hazırlanan kitap, umuyoruz bu alanda çalışan araştırmacı ve akademisyenlere yararlı olur.

MURAT SEVİNÇ - DİNÇER DEMİRKENT
Ankara, Kasım 2016

KURULUŞUN İHMAL EDİLMİŞ İSTİSNASI: 1921 ANAYASASI VE TUTANAKLARI

Hafızalarımızda "kitapçık" biçiminde yer bulan anayasalar, bir yandan devleti şekillendirip diğer yandan o devlet ile toplumu arasında ilişki kuran, siyasal işlevin boyun eğdiği "kuruluş ve işleyiş kurallarını" içeren belgelerdir. Klasik burjuva demokrasilerinden çıkıp dünyayı saran bu sözleşmelerde, devletin iç örgütlenmesine, devlet organları arasındaki ilişkilere, ayrıca devlet ile toplum arasındaki ağı örmeye yönelik kurallar, kısaca kuruluşun ana ilkeleri yer alır. Dolayısıyla anayasalar, kaçınılmaz biçimde, var oldukları düzenin ve o düzeni yaratan "siyasetin" parçasıdır. İçinde doğduğu ya da doğacağı dünyadan kopuk, boşlukta süzülen bir anayasa yoktur. İster "yazılı" ister "geleneksel" olsun her anayasa bir toprağın ürünüdür ve ülkelerin tarihleri bilinmeden değerlendirilemez. Anayasa tarihi, aynı zamanda devlet ve devlet-toplum ilişkilerinin tarihidir. Söz konusu ilişki tarihsel boyutta ele alınmalıdır ki güncel olan kavranabilsin.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu topraklarda anayasal belgelerin serüveni 19. yüzyılın başlarına (1808 Sened-i İttifak) dek götürülür. İlk anayasa "ferman anayasa" niteliğine sahip olan 1876 tarihli *Kanun-u Esasi*'dir ve bununla mutlak monarşi anayasa yoluyla ilk kez "şarta" bağlanmıştır. 19. yüzyılın

son çeyreğinde meşruti monarşiye geçmek o esnada Rusya gibi bir devletin henüz mutlak monarşi ile yönetildiği düşünüldüğünde, azımsanmaması gereken bir gelişmedir. Kanun-u Esasi'yi hazırlayan komisyonun (Encümen-i Mahsusa) çalışmalarına Sultan II. Abdülhamid de katılmış ve talep ettiği değişiklikleri yaptırmıştır. Kanun-u Esasi ile güçlü sultanlık karşısında cılız yetkilerle donatılmış bir meclis yaratılmıştır. Yasa önermek için padişahtan izin alması gereken, iznini aldığı yasanın metnini hazırlama yetkisine dahi sahip olmayan (*Şura-yı Devlet* hazırlıyordu), sınırlamalarla dolu bu sürecin ardından kabul edebildiği yasa yine padişah tarafından "mutlak veto" edilebilen bir Meclis. Nitekim II. Meşrutiyet'e dek Meclis'in iki kanadı "heyet" sözcüğüyle, sonrasındaysa Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan olarak adlandırılmıştır. Kanun-u Esasi, II. Mahmud ile birlikte kabul edilmeye başlanan uyruk haklarının çoğunu tanımış, ancak haklar düzeni özellikle padişaha (hükümet aleyhine çalıştıkları polis soruşturmasıyla tespit edilenler için) "sürgün" yetkisi tanıyan 113. madde nedeniyle büyük ölçüde anlamsız hale gelmiştir. I. Meşrutiyet ilanının ardından kısa aralıklarla iki seçim yapılmış, her ikisinde de ortaya çıkan parlamento çoğunluğunun tavrı II. Abdülhamid'i "memnun etmediğinden" padişah tarafından "tatile gönderilen" Heyet-i Mebusan'ın toplanması, yeniden seçim yapılması Abdülhamid tarafından engellenmiş; Anayasa 1878-1908 arasında otuz yıl boyunca askıya alınmıştır. Kanun-u Esasi'de II. Meşrutiyet (1908) ardından kapsamlı değişiklikler yapılmış (1909) ve bu Anayasa, imparatorluğun ilk ve son anayasası olarak kalmıştır.

Çalışmamızın konusu olan 1921 Anayasası (*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*), imparatorluk *fiilen* sona ermişken, Kurtuluş Savaşı'nı yürütenlerin Anadolu'da kurdukları meclisin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

1921 Anayasası, savaş koşullarında *meclis hükümeti* sistemi kuran, özel koşulların ürünü olan bir belgedir. Kurtuluş Savaşı başından sonuna dek "yasallık zemininin" yaratılmasına özen göstererek, dikkat çekici biçimde sürekli "yasa" ve "meclis" kaygıları güdülerek verilmiştir. Genelgeler, yerel ve ulu-

sal kongreler ve 1921 Anayasası, söz konusu "sürecin" aşamalarıdır.

Biz, 1921 Anayasası'nın aşağıda anlatılacak genel niteliklerini ve anayasa tarihimiz açısından son derece özgün yanı olan yerel özerklik modelini açıklamak için bugüne dek ileri sürülen görüşlerin "doğruluk" ve "haklılık" paylarını teslim ediyoruz kuşkusuz. Buna mukabil 1921 Anayasası'nın hazırlanış aşamasının, anayasa görüşmelerinin ve özellikle yerel yönetimlere ilişkin düzenlemelerinin daha fazla ilgiyi hak ettiği kanısındayız.

Anayasa'nın niteliklerine geçmeden önce Türkiye anayasacılığı/anayasa tarihçiliği ve konu açısından önemli isimlerin 1921 Anayasası'na dair görüşlerini kısaca hatırlatmak yararlı olacaktır.

Akademinin 1921 Anayasası'na bakışı

Anayasacılığımız açısından çok önemli bir isim olan Tarık Zafer Tunaya'nın 1876-1938 arasında Türkiye'de yaşanan siyasal gelişmelerin anlatıldığı eseri, başkaca çalışmalarında daha ayrıntılı incelediği konular hakkında yayınlamış makalelerini içermektedir. Bunlardan biri, 1970 yılı Nisan ayında *Türk Tarih Dergisi*'nde yayınlanan makalesi, ilk Meclis'in kuruluşunu ve 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu ele alır. Tunaya, 1921 Anayasası'nın yerel özerkliklerin hükme bağlandığı 10. maddesinden sonraki maddelerine ilgi göstermemiştir. Anayasa'ya dair temel vurgusu daha ziyade halkçılık düşüncesi üzerinedir ve halkçılık ilkesinin tüm işaretlerini Anayasa'nın meclisin/devletin yapısını oluşturan ve meclis hükümeti sistemini kuran ilk maddelerinde aramıştır. Oysa o halkçılık düşüncesi ve *Halkçılık Programı*'nın (aşağıda anlatılacak) Anayasa metninde yaşama geçirildiği yerlerin başında, hiç kuşkusuz idari yapıyı düzenleyen ve bazı yerel birimlere muhtariyet tanıyan hükümler gelmektedir. Tunaya, kitabının 1924 Anayasası'ndaki halkçılık ilkesini anlattığı kısmında da Türk devriminin içeriğini, ulus adına ve ulusça yapıldığını ve halkın devrimle bir-

likte yeni bir siyasal unsur olarak ortaya çıktığını dile getirmesine karşın, yerel yönetim konusuna değinmemiştir. (Tunaya, 2009: 137 vd.)

İlhan Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları* adlı eserinin ilk cildinde 1921 Anayasası'na değinmektedir. Arsel, Anayasa'daki yerel yönetimin "farkındadır" ve konuyu "halk egemenliği" ilkesi ile açıklamaktadır. Arsel'e göre, "Filhakika bu kanun, milleti doğrudan doğruya iş başına getirmek, millete hürriyetini temin etmek, milleti efendi kılmak gayesini tahakkuk ettirmek için, hâkimiyetin millete ait olduğunu ve milletin bu hâkimiyet hakkını B.M. Meclisi vasıtasiyle istimal edeceği esasını ilan etmekle iktifa etmemiş ve fakat Vilayetlerde, Kazalarda ve Nahiyelerde halk idaresi esaslarının cari olmasını sağlamak gayesini gütmüştür." (Arsel, 1965: 73) Arsel son olarak, söz konusu hükümlerin "tatbikine imkân bulunamadığını" belirtmiştir.

Mümtaz Soysal, *Anayasaya Giriş*'te "...padişahlığı açıkça yıkmamakla birlikte, ulus egemenliğine dayalı yepyeni devlet kuran yepyeni bir anayasa," olarak tanımladığı 1921 Anayasası'nın yerel yönetimlere ilişkin hükümleri konusunda vurguyu "halkçılık" düşüncesine yapmıştır: "Hatta, 1921 Anayasası bir 'halk hükümeti' kurmak amacında o derece ileri gitmektedir ki, illerdeki ve bucaklardaki yönetimin seçimle iş başına gelen 'şura'lara (yönetici meclislere) bırakılmasını, eğitim, sağlık, ekonomi, bayındırlık ve sosyal yardım gibi işlerin onlara devredilmesini öngörmektedir. Ancak, Kurtuluş Savaşı'nın havası içinde bu pek demokratik hükümler gerçek anlamıyla uygulanabilmiş değildir." (Soysal, 1969:159)[1] Soysal, bir diğer tanınmış eseri olan *100 Soruda Anayasanın Anlamı*'nda da konuya dair başka bir şey söylememiştir.[2]

Bülent Nuri Esen, *Türk Anayasa Hukuku* adlı kitabında Kurtuluş Savaşı'nın "safhalarını" anlatırken 1921 metnine değinip Anayasa'nın 1876'ya hâkim olan ilkelerin tamamen tersi olan

1 Mümtaz Soysal (1969), *Anayasaya Giriş*, 2. bası (Ankara: Sevinç Matbaası).

2 Mümtaz Soysal (1986), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 6. Baskı (İstanbul: Gerçek Yayınevi).

"temel prensipler" kabul ettiğini, hükümdarın egemenliğinin yerini millet egemenliğinin aldığını belirtmiştir. (Esen, 1968: 66)[3] Esen'in 1921 Anayasası'na dair verdiği bilgi bundan ibarettir.

Yavuz Abadan ve Bahri Savcı Türkiye'nin anayasal gelişmelerini özetledikleri ortak eserlerinde, 1921 Anayasası'nın temel nitelikleri konusuna eğilip yerel yönetim kısmına dair şu kadarını hatırlatmakla yetinmişlerdir: "Bu Anayasa; Vilâyet, kaza, nahiye idareleri ile genel müfettişlikler hususunda, yani idare hususunda, kendi hacminin yarısını kaplayan hükümler koymuştur." (Abadan-Savcı, 1959: 64)[4]

Gerek "yerel kongre iktidarları" gerekse 1921 Anayasası üzerinde en çok duran ve etnik farklılıklardan kaynaklanan "sözcük-sistem" tercihlerine dikkat çeken anayasa hukukçusu Bülent Tanör'dür. *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri* adlı kitabında 1921 Anayasası'na uzunca yer ayırmıştır. Nahiyelerin özerkliği üzerine yapılan meclis tartışmalarında, üyelerinin çoğunluğunun "komün idareleri" yoluyla, yerel işlerin merkeze danışılmadan yürütülmesinden yana oluşunun altını özellikle çizmiştir. (Tanör, 1998: 264-65) Tanör çoğu anayasacının yaptığı gibi 1921 Anayasası'nın yerel yönetim sistemini yalnızca ilginç bulmakla yetinmeyerek, yerel özerkliklerin gerekçeleri üzerinde durmuştur. İlk tespiti (ve hâlihazırda yaygın olan kanı), Büyük Millet Meclisi (BMM)'nde egemen olan halkçılık düşüncesidir. Tanör'ün tespit ettiği diğer gerekçeyse, "deneyimlerdir". Tanör'ün sözcükleriyle, "...1918-20 arasında Anadolu ve Trakya'da oluşan ve açıkça iktidarlaşan yerel inisiyatifler yani yerel kongre iktidarları sağlanmıştır. Bir kısmı zaten kongrelere delege olarak katılmış ve yürütme görevleri yüklenmiş olan BMM üyelerinin, bu canlılığın izlerini meclise taşımamış olmaları düşünülemez." (Tanör, 1988: 266) Yazar, kurulların oluşma fırsatı bulamadığını da eklemiştir. Söz konusu hükümlerin uygulanamadığını belirttikten sonra konuyu bitirdiği satırlarda, ça-

3 Bülent Nuri Esen (1968), *Türk Anayasa Hukuku* (Ankara).

4 Yavuz Abadan, Bahri Savcı (1959), *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış* (Ankara: Ajans Türk Matbaası).

lışmamız açısından son derece önemli bir "ayrıntıyı" hatırlatır: "Buna karşın ARMH[5] Grubunun 1923 seçim bildirgesinde hâlâ 'vilayet muhtariyeti' ve Şuralar Kanunu hazırlığı vaadi yer alıyordu." (Tanör, 1988: 267) Dolayısıyla Tanör, her ne kadar Kürt meselesine değinmese de (belki de o dönemde bazı belgelerin henüz ortaya çıkmamış olmasındandır) 1921 Anayasası'nın yerel yönetim modeli ile söz konusu modelin şu ya da bu biçimde uzun süre gündemde kaldığının farkındadır.

1921 Anayasası üzerine yayınlanmış kitabı bulunan Ergun Özbudun, 2012 yılında yayımlanan 1924 Anayasası'na ilişkin eserinin "Yerel Yönetimler" başlığını taşıyan bölümünde 1921'in "terk edilen" özerklik sistemi konusuna kısaca değinmiştir. "1921 Anayasası'nın yerel yönetimlere ilişkin hükümleri hiçbir zaman uygulamaya konmamış olduğu gibi, 1924 Anayasası ile bu hükümlerden merkeziyetçi bir yönetim anlayışı yönünde keskin bir sapma yaşanmıştır... 90'ıncı madde, illerin, şehir, kasaba ve köylerin tüzel kişilik sahibi olduklarını belirtmek suretiyle, bu düzeylerde yerel yönetim birimlerinin oluşacağını ifade etmekle birlikte, 1921 Anayasası'nın aksine, ne onların görev alanları, ne de organlarının halkça seçileceği hakkında bir hüküm vardır. İllerin işleyişinin yetki genişliği (tevsi-i mezuniyet) ve görev ayrımı (tefrik-i vezaif) esaslarına göre yürütüleceğini hükme bağlayan 91'inci maddenin de yerel yönetimlerle bir ilgisi yoktur." (Özbudun, 2012: 70) Yani Anayasa'ya göre iller, bir yerel yönetim birimi değil merkezi yönetimin taşra teşkilatının birimleridir.[6] Yine aynı eserde 1921'den bu denli hızlı bir kopuş olmasının "hemen hiç tartışılmamasını" da ilginç bulmuştur Özbudun. Ardından şöyle devam etmiştir: "1921 yılında hayli radikal denilebilecek yerinden yönetim ilkelerini coşkuya kabul eden TBMM, üç yıl sonra aşırı merkeziyetçi bir yönetim sisteminin kurulmasını nasıl bu kadar sessiz ve itirazsız şekilde kabul etmiştir? Muhtemel bir açıklama, Atatürk ve çalışma arkadaşlarının baştan beri güçlü

5 Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Grubu.

6 Ergun Özbudun (2012), *1924 Anayasası* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

bir milli ve merkeziyetçi devlete taraftar oldukları, ancak Milli Mücadele'nin olağanüstü şartları içerisinde etnik bakımdan Türk olmayan unsurların, özellikle Kürtlerin Milli Mücadele doğrultusunda seferber edilebilmeleri için bu yolu tercih ettikleridir." (Özbudun, 2012: 72)[7] Özbudun'a göre zafer elde edilmesiyle bu zorunluluk ortadan kalkmıştır.

Anayasa hukukçusu ve Marksist kuramcı Cem Eroğul, ders notu olarak hazırladığı *Anatüzeye Giriş*'te, 1921 Anayasası'na Kurtuluş Savaşı serüveni içinde kısaca değinmiştir. Asıl vurguyu "egemenlik" ilkesi ve meclis hükümeti modeline yapmış ve bu kısa Anayasa'nın "o günlerde çok güçlü olan halkçılık anlayışının yansıması olarak, il ve bucak örgütlenmesi için yaygın bir yerinden yönetim düzenlemesi getirdiğini" vurgulamıştır. (Eroğul, 2012: 235-36)[8]

Yıldızhan Yayla ise özellikle ademimerkeziyet ilkesinin altını çizmiştir. Yayla'ya göre Anayasa'nın yapıldığı dönemde başta Prens Sabahattin olmak üzere pek çok düşünce insanı ve siyasetçi merkeziyetçiliğe karşıdır: "...ademimerkeziyet anlayışı, kuşkusuz siyasi olayların belirlediği çerçeve içinde ve 1920'lerde, asıl anlamına uygun biçimde genişlemiş; hatta İngiltere'nin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yönetim usullerine Türkiye'de yer verilmesini düşündürecek kadar ileri gitmiştir." (Yayla, 1984: 117)[9] Yazar, eserinin sonlarına doğru 1921 Anayasası'nın yönetim ilkelerini ayrıntılı biçimde incelemektedir (s. 118 vd.) ancak "gerekçe ya da gerekçeler" üzerinde yeterince durduğu söylenemez.

Anayasa tarihimiz üzerine 2016 yılında güncellenerek yeniden basılan bir eserin yazarı olan Taha Parla, 1921 Anayasası'nın temel niteliklerini anlatmış ve yerel yönetim konusuna iki paragrafla değinip muhtariyetin "sonrasında" terk edildiğini şu sözlerle ifade etmiştir: "1921 Anayasası'nda neredeyse fe-

7 Özbudun bu görüşünü desteklemek için Baskın Oran'ın *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme* (Ankara: Dost Kitabevi, 1988), s. 98-99 adlı eserine atıf yapıyor.

8 Cem Eroğul (2012), *Anatüzeye Giriş*, 12. bası (Ankara: İmaj Yayınevi).

9 Yıldızhan Yayla (1984), *Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezaif*, 2. baskı (İstanbul: İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi).

deralist bir yaklaşımla ele alınan, ama daha sonraki anayasalarda başka türlü düzenlenen, merkezi yönetim yerel yönetim ilişkilerini somutlaştıran 11. maddeye göre..." (Parla, 2016: 24)[10]

Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukukuna Giriş* kitabında, başta meclis hükümeti sistemi olmak üzere 1921 Anayasası'nın bazı temel niteliklerinden söz etmekle birlikte (s. 145-150) Anayasa'nın yarısını oluşturan idari düzenlemelere tek satırla dahi olsa değinmemiştir.[11] Genç kuşak anayasa hukukçularından Burak Çelik'in, sonrasında kitap olan yüksek lisans tezi 1921 Anayasası üzerinedir ve yerel yönetim konusuna kısa da olsa değinmektedir. Çelik'e ve göndermede bulunduğu meclis tartışmalarına göre, 1921 Anayasası hakkında yapılan görüşmelerde yerel yönetim konusunda ilgi, daha çok "memur otokrasisine karşı verilen savaşa" yöneltilmiştir. (Çelik, 2007: 76-77) Yine Çelik'e göre Yüce Sovyet sistemi Anayasa'nın esin kaynaklarından biridir. Çelik bu öykünmeyi "ittifak siyasetleri" bağlamında ele almıştır. (Çelik, 2007: 85)[12]

Son dönem anayasa hukukçuları içinde en üretken ve hukuk fakültelerinde en çok okunanların başında gelen Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş* adlı eserinde 1921 Anayasası'na çeşitli yönleriyle yer ayırmıştır. Bu anayasaya yaklaşımı açısından çalışmamızı ilgilendiren kısımlar "Türk devleti" ile "Türkiye devleti" kavramları arasındaki farka işaret eden iki sayfa ile (s. 49-50) "yerinden yönetim" başlığı altında (s. 52-53) yer alan "beş" satırdır.[13] Yazar, 1921 Anayasası'nda "Türk" yerine "Türkiye" sözcüğünün tercih edilmesine fazla bir anlam yüklenmesine karşı çıkarken, söz konusu ayrımı "anlamlı" bulan Bülent Tanör'ü eleştirmektedir.[14] Gözler, Tanör'ün "etnik" nitelikle-

10 Taha Parla (2016), *Türkiye'de Anayasalar, Tarih Ideoloji, Rejim 1921-2016*, 5. bası (İstanbul: Metis).

11 Mustafa Erdoğan (2004), *Anayasa Hukukuna Giriş* (Ankara: Liberte).

12 Burak Çelik (2007), *Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası* (İstanbul: GSÜ Yayınları).

13 Kemal Gözler (2000), *Türk Anayasa Hukuku* (Bursa: Ekin Kitabevi).

14 Bülent Tanör'e göre "...ulusal kurtuluş savaşı esas olarak Türk milliyetçilerinin damgasını taşımakla birlikte, Türk olan ve olmayan unsurların anti-emperyalist birliğini temsil ediyordu. Erzurum ve Sivas Kongreleri belgeleri baş-

re vurgu yapan bu yorumunu "abartılı" bulmuştur. Ona göre 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda kullanılan "Türkiye Devleti" ibaresinden böyle bir sonuç çıkarılamaz. "Türkiye" devleti ile "Türk" devleti arasında anlam farklılığı yoktur. Aralarında farklılık yaratmak için zorlama yorumlar gerekir.[15] Açıkçası Gözler'in bu değerlendirmeleri, anayasacılığımıza hâkim olan eğilimin fazla "iddialı" ve "meraksız" bir dille sergilendiği son derece çarpıcı bir örneğidir. "Yerinden Yönetim" başlığı altında ise Gözler, toplam beş satırda Anayasa'nın 10.-23. maddeleri arasının yerel yönetimlere ayrılmış olmasını "hayret verici" bulmuştur. Ancak neden hayret verici olduğunu açıklama zahmetine girmeyerek Anayasa'nın "ademimerkeziyete çok önem verdiği" saptamasıyla konuyu kapatmıştır.[16]

Açıklamaların haklılık payı

Görüldüğü gibi bir iki istisnai yaklaşım dışında pek dikkate alınmayan 1921 Anayasası'nın genel niteliklerini ve tabii yerel özerklikleri, dönemin güçlü halkçılık düşüncesine dayandırmak ana eğilimdir. Aşağıda değinilecek olan *Halkçılık Beyan-*

---

ta olmak üzere, pek çok tarihsel kaynakta bu birlik, zaman zaman "İslâm ekseriyeti", "bilcümle anasırı (unsurlar) İslâmiye" gibi terimlerle de ifade olunmuş, bunların "öz kardeşliği" vurgulanmıştır. Bu bakımdan "Türkiye Devleti" ibaresi, etnik kökeni, dili ve kültürü ne olursa olsun, belli bir siyasal coğrafya (Misak-ı Milli sınırları) içinde yaşayan insanların siyasal birleşmesinin en üst noktası olan devleti, bütün kucaklayıcılığıyla ifade ediyordu." Bülent Tanör (1998), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: YKY), s. 211.

15 Gözler'e göre, "Bugün de içinde yaşadığımız Cumhuriyetin resmi adı "Türk Cumhuriyeti" değil, "Türkiye Cumhuriyeti"dir. Keza, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında da "Türkiye Devleti" ifadesi bulunmaktadır... O halde "Türkiye Devleti" ibaresinden yola çıkarak yapılan yorumlar, Anayasamızda yer alan "Türkiye Cumhuriyeti" ifadesinden yola çıkarak bugün için de yapılabilir. Kanımızca... ifadeleri arasında farklılık yaratan yorumlar, belirli bir etnik ideolojiden esinlenen zorlama yorumlardır." (Gözler, 2000: 49-50)

16 Türkiye anayasa tarihi bakımından kurucu ve istisnai bir metin olmasına karşın 1921 Anayasası hakkında üniversitelerde üretilen tez sayısının azlığı da şaşırtıcıdır. Yukarıda anılan Burak Çelik'in tezi dışında üretilmiş yalnızca altı tez daha vardır. Bunların altısı da yüksek lisans tezidir. Yalnızca biri doğrudan doğruya yerel özerklikler üzerine yazılmıştır. 1921 Anayasası, doğrudan bir doktora tezinin konusu olmamıştır.

namesi bu görüşün güçlü dayanaklarından biridir. Bülent Tanör'ün üzerinde durduğu "yerel kongre iktidarlarının" (halkın kaderini kendi eline alma isteğinin sembolü) etkisi ise bir diğer açıklamadır.[17] Yine, Kurtuluş Savaşı sırasında yakın ilişki kurulan Bolşeviklerin "şuralar/kurullar" sisteminin katkısı da değerlendirmelerde bahsi geçen konulardandır.

Söz konusu temellendirmelerin her birinin diğeriyle ilintili olduğu söylenebilir. Bunun en somut kanıtı, 1921 Anayasası'nın taslağını oluşturacak olan Halkçılık Programı'nın kendisidir. Program TBMM'ye sunulduğunda Ali Şükrü Bey'in "Bolşevizmi aynen taklit etmemek, halkın değerleriyle onu birleştirmek" gerektiği yönündeki talepleri dikkat çekicidir:

> Bugün düşüncemiz ve yegâne vazifemiz memleketi kurtarmaktır ve bunun için cephede lâzım gelen müdafaatı yapacak ve memleketi kurtaracak bir ordumuz vardır. Fakat askerimiz firar ediyor. Açık görüşelim, memleketin muhtelif mahallerinde isyanlar çıkıyor, daha açık soruyorum. Memleketin birçok yerlerinde halk bize karşı pek de lâzım geldiği kadar merbut bulunmuyor. Binaenaleyh Hükümetin programı bu gibi esasatı düşünüyor ve bunu ortaya atıyor. Fakat bu program halkın ruhunu tetkik noktai nazarından noksandır... Hükümet programını yaparken, bir defa halkın, yani avamı bağlayacak, avamı hareket ettirecek bir kayıt yapsın. Bir kaydı ilâhi olan din hususuna ehemmiyet versin ve bu kayıtları buraya ilâve etsin... Esas itibariyle açık söylüyorum. Bolşevizm cereyanı... Ben Bolşevizm cereyanı aleyhinde değilim. Fakat eskiden yaptığımız gibi, bu günkü dünyanın geçirmekte olduğu büyük inkılâptan müteessir çıkmayacağız diye kimse diyemez. Müteessir olacaktır, idaremizde değişiklik olacak, fakat bunu

17 Bülent Tanör, "Türkiye Devleti" teriminin kökeninde de 1918 Kasım'ında Kars'ta kurulan ve sonunda *Hükümet-i Cumhuriye'ye* dönüşen devletin olduğunu düşünüyor. Burada bir devlet ya da devletçik söz konusudur. Kars devletçiği Anayasası'nın 8. ve 9. maddeleri "Türkiya Devleti"nden söz ederken, kendi kaderini onunkiyle birleştiriyordu. Tanör'e göre bu "önsezi" iki yıl sonra gerçekleşti. (Tanör, 1998: 254) Tanör, "Türkiye Devleti" terimi Anayasa'ya her ne kadar Rıza Nur'un önerisiyle girmişse de isim babasının Kars'ta kurulan cumhuriyet olduğu kanısında. (Tanör, 1998: 255)

> eski yaptığımız gibi, yine taklit ederek, Rusların yaptığına yahut Almanların yaptığına bakarak onları mukallidane bir şekilde yapacak olursak memlekete ikinci bir nifak sokacağız.[18]

1921 Anayasası'nın mayasındaki halkçılık düşüncesi –sonrasından farklı olarak– sadece Bolşevizm ile değil, özerklikle de ilişkili görünmektedir. Halkçılık, Bolşevizm ve kendi kaderini tayin kavramları ile aynı doğrultuda kullanılan yerel özerklikler, gerek 1921 Anayasası görüşmelerinde gerekse de onun öncesinde zaman zaman birbirinin yerine kullanılan ifadeler olagelmiştir. Birinci TBMM'nin açılmasının ardından nasıl bir siyasal örgütlenmeye gidileceğine yanıt arayan halkçı programların her birinde özerk şuralar esastır.[19] Halkçılık Programı'nı ve dolayısıyla 1921 Anayasası'nı etkileyen,[20] yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşuna işaret eden bu programların ortak özellikleri olarak halkın tekçi olmayan bir kavrayışı ve ademimerkeziyetçiliğin egemenliğin halka ait olduğunun bir göstergesi olarak kavranması sayılabilir. 1921 Anayasası'ndaki halkçılık düşüncesinin özünü bu nitelikler oluşturmakta ve 1921 Anayasası görüşmelerinin tutanakları halkçılığın, "egemenliğin halka verilmesi, özerk vilayetlerde halk tarafından kullanılması olarak kavrandığını" göstermektedir. 1924'ün ardından yeni bir biçim alarak "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle" şiarında cisimleşen halkçılık ise 1921 Anayasası'nın doğduğu düşünce dünyasına ait değildir.[21]

---

18 *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 4, 20.09.1920, s. 203-205.

19 Halkçılık Programı'nın ve bu programa dayanan 1921 Anayasası'nın nasıl bir dünyanın ürünü olduğunu kavramak için incelenmesi gereken bu üç program, Halk Zümresi Siyasi Programı, Temsil-i Mesleki Programı ve Mesai'dir. Mesai'ye ilişkin ilk incelemeyi Mete Tunçay aynı ismi taşıyan eseri ile yapmıştır. Mete Tunçay (1971), *Mesai: Halk Şûralar Fırkası Programı*, (Ankara: AÜ SBF Yayınları) Bu programların karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için Dinçer Demirkent (2015), *Türkiye'nin Anayasal Düzeninde Cumhuriyetin İki Kuruluşu ve Dinamik Cumhuriyet Kavramı* (yayımlanmamış doktora tezi).

20 Halkçılık Programı Meclis'e sunulduğunda, Halk Zümresi'ne mensup Mesut Bey, Programın daha önce yayımlanmış Halk Zümresi Programı'nın kötü bir yorumu olduğunu belirtmiştir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 4, s. 203-205.

21 Türkiye'de halkçılık düşüncesinin evrimi konusunda iki temel eser için bkz. Gencay Şaylan ve İlhan Tekeli (1978), "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, S. 6-7. Zafer Toprak (2013), *Türkiye'de Popülizm: 1908-1923* (İstanbul: Doğan Kitap).

Bolşevik etkisi üzerinde de kısaca durmakta yarar var.[22] Ömür Sezgin, Birinci Meclis'te Bolşevikliğin kuruluş aşamasındaki etkisi konusunu birkaç boyutuyla ele almıştır.[23] İlki,

22 TBMM'deki Bolşeviklik tartışmalarına hız veren, Karabekir'in Meclis'e gönderdiği 11.05.1920 tarihli mektup olmuştur. Sovyet Devrimi'nden Fransız Devrimi'ne atıfla "İnkılâbı Kebir" olarak bahseden Karabekir'in vurgusu geri döndürülemez bu akımın, ezilen halklar için kurtarıcı rolüne ilişkindir: "Şark'ın taksimi için başlayan kanlı muharebelerin sonu gelmek üzeredir. Dünyanın bütün akvamını kendi boyundurukları altına alan İngiliz yağmacılarının kuvvetleri seferberlikleri sukut etmektedir. Artık Rus inkılâbı kebirinin darbeleri sayesinde dünyanın köle ve esaretin eski binaları yıkılıyor. Hükümetler milletlerin eline geçecektir. Rusya, alınteriyle ve kan bahasına çalışan bütün milletlerin dünyanın esir milletlerine hürriyet kazandırmak için şerefli bir sulh akdedecektir... Rus Cumhuriyeti millet Sovyetleri, memleketlerinizin cebren işgalini ret ile ilân eder ki, İstanbul Müslümanların elinde kalacaktır. Türkiye'nin taksimine ve Türk arazisinden bir Ermenistan teşkiline dair olan muahede yırtılmış ve mahvolmuştur. Yine ilân ederiz ki, İran'ın imhasına dair yapılan muahede de yırtılmıştır. Yağmagerleri, memleketinizi boyunduruk altına alan zâlimleri reddeyleyiniz. Artık susulacak devir geçti. Memleketinizin efendisi kendiniz olunuz. Arkadaşlar, kardeşler dünyanın esir milletlerinin tahlisini bayraklara yazalım." *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 1, s. 256-257. Kurtuluş Savaşı sırasında ulusal güçler yanında yer alan gazetelerde Bolşeviklikten sıkça bahsedilmiş, övülmüş ve eleştiriler yayımlanmıştır. Bunların en ilginçlerinden biri Emel Akal'ın, Kastamonu'da yayımlanan *Açıksöz* gazetesinin 14 Ekim 1920 sayısından aktardığı "Şuralar Hükümeti Nasıl Olur" başlıklı yazısıdır: "Bolşeviklik şartlarından birincisi, Şuralar hükümetidir. Bolşeviklik ilan edilir edilmez Şuralar tesis etmek icab eder. Bu şuralar nasıl vücuda gelirler? Köy halkı, bir gece toplanıp aralarından üç-beş adam intihab ederler. Köy küçük ise üç adam, ortaca ise beş adam, büyük ise her mahalleden beş adam hesabıyla azalar intihab olunur. Bu intihab olunan azalar heyetine Şura, azalarına da Şura azaları denilir. Köy Şurasının azalarından birisi reis intihab olunur, buna da köy komiseri adı verilir..." Köy şurasının istatistik tutmak başta olmak üzere görevlerini saydıktan sonra yazı, nahiye, mahalle, kasaba, kaza, şehir ve liva şuralarını tanımlar. Bu yazının tamamı ve "Şark Mefkûresi"nin Anadolu'da nasıl düşünüldüğünü aktaran başka gazete yazıları için bkz. Emel Akal (2013), *Moskova, Ankara, Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları) s. 247-260.

Buna benzer birçok yayına rastlamak mümkündür ve mesele ulusal güçlere destek veren gazetelerle de sınırlı değildir. TBMM bütçesinden pay ayırarak Bolşevikliğe ilişkin kitaplar dahi çevirtilmiştir: "Bolşevizme ait bir eserin ücreti tahririyesi namiyle... Efendiye 11 Ağustos tarihli senet mukabilinde 2.500 ve aynı nam ile... Efendiye 10 minh ve 31 Temmuz 1336 tarihli senetler mukabilinde iki defada 5.000 ve (icmali siyasi) namı altında Beye 3.000 ve Anadolu Ajansına ve Hâkimiyeti Milliye gazetesine muavenetten dolayı... Beye 27 Temmuz 1336 tarihli senet mukabilinde 10.000 ve (Rus) İnkılâbına ait eserden dolayı... imzalı 19 Temmuz 1336 tarihli senet mukabilinde 2.500 kuruş ki ceman 23.000 kuruş sarf edilmiştir." *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 23, s. 74.

23 Ömür Sezgin (1984), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu* (Ankara: Birey ve Toplum).

çok sayıdaki isyanlarda Bolşevikliğin devrimcileri karalamak için kullanılmasıdır. Diğeri, Meclis'in Bolşeviklerle savaş sırasında kurduğu ilişkidir. Sezgin'e göre, "Kolayca anlaşılacağı gibi BMM Hükümetinin genel politikası iki esasa dayanmaktadır: Hilafet ve saltanata bağlı kaldığını bildirerek Anadolu'da (ve Meclis'te) birliği sağlamak; işgal kuvvetlerine karşı savaşında Sovyet Rusya ile ittifak yapmak." (Sezgin, 1984: 33)[24] Bolşevikliğin gücü ve etkisi üzerine düşüncelerini şu şekilde özetlemiştir: "1920 Anadolusunda Bolşeviklik, bazı yazarlarca abartıldığı ölçüde önemli değildir. Meclis içinde bir Bolşevik gruptan söz edilemez... Mustafa Kemal ve BMM Hükümeti Bolşeviklik cereyanını ciddi bir tehlike olarak görmemektedirler. Özellikle 1921 Ocağında sola karşı girişilen bastırma hareketi daha çok muhafazakârlar ile süregiden çatışma ile ilgilidir..." (Sezgin, 1984: 35)[25] Mustafa Kemal'in bir gizli oturumdaki konuşması da son derece açıktır: "...bu noktada iki ciheti birbirinden tefrik etmek lazımdır. Biri Bolşevik olmak, diğeri Bolşeviklik Rusyasiyle ittifak etmek. Biz Heyeti İcraiye Bolşeviklik Rusyasiyle ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa Bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz. Bolşevik olmak büsbütün başka bir meseledir. Böyle bir mesele ile iştigale bizim ihtiyacımız yoktur. Fakat ittifak meselesi kemali ciddiyet ve ehemmiyetle takip edilmektedir ve muvaffak olacağımıza ümidimiz berkemaldır. Ancak bu noktanın açık, vazıh ve aleni müzakeresini garbe karşı fiilen ilanı harp edeceğimiz güne talik etmek istiyoruz."[26] Do-

24 Sezgin'in konuya ilişkin yararlandığı başlıca kaynağın yazarı Mete Tunçay'dır. Sosyalist örgütlenmeleri ondan aktarmıştır. Mete Tunçay (1978), *Türkiye'de Sol Akımlar*, 3. bası, 130-152 (Ankara: Bilgi).

25 Anlaşılan o dönemde Bolşevikler ile ittifak bir zorunluluk olarak görülüyor. Bolşevikler ortak düşmana karşı Ankara'yı destekliyordu. Bu durum, İstanbul Hükümeti'nin "Bolşeviklik" propagandasını daha da güçlendiriyor ve Ankara'ya karşı ayaklanmaların kitle tabanını genişletiyor. Bu arada son derece koyu bir taassup olduğunu da söylemek gerek. Sezgin'e göre, "...BMM'de Bolşeviklik hiçbir zaman egemen görüş olmamıştır. Ayrıca, frengi ile mücadelede kadınları ve genç kızları doktor muayene edebilir mi, edemez mi? konusunda tartışmaların haftalar, hatta aylar sürdüğü ve büyük kavgalara sahne olan bir Mecliste, herhalde Bolşevikliğin en önemli cereyan olduğu ileri sürülemez." (Sezgin, 1984: 39)

26 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt 1, s. 48, 29 Mayıs 1920.

layısıyla, 1921 Anayasası'nın özerk yerel idarelerinde Bolşevikler ile yakınlaşmanın, "sovyet/şura/kurul" sisteminin bir payı olduğu kabul edilebilir, ancak bu "pay" ve "yakınlaşma" ile ilgili yorumlarda ölçülü olmak kaydıyla.[27]

1921 Anayasası

Meclis'in kuruculuk niteliği, Anayasa'nın hazırlık aşaması ve kabulü

1921 Anayasası'na dair ilk anlaşılması gereken, anayasayı yapan meclisin "kurucu meclis" niteliği taşıyıp taşımadığıydı. 1921 Anayasası özel bir görüşme ve karar yetersayısı arama gereksinimi duymadan görüşülerek kabul edilmiştir. Meclis'in kuruculuk niteliği konusu farklı oturumlarda tartışılmış ve Mustafa Kemal ilk günden itibaren kararlı bir şekilde meclisin "kuruculuk" vasfına vurgu yapmıştır.

Mustafa Kemal 110 oyla meclis başkanı seçilmiştir (İkinci reis (Reis-i Sani) 109 oyla Celaleddin Arif Bey olmuştur). Meclis

---

27 Konuya ilişkin son sözü yine Ömür Sezgin'e bırakalım: "Toplumda ve Mecliste Mustafa Kemal'e ve temsil ettiği ideolojiye karşı dinci ve saltanatçı bir muhalefet vardır. Günün koşullarında bu ideoloji açıkça savunulmadığı gibi, iç isyanların en hayati olduğu bir dönemde, muhalefet de din adına fazla ses çıkaramamaktadır. Mustafa Kemal ve İcra Vekilleri Heyeti, girişilen mücadelede zorunlu olarak Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmak istemektedir. Bu durumda muhalefet, Hükümete karşı gizliden gizliye Bolşeviklik silahını kullanmaktadır. Mustafa Kemal ise, dini yanı ağır basan bir sol aracılığıyla Mecliste çoğunluğu elinde bulundurmaktadır. Sol'un ortadan kalkıp dini ideolojinin ağır basması nedeniyle Mecliste çoğunluğun elinden gideceğini anlayınca solu Sovyet Rusya ile gizli işbirliği yapmakla suçlayarak, muhafazakârların kendisine yöneltikleri Bolşeviklik silahını etkisizleştirip yine çoğunluğu sağlama yolunu seçmiştir. Sola karşı girişilen sindirme hareketi, komünist güçlerin ve ideolojilerin güçlerinden çekinildiğinden değil, Meclis içinde ve dışında muhafazakârlara karşı durumu sağlamlaştırmak içindir. Başından itibaren temel çatışma 'aydınlanma' ideolojisi ile dinci ve saltanatçı ideoloji arasındadır. Teşkilatı Esasiye Kanunu ile birlikte bu çatışma daha açık olarak ortaya çıkacak ve Mecliste iki grup oluşacaktır." (Sezgin, 1984: 52)

Yeri gelmişken Bolşevizm etkisiyle ilgili önemli bir görüşü hatırlatmak gerekir. Cem Eroğul'a göre 1921 Anayasası ve Kurtuluş Savaşı'nı hakkıyla kavramak için mutlaka Rusça bilinmelidir. Aksi takdirde tam anlamıyla anlaşılamaz. (Yüz yüze görüşmeler)

açılır açılmaz 24 Nisan'da bir İcra Heyeti kurulması için ilk takririni (önerge) vermiştir. Lâyiha Encümeni'nin heyet üzerine hazırladığı tasarı 1 Mayıs'ta ele alınıp kabul edilerek yürürlüğe girer ve ilk *İcra Vekilleri Heyeti* seçilir.[28] Meclis'in başına "büyük" sıfatı bir yasayla konulmamıştır. Meclis üyelerinin kuruma verdiği önem doğrultusunda ortaya çıkmış, öncelikle yasa metinleri ve kararlarda kullanılmaya başlanmıştır. İlk önergelerde "BMM Riyasetine" başlıkları vardır. (Tunaya, 2009: 89)[29] Bir süre sonra Celaleddin Arif Bey şu açıklamayı yapmıştır: "Meclis-i Âli'nin namı Heyet-i muhteremce Büyük Millet Meclisi olmak üzere kabul edilmiştir ve biz de Büyük Millet Meclisi olarak kabul ettik."[30] Bu arada Meclis'in adına "Türkiye" sözcüğü, 23 Nisan'ı milli bayram ilan eden yasayla eklenmiştir.[31]

Peki, imparatorluk hukuken varlığını sürdürüyorken kurulup ilk andan itibaren bu işleri yapan, kendisine "büyük" sıfatını uygun gören Meclis, "kurucu bir meclis" yani *Meclis-i Müsisan* kabul edilebilir mi?

Mustafa Kemal'in hazırladığı 17 Mart 1920 tarihli "seçim bildirisinde" bir kurucu meclis talebi yer alıyordu. Faik Reşit Unat'ın transkripsiyonunu yaptığı metin, anayasa tarihimizde ilk kez "kurucu meclis"i oluşturmak üzere bir seçime gidileceğini sergilemesi açısından önemlidir: "...Kanun-u Esasimizin tahtı sıyanetinde (koruması altında) bulunması lazım gelen, kuvve-i teşriiye, adliye ve icraiyeden (yasama, yürütme ve adalet) ibaret olan kuvayı selasei devlet (devletin üç erki) bugün mevcut değildir. Binaenaleyh vaziyeti hazıranın İstanbul'a rabıtası tamamen katedilmiş bulunan Anadolu'da icabettireceği tarzı idareye ait esasatı her milletin bu gibi zamanlarda müraca-

28 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 1, s. 40 vd.

29 Tarık Zafer Tunaya (2009), *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938*. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) Tunaya bir başka eserinde de görüşünü tekrarlıyor: "1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, zamanın deyimiyle 'Meclisi Müessisan, (kurucu meclis) niteliğindeki 'Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce yapılmıştı. İki seçimle oluşan bu meclis, bu kanunu bağımsızlık savaşı içinde, kendisi yapmıştır ve halkoyuna sunmamıştır." Tarık Zafer Tunaya (1980), *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 4. bası (İstanbul: Fakülteler Matbaası) s. 129.

30 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 1, s. 157.

31 *TBMM Kavanin Mecmuası*, C. 1, s. 120.

at ettiği ahvale tevfikan (uygun olarak) bir Meclis-i Müessisan teşkiliyle tespit etmek zaruridir. Aynı zamanda makamı hilafet ve saltanatın masuniyeti istiklalini (bağımsızlığının korunması) ve makarrı hilafet ve saltanat olan İstanbul'un tahlisini (kurtarılmasını) istihdaf edecek (amaçlayacak) mücahedatı milliyeyi Meclis-i Müessisanın murakabesi elzemdir."[32]

Mustafa Kemal'in önerdiği taslakta meclis seçimleri ve meclis üyeliği için aşağıdaki ilkeler öngörülmüştür:

1. Kurucu Meclis Ankara'da toplanacaktır.
2. Kurucu Meclis üyeleri medeni cesaret, fikri kabiliyet, dini ve milli sağlamlık gibi vasıfları taşımakla birlikte yirmi beş yaşından küçük ve kötü şöhret sahibi olmamalıdır.
3. Kurucu Meclis seçiminde livalar esas alınacaktır.
4. Gayrimüslim unsurların seçime katılmamaları sağlanacaktır.
5. Her livadan beş üye seçilecektir.
6. Kurucu Meclisin acilen toplanması zorunluluğu milletin genel oyuna doğrudan doğruya başvurmayı engellediği için idare ve belediye meclislerinde toplanan genel oya dayanan seçim yolu tercih edilmiştir. Dolayısıyla seçim her livanın idare ve belediye meclisleri ile Müdafaa-i Hukuk merkez kurulları tarafından aynı günde ve celsede yapılacaktır.
7. Kurucu Meclis üyeliğine her parti, zümre, dernek tarafından aday gösterilebileceği gibi her bireyin bu kutsal uğraşa (mücahede-i mukaddes) fiilen atılması için bağımsız adaylığını istediği bölgede ilan etme hakkı vardır.
8. Seçimlere her bölgenin en büyük mülki memuru başkanlık edecek ve seçimlerin güvenliğinden sorumlu olacaktır.
9. Seçimler gizli oy ve mutlak çoğunluk usulleriyle yapılacak ve oyların sayılması meclisin içinden seçeceği iki kişi tarafından ve meclis huzurunda yapılacaktır.
10. Seçim sonunda bütün üyelerin imza ve bizzat mühürlerini

32 Faik Reşit Unat (1957), "Atatürk'ün Toplamak İstediği Meclis-i Müessisan", *Belleten*, C. 21, S. 83, s. 483-487.

içeren üç nüsha mazbata düzenlenecek, bir nüshası mecliste bulundurulacak diğer iki nüshadan biri seçilen kişiye diğeri Kurucu Meclise gönderilecektir.

11. Kurucu Meclis üyeleri Meclis tarafından aralarında kararlaştırdıkları usul ve düzene uygun olarak maaş alacaktır. Ancak yol harcırahları seçim meclislerinin zorunlu masraflar hesabı ile belirleyeceği miktar üzerinden bölge mal sandıklarınca ayrıca özel hesap açılarak karşılanacaktır.
12. Seçimler bu telgrafnamenin alınmasından itibaren beş gün içinde yapılarak üyeler yola çıkarılacak ve sonuçlar isimleriyle birlikte yazılı olarak bildirilecektir. (Unat, 1957: 485-86)

Özellikle Kâzım Karabekir'den gelen uyarılar[33] üzerine "kurucu meclis" ifadesi "olağanüstü yetkilere sahip meclis" şeklinde değiştirilerek yazılan seçim bildirisi 19 Mart tarihinde yayımlanmıştır. Ayrıca Meclis üyeliğine ilişkin de önemli değişiklikler vardır. Üyelik koşulları Kanun-u Esasi'deki koşullara bağlanmış, doğrudan doğruya seçim usulünün uygulamasının önündeki engelden hiç bahsedilmeyerek "ikinci seçmenlik" yöntemi esas alınmıştır. Gayrimüslimlerin seçime katılamayacağı ifadesi taslaktan çıkarılmıştır. Meclis üyeleri Ankara'ya gelen Meclis-i Mebusan üyeleri ile 19 Mart Bildirisi'ne uygun olarak seçileceklerin toplamından oluşacaktır.

Tarık Zafer Tunaya'ya göre üyeler meclisin kuruculuk vasfı üzerinde durmuş, kurucu meclis olduğu görüşü genel kabul görmesine karşın tartışma eksik olmamıştır. Savaş dönemi meclisi üyelerinin kendi yetkileri üzerinde böylesine hararetle durması ilgi çekici. Tabii bu tavrın temel bir gerekçesi, o günlerde 1876 tarihli Kanun-u Esasi'nin henüz yürürlükte oluşuydu.[34] Her ne kadar Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı son toplantısını

33 Karabekir, bu ifadenin halkı ulusal güçlerin aleyhine kışkırtacağına inanmaktadır ve itirazının kaynağı budur. Kâzım Karabekir (1995), *İstiklal Harbimizin Esasları*, (İstanbul: Emre Yayınları), s. 231.

34 Yıldızhan Yayla örneği olmayan bu niteliği şöyle açıklıyor: "...yönetim ilkelerinin, yalnız sonrakine uyduğu ölçüde öncekinin yürürlükte olduğu yani üst üste geldiği bir örnek olmayıp, aynı zamanda ve yan yana uygulamada bulunduğu ileri sürülebilecektir." (Yayla, 1984: 110)

yapmış olsa da devrimciler tarafından dile getirilen nihai amacın, "memleketi, saltanatı ve hilafeti kurtarmak" olarak açıklandığı unutulmamalıdır.[35]

Kimi muhafazakâr üyeler Meclis'in "kurucu" niteliğini kabullenmek istememiştir. Buna mukabil, başkan yardımcısı Celaleddin Arif Bey (İstanbul Darülfünunu'nda Anayasa Hukuku profesörü) gibi devrimci tavır sergileyenler de olur. Arif Bey'e göre Meclis bir devrim meclisi değilse de, 1876 Kanun-u Esasi ile zerrece ilgisi yoktur. Bu kanısını Meclis'in yasama ve yürütme yetkilerini bünyesinde toplayan özelliği ile açıklamıştır.[36] (Ayrıca bkz. Tunaya, 2009: 93-95) Mustafa Kemal, Meclis'in kurucu niteliğe sahip olduğu düşüncesiyle anayasa yapma yetkisi olduğu görüşünü savunuyordu: "...Hâlbuki Meclis-i âliniz,

---

İki anayasanın da yürürlükte olduğunu gösteren meclis kararları ve yasalar vardır. Verdikleri önergelerle, 1921 metni ile çelişmeyen Kanun-u Esasi hükümlerinin geçerli olmasını sağlamaya çalışanlar olmuş ve Mustafa Kemal'in müdahalesi ile reddedilmiştir. Buna mukabil 1876 metni henüz yürürlükten kaldırılmadığı için bazı kısımları geçerlidir. Anayasanın nasıl değiştirileceğine ya da örneğin yasama bağışıklıklarına dair hükümler 1921'de bulunmuyordu. Meclis bu eksikliği iki yolla aşmıştır. İlki, eksik olan konuda Kanun-u Esasi'yi geçerli saymak ya da Heyet-i Umumiye kararlarıyla bunları gidermek. Çoğunlukla ikinci yol tercih edilmiş ve Kanun-u Esasi olabildiğince yok sayılmıştır. Anayasa değişikliğine dair ayrıca bkz. Cem Eroğul (1974), *Anayasayı Değiştirme Sorunu*, (Ankara: Sevinç Matbaası) Eroğul'a göre Anayasa'nın genel karakterine bakılarak değiştirme yetkisinin bütünüyle BMM'ye tanındığı anlaşılabilir. Pozitif dayanağı da 7. maddede yer alan "...umum kavaninin vazı, tadili, feshi, ...gibi hukuk-u esasiye Büyük Millet Meclisine aittir..." hükmüdür.

35 Meclis'te halife ve saltanatın kurtarılacağı, asıl amacın bu olduğu yönündeki görüşü son derece güçlüdür. Niyazi Berkes'in sözcükleriyle, "...komisyon, Mustafa Kemal'in projesindeki direktif ilkeleri bir tarafa iterek, üstün egemenlikle yetkilenecek bir meclis düşününe aykırı bir tasarı hazırlamıştı. Meclis ve onun hükümeti ancak saltanat ve hilafetin kurtuluşu zamanına kadar yasal meşruluğu olabilecek geçici bir meclis ve hükümet olacaktır. Demek ki Kurtuluş Savaşı ulusun kurtulmasından ziyade üstünde Vahidüddin'in oturduğu saltanat ve hilafet tahtının kurtuluşu için yapılan bir savaş olarak anlaşılıyordu!" (Berkes, 1978: 491)

36 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 2, s. 71. Celaleddin Arif, Kanun-u Esasi'de belirtilen anayasayı değiştirme kurallarının aşılmasına ilişkin şunları açıkça söylemiştir: "Büyük Millet Meclisi fevkalade bir Meclis-i Mebusan değildir. Binaenaleyh elinizdeki Kanun-u Esasi'nin bu hususata müteferri maddesi bizi takyit edemez (sınırlandıramaz). Meclisimizin şekli bir meclisi müessisandır ve binaenaleyh Meclis, Kanun-u Esasi'nin herhangi bir maddesini tadil etmek salahiyetini haizdir." *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 7, s. 366.

aynı zamanda bir meclis-i müessisan salahiyetini haizdir. Mevcut Kanun-u Esasi'yi kaldırır, yerine yenisini koyabilir... Milletin hakiki mümessillerinden mürekkep Meclis-i âliniz, salahiyetleri bir şahısta bırakmak istemiyor."[37] Mustafa Kemal'in 25 Eylül 1920'de BMM'de yaptığı konuşmada söyledikleri de konu açısından son derece önemli. Mustafa Kemal, kendileri "milli hâkimiyet" prensibine dayanırken kimi mebusların halife ve sultanla bu kadar meşgul olmasına tepki göstermiştir.[38]

Anayasa görüşmeleri 18 Kasım 1920 günü başlamıştır. BMM İcra Vekilleri Heyeti, *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası* başlığıyla bir metin hazırlamış ve Mustafa Kemal tarafından 13 Eylül 1920 tarihinde Meclis'e sunulmuştur. Adı her ne kadar "anayasa tasarısı" olsa da, içeriği açısından bir hükümet programıdır. O tarihten bugüne daha çok *Halkçılık Programı* olarak bilinir zira *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası*, başlangıcında dört madde halinde bir *Halkçılık Beyannamesi*'ne yer verir ve sonrasında bu beyanname anayasa metninden ayrılıp ayrı olarak yayınlanmıştır:[39]

> "Maksat ve Meslek
>
> 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli sınırları içinde hayat ve bağımsızlığını sağlamak ve hilafet ve saltanat makamını kurtarmak yeminiyle kurulmuştur.
>
> 2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, hayatı ve bağımsızlığını kurtarmayı tek gaye bildiği halkı, emperyalizm ve kapitalizmin tahakküm ve zulmünden kurtararak, idare hâkimiyetinin gerçek sahibi kılmakla amacına ulaşacağı inancındadır.

---

37 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 7, s. 330.

38 Niyazi Berkes de tasarı üzerindeki tartışmalarda saltanat ve hilafetin korunması konusunun günlerce konuşulmasına vurgu yapıyor. Berkes'e göre tartışmalar çok uzun sürünce Mustafa Kemal bir kapalı oturumda, Sevr Antlaşması'nın anlamını anlatmak zorunda kaldı! Tahttakinin bir vatan haini olduğunu ve artık saltanat ve hilafet tartışmalarına dalmanın zamanı olmadığını belirtti. Bunların sonraya bırakılması gerektiğini savundu... Bu dönemde Meclis'teki muhalefet yalnızca Mustafa Kemal'in tek adamlığına karşı değildi, açıkça gerici tepkilerden oluşuyordu. (Berkes, 1978: 494)

39 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 5, s. 371-372.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, milletin hayat ve bağımsızlığına kasteden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı milleti savunmayı ve dış düşmanlarla birleşerek milleti aldatmaya ve karıştırmaya çalışan iç hainlerin cezalandırılması için orduyu kuvvetlendirmeyi ve onu milli bağımsızlığın dayanağı bilmeyi görev sayar.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, halkın maruz kaldığı sefalet nedenleriyle mücadele, mutluluk ve refah sebep ve araçlarını sağlamayı esas ilkesi sayar. Bu nedenle; toprak, eğitim, adliye, maliye, iktisat ve genel toplumsal faaliyetlerde çağın gereğine ve halkın gerçek ihtiyacına göre gerekli olan yenilikleri ve kuruluşları yaratmayı başlıca görev kabul eder. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, gaye ve maksatlarını temin için, bütün çalışmalarında, millet ve memleketin uğradığı fiili saldırı ve kargaşalığa karşı, milletin birlik ve beraberliğini bozmaktan ve savunma ve savaşma kuvvet ve kudretini zayıflatmaktan önemle kaçınır. Siyasi ve toplumsal ilkelerini milletin ruhundan almaya önem veren Büyük Millet Meclisi Hükümeti, bu ilkelerin uygulanmasında milletin gerçek eğilim ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurur."

Bülent Tanör, Beyanname'nin "sol" bir dille kaleme alındığı kanısındadır: "Bu, dönemin ve Bolşevik Devrimi'nin olduğu kadar, TBMM içindeki sol grupların da etkisini gösterir. Ancak buradaki "kapitalizm" bir ekonomik sistem olarak değil, dış sömürü ve saldırı şeklinde anlaşılmalıdır. Yoksa TBMM bir ekonomik sistem olarak kapitalizme karşı ve sosyalizmden yana tavır koymuş değildir." (Tanör, 1998: 248) Tarık Zafer Tunaya ise solculuktan ziyade mücadele azmine vurgu yapmıştır: "Halkçılık Beyannamesi, 1921'in dünya tablosu içinde değerlendirilebilirse, gerçek anlamını kazanır. Anadolu ortasında bir avuç insanın, ideolojik bir kavga içindeki yerini göstermesi bakımından, bu belge, tarih içindeki değerini çoktan almıştır." (Tunaya, 2009: 104)[40]

40 Anayasal hükümler üzerinde durmadan önce metnin hukuksal ve sosyolojik temsil niteliği hakkında Ergun Özbudun'un *1921 Anayasası* adlı eserinin Giriş kısmında yazdıklarına bakalım: "1921 Anayasası'nın yapılış sürecinin incelen-

Anayasa

Niteliği üzerinde karara varılmada zorlanılan metin, *Encümen-i Mahsus* adlı özel ve geçici (*ad hoc*) komisyona gönderilmiştir. Komisyon raporunun hazırlanmasının ardından 18 Kasım'da iki ay sürecek meclis görüşmeleri başlamış ve Teşkilat-ı Esasiye 20.01.1337 (1921) gün ve 85 numaralı Kanun ile kabul edilmiştir.[41]

23 madde ve Madde-i Münferide'den oluşan, konvansiyonel sistem (meclis hükümeti) öngören Anayasa, kısa ömürlü de olsa Nisan 1920'de Meclis'in açılmasıyla vücut bulan "millet egemenliği" ilkesinin en dikkat çekici belgelerindendir.[42] Anaya-

---

mesi, yalnızca bir tarihsel merakın tatmini açısından değil, Türkiye'de anayasa yapımı sürecine genel olarak ışık tutması yönünden de önemlidir. Gerçekten, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyetinde, milli iradeyi layıkıyla temsil eden bir meclis tarafından yapılmış olan tek anayasa, 1921 Anayasasıdır. 1876 Kanun-u Esasisi, padişah tarafından atanmış bir komisyonca hazırlanıp padişah fermanı ile ilan edilmiştir. 1924 Anayasası, tek parti egemenliğinin kurulmaya başladığı ve örgütlü bir muhalefetin mevcut olmadığı bir meclisçe yapılmıştır. 1961 ve 1982 Anayasalarını hazırlayan Kurucu Meclisler de, genel oya dayanan bir seçimle oluşmuş yasama organları değillerdir." Ergun Özbudun (1992), *1921 Anayasası* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi) Özbudun bu görüşlerinde yalnız değildir. 1921 Anayasası'nı kabul eden Birinci Meclis'in son derece çoğulcu, renkli bir yapısı vardır. Niyazi Berkes (Kılıç Ali'den alıntıyla) İlk Meclis'i şöyle betimliyor: "Birinci BMM bambaşka bir âlemdi. Orada entarisinin üstüne ceketini çekmiş başına fesini giymiş bir kısım mutaassıp kişilerden tutun da Kürt, Çerkez yerli kıyafetlerine bürünmüş kişiler, başları kalpaklı milliciler, doktor, eczacı, kumandan, ulema, hâkim, derviş, şeyh, avukat, telgraf memuru v.b. her çeşitten, her meslekten, paşa, bey, efendi, ağa, hacı, hoca, cemiyetin her çeşidinden kişileri bulabilirdiniz... Bu meclisin tek kusuru, kendisini terkip eden üyelerin ülkenin muhtaç olduğu siyasal ve toplumsal devrim konusunda görüş ve kanı bakımından birbirlerinden çok farklı kişiler olmasıydı." Niyazi Berkes (1978), *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Doğu-Batı Yayınları) Şevket Süreyya Aydemir de *Tek Adam*'da mebusların mesleklerindeki çeşitliliği aktarmıştır: "115 memur, emekli; 61 sarıklı hoca; 51 kumandan-subay; 46 çiftçi; 37 tüccar; 29 avukat; 15 doktor; 10 aşiret reisi-ağa; 8 tarikat şeyhi; 6 gazeteci; 2 mühendis." Şevket Süreyya Aydemir (1964), *Tek Adam* (İstanbul: Remzi Kitabevi) s. 363.

41 Anayasa'nın bazı hükümlerinin yasalarla değiştirildiği göz önünde bulundurulduğunda, yumuşak anayasa olarak kabul edilebilir.

42 Bülent Tanör'e göre kurtuluş mücadelesinin yeni bir anayasa altında sürdürülmek istenmesi, hukukilik eğiliminin taçlandırılması demektir. (Tanör, 1998: 247)

sa'nın ilk maddesiyle "egemenlik" millete verilerek ilk kez açık biçimde yeryüzüne indirilmiştir. Bu, bir yandan iktidarın kaynağını halk olarak belirlerken bir yandan da onu yeryüzüne indirerek laikleşme açısından büyük bir adım atılması anlamına geliyordu.[43] Anayasa'nın yarısından fazlasını oluşturan "idari yapıya" ilişkin hükümler ise özgünlüğü bir yana, gerek 1924 Anayasası ile bütünüyle terk edilmiş olması, gerekse günümüz Türkiyesi'ndeki sistem tartışmaları açısından son derece dikkat çekicidir.

Anayasa'nın ilk maddesi, egemenliği millete verdikten sonra o egemenliğin dayandığı ilkeyi tanımlamıştır: "İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir." Böyle bir ifade sonraki anayasalarımızda yer bulmamıştır. Halkın kendi kaderine kendisinin yön vermesi ilkesinin benimsenmesinin gerekçeleri aşağıda anlatılmaya çalışılacaktır.

Yeni sistem, ulusun temsili anlayışına dayanan, yürütme işlevinin Meclis içinden çıkan İcra Vekilleri Heyeti tarafından yürütüldüğü, devlet başkanlığı makamı yaratmamış bir "meclis hükümeti" sistemiydi. Mustafa Kemal, savaş boyunca meclis hükümeti sistemini şiddetle savunmuş, "halkları oyalamaktan" ibaret gördüğü güçler ayrılığı ilkesini, Mümtaz Soysal'ın anımsattığı gibi "parlamentoların yanında hükümdarları da ayakta tutabilmek için bulunmuş" kötünün iyisi bir çözüm olarak dillendirmiştir. (Soysal, 1969: 160-162)

Tunaya da 1921 ile kurulanın çok açık bir meclis hükümeti sistemi olduğunun altını çizmiştir. Bir devrim hükümeti söz konusudur; dolayısıyla bir güçler ayrılığından söz etmek mümkün değildir ve sistemin bu niteliği, görüşmeler sırasında sıklıkla gündeme getirilmiştir. Yasama (teşrî) ve yürütme (icrai)

---

43 Siyaset bilimci Bülent Daver, laiklik ilkesi üzerine yazdığı incelemede saltanatın ilgası (ve laikliğe geçiş) yolunda en önemli adımlardan birinin 1921 ile atıldığını vurguluyor: "1921 Anayasası gerçekten hâkimiyetin kayıtsız ve şartsız millette olduğunu ifade etmekle mistik ve metafizik esaslardan uzak lâyiik bir hâkimiyet görüşünü de formüle etmekte idi. Bu Anayasada dikkati çeken bir husus da Devlet dini hakkında hiçbir hükmün mevcut olmayışı idi." Bülent Daver (1955), *Türkiye Cumhuriyetinde Lâyiklik*, A.Ü. SBF Yayınları, No: 48 (Ankara: Son Havadis Matbaası) s. 67.

yetkilerini bir araya toplayan Meclis, yargı yetkisini de kullanabilmekteydi. Tunaya, Meclis'in niteliğine dair en önemli "delil" olarak, üyeleri mebuslardan oluşan İstiklal Mahkemeleri'ni örnek vermektedir. Meclis bazen Heyet-i Umumiye bazen de yasa yoluyla yargı alanındaki yetkilerini kullanabilmiştir. Tabii tüm bu yetkileri kendinde toplayan bir meclisin parlamenter sistemlerdeki gibi dağıtılması mümkün değil. Zaten Meclis'in çıkardığı (18 numaralı ve 5.9.1336/1920 tarihli) Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun ilk maddesine göre, "Büyük Millet Meclisi, Hilafet ve Saltanatın, Vatan ve Milletin istihlas ve istiklalinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şerait-i atiye dairesinde müstemirren in'ikat eder." (Kili-Gözübüyük, 2006: 98) Bu madde daha sonra 1921 Anayasası'nın "madde-i münferide"si olmuştur.[44] Meclisin söz konusu büyük gücünü Tunaya, "Diktatör Meclis" başlığı altında incelemiştir. (Tunaya, 2009: 101)[45]

---

44 Mümtaz Soysal *Anayasaya Giriş'te* meclis hükümeti sisteminin önemli bir özelliğinin, meclisin sürekliliği ilkesini (istimrar) bugüne de bırakmış olmasıyla açıklıyor. Yani, belli bir süre toplantıya çağırılıp sonra dağılan değil, "yeni seçilecek meclis toplanıncaya kadar eski meclis göreve devam eder" ilkesi. Mümtaz Soysal (1969), *Anayasaya Giriş*, 2. baskı (Ankara: Sevinç Matbaası), s. 160. Soysal'a göre, milli mücadelenin sonuna doğru BMM'de Birinci ve İkinci (sayıları 40-70 arası) grupların ortaya çıkışı, sistemi parlamenter sistemin iktidar muhalefet ikiliğine dayanan haline çok benzetir. Bu gelişme yarı parlamenter bir nitelik kazandırır meclise. Çünkü heyet bir şekilde meclisteki çoğunluğa dayanarak çalışmaya başlar. (Soysal, 1969: 162)

45 Mustafa Kemal "tevhid-i kuva"yı uzun süre savunur. Daha sonra bu düşüncesini değiştirmiştir. Bu konudaki en güçlü savunuyu 1 Aralık 1921 tarihinde, Heyeti Vekilenin Salahiyet ve Vazifesine Dair Encümeni Mahsus Kanun Teklifi'nin görüşmeleri sırasında TBMM'de yapmıştır. Ona göre doğada "taksim-i kuvva" yoktur... "irade-i milliye bakımından ifade ettiğimiz taksim-i kuvva yoktur." Güçler birliğinin en ileri yönetim olduğunu savunup Roma, Sparta ve Atina'dan örnekler verir. Görüşmeler sırasında getirilen "ikinci meclis" önerilerine karşı çıkar. Güçler ayrılığı yerine "*tevzi-i ya da taksim-i vezaif*" (görev bölümü) konusunda en iyi çarenin *Heyet-i Vekile*; yani vekillerin heyet tarafından ayrı ayrı seçilmesinin en doğru iş olduğu kanısındadır. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 14, 1.12.1921, s. 423-444. Dört saat süren bu konuşma, TBMM rejimine ilişkin ayrıntılı bir açıklamadır. Mustafa Kemal 1921 Anayasası rejimini Batı demokrasisinden ve sosyalizmden ayırarak kendine özgü bir halk hükümeti sistemi olarak tanımlar. Konuşma o derece önemlidir ki bir yıl sonra 1922 yılında "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Bir Risalesi" başlığı ile basılmıştır. Zafer Toprak (2013), *Türkiye'de Popülizm*, 1. bası (İstanbul: Doğan), s. 408-409. Mümtaz Soysal da *Anayasaya Giriş*'te Meclis'te muhalefetin doğuşuyla işleyişin değiştiği görüşündedir. Bu gruplaşma nedeniyle, güçler birliği tercihi işle-

İlhan Arsel'in düşüncesi de aynı yöndedir. Arsel'e göre Mustafa Kemal için meşrutiyet rejimi tam bir göz boyamaydı. Milli hâkimiyet ile bağdaşabilecek tek sistem, meclis hükümetiydi. (Arsel, 1965: 46 vd.) Tahmin edilebileceği gibi güçler birliği savunusu da Mustafa Kemal için nihai bir öneri olmaktan çok, içtenlikle ve ilke olarak benimsediği ancak koşullara bağlı olarak ödün verebileceği (nitekim verdiği) bir araçtır. Bülent Tanör ise bir yandan Mustafa Kemal'in mücadeleyi sürekli olarak hukuksallık/yasallık gözeterek sürdürmesine dikkat çekerken diğer yandan, ondaki hukuk düşüncesinin yeni devletin kuruluş sürecinde soyut ve dokunulmaz bir değer olmaktan çok siyasi amaçların gerçekleşmesini kolaylaştıran bir araç olduğunu vurgulamıştır. (Tanör, 2010: 25)[46] Ezcümle, onun için hukuk önemli olmasına önemlidir, buna mukabil siyasete bağımlı bir rol oynar.

Anayasa'da yerel düzeyde özerkliğe sahip "vilayet şuraları", yasalara bağlı kalmak kaydıyla "sağlık, eğitim, iktisat, tarım, medreseler ve sosyal yardımlaşma" gibi konularda yetkili kılınmıştır. Keza halka en yakın birim olan "nahiye şuraları" da muhtardır (özerktir). Halk tarafından seçilen şuranın ve onun tarafından belirlenen idare heyetinin, derecesi özel yasalarca (kavanini mahsusa) saptanan iktisadi ve mali yetkileri vardır. Anayasa'nın "İdare" başlıklı 10. ve sonraki maddeleri, benimsenen yönetimin nasıl ve hangi idari yapılanmanın kabulüyle yaşama geçirileceğini anlatır. Söz konusu düzenlemelerle

---

ri yavaşlatmaya başlar. Ancak bu dönemde henüz BMM'de işi rahatlatabilecek bir mefhum olan "tek parti" düzeni ortaya çıkmamıştı. Tek parti, 1930'la birlikte rejimin sürekli bir ilkesi olarak benimsenmiştir. Eğer baştan böyle bir ilke benimsenmiş olsaydı (yasama yürütme ilişkilerine getireceği kolaylık), "... belki de bütün ihtilal rejimlerinin uyguladığı meclis hükümeti sisteminden ayrılmak gerekli görülmez ve Mustafa Kemal'in istediği güçlü yürütme böyle bir devlet kuruluşu içinde de gerçekleşebilirdi." (Soysal, 1969: 163) BMM'de iç çatışmalar ve gruplar arası çekişmelerle Birinci ve İkinci Grupların ortaya çıkışı için ayrıca bkz. Şevket Süreyya Aydemir (1964), *Tek Adam* (İstanbul: Remzi Kitabevi).

46 Bülent Tanör (2010), *Anayasal Gelişme Tezleri*, 2. baskı (İstanbul: YKY) Tanör'ün, Atatürk'ün zaman içinde değişen devlet ve anayasa konusundaki tezlerini de değerlendirdiği ve vefatının ardından yayınlanan bu eserini okumakta yarar var.

ülke, *coğrafi ve iktisadi* gereklilikler nedeniyle vilayet (md. 11-14), kaza (md. 15) ve nahiyelere (md. 16-21) ayrılmış, vilayet ve nahiye şuraları oluşturulmuş, bunlara muhtariyet (özerklik) verilerek (yalnızca idari alanda) halkın yerel düzeyde yönetime katılma hakkı geniş şekilde tanınmıştır.

Anayasa'nın 22. ve 23. maddeleri devlet ile yerel yönetimler arasındaki yetki-görev ilişkisini denetleyecek olan *Umumi Müfettişliklere* ilişkindir. Merkezi yönetimin mahalli idareler üzerindeki denetimi umumî müfettişliklere bırakılmıştır. Yıldızhan Yayla, Anayasa'nın böyle bir denetimi öngörmekle "mutlak" muhtariyetin hedeflenmediğini gösterdiğinin altını çizer. (Yayla, 1984: 128) Zaten Anayasa'yı hazırlayanlar da tam bir özerkliğin söz konusu olmadığını ve müfettişliklerin biraz da bu yüzden kabul edildiğini vurgulamışlardır.

Anayasa ile tanınmış geniş yerel yönetim anlayışı pek uygulama alanı bulamamış olsa da, Türkiye'de 1921 Anayasası üzerine yazanlar, yukarıda özetlendiği gibi Anayasa'daki idari model üzerinde ya hiç durmamış, ya kısmen değinmiş ya da yalnızca ilginç bulmuştur. Birkaç satırla değinenler, yerel yönetim tercihine dair çoğunlukla aynı vurguları yapmıştır: Dönemin güçlü halkçılık düşüncesi, yerel kongre iktidarlarının etkisi ve ademimerkeziyetçi düşüncenin sonucudur.

Bizim, söz konusu saptamalara yöneltecek bir itirazımız yok. Buna mukabil günümüzden bakıldığında ve aşağıda anlatılacak olan bazı belgeler göz önünde bulundurulduğunda, son derece özgün bir tartışmanın merkezi olması beklenebilecek 1921 Anayasası'nın, şu ya da bu gerekçelerle yeteri kadar incelenmemiş olduğu kanısındayız.

Ulusal hareketin, Kurtuluş Savaşı'nın koşullarından doğan temel anayasal ilkelerinin bir araya geldiği bu öz anayasa metni, kısa ömründe çok büyük bir dönüşüme tanıklık etmiştir. 30.10.1338 (1922) gün ve 307 numaralı Heyet-i Umumiye kararıyla Osmanlı İmparatorluğu son bulup TBMM Hükümeti teşekkül ettirilmiş (tartışmaların ve sonunda Mustafa Kemal'in verdiği gözdağının ardından), 1/2.11.1338 (1922) gün ve 308 numaralı Heyet-i Umumiye kararıyla saltanat, hilafetten ayrıla-

rak kaldırılmıştır. En önemlisi, 29.10.1339 (1923) gün ve 364 sayılı Kanun ile Anayasa'da altı maddelik bir değişiklik yapılarak "Türkiye Devletinin şekli Hükümeti Cumhuriyettir" hükmü kabul edilmiştir.

Vekillerin ve başvekilin seçilmesini parlamentonun elinden devlet başkanına veren ve dolayısıyla meclis hükümeti sistemini parlamenter sisteme dönüştürme yolunda 1924 Anayasası'na hazırlık mahiyetinde kabul edilebilecek olan bu değişikliklerin ardından son büyük atılım, 3.3.1340 (1924) gün ve 431 sayılı Kanunla hilafetin kaldırılmasına ilişkin düzenlemenin kabulüdür. 13 maddelik Kanunla, Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye Cumhuriyeti dışına çıkarılmasına da karar verilmiştir. Bu hem laiklik yolunda atılmış bir adım hem de ulus-devlet yaratma sürecinde ulus öncesine ait bir kurumdan vazgeçmedir. Nitekim aynı gün kabul edilmiş bulunan, biri eğitim kurumlarını birleştiren, diğeri Evkaf ve Şeriye Vekâleti'ni kaldırıp yerine başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kuran iki Kanun da aynı amaca yöneliktir.

1921 Anayasası'nın kabulünden sonraki birkaç yıl boyunca kurtuluş mücadelesi verilmiştir. Savaş sırasında, savaşın sürdürülmesine yönelik kabul edilmiş bazı yasalar (Tekâlif-i Milliye gibi) ya da devletleşme açısından özel anlam taşıyan düzenlemeler (1921'in başında ilk bütçenin yapılması gibi) ve ilk uluslararası antlaşmaların imzalanması gibi, siyasal kurumlar açısından anılmaya değer gelişmelerdir. 1920-24 arasında yapılan seçimler de dönemin koşullarına uygundur. İlk Meclis, Meclis-i Mebusan için yapılan son seçim ile Ankara'da toplanacak Meclis için yapılan çağrı uyarınca yapılan ikinci genel seçimden gelenlerden oluşmuştur ve toplumsal temsil niteliği yüksektir. Uygulanan seçim sistemi ise Kanun-u Esasi döneminden mirastır.

1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır. Karar, 1921 Anayasası'nda Madde-i Münferide ile hükme bağlanan nihai amacın gerçekleştiğinin kabulü anlamına da geliyordu. *İstimrar* yani süreklilik ilkesi gereğince toplanmaya devam eden Meclis, 15 Nisan 1923'te son toplantısını yapmıştır.

Mustafa Kemal kendi grubu adına milletvekili adaylarını bizzat belirlemiş, Haziran-Temmuz aylarında yapılan seçimleri birkaç bağımsız dışında bu listeler kazanmıştır.[47] Cumhuriyet'in ilk anayasasını kabul edecek olan İkinci Meclis'te muhalefet önemli ölçüde tasfiye edilmiştir.

Anayasa'nın öngördüğü yerel yönetim sistemi

Mustafa Kemal, ulus-devlet amaçlayan bir liderdi ve bu yolda ilk akla gelecek olanın, yetkileri yerele yaymaktansa merkezde toplayan bir yönetim biçimi tercihi olması anlaşılabilir. Yine de 1921'in hazırlıkları sırasında sıkça halk egemenliği vurgusu yapan ve bu nedenle yerel birimleri güçlendiren anayasa koyucunun, 1924 Anayasası hazırlıkları sırasında bu konuya eğilmemesi ilginç ve üzerinde pek durulmayan bir konudur. Bir yandan isyanlarla uğraşırken, diğer yandan devrimlerle bir ülke ve ulus yaratmaya çalışan kurucuların merkezi yönetimi daha kullanışlı bulmasına şaşmamak gerekir. Tabii Yıldızhan Yayla gibi, genç Cumhuriyet millet egemenliğine dayanıyordu ve demokrasi en azından amaçtı, "dolayısıyla hem ademimerkeziyetçilik hem de merkeziyetçilik birlikte gerekiyordu" görüşünü dillendirmek de mümkündür. (Yayla, 1984: 35) Ancak burada ve bizler açısından önemli olan, 1924 Anayasası ile 1921 Anayasası'nın yerel yönetim tercihleri arasındaki dikkat çekici farkın yukarıda özetlenmeye çalışıldığı gibi araştırmacılar ve akademi tarafından ihmal edilmesi ya da görmezden gelinmesidir.

1924 Anayasası'nın görüşülmesinde, örneğin Cumhurbaşkanı'nın Meclis'i fesih yetkisine dair öneri saatlerce konuşulurken, özerk yerel yapının terk edilmesi üzerine pek az tartışılmıştır. Hatta buna bir tartışma demek dahi doğru olmaz. Şöyle ki, TBMM'nin 20.4.1340 (1924) günü (*2. İntihap Devresi, 2. İçtima Senesi, 42. İçtima*) yaptığı toplantıda konu gündeme gelince (s. 448-450), Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efen-

47 Mustafa Kemal seçimlere 1922 sonundan itibaren örgütlemeye çalıştığı ancak resmen kurulması seçim sonrasına kalan (9 Eylül) Halk Fırkası'nın lideri olarak girmiştir.

di'nin 1921'in şûralarına dikkat çektiğini görüyoruz. Celal Nuri Bey'in, yeni sistemde de tüzel kişilik olduğu yönündeki açıklaması pek tatmin edici bulunmayınca Nuri Bey, "vilayet, nahiye ve köylerin" tüzel kişiliği olduğunu, bu şekilde kendilerini yöneteceklerini, Anayasa'da yetki genişliği ve görev ayrımı bulunduğunu belirterek ikna etmeye çalışmış ve Ahmet Remzi Bey'in "Tevsii mezuniyetten maksat nedir?" (s. 450) sorusu üzerine, yeni yapının "ne olmadığını" anlatan sözler sarf etmiş ve madde oylanarak kabul edilmiştir.

Vazgeçmenin gerekçeleri ne olabilir?

Çalışmamızın konusu, kuruluş yıllarındaki Türk-Kürt ilişkileri değil. Buna mukabil özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Ermeni Tehciri sırasında Kürtlerle kurulan ilişki, 8 Ocak 1918 tarihli 14 maddelik Wilson İlkeleri'nin ünlü 12. maddesi ve Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden Musul sorununun çözümüne dek Kürt sorunu gündemin yakıcı maddesiydi (Paris ve Londra gibi anlaşma ve uluslararası konferanslar dâhil). Kurtuluş Savaşı serüveni, bir yandan Kürtlerle bağlaşıklık kurma diğer yandan Kürt hareketi ve isyanlarla mücadelenin de tarihidir. Kuruluş anayasalarına bu çerçeveden bakınca, 1921 Anayasası sisteminin Kürtlere yönelik bir "kapı aralama" ya da "pazarlık" yolu olarak değerlendirilmesi de mümkün olabilmektedir.

Kurtuluş Savaşı ve özellikle Kürt sorununun (Musul dışında) bir ölçüde halledildiği[48] Lozan'dan yaklaşık dokuz ay sonra kabul edilen ilk Cumhuriyet Anayasası (1924), yukarıda da vurgulandığı gibi güçlü yerel yönetim sistemini terk etmiştir. Fakat bu süreçte Mustafa Kemal'in 1923 yılının başı ve sonunda hâlâ 1921 Anayasası'nın yerel yönetim modelini benimsediğini ya da malum pragmatizmiyle "öyle göründüğünü" (ki da-

48 Kürtlerin ayrı devlet kurmaları engellenirken, 39/4. maddeyle, diğer uyruklar gibi, özel ve ticari ilişkilerinde din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında dillerini kullanmalarının önüne kısıtlama getirilemeyeceği de güvence altına alındı.

ha makul olasılık bu görünüyor) düşünmek için yeteri kadar veriye sahibiz.

Bilindiği gibi, Mustafa Kemal'in 16/17 Ocak 1923 tarihinde İzmit'te gazetecilerle yaptığı söyleşinin "bir kısmının" 1987'ye dek "yayınlanmadığı" anlaşılmıştı. Söz konusu kısım, Eylül 1987'de *2000'e Doğru* dergisinin "35. sayısında" ortaya çıkarılmıştır.[49] Tutanağın 15. sayfasında Mustafa Kemal'in, Ahmet Emin Bey'in Kürtlerle ilgili sorusuna verdiği yanıt son derece dikkate değer:

---

49 Gerek İzmit mülakatını gerekse sansürlenmiş kısmı yayımlayan *2000'e Doğru* dergisinin söz konusu sayısının başına gelenler, Türkiye'de Kürt sorununa yaklaşımın seyri bakımından ilginçtir. İzmit'teki basın toplantısını içeren Mustafa Kemal'in Eskişehir ve İzmit'te yaptığı konuşmalar TBMM zabıt kâtipleri tarafından kayıt altına alınmıştır. İlk kez 1929 yılında *Milliyet* gazetesinde Mahmut Soydan tarafından *Gazi ve İnkılâp* başlığı ile dizi olarak basılmıştır. Tam metin olduğu iddia edilen dizi-yayında 1921 Anayasası'nda getirilen özerkliğin Kürtler bakımından ne ifade ettiğine ilişkin kısımlar bulunmamaktaydı. Ardından 1969 yılında İsmail Arar, Soydan'ın dizisinden yararlanarak yeni bir eser yayımlamış, ilgili kısım burada da sansürlenmiştir. Arı İnan'ın bu kez tam metin olarak 1982 yılında yayımladığı *1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları* eserinde de bu bölüm yoktur. Mülakatın ilgili kısmını ilk kez yayımlayan *2000'e Doğru* dergisinin o dönem genel yayın yönetmenliğini yapmakta olan Doğu Perinçek, "tam metnin" keşif sürecini şöyle aktarıyor: "1987 yılı Ağustos ayına kadar, yayımlanan konuşmaların gerçeğe uygunluğunu denetleme olanağı yoktu. Mustafa Kemal'in Eskişehir ve İzmit konuşmalarının tutanaklarının asılları Anıtkabir arşivindeydi. Genelkurmay ve Türk Tarih Kurumu arşivlerinde ise tutanakların fotokopileri bulunuyordu. Ne var ki hem asıllar hem de fotokopiler bir sır gibi gizleniyor, araştırmacıların incelemesine açılmıyordu. Tutanaklarda Mustafa Kemal'in *Kürtlere özerklik* çözümünü savunduğu bir bölümün bulunduğunu 1987 yılında öğrendim." Yine Perinçek'in aktardığına göre *Atatürk: Kürtlere Özerklik* başlığı ile çıkan sayının dağıtımı 12 Eylül'ün basın yasasına dayanarak durdurulmuş, Mustafa Kemal'in konuşması ancak 26 Ekim 1988'de DGM'de aklanabilmiştir. Konuyla ilgili kaynaklar için bkz. Mustafa Kemal Atatürk (1993), *Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, birinci bası, (Kaynak Yayınları: İstanbul), s. 9-15; Mustafa Kemal Atatürk (2004), *Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 14*, birinci bası, (Kaynak Yayınları: İstanbul), s. 263-306; İsmail Arar (1969), *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, (Burçak Yayınları: İstanbul); Arı İnan (1982), *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir - İzmit Konuşmaları* (Türk Tarih Kurumu: Ankara). Metnin sansür geçmişinin daha vahim yanı, bu sansürün 1987'den sonra da devam etmesidir. Örneğin Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün 2004 yılında yayımladığı *Cumhuriyetin Sekseninci Yılına Armağan* başlıklı çalışmada Osman Akdere'nin "Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar" başlıklı çalışmasında konuya hiç değinilmemiş ve Kürt meselesine ilişkin söylenenler önemli mesajlar arasında sayılmamıştır.

> Kürt meselesi; bizim yani Türklerin menfaatine olarak da katiyyen mevzubahis olamaz. Çünkü malumualiniz bizim hudud-u milliyemiz dâhilinde mevcut Kürt anasır o surette tavattun etmiştir ki pek mahdut yerlerde hali kesafettir. Fakat kesafetlerini kaybede ede ve Türk anasırının içine gire gire öyle bir hudut hâsıl olmuştur ki Kürtlük namına bir hudut çizmek istersek Türklüğü ve Türkiye'yi mahvetmek lazımdır. Faraza, Erzurum'a kadar giden, Erzincan'a, Sivas'a kadar giden, Harput'a kadar giden bir hudut aramak lazımdır. Ve hatta Konya çöllerindeki Kürt aşaririni de nazar-ı dikkatten hariç tutmamak lazım gelir. Binaenaleyh *başlı başına bir Kürtlük tasavvur etmekten ise bizim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince zaten bir nevi mahalli muhtariyetler teşekkül edecektir. O halde hangi livanın ahalisi Kürt ise onlar kendi kendilerini muhtar olarak idare edeceklerdir* (vurgu bize ait, MS/DD). Bundan başka Türkiye'nin halkı mevzubahis olurken, onları da beraber ifade lazımdır. İfade olunmadıkları zaman, bundan kendilerine ait mesele ihdas etmeleri daima varittir. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin ve hem de Türklerin sahib-i salahiyet vekillerinden mürekkeptir ve bu iki unsur bütün menfaatlerini ve mukadderatlarını tevhid etmiştir. Yani onlar bilirler ki bu müşterek bir şeydir. Ayrı bir hudut çizmeye kalkışmak doğru olmaz.

Görüldüğü gibi 1923 yılının başında Mustafa Kemal, iç içe geçen Türk-Kürt nüfuslarının ayrı sınırlar ardında yaşamasına açıkça karşıdır. "Türkiye halkı" dendiğinde de ikisinin birlikte ifade edilmesi gerektiğini, aksi halde sorun çıkma olasılığı bulunduğunu vurgulamıştır. Düşüncesinin makul bir temeli olduğunu anlatırken başvurduğu birlikte yaşayabilme yöntemi ise 1921 Anayasası'nın yerel yönetim modelidir.

Hiç kuşkusuz Temmuz 1923'te imzalanan ve İkinci Meclis tarafından onaylanan Lozan Antlaşması'nın ardından (her ne kadar Musul meselesi henüz çözülmemiş olsa da) bu görüşün değişebileceği beklenebilirdi. Ancak Cumhurbaşkanlığı arşivinde 1998 yılında yapılan belgesel çalışması sırasında "şans

eseri" ortaya çıkarılan bir belge, bizleri aksi yönde düşünmeye sevk etmektedir.

Mustafa Kemal'in anayasa taslağı

1998 yılında yayımlanan ve Kentbank tarafından basılan[50] *İlk Anayasa Taslağı*, pek çok açıdan son derece ilgi çekici bir metindir.

Çankaya Köşkü kütüphanesindeki belgesel (*Yükselen Bir Deniz*) hazırlığı sırasında bulunan taslağın önsözünde Can Dündar, Mustafa Kemal tarafından müsvedde olarak yazılıp Hasan Rıza Soyak'ın temize çekiği, önce Adalet Bakanına ardından Ekim ayında uzmanlar kuruluna gönderilen "taslağın" iki aşamalı öyküsünü anlatır. İlk aşama Mustafa Kemal'in Soyak'a verdiği müsvedde, ikinci aşama aylar sonra o müsveddeden çıkan Anayasadır. Soyak o günü şöyle anlatmaktadır: "1923 senesinin Temmuz ayındaydı. Büyük Millet Meclisi ikinci devre seçiminin arkası yeni alınmıştı. Atatürk, Halk Fırkası'nın kuruluşunu tamamlamakla meşguldü. Lozan Müahedesi de o günlerde ya imza edilmiş yahut imza edilmek üzereydi... Gönderilen bir otomobille Köşk'e çıktım... Onlar salondan çıktıktan sonra yanıma yaklaştı, yelek cebinden birkaç küçük kâğıt parçası çıkarıp bana uzattı; bu kâğıtlar o zaman daima kullandığı bir not defterinden koparılmış yapraklardı. 'Bunları müsvedde halinde tebyiz edeceksin. Yazılar biraz karışıktır; dikkat et; okuyamadığın yahut anlayamadığın bir yer olursa beni buraya çağırır sorarsın... Aynı zamanda şunu da söyleyeyim ki bunları şimdilik yalnızca sen ve ben bileceğiz. Amirlerine dahi bahsetmeye lüzum yoktur' buyurdu... O çıkar çıkmaz kâğıtları okumaya başladım. Daha ilk satırlarda büyük bir heyecana kapıldım. Bunlar, o zaman mevcut olan 20 Ocak 1337 (1921) tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini tadil mahiyetindeydi. Evvela 1. maddeye 'Türkiye Devletinin hükümet şekli Cumhuriyettir.' cümlesi ilave edilmişti..." (Soyak, 2016: 178-179)[51]

50 *Türkiye Cumhuriyeti İlk Anayasa Taslağı* (1998), (İstanbul: Boyut Yayın Grubu).

51 Hasan Rıza Soyak (2016), *Atatürk'ten Hatıralar*, 8. bası (İstanbul: YKY).

Bu taslak önce Adliye Bakanlığına gönderilmiş, Ekim ayı başındaysa bir uzmanlar komisyonu tarafından incelenmeye başlanmıştır. Mustafa Kemal'in başkanlığında İstasyon Binası'nın alt katında toplanan komisyonda, Meclis'teki anayasa komisyonu üyeleri, Bakanlar ve Gazi'nin bizzat davet ettiği uzmanlar (Ziya Gökalp, Yunus Nadi, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura gibi) görev yapmıştır. Komisyon çoğu zaman Mustafa Kemal başkanlığında toplanmış ve 21 Ekim 1923'te Anayasa Taslağına son şeklini vererek ona teslim etmiştir. Mustafa Kemal, İsmet Paşa ile birlikte 28 Ekim gecesi mavi ve kırmızı kalemlerle metin üzerinde düzeltmeler yaparak metne son halini vermiştir.

Anayasa Taslağı hazırlığından söz eden, anılarında değinenler var kuşkusuz. Örneğin Ahmet Ağaoğlu hakkında çalışması olan Boğaç Erozan, İstasyon Grubu'nun çalışmalarının İkinci Meclis'in açıldığı 11 Ağustos 1923'te başlamış olması olasılığından söz etmektedir. (Erozan, 2012: 28)[52] Erozan'ı bu düşünceye sevk eden kaynaklardan biri Kâzım Karabekir'in anılarındaki satırlardır. İstasyon binasına "uğrayan" Karabekir şunları yazmıştır:[53] "İstasyon'daki intihap komitesine uğradım. Teşkilat-ı Esasiye müzakere ediliyormuş. İkinci müzakere. Bana haber verilmedi. Hâlbuki hayati bir mesele! Ben tesadüfen bulundum... Celsede bulunanlar: ...Matbuat Müdürü Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp... Teşkilat-ı Esasiye'de devletin dini İslâm dinidir yazısının kaldırılması hakkında konuşuluyormuş." (Karabekir, 2008: 419)[54] Hasan Rıza Soyak, anılarında bu toplantılara ve üyelerine değinmiştir. Topluluğa İstasyon Grubu adı-

52 Boğaç Erozan (2012), *Ahmet Ağaoğlu ve Hukuk-ı Esasiye Ders Notları* 1926-27 (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları).

53 Erozan'ın aktardığına göre, Karabekir'in naklettiği bu rastlantıdan üç gün önce Ağaoğlu, *Yeni Mecmua*'da "Türk İnkılâbı" yazı dizisinin sonunda 1921 metnine dair "Teşkilat-ı Esasiye" başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Erozan, bu makalenin kamuoyunu anayasa değişikliğine hazırlama amacı güttüğünü belirtiyor. Ağaoğlu'na göre: "Mamafih mesele yine bakidir: Mücadele-i hayat esnasında bunca fazilet ve kıymet ibraz etmiş olan bir makine, acaba sulh zamanında da aynı kudret ve kuvvetle, aynı hayatiyet ve feyz ile işletilebilir mi?" (Ağaoğlu Ahmed (1339/1923a), "Teşkilat-ı Esasiye", *Yeni Mecmua*, cilt 4, sayı 80, 15 Temmuz 1339/1923, s. 283-5'ten aktaran Erozan, s. 29)

54 Kâzım Karabekir (2008), *İstiklal Harbimiz* (İstanbul: YKY).

nı veren de Soyak'ın kendisidir. (Soyak, 2016: 180-81)[55] Sabiha Sertel de anılarında söz konusu Komisyon'a değinmektedir. (Sertel, 2015: 66-67)[56]

29 Ekim'in öğleden sonrasında, Mustafa Kemal tarafından hükümet krizini çözmek için bulunmuş pratik bir çözümmüşçesine gündeme getirilen ve cumhuriyet ilanını da içeren altı maddelik anayasa değişikliğiyse, söz konusu anayasa tasarısının yalnızca bazı hükümlerini içermektedir. 1998 yılında yayınlanmış olmasına karşın akademinin ve anayasacıların ilgisini pek çekmemiş görünen "Taslak" pek çok açıdan üzerinde durmaya değecek bir metin.

Buna mukabil burada bizi daha çok ilgilendiren konu, Taslak'taki yerel yönetim sistemidir. 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye'nin yaklaşık yarısını oluşturan ve vilayetler ile nahiyelere "muhtariyet" tanıyan yapı, Taslak'ta da aynen benimsenmiştir. Bu da demektir ki 1923'ün sonbahar-kış aylarında dahi Mustafa Kemal'in önerdiği idari yapı, 1921'deki gibi vilayet ve nahiyelerin özerkliğine dayanmaktadır.

Oysa Nisan ayında kabul edilen 1924 Anayasası'nda, aylar önce hazırlanıp Mustafa Kemal'in üzerinde düzeltmeler yaptığı metinde yer alan (md. 105-114 arası) yerel yönetim modelinden eser yoktur. Üstelik yeni ve merkezi idari modelin hemen hiçbir ciddi tartışma olmadan kabul edilmesi de dikkat çekicidir.

---

55 Erozan'a göre Ağaoğlu, Gökalp ve Yunus Nadi'nin hazırlayıp Mustafa Kemal'e sundukları metin Ekim başlarında haber olmuş ancak Mustafa Kemal tarafından fazla uzun ve "mufassal" (ayrıntılı) bulunmuş. Erozan bu metnin elinde bulunmadığını belirtiyor. Oysa Can Dündar'ın belgeselinde bulduğu ve bizim burada konu ettiğimiz, bu ilginç metin işte. Erozan'a göre, "Böyle uzun ve ayrıntılı bir metnin cumhuriyetin ilanını zorlaştırabileceği düşüncesiyle, Atatürk 1923'te beş maddelik 1921 Anayasası değişikliğine gitmiştir." (Erozan, 2012: 30) Yazar'ın burada söz ettiği Cumhuriyeti ilan eden 364 numaralı Kanun'dur.

56 Sabiha Sertel: "Bulunduğum çevrelerde Türkiye'nin bir cumhuriyet olacağı haberleri kulaktan kulağa duyuluyordu. Yeni bir anayasa tasarısı hazırlanıyordu. Yeni anayasayı hazırlamak için kurulan "Kanun-i Esasi encümeni" başkanlığına Yunus Nadi Bey getirilmişti. Ağaoğlu Ahmet ve diğer uzmanlardan kurulan bu encümenin toplantılarına Atatürk sık sık katılıyordu. Toplantılar istasyon binasında yapılıyordu. Ankara'da barınacak adamakıllı bir ev olmadığı gibi, toplantılar için de elverişli salonlar yoktu..." Sabiha Sertel (2015), *Roman Gibi* (İstanbul: Can Yayınları), s. 66-67.

Kuşkusuz 1924'teki kurucu gücün yerel özerkliklere sıcak bakmadığı tahmin edilebilir. Ayrıca ulus-devlet yaratmayı amaçlayan, bu doğrultuda yapılacak işleri ve devrim sürecini planlamış bir lider grubun üniter yapı konusundaki tercihi de anlaşılabilir. Mustafa Kemal, 29 Ekim 1923 tarihinde, açıktır ki asıl olarak "cumhuriyetin ilanını" önemsemiş ve buna ilişkin anayasa değişikliğini, Anayasa'nın sistematiğini dahi önemsemeden gerçekleştirmiştir. Ancak bu gerçek, burada altını özellikle çizdiğimiz Anayasa Taslağı'nın varlığını ve Taslak'ta öngörülen idari yapının "özerk" oluşu gibi somut verileri gözden uzak tutma sonucunu da doğurmamalıdır.

1921 Anayasası görüşmeleri üzerine birkaç not

Son olarak, bu özgün anayasanın kabul aşamasında hangi konuların tartışıldığına ve okuyacağınız tutanakların içeriğine kısaca değinmekte yarar var.

1921 Anayasası, sadece kısalığı, kamu hukukumuza getirdiği devrimci nitelikteki ilkeler ve yerel özerklikler konusundaki istisnailiği bakımından değil, anayasa maddeleri üzerine yapılan güçlü tartışmalar açısından da incelenmeye değerdir. Müzakere tutanakları, okuyanda çağdaş temalı siyah-beyaz bir filmin uyandıracağı duyguyu harekete geçirir. Karanlığa kalmamak için kesilen konuşmalar, Meclisin açık kalmasının yaratacağı masraftan dolayı "sadede çağırmalar" bir yana, anayasa hukukumuzda bugün dahi tartışılmakta olan birçok kavramın ele alınışı bakımından metin hâlâ canlıdır, yaşamaktadır.

Rıdvan Akın'ın müzakereleri doğrudan doğruya odağa aldığı makalesi ve Özbudun'un yukarıda anılan monografisi dışında, anayasa hukukçularımız bu tartışmalara (yukarıda da değinmeye çalıştığımız gibi) odaklanma gereği duymamıştır. Müzakereleri ele alan eserlerin hemen tümünde temel tartışma noktaları olarak saltanat ve hilafet, temsil, yerel özerklik, BMM'nin kuruluşu ve yetkileri, Meclis hükümet ilişkilerine değinilmektedir.[57] Temel tartışma konularının bunlar olduğuna itiraz et-

57 Özbudun (2012), Akın (1992), "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1921

mek mümkün değil. Ancak 1921 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis'in temel motivasyonunun ne olduğuna dair bir kavrayış sunulmadan konuların sırasıyla ele alınması, Türkiye Devleti'nin kuruluşunun ilk ve en radikal demokratik anının kavranmasında kimi çarpıcı noktaları bulanıklaştırabilmektedir. Bizim müzakerelere ilişkin "tartışmalı iddiamız", müzakerelerin demokratik karakterinin dayandığı halk ve halkçılık kavrayışının Türkiye'nin anayasa tarihinde özel bir yeri olduğudur. 1921 Anayasası, laik bir karakter taşır ve tekçi model yerine farklılıkların kendilerini var edebilme potansiyelini barındıran bir yapı yaratır.

Açılışında gerçekleştirilen ritüeller ve toplanma amacının "saltanat ve hilafeti kurtarmak" olarak belirlenmesi nedeniyle, neredeyse bir İslâm Meclisi olarak anılan Birinci TBMM'de yapılan anayasa görüşmelerinin odağına laikliği oturtmak çok iddialı gelebilir. Buna mukabil, dinin egemenliğindeki bir dünyada egemenliği halka veren ve daha sonra eklenecek olsa da Komisyon tasarısında dine ve teokrasiye hiç yer vermeyen bir Meclis, açıkça laik bir kurum olduğunu ortaya koymuştur. Anayasa görüşmelerinin laik karakteri ile bağlantılı bir diğer temel niteliği, demokratik teori bakımından ilgiye değer yöntemlerin sadelikle tartışılması ve halkın doğrudan söz ve karar sahibi olmasının yollarına dönük derinlikli sorgulamalardır.

Okuyacağınız tutanaklar 13 Eylül 1920'de Meclis'e sunulan ve Halkçılık Programı olarak bilinen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası'nın 18 Eylül'de Meclis'te okunmasıyla başlamaktadır.[58] Yukarıda değinildiği gibi Meclis'te, okunan tasarının niteliğine ilişkin bir karar verilemez. Güçler birliği esasına göre kurulmuş olan Birinci TBMM'de bir hükümet programı sunulma-

---

Teşkilat-ı Esasiye Layihasını Müzakeresi", *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, (İstanbul: İstanbul Barosu Yayını), Çelik (2007).

58 1921 Anayasası görüşmelerini içeren 14 tutanak bulunmaktadır. Bunlar, 18.09.1920, 18.11.1920, 20.11.1920, 29.11.1920, 30.11.1920, 07.12.1920, 13.12.1920, 14.12.1920, 20.12.1920, 22.12.1920, 10.01.1921, 17.01.1921 ve 20.01.1921 tarihlerinde yapılmış görüşmelerin tutanakları ve tutanaklara 25.09.1920 olarak geçmiş ama aslında 07.12.1920'de yapılmış gizli celsenin tutanaklarıdır.

sının olanağı zaten yoktur. "Tasarı hükümetin malı olamayacağına göre Meclis'in malı olmalıdır" denilerek, kurulacak bir özel komisyona havale edilir.

Dört bölüm ve 31 maddeden oluşan bu taslak, komisyonun incelemesinin ardından 18 Kasım'da Meclis'in gündemine sunulmuştur. Komisyonun hazırladığı mazbatanın gerekçesi Komisyon Başkanı Yunus Nadi ve Raportör İsmail Suphi'nin imzalarını taşımaktadır. Gerekçede parti mensuplarından değil farklı düşüncelere sahip bireylerden oluşan bir Meclis'te parti programı kabul etmenin mümkün olmadığı belirtilmiş, ilke ve amaçlardan oluşan ve yukarıda değinilen Maksat ve Meslek bölümü bir Beyanname olarak, esasa dair ve idari kısımların ise kanun şeklinde düzenlendiği ifade edilmiştir.

Halkçılık Programı'nda yapılan diğer değişiklikler iki kısımda toplanabilir. En çok tartışılan konu, temsil ve seçim usulü olmuştur. Görüşmelerde çok zaman harcanan ve sonunda kabul görmeyen mesleki temsil ve doğrudan doğruya seçim usulleri Tasarı'ya eklenmiştir. Bu usuller aracılığıyla halk sınıflarının kendi çıkarlarını doğrudan savunabilecekleri fikri öne sürülmüştür. Mesleki temsile dayanan seçimler ile kalabalık bir kongre şeklinde toplanacak olan Meclis genel politikayı belirleyecek, ardından yetkilerini daha küçük ve sürekli bir meclise devredecektir. İkincisi Tasarı'nın ilk halinde birleştirilmiş bulunan Meclis Başkanlığı ile Heyet-i Vekile Başkanlığı'nın birbirinden ayrılmasıdır.

Encümen'in saymadığı ve en sonunda bir gizli oturumun konusu olacak değişiklik, müzakerelerin ve onun sonucunda ortaya çıkacak olan Anayasa'nın laik karakteriyle doğrudan ilişkilidir. Halkçılık Programı'nın Padişah ve Hilafet'in haklarını düzenleyen beşinci maddesi Tasarı'dan çıkarılmış ve bir cümle ile beyannameye alınmıştır.[59] Encümen mazbatası, Meclis'in ama-

59 Bu gizli celse, Heyet-i Vekile Taslağının beşinci maddesinde düzenlenen saltanat ve hilafetin haklarının korunması talebi ile açılmıştır. 7 Aralık'ta yapılmış olması gereken toplantı Ömür Sezgin'in (s. 60) belirttiği gibi Meclis tutanaklarında 25 Eylül olarak tarihlenmiştir. Bu görüşmede gizli celseyi isteyenler dahi Vahdettin'in hainliği ile söze başlamış ve asıl olarak hilafetin önemini gündeme getirmişlerdir. Yapılan öneri, "Makamı hilâfet, esaretten tahlisinden son-

cını da bir ek madde ile 5 Eylül'de çıkarılmış olan Nisab-ı Müzakere Kanunu'nda belirtilen amaca atıfla tanımlamış, böylece dine ve saltanata dair hiçbir ifade "Teşkilatı- Esasiye Kanunu Layihası"nda doğrudan geçmemiştir. Metin bütün bu değişikliklerle, tam anlamıyla demokratik ve laik bir taslak olarak sunulmuştur. Gerekçenin savunusunu yapan İsmail Suphi Bey, Tanzimat'tan beri gerçekleştirilen reformların, "Türk ve Kürt köylüsünün" durumunu düzeltmek amacı bakımından hiçbir getirisi olmadığını vurgulamış ve kötü idareye son verebilmek için asıl olarak "halkın" egemen kılınması görüşünü de bu çerçevede açıklamıştır.[60]

İsmail Suphi (Soysallı) Bey'in savunusuysa, dönemin halk ve halkçılık kavrayışına ilişkin iyi bir özettir aslında. Türkiye köylüsü, Türk ve Kürt köylüsü, ezilen halk ve egemen sınıflar ifadeleri halkçılık kavrayışının 1920'lerin ikinci yarısında belirginleşecek halkçılıktan çok daha farklı olduğunu göstermektedir. Bu halk kavrayışına dayanan halkçılık da halkın doğrudan doğruya yönetime getirilmesi demektir, Soysallı'ya göre. Seçimi, "halkı olduğu gibi ya da mümkün olduğu kadar yakın bir şekilde küçülterek meclise nakletmek" olarak tanımlamıştır. Egemenliğin el değiştirdiği açıktır ve yeni egemenliğe, halk

---

ra, vazı meşruunu ahzeder" ifadesinin Kanuna eklenmesidir. Bu maddeyi önerenler ayrıca hükümet şekillerinden herhangi birinin kabul edilmesinin mümkün olduğunu da ifade etmekte, cumhuriyet fikrini reddedilmiş bir fikir olarak gündeme getirmektedirler: "Herhangi şekli hükümette olursa olsun bizim için korkulacak bir cihet olmadığını arzetmek ve bunun için bir kanaat husule getirmektir ve bütün açıklığıyla meseleyi arzetmektir. Eğer arzu ederseniz bendeniz hulâsa olarak zatıâlilerine arzedeyim. Havariçten bir fırka efendiler umuru âmmenin cumhuriyet usuliyle hal ve idaresi taraftarıdır. Fakat bu merduttur. Hakkında da birçok delâil mevcuttur." Mustafa Kemal, bu konuda güçlü bir akıl içeren bir konuşma yapmış, şu ifadelerle meseleye çözüm getirmiştir: "Bugün fiilen tatbik etmek üzere yaptığımız birtakım mevaddı kanuniye vardır. Bunlara buna mümasil bir ifadeyi koyunca bize sorarlar, (halifeniz nerededir? Halifeniz esir midir? Nerededir halife ve padişahınız?) Ne cevap vereceksiniz? Esir mi diyeceğiz? İşte ulema ve fuzelâyi kiramımız vardır. Esir olan adam padişah olamaz. Biz öteden beri diyoruz ki, halife ve padişahımız kuvvet ve kudreti şeriyesini istimalden memnudur, hainane hareket ediyor. Binaenaleyh bu mesele ile iştigal caiz değildir." *TBMM Gizli Zabıt Ceridesi*, C. 1, s. 132-136.

60 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 5, 18.11.1920, s. 408.

egemenliğine en uygun düşecek temsil ilişkisi olarak mesleki temsili savunur. Taslağın hazırlanışında Sovyet devriminin etkisi saklanmaz: "Belki Şarkta Rusya'da patlayan inkılâptan, belki harbi umuminin her milletin mazlum sınıfının halet-i ruhiyesinden [emin olunuz efendiler her millet iki sınıftır – idare eden sınıfı ve mazlum sınıf]" ifadelerini kullanmıştır.[61]

Görüşmeler, İsmail Suphi Bey'in bu sunuşunun ardından başlar. Tasarının ilk maddesi hem laikliğin hem de demokrasinin radikal yorumunun güçlü bir göstergesidir. Bu maddenin ilk cümlesiyle egemenlik Allah ve onun gölgesinden alınarak ulusa verilmiş,[62] ikinci cümlesi ile de doğrudan demokrasi ve self determinasyon ilkesi anayasal bir değer kazanmıştır. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etme esasına dayanır biçiminde formüle edilmiş bu ilke üzerinde anayasa hukuku literatürü içinde neredeyse hiç durulmamıştır. Örneğin Anayasa'nın bu maddesiyle idarenin özerkliği arasında bağ kurulabileceği düşünülmemiştir. Ayrıca temsil sorununun savaşta olan bir Meclis'te hükümet sorununu geride bırakacak derecede tartışılması ile birinci madde arasında güçlü bir bağ olduğu üzerine de eğilinmemiştir. Anayasa yazınımız 1921 Anayasası'nın radikal demokratik unsurlarını görmezden gelmekte ısrar etmiş ve etmektedir.

Hâlbuki yukarıda Mustafa Kemal'in gazetecilerle söyleşisinden alınan pasajda Kürtlerin 1921 Anayasası'nda belirlenen yerel özerklikleri kullanacağı açıkça belirtilmektedir. Savaşın kazanılmasının ardından ve barış görüşmelerinin hemen öncesinde sarf edilen bu ifadelerin, Erzurum ve Sivas Kongreleri dâhil kongreler dönemine uzanan bir geçmişi vardır. Ayrıca yerel özerkliklerin düzenlendiği idare bölümünde yer alan maddelerin görüşülmesine geçilmeden hemen önce Dersim Mebu-

61 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 5, 18.11.1920, s. 409.

62 Hoca kökenli bir Meclis üyesinin Meclisin yetkilerinin sınırlandırılabilmesine karşı görüş olarak söyledikleri bu bakımdan önemlidir: "Hiç bir milletin, hiçbir devletin kanununda böyle bilâkaydüşart umumî bir salâhiyet yoktur. Bu o kadar vazıhtır ki; bu o kadar umumidir ki: bilâkaydüşart, başka hiç bir şey kabul etmiyor. Ancak Allaha ait olan, Allaha mahsus olan bir hareketi üzerine almış." *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 7, 20.01.1921, s. 330.

su Hasan Hayri Bey'in yaptığı konuşma, 1921 Anayasası'nın yerel özerklik sistemi ile Kürtler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir diğer örnektir:

> Efendim, dâvayı muhik ve meşruumuzun semere ve neticei kudsiyesini iktitaf için Meclisi âli iki mesele karşısında bulunuyor. Meselenin birincisi üç şartı ihtiva ediyor: Bu şartların da birincisi; sebat, ikincisi sebat, üçüncüsü yine sebattır. Meclisi âli öteden beri buna azmetmiştir, ikincisi de cephelerde çarpışan, cephelerde vatan uğrunda fedayi can eden din kardeşlerimize bir ihtiyat kuvvetiyle onlara yardım etmektir. Bunun için de bu ihtiyat kuvvetten; Meclisi âliniz emin olabilir ki; yirmi bin, otuz bin kişilik bir kuvvetin Dersimde mevcut olduğunu arzederim. Bu kuvvetin biran evvel kabili istimal bir hale getirilmesi iki şeye mütevakkıftır. Birincisi; bu halkçılık programını biran evvel hitama erdirerek tatbiktir, ikincisi: Eğer bunun müzakeresi biraz uzun sürecek olursa Meclisi âliye takdim ettiğimiz takririn Heyeti Vekileye havale edilmesiyle biran evvel bir neticei haseneye raptı hususudur. Bu iki şeyden hangisi olursa arkadaşlarımla beraber Heyeti âliyenize bu kuvvetin temin edileceğini vaat ediyorum.[63]

Hasan Hayri Bey'in bu sözlerine Genel Kurul'da yanıt veren olmamıştır.[64] Fakat metinden anlaşılan, Dersim'in, Büyük Millet Meclisi'nin hedefleriyle ortaklaşabilmesi için ilk şart olarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulünü beklediğidir.[65] Bekle-

---

63 *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 6, 07.12.1920, s. 260.

64 Bir hafta sonra yapılan görüşmede, Encümen adına söz alan Vehbi Bey'in Layihanın idari teşkilata ait bölümünün ayrılarak acilen görüşülmesini ve yine acilen buna ilişkin olan köy ve nahiye kanunlarının çıkarılması gerektiğini belirtmesi bu talebe verilmiş bir cevap olarak okunabilir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 6, 14.12.1920, s. 360.

65 Hasan Hayri Bey'in ikinci şart olarak sözünü ettiği önerge kesin olarak tespit edilemese de bu konuda güçlü bir tahmin yapılabilir. Hasan Hayri Bey, 28.11.1920 tarihli önergesini öne sürüyor olmalıdır. Bu önergeye göre bir hükümet, ancak uyruklarına karşı görevlerini yerine getirdikten sonra onları cezalandırabilir. Hükümet henüz Dersim halkı hakkında görevlerini yerine getirmediği için İstiklal Mahkemeleri ve diğer mahkemelerin verecekleri cezalardan muaf tutulmalıdır. Bu takriri dinleyen milletvekillerinden, "ne demek istendiğini anlamadık" sesleri yükselince, Hasan Hayri Bey, "Dersim halkının

yişin temelinde idare bölümünde yer alan özerklik düzenlemeleri vardır. Meclis üyelerinin bir kısmının Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ruhu olarak gördükleri nahiye özerkliği, doğrudan doğruya halk egemenliği ve halkçılık düşüncesiyle ilişkilendirilmiştir. Tartışmaların yoğunlaştığı nokta özerkliğin sınırlarıdır. Tasarıdaki "muhtariyeti tamme" (tam özerklik) düzenlemesine karşı çıkılmış, bunun bağımsızlık anlamına geleceği itirazları kabul görmüştür. Bir yandan da tanımlanan özerkliği yeterli bulmayanlar, TBMM'nin yalnızca genel hatları belirlemesi yönünde önerge verenler olmuştur. Sonuç olarak tam özerklik ifadesi çıkarılarak, vilayet ve nahiyelerin özerklikleri kabul edilmiştir.

Meclis'te en hararetli tartışmaların yapıldığı konu, temsil ilişkisinin nasıl kurulacağı olmuştur. Tutanaklar içerisinde hem hacim hem de teorik ağırlık olarak önemli bir yer kaplayan bu tartışmalar, Rousseaucu demokrasiden, dönemin "konsey" kavramına kadar önemli konulara uzanır. Anayasa'nın ilk maddesinin hayata geçirilmesinin ancak kanun yapma yetkisini doğrudan halka veren bir düzenleme ile olabileceğini vurgulayan bir mebus, halk inisiyatifi ve halk onayı gibi kurumları içeren ve doğrudan Rousseaucu temsil karşıtlığına dayanan bir önerge sunmuştur. Önergesi Meclis'te bir temenni olarak kabul edilip üzerinde çok fazla durulmasa da kendi savunusu siyaset felsefesi ve anayasa hukuku bakımından kayda değerdir.

Seçim usulüne ilişkin önemli bir tartışmayı ise Meclis'in en konuşkan hatiplerinden Tunalı Hilmi başlatmıştır. Ona göre yerel seçim zemini teşkil etmeli, seçimin niteliği ve türü bundan ayrılmalıdır. Tunalı Hilmi Bey yerel zeminde mesleki tem-

yoksulluğunu yenmek için hükümet, bölgeye okul yapsın idare kursun ondan sonra ceza vermeye hakkı vardır" yanıtını vermiştir. Takririn bir kanun gerektirdiğini, bunun için de adliye komisyonuna gitmesi gerektiğini belirten başkan, takririn komisyona gitmesi önerisini Genel Kurul'a sormuş ve önerge reddedilmiştir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 6, 28.11.1920, s. 88. Bundan yaklaşık iki hafta önce yine Hasan Hayri Bey'in de içinde olduğu bir grup, Kürdistan'daki propaganda ve hükümetin bu konuda ne gibi önlemler aldığı, Dersim'e gönderilmesi gereken memurların neden gönderilmediği, Dersim'de yaşanan uygunsuzluklar ve vergi meselesine ilişkin dört sorudan oluşan bir soru önergesi vermiş olsa da yukarıdaki metinde kastedilenin bir soru önergesi olmadığını göz önünde tutarak sunduğumuz ilk önergenin kastedilmişi olduğu söylenebilir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 5, 11.11.1920, s. 355-356.

sili ve nisbi temsil türünü savunur. Köy şurası nahiyeyi; nahiye şurası vilayeti bu temelde belirleyecek ve en tepede büyük şura oluşturulacaktır. Devrim sonrası Rusya'da gündeme gelmiş bu sistemi savunan Tunalı Hilmi Bey, bir mebussun müstehzi biçimde yönelttiği "belki Troçki de sizden okumuştur" sorusuna, "olabilir" der ve kitabını Troçki'nin eserinden önce Fransızca tabettiğini belirtir. Ancak şûradan şûraya seçim usulü, seçimlerin derecesini arttıracağı nedeniyle kabul görmemiştir.

Mesleki temsil tartışması, Anayasa'nın halkçı özüyle doğrudan ilişkilidir. Halkçılık Programı'nda olmayan, Komisyon tarafından eklenen mesleki temsil ilkesi, sanıldığı gibi faşist korporatist eğilimlerle değil, prekapitalist lonca sosyalizmi eğilimleriyle ilişkilendirilebilir.[66] Görüşmeler sonucunda Anayasa metninden tamamen çıkarılacak olan madde şöyledir: "Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir." Mesleki temsile getirilen en güçlü itiraz, "uygulanamazlık" olmuştur. İtirazın dayanağı, ülkede güçlü sendikal örgütlenmelerin, meslek örgütlenmelerinin olmayışıdır. Buna eklenen "halkın cahilliği" itirazı ise büyük tepki çekmiş, hatta mesleki temsili savunanlar, mevcut mebusların burjuva ve memurların, mesleki temsilden sonra Meclis kürsülerini işgal edemeyeceklerini dile getirmişlerdir. Mesleki temsilin reddine neden olduğu düşünülebilecek en temel itiraz ise Hıristiyanların meslek sahipleri içinde çoğunluğu oluşturmaları ve bu yolla Meclis'e girebilme olasılıklarıdır. Bu konuda yaşanan tartışmalarda bir vekil, bütün dünya ile hatta Ermeni devleti ile bile savaş içinde olmadığımızı, dolayısıyla amaçlarımıza ortak olan Hıristiyanların elbette Meclis'e girebileceğini savunabilmiştir.[67] Kuşkusuz bu olasılıktan hiç hoşlanmayan birçok mebusa karşı.

---

66 Abidin Nesimi'den aktaran, Tekeli ve İlkin (2010), *Cumhuriyetin Harcı I* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), s. 420-421.

67 Bu savunuyu yapan kişi Komisyon Sözcüsü Vehbi Bey'dir ve şunları söylemiştir: "Efendiler bu Meclisi Âliniz bittabi cihana ilanı harb etmiş değildir ve hatta cihana değil en ufak bir Ermeni Hükümeti'ne bile ilanı harb etmiş değildir. Biz burada hakkı tabii ve millimizi müdafaa etmek için toplandık... Memlekette eğer ashabı sanayiden mebus olarak gelmeye istidadı olan ve

1921 Anayasası ve yapım süreci Türkiye Cumhuriyeti'nin doğumunun anlaşılması için önemli tartışmalar içermektedir. Okuyacağınız tutanaklar, devletin kuruluşuna dair pratik ve kuramsal öneme sahip bilgi ve görüşler sunmaktadır. Meclisin yetkilerine sahip çıkması konusundaki kıskançlığı, güçler birliği sisteminin özellikleri daha önce başkaca çalışmalara konu olmuştur ve kuşkusuz her biri çok değerlidir. Diğer yandan, 1921 Anayasası'nın özellikle ilk maddesi, temsil tartışmaları ve yerel özerklikler üzerine görüşmeler, 1921 Anayasası'nı bugüne taşıyan canlı bir belge haline getirmekle birlikte, hak ettiği ilgiden mahrum bırakılmıştır. Bizlerin amacı, 1921 Anayasası'na ilişkin ihmal edildiğini ya da görmezden gelindiğini düşündüğümüz bazı konuların altını çizmekten ibarettir. Umarız yararlı olur.

intihab edilebilen bir zat gelirse ve onlar da bizim katlandığımız müşkülata katlanırsa ve bizim gayelerimize, bizim umdelerimize riayet etmek ve onlarla beraber yürümek şartı ile onlar da burada aynı haklarla oturabilirler ve aynı surette haklarını müdafaa edebilirler." *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 1, C. 6, 30.11.1920, s. 149-150.

Önerilen Kaynaklar

Abadan, Yavuz ve Savcı, Bahri (1959), *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış* (Ankara: Ajans Türk Matbaası).

Akal, Emel (2013), *Moskova, Ankara, Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları).

Akın, Rıdvan (1992), "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1921 Teşkilat-ı Esasiye Layihasını Müzakeresi", *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, (İstanbul: İstanbul Barosu Yayını).

Akın, Rıdvan (2014), *TBMM Devleti (1920-1923)*, (İstanbul: İletişim Yayınları).

Alpkaya, Faruk (2009), *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu*, (İstanbul: İletişim Yayınları).

Arar, İsmail (1963), *Atatürk'ün Halkçılık Programı*, (İstanbul: Baha Matbaası).

Arar, İsmail (1969), *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, (Burçak Yayınları: İstanbul).

Arsel, İlhan (1965), *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt*, (Ankara: Mars Matbaası).

Atatürk, Mustafa Kemal (1993), *Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, birinci bası, (Kaynak Yayınları: İstanbul).

Atatürk, Mustafa Kemal (2004), *Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 14*, birinci bası, (Kaynak Yayınları: İstanbul).

Aydemir, Şevket Süreyya (1964), *Tek Adam* (İstanbul: Remzi Kitabevi).

Berkes, Niyazi (1978), *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Doğu Batı Yayınevi).

Çelik, Burak (2007), *Ulusal Kurtuluş Savaşı Döneminde Anayasal Gelişmeler ve 1921 Anayasası* (İstanbul: GSÜ Yayınları).

Daver, Bülent (1955), *Türkiye Cumhuriyetinde Lâyiklik*, A.Ü. SBF Yayınları, No: 48 (Ankara: Son Havadis Matbaası).

Demirel, Ahmet (2011), *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup* (İstanbul: İletişim Yayınları).

Erdoğan, Mustafa (2004), *Anayasa Hukukuna Giriş* (Ankara: Liberte).

Eroğul, Cem (1974), *Anayasayı Değiştirme Sorunu* (Ankara: Sevinç Matbaası).

Eroğul, Cem (2012), *Anatüzeye Giriş*, 12. bası (Ankara: İmaj Yayınevi).

Erozan, Boğaç (2012), *Ahmet Ağaoğlu ve Hukuk-ı Esasiye Ders Notları 1926-27* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları).

Esen, Bülent Nuri (1968), *Türk Anayasa Hukuku* (Ankara).

Gözler, Kemal (2000), *Türk Anayasa Hukuku* (Bursa: Ekin Kitabevi).

Güneş, İhsan (2009), *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları).

İnan, Arı (1982), *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir – İzmit Konuşmaları* (Türk Tarih Kurumu: Ankara).

Karabekir, Kâzım (1995), *İstiklal Harbimizin Esasları* (İstanbul: Emre Yayınları), s. 231.

Karabekir, Kâzım (2008), *İstiklal Harbimiz* (İstanbul: YKY).

Kili, Suna ve Gözübüyük, A Şeref (2006), *Senedi-İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları).

Koçak, Cemil (ed.) (1998), *Birinci Meclis*, (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları).

Oran, Baskın (1988), *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme* (Ankara: Dost Kitabevi).

Özbudun, Ergun (2012), *1924 Anayasası* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

Parla, Taha (2016), *Türkiye'de Anayasalar, Tarih İdeoloji, Rejim 1921-2016*, beşinci baskı (İstanbul: Metis).

Sezgin, Ömür (1984), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu* (Ankara: Birey ve Toplum).

Soyak, Hasan Rıza (2016), *Atatürk'ten Hatıralar*, 8. baskı (İstanbul: YKY).

Soysal, Mümtaz (1969), *Anayasaya Giriş*, 2. bası (Ankara: Sevinç Matbaası).

Soysal, Mümtaz (1986), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 6. bası (İstanbul: Gerçek Yayınevi).

Şaylan, Gencay ve Tekeli, İlhan (1978), "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, S. 6-7.

Tanör, Bülent (1998), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, (İstanbul: YKY).

Tanör, Bülent (2010), *Anayasal Gelişme Tezleri*, 2. bası (İstanbul: YKY).

Tanör, Bülent (1988), *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, (İstanbul: YKY).

Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim (2010), *Cumhuriyetin Harcı I* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

Toprak, Zafer (2013), *Türkiye'de Popülizm: 1908-1923*, (İstanbul: Doğan Kitap).

Tunaya, Tarık Zafer (1980), *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 4. bası (İstanbul: Fakülteler Matbaası).

Tunaya, Tarık Zafer (2009), *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler: 1876-1938 2. Cilt*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

Tunçay, Mete (1971), *Mesai: Halk Şüralar Fırkası Programı*, (Ankara: AÜ SBF Yayınları).

Tunçay, Mete (1978), *Türkiye'de Sol Akımlar*, 3. baskı, (Ankara: Bilgi).

Türkiye Cumhuriyeti İlk Anayasa Taslağı (1998), (İstanbul: Boyut Yayın Grubu).

Unat, Faik Reşit (1957), "Atatürk'ün Toplamak İstediği Meclis-i Müessisan", *Belleten*, C. 21, S. 83.

Yayla, Yıldızhan (1984), *Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezaif*, 2. baskı (İstanbul: İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi).

1921 Anayasası Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi Cilt 4
Altmış Yedinci İçtima
18.09.1920

ÜÇÜNCÜ CELSE
Açılma Saati: 4,38 Badezzeval
REİS – Reisi Sani Vekili Vehbi Ef. Hz.
KÂTİPLER: Feyyaz Ali Bey (Yozgat), Muhittin Baha Bey (Bursa).

REİS – Efendim, ekseriyetimiz hâsıl oldu. Celseyi küşat ediyorum (açıyorum).

1. – Teşkilâtı Esasiye Kanunu Lâyihası (tasarısı).

REİS – Hükümetin beyannamesi var okunacak.

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Heyeti Vekilenin siyasî, içtimaî, idarî, askerî noktai nazarlarını telhis (özetleyen) ve teşkilatı idariye hakkındaki mukarreratını (kararlarını) ihtiva eden programı Büyük Millet Meclisine takdim ediyorum. İşbu esasta müsteniden tanzimi iktiza eden (gereken) kanun lâyihalarının dahi derdesti takdim olduğu maruzdur.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Maksat ve Meslek

1. – Türkiye Büyük Millet Meclisi, hududu millisi dahilinde temini hayat ve istiklâl ve tahlisi makamı hilâfet ve saltanat ahdiyle teşekkül eylemiştir.

2. – Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti hayat ve istiklâlini kurtarmayı yegâne maksadı ve gaye bildiği halkı emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmundan tahlis ederek (kurtararak) idare ve hâkimiyetinin hakikî sahibi kılmakla gayesine vâsıl olacağı itikadındadır.

3. – Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, milletin hayat ve istiklâline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzatına karşı müdafaa ve haricî düşmanlarla tevhidi mesai edip milleti iğfal ve ifsada (kışkırtmaya) çalışan dahilî hainlerin tedibi için orduyu tarsin etmeyi (güçlendirmeyi) ve onu istiklali millinin muttekâsı (dayanağı) bilmeyi vecîbe addeder.

4. – Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti halkın maruz bulunduğu avamili sefaleti (sefaletin nedenlerini) izale (ortadan kaldırmak) ile esbap ve vesaiti saadet ve refahını temin etmeyi umdei esasiye (temel ilke) ve binaenaleyh toprak, maarif, adliye, malîye, iktisat ve alelûmum içtimaî mesaîde asrın icabına ve halkın hakikî ihtiyacına göre muktazi (gerekli olan) teceddüdat ve tesisatı vücude getirmeyi başlıca vazife addeder. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti gaye ve maksatlarını temin için bilcümle mesai ve beraatında millet ve memleketin maruz bulunduğu fiilî tecavüzat ve ifsadata karşı milletin vahdet ve tesanüdünü halel ve müdafaa ve mücahede kuvvet ve kudretini nakiseye uğratmadan (azaltmadan) ehemmiyetle tevakki eder (sakınır). Siyasî, içtimaî, umdelerini milletin ruhundan almaya atfı ehemmiyet eden Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu umdelerin tatbikatında milletin temayülat ve ihtiyacatı hakikiyesini nazarı dikkatte bulundurur.

Mevaddı Esasiye (Temel Maddeler)

5. – Hilâfet ve saltanat makamının tabiisine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Padişah ve Halifei müslimin kavanini esasiye (temel kanunlar) dairesinde mevkii muhterem ve mübeccelini ahzeder (alır).

6. – Hâkimiyet bilakaydü şart milletindir. Usulü idare, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müsteniddir.

7. – İcra kudreti (yürütme gücü) ve teşri salâhiyeti (yasama yetkisi) milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

8. – Türkiye Halk Hükümeti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Ve (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti) unvanını taşır.

9. – Büyük Millet Meclisi, vilâyetler halkınca reyîam (genel oy) ile müntahap azadan mürekkeptir.

10. – Büyük Millet Meclisi azasının miktarı her elli bin nüfusta bir aza olmak itibariyle tertip olunur.

11. – Büyük Millet Meclisi'nin intihabı iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilâyetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

12.– Büyük Millet Meclisi her sene teşrinisani iptidasında bilâ davet (çağrıya gerek olmadan) içtima eder (toplanır).

13. – 'Büyük Millet Meclisi azası her mebdei içtimadan itibaren dört ay sonra Büyük Millet Meclisine ait kaffei (bütün) hukuk ve salâhiyeti haiz olmak ve gelecek devrei içtimaiyeye' kadar hali içtimai muhafaza etmek üzere her vilâyetten asgarî "birer aza bulunacak surette içlerinden sülüsünü reyi (üçte birinin oyu) hafi (gizli) ile tefrik eder (seçer).

14. – Bilûmum kavanin vaz ve tadili, feshi ve muahedat ve sulh akti ve ilânı harp Büyük Millet Meclisinin cümlei hukukundandır.

15. – Büyük Millet Meclisi Hükümeti inkısam eylediği (bölümlediği) devairi (daireleri) kanunu mahsusu mucibince intihapkerdesi olan vekiller vasıtasıyla, reisinin tahtı riyasetinde olarak, idare eder. Azayi mütebakiye icraî hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace (ihtiyaç duyulduğunda) bunları tebdil eder (değiştirir).

16. – Ordu münhasıran Büyük Millet Meclisinin ordusudur. Emrü kumanda salâhiyeti Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde olup emrü kumandaya müteallik umur Erkânı Harbiyei Umumiye Vekâleti tarafından tedvir olunur (yönetilir).

17. – Büyük Millet Meclisi Reisi aynı zamanda İcra Vekilleri Heyetinin de reisidir. Meclis Reisi sıfatiyle Meclis namına vazı imzaya ve tasdiki mukarrerata salâhiyettardır.

İdare

18. – Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadî münasebet noktai nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden terekküp eder.

Vilayet

19. – Vilâyet umuru mahalliyede şahsiyeti maneviye ve muhtariyeti tammeyi (tam özerkliği) haizdir. Siyaseti hariciye (dış siyaset) ve dahiliye, umuru askeriye, beynelmilel münasebatı iktisadiye ve Hükümetin tekâlifi umumiyesi (genel vergiler) ile menafii birden ziyade vilayata şamil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vazedilecek kavanin mucibince bilûmum umuru maarif (eğitim), sıhhiye (sağlık), iktisadiye (ekonomik), ziraiye, nafia (yapı), ve muaveneti içtimaiyenin (sosyal yardım) tanzimi idaresi (Vilâyet Meclislerinin) salâhiyeti dahilindedir.

20. – Vilâyet meclisleri, beş bin nüfusta bir aza itibariyle ve reyiam ile vilâyet halkınca müntehap azadan mürekkeptir. Vilâyet meclislerinin devairi intihabiyesi, Büyük Millet Meclisinin devrei intihabiyesi kadardır. Müddeti içtimaiyeleri senede iki aydır.

21. – Vilâyet meclisi, azası meyanından bir reis ile dört azadan teşekkül etmek üzere bir heyeti idare intihap eder. Salâhiyeti icraiye daimî olan işbu heyete aittir.

22. – Vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekil ve mümessili olmak üzere vali bulunur, vali Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tayin olunup vazifesi Hükümetin umumî ve müşterek vezaifini rüyet etmektir (görmektir), idarei mahalliyeye karşı vaziyet ve vazifesi yalnız murakabeden (denetimden) ibarettir.

Kaza

23. – Kaza yalnız bir idari ve inzibatî cüzü olup şahsiyeti maneviyeyi haiz değildir, idaresi Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından mansup ve valinin tahtı emrinde bir kaymakama mevdudur.

Nahiye

24. – Nahiye hayatı hususiyesinde haizi muhtariyet bir şahsiyeti maneviyedir.

25. – Nahiyenin bir meclisi bir idare heyeti ve bir de müdürü vardır.

26. – Nahiye meclisi nahiye halkınca reyiam ile müntehap azadan terekküp eder.

27. – İdare heyeti veya nahiye müdürü nahiye meclisi tarafından intihap olunur.

28. – Nahiye meclisi salâhiyeti kazaiye, iktisadiye ve maliyeyi haiz olup bunların derecatı kavanini mahsusa ile tayin olunur.

29. – Nahiye bir veya bir kaç köyden mürekkep olduğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir. Bir veya müteaddit köyün birleşmesinden hâsıl olan nahiyeye (Divan), bir kasabanın teşkil ettiği nahiyeye (belde) namı verilir.

Müfettişi Umumilik

30. – Vilayetler iktisadi ve içtimaî münasebetleri itibarile birleşerek müfettişi umumilik mıntakalarını vücuda getirirler.

31. – Müfettişi umumilik mıntakalarının umumi surette asayişinin temini ve bilûmum ve devair (daireler) muamelâtının teftişi ve müfettişi umumilik mıntakasındaki vilayetlerin müşterek işlerindeki ahengin tanzimi vazifesi müfettişi umumîlere mevdudur.

13 Eylül 1336

REİS – Efendim müsaade buyurun. Bunu herhalde bir encümene havale edip o encümende müzakere edilmesi lâzımdır. (Gürültüler).

LÛTFÎ BEY (Malatya) – Şu beyanname birçok esasatı muhtevi olduğundan evvelemirde Kanunu Esasî encümenine gitmesi lâzımdır.

ALİ ŞÜKRÛ BEY (Trabzon) – Bu kanun değildir, Rica ederim.

(Kanun-u Esasi encümenine sesleri, gürültüler).

MALİYE VEKİLİ FERİT BEY (İstanbul) – Efendim şimdiye kadar Azayi kiram tarafından teşkilât hakkında, bilhassa ahalinin hukukunu tevsi etmek suretile, bazı teşkilât lüzumu hakkında efkâr dermeyan edilmiş ve Hükümetin bu hususta ne gibi fikirlerde bulunduğu sual edilmiştir. Hükümet programını Heyeti âliyenize yalnız muhtıra olmak üzere arzediyor. Riyaseti Celileden yazılmış tezkerede bildirildiği veçhile, Hükümet buna ait mütaleatı muhtasarca beyan ediyor. Tabii bu, kanun değildir. Bu kadar muhtasar (kısa) bir kanun olamaz. Çünkü içinde teşkilâta ait hukuku esasiyeye müteallik kısımlar vardır. İdarei umumiyei vilayata, idarei hususiyei vilâyata, nevahîye ait kısımlar vardır ki, bunların her birisi başlı başına mutavvel (uzun/ayrıntılı) bir kanun olmak lâzım gelir. Bunların her birisi hakkında lâzımgelen kanunları da her daire vekili bilhassa hazırlamaktadır.

Heyeti âliyenize gayet yakın bir zamanda takdim edilecektir. Bu, Hükümetin bu gibi hususatta ne gibi esasat takip ettiğini göstermek üzere bir programdan ibarettir. Binaenaleyh biz öyle zannediyoruz ki Heyeti âliyeniz tarafından biraz intizar buyurulacak olursa bu kanunlar mufassal olarak takdim edilecektir, Böyle üç dört madde ile ne bir idarei vilâyat, ne teşkilatı vilayat olur. Ne de teşkilâtı esasiye olur. Bu yalnız esasatı irae ediyor. Hükümetin siyasî programı mahiyetindedir. Azayi kiram tarafından izhar edilen arzuya binaen Heyeti muhteremenize arzedilmiştir. Bir kanun mahiyetinde olmadığını arzederim.

REİS – Bir kaç takrir (önerge) var. Bunlar okunacak.

ALİ ŞÜKRÛ BEY (Trabzon) – Müsaade buyurun. Efendim Heyeti Vekile namına söz söyleyen Maliye Vekili Beyefendinin ifadesinden anlaşılıyor ki, bu okunan şey, bir programdan ibarettir ve bu programa ait olmak üzere kanunlar yapıyormuş, yakında verilecekmiş. Her Hükümet mevkii iktidare geldiği zaman meslekini tayin eder ve bir program takdim eder. Bendeniz Meclisi teşriiye karşı bunu bu tarzda bir program olmak üzere telâkki ediyorum. Teşekkül eden Hükümetin ne gibi ahval tahtında teşekkül ettiğini biliyoruz. Hükümet bendenizce henüz kendisini toplayamamıştır. Biraz evvelki celsede Maliye Vekili Beyefendinin ifadesi de bunu müeyyit etti. Binaenaleyh Hükümet, şekli idarede bir tebeddül nazarı itibare alıyor ve bunun için sellemehüsselam (rastgele) onları hututu esasiye îtibarile tesbit edip ortaya benim programım budur diye atamazdı. Binaenaleyh ancak bugün söylemiş bulunuyor ve diyor ki; bu programa göre lâzımgelen kanunları ihzar

ediyorum. Şimdi bu tarzda okunan programa ve hututu esasiyeye karşı bir noktai nazar varsa... (Gürültüler). Müsaade buyurun. Binaenaleyh her kanun geldiği zaman, Heyeti Celîle onun şekli hududu dahilinde söz söyler, o başka. Fakat hututu umumiyesi hakkında şimdi söz söylenebilir. Şimdi bendeniz müsaadenizle programda kendi noktai nazarımca bazı şeyler düşünüyorum ve bunu arzetmek isterim ki bu tarzdaki müzakereden faide hâsıl ve Hükûmet de yapmış olduğu kanunlarda tenevvür etmiş olur. Azayi kiramın noktai nazarı ne olduğuna bir dereceye kadar vâkıf olur ve kanunlarda da o veçhile tadilât yapar ve bu da memleket için müsmir olur zannederim. Şimdi efendiler bugünkü vaziyetimiz malûm, bunu tekrar izaha hacet yok. Sonra bu vaziyet...

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Efendim usulü müzakere hakkında maruzatta bulunacağım. Biz bu meselenin esasına girişiyor muyuz? Yahut encümene mi havale ediyoruz? Evvelâ bu cihetı izah buyurunuz.

ALİ ŞÜKRÛ BEY (Devamla) – Müsaade buyurun. Biraz evvel mukaddeme (başlangıç) olarak arzetmiştim ki bu, programdır. Bu program okunduğu zaman, hututu esasiye dahilinde heyetin söz söylemeğe hakkı vardır ve bizim yaptığımız da budur. Bu bir kanun lâyihası değildir ki bir encümene havale edelim. Bunun böyle okunup gitmesinde bir mana yoktur. Öyle olsa idi herkese birer tane verirlerdi. Onlar da okurdu...

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Müzakere edilmesin mi? Bunun hakkında bir takririm (önerge) vardır. Lütfen o okunsun (Gürültüler)...

ALİ ŞÜKRÛ BEY (Trabzon) – O halde hiçbir şey söylemeyelim. Kapansın gitsin bu mesele...

REİS – Sözünü bitirsin, gürültü etmeyin. (Devam devam sesleri).

ALİ ŞÜKRÛ BEY (Devamla) – Efendim, bu günkü vaziyeti arzetmiştim. Tekrar uzun uzadıya izaha hacet yoktur. Sonra vaziyeti kurtarmak için lâzım gelen tedbiri düşünüyoruz ve tatbikinde ne kadar müşkülât olduğunu da görüyoruz. Sonra memleketin nefine (yararına) müteallik arzularımız, temenniyatımız var. Fakat fiiliyatta bunun tatbiki imkânını görmüyoruz. Bugün düşüncemiz ve yegâne vazifemiz memleketi kurtarmaktır ve bunun için cephede lâzım gelen müdafaatı yapacak ve memleketi kurtaracak bir ordumuz vardır. Fakat askerimiz firar ediyor. Açık görüşelim, memleketin muhtelif mahallerinde isyanlar çıkıyor, daha açık soruyorum. Memleketin birçok yerlerinde halk bize karşı pek de lâzım geldiği kadar merbut (bağlı) bulunmuyor. Binaenaleyh Hükümetin programı bu gibi esasatı düşünüyor ve bunu ortaya atıyor. Fakat bu program halkın ruhunu tetkik noktai nazarından noksandır. Bir defa efendiler (13) sene evveline ircaı nazar edersek görürüz ki; o vakitki inkılâpta yahut inkılâpları yapanların zihninde âmil olan efkâr, sırf garp efkârı idi. O inkılâp kahramanları, o inkılâpçıları tahtie etmiyorum, içti-

hatlarını soyuyorum. Bundan evvel daha büyük inkılâp yapmak istemişlerdi. Tanzimatçılar; bunların efkârı da yine garp efkârîle mali idi. Bunlar sırf garbe bakıyorlar, memleketi arkaya atıyorlar ve garbi taklit ediyorlardı. İşte o noktai nazara göre hareket ettikleri içindir ki halkın ruhunda yer edemediler. Binaenaleyh halkı teceddüde (yeniliğe) sevkedemediler. Yalnız az bir zümre müteceddid göründü ve bu itibarla ta Tanzimat devrinden bu ana kadar eski tas, eski hamam ve belki de daha fena bir vaziyet aldı. Şimdi bendeniz bu hususta ufak bir maruzatta bulunacağım (Vakit yok sesleri). Vakit yok biliyorum.

Yalnız bir misal arzedeceğim. Çünkü bu günkü en mühim mesele; müdafaa meselesidir. Bunun birçok hududu vardır. Meşrutiyetin bidayetinde yani son inkılâpta, (1324) inkılâbında, memleketin müdafaaya ait olan mesaile şiddetle taallûku olmak itibarile, bir ukde, bir gaye olarak dediler ki: Vatan bizim canımızdır. Vatanı müdafaa edeceğiz ve bunu, bizim fikren teati etmemiş, tenevvür etmemiş vatan kelimesinin manasını değil, kendisini bilmeyen halka bir gaye olmak üzere vermek istedik. Zavallı Memetçik yolda gelirken vatan bizim canımız diye şarkı okudu. Fakat bunu katiyen anlamıyordu.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) – Mükemmel anlıyordu.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) – Bendeniz bizzat gördüm, asker bulunuyordum.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) – Mükemmel anlıyordu, mükemmel anlıyordu...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) – Müsaade buyurun, Balkan harbinden kaçan askere, hemşerim nereye kaçıyorsun? dediğim zaman, vatanı müdafaa etmeğe gidiyorum diyordu. O sırf evinin olduğu yeri vatanı biliyordu. Bütün askerlerimiz böyle idi (Gürültüler).

REİS – Gürültü etmeyin. Söz isterseniz söz vereyim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) – Hâlbuki bizim askerimizden o ana kadar, gerçi nizamının bozukluğu yüzünden ve sui idare (kötü yönetim) yüzünden ara sıra kaçanlar da vaki idi ve memleket bu tehlikeye düştüğü zaman, haydi denildiği zaman, tabiri mahsusile, sancağı şerif çıkarıldığı vakit millet yekvücut olarak harp ederdi. Yeniçerilerin ilgası... Bilirsiniz kim ilga etmiştir?

Ahali, esnaf ve sairedir. Binaenaleyh bizim dinimiz bidayettenberi açıktır. Din uğruna ya şehit ya gazi olmaktır, bunu gerçi bir tarafa atmadık. Tabii Avrupadaki vatan meselesini ileri sürdük ve gösterdik. Halkımızın ruhunda bu, yer etmediği için netice itibarile bugünkü felâketlere maruzuz. Elyevm (hâlâ) yine kaçanlar, meselâ Konya köyünden birisi kaçtı mı, kendi evini müdafaa etmeğe gidiyor.

Sonra bugün efendiler; bilirsiniz ki dünyada din kaydinden azade hiç bir kavim yoktur. Bundan on bir sene evvel İngilterenin tereddisinden (yozlaşmasından) bahseden eazımı bir anket yapmışlardı ve bu ankete İngilterenin birçok ea-

zımı (ileri gelenler) cevap vermişlerdi. Milleti kurtarmak için ne lâzımdır, diye... Bendeniz bunlardan 110-112 tane kadar okudum. Hepsi halkın rabıtai diniyesini takviye etmek merkezindedir. Koleksiyonlarım mevcuttur, isteyenlere gösterebilirim. Buna cevap veren birçok dinsizler de vardı. Fakat bizim halkımızın maatteessüf rabıtai diniyeleri gevşememiştir. Bendeniz bu itibarla diyorum ki: Uzun söylemek lâzım gelir. Fakat kısa keseceğim. Vakit dardır. Hükümet programını yaparken, bir defa halkın, yani avamı bağlayacak, avamı kısan gibi hareket ettirecek bir kayıt yapsın. Bir kaydi ilâhi olan din hususuna ehemmiyet versin ve bu kayıtları buraya ilâve etsin. Bir bu efendim (Ne gibi sesleri, gürültüler).

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Din kanunu ilâhidir... Din hakkında kanun yapılmaz. Onu karıştırmayınız!

MALİYE VEKİLİ FERİT BEY – Nedir bu? Biz bundan bir şey anlamadık. Hükümet lâzım gelen esasatı diniye dairesinde kavanin vazeder.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) – Müsaade buyurun. Şükrü Bey, bu programın tenkidi, benim ve diğerlerinin tenkidi veçhile birçok noksanları vardır. Bunu bize gönderen Heyeti Vekileye neticede ademî itimat mı beyan edeceğiz?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) – Hayır! O halde niçin tenkide luzum var? Mademki neticesi yoktur.

MEMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) – Öyle bir program niçin geldi buraya?!

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) – Efendim izah edeyim; rica ederim (Devam, devam sesleri).

Bugün görüyoruz ki muhtelif efkâr ve kanaat icrayı hükmediyor. Yine bir taraftan, eskisi gibi, yeni çıkan bir cereyana bu memleketi kaptırmak isteyenler var ve bugün içimizde bulunanlar da varya. Fakat hariç de var. Bugün elime aldığım bir gazetede Millet Meclisi istihza olunuyor, bir istifham işareti konuyor. Hükümet tahtie olunuyor (hatalı bulunuyor), bir programdan bahsediyor ve tahrif edilmiştir, diye Hükümete ait bir şey alenî olarak millete karşı yazılıyor. Esas itibarile açık söylüyorum. Bolşevizm cereyanı... Ben Bolşevizm cereyanı aleyhinde değilim. Fakat eskiden yaptığımız gibi, bu günkü dünyanın geçirmekte olduğu büyük İnkılâptan müteessir olmayacağız diye kimse diyemez. Müteessir olacaktır, idaremizde değişiklik olacak, fakat bunu eski yaptığımız gibi, yine taklit ederek, Rusların yaptığına yahut Almanların yaptığına bakarak onları mukallidane bir şekilde yapacak olursak memlekete ikinci bir nifak sokacağız. Biliyorum ki, Bolşeviklerin istihdaf ettikleri gaye, insaniyetkâranedir (insancadır) ve takip ettikleri gaye bizce malûm. Fakat zaten bizim ahkâmı diniyemiz bunu âmirdir ve mevcuttur. Bu ahkâmı dinîye maatteessüf mühmel kalmıştır (ihmal edilmiştir).

LÜTFİ BEY (Malatya) – Lafza itibar edilmiştir. Bizim dinimiz ilâhi bir kanundur. Efendim, bizim dinimiz ulvi bir dindir. Muamelâtı dünyevimizi tayin ve tah-

dit eden ahkâma havidir (dahildir). Hıristiyanlık gibi değildir. Bunu itiraf etmeliyiz efendim. Kuranı Kerimimiz (Velâ rıtbın) buyuruyor.

REİS – Söz isteyene söz veririm Beyefendi.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) – Bu itibarla eğer memleketimizin idaresinde teceddüt (yenilik) yapılmak isteniliyorsa, erbabı toplansın, halkın zaten istinas etmiş olduğu, hiç olmazsa ruhan merbut bulunduğu bir esas halka telkin edilsin ve bu esas dâhilinde – bu teceddüdat yapılsın ki, mukabele görmesin. Şimdiye kadar halktan daima mukabele görülmüştür. Çünkü halkın ruhu nazarı itibare alınmamıştır. Halkın ruhu ve merbut olduğu mukaddesatı nazarı itibare alınmamıştır. Ve bu itibarla halk daima muhalefet etmiştir. Her şey akim kalmıştır ve hiç bir teceddüt tanzim olunamamış akim kalmıştır. Bugün biz Bolşeviklerin gayet insanî olan gayesine karşı bizim gayemiz de budur diye ortaya atacak olur Isek ve buna dInden lâzımgelen hususatı...

MALİYE VEKİLİ FERİT BEY (İstanbul) – Yok efendim. Bu, Bolşevik programı değildir efendim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) – Rica ederim. Bu günkü mevcut cereyanı söylüyorum. Rica ederim, bunu koymayacak olursak...

FEYZİ EFENDİ (Malatya) – Efendim, on beş dakika söyleyeceksin, yahu yarım saatten beri devam ediyorsunuz. Kanunen on beş dakika söyleyeceksin, yarım saat oldu. Yarım saat söylemeğe ne hakkın var?

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) – Efendim, devam için reye korsunuz. Eğer devam münasip görülmüyorsa o başka (Gürültüler). Rica ederim, devam için reye koyunuz (Devam, devam sesleri).

REİS – Müzakere olunmasını arzu edenler ellerini kaldırsın. Kabul olundu.

DOKTOR TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) – Efendim, evvel emirde usulü müzakere taayyün etsin ve heyeti umumiyesi hakkında simdi söz söylenecek ise sıra ile hepimiz de söyleriz.

REİS – Efendim, rica ederim. Bu hususa dair birkaç tane takrir var. Böyle kabul ediyor musunuz, yoksa takrirler okunsun mu?

SESLER – Takrirler okunsun efendim.

REİS – Takrirlerin okunmasını arzu ediyor musunuz?

BİR MEBUS – Böyle meselede takrir filân okunmaz.

VEHBİ BEY (Karesi) – Eğer bu bir programsa, burada münakaşa ve tenkit edilecek; yok kanun ise, encümeni mahsusuna havale edilecek.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) – Hiç bir şey değilmiş. Hiç bir şey söylenmezmiş. O halde kanun değildir. Çünkü hiç bir şey değildir. O halde hiç bir şey söylemiyelim.

DOKTOR TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) – Usulü müzakere için müsaade buyurun, bir şekil arzedeyim. Müsaade buyurun, bilâkis her şey söylenecek efendim.

Bir görenek bizi yanlış yola sevkediyor zannediyorum. Karşımıza bir programla gelmiş bir Hükümet var zannediyoruz. Hükümet bizim tayin ettiğimiz bir Heyeti Vekiledir. Heyeti Vekilenin bize tevdi ettiği bu şey de bir programıdır ki; bütün kavanini esasiye ve taliye, kabul ettiğimiz takdirde hep o esaslara göre yapılacaktır. Bu, bir programdır ki, bütün kavanini mevzuanın esasatı bu program dâhilinde mündemiç bulunacaktır. Böyle bir program Hükümetin değil, Meclisin olur. Binaenaleyh, iptida; meslek ve maksadın, hakîkaten ekseriyetimizin ruhunu ve dileğini temsil edip etmediğini anlamak için, bir encümeni mahsus yapar, orada tetkik ederiz.

Ondan sonra gelir... (Gürültüler). (Takrir okunsun sesleri). Heyeti umumiyede müzakere ederiz.

REİS – Rica ederim, takrirler okunacak:

Riyaseti Celileye

Hali tanzim, istikbali temin maksadile içtima etmiş olan Büyük Millet Meclisinin; memleketin selâmet, milletin saadetine kâfil esasatı şimdiye kadar tesbit ve ilân etmemesini menafii âliyeî vataniye ile gayri kabili telif (vatanın yüce menfaatleri ile bağdaştırılamaz) gören bir kısım mütefekkirin tarafından bu gayei mukaddesenin biran evvel teyessür nümayi husulüne hadim olacağı (başarıyla gerçekleştirilmesine hizmet edeceği) kanaatile teşkil ve evrakı havadise dercettirmek suretile Meclisi Âlinin nazarı takdir ve tasvibine arzolunan "Halk Zümresi" programının suîtefsire uğratıldığı anlaşılmış ve Heyeti Vekile canibinden biddefeat vadolunduğu halde ancak bir iki gün evvel pek cüzî farklarla bu esasata muvafık bir programın tabı ve tevzi olunduğu da görülmüş olmasına ve yuvarlanmakta olduğu ummanı felâketten kurtulmak çarelerini taharri etmekte (araştırmakta) olan bir milletin efradı arasında en küçük ihtilâfı fikir ve nazarın bile pek elîm neticeler verebileceği müstağnii arz ve izah bulunmasına nazaran Şeriye, Dahiliye, Adliye, Maliye, Maarif, İktisat, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye, Müdafai Milliye, Hariciye, Nafia işlerinde nazariyatı ilmiyesini ameliyatla tevsi ve tenvir etmiş mütehassıs beşer zatten mürekkep bir encümen teşkil olunarak her iki programın bu encümende müstacelen tetkik ve telif olunduktan sonra berayi müzakere Meclisi Aliye tevdii suretile suitefehhümden (yanlış anlamadan) mütevellit ihtilafat ve sui tefsiratın bertaraf edilmesi menafii milk ve millet noktasından münasip mütalaa kılındığını arz ve teklif eylerim.

18 Eylül 1336
Karahisarı Şarkî
Mesut

(Muvafık sesleri)

Riyaseti Celileye

Bu okunan kâğıt bir program ise hututu esasiyesi münakaşa edildikten sonra Hükümet itimat isteyecek midir? İstemeyecek de beyanname tarzında ise o halde münakaşaya lüzum olup olmadığının Heyeti muhteremece tesbitini teklif ediyorum.

Karesi
Hacim Muhittin

MALİYE VEKİLİ FERİT BEY (İstanbul) – Bu takrir için söz isterim.

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Hükümetin beyannamesinin müzakeresi gelecek ruznamelerden birine ithal edilmek üzere bugünkü ruznameye devam olunmasını teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Hükümet tarafından Meclisimizin pişigâhı tetkik ve tasdikine (incelenmek ve onaylanmak üzere huzuruna) arzolunan hututu esasiyei mülkiye ve idariyenin, Meclisimiz tarafından bu meselei mühimme için teşkil olunacak bir encümeni mahsusa havalesini ve badehu (ardından) Heyeti umumiyede müzakeresini teklif ederim.

18 Eylül 1336
Menteşe: Tevfik Rüştü – İzmit: Hamdi

(Muvafık, muvafık sesleri).

REİS – Efendim, üç dört tane takrir okundu, birer birer reye koyacağım.

MALİYE VEKİLİ FERİT BEY – Efendim, bu takrir için söz istemiştim, müsaade buyurur musunuz?

REİS – Buyurun...

MALİYE VEKİLİ FERİT BEY – Evvelce arzetmiştim ki, okunan mevat; Hükümetin Heyeti Âliyenize takdim edeceği muhtelif levayihi kanuniye hakkında takip edeceği esasatı ihtiva etmektedir. Zannediyorum ki Hükümetin noktai nazarında böyle encümene havalesile diğer bir programla mezcedilmesi (karıştırılması) mevzubahis olamaz. Bu, Hükümetin bir kanaatidir. Bu kanun dâhilinde zatı âliniz mi sual buyuruyorsunuz Hacim Muhittin Bey? Hükümet bu hususta müzakere kabul eder. Eğer Heyeti Aliyeniz...

HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) – Eğer İstanbul'daki Hükümetin Meclisi Mebusanda okuduğu beyanname şeklinde ise münakaşaya hacet yok.

MALİYE VEKİLİ FERİT BEY (Devamla) – Azayi kiramın bazıları tarafından Hükümetin takip etmek istediği noktai nazarın resmî bir surette tavzih edilmesi (açıklanması) için birtakım metalip dermeyan edilmesinden (kaideler ortaya konmasından) dolayı bu program da Hükümet tarafından Heyeti âliyenize arzedilmiştir. Bu, bir programdan ibarettir. Maamafih Heyeti âliyeniz bunu müzakere etmek isterse tabii kendi arzusu dâhilinde, istediği gibi bir karar ittihaz eder ve Hükümet kendi noktai nazarı olduğu için musırdır (ısrarcıdır). Bu hususta icap ederse Heyeti âliyenizden beyanı itimat talep eder. Yani Heyeti Vekile bunu iş diye göndermemiştir. Kendi noktai nazarını ihtiva eden esasatıdır ve mevkide kaldıkça bu noktai nazarını müdafaa edecektir.

REİS – Müsaade buyurunuz. Birisi burada müzakerenin devamı, ikincisi de mutlaka bir encümene havalesi mütaleasını...

Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY (Menteşe) – Hükümetin beyanatı hakkında maruzatta bulunacağım. Hükümetin beyanatına cevap vermek lazımdır efendim. Hükümet beyanatta bulundu. Adeta kendisine garip bir süs verdi. Ben bu hususta Vekil Beyefendinin fikrine iştirak edemem. Hükümet gelip burada bir program iddia edemez. Müsaade buyurun. Hükümet, Meclisin malı olacak bir programın esasını hazırladı. Meclisin malı olan bu program encümende tetkik edilecek, ekseriyetin arzu ve temayülâtını temsil edecek bir şekle girecektir. İşte ondan sonra o kanun herkes nazarında muteber olacaktır. Binaenaleyh, itimat ademi itimat meselesi mevzubahis olamaz. Çünkü bizim karşımızda bir Hükümet olmadığı gibi, biz de Meclisi Mebusan değiliz. Karşımızda bir programla çıkmış, bizden hariç bir Hükümeti icraiye yoktur. Binaenaleyh program itibariyle itimat, ademi itimat mevzubahis olamaz. Biz bunu tadil veya tağyir etmek lüzumunu görür isek o suretle yaparız. O zaman Maliye Vekili Ferit Bey de aynen itaat ve riayet edecektir.

DÂHİLİYE VEKİLİ REFET BEY (İzmir) – Beyefendiler; Hükümet azası doğrudan doğruya sizin içinizden çıkıyor. Ben isterim ki bu zat, benim istediğimi icra edecek adam olsun. Benim noktai nazarım budur. Bunun için müzakere ve münakaşa kabul ederim. Fikirlerimiz karşı karşıya gelir, konuşur, anlaşırız. Eğer anlaşamazsak, yeni yapacağımız bir programı, sizin fikrinize göre tatbik etmek için, doğrudan doğruya alın açık olarak müzakere kapılarını açarız. Bu müzakerat ve münakaşatı kabul eder ve doğrudan doğruya içtihatlarımızı ortaya süreriz. Münakaşa kapılarını açarız, sizin dediğinizi dinleriz, anlaşamazsak, kabul edemezsek, ben şimdi oraya gelir sizin yanınıza otururum. O zaman sizin yaptığınız programı tatbik edecek bir heyet bulup, oturtun. Bu tarzda bu açık alınla karşınıza çıkıyorum. Bu tarzda, doğrudan doğruya, zannolunduğu gibi, Bolşevik cereyanı, kapitalizm cereyanı, emperyalizm cereyanı, komünistler cereyanı, radikaller cereyanı, hulâsa, hiç bir cereyan yoktur. Orta yerde, doğrudan doğruya, milletin göbe-

ğinden çıkan bir cereyan var. Bu cereyanı bulduğumuzu zannediyoruz. O zan ve kanaat ile buraya çıkıyoruz. Hiç başka bir fikir ve niyetimiz yoktur. Ne yaranmak için, ne başka bir şey için, hiç başka bir fikir ve maksadımız yoktur. Biz zannediyoruz ki milleti, memleketi, halkı rapteden hakikat buradadır. Fakat tekrar ediyorum, fikrimiz katî değildir. Müzakere, münakaşa ederiz, o yola gideriz. (Alkışlar).

Şimdi efendim burada Dâhiliye vekili ve kabinenin bir uzvu sıfatiyle müzakereyi ve münakaşayı kabul ediyorum. Şimdi müzakere ve münakaşaya başlarız. Arzu ederseniz encümene gitsin. Arzu ederseniz devam ediniz.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) – Siz kanunları hazırlarken biz de encümende düşünürüz.

DÂHİLİYE VEKİLİ REFET BEY (Devamla) – Bundan evvelki müzakeremizde bulundum; birçok dertlerimizden bahsolundu. Bu dertler hakikaten büyüktür. Bunun için çalışmak lâzım. Bir taslak yapmak, bir yol bulmak ve o yol üzerinde yürümek lâzımdır. O bir tarafta, bilmem idarei umumiyet vilayat, idarei hususiyei vilâyat kanunları, belediye kanunu yapıp hazırlarken onu müzakere edemiyoruz. Meselâ yirmi yedi günden biri görüyoruz. Burada belediye kanunu yapılmış, lehülhamt Dâhiliye Vekili olduğum halde bunun ne olduğunu bilmiyorum. Hiç kimse çağırmadı ve buna ait malûmat vermedi. Hükümet bunu benden sorar diye o zaman idarei hususiyet vilâyat müdüriyetine emrettim, git şunu ara bul, nerede ise çıkar, belki biz de noktai nazarımızı söyleriz dedim. Geldi; aramış, bulamamış. Şimdi böyle ayrı gayri, münferit bir surette çalışıyoruz ve bunun bir neticesi çıkmayacak. Bunun için rica ettim. Arkadaşlar, bozuk makine benim makinemdir, bozuk makinemi düzeltmek istiyorum. Bunu düzeltmek için zamanım azdır. Doğru bir yoldan, kestirme kısa bir yoldan ilerlemek istiyorum. Programım, çerçevem budur, bu şeraitle çalışmaklığımı kabul ediyor musunuz, etmiyor musunuz? Kısa bir zamanda ben işe başlamak istiyorum. Çünkü ben sizden daha ziyade... Seslerin nasıl geldiğini, vatanın nasıl çürümekte olduğunu biliyorum. (Hepimiz alâkadarız ve biliyoruz sesleri). Anadoluyu bir baştan bir başa işitiyoruz. (Hepimiz görüyoruz sesleri). Hepinizin gördüğünü ve alâkadar olduğunu pekâlâ biliyorum. (Gürültüler). Hepimiz aynı hisle mütehassisiz. Zannediyorum ki, siz alâkadar değilsiniz demedim. Fakat ben sizden daha ziyade alâkadarım. Siz Konyayı gördü iseniz ben Haymanayı gördüm. Hepimiz bu mesele ile alâkadarız.

REFİK BEY (Konya) – Böyle şeyler inhisar kabul etmez.

DÂHİLİYE VEKİLİ REFET BEY (Devamla) – Beyefendiler; müsaade buyurun, zaman geçirmek istemiyorum. Doğrudan doğruya ben vaziyeti soyuyorum. Siz biliyorsunuz, ben biliyorum, mesele o değildir. Haysiyet meselesini orta yere koymayalım rica ederim. Ben bunu takdir ederim, bilirim beyefendiler. İstirham ettiğim mesele budur. Maruzatım bundan ibarettir. Nasıl isterseniz öyle yapalım. Fakat

bu esasat üzerinde yürüyelim. Çünkü ben eğer teşkilâtı milliyeyi tespit edemezsem itimat bulamam ve sizin İstiklâl mahkemeleri muhakeme yapamayacaktır. Çünkü jandarma herifi dağda yakalayamazsa, sizin İstiklâl mahkemeniz asamaz. Maruzatım bundan ibarettir.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) – Bu programın encümene gitmesini kabul ediyorsunuz ve siz de münakaşa ve müzakereye iştirak ediyorsunuz.

DÂHİLİYE VEKİLİ REFET BEY (Devamla) – Yalnız bir nokta vardır. Ben bu işte istical (acele) ediyorum. Ben Meclisin usullerini, işlerin tarzı cereyanını bilmiyorum. Onun için bu işte istical ediyorum. Bu işi biran evvel çıkarmak için ne lâf söylemek lâzım gelirse o lâfı söylemek isterim. (Âlâ, âlâ sesleri), (mesele hallolundu sesleri).

HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) – Takririme ait söz söyleyeceğim.

REİS – Efendim müsaade buyurun.

HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) – Efendim bendeniz diyorum ki; Hükümetin bu okunan kâğıdı, bir program mahiyetinde ise, ne encümene gitmeye ve ne de maddelerin üzerinde müzakere etmeye ihtiyaç yoktur. Heyeti umumiyesi rüfekayi muhtereme tarafından tetkik edilir. Neticesinde itimat ve ademi itimat... (Gürültüler). Müsaade buyurun, eğer Refet Beyefendinin buyurdukları gibi, Hükümet bunu bizimle bilmüzakere Meclisin programı olarak çıkarmak istiyorsa, o vakit maddeler hakkında münakaşa ve ayrı, ayrı tetkikat yapmak lâzım gelir. Bendeniz teklif ediyorum. Bu iki şıktan hangisini tespit ederse etsin, ondan sonra müzakere edelim.

REİS – Müsaade buyurun efendim. Rica ederim meseleyi dağıtmayalım. Biz burada ya müzakereye devam etmek veyahut bir encümene havale etmek şıklarından birini ihtiyar edeceğiz. Bunları ayrı ayrı reye koyuyorum. Efendim söz isteyen zevatı okuyacağım. Dinleyiniz. (Okuyunuz sesleri). Lütfi B., Hasan Fehmi B., Refik Şevket B., Durak B., Hamdi Namık B., İsmail Suphi B., Zekai B., Abidin B., Hamdullah Suphi B, Suat B., Tahsin B... Rica ederim, müsaade buyurunuz. Kim ne istiyorsa buraya yazılır. Efendim, evvelâ encümene havaleyi, badehu müzakere edilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edildi.

Şimdi encümeni tayin meselesi vardır. Bir hukuku esasi encümeni var, bir de ayrıca encümen intihap olunmak var. (Encümeni mahsus ister sesleri).

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) – Encümeni mahsus şubelerden intihap olunur. (Her şubeden ikişer kişi sesleri).

REİS – Ayrı encümen intihabını arzu edenler ellerini kaldırsın. Kabul edildi.

MALİYE VEKİLİ FERİT BEY (İstanbul) – Her şubeden ikişer kişi olsun efendim.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Her şubeden beşer kişi olsun efendim.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) – Her şubeden üçer kişi olsun efendim.

REİS – Lütfen sükûn edin bir kere. Müsaade buyurun.

EMİN BEY (Erzincan) – Efendim şubeden mi kabul olundu, yoksa encümenden mi?

REİS – Yapmadık, daha reye vazetmedik efendim. Her şubeden ikişer olsun diyen var. Üç kişi olsun diyen var. Beş kişi olsun diyen var. (Hayrülumur evsatuha) olmak üzere üç kişi kabul edenler ellerini kaldırsın. Encümenlerden üçer kişi intihabı kabul edildi efendim.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) – Encümen ne yapacak? Onu anlayalım.

REİS – Efendiler dinleyiniz. Gelecek içtimada ruznameye konacak mesaili okuyorum. Encümenlerden gelen mazbatalar var.

MALİYE VEKİLİ FERİT BEY – Yok efendim müsaade buyurunuz. Yarınki ruznameye bunlar girmeyecek. Heyeti âliyenize Reis Beyefendi hazretleri birçok mevaddı okuyorlar. Bunlardan intihap etmek Heyeti âliyenizin hakkıdır. Çünkü bunların otuzunu birden ruznameye dâhil edersek hangisini müzakere edeceğimizi bilmediğimizden dolayı tetkikatımız nakıs olur. Binaenaleyh zannediyorum ki istiklâl Mehakimi denilen bir mesele vardır ki, Heyeti aliyeniz onu istiyor. Evet, en evvel bunu yaparsınız ondan sonra, dünkü ruznameden (görüşme programı) baki kalan birkaç maddemiz vardır, onu istirham ederim. Bir eylül geçiyor. Temettüa zammettiğimiz bir kanun vardır ki, iki üç maddeliktir. Bir de onun müzakeresini rica ederim. (Hay hay sesleri).

REİS – Müsaade buyurun. Efendim Nazır Bey, boşa yoruldu. İstiklâl mehakimi intihabı tehir olunamaz, evvelden müzakereye konulmuştur. İhracat kanunu derdesti müzakeredir. Tehir olunamaz. Bu okuduğum yeniden gelenlerdir. Nazır Bey boşuna yoruldu. Pazartesi günü saat ikide içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati: 5,30

TBMM Zabıt Ceridesi Cilt: 5
Doksan Dokuzuncu İçtima
18.11.1920

BİRİNCİ CELSE
Açılma Saati: 1,35 Sonra
REİS: İkinci Reis Vekili: Hasan Fehmi Beyefendi Hazretleri
KÂTİP: Haydar Bey (Kütahya)

1. – Teşkilâtı Esasiye kanunu lâyihası ve Encümeni Mahsus mazbatası

REİS – Efendim encümeni mahsus mazbatasının müzakeresine geçiyoruz.

ŞEVKİ BEY (İçel) – Efendim istizah takriridir (gensoru önergesidir). Bugün halledilsin.

REİS – Teneffüsten sonra Heyeti Vekile tamamen gelirse, yani istizah edilen zevat hazır bulunursa istediğinizi yaparsınız.

ŞEVKİ BEY (İçel) – Tamamiyle aleni olmak suretiyle.

REİS – Söz Mazbata Muharriri İsmail Suphi Beyindir. Heyeti Umumiye hakkında buyurun, izahat veriniz.

MEHMET ŞÜKRÛ BEY (Karahisarısahip) – Mazbata bir kere okunsun, ondan sonra efendim.

REİS – Mazbata, malûmuâlileri esbabı mucibe mazbatasıdır, matbudur. Tevzi edilmiştir. Usulen okunmaz, heyet arzu ederse okunur.

MEHMET ŞÜKRÛ BEY (Karahisarısahip) – Usulen okunmak lâzımdır efendim.

REİS – Rica ederim Riyasetin makamına tecavüz etmeyiniz... Heyet arzu ederse okunsun.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY – Heyet arzu ediyor. Zapta geçmek için.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Encümen mazbatanın aynen zapta geçmesini arzu ediyor Reis Bey!

REİS – Okunmasa da geçecek.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Pek âlâ öyleyse.

REİS – Mazbata muharriri izahat veremem derse o zaman okunur. İzahat vereceğim derse mazbatanın okunmasına lüzum yoktur.

ENCÜMENİ MAHSUS MUHARRİRİ İSMAİL SUPHİ B. SOYSALLI (Burdur) – Arkadaşlar bize (Halkçılık programı) namı tahtında Hükümetin takriben bundan iki ay evvel göndermiş ve tarafınızdan teşkil edilen Encümeni Mahsusun (Teşkilâtı Esasiye lâyihai kanuniyesi) namı altında Meclisi âlinize sevkettiği kanun lâyihasının bugün müzakeresine başlıyoruz. Bu an memleketimiz tarihinde, tarihi idari ve siyasimizde hiç şüphesiz fevkalâde bir andır. Memleketin dört tarafı ateşe verilmiş olduğu bir sırada beş altı cephede birden muharebe ettiğimiz bir sırada Meclisi âlinizin bu kadar mühim bir kanun lâyihasının müzakeresine başlamış olmasından dolayı bendeniz sizinle müştereken kendimi bahtiyar addederim. Böyle bir anı idrak edebildiğimden dolayı Allaha hamdü şükür ederim. Bu an; tarihi idari ve siyasimizde o kadar mühimdir. Biliyorsunuz ki; bu memleketin öteden beri bir hastalığı vardır. Bu hastalık sui idare hastalığıdır. Memleket devri inhitata (gerileme devrine) başladığından itibaren sui idare anbean artmış ve eksilmemiştir. Bizde sui idare hastalığı muhtelif eşkâl tahtında görünmüştür. Biliyorsunuz ki, sui idareye çaresaz olmak ve bünyei Devlete arız olan vehin (güçsüzlük) ve inhitatı izale etmek için Tanzimatı hayriye kanunu (ve Gülhane hattı hümayunu) neşredilmiştir. Bugün aradan yarım asır, belki üç rubu asır geçtikten sonra biz bunu memleketin sui idare hastalığına çaresaz olacak bir deva mahiyetinde göremiyoruz.

Yani o zaman da teşhiste hata edilmiş, derdin ilacı çareleri bulunmamıştır. Tanzimatı takip eden devri Hamidi dahi bidayette tanzimatın eserini takiben, tanzimatın memlekete verdiği atalet kaidesi mucibince idarenin hareketini takip edememiş, memleketi Avrupalılaştırmak esasına doğru götürmek istemiştir. Fakat biliyorsunuz ki hükümdarın amali şahsiyesi, memlekette 93'te ilan edilen Meşrutiyet ve kanunu esasiyi akim bırakarak, memleketin sui idare hastalığını esaslı suretle tedavi edememiştir. Gerek tanzimat devri olsun, gerek devri Hamidi olsun, bize yalnız Avrupa'yı getirmek istemiştir. Fakat nasıl Avrupa'yı getirmiştir? Eşkâli zahirisini taklit ile... Memurları değiştirmiştir. Taklit olarak jandarma yapmıştır, taklit olarak şûra, nafia vesaire yapmıştır. Binaenaleyh memleketin bünyei esasisini tetkik ile hastalığa hakikaten ilaç vermemiştir. Tanzimatın bu memlekette eseri, asırlarca zamandan beri memleket idaresinde hüküm süren asker, ulema ve

memurin sınıflarını yeni şekle kalbetmek oldu. Memurin sınıfı bu memlekette yeni esaslar dairesinde teşekkül ederek, zaten Aristokrasi ve Demokrasi esasları ayrı ayrı bir şekilde olmayan, heyeti mecmuasiyle sâde Demokrat olan bu memlekette bir de memurin sınıfı ihdas olundu. Bu memurin sınıfı halk ile katiyen temas etmiyorlar. Halkın bâlâyıserinde, idaresinde âmiri müvekkel olarak halkı kendi diledikleri gibi idare ediyorlardı. Bu usulü sakıymin (yanlış yöntemin) takriben üç rubu asır müddetten beri olan cereyanı göstermiştir ki bu memlekette hakiki idare, halkın ihtiyacatına muvafık idare vazedilmemiştir. Binaenaleyh devri Hamidinin otuz, otuz beş senesinden sonra bünyei hükümetin ıslahı lâzım geldiği her kalpte kuvvetle yer tuttu. Meşrutiyeti idare sureti malûmede istihsal edildi (elde edildi). O zaman bu memlekette dâhili tehlikeden ziyade harici tehlike bir âmil ve müessir olmuştur. (Reval) mülakatı, Rumelinin elimizden gitmesi tehlikesi, memlekette vatanperverleri böyle meşrutiyet istihsaline süratle sevketti. Binaenaleyh meşrutiyet istihsal edilmiştir. Fakat meşrutiyetin istihsali dahi biliyorsunuz ki sui idare hastalığına çaresaz olamamıştır. Türkiye köylüsü meşrutiyetten evvel ne ise yine o halde kalmıştır. Yine Türkiye köylüsünün başında jandarma yine Türkiye köylüsünün başında bitmez tükenmez harpler, vergiler başlamış ve devam etmiştir. Türkiye köylüsü yine Balkan'da, yine Karadağ'da, yine şark cephesinde yine Yemen'de ölmüş, ölmüş, ölmüştür. Dahilde Türk köylüsü, Kürt köylüsü, alelûmum bu memleketin köylüsü harap olmuştur. Jandarmanın kırbacı altında, memurun tazyiki altında, öküzünü satarak, teknesini satarak ölmüş, ezilmiş, harap olmuş... Binaenaleyh meşrutiyeti idareden, (324) senesinde o kadar şaşaalarla ilan ettiğimiz meşrutiyeti idareden köylü, halk hiç bir şey anlamamıştır. Sorunuz bu köylüye, sorunuz ahaliden her hangi birisine, sorunuz ki on iki senelik devrei meşrutiyetten ne anlamıştır? Anladığı, yalnız düşündüğünü kahvede serbest söylemekten ibaret bir şeydir. Meşrutiyet hafiyelik usulünü kaldırmıştır. Bu devirde pek az hüsnü idare görülmüştür. Bunda da hiç bir kimseyi muaheze etmeyelim (ayıplamayalım), Tanzimat devresinden sonra memlekette bünyesine muvafık bir usulü idare vazedilmemesi, devri Hamidide adam yetiştirmemesi neticei müessifesi olarak meşrutiyetin hüsnü idare edilememesidir. Ben hiçbir ferdi doğruca muaheze edemem. Sebep, otuz şu kadar senelik devri Hamididir. Bizde idare ve siyaseti idare edenler hatalar ettiler. Fakat malûmdur ki hâdisatı içtimaiye, eşhası (şahısları), rüzgârın bir yaprağı alıp sürüklediği gibi sürükler. Binaenaleyh bir millet on iki senelik devrei meşrutiyette ihtilâlden ihtilâle, harpten harbe koşmuş ve zaman, huzur ve sükûn bulamayarak, biran rahat bir nefes alamayarak, cemi zamanda istediği hüsnü idareye nail olamamıştır.

Biliyorsunuz ki; devri meşrutiyette vakit vakit teşebbüsler oldu, idarei vilayat kanunu ilân edildi ve bunu tevsi için nevahi idaresi için teşebbüsler vukua gel-

di ve bazen halka doğru sözleri işitildi. Halkın ihtiyacını düşünmek, yukarı tabakanın aşağı tabakaya doğru inerek, halkı anlamak, dinlemek, birlikte yükseltmek emelleri baş gösterdi. Fakat bunlar ihtilâl gulguleleri (gürültüleri) ve harp topları arasına karıştı gitti, hiç bir netice hâsıl edemedi.

Efendiler, bugün dünyanın pek az yeri vardır ki, bizim üzerinde yaşadığımız zulümdide (zulüm görmüş) topraklar kadar harabiye duçar olsun. Çin'e gitseniz, Japonya'ya gitseniz, Afrika'ya gitseniz, ancak akvamı vahşiyenin oturduğu topraklardan gayri hiç bir toprak bulamazsınız ki bu memleket kadar küllük, harabe, baykuş yuvası olsun, nüfusumuz azalmış, yolumuz kalmamış, orman yok, servet yok, insanlar sıhhattan muarra (soyulmuş) bir hale gelmiş, bütün bunları bir kelime ile, bir sui idare kelimesiyle hulâsa edebilirsiniz. Bundan kimi mesul edeceğiz efendiler? Bundan sınıfı münevveri de mesuldür. Memurin sınıfı da mesuldür. Çünkü münevver sınıfı hem miktarca azdı, bu memleketi dilediği yola sevkedemiyordu, hem de bunlar memleketin asıl düşüncesiyle, ananatı (gelenekleri) ile mutabık bir surette yetişmemişti. Bunu bu kürsüde itiraf etmek mecburiyetindeyiz. Biliyorsunuz ki tanzimatı hayriye; medrese ile mektebi fena surette ayırarak bu memlekette içinden çıkılmaz bir hal ihdas etmişti. Biri şarka, biri garba bakar. Binaenaleyh sınıfı münevver bu memlekette lâyikiyle iş göremedi ve mesuldür, maahaza (bununla birlikte) sınıfı münevverin gayri kâfi adette olduğunu itiraf etmeliyiz. Avrupa'nın da bize asla rahat vermediğini söylemeliyiz.

Memurin sınıfına gelince: Memurin sınıfı bu memlekette kendilerinin âdeta idareye mintarafillâ müekkel olduklarına (Allah tarafından görevlendirildiklerine) kani idiler ve köylünün üzerinde kendilerinin bir hakkı âmiriyet sahibi olduklarını, bu olmazsa memleketin idare edilemeyeceğini her zaman söylemişlerdi. Binaenaleyh efendiler, sınıfı münevver azlığiyle, memleketi anlamaması ile ne kadar kabahatli ise, memurin sınıfı kendilerini bu memlekette teşhire kadar gitmeyelim bu memleketin sırtından geçinmek suretiyle, âmiri müekkel suretiyle hareket ederek çok hata etmişlerdir. Bittabi ekseriyetinden bahsediyorum.

Köylüye gelince:

Daima işittiğine ademi itimat hâsıl ederek, ademi itimadı kendisince asıl telâkki ederek, dur bakalım sonu ne olacak diyerek, boynunu bükmüş, cesur, hamul (sabırlı) mütevekkil beklemiştir.

Devri meşrutiyette dahi köylü bunu aynen böyle buldu ve bugüne kadar da böyledir, bunu itiraf etmeliyiz ki derdin devasını bulalım.

Nihayet efendiler, mütareke ilân edildi. Mütareke Meclisi Alinizi burada toplamıştır. Mütareke fezayihi (kusurları), bize icbar edilen muahedenin (dayatılan antlaşmanın) zalim, katil ahkâmı (hükümleri) Meclisi Alinizi buraya toplamıştır.

Biz burada esasen bu inkılâp için toplanmadık; esas itibariyle bir müdafa-

ai meşrua için toplandık. Cihanşümul (dünya çapında) bir müdafaa için, hakkı hayatımızı, bütün dünya, denizler gibi üzerimize gelse bile, yine müdafaa için toplandık, azim ve ısrarla toplandık. Fakat efendiler, burada toplandıktan sonra gördük ki bu memleketi zaafa sürükleyen yalnız tesvilâtı hariciye (dışsal aldatmacalar) değildir.

Memleketin illetlerinin, dahili sui idarenin büyük bir tesiri vardır. Gözümüzün önünde akan kanların, yıkılmış yuvaların; köylülerin eninlerinin (inleyişlerinin) tesiriyle kendiliğimizden; ıslah ve inkılâp zaruretini anladık ve yeni bir idare kurmak için bir takım istihzarat yapmaya başladık. Binaenaleyh bugün Meclisi Âliniz müdafaa için toplanmış olmakla beraber, bu memleketi, bu milleti yaşatmak için en iyi esas nerede ise onu bulmağa ve lede-l-hâce her şeyden inkılâp yapmağa her şeyve her şey yapmağa karar vermiştir. İşte Hükümetin halkçılık programı namı altında Meclisi Âlinize sevkettiği program bu fikirlerin mahsulüdür.

Ben diyemem ki biz hiç bir taraftan mülhem olmadık (esinlenmedik). Belki Şarkta, Rusya'da patlayan inkılâbın bizim üzerimizde tesiri olmuştur. Belki Harbi umuminin, her millette, her milletin mazlum sınıfının. Emin olunuz efendiler, her millet iki sınıftır: Biri, idare edenler, diğeri, idare edilen mazlum sınıftır. Her millette mazlum sınıf hakkında doğan haleti ruhiyenin de bizim üzerimize tesiri olmuştur. Eğer bu memleketin eski toprakları, bütün vüsatü şumuliyle (genişliğiyle) baki kalsaydı, yine bu memleketi hüsnü idare için, idarede inkılâp yapmak için yine çalışmağa mecburduk. Kim inkâr edebilir ki, bizim katilimiz olmağa ahdetmiş olan Avrupa devletleri bugün deseler ki; bütün muahedatı kaldırdık, size yine tekmil eski hudutlarınızı, eski imparatorluğunuzu, Rumeliyi, Adanayı, Trablusgarbı, Adaları verdik, biz yine kendimiz düşüneceğiz, buraları nasıl idare edeceğiz ve ne şerait tahtında idare edeceğiz, nasıl kuvvetlendireceğiz? Binaenaleyh efendiler, emin olunuz ki, memleketin bu harpten çıkması, ihtilâl, mücahede, müdafaa halinde bulunmasa dahi, bize memleketteki sui idareyi unutturmayacak şeylerdir. Esas düşüncemiz, bu sui idareyi kaldırmaktır.

Efendiler, şu noktaları arzettikten sonra encümenimizin, Hükümetin programını müzakere sırasında kendisine varit olan fikirleri, mülâhazaları muhtasaran nazarı âlinize arzedeceğim. Bittabi maddelerin müzakeresi sırasında bendenizden talep buyurduğunuz izahatı da yegân yegân (teker teker) veririm.

Efendiler, Hükümetin bize gönderdiği halkçılık programı, birisi maksat ve meslek, birisi mevaddı esasiye, diğeri de idare namı altında üç kısma münkasem idi. Bunu iki kısma ayırabiliriz. Birisi: Maksat ve meslek, diğeri: Mevadı esasiye ve idariyedir. Maksat ve meslekte, birinci maddede efendiler, Meclisi âlinizin yemin ettiği ve esas teşekkülü teşkil eden gayeden bahseder, ikinci madde de; Türkiye Büyük Millet Meclisi emperyalizm ve kapitalizme düşman olarak ancak bun-

larla mücadele sayesinde idare ve hâkimiyetin hakiki sahibi olmak gayesine vâsıl olacağı kanaatini söyler. Üçüncü maddede dahi: Yine orduya zaruri istinattan, sırf emperyalizm, kapitalizmle mücahede ederek kendisinin sahip olduğu orduyu yaşatmaktan bahseder. Dördüncü madde dahi: Yine halkın iktisadi bilcümle şuabatında naili refah olması esbabının istisalinden (iktisadi tüm dallarında refaha ulaşmasının araçlarının soruşturulmasından) bahseder.

Binaenaleyh nazarı âlinizde taayyün eder ki (açıktır ki), bu dört madde, ancak gayeleri gösterir ve kanuna sığar şeyler değildir. Belki programa sığar. Encümen bidayetde bir program yapmak istedi. Fakat neticede böyle bir programın, Meclisi âlinizin yegân, yegân, bütün âzası tarafından tasdik edilmesinin müteassir bir şey olduğunu gördü. Çünkü efendim bir program, bir fırka efradını cemedebilir, kimin âmaline muvafık ise o imzalar. Halbuki, malûmu âliniz, bir mecliste efkâr cereyanları vardır. Meclis, bir fırka değildir, herkesin âzami, asgari fikirleri vardır. Binaenaleyh bir Meclis namına bir program yapmak doğru olmayacağı neticesi istihsal edildi. Onun için Hükümetin program namı altında gönderdiğini biz size kanun şeklinde yolladık ve programın başında bulunan mevaddı esasiye; maksat ve meslek mevaddını, ancak...

Büyük Millet Meclisinin vâsıl olacağı gayeleri gösterdiği için, bunun bir beyanat şeklinde neşre karar verdik. Binaenaleyh desti âlinize takdim edilen Encümeni mahsus mazbatasında bir beyanname vardır ki; o dört madde mevaddını ihtiva ediyor. Dikkat buyurursanız göreceksiniz ki, bu dört madde, zaten Meclisi âlinizin muhtelif vesilelerle, isbat ve ilân ettiği esasata aittir. Bunlar bizim için mukaddes bir gayedir. Bizim bu gayeleri bütün cihan nazarında bağıra bağıra ilân etmekliğimize hiçbir şey mâni değildir. Bunlar gayet meşrudur.

Ondan sonra mevaddı esasiye ve idariye geliyor. Yalnız şunu ilâve edeyim ki, efendiler, eğer biz bu beyannameyi neşre lüzum görmemiş olsak, bazı bazı düşmanlarımızın aleyhimize uydurdukları propagandalara küşayiş (açıklık) vermiş oluruz. Çünkü düşmanlarımız, bazı Avrupa gazeteleri, sırf kendi halklarından fırlayan nidayı hakkı iskât etmek için diyorlar ki, Türkler eski imparatorluklarını istiyorlar. Türkler adalarını istiyorlar, Arap vilâyetlerini istiyorlar, Arnavutluğu istiyorlar. Halbuki, Türklerin oralarda hiçbir hakkı yoktur. Böyle bir propaganda yapıyorlar. Binaenaleyh nasıl ki, İstanbul'da toplanan Meclis ilân etmişse, biz de ilâna mecburuz ki; bizim esasatımız, gaye ve hedefimiz, ancak meşru emellerdir. Milli hudutlarımız dâhilinde kalmak istiyoruz. Zulme, tahakküme karşı isyan ediyoruz. Binaenaleyh bunu beyanname şeklinde neşretmek faideden hali değildir.

Mevaddı esasiyeye gelince: Efendiler, mevaddı esasiyede encümenin en mühim tadili, temsili mesleki meselesidir. Efendiler! Mevaddı esasiyede Heyeti âliyenize birinci olarak takdim ettiğimiz: (Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir)

maddesini bu kürsü üzerinde okumaktan fevkalâde iftihar duyuyorum ve diyebilirim ki; hayatımın en kıymetli ânı bu andır. Çünkü; bu maddeye muadil zavallı millet bu kadar kan akıttığı halde daha böyle bir satır yazı hiçbir yerde görmemiştir.

Bu şeref Meclisi âlinize nasip oluyor ve böyle kıymetli bir maddenin vazıı bulunuyorsunuz. Eski kanunu esasiyi baştan aşağı tetkik ediniz; (Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir) diye bir satır yazıya tesadüf edemezsiniz ve hattâ bu maddenin ruhuna muadil değil, ona yakın bir satır yazıya bile tesadüf edemezsiniz. Binaenaleyh bu esasat, sizce bilfiil tatbik edilen esasattır ve elbette tarafınızdan kabul edilecektir.

Yalnız dördüncü maddede biz size temsili mesleki (mesleki temsil) usulünü takdim ediyoruz. Biliyorsunuz ki; efendiler, bizde şimdiye kadar cari olan usulü intihap iki dereceliydi, iki dereceli intihap, yeni bir usulü intihap değildir ve elli bin nüfus üzerinedir. İntihabı düşünecek olursanız intihap, halkı hayatı ameliyede olduğu gibi veya mümkün olduğu kadar hayatı ameliyeye karip (oranlı) bir surette küçülterek Meclise nakletmek demektir, intihap hayatı ameliyeye muvafık olursa intihap o kadar hakikate mutabık ve adalete muvafık olur... Binaenaleyh efendiler, ne iki dereceli intihap iyidir, ne de üç dereceli intihabat hakikate mukarindir (ulaşmıştır), bunlar nihayet suri (görünüşte) bir şekli intihaptır. Şimdiye kadar bu memlekette teşekkül eden meclisler, daima güzideler sınıfından teşekkül etmiş meclislerdir. Halktan kimse gelemiyordu. Binaenaleyh bidayeti emirde encümen temsili meslekiyi intihabatta esas olarak kabul etmeğe karar vermiştir. Hükümet bize gönderdiği programda da temsili nisbiyi kabul ediyordu. Encümen düşündü, ne şekil intihap kabul edelim? Alelade doğrudan doğruya bir dereceli intihap mı yapalım yoksa temsili meslekiyi mi kabul edelim? Biliyorsunuz efendiler, bir dereceli intihapta, ekalliyetin ekseriyete tahakkümü ihtimali pek çoktur. Çünkü nihayet ekseriyetle intihap edileceğine göre, bir liva halkının adedi nüfusuna nazaran, cüzi bir ekseriyetle o vilâyet namına bir mebus gelmesi ve burada vekil olarak bulunması ihtimali pek varittir.

Halbuki bu doğru bir şey değildir. En doğru olanı; halkı, hayatı ameliyede olduğu gibi, mümkün olduğu kadar hayatı umumiyeye muvafık surette Meclise nakletmektir. O halde hayatı ameliyede de halka bakıyoruz. Nelerle meşguldür? Bizim memleketimizin, Avrupa derecesinde taksimi âmâli Avrupa derecesinde sanayii yoktur. Fakat her halde herkes çalıştığına nazaran, hazır yeyiciler yine ekalliyeti (azınlığı) teşkil ettiğine nazaran, bu memlekette adedi nüfusun inkısam ettiği derecelerde her halde pek çok meslekler vardır. Binaenaleyh efendiler, temsili mesleki üzerinde encümen pek çok uğraştı ve en muvafık bulundu. Hattâ bir arkadaşımız, şimdi Eskişehir'de bulunan Zekâi Bey arkadaşımız, şûradan şûraya

intihap usulünü teklif etmişti. Onu da muvafık bulmadık. Yani nahiye şûrası, kaza şûrasına, kaza şûrası liva şûrasına, liva şûrası, vilâyet şûrasına, nihayet Büyük Millet Meclisi şûrasına intihap usulü... Çünkü bu suretle intihabın derecatı taaddüt ediyordu (artıyordu) ve biz hakikate yaklaşalım derken hakikatten uzaklaşıyorduk. Encümen böyle düşünüyor. Binaenaleyh, efendiler, en hakikate muvafık olarak, hayatı ameliyede halk nasıl sanayie, taksimi amale inkisam etmişse encümen de bu suretle bunun Meclise naklini düşündü ve bu esasta karar kıldı, Temsili meslekiyi intihap etti. Hem temsili meslekiyi intihap etti. Hem temsili mesleki, hem de bir dereceli... Bunlar bilirsiniz ilmi meselelerdir. Gayet büyük ve uzun tetkikat ve tetebbua (incelemeye) muhtaçtır. Dün bir arkadaşımızın dediği gibi, bir âlim yalnız intihap için (80) cilt kitap yazmıştır.

Bunu ayrıca bir encümene göndermeğe ihtiyaç vardır. Biz sade esası vazettik ve dedik ki: (Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya mütahap azalardan mürekkeptir). Bunun ciheti tatbikiyesi ile ciheti ameliyesi (uygulama ve işleyiş yönü) başkadır, biz bir esas kabul ettik. Bu esasın ihzarı (hazırlanması), bu memlekette sanayi erbabının aralarında sindikalar tesis ve sair kanunların vazı, ondan sonra intihap kanununda intihabın nüfus ve sanayi erbabı ile nisbeti, ayrı meseldedir. İntihap kanunu Encümeni bunları düşünecek. Tabii bu bir hazırlık meselesidir. Biz sade esası vazettik. Bu usul tatbikatta tabii iptida güççe olacaktır. Kolaylaşmak için seneler geçmelidir. Bu tadilden sonra efendiler encümenimiz, böyle meslekler esası dairesinde intihabat neticesinde Büyük Millet Meclisinin gayet kalabalık olacağını düşünerek, bunun için iki aylık bir kongre halinde içtima etmesini kabul etti. Bu Meclis dahili ve harici fikrini izhar ederek, ana hatlarını çizecek, ondan sonra gidecek, onun yerine kalacak musaggar (küçültülmüş) bir Meclis; daimi surette, heyeti icraiye mahiyetinde çalışacaktır. Nitekim bugün Meclisi Âliniz böyle bir kanunla değilse bile bilfiil musaggardır.

Öteki arkadaşlarımızın hakkı vekâletini haiz olarak çalışıyor. Tabii hem icrai ve hem de teşrii salâhiyeti haizdir. Sonra efendim, ikinci mesele olarak encümen, Büyük Millet Meclisinin Reisini İcra Vekilleri Reisi olmaktan ayırmak istemiştir. Bunun şimdiye kadar tatbikatta mehaziri (sakıncaları) görüldüğü için. Büyük Millet Meclisi Reisi, ayrı, Heyeti Vekile Reisi ayrı olacaktır.

Bizim İcra Vekilleri mahiyetinde Heyeti Vekilenin Millet Meclisi karşısındaki mesuliyetlerini daha iyi tespit ve tasrih etmek için Meclis Reisinin, ancak Büyük Millet Meclisi Reisi olarak ipkasını (yerinde bırakılmasını) düşündük.

İdari mevadda gelince; idari mevadda dahi "Temsili mesleki" esası vilâyetlerde kabul edilmiştir. Vilâyetlerde dahi teşkilât temsili mesleki esası dairesinde olacaktır. Bunu tatbikata alacak olursak, tabiatiyle halk kendi işine her hal-

de başkalarından ziyade vâkıf olduğu için, her sanat sahibi kendi işini diğerlerinden daha iyi bildiği için, vilâyetlerde arzu ettiğimiz terakki, refahı umumi ve inkişafatı serai vukua gelecektir. Binaenaleyh, vilâyetlerde dahi o vilâyet ahalisinin medari taayyüş ve iştigali (geçim vesilesi ve uğraşı) olan şeylere nazaran, çiftçi, madenci, mesaliki hürre ashabı ve ilah sanayi sahipleri işe iştirak edecek, halk hayatı ameliyedekinln küçük bir numunesi olarak vilâyet merkezine gelecek.

Ancak efendiler, şimdiye kadar memurin idaresinden çektiğimiz, fenalıklar yüzünden encümen memurin şekli idarei hâzırasına resmen ilânı harp etmiş, vilâyetlerde dahi memurin teselsülünü (silsilesini) ve memurin şebekesini kırmağa ahdetmiştir. Binaenaleyh, Encümen vilâyetlerde memurinin mahallerince, halk tarafından intihap edilmesini ve bu surette halkın doğrudan doğruya kendi işini kendi görmesi esasını kabul etmiştir. Eğer encümenin kabul ettiği mevaddı kabul ederseniz badema (bundan böyle) vilâyetlerde hâkim, âmir, cebbar bir nahiye müdürü, cebbar bir mutasarrıf, cebbar bir vali bulamayacaksınız. Bundan sonra vilâyet memurları, o vilâyet halkının mahsulü intihabı olan, o vilâyet halkıyle hüsnü suretle geçinmeğe mecbur olan adamlardır. Binaenaleyh, halk kendisi intihap edecek, semeresini yine kendisi iktitaf edecektir (meyvesini toplayacaktır).

"Semeresini iktitaf edecek" sözüne bilhassa nazarı dikkatinizi celbederim. Eğer iyi ekmişse iyl biçecektir. İyi intihap etmiş ise işlerini iyi memur görecektir. Eğer halk iyi intihap edememişse, bazılarımızın zannettiğimiz gibi, halkımız da henüz bu seviye hâsıl olmamışsa, halkımız bunu tecrübe sahasında öğrenecektir. Bunun başka çaresi yoktur. Ne vakit başlamış olsak geç başlamış olacağız. Hemen başlamalıyız, vakti gelmiştir. Halk kendisini intihap usulünü ve fevaidini (faydalarını), mazarratını (zararını) tecrübe eder ve ameli tecrübeler her dersin fevkinde bir kıymeti haizdir. Binaenaleyh, efendiler encümeniniz, vilâyetlerin meclisleri tarafından bir heyeti icraiye intihap edilmesini ve o heyeti icraiyenin reisi tarafından bilfiil valilik vazifesinin ifa edilmesini münasip görmüştür. Ancak şu da vardır ki, vilâyetler kendi başına bir Devlet değildir, Amerika Hükümeti müttehidesi (birleşik hükümeti) gibi değildir. Her vilâyetin haiz olduğu muhtariyet mahalli işlere münhasırdır. O işler kl, yalnız o vilâyeti alâkadar eder. O işler o vilâyetin işleridir. Binaenaleyh, jandarma gibi umumi asayişe taallûk eden, meselâ şimendifer inşası gibi birden ziyade vilâyatı alâkadar eden, vergiler, tekâlifi umumiye gibi yine Devletin bünyei umumiyesine taallûk eden, askerlik gibi yine Devletin esasatı teşekkülünü mübeyyin olan (ortaya koyan) esaslı mühim işler merkeze alınmıştır. Bunlar merkezden gönderilen vali vasıtasiyle rüyet edilir (görülür). Meselâ küçük nafia işleri, meselâ bir kanal hafri, bir köprü inşası, son-

ra yine böyle maarif, ziraat, orman ve saire işleri bunlar, mahallerine bırakılmıştır. Yalnız büyük, Devletin esas teşekkülüne ait işler, tamamiyle merkeze alınmıştır. Yalnız merkezin, valinin bir vazifesi vardır ki, o da, mahalli meclisin, Devletin vezaifi umumiyesine taallûk eden işlere karıştığını görürse, meselâ Antalya vilâyetinin meclisi umumîsi kalkar da İtalya Devletiyle bir gümrük muahedesi akdine teşebbüs ederse, o zaman Devletin esas vazifesine taallûk eden bir mesele olduğu için vali bunu meneder.

Nahiye meselesinin de encümence esası vazedilmiştir. Biliyorsunuz ki, nahiye meselesi, bugünün meselesi değildir, İstanbul Meclisi Mebusanı senelerce bununla uğraşmış ve bugün elinize verilen nahiye mevaddı, esasen İstanbul Meclisi Mebusanı Encümenlerinde bu şekle karip esas iktisap eylemiştir. Bunlar encümenimizde müzakere ve kabul edilmiştir. Nahiye Meclisleri bundan sonra halk tarafından intihap edilecektir. Nahiye müdürleri bittabi on, yirmi sene yerinde kalacak demek değildir. Nahiye müdürlerini intihap edenler nahiye müdürlerini elbet azil de edebilirler. Binaenaleyh, efendiler bazılarımızın izhar ettiği korkuya mahal yoktur.

Şunu itiraf ederim ki, her iptidai memlekette olduğu gibi, bizde de mütegallibe (zorba) sınıfı bulunduğu için, bazı yerlerde, bazı daha uzak vilâyetlerde mütegallibe, nahiye müdürlüklerini elde ederek, nasıl mahkeme azalıklarına girerek nüfuzlarını icra ettiriyorlarsa, yine imali nüfuz edeceklerdir. Fakat halkı yetiştirmek için ameli mektebi terbiyeden başka bir şey yoktur. Buna iman etmek lazımgelir. Bugün oraya gönderdiğiniz sekiz yüz, bin kuruş maaşlı bir nahiye müdürü, zaten orada erbabı nüfuzun elinde âdi bir âletten başka bir şey değildir. Binaenaleyh efendiler; halkın idaresini mahalline bırakmaktan başka çare yoktur.

Sonra efendiler; bakınız size emsal tadat edeyim. Diyaribekir Mebusu Kadri Bey arkadaşımız bir hikâye anlatıyordu; on beş sene müddet (Diyaribekir) veyahut (Van) tarafında "hatırımdan çıkmış" bir nahiye kendi kendini idare etmiş, Hükümetin haberi olmayarak, Hükümet oraya memur göndermemiş, o nahiye kendi kendini idare etmiştir. Efendiler, ahiren Adapazarı'nı size bir misal olarak gösteririm. Adapazarı bugün meddi cezir halinde bulunan Türk ve Yunan orduları arasında kaldığı ve bir ileri ve bir geri hareket esnasında fevkalâde mütezarrır olduğu için, nihayet kendisini idareye karar vermiştir ve bugün pek güzel idare ediyor.

Balıkesir Mebusu Vehbi Bey bilirler ve geçen sene bendeniz de şahit oldum. Balıkesir de geçen sene mahalli idare tatbik etmiştir. İstanbul'dan gönderilen mutasarrıf şimendifere irkap edilerek (bindirilerek) geriye gönderilmiş ve Balıkesir kendisini gayet güzel idare etmiştir.

Sonra efendiler, nazarı dikkatinize arzederim; mütarekeden beri öyle kazalar çıktı ki efendiler,medarı iftiharınızdır. Tam sekiz yüz bin lira Müdafaai Milliye

için para vermiştir. Yunan'a karşı müdafaa ve mukavemet için böyle pek çok fedakârlıklar yapılmıştır. Bunu Hükümet istemiş olsaydı yedi, sekiz yüz bin lira değil, yedi, sekiz bin lira alamazdı. Bu azim meblâğı verdiren kuvvet, halkın kendisine malik olduğu, kendi idaresine malik olduğu hissinden başka hiçbir şey değildir. Binaenaleyh efendiler bu milletin kendisini idare etmesi vakti pekâlâ gelmiştir ve kendisini idare edecektir. (Alkışlar). Eğer kendisini idare edemeyecekse, zaten biz idare edemiyoruz, zaten bizim ekseriyetle kötü memurlarımızın elinde zebun olmaktan ise, kendi kendilerine idareleri bin kere müraccahtır (yeğdir). (Bravo sesleri).

Efendiler; nahiye meselesi hakkında beyanatımı arzettikten sonra söyleyeyim ki; memleketin vahdetini muhafaza için bir şey düşündük. Yani Hükümet düşünmüş, biz de düşündük. İktisadi, coğrafi münasebetleri itibariyle memleketi bazı aksama ayırarak, buralara birer müfettiş göndereceğiz. Meselâ Aydın, Karesi, Menteşe, az çok; iklim itibariyle, vaziyeti coğrafiyesi itibariyle birer mıntıka tenkil edebilirler. Buraya bir müfettiş tayin edeceğiz. Konya, Ankara, meselâ yayla mıntıka olmak itibarile, buraya bir müfettiş göndereceğiz. Encümen düşündü efendiler; bu müfettişlerin maiyetine vilâyetlerde bulunan memurları vereceğiz. Mesela bir vilâyet merkezinde bulunan maarif müdürü artık vilâyette bulunmayacaktır. Müfettişin maiyetinde bulunacaktır ve müfettişin sahai teftişatı dairesinde, o vilâyetin maarif umurunu teftiş edecektir. Binaenaleyh efendiler; bir müfettiş ile maiyetinde mütehassıs birtakım müfettişler bulunacak demektir. Müfettiş; hem hükümeti merkeziye ile vilâyet arasında sıkı revabıt (bağlar) tesis edecektir, hem de vilâyetlerin mahalli salâhiyetlerini tecavüz edip etmediklerine bakacaktır. Eğer mahalli meclisler kendi salâhiyetlerini tecavüz etmişlerse yahut muhtacı irşat (rehberliğe muhtaç) iseler, bunlara nezaret edecektir.

Binaenaleyh efendiler, şu heyeti umumiyesi itibariyle zatı âlilerine arzettiğim ve ayrı ayrı maddelerle izah ettiğim kanun bir müdür ki; bu memleketin inşallah halâsı gününü (kurtuluş gününü) imzalayacaktır, halâsı gününün tarihi olacaktır. Bunu sizden istirham ederim ki Büyük Millet Meclisinin namına layık vakar ve sükûnetle, sabırla tetkik buyurunuz ve eğer encümenin kusurları varsa bunu da nazarı müsamaha ile değil, nazarı refet ve şefkatla, mülâyemetle görünüz. Biz birbirimizle anlaşalım. Bendeniz zannediyorum ki; bu mülkü millette, devri inhitattan beri bu derece mühim esaslı şeyler ile hiçbir meclis meşgul olmamıştır. Bundan dolayı sizleri tekrar tebrik ederken, tekrar rica ederim, vakar ve sükûn ile sinirlerinize sahip olarak bunu biran evvel çıkaralım. (Alkışlar, sürekli alkışlar).

REİS – Heyeti umumiyesinin aleyhinde bulunacak varsa söz vereyim. Yoksa...

BİR MEBUS BEY – Aleyhte, lehte söyliyelim.

REİS – Müsaade buyurun, iptida beyannameyi müzakere edelim. Fıkra fık-

ra, sonra maddelere geçelim. Tertip sırasiyle gidelim. Heyeti umumiyesi hakkında izahatı kâfi görerek

Beyannamenin müzakeresine geçilmesini muvafık görenler lütfen el kaldırsın. Beyannamenin müzakeresine geçildi.

Encümeni Mahsus Mazbatası

Esbabı Mucibe

Heyeti icraiye tarafından Büyük Millet Meclisine takdim edilip sureti mahsusada intihap ve teşkil kılınan encümenimize tevdi edilen "Halkçılık programı" ariz ve amik (enine boyuna) mütalâa ve tetkik edildi.

Bidayette bunun Büyük Millet Meclisinin programı olarak tetkikiyle siyasi ve içtimai bilcümle mevadda dair Meclisin nukatı nazarını müştemil (bakış açılarını kapsayan) bir kül şeklinde neşir ve ilânı ve bundaki esasatı fiil sahasına koyacak kanunların da perderpey kabul ve tatbiki düşünülmüş ise de bilahare feragat edilmiştir. Çünkü, bir mecliste bütün azanın içtihatlarını bir nokta ve siyakta (üslupta) cem ve tevhit mümkün olması ve fikir ve içtihattan fedakârlığın caiz bulunmaması sebebiyle bir fırkanın bütün azasınca kabul edilmiş bir program şeklinde Büyük Millet Meclisinin bir programı ortaya atılmak kabil olamıyacağı ve bir çok lüzumsuz münakaşata da meydan verileceği şüphesiz görülmüştür. Bir de şimdiye kadar halkımızın her zaman vaitler karşısında kalarak, fakat hemen nadiren bu vaitlerin fiiliyat sahasına çıkabildiğini görerek vaitlere ademi itimadı asıl telâkki etmesi gibi bir hal hasıl olmuştur. Encümenimiz halkı ve memleketi sefalet ve zulümden kurtaracak mevat ve ahkâmın vait edilmesinden ise peyderpey tatbik edilmesini daha muvafık bulmuştur.

Binaenaleyh, Hükümetin verdiği program birisi "maksat ve meslek" namında umumi ve fikri, diğeri "esası ve idari" tarzında tatbiki ve teşkili iki nevi mevaddı ihtiva ettiği cihetle bunlardan "maksat ve meslek" namı altında toplanan ve cümlesi şimdiye kadar ya sarahaten ya zımnen veya amelen Büyük Millet Meclisince kabul ve defaatle izhar ve ilân edilmiş bulunan umumi gayeleri program veya kanun şeklinde tespit ve neşirden sarfınazarlarla "esasi ve idari" mevat kanunu esasimizin ihtiyaç görüldükçe parça parça tespit edilen mevaddı şeklinde kanun haline vaz ve Meclisi Aliye teklif kılınmıştır.

Maahaza Büyük Millet Meclisinin nereye gittiği, hangi gayeyi istihdaf ettiği ve ne gibi esasata müsteniden yürüdüğü dâhil ve hariçte bazılarınca cayi sual (sorulmaya değer) görülebileceği ve bu gibi suallere cevap vermek de zaruri ve lazım bulunduğu için "maksat ve meslek" serlevhası altındaki dört madde ruhunun ancak beyanname şeklinde tahrir ve neşri muvafık gibi mütalaa kılınmış ve o maddeler bu hale ifrağ olunmuştur (dönüştürülmüştür).

"Esasi ve idari" mevaddın Encümence mütalaasına gelince; Hükümetçe teklif edilen şekiller ile Encümenimizin kabul ettiği şekillerin mukayesesinden anlaşılacağı üzere, mevaddı esasiyede başlıca iki mühim nokta tadil edilmiştir:

Birincisi, Büyük Millet Meclisi azasının her vilayette meslekler erbabı temsil edilmek üzere intihabı ki bu usul ile hem halkın şimdiki iki dereceli intihaptan doğrudan doğruya bir dereceli intihaba geçmesi, hem de umumi refahın ve memleketin ümran ve selâmetinin kâfil ve zamini olacak surette sai ve âmel erbabının tamamiyle temsil edilmesi ve böylece de halk sunufunun kendi ihtiyacâtı ile vasıtasız meşgul olması gibi fevaît elde edileceği düşünülmüştür. Bu usulü mutazammın yapılacak intihap kanunuyla Büyük Millet Meclisine her vilayetten şimdikine nispetle birkaç misli ziyade miktar mebus intihap edileceğinden bu kalabalık Meclis ancak mahdut (sınırlı) bir müddet kongre halinde içtima ve dâhili ve harici siyasette fikrini izhar ve umumi istikameti tayin ettikten sonra onun makamına kaim olacak ve teşri ve icra kudretlerini haiz musaggar bir Meclis müstemirren (sürekli olarak) çalışacaktır.

İkincisi Büyük Millet Meclisi Reisinin icra Vekilleri Heyetinin de Reisi olması tarzında altı aydır tatbik olunan ve mehaziri görülen usulün tebdili kabul olunmuştur. Badema Büyük Millet Meclisi Reisi, münhasıran Meclisin Reisi olacaktır. Vekiller Heyeti de kendilerine aralarından birini reis intihap edeceklerdir. İdari mevadda ise Encümenimiz birkaç mühim noktayı tadil eylemiştir. Birisi; vilayatta dahi mesleki temsilin ve doğrudan doğruya intihabın kabul edilmesidir. Her vilayet meclisi, kendi azası meyanından icra amiri bir reis ile muhtelif şuabatı umuru (işlerin çeşitli dallarını) idareye kâfi adette azadan teşekkül eden bir idare heyeti intihap eyler ve icra salahiyeti bu heyete ait olur. Böylece her vilayette mahallî vezaifi, merkezden gönderilmiş memurlar değil, vilayet meclisinin intihap ve tefrik edeceği zevat tedvir eyleyecektir. Büyük Millet Meclisinin mümessili olan vali, Devletin umumî ve memleketin her tarafında müşterek vezaifini rüyet edecek ve ancak, mahalli vezaif ile Devletin vezaifi aralarında tearuz vukuunda (çatışma durumunda) müdahale edecektir.

Nahiye meclislerinin de halkça doğrudan doğruya intihapları kabul edilmiştir. Her nahiye hususi hayatında muhtariyeti haiz manevi bir şahsiyettir. Nahiye müdürü nahiye meclisince intihap olunur.

Memlekette iktisadi, içtimai, coğrafi münasebeti mıntıkaların tahdidiyle buralara gönderilecek umumi müfettişlere taalluk eden maddelerde dahi, müfettişlerin Devletin umumi vezaifiyle mahalli vezaifin cereyan ve tatbikatını murakabe etmeleri ve böylece vasi bir ademi merkeziyette idare olunan memleket aksamının merkeze sıkı bir surette irtibatı ile Devlet ve Hükümet makinesinin muntazaman işlemesi teemmül edilmiştir (düşünülmüştür). Toprak, maarif, adliye, mali-

ye, iktisat, evkaf işlerine ve içtimai meselelere müteallik ahkâma gelince: bunların tecdit ve ıslahı Heyeti İcraiye ile müttehiden peyderpey mülahaza ve mevaddı mahsusa ile kanun şeklinde tespit edilmesi kararlaştırılmıştır.

21.10.1920
Encümen-i Mahsus Reisi
İzmir Mebusu Yunus Nadi

Encümeni Mahsus Mazbata Muharriri
Burdur Mebusu İsmail Suphi Soysallı

Büyük Millet Meclisinin Beyannamesi

Emperyalist devletlerin, Devlet ve milletimizin hayatına açıkça kasdetmeleri neticesinde müdafaai meşrua için toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, şimdiye kadar muhtelif vesilelerle sarahaten veya zımnen ilan ettiği maksat ve meslekini bir kere daha bütün cihana arz için şu beyannameyi neşreylemeye lüzum görmüştür.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, mllll hudutlar dâhilinde hayat ve istiklalini temin ve hilafet ve saltanat makamını tahlis ahdiyle teşekkül etmiştir. Binaenaleyh hayat ve istiklalini, yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını, emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vâsıl olacağı kanaatindedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisl, milletin hayat ve istiklaline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzatına karşı müdafaa ve bu maksada münafi hareket edenleri tedip azmiyle müesses bir orduya sahiptir. Emir ve kumanda salahiyeti Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesindedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkın öteden berl maruz bulunduğu sefalet sebeplerini yeni vesait ve teşkilat ile kaldırarak yerine refah ve saadet ikame etmeyi başlıca hedefi addeder. Binaenaleyh, toprak, maarif, adliye, maliye, iktisat ve evkaf işlerinde ve diğer mesailde, içtimai uhuvvet ve teavünü (toplumsal kardeşlik ve yardımlaşmayı) hâkim kılarak, halkın ihtiyacatına göre teceddüdat ve tesisatı vücude getirmeye çalışacaktır. Bunun İçin de siyasi ve içtimai umdelerini milletin ruhundan almak ve tatbikatta milletin temayülat ve ananatını gözetmek fikrindedir.

Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisi, memleketin idari, iktisadi içtimai umum ihtiyacatına müteallik ahkâmı peyderpey tetkik ve kanun şeklinde tatbik mevkiine vazeylemeye başlamıştır. Veminallahittevfik.

21.10.1920

Teşkilatı Esasiye Kanun Layihası

Mevaddı Esasiye

MADDE 1. – Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

MADDE 2. – İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

MADDE 3. – Türkiye halk Hükümeti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır.

MADDE 4. – Büyük Millet Meclisli vilayetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir.

MADDE 5. – Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık (önceki) heyet lahik (yeni) heyetin içtimaına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülemediği takdirde içtima devresinin bir sene temdidi (uzatılması) caizdir.

Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilayet ve meslekin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

MADDE 6. – Büyük Millet Meclisinin heyeti asliyesi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder.

MADDE 7. – Büyük Millet Meclisi azası, her içtima mebdeinden itibaren iki ay sonra, Büyük Millet Meclisine ait bütün hukuk ve salahiyetleri haiz olmak ve gelecek içtima senesine kadar içtima halini muhafaza etmek üzere içlerinden lâakal (en az) intihap devairi adedinin iki misli miktarda azayı hafi rey ile tefrik eder.

MADDE 8. – Umum kavaninin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilanı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir.

MADDE 9. – Büyük Millet Meclisli Hükümetin inkısam eylediği devairi intihapgerdesi olan vekiller vasıtasıyla idare eder. Mütebaki aza icrai hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace bunları tebdil eyler.

MADDE 10. – Büyük Millet Meclisi heyeti asliyesi tarafından intihap olunan reis bir içtima senesi zarfında Büyük Millet Meclisi reisidir. Bu sıfatla Meclis namına imza vazına ve Meclis mukarreratını tasdike salâhiyettardır. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler.

İdare

MADDE 11. – Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden terekküp eder.

Vilayet

MADDE 12. – Vilayet mahalli umurda manevi şahsiyeti ve tam muhtariyeti haizdir. Harici ve dâhili siyaset, adli ve askeri umur, beynelmilel iktisadi münasebat ve Hükümetin umumi tekâlifi ile menafii birden ziyade vilayata şamil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vazedilecek kavanin mucibince maarif, sıhhiye, iktisat, ziraat, nafıa ve muaveneti içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi "vilayet meclislerinin" salahiyeti dâhilindedir.

MADDE 13. – Vilayet meclisleri meslekler temsil edilmek üzere vilayetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir. Vilayet meclislerinin içtima devresi iki senedir. İçtima müddeti senede iki aydır.

MADDE 14. – Vilayet meclisi azası meyanından icra amili olacak bir reis ile muhtelif şuabatı idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihap eder. İcra salahiyeti daimi olan bu heyete aittir.

MADDE 15. – Vilayette Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tayin olunup vazifesi Devletin umumi ve müşterek vezaifini rüyet etmektir. Vali yalnız Devletin umumi vezaifi ile mahalli vezaif arasında tearuz vukuunda müdahale eder.

Kaza

MADDE 16. – Kaza yalnız idari ve inzibati bir cüzü olup manevi şahsiyeti haiz değildir. İdaresi Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından mansup ve valinin emri altında bir kaymakama mevdudur.

Nahiye

MADDE 17. – Nahiye, hususi hayatında muhtariyeti haiz bir manevi şahsiyettir.

MADDE 18. – Nahiyenin bir meclisi, bir idare heyeti ve bir de müdürü vardır.

MADDE 19. –Nahiye meclisi, nahiye halkınca doğrudan doğruya müntehap azadan terekküp eder.

MADDE 20. – İdare heyeti ve nahiye müdürü nahiye meclisi tarafından intihap olunur.

MADDE 21. – Nahiye meclisi kazai, iktisadi ve mali salahiyeti haiz olup bunların derecatı kavanini mahsusa ile tayin olunur.

MADDE 22. – Nahiye bir veya birkaç köyden mürekkep olduğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir.

Umumi Müfettişlik

MADDE 23. – Vilayetler iktisadi ve içtimai münasebetleri itibariyle birleşerek umumi müfettişlik kıtalarını vücuda getirirler.

MADDE 24. – Umumi müfettişlik mıntıkalarının umumi surette asayişinin temini ve umum devair muamelatının teftişi, umumi müfettişlik mıntıkasındaki vilayetlerin müşterek işlerinde ahengin tanzimi vazifesi umumi müfettişlere mevdudur. Umumi müfettişler Devletim umumi vezaifiyle mahalli idarelere ait vezaif ve mukarreratı daimi surette murakabe ederler.

Maddei Münferide

İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meri (geçerli) olur. Ancak elyevm münakit (halen toplantı halinde bulunan) Büyük Millet Meclisi 5 Eylül 1336 (1920) tarihli nisabı müzakere kanununun birinci maddesinde gösterildiği üzere gayesinin husulüne kadar müstemirren müçtemi bulunacağı cihetle işbu Teşkilatı Esasiye Kanunundaki 4 ncü, 5 inci, 6 ncı, 7 nci maddeler ancak yeni intihabattan itibaren meri olacaktır.

21 Ekim 1920

Encümeni Mahsus Reisi	**Encümeni Mahsus**
İzmir	**Mazbata Muharriri**
Yunus Nadi	**Burdur Mebusu**
	İsmail Suphi Soysallı
Kâtip	
Karahisarısahip	**Aza**
Mehmet Şükrü	**Çorum**
	Fuat
Aza	
Saruhan	**Aza**
Mehmet Süreyya	**Karesi**
	Mehmet Vehbi

REİS – Beyannameyi fıkra fıkra okuyalım. (Kâtip birinci fıkrayı okudu):

Büyük Millet Meclisinin Beyannamesi

Emperyalist devletlerin, Devlet ve milletimizin hayatına açıkça kasdetmeleri neticesinde müdafaai meşrua için toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, şimdiye kadar muhtelif vesilelerle sarahaten veya zımnen ilan ettiği maksat ve meslekini bir kere daha bütün cihana arz için şu beyannameyi neşreylemeye lüzum görmüştür.

REİS – Efendim birinci fıkra hakkında mütalaa var mı? (Hayır, hayır sesleri)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Zımnen kelimesinin tayını (çıkarılmasını) teklif ederim. Emir buyurulursa izah edeyim. Bizde zımnlyet yoktur efendim, vuzuh ve katiyet vardır. Bahusus inkılâp meclisine yakışacak olan lisan, kati bir lisan olmalıdır. Bu kelimeyi katiyen kabul edemeyiz.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Zımnen kelimesinden maksat, yani delaleten ve sarahaten demektir. Arzu buyurursanız delalet tabirini koyabiliriz. Fakat buna lüzum varsa... Her günkü hareketimizde bunu gösterecek ve bu delaleti mutazammın (içeren) şeyler vardır. (Doğrudur sesleri)

REİS – "Zımnen" kelimesinin "delalet" kelimesiyle tadilini kabul buyuranlar el kaldırsın.. (Aynen kabul sesleri) O halde fıkrayı aynen reyinize arz ediyorum. Birinci fıkrayı kabul edenler el kaldırsın... Birinci fakra aynen kabul edildi. (İkinci fıkra okundu):

Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli hudutları dâhilinde İslâm ekseriyetinin istiklalini temin ve Hilafet ve Saltanat makamını tahlis ahdiyle teşekkül etmiştir. Binaenaleyh hayat ve istiklalini, yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vasıl olacağı kanaatındadır.

İSMAİL SUPHİ SOYSALLI (Burdur) – Reis Bey; buraya encümen bir sui tefehhümü (yanlış anlamayı) izale için "milli hudutlar dâhilinde İslâm ekseriyetinin" tabirinin ilavesini muvafık gördü. Bunun kabulünü teklif ediyorum.

REİS – O şekilde okundu. (Hayır, o şekilde okunmadı sesleri)

HASAN BASRİ BEY (Karesi) – Milli hudutlardan maksat ne ise zapta geçmek için izahat versinler.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Efendim, milli hudutlardan maksat, İstanbul Meclisi Mebusanınca kabul edilen Şubat 1920 tarihli Misakı Millinin çizdiği hudutlardır. Onda tayin edilen hudutlardır.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) – Dokuz yüz yirmi nedir? Bizim Mecliste üç yüz otuz altıdır.

HASAN BASRİ BEY (Karesi) – Bir şey daha soracağım: Emperyalizm ve kapitalizm zulmünden kurtararak diyor. Maksat, harici emperyalizm ve kapitalizm midir, yoksa dâhili de bunun içinde mündemiç midir? Şunu anlamak isterim. Bunun hakkında İsmail Suphi Bey izahat versin.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Biz alelıtlak (genel olarak) emperyalizm aleyhindeyiz. Emperyalizm nereden gelirse gelsin. (Alkışlar) Kendimiz emperyalist değiliz ve emperyalistlerin aleti de olamayız. Kapitalizm meselesine gelince; kapi-

talizm zulmü nerede cari olursa olsun aleyhindeyiz. (Doğru sesleri)

REİS – Başka mütalaa var mı efendim? İkinci fıkrayı kabul buyuranlar el kaldırsın, ikinci fıkra kabul edildi. (Üçüncü fıkra okundu):

Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin hayat ve istiklaline sui kasteden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzatına karşı müdafaa ve bu maksada münafi hareket edenleri tedip azmiyle müesses bir orduya sahiptir. Emir ve kumanda salahiyeti Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesindedir.

REİS – Üçüncü fıkrayı kabul edenler el kaldırsın... Üçüncü fıkra kabul edildi efendim. (Dördüncü fıkra okundu):

Türkiye Büyük Millet Meclisi halkın ötedenberi maruz bulunduğu sefalet sebeplerini yeni vesait ve teşkilat ile kaldırarak yerine refah ve saadet ikame etmeyi başlıca hedefi addeder. Binaenaleyh toprak, maarif, adliye, maliye, iktisat ve evkaf işlerinde ve diğer mesailde içtimai uhuvvet ve teavünü hâkim kılarak halkın ihtiyacatına göre teceddüdat ve tesisatı vücuda getirmeye çalışacaktır. Bunun için de siyasi ve içtimai umdelerini milletin ruhundan almak ve tatbikatta milletin temayülat ve ananatını gözetmek fikrindedir.

REİS – Dördüncü fıkra hakkında söz isteyen var mı efendim? Dördüncü fıkrayı aynen kabul edenler el kaldırsın. Dördüncü fıkra aynen kabul edildi. (Beşinci fıkra okundu):

Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisi memleketin idari, iktisadi, içtimai umum ihtiyacatına müteallik ahkâmı peyderpey tetkik ve kanun şeklinde tatbik mevkiine vaz eylemeye başlamıştır. Ve minallahittevfik.

REİS – Efendim mütalaa var mı? Fırkai ahireyi kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edildi. Efendim beyannamenin heyeti mecmuası da kabul edildi ve zaten bir kanun şeklinde de değildir. Eğer tensip buyurursanız (uygun görürseniz), belki kanunun müzakeresi birkaç gün teahhür eder (gecikir), bunu hemen neşredelim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) – Evet neşretmeli.

REİS – Beyannamenin heyeti umumiyesini kabul ile neşrini tasvip buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edildi efendim. Teşkilatı Esasiye kanun layihasının maddelerine başlıyoruz efendim.

Teşkilatı Esasiye Kanunu Layihası

MADDE 1. – Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

REİS – Serlevha hakkında mütalaa var mı?

BİR MEBUS – Kanunu esasi denilmelidir.

REİS – Madde hakkında söz isteyenler var mı efendim? (Hayır, kabul sesleri) Birinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Birinci madde kabul edilmiştir.

MADDE 2. – İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder. (Muvafık sesleri)

REİS – Tadilname de yok. Binaenaleyh ikinci maddeyi kabul edenler el kaldırsın, ikinci madde kabul edildi.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Encümen matbu şeklinin okunmasını rica ediyor.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) – Hepsi matbu.

KÂTİP HAYDAR BEY – Encümenin teklifini okuyorum.

MADDE 3. – Türkiye Halk Hükümeti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Bunun hakkında izahat vereceğim. (Hacet yok sesleri) Bir tadil ile kabul ediyoruz. Arkadaşlar muvafık bir tadildir. Müsaade buyurursanız Türkiye Halk Hükümeti oraya bir (Devlet) kelimesini ilave edelim. Türkiye Halk Hükümeti Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve Hükümeti "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır. Hayır, hayır hata etmişim: "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından" olacak, "Halk Hükümeti" yoktur. Çünkü aşağıda zikredildiğinden artık lüzum yoktur.

KÂTİP HAYDAR BEY – Efendim, teklif veçhile 3 üncü maddeyi tekrar okuyorum:

MADDE 3. – Türkiye Devleti Büyük Milllet Meclisi tarafından idare olunur ve Hükümeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır.

ŞEYH SERVET EFENDİ (Bursa) – Efendim, tadil edildiği veçhile "Türkiye Devleti" suretinde kalacak olursa, asıl emeli açık tecelli ettirmemiş olur. Halk Hükümeti sözü de girmelidir. (Aşağıda giriyor sadaları) Aşağıda varsa bilmem, şayet yok ise ipkası lazımdır. (Yok, sadaları) Yok ise burada ipkası lazımdır. Maksadı açıkça tecelli ettirmek için, bu, ipka edilmezse, asıl maksadı tecelli ettirmez. Bunun ipkasını teklif ederim.

REİS – Başka söz isteyen var mı? Maddeyi şimdi okunduğu veçhile kabul edenler... (Bir daha okunsun sesleri)

(Üçüncü madde bir daha okundu):

MADDE 3. – Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve Hükümeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) – Meclis kelimesinden sonra Halk kelimesinin ilâvesi lâzımdır.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Buna hacet yoktur. Reis Beyefendi; çünkü idare usulü, halkın mukadderatını bizzat, bilfiil idare etmek esasına müstenittir dedikten sonra buna hacet yoktur. Pek tabiidir. (Aynen sadaları).

REİS – Halk kelimesinin ilâvesini arzu edenler el kaldırsın. Arzu edilmedi. Maddeyi okunduğu veçhile kabul edenler el kaldırsın. Madde kabul edildi.

On dakika tatil

ÜÇÜNCÜ CELSE

Açılma saati: 5 Badelzeval

REİS – İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi B.

KÂTİP Haydar B. (Kütahya).

REİS – Efendiler, celse küşat edildi. Programın dördüncü maddesini müzakereye başlıyoruz. Söz Mazbata Muharriri İsmail Suphi Beyindir.

SOYSALLI İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Arkadaşlar; dördüncü maddeyi mütalâa buyurduğunuz takdirde, Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya ıntihap azadan mürekkeptir. Encümen bu şekli kabul etmiştir. Encümeni bu şekli kabule saik olan esbabı demin Heyeti umumiye hakkında izahat verdiğim sırada bir dereceye kadar arzetmiştim. Hükümet bize gösterdiği bir programda Büyük Millet Meclisinin miktarı için; her elli bin nüfusa bir âza olmak üzere tertip olunur ve Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca reyi âm ile müntehap zevattan mürekkep olur demişti. Dün malûmu âliniz bir sui tefehhüm üzerine Tunalı Hilmi Bey de izah etti. Reyi âm demek, yani bazıları üzerine...

Reyi âm demek, rey vermek hakkının sırf bazı evsafı hâiz olanlara münhasır kılınmaması demektir. Binaenaleyh, şimdiye kadar bizde cari olan intihap, reyi âm usulüyledir. Yalnız derece meselesi mevzubahistir. Bir dereceli, iki dereceli gibi, demin de arz ettiğim veçhile, daima halkı; Meclislerde bilhassa Millet Meclislerinde hayatı umumiyede olduğu veçhile tecelli ve temsil ettirmek için mutlaka onu sıhhate karip bir surette Meclise getirmek lâzımdır. Encümenimiz; en muvafık şekli intihabı (temsili mesleki) usulünde bulmuştur. Temsili meslekî usulü dairesinde, bu memlekette şimdiye kadar söz söylemeye malik olmayan; hukukan malik fakat fiilen malik olmayan halk Meclise gelecek ve hukukunu, sözü ile, fikri ile, reyi ile müdafaa ve muhafaza edecektir. Binaenaleyh, temsili mesleki en muvafık usuldür.

Bunun hakkında zannederim hepinizde bir fikir hâsıl olmuştur. Tekrar tekrar izaha lüzum görmüyorum.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) – Tekrar izah buyurunuz, pek iyi anlaşılamadı zannedersem...

SOYSALLI İSMAİL SUPHİ BEY (Devamla) – Pekâlâ, izah edeyim: Arkadaşlar, reyiâm usulünü bu memleket bu kadar sene evvel kabul etmiş ve meşrutiyetten beri de tatbik etmekte bulunmuştur. Meşrutiyetten beri kabul edilip tatbik edilen bu usulü intihap iki dereceli olup başka memleketlerde metruk hükmüne geçmiş intihaptır. Artık bugün mesleki lâyikiyle temsil zamanı gelmiştir. Şimdiye kadar intihap denildiği zaman ancak bir güzidegân (seçkinler), yahut millet sırtından geçinen münevverler veya memurlar dediğimiz zevattan mürekkep kimseler hatırınıza gelir. Fakat bu usulün terki zamanı gelmiştir. Hakikaten halk idaresi yapmak için, halkı memlekete sahip kılmak için halkı Meclise getirmek lazımdır. Bu halk diyeceksiniz ki, cahildir. Bu halk hâdisatı âleme vâkıf değildir. Cihanı tanımaz, evet; belki bu halk memleketin haricini iyi bilmez, belki cihanı iyi bilmez, belki siyaseti bilmez ve siyasetten anlamaz. Fakat kendi sanatını senden, benden iyi bilir. Bir saraç sanatını senden benden iyi bilir, bir çiftçi, bir doğramacı, bir kunduracı keza bu itibarla bu adamlar kendi sanatlarının âlimidir. Yalnız kendi sanatları dairesinde yeni usul ile, terakkiyatı cedide ile teçhiz edilmek lâzımgelir. Binaenaleyh, bu adamları Meclise getirecek olursak kendi haklarını müdafaa edebilir.

Şu var ki, yalnız sanattan başka bir şey bilmeyen, okuma, yazma bilmeyen halktan mürekkep bir Meclisle memleketin sevkü idaresi güç olabilir dersiniz. Buna mukabil cevap vereyim. Çünkü muallim, müderris, ressam, heykeltraş, musikişinas, müellif, gazeteci, avukat gibi mesaliki hürre (serbest meslek) erbabından meslekler sahibi gelecektir. Bu mesaliki hürre erbabı dahi kâfi derecede vukufu haizdir. Binaenaleyh diğerlerinin bilmedikleri şeyleri onlar tenvir edebilirler ve böyle mesalik erbabını temsil eden, memleketin bihakkın mümessili olan mesleki temsil usulünü encümenimiz kabul etmiştir. Mesleki temsil sayesinde, bu memlekette ekalliyetin (azınlığın) ekseriyete (çoğunluğa) tahakkümü gibi bir netice husule gelmeyecektir.

Sonra, şimdiye kadar gördüğümüz veçhile, millet mebusunu tanımadan intihap etmeyecektir. Çünkü tabii bu meslekî intihabı, bu mesleki temsili tatbik etmek için birtakım istihzan şeyler, kanunlar vazedilecektir. Yani meslekler arasında sendikalar yapılacak, cemiyetler teşkil edilecektir. Şu halde meslek erbabı kendinin hukukunu en ziyade müdafaaya kabiliyeti olan adamı gönderecektir. Şu halde memlekette ne kadar erbabı mesalik varsa onların amali tatbik edilmiş olacaktır. Bu, hak ve adalete en muvafık bir usuldür. Yalnız bunun bir nokta-

sı vardır ki o da, bu usulün tatbikinin biraz güç olmasıdır. Bu encümenimizce de itiraf edilmiştir. Kolayca kabili tatbik değildir.

Fakat kablettatbik birtakım teşkilât yapacağız. Esnaf teşkilâtı, cemiyet teşkilâtı, sendikalar yapacağız. Hâsılı memleketin iktisadiyatını omuzlarında taşıyan erbabı saiye, halka, erbabı sanayıa bir kuvvet vereceğiz. Erbabı saidir ki bu memleketi kurtaracaktır ve onlardır ki bu memleketi yaşatıyorlar. Senin, benim gibi onlar Mecliste temsil edileceklerdir ve senin benim gibi adamlar da politikayı sanat ittihaz etmeyeceklerdir (saymayacaklardır).

Efendiler: Politikanın sanat ittihaz edilmesi kadar merdut bir şey yoktur. Herkes bir sanata sahip olmalıdır. Onlar da o sanatın mümessili olarak Meclise gelir.

Demin de arz ettiğim gibi, bu bir parça güçtür. Fakat ne kadar evvel başlarsak sonra başlamaktan hayırlıdır. Bugün başlarız, yarın teşkilât yaparız, öbür gün tatbik ederiz, Binaenaleyh Heyeti âliyenizden rica ederim, gayet makul ve meşru bir esastır, bunu kabul buyurunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Müsaade buyurulur mu efendim? Bir sual soracağım.

REİS – Oturunuz efendim, mebus mebustan sual sormaz. Vekilden sual eder.

TUNALI HİLMİ BEY – Efendim sual değil, bir kelime söyleyeceğim.

RAGIP BEY (Kütahya) – Hakkı kelâmım yine mahfuz kalmak üzere usulü müzakere hakkında bir şey arz edeceğim. Arkadaşlar sureti hususiyede bu mesele hakkında birçok şeyler dinlediler. Şimdi söz söyleyecekler lehte ve aleyhte olmak üzere tasnif edilir de müzakereye bu suretle başlanırsa daha faideli olur. (Yarına kalsın, vakit yok sesleri, bugün sesleri, gürültüler).

REİS – Rica ederim, daha söz alan arkadaşımız var. Nasıl olsa bugün bitmez, karanlık da bastı. İki üç dakika sonra elektrikler yanacaktır. Meclis de henüz açılmıştır. Birkaç arkadaşımız daha söylerse bu mesele hakkında epeyce tenevvür ederiz ve belki kâfi görürüz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Sonra bu sözler unutulur. Efendim mesele gayet mühimdir. Eğer sabaha kadar devam edersek ne âlâ. Ben de razıyım. Kanunun en mühim maddesi budur efendim.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) – Ne mühim, ne müstaceldir (acildir). Bununla oynamak kabahattir.

REİS – Ehemmiyetini takdir ediyoruz efendim, biliyoruz.

RAGIP BEY (Kütahya) – Müsaade buyurunuz. Memleketin tarihi biraz kurcalanırsa, gerimize, mazimize ircaı nazar edersek görürüz ki, evvelce memleketimizde mesleki teşkilât mevcut imiş ve bu mesleki teşkilât da memleketin âzami menafiini temin etmiştir. Halen memleketimizdeki esnaf teşkilâtını gözümüzün önüne getirirsek, meslekî intihabın ne kadar nafî (yararlı) olacağını tamamen görü-

rüz. Elyevm bizim memleketimizde esnaf teşkilâtı mevcuttur. Her esnafın bir esnaf basısı, bir de ihtiyarlar meclisi vardır. Meselâ kunduracılar, saraçlar kendi sanatlarına taallûk eden hususatı kendi aralarında görürler, tabaklar kendi sanatlarına taallûk eden mesaili kendi aralarında hallederler ve bu teşkilâtları sebebiyledir ki; sanatlarında ve sanatlarına taallûk eden cemiyetlerinde bir ahenk ve bir intizam mevcuttur ve bu ahenk ve sanat teşkilâtı ananesinden dolayıdır ki sanat cemiyetleri hâlâ münfesih olmamıştır. Bizim kanunlarımız kamilen bu esnaf ananelerine muhalif olduğu halde, onlardaki kuvvetlere dikkat buyurunuz ki halen münfesih olmamışlardır.

Elyevm erbabı sanat arasında o kuvvet, o tesanüt (dayanışma), o cemiyetler mevcuttur. Binaenaleyh memleketimizde esasen meslek üzerine taksimat yok değildir, vardır. Görüyorsunuz ki Meşrutiyetten sonra, Meşrutiyetten evvel devri istibdatta içtimalar, cemiyetler memnu idi, fakat Meşrutiyetten sonra, mesleklerin, cemiyetlerin vücude gelmesi bir ihtiyaç olduğundan dolayıdır ki; bakkallar cemiyeti, dâva vekilleri cemiyeti, muallimler cemiyeti gibi bir çok cemiyetler dahi mevzuubahis oldu ve bunlar mevzuubahis olmaz ve hiç birimizin hatırına gelmezden evvel de var idi ve ihtiyaç bunu kendi kendine doğuruyordu. Şu halde memleketimizde meslekleri temsil usulü, eskidenberi tevarüs ve an'ane suretiyle gelmektedir.

Meslekleri temsil suretiyle yapılacak intihap tamamı tamamına muvafıktır. Yani memleketimizin ruhundan, tabiatından doğmuş denilebilir. İsmail Suphi Bey kardeşimiz bunun müşkül olduğundan bahis buyurdular. Bendeniz bilâkis daha kolay olduğundan bahsedeceğim. Meselâ rençber esnafı bir kazada mutlaka Hükümetin emrini dinlemez.

Fakat rençber esnafı heyetinin bir emrine inkiyat eder (boyun eğer). Geliniz intihaba dendiği zaman onlar derhal gelirler. Elbette rençber esnafının müntehibi olan o heyet, o ihtiyar heyeti, kendi sanatlarına müteallik olan noktai nazarlarını daha iyi düşünürler ve reylerini ona göre verirler. Bu suretle rey vermekte her halde daha ziyade iyilik vardır. Şimdiki gibi halk bir taraftan diğer tarafa, bir ağanın elinden diğer ağanın eline ciro mahiyetinde gitmez. Doğrudan doğruya kendi noktai nazarına, kendi meslekine muvafık bir surette gider.

Saniyen (ikinci olarak): Şimdiye kadar kanunlarımızın tesiriyle ihmal edilmiş meslekler, sanatlar yeniden can bulmak suretiyle tamamiyle terakki ve inkişafı pezir olacak (ilerleyecek ve gelişecek) bir cereyan alır. Diğer taraftan korkulan ve en ziyade korkulan; intihapta bir kaç şahsın halk üzerinde tagallüp ve tasarrufudur. İnsanlar herhangi bir mahallin mütegallibesi olursa olsun, eşraf mütegallibesi olursa olsun, yalnız fertler üzerine tagallüp eder. Cemiyetler üzerine tagallüp edemez. Bu suretle tagallüp korkusu da ortadan kalkmış olur. Binaenaleyh her halde maddenin aynen kabulü taraftarıyım. (Vakit geçti, ekseriyet yok sesleri).

REİS – Müsaade buyurun, rica ederim. Şimdi müzakere ediyoruz. Reyinize arz edeceğim ve takrirleri okuyacağım zaman ekseriyeti düşünürüm. Müzakere beş kişi ile dahi cereyan eder. Meclisi açmak, kapatmak reisin hakkıdır. Söz söylemek arzu edenler buyursun. Mahmut Bey söz sizindir, buyurunuz.

NAFİZ BEY (Canik) – Usulü müzakere hakkında söz söyleyeceğim. Nizamnamei dâhili mucibince ne vakit istersem söyleyebilirim. Takririm vardır. Müzakerenin kifayeti ve ekseriyet kalmadığından celsei âhara (başka oturuma) kalması hakkındadır. Okunmasını rica ediyorum ve okunacaktır.

VEHBİ BEY (Karesi) – Takrir okunsun, fakat reye konamaz.

REİS – Okunamaz da efendim. Mahmut Bey buyurunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Kâtipler yazı yazamıyorlar, bir kere kap karanlık oldu ortalık efendim. Hâlbuki milletimizi nura sevkedeceğiz.

MAHMUT ESAT BEY (İzmir) – Muhterem efendiler, mesleki temsil taraftarı olmakla, tarihin önünde vazifei vataniyemi ifa ettiğime kaniim. Aynı zamanda Büyük Millet Meclisinin önünde, sefalet içinde hakkını feryat eden bir tabakanın, öyle bir tabakanın ki, bu memleketi asırlardanberi zayıf omuzlarında, bütün felâketleriyle taşımamıştı ve büyüklüğüne rağmen onun hakkı resikârdan (iktidar makamından) tardedilmek olmuştu ve işte o tabakanın namına burada feryat etmekle tekrar vazifei vicdaniyemi ifa ettiğime kaniim.

Muhterem efendiler, parlâmento usulü, bir milleti doğrudan doğruya iş başına getirecek yollardan değildir. Fakat yalnız parlâmento usulünü kabul etmekle ve her hangi bir intihap usulünü kabul etmekle, millete hürriyetini bahşetmiş olmuyoruz. Millet efendiliğine malik olmuyor. Belki parlâmento usulü bu yoldan biridir. Fakat hepsi değildir, işte efendiler; Fransız ihtilâli kebirinin kabul ettiği bu parlâmento usulü, daha ondan evvel eski İngiliz ihtilâlinin kabul ettiği bu parlâmento usulü, halkı memnun edememiştir ve zaman zaman dünyayı sarsan büyük ihtilâllere meydan vermiştir. Çünkü parlamentoların kabulüne ve Kanun-u Esasinin alkışlarla tasdikına rağmen bir tabaka vardır ki, memleketi omuzlarında taşıyan bir tabaka vardır ki o, daima esaret altına itilmiştir, efendiliğine nail olmamıştır ve o sefalet içinde inlerken (Burjuva) tabakası onun önüne çıkmış, elindeki Kanun-u Esasi ile o zavallı tabakanın önünde istihza etmişti. Bizim memleketimizde de böyle olmuştur.

Efendiler, bu memleketi asırlardan beri omuzları sırtında taşıyan çiftçi tabakasıdır. Yani, daha ziyade; diğer sanatları temsil eden tabakalardır. Fakat bunlar şimdiye kadar iş başına gelmemişti, memleketi idareye vaziyet edememişlerdi. Memleketi ve Meclisi temsil edemeyen, bu memleketle alâkası pek az olan kimseler milletin mukadderatını üç asırdan beri ellerine almışlardır. Şimdiye kadar kabul ettiğimiz intihap usulüne gelince; yalnız iki dereceli olması değil, memleketin

iktisadiyatını temsil eden; daha açık tabirle, bu memleketi yapan tabakayı buraya getirir bir vasıta olmadığından dolayıdır ki bu günkü emellerimizi mevkii fiile koyamaz, yani bu memleketi kurtaramaz, bu memleketin halkını efendi yapamaz ve bu memleketin halkı, bu usul ile yine asırlarca yalnız politikacılığı, sersem politikacılığı kendilerine sanat ittihaz etmiş tabakanın elinde inler.

Efendiler; memleket demek, o memleketin iktisadiyatı demektir. Hiçbir zaman o memleketin yalan yanlış politikacıları demek değildir. Fakat o memleketi, sapaniyle, elinde o mübarek çekiciyle çalışan demircisi, çiftçisi temsil eder ve memleket onlardan terekküp eder. Memleket manası onlarda münderiçtir ve o tabaka resikâra gelmedikçe, bu memleketin mukadderatını doğrudan doğruya eline almadıkça, memleketin refaha doğru yürümesinin imkânı yoktur, bütün Kanunu esasilere ve bütün şekli meşrutiyete rağmen hulâsa doğru yürümesi imkânı yoktur. Zavallı halk Kanunu esasilere rağmen esirdir, yine inlemektir, yine aç ve sefildir. O tabakayı buraya koymakladır ki biz açlığın önüne geçeceğiz ve o tabaka buraya geldiği zaman, kibar kibar cümleler içinde büyük nutuklar irat edemeyecek, fakat çiftçi çiftliğini düşünecek, demirci demirciliğini düşünecek, tabak tabakçılığını düşünecek, ayakkabıcılar ayakkabılarını düşünecek ve bu suretle memleketi vücuda getiren unsurlar o memleketi hakikaten düşünmüş olacaktır. Hiçbir zaman bir çiftçi olmayan, çiftçinin menfaatini, çiftçi kadar takdir edemez.

Efendiler; bazıları ve bilhassa ilim ve irfanına pek ziyade itimat ettiğimiz kimseler, bize mesleki temsilin bazı memleketlerde kabul edildiğini ve orada da yalnız ekalliyetlerin temsil ve Meclise kabul edilmeleri için yapıldığını söylüyorlar. Hayır efendiler, mesleki temsil ekalliyetleri Meclise getirmek için kabul edilmiş bir sistem değildir. Mesleki temsil memleketi yapan iktisadiyatı Meclise sokmak için kabul edilmiştir. Ekalliyet fırkalarını Meclise getirebilmek için kabul edilmiş olan sistem, siyasi bir sistemdir. Hariçte birtakım küçük fırkralar Meclise girmedikçe memleketin asayişini ihlâl etmektedirler. Binaenaleyh resikârda bulunan fırka onları içeri almakla memleketin selâmetini ve asayişini bir dereceye kadar muhafaza etmiş olur. Aynı zamanda o fırkalar, Meclisin içine girmekle, küçük olmalarına rağmen bazan büyük, büyük fikirleri de bağırlarında taşırlar ve Meclis onlardan da istifade eder.

Binaenaleyh mesleki temsil, memleketin iktisadiyatını Meclise sokmak için kabul edilmiş bir usuldür. Ekalliyeti temsil için kabul edilen sistem (Donet)[1] yani harici kısmet usulüdür ve o yalnız siyasi fırkalara aittir ki bizim mevzuubahsimizden pek uzaktır.

1 19. yüzyılın sonunda Belçikalı Victor d'Hondt tarafından kurulan nispi temsil sistemi kastedilmektedir. Bugün Türkiye'nin de dahil olduğu birçok temsili demokraside bu usul esas alınmaktadır.

Efendim burada varit olan (akla gelen) bir sual var; o da acaba memleketin doğrudan doğruya mukadderatını kendi eline alması imkânı var mıdır? Saniyen; acaba mesleki temsil bizim memleketimizde tatbik edilebilir mi? Efendiler, hiç bir memlekette maatteessüf memleketin her türlü dertlerini omuzlarında taşıyan tabaka, yani halk tabakası, Hükümetin dizginlerini eline alabilmek imkânını bulamamıştır. Hattâ on sekizinci asrın en büyük içtimaiyat ulemasından (Janjak Ruso) demiştir ki; halk bizzat iş başına geçmedikçe hiçbir zaman hakkına malik olamayacaktır ve öyle bir yerde Devlet ve Hükümetten bahsedilmesinin doğru olmadığını söylemiştir ve doğrudan doğruya halkın mutlak ve mutlak Hükümetin dizginlerini eline almasını istemiştir. Fakat bu küçük memleketlerde kabil olan bu usul, büyük memleketlerde maatteessüf kabil değildir. Yalnız bugünkü şekilde kalmaklığımızı da hiçbir zaman istilzam etmez (gerektirmez). Bu (Janjak Ruso)'nun bize telkin ettiği usulü, yani umuru Hükümeti halka vermek usulünü yapabilmek için birtakım işler vardır. Evvelâ iki dereceli intihaptan çıkarız, reyi âmı usuliyle mesleki temsili kabul ederiz ve memleketin belki elbisesiz, belki, bastonsuz, belki yakalıksız; fakat ayağında çizmeleriyle, elinde mübarek çekiciyle buraya gelen demircileri, çiftçileri, yani memleketi, burada, gözümüzün önünde görürüz. Onların düşünceleri, mesleklerine dair düşünceleridir ki, bu memleketin meslekidir. Çiftçi kendi mesleğini düşünmekle çiftçiliğini düşünür demektir, demirci de demirciliğini düşünmekle memleketin demirciliğini düşünüyor demektir. Bunlardan ve herhalde bizim burada siyasi mübahaselerimizden, siyasi münakaşalarımızdan ziyade memleket hayır ve istifade görür. Hiçbir vakit memleket, siyaset bildiğimiz şu fırıldaklardan ibaret değildir. Memleket, iktisattır. Efendiler bu iktisat himaye görmezse memleket sefil olur. Evet bundan bir asır evveline ircaı nazar edecek olursak görürüz ki bizde mükemmel (Loncalar) teşkilatı vardı. Hattâ bendeniz bütün tarihi takayyütlerine rağmen diyebilirim ki: Memleketin hayat meselesi orada, terakkiyatı orada, ihtilâli orada, sabanı da orada saklıydı. O (Lonca) teşkilâtı, esnafların memlekette hâkim olması teşkilâtı yıkıldıktan sonra izmihlalimizin (çöküşümüzün) tarihi başlamıştır. (Alkışlar) O yıkıldı ve ecnebi iktisadı memlekete nüfuz etti. Binaenaleyh memleket iktisadiyatını kaybetti. Kaybetmekle de efendiliğini de kaybetti ve müdafaa imkânı kalmadı. Birçok zırhlılar, ordular tedarik ettiğimiz halde memleketi kurtarmak imkânı kalmadı. Çünkü memleketin iktisadiyatı düşünülmüyordu efendiler. Yani memleket düşünülmüyordu. Bugün yine yapabiliriz. Malumuâliniz bu Meclis, memleketin istiklâlini elde edinceye kadar devam edecektir. Ve binaenaleyh esnaf tabakası çiftçiler filân hep onlar buraya gelmeyeceklerdir. Bu müddet zarfında teşkilâtımıza başlayabiliriz ve mütehassıslar göndeririz, çiftçileri, demircileri, ayakkabıcıları bir araya toplayacak sendikaları, daha güzel bir tabirle Loncaları vücude getirirler ve bu

suretle ikinci içtimaa kadar az ve çok bir teşkilât vücuda getirmiş oluruz. Memnuniyetle haber aldığımıza göre İktisat Vekâleti de amele kanununu kabul etmiş ve orada bu sendikaları mecburi tutmuştur. Sendikalar yani loncalar gelecekler, kendilerini orada tescil ettireceklerdir ve o suretle bu memlekette bu Meclisten sonra hazırlanmış bir teşkilât meydana gelecek. Yalnız bir mesele daha vardır, deniyor ki: Münevver tabaka Meclise girebilecek mi?

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) – Onu Tunalı Hilmi Bey düşünür.

MAHMUT ESAT BEY (Devamla) – Bu usulü kabul etmekle acaba Meclise herkes girebilecek mi?

BİR MEBUS BEY – Herkes Türkçe bilmez, bir mektep açmak lâzımdır.

MAHMUT ESAT BEY (Devamla) – Binaenaleyh münevver tabaka Meclise girebilecek mi? tehlikelerden biri budur. İkincisi Hıristiyanlar da girmez mi? Efendiler münevver tabaka meslekî temsili kabul etmekle Meclisten tardedilmiş (uzaklaştırılmış) olmayacaktır. Avukatlık da bir meslektir ve takdir buyurursunuz ki, bu memleketin ilan ve irfanını temsil eden en mühim tabaka avukatlardır ve birtakım hoca efendiler kabul edilecektir. Çünkü o da bir meslektir. Olsa olsa, Tanzimattan beri bu memleketin belli başlı (Burjuva) tabakasını teşkil eden ve bu memleketin yalnız sırtından geçinmeyi kabul eden memur tabakası girmeyecektir. Onlar da vatandaşlarımızdır, onların girmemesinden müteessir olurum. Mademki onlar girmemekle memleket kurtulacaktır, onlar girmesinler, ve onların fedakârları da bunu memnuniyetle kabul edeceklerdir. Maksat; bu memleketi yaşatmaktır. Hıristiyanlara gelince; deniyor ki; ayakkabıcı esnafı daha ziyade ekseriyet onlardan imiş, ekseriyeti Hıristiyanmış, yahut bütün demirci esnafı Hıristiyanmış. Bu, varit olamaz. Çünkü öyle meslekler vardır ki, birbiriyle pek ziyade münasebettardırlar, birbirlerine pek ziyade benzerler. Meselâ ayakkabıcılarla, tabaklar, deri dolayisiyle veyahut diğer münasebetlerle birbirine benzeyebilir ve bunları bir araya getirdiğimiz zaman, mutlaka yine ekseriyet İslâmlarda kalır. Bu suretle bize Hıristiyanları Meclise sokacaksınız diye korkanların korkusu zail olur (ortadan kalkar). Binaenaleyh burada tehlike yoktur efendiler. Hattâ bu suretle bir kanun yapmaya bile lüzum yoktur. Fırkalar iş başına geldiği zaman, bilhassa o zaman o kadar, mahir olup o kadar ince yollar bulur ki, Meclise mileli muhtelifeyi koymamak en basit bir mesele olur. Belki Osmanlı Meclisi Mebusanında Hıristiyanlar aleyhinde söylemek doğru olamazdı. Fakat kendimi, mânayi kadimde olan Osmanlı Meclisi Mebusanında farzetmiyorum ve bu memlekette Hıristiyan tabakasının hiçbir hakkı olmadığına sahip olmuş bir adam sıfatiyle söz söylüyorum. Onlar bu memleketin vatandaşlığından istifa etmişlerdir ve ihanetle, silâh çekerek istifa etmişlerdir. Onlar Osmanlı tarihinin nankör çocuklarıdır ve bu memlekette hiçbir hakları kalmamıştır. Kendi hakkını müdafaa etmek isteyen bu mem-

lekette onlar, emperyalizmin casuslarıdır ve bu vatanın hain çocuklarıdır, onların bu Mecliste işi yoktur efendiler.

SALİH EFENDİ (Erzurum) – Zaten rica etseniz de duramayacaklar, kendileri Erivan'a gidiyorlar (Aman gitsinler sesleri).

MAHMUT ESAT BEY (Devamla) – Efendiler, son söz olarak şunu söyleyeceğim; mesleki temsili kabul ettiğimiz takdirde, vücude getirdiğiniz, Encümeni mahsusun büyük himmetlerle vücude getirdiği bu kanunun hiç bir hükmü kalmaz ve bu kanunun bütün mânası mesleki intihapta mündemiçtir ve bu kanun ancak bu suretledir ki memlekette tarihi bir inkılâp yapacaktır. Memleketimizde şayet mesleki intihabı kabul etmezsek emperyalist memleketlerde, meşrutiyetperver geçinen tabakanın halkı aldatarak Kanun-u Esasiden, hürriyetten bahsetmesine benzeriz. Halk buraya gelmedikçe, halk burada mukadderatını idare etmedikçe, hiç bir zaman hakkına nail olması imkânı yok da ve biz elimizdeki bu kanunlarla, bu Kanunu esasilerle onlarla feci bir surette istihza ediyoruz demektir. Bendeniz, ancak çiftçi tabakasının çarıklarıyle, demirci tabakasının çekiçleriyle ve tabak tabakasının önlükleriyle bu Meclise girdiği zamanda memleketin kurtulduğuna kanaat hâsıl edebilirim. Efendiler, bu tabakanın Hükümetten atılması dolayısiyledir ki, bu memleket üç asırdır inliyor. O tabaka, yani memleketin iktisadiyatı demek olan o hakîki tabakası, o servet ve bu memleketin efendisi memleketten çıkarıldığı içindir ki, yabancı unsurlar memleketin mukadderatına hâkim olmuş ve bu memleket felâketten felâkete sürülmüştür. Çünkü o tabaka hiç bir zaman bu memleketi duyamaz, bütün varlığiyle hissedemezdi. Bu memleketi hissedebilecek olan, memleketin iktisadiyatıdır. Yani esnafı meslekidir. Söyleyeceklerim bundan ibarettir. (Alkışlar).

REİS – Rüfekayı sairenin sözleri mahfuz kalmak ve cumartesi günü badezzeval aynı saatte içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati: 6 zevalden sonra

TBMM Zabıt Ceridesi Cilt: 5
Yüzüncü İçtima
20.11.1920

ÜÇÜNCÜ CELSE
Açılma Saati: 4,30 zevalden sonra
REİS: Reisisani Vekili Hasan Fehmi Bf.
KÂTİPLER: Haydar B. (Kütahya), Rasim B. (Sivas)
REİS – Celse küşat edildi.

1. – Teşkilatı Esasiye Kanunu Lâyihası ve Encümeni Mahsus Mazbatası

REİS – Teşkilâtı Esasiye Kanun lâyihasının müzakeresine geçiyoruz. Dördüncü maddenin müzakeresinde idik; söz alan zevatın sözleri tabii mahfuzdur. Buyurun Abidin Bey, söz sizindir.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) – Reis Bey bu meseleye dair orada bir takririm var. Emrediniz de okunsun.

REİS – Takrirlerin okunmasına zaman var. Müzakere kâfi görülürse o zaman takririniz; diğer takrirler meyanında okunur.

DR. ABİDİN BEY (Lâzistan) – Muhterem arkadaşlar; şimdiye kadar emsali görülmemiş; kavi (sağlam) ve bütün manasıyla millet için hayatını feda edecek bir Meclisi fevkalâde teşkil ettik. Bunun için buna dair de fevkalâde işler görmekliğimiz lâzımdır. Arkadaşlar, milletin fukarayı kasibesine (fakir işçilerine) bu hakkı vermeliyiz, yani temsili meslekiyi tamamen vermeliyiz.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Emekçi emekçi.

DR. ABİDİN BEY (Devamla) – Evet emekçilere bu hakkı vermeliyiz. Vermezsek tarih bizi telin edecektir. Bu, bir kuvvettir, bundan istifade edelim ve

millete kendi hakkını –fazla bir şey değil– kendi hakkını verelim. Yalnız şunu arz etmek isterim ki: Bu milletin mehma emken (olabildiğince) ihyasına –inkâr olunamaz– orta halli babalarla fakir babaların yetiştirmiş olduğu evlatların fevkalâde çalışmasıyla yanlış ve doğru çalışmasıyla muvaffak olunabilmiş ve idarei Hükümet olunagelmiştir. Ancak bu evlâtlar terakki edebilmek için, taali edebilmek için mektepten yetiştikten sonra zâbit veya erkânıharp, memur (doktor sesleri). Doktor başka. (Handeler).

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) – Doktor ne için başka olsun?

DR. ABİDİN BEY (Devamla) – Rica ederim, beni avutmayın, başka fikirde isen gelir söylersin.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY – Tamamen beraberim.

DR. ABİDİN BEY – Efendiler ben bu fikirde öleceğim. Ve ben bu fikirde sebat ettikçe Lâzistan sevinsin ve demesin ki bu adamı filan tarihte Meclise memur ettik, kendisini Müdafaai hukuk, bütün cemiyetler, belediye azaları, meclisi idareler ve müntehibisaniler tayin ettiği halde fevkalâde olarak gitti. Bize iş görmedi, fakir ve fukarayı yani köylülerimizi mahrum bıraktı demesin. Binaenaleyh, bu orta hal babaların evlatları ile fakir babaların evlâtları kendilerini kurtarmak için devri istibdatta büyüyebilmek için, bir parça, ister ne olursa olsun ya memur, hiç olmazsa aza mülâzımı olarak şöyle Hükümete girsin de ne olursa olsun, orada terakki etsin. Şimdi eğer biz bu hakkı ki: Bu hak onların hakkıdır, inkâr etmeyelim. Bu hakkı onlara verecek olursak o zaman herkes bir sanat sahibi olmaya başlayacak ve sanatı terakki ettirerek, çiftçiliğini terakki ettirerek burada ispatı mevcudiyet için gelecektir. Arkadaşlar; hanesi, çifti, çubuğu olan bir zatla dünyada dikili bir ağacı olmayan bir şahıs bir değildir.

NAFİZ BEY (Canik) – Zatı âliniz hangisine dahilsiniz?

DR. ABİDİN BEY – Benim hiç bir dikili ağacım yok, sıkıştığım zaman giderim buradan Moskova'ya! Sonra bazı arkadaşlar diyor ki, efendim, daha köylülerimiz yetişmemiştir. Ya öyle mi? Her zaman sana mı? Sen mi icrayi Hükümet edeceksin? Hayır azizim. Köylü de diyor ki: Senin hakkın yoktur, çünkü benim sayemde büyüdün, benim sayemde geldin, başıma sivrildin belâ oldun. Onun için bırak bana (600) senedir idare ettiğin zaman ne yaptın? Yol mu yaptın? Beni mi düşündün? Bırak beni, kağnıları da kaldıracağım, şimendifer, elektrik, tramvay yapacağım, usuli teshil için kalorifer de yapacağım. Onun için bu, büyük ve fevkalâde olan Millet Meclisi bana bunu bahşetmezse nankörlük etmiş olur ve Millet bunu zorla alır. Tüfekle mi alır, sopa ile mi alır? Ne ile alırsa alacaktır. Ben demiyorum ki memurlar buraya girmeyecektir. Hay hay girecek. Meselâ Tunalı Hilmi Bey şimdiye kadar bir çok hikâyeler söyledi. Bendeniz de bir ufak hikâye söyleyeceğim, pek ufak. Ben tabibi askeri çıktığım zaman paşaların birisinin yanına bir süva-

ri livasına verdiler, orada bana gayet çürük bir at ayırdılar. Selâmünaleyküm taş, aleykümselâm çamur diyen cinsten. (Sadede gel sesleri). Yok! sadet dahilindedir... Sordum livaya, ne için bana bu çürük beygiri verdiniz? Sen doktor olduğun için bu at yeter dedi. İyi hayvanlar harbe gider. Bu söz üzerine ben de bir nefer oldum ve hepsinden, yani binicilikten aldım bir diploma (Sadede sesleri). Kabul ediyorsanız söyleyeyim (Devam, devam sesleri). Teşekkür ederim. Sonra bana, bu adam bir süvari bölük kumandanı kadar ata biner dediler. Ali Fuat Paşa maiyetinde burada İbrahim Efendi vardır. Ona sorabilirsiniz ve bu sayede anlayabilirsiniz efendim, ben bir süvari oldum. Binaenaleyh memurlar da mademki korkuyorlar ve diyorlar ki aman! bizim rızkımız kesilecek, gitsin çiftçiliğe başlasın. Meselâ Tunalı Hilmi burada vakit geçireceğine gitsin çiftçi olsun. (Şiddetli alkışlar, handeler). Madenci olsun ve ondan sonra bir hak kazansın, gelsin buraya. Binaenaleyh rica ederim. Bu maddeyi aynen kabul edelim ve benim hatırım için kırmayın beni!... (Handeler ve alkışlar).

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) – Muhterem arkadaşlar; çok teşekkür ederim ki benden evvel söz söyleyen arkadaşlar temsili meslekinin lehinde bulundular. Kendilerinin efkârına iştirakle beraber, düşündüğüm bazı nukatı (noktaları) ilâve etmeği vazife bilirim. Efendim, kabul etmiş olduğumuz bu kanunun birinci maddesinde; "Hâkimiyet bilakaydüşart milletindir" denildikten sonra "idare usulü halka mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir" dedikten sonra temsili meslekiyi kabul etmemek, birinci maddeyi reddetmekten başka bir şey değildir. Temsili meslekiyi kabul etmek, birinci maddeyi teyit etmek demektir. Onun kuvvei teyidiyesi (destekleyici gücü) temsili meslekidir. Kuvvei teyidiyesi olmayan bir şeyin hiçbir kıymeti yoktur. Kitapların üzerine birçok şeyler yazılmıştır. Millete hayali bir çok hâkimiyet verilmiştir. Biz Meşrutiyeti istihsal ederken; milletin mukadderatına sahip olacağından, hâkimiyetinden bahsetmiştik. Maatteessüf gördük ki millet mukadderatına sahip olamadı. Çünkü olamazdı. Bilfiil kendini idare etmesi hakkı ona verilmemişti. Memlekette, kimse inkâr edemez ki, yekdiğerlerine merbut (bağlı) bir memurin sınıfı ve tabakası vardır ki bunların teşkilâtı her yerde birbirine merbuttur ve daima o teşkilât itibariyle halk ezilir. O ezilen halkın hukuku da elinden alınır. Onun namına güya onlara da bir hak veriyormuş, ona hakkını verecekmişiz gibi, onu hâkim kılacakmışız gibi yaparız, hakikatte hiçbir şey vermeyiz. Bilâkis ona yapacağımız zulüm ve göstereceğimiz sefaletten, şimdiye kadar hep böyle olmuştur. Ona yaptığımız şey, her zaman olduğu gibi, bugünkü o sakat teşkilâtı tamamen tatbik ettiğimiz içindir ki; bugün bizden halkın gördüğü şey zulümdür, sefalettir, her tarafta cari olan budur. Çünkü o teşkilat kendisini haklı göstermek için millete her iftirayı yapar ve her şeyi isnat eder, bu kabiliyetsizdir, bu haini vatandır, bu bil-

mem nedir... Bunu biraz tetkik edecek olursak ve biraz bunun remzini (işaretlerini) kurcalayacak olursak görürüz ki, yapanlar bu memurin tabakasıdır, imtiyazı elimden kaybedeceğim endişesiyle çırpınan bu sınıftır. Halka biran, bir dakika refah ve saadet yüzü gösterilmemiştir.

Halk kendi kendine idare edemez deniliyor, en mühim itiraz bu noktadadır. Halbuki kendi kendini idare ettiği zamanlar da görülmüştür. Efendiler, işte Balıkesir'de halk kendi kendini idare ettiği zamanlar hiç yoktan bir idare tesis etmişler, bir müdafaa tesis etmişlerdir. Kendisini gayet iyi idare etmiştir. İşte o kasaba halkı kendi kendini böyle idare ederken, maalesef onun içine memurin tabakası girdiği anda inhilâl etmiş (dağılmış) ve birçok sefaletle mâruz kalmıştır. Halkın idaresi, halkı hâkim kılmak onu idare esasına ve bilfiil işe başlatmak üzere temsili meslekiyi kabul demektir, bunu kabul demektir. Bunu kabul etmedikten sonra birinci maddenin kıymet ve mânası yoktur. O vakit birinci madde, su üzerine yazılmış bir yazıdan başka bir şey olmaz. Yine milleti o sınıfın hesabına aldatmış olacağız...

Sonra temsili mesleki kabili tatbik (uygulanabilir) midir? Değil midir? En mühim itirazat buraya vâki oluyor. Bendeniz kabili tatbik olup olmadığını arz edeceğim, ufak misallerle Heyeti aliyeniz huzurunda ispata çalışacağım. Bilirsiniz ki insanlar sai (emek) ile geçinirler... Bizim memleketimizde kapitalist yoktur – binaenaleyh tatbiki kabil olan bir esastır. Bu memlekette esnaf teşkilâtı vardır. Bu memlekette yaşayan insanlar hepiniz bilirsiniz ki kendi sayile geçinen insanlardır, sermayedar yoktur, kapitalist yoktur, halkın üzerinde o kadar müessir değildir. Az, çok herkes sayile geçinir, bir zürra, bir doktor, bir esnaf sayile geçinir, velhasıl şu gözünüzün önünde gördüğünüz sınıf hep sayile geçinir. Bu saiye istinat etmek lâzımdır. Memleketin bütün yükleri erbabı mesai üzerine yüklenmiştir ve onların omuzları üzerindedir. Mademki onlar sıkıntıyı çekiyorlar. Nimet külfete göredir. Onun külfetini çekenlerin onun nimetine mazhar olması lâzımgelir. Bu, kaidei külliyedir (genel kuraldır), bu, değişmez bir kaidei külliyedir. Şimdi bu mesai erbabını Meclise sokmak ve Meclisi onlardan teşkil etmek, daha doğrusu, memleket ne ise Meclis de o olması lâzımdır. Bu suretle gelecek Meclis memleketi gösterecektir. Biz bugün, maalesef itiraf edelim, hakikat acıdır ve her ne kadar acı olursa olsun itiraf etmek mecburiyetindeyiz, biz bugün memleketi tamamen gösteremiyoruz.

Çünkü bizde, vaktiyle kurulan sakat intihabın eseri mahsulü olarak, şüphesizdir ki; bu millete yine içinden kendi emniyet ve itimat ettiği bu zevatı âliyeye buraya gönderdi. Fakat ona verilen salâhiyet, kanun çemberleri, kanun hudutları içinde olan şey, ancak bu kadar kendini gösterebilir. Çünkü kendisi buraya gelemez, onun kendisini buraya getirmek için ve memleketi olduğu gibi göstermek için, temsili mesleki usulünü kabul etmek zarureti vardır.

Şimdi bu sanayi tasnif edilebilir. Refiki muhteremimiz Mahmut Esat Bey bunu buradan pek güzel izah buyurmuşlardı. Bizim memleketimizde vaktiyle esnaf teşkilâtı, esnaf loncaları vardı ve bu teşkilâtın bir de nizamnamesi vardı. Bu loncalar, ki benim aklım eriyor – yakın zamana kadar tesanütlerini kaybetmemişlerdi. Fakat maatteessüf Hükümetin onları dağıtmak hususundaki tazyikatı ve sairesi dolayısıyla onlar bugünkü halleriyle eski tesanüdü kaybetmişlerdi, fakat asarı (eserleri) yine mevcuttur.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) – Hattâ burada var.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) – Esnaf loncaları, aralarındaki ufak davaları halleder. Hattâ o mahkemeye gidildiği zaman hâkim bu gibi davaları dinlemezdi. Onun bir yiğit başısı bulunur, bir ihtiyarı bulunur, bunlar o sınıfın terakki ve tealisi için düşündüklerini yaparlar, yani ahlâkiyata da bu suretle hizmet ederlerdi ve bu suretle esnaf arasındaki ihtilâfat mahkemelere düşmezdi. Şimdi bu teşkilatın yekdiğerine raptetmek, bunların arasındaki tesanüdü temin etmek için, şüphesiz ki bugünkü adedi elli, altmışa varan mesaliki yedi, sekiz sınıfa sokmak lâzımdır. Meselâ demirci ve demir esası üzerine sanatkâr olanları bir sınıfa sokabiliriz, demirci, tesviyeci, dökmeci, bakırcı, kuyumcu, kalaycı bu gibi demir esası üzerine olan sanatkârları ve deri esası üzerine, mesela dericilikte bulunan esnaf ve mesalik erbabını da bir sınıfa sokabiliriz. Saraçlar, derici, yemenici ve saire...

BİR MEBUS BEY – Gazeteciler hariç midir?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) – Hep bu şekilde yapılacak tasnifatla yedi, sekize ircaı (indirgenmesi) mümkündür. Bunların arasındaki irtibat ve tesanüt, yani esnaf teşkilâtı itibariyle yapılacak bu teşkilât, temsili mesleki suretiyle yapılacak olursa intihabatı teshil etmiş (kolaylaştırmış) olur. Her liva dahilinde bulunan bu gibi mesalik erbabının adedi tabii bir kanun ile tayin edileceği gibi, bin veya üç bin kişide bir mebus intihap edileceğine nazaran, onlar kendi aralarında içlerinden veyahut kendi mesleklerini daha iyi müdafaa edecek adamları intihap ederler. Her sınıftan gelecek Meclis âzası da memleketin bir aynası ve istatistiki olur. O vakitler Meclise baktığımız zaman memleketi görürüz. Yoksa temsili mesleki esasatını kabul etmezsek memleketi görmek mümkün değildir.

Saniyen refiki muhteremimiz Mahmut Esat Bey buyurdular ki; memurin giremeyecektir, hayır... Abidin Beyin de buyurduğu gibi, memurlar da memleketin evlâdı ve bu memleketin fikriyle yaşayan insanlardır. Onlar da fikirleriyle yaşıyorlar. Fakat fena bir teşkilâtın zavallı insanlarıdır. Onlar halkın içinde bugünkü gibi, halkın tepesinde, halkı ezmeğe memur olmayacaklardır. O vakit halkla karşı karşıya temasa gelecek, halkla görüşecek, o da halktan olacak, onunla çalışacak, kendisini sevdirecek, bir iş sahibi olacak ve bir iş tutacaktır. Memurlar da girecektir. Korkulacak bir şey yoktur, belki memurlar için daha iyi bir akıbet ha-

zırlanacaktır. Memurlar da yine Meclise, bu milletin insanları gibi girecek fakat milleti ezmeğe memur değil, milletin hukukunu müdafaaya, yükseltmeğe girişecektir. Bugünkü teşkilâttır ki: onları bu yola sevketmiş, bu teşkilâtı kaldırdığınız gün, hepsi düzelmiş olacaktır.

İşte Büyük Millet Meclisi hakikaten büyüklüğüyle mütenasip refahü saadet bahşedecek en mühim bir meseleye temas etmiş ve en mühim bir meselenin müzakeresinde bulunuyor ki o da Teşkilâtı Esasiye kanunudur ve onun en mühim maddesinden biri de bu temsili meslekidir. Bu maddeyi aynen kabul etmekle, memlekete Meclis en büyük bir hürmeti ifa edeceği gibi, tarihe karşı da vazifesini yapmış bulunacaktır. Bendeniz Heyeti âliyenizin hepsinden tekrar tekrar rica ederim ve hususi olarak, hasbıhal olarak bunun kabili tatbik olduğunu ispat ederim.

Ancak encümende de bu hususta pek uzun münakaşalar cereyan etmiştir. Bendenizi de o encümene intihap buyurmuştunuz, İlmi bir surette yedi sekiz gün devam eden münakaşat neticesinde bu madde böyle tespit edilmişti. Ne kadar hatır ve hayale gelmeyen itiraz varsa hepsi dermeyan edilmiş ve neticede temsili mesleki kabili tatbik olduğu ve tatbik edilebileceği kanaati bütün azaya gelerek tanzim edilmiştir. Aynen kabulünü teklif eylerim.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) – Herkes kabul ediyor, aleyhinde söylenen yok.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Şükrü Bey arkadaşımızdan evvel kürsüye gelen arkadaşımız bir iki söz söyledi. (İsmi nedir? sesleri). Rica ederim (İsmini tasrih buyurun sesleri). Katiyen teessüf etmeğe bile tenezzül etmedim. (Bravo sesleri). Zira ben yaradılışça, bütün hayatımca onun, olsun bulsun dediği Tunalıyım. Yeniden bir şey olmağa ihtiyacım yoktur. (Var olsun sesleri). Allaha hamdolsun ki beni böyle yaşatmış ve böyle yaşatacak. Arkadaşlar bu dakikada değil, bir iki aydan beri öyle gece geçiriyorum ki emin olunuz her dakikası bin türlü endişe, fakat endişelerle karışık bir sevinç içindeyim (Sadede sesleri). Zira Mazbata muharriri kardaşımızın dediği gibi, cephelerde kanlar dökerken, canlar verirken, henüz memleketi kurtaramadığımızı zannederken, tamamen kurtarmış olmak iman ve itikadiyle memlekette asırlardan beri devam eden temeli değiştirircesine bir teşebbüste bulunuyoruz.

BİR MEBUS BEY – Acınacak bir şey değil ki.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) – Arkadaşlar hakikaten buna teşebbüs etmekle Allah'ın karşısında sarsılmaz... (İnşallah sesleri). Arkadaşımız buyurdu ki; Tunalı hikâye söylüyor, masal söylüyor (Gürültüler, handeler). Bir iman ile ben diyebilirim ki: bugün memleketi kurtulmuş addediyorum. Allahtan dilerim ki Fethan mubina aşkına... (Amin sadaları). İnşallah sulh muahedesini de kendimiz imzalayacağız.

ŞEYH SERVET EFENDİ (Bursa) – Şahısları bırakınız da madde üzerine söyleyiniz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Arkadaşlar çok okumadım, çok yazamadım, tıpkı nalbantlıktan yetişmiş bir baytar gibiyim, benim hayatım, benim kitabım hissiyattır, evet ara sıra hatıratımdan bahsediyorum, zira "Karl Marks"ın nazariyesinden falanın nazariyesinden bahsetmekten ise, kendi ameliyemi ortaya koymağı tercih ediyorum. (Yaşa sesleri). Ben bir insanım ve ameli bir insan olarak öleceğim.

BESİM ATALAY BEY (Kütahya) – Başka bir şey olmayacaksın değil mi?

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Avrupa'ya kaçtım (Yine masal, madde hakkında sesleri). Yine masal buyurdunuz.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) – Canım tercümei hal (biyografi) dinlemeyeceğiz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Madde hakkında söylüyorum. Efendim, mürteci fikirler... (Gürültüler)... Madde hakkında kardeşlerim. (Devam, devam sesleri) mürteci fikirler bir taraftan memlekette doğuyor, yağıyor.

MUSTAFA BEY – Mesele üzerine söyle.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) – Üç gün de devam edebiliriz, on üç gün de devam edebiliriz. Bunda küçük bir hata, Allah korusun, büyük şeylere sebebiyet verebilir. Diğer taraftan garip bir tesadüf olmak üzere anarşist ve bir takım sosyalist âlemi içinde bulunuyoruz. Mürteci fikirler; katiyen bizim için Meşrutiyet gerekmez, bize yakışmaz, bizim için bir noksan diyenler de vardır, istibdat diyenler de vardır, istibdat diyenler de vardır, müfrit fikirler, anarşistler, sosyalistler, komünistler bu yaldızlı kelimeler ne oluyor? Hep işittim. Bu meşrutiyet ne oluyor. Bu esas ne demek oluyor? Hep yalancılıktır.

HACI ŞÜKRÜ BEY – Nerede işittin?

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) – İsviçre'de arkadaşlar. Söylemek istemiyorum, istirham ederim, saçma olsun, delicesine, bunakçasına olsun, gayrı mantıki olsun, fakat can kulağıyla dinleyelim, beni değil, beni dinlemeyin her hangi bir arkadaşımızı, can kulağıyla sakin ve sakit bir surette dinleyelim, rica ederim.

Tekrar ediyorum, bir taraftaki bir hatamız pek büyük bir cinayettir, siyasette hata, cinayetin bile fevkindedir. Zira pek büyük bir felâkete sebebiyet verebilir.

BİR MEBUS BEY – Maddeye efendim.

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) – Zaten madde üzerine efendim. Bunun bir takım esasatı itibariyle, nasıl diyeyim? Halledilemeyecek noktaları karşısında bulundum, İki fikir arasında efendim. Müfritler diyorlar ki: hulâsatan; mebus intihabı, âza intihabı usulleri katiyen ve katıbeten vekâleti sahihayı (gerçek vekâleti) temin etmiyor. Binaenaleyh bir mebusun, müntehap bir azanın filân mevkii işgal etmesi katiyen yalancılıktır. Şöyledir, böyledir... Garp bir iki asırdan beri, birçok mesaiye rağmen, birçok intihap usulleri bulmalarına ve bu intihap usulleri-

nin esasi olmalarına rağmen, yine parlamento usulünün tenkit ve muahezesine girişmek, beni tabiatiyle mütehayyir ve mebhut (şaşırmış ve hayretli) bir halde bırakmıştı. Mahfelden mahfele, şuradan şuraya hayat üzerinde geze toza, bir iki sene kafa patlata, bir noktaya vasıl oldum, o da efendiler, evvel emirde temsili mesleki, nisbi, gayri nisbi her ne denilirse denilsin, bunlar ikinci üçüncü derecede kalıyor.

İntihap mesailinde, nasıl evvel emirde bir arsa tedarik ederiz, badehu ona temel taşları koyarız, ondan sonra bir bina yapar, çatı kurarsak, intihap usulünde de kardaşlar, evvel emirde temsili mahalli, arsa makamında oluyor. Zemini teşkil eden bu temsili mesleki üzerine istediğimiz tarzı intihabın temel taşlarını koyarız.. Nisbi, mesleki, gayri mesleki dereceli, derecesiz. Her neyse... Binaenaleyh şurasını evvel emirde nazarı âlinize arz ederim ki; arkadaşlarımızın bu maddede kullandıkları temsili mesleki bendenizce tamamen yirmi ikinci maddenin zirinde (altında) yirmi üçüncü madde olmak üzere bir maddei mahsusa olarak konulmalıdır. Fakat burada asıl dokunacağımız mesele, temsili mahalliyi temin etmektir. O da nedir arkadaşlar? Acizane kafa patlatarak bulduğum usul budur. Köylü Mehmet köy şûrası için yüz can başına bir vekil intihap eder diyelim ki o köyde bin kişi vardır. O halde on azalı bir şûra teşkil edilecektir. İsterseniz muhal (olanaksız) diyebilirsiniz. O başka. Bu on kişi kendi aralarında üç kişilik bir heyet intihab eder, bunların reislerine muhtar deriz. Diğerleri âza olurlar, köy şûrası, nahiye şûrasına, nahiye meclisine, binde bir nüfus itibariyle bir âza gönderir. Fakat kendi arasından intihap yapar.

Bu nahiye şûrası kendi âzasından asgari üç âzami yedi kişi olmak üzere intihap ederler. Bunlar da nahiye divanını teşkil ederler. Şûrası beş binde bir nüfus itibariyle vilâyet meclisi veya şûrası için bir âza intihap eder, vilâyet şûrası asgari beş, âzami on bir kişi olmak üzere kendi âzası arasından on beş kişi intihap ederler. Bunlar vilâyet divanını teşkil ederler, vilâyet meclisi veya şûrası elli binde bir nüfus itibariyle Büyük Millet Meclisi için kendi arasından veya hariçten bir âza intihap ederler. Büyük Millet Meclisine gönderirler. (Muvafık, muvafık sadaları). Efendim, şûralar divanlar derecesine göre yalnız teşriî idari, kazai ve mali de olabilir. Bırakalım o ciheti. Şimdi efendim evvelki parlâmento usulünde, parlâmento intihabında alelıtlak kullanılan usule göre benim Mehmet'im, köydeki Mehmet'im körü körüne intihap ediyor. Vilâyette falan namzetliğini vazetmiş, kim? Ben işte. Propagandacıların var, beni o Mehmet ne tanır ve ne de bilir. Doğrudan doğruya birinin tavsiyesiyle iknaiyle, şeytani, rahmani hangi suretle olursa olsun, iknaatiyle kalkar, reyini bana verir, fakat ne beni görmüş, ne de benden haberdar. Katiyen benim meslekimden haberdar değil. Hattâ arkadaşlarıma söyledim. İddia ederim.

Vaktiyle yazdığım bir eserimde bu sözü söyledim, nasıl olur da körü körüne intihap edersiniz? Bu nasıl vekâlet, nasıl intihaptır diye söylediğim, itiraz ettiğim için kendimi yalancı çıkarmamak için, bir çok masrafı gözüme alarak o sayede kendimi tanıtarak mebus oldum. Sözümün eri olmak itibariyle bunu yapıyorum. (Bravo sesleri). Efendim, daha evvel...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) – Eserin ismi nedir Beyefendi?

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – (Osmanlı'da ahali hâkimliği) dir efendim. Şimdi burada bazı noktalara arkadaşlarımın zihni ilişebilir. Biz hatta hususi olarak görüşürken, biz bir müntehibi saniyi (ikinci seçmeni) ortadan kaldırmak isterken, kalkalım dört dereceli intihaba mı kurban olalım diyenlere tesadüf ettim. Arkadaşlar, bu ikisi arasında katiyen müşabihlik (benzerlik) yoktur. Zira müntehibi sani demek, kaza merkezine toplamak demektir, bir takım müntehipler, Ankara'da bulunan, İstanbul'da bulunan bir namzedi bir istişare ile beş dakika içinde intihap ediyorlar. Halbuki âciz arkadaşlarınızın usulünce, köy intihabı icra edildikten ve iki hafta içtima ettikten sonra, birbirlerini tanımış olmalarına rağmen, köylü âza evvelemirde kendilerini tartacaklar ve o tartıdan sonra nahiye şurasına vekil gönderecekler. Nahiye şûrası bir ay içtima ettikten sonra kendi âzasını, kendi arkadaşlarını iyice tanıyacaktır, ondan sonra vilâyet şûrasına göndereceklerdir. Vilâyet şûrası iki ay içtima ettikten, iki ay birbirlerini tanıdıktan, bildikten sonra intihaplarını yapacaklar, azalarını göndereceklerdir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) – Siz intihabı altı aya çıkardınız. (Amma intihap ha sesleri).

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Cevap vereyim efendim.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) – Yarım saat oldu Beyefendi!..

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Efendim, intisar edemem (dağılamam), imkân haricindedir. Gece yarısına kadar değil, üç gün, üç gece, hatta üç ay söyleyebilirim. (Dinleyen olursa sesleri). Efendim, eğer bu usul kabul edilirse, birkaç kişiyi kandırmak güç olduğundan yine iş mütegallibenin eline geçer gibi bir zehap hâsıl oluyor. Hayır arkadaşlar...

Dr. ABİDİN BEY (Lâzistan) – Hay Allah razı olsun.

EMİR PAŞA (Sivas) – Pek doğrudur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Hayır arkadaşlar. Müsaade buyurun. Livamızda yüz bin nüfus varsa, tasavvur buyurunuz ki beş binde bir itibariyle elli kişi mi edecek? (Yirmi sesleri). Ne ise bu kadar kişiyi kandırmak mümkün mü, değil mi? Eğer mümkünse bu kanunu kaldırın, Şükrü Bey ve Mahmut Esat Bey arkadaşlarımızın ve sair arkadaşlarımızın buyurduğu gibi, kanunu kaldıralım, böyle bir kanun yapalım demektir ki, bunu millete karşı katiyen protesto ederim. Benim milletimin intihap edeceği kimselere, eğer zavallı Mehmet'ciğim gibi iki sözle

kandırılabilecek, ikna edilecek kimselere, hiç şimdiye kadar hatırı hayalimden geçmeyen bir sözü söyleyeceğim, ben bu memleketten ümidimi keserim. Halbuki benim ümidim daima artacaktır ve milletimin istidadı daima bakidir, daima, yükselecektir. Bu, katiyen varit olamaz efendim. Amma intihap ha! buyurdular, oraya gelelim. Mehmet köyde köy şûrası için bir intihap yapıyor, gerek şimdiye kadar devam eden o aldatıcı usullere göre bu intihabı yaptıktan sonra nahiyesi için de ayrıca bir intihap yapıyor. Mehmet bir namzet işitiyor, vilâyet şûrasına göndermek üzere intihap yapılacak, vilâyet şûrası için de üçüncü bir intihapla meşgul oluyor. Mehmet Büyük Millet Meclisi için intihaba iştirak ediyor. Dördüncü bir intihapla meşgul oluyor fakat Mehmet benim usulümde yalnız bir intihapla meşgul oluyor ve bildiği Mehmet Ağa'yı intihap ediyor. Körü körüne katiyen bir intihap yapmıyor. Usulüme dair söyliyeceğim sözler bundan ibarettir. Maddenin yalnız bir noktasına ilişeceğim; "Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir" deniyor.

Evvelâ madde yanlış tertip edilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, vilâyetler halkı şu kunduracıyı, şu demirciyi intihap edecekler, şu halde evvelemirde "Büyük Millet Meclisi vilayetlerdeki meslekler erbabınca temsil edilmek üzere" tâbirini kullanmak iktiza eder (gerekir). Buna ehemmiyetsiz diyelim. Zira ben o kanunu teşmil ettiğim (kapsamını genişlettiğim) zaman yarın bütün ahaliyi taşkın ederim. Fakat arkadaşlar burada arzettiğim veçhile mesele, Meclisi temsil meselesidir. Kanunun bu maddesinde temsili meslekî katiyen zikredilmemelidir. Yirmi ikinci maddeden sonra bir maddei mahsus ile intihabın temel taşı olacak olan temsili mesleki, nispî ve gayrinispi her neye karar verilecekse orada zikredilmelidir. Temsili meslekiye ait olan...

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) – Temsili meslekiye karar verdik.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Kanaatimce veyahut fikrimce bu esas kabul edilirse orada arz ederim ve zannetmem ki benden aykırı mütalaa beklensin.

MEHMET ŞÜKRÛ BEY (Karahisarı Sahip) – Yani temsili meslekiyi kabul ediyorsunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Temsili meslekiye müncer olmak (varmak) şartiyle...

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) – Fakat sonra koparamazsın.

MEHMET ŞÜKRÛ BEY (Karahisarı Sahip) – Temsili nispî Parlamentolarda caridir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Olur efendim. Zaten temsili nispiyi esas temsil bilirim. Zira üç kunduracı mutlak surette bir mebus gönderecek değildir. Binaenaleyh temsili mesleki denince anlamayabiliriz. Fakat temsili nispi deyince mutlak

olarak nispi anlaşılıyor. Harici kısmet usulü esas itibar edilmezse, temsili meslekide katiyen hak yerini bulamaz ve emin olmalıyız ki o vakit memleketimizde temsil yalnız çiftçilere münhasır kalır.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) – Bizzat çiftçilere kalırsa ne iyi olur. Bu tabiatiyle temsili nispidir efendim.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) – Reis Bey kürsünün tapusunu buna versinler.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Müsaade buyurunuz, bir kelime ilâve edeyim. (Gürültüler) Demem ki benden almışlardır. Fakat arkadaşlar, âciz arkadaşınızın usulü bugün üç seneden beri Rusya âleminde tatbik olunmaktadır.

BESİM ATALAY BEY (Kütahya) – Kitabınızı okumuşlardır.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Rica ederim, ihtimaldir. Evet, Troçki'nin bin dokuz yüz üçte çıkardığı kitabından evvel dokuz yüz ikide bu âciz arkadaşınızın bu eseri Fransızca tabedilerek tercüme ve neşredilmiştir. Arkadaşlar, bana ben malik değilim, bana ben sahip değilim, bana milletim sahiptir. Benden olan her şeye de milletim sahiptir. Milletime yirmi beş seneden beri kazandırmak istediğim usulümü, sizden istirham ediyorum, milletime kavuşturunuz.

DR. ABİDİN BEY (Lâzistan) – Cevap vereceğim efendim. İki kelime ile Tunalı Hilmi Beye.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) – Efendiler, encümeni mahsus hakikaten bu kanunu pek yüksek yazmıştır. Yani irfanlarına teşekkür ederim, yeni bir yüksekliğe adım atıyoruz. Emekçilere emekçi hakkını veriniz, âtıl, batıl, boş duran adamın burada hakkı yoktur. İkinci maddeyi kabul ettik, bu milletin yegâne hakiki mümessili olacak diyor. Ne yüksek bir sözdür.

Mademki, milletin hakiki mümessili olacak bir heyet arıyoruz. Emekçiler de gelecek, çift sürenler de gelecek. Evet bugün onlar da gelecektirler. Ben çok çiftçileri biliyorum ki, bir çifti yüz paraya sürüyor. Evet bir çifti yüz paraya, bin kütüğü yüz paraya kırıyor. Evet onların şimdiye kadar hakkı verilmedi. Zaten bizim çektiğimiz nedir, biliyor musunuz? Herkesin hakkını vermedik, zulmeyledik. O zulümdür ki bizi yıktı. Encümenin irfanına çok teşekkür etmeli Hazreti İmamı Ali bile diyor ki; Beşeriyetin birbirinden farkı yoktur. Oğlu İmamı Hüseyin daha yüksek söylüyor. İmamı Hüseyin bir meclise geldiği zaman dediğini İmamı Ali bunu kitabın İlk nüshasında yazıyor. Nâs her şeyde müsavidir. Şeref yoktur, mefahir (övünç) temenni edersen ey Hüseyin çık kapıya. Senin benim hiçbirimizin farkı yoktur. Mademki bu millet yükselmek istiyor ve size teşekkür ederim ki, yükseltmek istiyorsunuz. Elbette evet seviyei irfanınız pek geridir ve tamamiyle hüceyratı dimağiyeniz (beyin hücreleriniz) daha neşvünema bulmamıştır (gelişmemiştir). Şöyle bir kanunla intihap yaparsak elbette millet daha büyür.

HASAN BASRİ BEY (Karesi) – Encümeni mahsusta arz ettiğim veçhile, bende-

niz de intihabın temsili mesleki esasına istinat etmesine bütün mevcudiyetimle taraftarım. Yalnız bendeniz...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) – Öyle ise bırak, tadında bırak.

HASAN BASRİ BEY (Devamla) – Bunda kabiliyeti tatbikiye vardır diyemiyorum ve kabiliyeti tatbikiyenin mevcudiyetine katiyen kanaat getiremiyorum. Efendiler; biz henüz on iki senelik bir hayatı meşrutiyete malik bir milletiz. İçtimai inkılâplar böyle programlarla olamaz. Hükemadan birisi diyor ki; ıslahat ve teceddüdat halkın kabiliyeti tekemmüliyesini takip etmeli ve bu kabiliyeti tekemmüliyenin önüne geçmemelidir. Eğer mesleki temsil usulünü tatbik edebilirseniz, hakikaten memleket bahtiyardır. Yalnız tatbik edebilecek misiniz? İşte bu hakikaten muhtacı tetkik ve muhtacı teemmüldür (araştırılma ve düşünülmeye muhtaçtır).

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) – Onu kanunu mahsusunda düşünürüz.

HASAN BASRİ BEY (Devamla) – Dün İsmail Suphi Beyefendi sui idarelerden vesaireden bahsetti. Hakikaten bunlar vâkidir. Yalnız bu sui idarelere mâni olacak bir hareketi milliye gösteriliyor mu, gösterilmiyor mu? Bu ciheti tetkik etmelidir. Meselâ Kastamonu'da bir vali bazılarını bigayrihakkın (sebepsiz) tevkif ediyor. Karahisar'da bir mutasarrıf keyfi muamele yapıyor. Orada, Kastamonu halkınca bu hale, bu tecavüze karşı bir hareket gösterilmiş midir, gösterilmemiş midir? Eğer gösterilmemişse demek ki bu zulmü izale edecek bir seviye hâsıl olmamıştır. Bendenizce, bulunduğumuz haleti içtimaiyeye göre idare olunursunuz hakikati bir hakikati mahızdır...

Babanzade İsmail Hakkı Bey merhum, intihabatın seviyece, terbiyei içtimaiyece mühim bir mesele, yani bunlarla mütenasiben yürümek meselesi olduğunu izah ediyor. Biz evet iki senelik, yarım yamalak bir tecrübe ile bir tecrübei meşrutiye ile acaba dünyanın hiçbir yerinde henüz kabul edilmeyen temsili meslekiyi tatbik edebilecek miyiz?

Efendiler; demin de arz ettim; bendeniz taraftarım. Fakat kabiliyeti tatbikiyesi var mı, yok mu? Bunun hakkında maatteessüf hakiki ve kati bir kanaatim yoktur. Eğer biz kabiliyeti tekemmüliyeyi (yetkinleşme yeteneğini) takip etmez, kabiliyeti tekemmüliyenin fevkine çıkarak ıslahat yapmak istersek, efendiler emin olunuz bu ıslâhatın neticesi yine hiçtir ve yine şikâyet ettiğimiz tufeyliler (asalaklar) başımıza gelir. Siz istediğiniz ıslâhatı yapınız. Seviyei millet yükselmedikçe bu ıslâhattan hiçbir semere çıkmanın imkânı yoktur. (Doğru sesleri) Bir de esnaf teşkilâtı vardır diye söylediler. Evet var idi.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbekir) – Seviyeyi ne suretle yükseltmeli?

REİS – (Hacı Şükrü Beye hitaben): O suali sonra sorarsınız efendim. Kesmeyiniz! Basri Bey silsilei kelâmınızı bozmayınız, devam ediniz.

HASAN BASRİ BEY (Devamla) – Terbiyei iptidaiye ile. Esnaf teşkilâtı vardı, buyurdular ve bugün de hakikaten hâlâ onların bakiyesi mevcuttur ve bu gayet esaslı bir teşkilâttır. Bu teşkilâtın dimağı, merkezi, malûmuâliniz Ankara idi. Ahi teşkilâtı, mesleki temsilde tetkik edilecek mühim bir esastır. Fakat efendiler o teşkilât birçok esbap yüzünden, maalesef eski halini kaybetmiştir. Bir kere mesleki intihabatı mademki, mesleklere, sunufa istinat ettirmek istiyoruz, evvelemirde kaidei tekâmüliyeye, kaidei tedriciyeye riayeten, eskiden var olan esnafı, eskiden var olan meslekleri ve bugün de gayri müteazzi (teşkilatlanmamış) olan meslekleri taazzuv ettirelim (teşkilatlandıralım), inkişaf ettirelim, bunlar müteazzi bir meslek haline girsinler. Ondan sonra, biz mesleki intihabı, belki birkaç devrei intihabiye geçtikten sonra tatbik edebiliriz. Efendiler, memleketimizde (kapitalist) yoktur buyurdular. Hakikaten memleketimizde, mânayı ıstılahisince (terim anlamıyla), mânayı örfisince kapitalist olmadığına bendeniz de kaniim. Sonra sunufu içtimaiye farkları bizde yoktur. Efendiler; bugün en fakir bir adamın çocuğu tahsil sayesinde, ilim sayesinde meratibin en yüksek devresine çıkabilir. Bugün en zengin bir adamın oğlu, nitekim bizde ekseriyetle görüldüğü gibi, cehalet yüzünden mezellette (alçalmada), kanikî sefalette kalabilir. Bizde sunufu içtimaiye farkları esasen yoktur. Yok olan ve hakikaten bir meziyet kabilinden olarak telâkki etmemiz icabeden bu şeyleri bırakıp da, öteden beri olduğu gibi, her yeni cereyana tebaiyetle taklitçilik yaparız. Sonra falan yerde şu suretle imiş gibi, temsili esasi şöyle imiş gibi kabul edersek, biz kendi hüviyeti milliyemizi, kendi ihtiyacatımızı, kendi icabatı siyasiyemizi (siyasi gereklerimizi) unutmuş oluruz. Mademki memlekette (kapitalist) yoktur, mademki sunufu içtimaiye farkları yoktur efendiler, mademki memleketimizin ekseriyeti azimesini çiftçiler teşkil etmektedir, bugün emin olunuz ki şu Meclis memleketi hakikaten temsil ediyor demektir. Eğer bizde yüksek ve mütefevvik tabakalar bulunsa idi o vakit hakikaten şikâyete hakkımız olurdu. Bugün rica ederim, hanginiz ziraatten anlamazsınız, hanginiz esnafın ve mesleklerin ihtiyacatını bilmezsiniz? Biz nazarımızı afaki hayalde dolaştırıyoruz zannediyorum. Yine tekrar ediyorum; temsili meslekiye taraftarım. Fakat bugün değil. Bendeniz diyorum ki; bu madde şu suretle tertip edilsin:

(Büyük Millet Meclisi âzası intihabının temsili meslekî usulüyle icrası bir gayedir. Bu gayenin husulüne kadar mesleklerin taazzuv ve inkişafına ait kanunlar tanzim edilecektir. Maahaza şekli intihabın bir dereceli olması esası kabul olunmuştur).

Eğer biz maddeyi bu suretle tadil edersek artık bizi idare edenlerin kabiliyetine bağlıdır. Bunlar esnafın, mesleklerin taazzuv ve inkişafına ait kanunları bir an evvel çıkarırlar ve tatbikatına başlanır, temsili mesleki kabiliyetinin husulüne kanaat hâsıl olursa bu madde tatbikata münafi değildir, mâni değildir. Fakat efendiler biz, intihabat behemahal (mutlaka) temsili mesleki esasına göre yapılacak-

tır der de bunu da tatbik edemezsek veyahut esnayı tatbikte ağzımıza yüzümüze bulaştırırsak pek gülünç bir vaziyette kalmış olacağız. Binaenaleyh bendeniz dördüncü maddenin arz ettiğim veçhile tadilini Heyeti Muhteremenizden istirham eylerim ve bu istirhamımla da kanuni tekâmüle riayet ettiğime kani bulunuyorum.

BİR MEBUS BEY – İnşallah kabul edilir.

ENCÜMENİ MAHSUS M. M. İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – İntihap usulü hakkında söz alan arkadaşlardan yalnız Tunalı Hilmi Bey, doğrudan doğruya encümenin kabul ettiği madde aleyhinde beyanatta bulundular. Basri Bey esas olarak kabul ediyorlar, yalnız tatbikatında mahzurlar düşünüyorlar. Malatya Mebusu Feyzi Efendi arkadaşımızın hakkımızda sarfettikleri teveccühkâr kelimelere ansamimülkalp (can-ı gönülden) teşekkür etmek borcumuzdur. Hilmi Beyin teklifine gelince: Hilmi Beyin teklifi şûradan şûraya intihap usulüdür. Halbuki bu teklif zannederim ki elyevm mer'i olan iki dereceli intihaptan daha fazla bir netice hâsıl edemeyecektir. Her ne kadar Rusya'da şûradan şûraya intihap usulü cari ise de, kendilerine tahattur ettiririm (hatırlatırım) ki; Rusya emekçileri diktatörlüğü vardır. Tarafı âcizanemden emekçiler diye tercüme edilen (Proletarya) diktatörlüğü bizim memleketlerde henüz cari değildir. Rusya'da eshabı servetin, burjuvaların hakkı reyi yoktur. Bizde hakkı intihap seyyandır (eşittir). İntihap herkesin hakkıdır. Binaenaleyh burada iki sınıfın diktatörlüğünü vazetmedikçe Hilmi Beyin bize getirebileceği Meclis, ancak bir Meclisi rüesa, bir Meclisi eşraf olacaktır. (Doğru sesleri) Çünkü vilâyetlerin dar muhiti dahilinde intihap edilecek olan ağalar, aza olarak buraya getirilecektir ve kendilerinin itirafı veçhile, üç, dört dereceli olacaktır. Binaenaleyh encümen tetkikatını icra ederken, Hilmi Beyin buyurduğu teklif, ariz ve amik tetkikattan sonra muvafık görülmemiştir.

Basri Beyin korktuğu cihete gelince: Bu noktada encümende bazı taraftar fikirler vardır. Encümen esas itibariyle temsili meslekinin bir gaye, bir adalet mümessili olacağına kanidir. Fakat ciheti tatbikiyesi itibariyle encümen de itiraftan çekinmez ki bu memlekette, bilhassa eshabı meslekin taazzuv ve terakkisine dair (sendikalizm) usulleri, kanunlar vaz ve tesis edilmek lâzım gelir. Rize'de bulunan bir gemicinin İstanbul'da bulunan bir gemici ile ve onun İskenderun'da bulunan bir gemici ile tanışması, daha doğrusu bir teşekkül etrafında toplanması lâzım gelir. Kezalik dülger esnafı, çiftçi esnafı şüphesizdir ki bu teşkilât yapıldığı takdirde, Basri Beyin korktuğu, halkın bir sene içinde, iki sene içinde muhtelif intihaplarla, yani Büyük Millet Meclisi intihabiyle, vilâyet meclisi intihabiyle, nahiye intihabiyle uğraşması, meşgul olması keyfiyeti çok kolay olur.

Bu teşkilât olursa temel kurulmuş demektir ve bu kolaylıkla yürür. Ancak bu teşkilâtı kurmak için kabili inkâr değildir ki zaman lâzımdır. Binaenaleyh arkadaşlar encümen esas olarak size dördüncü maddeyi, birinci madde olarak teklif

ediyor. Eğer bunu kabulde tereddüt ederseniz size bir madde teklif edebilirim, o da Basri Beyin teklifine yaklaşıyor. Tekrar arz ediyorum ki esas olarak dördüncü maddeyi alâ halini teklif ediyor. Eğer bu sizce tatbikat noktasından mucibi tereddüt ise şunu kabul edebilirsiniz:

"Büyük Millet Meclisinin intihabında mesleki temsil usulü esas olarak kabul edilmiştir. Ancak bu gayenin tatbiki imkânını ihzar edinceye değin kanunu mahsusuna tevfikan vilâyat ahalisince vasıtasız intihap usulü caridir". (Güzel, güzel sesleri) Eğer birinci dereceye taraftar olmazsanız encümen fedakârlık yapabilir.

HULUSİ BEY (Karahisarı Sahip) – Biz de encümendeyiz. Fedakârlık kabul etmeyiz.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Müsaade buyurun efendim. Encümende bu meseleye dair iki fikir vardır. Birisi; sonuna kadar dördüncü maddenin müdafaası; birisi de; büsbütün bu esasın kabul edilmesidir. Siz hakem olacaksınız.

Arkadaşlar; bendeniz encümenin fikirlerini hulâsa ettim, tekrar arz ediyorum; tatbikata ait kanunlar için eğer Meclisi Âliniz çalışacak olursa, İktisat Vekâletinin himmetiyle –çünkü ekseri kanunlar, erbabı mesaiye ait şeyler oradan çıkar– bir iki senede vazedilebilir. Bu da sizin faaliyetinize, memleketin istidadına tabi bir meseledir. İstihzarat (hazırlık) devresinde bununla mübaşeret edilmiş (başlanmış) olsun. Beyanatım bundan ibarettir efendim.

HULUSİ BEY (Karahisan Sahip) – Bir şey sormak istiyorum. Beyim, zatı âliniz buyurdunuz ki; Rusya'da emekçi diktatörlüğü mevcut olduğu için şûradan şûraya gitmekte tehlike yoktur. Binaenaleyh bizde mademki emekçiler diktatörlüğü yoktur, halkı hâkim kılabilmek, hakikî mesai erbabını buraya getirebilmek, mesleki temsil ile olur dediniz ve sonra bazı arkadaşların dediği şekli intihap hususunda encümen namına fedakârlık yaptınız. Mademki Meclis müstemirren içtima edecektir. Bu müstemirren inikadı zamanına akdar (değer) istihzarat yapar, kavanîni mahsusasiyle emekçileri hâkim kılacak mesleki temsil başlar. Zatı âlinizin buyurduğu şekil vilâyetler halkınca vasıtasız intihap ki –reyi âm demektir– bundan birçok tehlike daha tevellüt eder. Bu suretle halkı yeniden aldatmış oluruz. Bizde ağalar meclisi yapmayıp behemahal halkı temsil için mesleki temsil yapmalıdır. Çünkü başka türlü köylerde tatbik olunamaz. Bir kişi geldiği gibi olsa idi iyi idi, fakat bir köyde on tane yumruklu kartal bulunur. Fakat mahalli olursa o vakit hiç umulmına Mehmet ağa da gelir. Bunun için... (Gürültüler)

REİS – Rica ederim uzamasın.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) – Tekrar ediyorum; encümen dördüncü madde üzerinde ısrar etmez. Encümenin reyi galiptir. Encümen eğer bu maddeyi büsbütün reddetmeye mütemayil iseniz, memleket namına bu esasatın... (Hayır, hayır sesleri) Kabul ederseniz pekâlâ! (Müzakere kâfi, reye koyunuz sesleri)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Sırf bendenizden bahsettiği için müsaade buyurunuz cevap vereyim.

REİS – On iki zat söz almış, arzu ederseniz devam edelim. Kifayet takrirleri vardır, reyinize arz edeyim.

(Devam sesleri) (Gürültüler)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Kifayet olamaz.

REİS – Efendim müsaade buyurunuz, oturunuz yerlerinize. Kifayet arzu edip etmemek sizin reyinize muhavveldir (bırakılmıştır). Müsaade buyurun da... (Gürültüler)

EMİR PAŞA (Sivas) – Mesele tenevvür etmemiştir, acele etmeyelim.

REİS – Oturunuz rica ederim. Söz Mecliste ekseriyetindir. Riyasete kifayet takriri verildi. Reyinize arz ediyorum. Herkes elini kaldırırsa kâfidir, kaldırmazsa kâfi değildir. Ne için aleyhinde bulunuyorsunuz? Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın. (Ret kabul sesleri) (Gürültüler) Lütfen indiriniz ellerinizi. Müzakereyi kâfi görmeyenler ellerini kaldırsın. Müzakere devam edecektir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) – Efendim, bendeniz usulü müzakereye dair bir söz söyleyeceğim.

HÜSREV BEY (Trabzon) – Efendim bu gayet mühim bir mesele olduğu için mümkün ise celsei âtiyeye talik edelim (gelecek oturuma erteleyelim).

REİS – Tabii, karanlık bastı, hakkınız var. Vakit de daraldı.

VEHBİ BEY (Karesi) – Söz söylemeyeceğim, yalnız bugünkü zapta ait bir şey var. Tashih etmek isterim.

REİS – Sonra söz vereyim zatı âlinize. Bu mevzua dair sözü kapattım. Yalnız zapta müteallik Vehbi Bey bir şey söyleyecekmiş. Bu mevzua dair müzakereyi kapatıyorum.

VEHBİ BEY (Karesi) – Balıkesir'in teşkilâtına memurin müdahale etmemiştir. Çünkü edemezdi ve edemediler. Yalnızlık neticesi yıkılmıştır. Şimdi birlik neticesi inşaallah kurulacaktır. (İnşaallah sesleri).

...

REİS – Efendim intihabın neticesini arz edeceğim. Ara dağıldı. Maatteessüf ekseriyeti mutlaka hâsıl olamadı. 115 zat reye iştirak etti. On beş müstenkif (çekimser) vardır. 58 ekseriyeti mutlakayı buluyordu. Yalnız, Abdülkadir Kemali Bey ekseriyeti mutlaka ile intihap edilmiştir. Diğerleri ekseriyeti mutlakayı bulamadıkları için isimlerini arz etmiyorum. Pazartesi günü intihabı tecdit edeceğiz (yenileyeceğiz). Pazartesi günü saat bir buçukta aynı ruzname ile içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati: 6 Badezzeval

TBMM Zabıt Ceridesi Cilt 6
Yüz Beşinci İçtima
29.11.1920

BİRİNCİ CELSE
Açılma saati: 1,45 sonra
REİS – İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi.
KÂTİPLER: Feyyaz Ali B. (Yozgad), Rasim B. (Sivas)

1. – Teşkilâtı Esasiye kanun lâyihası ve Encümeni mahsus mazbatası

REİS – Reyler tasnif edilinceye kadar Teşkilâtı Esasiye kanun lâyihasının müzakeresine başlıyoruz. Mevzuu müzakeremiz dördüncü maddedir. Evvelce söz alan zevatın esami listesi mevcuttur. Şimdi söz alan zevata o liste mucibince söz vereceğim. Yeniden söz almak isteyenler isimlerini kaydettirsin. Bu madde hakkında iki gün cereyan eden müzakere neticesinde verilen tadil teklifleri üç esas üzerinedir. Birisi mutlak olarak temsili mesleki esası üzerine intihap icrası, diğeri temsili meslekinin bir gaye olarak kabulü, o gayeyi temin edecek usul ve kavait (kurallar) teşkilât yapılıncaya kadar bilâvasıta (doğrudan) reyi âm usulüyle intihap icrasıdır.

Üçüncüsü temsili mesleki âtide (gelecekte) olmak üzere vilâyetler ahalisince doğrudan doğruya yani bir derece üzerine intihap icrasıdır. Bir de dördündü olarak Tunalı Hilmi Beyin tadil teklifi vardır ki: o da şûralar üzerinde intihap icrasıdır. Söz alan zevatın adedi yirmiye yaklaşmıştır. Şimdi bir dereceye kadar noktai nazarlar taayyün etmiş (ortaya çıkmış) oldu. Sözleri tasnif edersek ve sıra ile bir temsili mesleki taraftarları bir de mukayyet (kayda bağlı) olarak temsili mesleki

taraftarları bir de reyi âm icrası suretiyle intihap icrası taraftarlarına söz verirsek zannedersem mesele daha ziyade tenevvür etmiş ve müzakere de kesbi suhulet etmiş (kolaylık elde etmiş) olur (Muvafık sesleri).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Altmış imzalı bir takririmiz var, lütfen evvelâ o okunsun.

REİS – (Geçenki listede söz alan zevat: Süleyman Sırrı Bey, Şeyh Servet Efendi, Mustafa Bey Karahisarışarki, Muhittin Baha Bey, Yahya Galip Bey, İhsan Bey, Vehbi Bey, Besim Atalay Bey, Halil İbrahim Bey, Abidin Bey, Esat Bey, Mesut Bey, Hamdi Bey, Ali Rıza Bey, Basri Bey, Faik Bey, Hüseyin Hüsnü Efendi, Nusrat Efendi, Yusuf Ziya Beydir. Başka yazılmak isteyen zevat varsa söylesinler.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bendeniz, İsmail Suphi Bey söz söylemeğe başlar başlamaz söz almıştım, ya dördüncü, ya beşinci idim. Şimdi ismim okunmadı.

REİS – Zati âliniz o günkü sözünüzü söylediniz, isterseniz yeniden yazayım.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Usulü müzakere hakkında altmış imzalı bir takririmiz vardır. Lütfen evvelâ onu okuyunuz.

REİS – İstiklâl madalyaları hakkındaki kanuna iştirak eden 92 zatten 35 red, bir mukayyeden kabul olduğu için müstenkif addediyoruz. (57) de kabul olduğuna göre 56 rey ile kanun kabul edilmiştir.

Rüfekanın mevzuubahis ettikleri takrir (Teşkilâtı Esasiye kanunu hakkında müzakerenin kifayetine dair takrir verilmesin, söz alan zevatın sözleri nihayet buluncaya kadar müzakere devam etsin) yolundadır ve bu takrir birçok imzayı havidir. Halbuki, takrirlerimiz, tekliflerimiz nizamname ile tearuz teşkil edecek bir mahiyette olmamalı. Bu mesele pek mühim bir mesele olduğu için (Meclisin ekseriyeti âzimesi tamamen tenevvür etmiştir, müzakere kâfidir) denilmedikçe tabii söz kestirilemez. Kaideten bunu tatbik ediyorum. Fakat böyle bir teklifi Nizamnameye muhalif olduğu için reyinize vazetmiyorum. Efendiler, söz Süleyman Sırrı Beyindir, buyurunuz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Takririmize dair söz istiyorum.

REİS – Müsaade buyurunuz, sözünüz yoktur.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Nizamnamei dahili değil, Kanunu esasî bile yerin dibine batacak olsa ben hakkımdan vazgeçmem. Zira biz bugün büyük bir tarihin fihristini yazıyoruz. Öyle bir tarih ki, ebediyete kadar gidecektir.

REİS – Efendim, Nizamnameyi tadil için bir teklifi kanunî yaparsınız, Encümene havale edilir, oradan gelir, Heyeti Umumiyede kabul buyurursunuz, maksat hâsıl olur.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Usulden mi efendim? Müsaade buyurun, maksat, nedir?

REİS – Maksat doya doya söz söylemek değil mi? Bir madde üzerinde iki gün

müzakere cereyan etsin, yeter ki, Heyetin ekserisi Nizamnameye muhalif bir kararla bağlanmış olmasın.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Kanunun leh ve aleyhinde rüfekadan bir çok zevat söz söylediler. Bendeniz lehinde bulunuyorum ve ona dair mâruzâtta bulunacağım. Madde; Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntahap azadan mürekkep diyor. Malûmu âliniz şimdiye kadar yapılan intihabat iki dereceli idi. Yani beş yüz nüfusu zükûr (erkek nüfus) bir müntehibi sani intihap ediyor. Bu müntehibi saniler de merkezlerde toplanarak (25) binden elli bine kadar bir mebus çıkarıyorlardı. Bu müntehibi saniler kendi reyleriyle katiyen hareket etmiyorlardı. Hükümet kimi tavsiye eder ve kimi namzet gösterirse âdeta ona ittiba (itaate) ve onu intihaba icbar ediliyorlardı (zorlanıyorlardı).

MUSTAFA B. (Tokad) – Bu da doğru.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Devamla) – Ezcümle İstanbul Meclisi intihabında kendi memleketimizde cereyan eden bir meseleyi arzedeyim. Müntehibi saninin birisi intihaba iştirak etmezden evvel, benim kanaati vicdaniyem filân adamı intihap et diyor, ben o zati intihap edeceğim dediği halde hitamında (sonunda) kendisinden sordum, kimi intihap ettin dedim, dedi ki: kırk sene uykuya yatsam rüyada görmeyeceğim bir adamı intihap ettim. Nasıl oluyor diye sual ettik, evvelki intihabatta bana gösterdiği namzede rey vermediğim için bir vesaiti nakliye senedini tasdik için gönderdiğim vakit heyeti teftişiyede bulunan zat bana o vakit Hükümetin tâyin ettiği namzede rey vermiyordun. Kimin hakkında rey verdiysen senedini o tasdik etsin dedi. Bu defa da böyle bir müşkülâta mâruz kalırım diye mecbur oldum. Hükümetin gösterdiği namzede ve Hükümetin namzedine rey vermeğe ifadesinde bulundu.

Bu Temsili mesleki usulüne gelince: Meselâ şahsım itibariyle Yozgad mebusuyum, kunduracı değilim, ziraat bilmem, marangozluktan anlamam, terzilikten hiç anlamam, şu halde ne oluyor? Bunların namına gelmiş, bunları âdeta temsile kendimde liyakat görmüş bir mebusum demektir. Bununla beraber temsili meslekî usulüyle intihap doğrudur. Halkın hakkını halka vermiş olacağız. Aynen maddenin kabulünü istirham ederim.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Efendiler, Hükümetten verilen halkçılık programının doğurmuş olduğu bu lâyîhai kanuniyeden evvel halkı anlamak mecburiyetindeyiz. Halk bizde başlıca üç tabakaya tefrik olunabilir. Bunun birinci tabakası münevveran kısmıdır ki, bunlar da memurin ve mütekaidin (emekliler), dava vekilleri gibi münevveran kısmıdır. İkinci tabakası da eşraf, hocalar, tüccarlar mütehayyizandan (itibarlılardan) ibarettir. Üçüncü tabaka ise, başta zürrağ (çiftçiler) olduğu halde, demirci, bakırcı; dülker gibi erbabı sanayi ve âmele

güruhunu teşkil eder. (Güruh tabirini değiştiriniz), (Geri al sözünü sesleri). Neyi geri al? Birinci zaten milletin istikbalinde âmildir.

Evvelki tabakalarla hali temasta bulunarak işbu birinci, ikinci tabakanın maişetini (geçimini) temin eden ve bin türlü mezahim (zahmetler) ve meşakkatle beraber Hazineyi dolduran, düşmanın top güllelerine göğüs geren ve ekseriyeti âzimeyi teşkil eden üçüncü tabakadır. İtikadatı âcizaneme göre halkçılıktan maksut olacak halk, işbu üçüncü tabaka halkı olacaktır ki, bu kanunun mevzuuna bâis olan da bu tabaka olmak lâzımdır. Şimdi mevzuu müzakere olan temsili mesâleki mahza üçüncü tabakanın muhafazai hukukuna ait demektir. Şimdiye kadar bu tabaka hakkı intihaptan mahrum oldukları halde bunlardan, yani bu tabakadan ne mebus ve ne de bir memur yoktur. (Olacak, olacak sesleri). Şimdiye kadar yidiğimiz, içtiğimiz yeter. Biraz da onlardan görelim. Müntehipler bir ekseriyeti âzime ile bu tabakadan bulunduğu halde içlerinden bir mebus çıkarmamaları ve bir memuriyette bulunamamaları esbabını düşünmek lâzımdır. Bu esbab ise başlıca bir tabaka içinde ehil erbap bulunmaması ve kendilerinin birinci, ikinci tabakalara nisbetle pek dun seviyei irfanda (aşağı anlayış seviyesinde) bulunmaları, birinci ve ikinci tabakalara karşı zaîf ve zebun (zayıf ve güçsüz) olmalarıdır. Temsili mesleki usuliyle bu üçüncü tabakadan mebus çıkarılmış olsa acaba bu halk bu mebusluktan istifade edebilecek mi? (Elbette sesleri). Biz buna ceffelkalem (bir çırpıda) menfi (olumsuz) bir cevap vereceğiz. Yani istifade edemiyecekler. Çünkü tabakai salise (üçüncü tabaka) büyük bir cehalet ile muttasıf olduklarından (nitelendiklerinden) Meclisin bu kütlesinden mülk ve millete menafi hâsıl olmayıp Mecliste bulunacak bir kaç müteneffizin (nüfuz sahibinin) isrine iktifadan (izinden gitmekten) gayri hiç bir şey yapamıyacaklardır. Hiç bir istifade temin edemiyecekler. Dolacak esnaf ve saire, biriktiler buraya, hiç bir şey anlamazlar. Bunların içinde birkaç müteneffiz bulunacak, onlar ne der ise onun sözüne tabi olup hiçbir iş yapamayacaklar.

RAGIB B. (Kütahya) – İşte senin gibi mebus oldukça, işte sen ve ben mebus oldukça onlar elyevm öyle cahil kalacaktır.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) (Devamla) – Öyle lafla olmaz, mebus olmanın lüzumu yok. Evvelemirde onların terbiyesini yapmalı, Lâf ile olmaz, işte bizim gibi mebuslardır ki, onları bu hale düşürdü. Buna şüphe yoktur. Şurasını açıkça arzedeyim ki, her şeyden evvel milletin başı üzerindeki çomak müteneffizanın elindedir ve milletin bilfiil mukadderatına hâkim olması ve mukadderatına bilfiil vazıyed bulunması için milleti cehaletten kurtarıp, milletin seviyesini yükseltmekten başka bir çare bulunamaz. Bunun önüne başka türlü geçmek ihtimali yoktur.

Bin kere tecrübe olunmuştur, faide vermez. O temsili mesleki usulünü de yapsanız yine o mebuslar geleceklerdir. Ben zürradanım derim, beni gönderirler.

Çünkü ben zürraım, öküzüm var, çiftçilik ediyorum. Diğer beyin birisi doktor, diğer köyde alâkası var, o da çiftçi diye gelecek, yahut doktor olarak gelecek. Halkın kısmı âzami cahildir. Maarif için, bu cehaleti ortadan kaldırmak için bakalım şimdiye kadar ne yaptık, ne emek verdik, ne sarfettik? Rica ederim işi baştan bitirmeli. Yoksa faide vermez. Zaten üç yüz seneden beri yekdiğerini takip eden tedennimizin (gerileyişimizin) başlıca sebebi budur. Bendenizin başlıca söyliyeceğim bu meseleden ibarettir. Böyle intihaplar hiçbir vakit para etmez. Bu bitti.

Saniyen; bu dördüncü madde, mevzuubahsimiz olan bu dördüncü madde, ondan sonra 5, 6, 7 nci madde...

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) – Henüz o maddelere gelmedik.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Bu nizamatın, halihazırdaki meclise, Büyük Millet Meclisine ait olmayıp bundan sonra intihap olunacak mebuslar için, bundan sonra intihap olunacak Büyük Millet Meclisi için olduğu zikrediliyor ve Nisabı müzakere kanununun birinci maddesinde istihlas ve istiklâli vatan (vatanın kurtarılması ve bağımsızlığı) için olan gayenin husulüne dek halihazırdaki Meclisin müstemirren ve münakiden müçtemi olacağı zikrediliyor ve doğrudur. Daha ileride, zaman husulü meçhul olan bir gaye için şimdiden gece gündüz uğraşarak kanun yapmağa hiç lüzum yoktur. Hele acele etmeyin, bir kere maksadımız hâsıl olsun da ondan sonra bir ay, iki ay oturup da bir kanun yaparız.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Olmadı, Mustafa Bey olmadı.

MUSTAFA B. (Devamla) – Çok güzel oldu, havaya uğratmaktan çok iyi oldu.

BİR MEBUS B. – Burada berbat ettin.

MUSTAFA B. (Devamla) – Hiç berbat etmedim. İyi düşününüz efendiler. Hakikat budur. Şimdi elde müstacel (acil) olan işlere bakınız. İki üç sene sonra lâzım olacak bir kanunla şimdiden uğraşıyorsunuz. O kanunla uğraşmaktan ise bu milletin terbiyesine bakmalıdır. Benim bildiğim budur. Benim diyeceğim bundan ibarettir. (Hepsi doğru sesleri).

YAHYA GALİP B. (Kırşehir) – Efendim, bendeniz temsil meslekinin ne leyhindeyim, ne aleyhindeyim. Mademki bu mesele mevkii müzakereye konmuştur, o halde söyliyeceğim. (Handeler).

Şimdi efendim, temsili mesleki kabili tatbik midir, değil midir? Bu meseleyi ben düşündüm, kabiliyeti tatbikiyesini görmedim. Bundan bir buçuk sene evvel burada sanatkârları toplamak, anlamak istedik, Müslüman esnafı topladık, içimizde bazı arkadaşlarımız vardır ki, bilirler. Nihayet çıka çıka miktarları Müslüman olarak iki bin kişiye baliğ oldu. Belki bugün Hıristiyan olarak sanatkâr on beş bin kişi vardır, bu memlekette mevcuttur. Temsili meslekiyi tatbik etmek istersek nasıl muvafık olacağız?

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Buyurduğunuz teşkilât meselesidir.

YAHYA GALİP B. (Devamla) – Bir Bey bu iş hakkında pek güzel beyanatta bulundular. Bunun kabiliyeti tatbikiyesi mevcut değildir. Sonra halk hakkında söz cereyan ediyor. Halkımız okumak yazmak bilmez, fakat kâinatı bilir. Bu kadar cahil değildirler, merak etmeyiniz, cehli yalnız okuyup yazmak hususundadır.

OPERATÖR EMİN B. – Yani çarıklı diplomattır.

YAHYA GALİP B. (Devamla) – Birinci maddede diyor ki: hâkimiyet bilâkaydışart milletindir. Bunu biz mi veriyoruz, yoksa almış mıdır? (Almıştır sesleri). Ben diyorum ki, millet kendi hâkimiyetini kendi almıştır. Biz vermiyoruz. Bunların hukukunu muhafaza etmek için mi temsili meslekiyi kabul ediyoruz? Onların hukuku esasen mahfuzdur. (Değildir sesleri). Büyük Millet Meclisi intihap edildiği sırada bizi buraya gönderenler doğrudan doğruya o köylülerimiz, o sanatkârlarımızdır, yoksa başka kimseler değildir, bizi tutup da memurlar intihap etmemiştir. Sonra halkın içinde memurları istisna ediyor ve onların aleyhine öyle bir şiddetle yürüyoruz ki, ben memuriyetten çıktığım halde hâlâ acısını unutmadım, elhamdülillahi tealâ bu kürsüden müdafaa etmek muvafakiyetine nail oldum. Fakat bunu işidip de müdafaa edemiyecek olan memurlar emin olunuz ki, kâmilen arkadaşlardan gücenmişlerdir. Elbet çünkü memurlar öyle bir vaziyete tenzil edildiler (düşürüldüler) ki bunlar, millete ve bünyei vatana yapışmış bir takım bit makulesinde (kategorisinde) oldu. Halbuki bugün hâkimiyeti milliyeye en ziyade hizmet eden ve milletin saadeti hali için çalışan, fedayı can eden memurlardır. İçinde zuhur eden üç beş hazele (alçak) mevzuubahs olamaz. Bu, kimse taayyün etmeli efendiler. Şu memur fenalık etmiştir demelidir, evet efendiler. Rica ederim. İyi dinleyiniz. Bir binayı yapmazdan evvel diğer binayı yıkmak âdetimizdir. Bugün bu kabul edeceğimiz projeyi tamamiyle dâvamızı kazandıktan sonra yapacağız. Bu meşru dâvamız içinde en ziyade faaliyet gösterenler memurlardır. Bugün hidematı hasenesiyle (hayırlı hizmetleriyle) millete en büyük hizmet etmiş olanlar, fedakârlık etmiş olanlar yine memurlardır. Bunları hiç bir zaman rencide etmemek muvafıktır. İşi uzatmamak için derim ki: Biz intihabat yapabilmek için pek çok zaman zihnimizi bununla alıştırmak mecburiyetindeyiz. Büyük Millet Meclisi azaları intihap edildiği sırada belediye ve mahallî idareler ve müdafaai milliyeler iştirak ettirilmişti. Dedim ki biz bu intihabı eski usulde yapalım. Fakat beş yüz kişiden bir müntehibi sani çıkıyorsa yüz kişiden yapalım. Çünkü temsili mesleki yapamayız, kabiliyeti tatbikiyesi yoktur. Netice itibariyle bundan faide tasavvur edemiyorum. Bunun aksini ispat ederlerse ben de teşekkür ederim.

YUNUS NADİ B. (İzmir) – Arkadaşımız temsili mesleki münasebetiyle memurlar aleyhinde söz söylenmiş olduğundan bahsettiler. Temsili mesleki memurları ortadan kaldırarak yerine diğer memur olmıyan adamları ikame edecek değildir. Temsili meslekiyi dahi kabul etseniz memleketin içerisinde elbette bir ida-

re olacak ve o idare de bir takım adamlar tarafından tedvir (idare) edilecektir ki, o adamlar memurin sınıfını yine teşkil edecektir. Mesele idare değildir. Mesele, şimdiye kadar câri olan Hükümetin hâkimiyet zihniyeti yerine, halkın hâkimiyeti zihniyetini koymak demektir. Binaenaleyh eşhasa (şahıslara) hiç bir halel gelecek değildir. Arkadaşımızın tasavvur ettiği gibi tahsisen memurin hakkında güya bir iyi fikirle hareket edilmemesi mütalâası vârid değildir. Bunu kabul etmiyoruz. Suitefehhüm olmuş şeydir.

HALİL İBRAHİM B. (Antalya) – Tekrar aranıza geldiğim zaman istiklâl için uğraşan bu Mecliste istikbal düşünüldüğünden dolayı pek sevindim. Bendeniz kanunun heyeti umumiyesi müzakeresinde bulunmamış isem de arkadaşlarımın beyanatından anladığıma göre meselenin halkçılığın ciheti tatbikiyesine geçmek ve umuru idareyi halkın eline vermek olduğunu anladım. Şüphesiz milletin istiklâl ve hâkimiyetini temin için teşekkül eden bu Meclis bundan başka bir şey düşünemezdi. Binaenaleyh şu fikrin Mecliste müzakeresinden fikren mütelezziz ve milletim namına da müteşekkirim. Zaten komünistlikten gelen ve sel halini alan şu cereyanın önüne durmaktan ise, etrafa setler yaparak müsmir (verimli) bir hale getirmek bittabi daha evlâdır. Gerçi hepimiz isteriz ki umuru idare halkın eline verilsin ve bendeniz de buna iştirak taraftarıyım. Çünkü kendim de demokrat bir aileye mensubum. Maamafih bu fikrin lehinde olmakla beraber şüphesiz bazı fikrime dokunan noktaları izah etmek isterim. Çünkü tamamiyle bir fikrin leh ve aleyhinde olmaktan ziyade, fikrime, zihnime dokunan noktalar tenvir edilecek olursa şüphesiz diğer şeyi de kabul edebilirim.

Şimdi maddenin tarzı tahririnden anladığıma göre, bütün mesalik erbabından, yani her meslekten intihap olunmak üzere birer mebus bulunacaktır. Fakat bendeniz bakıyorum da şu Mecliste aramızda Bey, Paşa, Ağa, Hoca hepsinden bulunduğuna nazaran şimdiki kanunun da bunu men etmediğini anlıyorum. Bu usul değiştirilebilir. Fakat reddedilmediğini anlıyorum. Çünkü içimizde her sınıftan vardır zannederim. Hattâ içimizde Ağa, Paşa ve tüccarandan ve her şeyden, hepsinden vardır. Sonra biz buraya milletin ihtiyacat ve saadetini temin için geldik. Millet en ziyade, halkçılıktan ziyade, hakkını istiyor. Halkçılık taraftarıyım. Meselâ milletten ne kadar vergi alırsak alalım, bunun aleyhtarı değilim. Bilhassa istiklâlini temin içindir. Fakat bir adamcağız, bir çiftçi, bir köylü boyun eğerek Hükümete müracaat ettiği zaman biz ki onun işlerini görmek için teşekkül etmişiz istidaya (dilekçeye) beş kuruş vermeyince, bize beş kuruş vermedin diyerek onun istidasını kaimi etmiyoruz. Sonra bir de kaydiyesi var, bir de ayrıca kaydiyesi için beş kuruş daha vermezse bunu dinlemiyoruz. Vergiyi ne kadar fazla alırsak alalım lâkin halkın bir müracaatı olduğu zaman işi görülmelidir. Binaenaleyh hakkını vermek daha iyidir. Sonra muhtelif mesalik erbabının ihtiyacı bir mebus

çıkarmak değildir. Bunların ihtiyacı, mebusluktan ziyade tutmuş oldukları mesleklerinin terakkisidir. Eğer biz bunların terakkisini istiyorsak ona göre tedbir ittihaz edelim (alalım). Biz onlara efendim bu istikbali temin edelim, ondan sonra sizden mebus intihap edeceğiz demiyelim. Siz geliniz de ne isterseniz onu yapın demiyelim. Halbuki efendiler onlara şimdiden o hakkı verelim, saadeti halk neye mütevakkıf ise (halkın mutluluğunun gerçekleşmesi neye bağlı ise) onları yapalım. Biz bu işi bitirdikten sonra onlara siz geliniz yapınız diyelim. Ne düşünüyor ve ne biliyorsak onu yapalım. Sonra her kime ve her ne olursa olsun bir ihtiyaç hissetmeden verilecek olursa heder olur. Meselâ saat ihtiyacını hissetmiyen bir kimseye altından ve en birinci bir saat verirsek emin olunuz ya kıracaktır veya kaybedecektir. Çünkü o ihtiyacı hissetmemiştir. Meselâ size küçük iken olmuş bir vakayı anlatayım: Akrabamdan birisinin deveci ortakları vardı, bu deveciler gelmişti, mevsim kış değilse de –zaten Antalya'nın o kadar kışı yoktur– yaz da değildi. Bunlara ayrıca bir oda verdik, döşeklerini filânını yaparak ateşlerini de yaktık. Biraz konuştuktan sonra bıraktık gittik. Geceleyin uyandık. A nedir bu diye çıktık, baktık ki avluda bir ateş var. Deveciler odadan döşeklerini filânını bırakarak dışarıya çıkmışlar; yaktıkları ateşe ayaklarını vermişler.

Bu; şüphesiz milletin alışması demektir. Malûm ya, ben kanepede oturmayı sevmem de minderde bağdaş kurarak otururum. Bunu söylemekten maksadım, milletimi tezyif etmek (aşağılamak) değildir. Dedik ki: Yahu siz odayı ne için bıraktınız? Dediler ki: Efendi bizim ayağımız ateş görmeden, yıldız görmeden rahat edemeyiz.

Her ne olursa olsun ihtiyaç hissedilmeden verilirse o hederdir. Sonra arkadaşlarımın mütalâatını tahlil ettiğim zaman görüyorum ki: bunda sıfat ve salâhiyetinde bir tezad vardır. Şimdi bu ana kadar yaptığımız işler, söylediğimiz sözler millet namına, değildir de ya nedir? Yani millet namına değilse, bu suretle değilse velayet, vesayet tarikiyle (yoluyla) olur ki bu da milletin hakkında bir iftiradır. Sonra farzedin ki mevkii tatbika konulsun...

YUNUS NADİ B. – Nasıl yapılsın?

HALİL İBRAHİM B. (Antalya) – Bendeniz bilahare fikrimi de söyleyebilirim. Bilfarz (söz gelimi) kanunu çıkardık, yani kabul ettik ve mebuslar bu meslekten gönderilecektir. Fakat bir kimse birini tevkil (vekil) edecek olursa, meselâ bir sınıf meslek erbabı bana dise ki: sen gideceksin bizim yerimize ve ben de o mesleğin erbabı olmasam, o zaman hayır kendinizden göndereceksiniz mi diyeceğim? Çokları da, gelmek istemiyeceklerdir. Çünkü o meslek erbabı eğer gelecek ise onların müteneffiz tabakası gelecektir. Yine maksat hasıl olmayacak.

Sonra bendenizin en ziyade kanaatimce evvelâ hakkı tatbik edelim, sonra halkı tenvir edelim. Daha sonra istediği şeyi verelim. Ben dairei intihabiyem-

de mezun olduğum zamanlar hiç kimse bizden mebus çıkmadı dimediler. Yalnız şöyle oldu, böyle oldu, şu yapılmıştır, bu olmamıştır dediler. Yine kendi sınıflarından gönderdiklerini farzedelim. Meselâ bakkal, semerci, demirci, kömürcü, ne olursa olsun, hulâsa her sınıftan gönderdiklerini farzedelim. Diğer sınıfı da avukatlardan, doktorlardan, mühendislerden, hocalarımızdan vesair bir takım münevver addettiğimiz kimselerden farzedelim. Bir memleketten sekiz tane, yahut on tane mebus içinden bir tane de o memleketçe tanınmış münevver tabakanın mebusu gelse, o on kimse ona hürmet eder mi, etmez mi? Ve onun emrinden çıkar mı, çıkmaz mı? Ben kendi nefsimce onu mantıkan tahlil etmediğim halde inanırım. Öyle olduğu halde o vakit on tane avukat veyahut bir kısım münevverlerden on kişi oldu, bu defa ne olacak? Tahakküm kaldırılmıyacak, değiştirilecektir.

Sonra Yunus Nadi Bey buyurdular ki; yani Hükümetin tahakkümü kalkacak, Hâkimiyet milletin eline verilecektir. Millet Hükümet teşkil etmiyecek mi? Bir Heyeti Vekilesi olmıyacak mı? Sonra Süleyman Sırrı Bey dediler ki: ben hiç bir sınıfı temsil etmiş değilim. Eğer hiç bir sınıfı temsil etmiyorsa bu Mecliste durmamalıdır, gitmelidir. Ben diyorum ki kendimce bir memleketi temsil ediyorum ve bütün sınıfları da temsil ediyorum ve milletin hakkını ilâ yevmülâhire (ahirete kadar) müdafaa ve muhafaza edeceğim ve kim ki bu millete; ben senin işini göreceğim dediği zaman onu vekil tâyin ediyor, sınıf tefrik etmiyor, bu kâfidir. Millette öyle sınıf tefriki meselesi yoktur. Zaten mesleklerin adedi mahduttur. Bugün bakınız tüccarlar diyorlar ki: ihracat kanunu çıkardınız, bu bizim aleyhimizdedir. Bilmiyor musunuz aleyhimize olduğunu ne için kabul ettiniz? Sonra onların ihtiyaçlarından birisi daha vardır; liman meselesi Antalya'da... Bendenizce eğer maksat Hükümetin tahakkümü kaldırılmak isteniliyorsa tahakküm kalkmıyacaktır, değiştirilecektir, bu usul yine tatbik edilmiyecektir. Niyayet...

RAGIP B. (Kütahya) – Reis Bey, çeyrek saati geçti... (Geçsin sesleri)

HALİL İBRAHİM B. (Antalya) – Geçsin efendim. İki derecelik intihaba tariz ediyorlar. Ben diyorum ki: iki dereceli intihap iyidir veya fenadır. Bir kimse diğerini azil ve tevkile salâhiyettar olmak üzere tevkili kabil değil mi? Ona diyorum ki; benim işim gücüm vardır, sen git. Emin olun intihap olacağı zaman kimse gelmiyor. Doksan defa intihap yapılıyor, gelmiyor. İşte kim mebus olursa olsun diyor ve gelmiyor. Onun için ağalardan birisini tevkil ediyor, benim yerime birini tevkil et diyor. Gayriyi tevkil ve şahsa salâhiyet vermek yok mudur? Tabii vardır. Yani mutlaka onun üzerinde ısrar etmek istemiyorum. Bu, ilmi değil midir? Gayri tabii bir şey değildir. Şüphesiz bendenizce, madem ki şu Meclis milleti temsil ediyor, o sizin tasavvur ettiğiniz mantıki şey, hiç bir şeyi temsil edemiyecektir. Eğer bunda bir mahzur görülüyorsa doğrudan doğruya intihap edilsin.

Sonra bir de her memlekette, yani mebusların intihap edileceği vilâyet halkından olması veya olmaması İntihabı mebusan kanununda vardır. O liva halkından olması bu suretle Yunus Nadi Beye bir cevap olabilir, iki dereceli intihap kaldırılsın ve doğrudan doğruya herkes istediğini intihap edebilsin. Denmez ki bu avukat, bu demirci değil. Bir demirci gelmiş olsa idi siz ve ben diyebilir miydiniz, çıkınız, gidiniz. Kim mâni olabilirdi? Hiç kimse bir şey diyemezdi. Hülâsa bendenizin fikrimce şimdi esasen tatbik edilmiyecek olan bu kanunun müzakeresi.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Muhterem kardaşlar, fevkalâde hallerin karşısında fevkalâde zamanlar vardır. Bu zamanlarda fevkalâde işler yapılıyor ve unutulmaz büyük işler yapılıyor. Biz halâ kendimizden korkuyoruz. Yani kendi mevkiimizden, kendi oturduğumuz yerden korkuyoruz. Aman terk etmiyelim, burası pek tatlı geldi.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Ben hiç korkmuyorum.

Dr. ABİDİN B. (Devamla) – Sonra amma gittiğimiz mıntakalarda da emin olun ki, acısını göreceğiz. Çünkü bize millet diyecek ki siz fevkalâde bir zamanda, fevkalâde bir salâhiyetle, sarsılmaz bir salâhiyetle. Devleti Aliyei Osmaniyenin hiç görmediği bir kuvvetle içtima ettiniz, bize hakkımızı vermediniz. Rica ederim halka köylüye bir hak vermiyor musunuz? (Veriyoruz sesleri, gürültüler). Veriyor musunuz? Vermiyorsunuz. Veriyorsanız demin Yahya Galip Beyin dediği gibi, topladım bin tane sanatkâr... Fakat rençberi hiç katmamış. Yalnız kunduracısını, boyacısını, bilmem nesini toplamış, rençberi katiyen kaale almamış. Rica ederim. Heyeti muhteremenizden pek ziyade istirham eylerim (Pasin) ovasını, (Muş) ovasını, (Erzincan) ovasını...

SOLDAN BİR MEBUS B. – O başka söz.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Başka söz değil bu söz, oradaki rençberleri kim temsil ediyor? Söyleyiniz, katiyen ve katıbeten (bütünüyle) hiç (Var sesleri). Onlar size kölelik ediyorlar. Asıl kölesi olmaklığınız lâzımgelen efendilerimiz köle halinde bulunuyorlar. Efendiler diyorlar ki, köylüler asıl efendilik ediyorlar, bize kömürü on beş kuruşa veriyorlar. Kömürün okkasını kırka da verecek, kırk beşe de verecek, fakat Millet Meclisi kendinden teşekkül ettiği günde, yani temsili mesleki tatbik edildiği günde, o vakit kömür beş kuruşa ve yirmi paraya inecektir. Emin olunuz ki, böyledir. Onlar daha ziyade munsıftır (insaflıdır).

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Ne güzel neticei mantıkiye.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Bu, o öyledir. Sonra rica ederim eğer ki millet hakiki olarak temsil edilmiş olsaydı emin olunuz ki, harp cephelerinden kimse kaçmazdı. Buradan her hangi bir kuvvei intihabiye ile birisini intihap ederek, git, cepheye görüş desek oradaki nefer, bunu tanırım, bunun damadı da, bunun oğlu da, hepsi de evinde oturuyor, bizi gelmiş de kurşuna mı sevkediyor der. Fakat köylü kendi-

si gitmiş olsa, ulan ne yapıyorsunuz, çalışınız, işte benim evladım da buradadır. Bir taraftan boyuna uğraşıyoruz. Bir taraftan da bedeli nakdi kabul ettik. Kendimizi kurtarmak, kendi canımızı tahlis için.

BİR MEBUS B. – Bedeli nakdi halâ alınıyor.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Temsili mesleki ne kadar güzel bir şeydir. Şurada abani sarıklı bir arkadaşımız var, ismini bilmiyorum. Dün Maliye nazırlarına oturaklı sözler söyledi ve nazırlar cevap veremedi. Çünkü o arkadaş koyundan anlıyor. Çünkü koyunu biliyor. Ben iftihar ederim böyle adamların gelmesine, gelsin, ben buradan çıkayım (Handeler, sürekli alkışlar).

Maliye nazırı inkâr edemez. Koyun hakkı budur, bilmem nedir, hepsini biliyor. (Sadede sesleri). Nazır ise çıkınca buraya cevap veremedi. Hiç oturdu oraya, amma nasıl kabul edildi. Şimdi benim en son ricam şudur ki, fevkalâde zamanda fevkalâde kuvvetten millete fevkalâde kuvvet verelim ve millet de bizi alkışla kabul etsin. Tarihe karşı lekeleneceğiz, bilmem ne. Tarihe karşı lekeleneceğiz değil; ben istiyorum ki temsili meslekiyi kabul ettiğiniz anda buraya gelecekler de mesul olsunlar, gayri mesul değil. Göreceksiniz mesul olacaklar, burada bulunan arkadaşlar, olabilir ki, birçok kapitalistler, birçok menfaat için bize harp de ettirirler. Onlar zengin olurlar. Millet de sefalet çeker. Fakat temsili mesleki kabul edildiği anda millet bu sefaletten, her şeyden kurtulmuş olacaktır. Gelelim Tunalı Hilmi Beyin mezhebine, Tunalı Hilmi Beyin mezhebi mahallidir, temsili mecelli. Rica ederim, kimi temsil eder? Yine Paşa hazretlerini, ağa hazretlerini. Halbuki temsili meslekide hiçbir vakitte katiyen öyle olmayacaktır.

Köylülerden yavaş yavaş doğrudan doğruya nasırlı parmaklı olan şahıs gelecektir. Bakınız bendeniz Hınıs'da kaymakam vekili bulunuyordum. Tunalı Hilmi Bey birçok hikâye söylediği için benim de bir hikâye söylememe müsaade buyurursanız. Kısadır. Bir gün çoban koyunlarını kaybetmiş, uyumuş, almışlar, geldi bana müracaat etti. Nokta kumandanı ile beraber oturuyordum. Dedi ki, efendim bu böyledir. Sen neredeydin oğlum dedim. Efendim uyumuştum, bütün gece soğuktu, uyuyamadım, güneş çıkınca uyudum dedi. Ulan neye uyudun? dedim. Dedi ki; ben gelmedim buraya bana sual sorasın diye. Benim koyunlarımı bul, seni uyanık bilirdim de onun için uyudum. (Gürültüler).

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Bu Reşit Paşanındır.

Dr. ABİDİN B. (Devamla) – Katiyen bana da böyle söz vâki olmuştur, yemin ederim. Düşününüz, bir köylü bir çoban nasıl zihniyette bulunuyor. Hakkı Bey arkadaşımız da söyledi. Emin olunuz ki bu böyledir. Bırakınız be azizim, millet kendi hakkını kendisi müdafaa etsin. Evvelce de söylediğim gibi, şimdiye kadar "Beyefendi hazretleri", "Zati âliniz" gibi kibarlık yeter. Bunlarla memleketten kağnı ve tezeği kaldıramazsınız. Hiçbir zaman da şu memlekete elektrikli tramvay,

bir şimendifer sokamazsınız. Çünkü efendim hep memurlar, hep avukatlar, doktorlar toplandık, ne olacak, nasıl olacak, böyle olacak... (Gürültüler, alkışlar). Katiyen böyledir. Rençbere, halka hakkını verin ve ben bunun taraftarıyım. Tamamen bunun taraftarıyım.

MUSTAFA VASFİ B. (Tokad) – Sen kendine taraftar ol...

ESAT Ef. (Aydın) – Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir. Milletin saadeti halini temin ve idaresizlik yüzünden hazin ve nalân (inleyen) kalplerini teskin maksadiyle günlerce müzakere ve müşavere ile mevkii müzakereye konulan şu halkçılık programı hakkında Cenabı Hak ciheti tatbikiyesinde muvaffak eylesin demekten başka sözüm yok (Amin sesleri).

En mühim işler de din ve devletin, vatan ve milletin muhafazası uğrunda cephelerde ilk saflarda bulunan halk neden böyle meclislerde bulunmasın? O muhterem arkadaşlar ilk safta bulunarak şeref vermesin. Cephelerin ilk saflarında bulunmak cinayet midir? Asıl vatana hizmet eden, en büyük ibadet olan, cephelerde din ve devletin, vatan ve milletin namus ve hayatını, istiklâlini istikbalini hazırlamak için merdane göğüs geren bu kahramanlar neden Meclise girmesin?

MUSTAFA VASFİ B. (Tokad) – Kim diyor girmesin, canım?

ESAT Ef. (Devamla) – İşte bu mesleki temsil maddesini kabul edersek girer efendim, o vakit girecektir. Efendiler; rica ederim elli beşinci madde bana bu kürsüde hürriyet kelâmı veriyor. Söz kesmek, yol kesmek gibidir.

MUSTAFA VASFİ B. (Tokad) – Sen bakma onlara, veriştir, veriştir. (Devam, devam sesleri).

ESAT Ef. (Devamla) – Hakan Bey kardeşimize biraderane hitap ediyorum. (Handeler). "Seydülkavmi hâdimühüm" hadisi şerifini tabiidir ki takdir buyururlar. Yani kavmin seyyidi hizmet edicileridir, kavmin efendileri o kavmin hizmetinde bulunanlardır. Bu bir hadisi Peygamberidir, Rica ederim ey arkadaşlarım! Ben de Hükümet memuriyetindeyim. Elimizi vicdanımızın üzerine koyalım, hangi bir köylü vardır ki, Hükümete sevine sevine gelsin, Hükümet kapılarında günlerce sürünmesin. Büyüklerimizin huzuruna arzuhal ile varmadıklarını acaba gözlerimiz görmüyor mu? Arkadaşlar; hangi bir köylü vardır ki, Hükümete gelsin de benim merhametli, şefkatli, adaletli bir Hükümetim var diyerekten sevine sevine Hükümet kapısından içeri girsin. Binaenaleyh, derin derin düşünelim. Ben abdi âciz iki ellerimin arasına boş kafamı alarak bu hususta derin derin düşündüm ve dedim ki, benim masum milletimi, benim munis, muti ümmetimi ancak bu program kurtaracak, yalnız bu program bir kanat olursa bir de cemaati İslâmiye teşkilâtını havi bir programı da mütefekkirlerimiz, mütehassıslarımız bu Meclise verirse işte bu iki kanatla millet sahai teceddüt ve terakkide hatve endaz olacaktır (yenilik ve ilerleme alanında adım atacaktır). İşte arkadaşlarım Eski-

şehir'de Tatar cemiyeti hayriyesinin programı sayesinde gösterdikleri terakki ve tealiyi göz önüne alalım.

OPARATÖR EMİN B. (Bursa) – Yapacak en mühim işte odur.

ESAT Ef. (Devamla) – Gömülcüne bizim memleketimizdir. Gömülcüneli olmak dolayısiyle sevgili vatanım benim Gömülcünedir, oraya, istiklâl dersi veren Eşref Bey gibi zevatı kiram (değerli insanlar) gelmiştir. Bizi burada istiklâliyete davet etmişlerdir. Bizim Cemaati İslâmiyemiz olduğu için bu sadayi muhik ve meşrua hemen itaat ettik. 58 gün hüküm sürdük. Lâkin bizi birden ayaklandıran cemaati İslâmiye hayatı idi. Çünkü bu memlekete Cemaati İslâmiye tamamen hâkimdi. Binaenaleyh, Bu halkçılık programının kabulünden evvel milletin saadet halini temin için bu Cemaati İslâmiye teşkilâtının girmesinin tamamen taraftarıyım. (Elzemdir o zaten sesleri). Bu mesleki temsil maddesinin aynen kabulü taraftarıyım.

MESUT B. (Karahisarı Şarkî) – Mesleki temsili kabul edersek bihakkın (hakkıyla) hâkimiyeti milletin eline vermiş olacak mıyız? Şimdiye kadar intihap olunan azalar bu millet efradındadır. Milletin haricinde hiç kimse yok. Halk filhakika harbe gider, eşrafı da ağniyası da (zenginleri de) harbe harbe gider. Vatanın her türlü felâketine iştirak eder. (Gitmiyor sesleri). Biz vazettiğimiz kanunlarla milleti ahlâksızlığa sevkediyoruz, bedeli nakdi, verdiriyoruz. Efradı milletten hiçbiri vazifeyi vataniyeyi ifadan çekinmiyor. Bizim burada vücudumuz milletin hâkimiyetine delâlet eder. Mesleki temsil usulünü kabul edecek olursak bunu ne suretle tatbik edeceğiz. Bir kere onu anlayalım. Bir takım cemiyetler yapılacak, herkesin mensup olduğu cemiyetin bir merkezi umumisi olacak, namzedler oralardan gösterilecek, filân adamı mebus intihap edin denecek, o adam intihap olunacak. Bundan evvel fırkalarda bunu yapıyordu. Şimdi fırka ihtiraslarını kendi halinde çalışmakta olanların boynuna takacağız. Bunun hiçbir faidesi yoktur. Millete bihakkın hâkimiyeti vermelidir. Birinci maddede diyoruz ki: Hâkimiyet bilâkaydü şart milletindir. Altındaki maddede diyoruz ki: Milletin yegâne mümessili de Büyük Millet Meclisidir. Millet himaye ve siyanete (korunmaya) muhtaç değildir. Millete hâkimiyetini verdiğimiz gün.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Nasıl verilecek?

MESUT B. (Karahisarı Şarkî) (Devamla) – Hakkı teklif ile hakkı tasdiki vermeli. Biz kanun yapıyoruz, acaba milletin o kanunla idaresi kabil midir? (Sen mi idare ediyorsun sesleri). Ben idare edemem. Sen hâkimsin diyoruz, hem hükümdarlık süsü veriyoruz, hem de diyoruz ki, kendisine, seni idare edecek kanun; ister senin arzuna muvafık olsun isterse olmasın, tatbik edeceğimiz kanunu vazediyoruz. Madem ki ben milletim; arzu ettiğim kanunu vaze hakkım, olmalıdır. Hakkı teklif, bir de hakkı tasdik vardır, bunu vermekliğimiz lâzımdır ve bu usul umum Av-

rupa'da var. İster mesleki temsil yapalım, isterse şimdiki gibi cereyan eden mesele kabul olunsun, reyi âm usulü olsun, eğer hakkını milletin eline verecek olursak o zaman her hangisini intihap ederse etsin, efradı milletten herkes bir kanun tanzim eder, bu da Meclisi umumide müzakere edilir, muvafık görüldükten sonra ârayi umumiyeye arzolunur, oranın tasdiki umumisiyle kanun şeklini iktisap eder. Yoksa, dört buçuk adamla milleti idare ve sevk ediyoruz. Millet bugün kan ağlıyor efendiler, vatan için her felâketi ihtiyar ediyor. Fakat zulüm altından da kurtulabildiği yok. Zulüm içinde hâkimiyetini verecek olursak bu millet kendi kendini güzel idare eder. İdareden maksat, kanun yapmak kanunu bihakkın tatbik etmektir. Asıl millet murakıp (denetçi) olmalı, ondan sonra yapar. Yoksa başka türlü çare yoktur. Ben bu şerait dairesinde bir şey teklif ediyor, arzu buyurulursa onun kanunu esasiye ilâvesini, teklif ediyorum. Mesleki temsilin intihap usulünde hiç bir faidesi yoktur. Yine milleti bari mezalim altında ezmekten başka bir şeye yaramaz.

REİS – Beş dakika teneffüs.

İKİNCİ CELSE
Açılma saati: 3.30 badezzeval
REİS – İkinci Reis vekili Hasan Fehmi Beyefendi
KÂTİPLER: Feyyaz Âli B. (Yozgad), Cevdet B. (Kütahya)

REİS – Celse küşat edildi. Teşkilâtı Esasiye Kanununun dördüncü maddesinin müzakeresine devam edeceğiz. Söz alan zevattan henüz sözlerini söylemiyenlere söz vermezden evvel Meclisi Alinize bazı mâruzâtta bulunacağım; memleketin girişmiş olduğu istihlâs ve istiklâl mücadelesinde pek mühim hidematta bulunan vatanın hayırlı evlâtlarından biri Mücahidi muhterem Ethem Beyefendi Hazretleri Meclisi Alinizin müzakeratını istima etmek (dinlemek) üzere misafirine mahsus dairede bulunuyorlar. Başlanılan mücahedede neticeye kadar gaye uğrunda müşahedelerine devam ve muvaffakiyetlerinin tekerrür ve tevali etmesini (sürmesini) de Meclis namına temenni ederiz (Âmin, Allah muvaffak etsin sadaları). Söz Hamdi Beyindir.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Efendiler, bendeniz de birçok arkadaşlarım gibi halk idaresine taraftar olmakla beraber usulü idaremizi, usulü intihabiyemizi hulâsa Teşkilâtı Esasiyemizi tebdil ve tağyirde bütün terakkiyat gibi kanununa tebean (tabi olarak) hareket etmek lâzımgeleceği kanaatindeyim. Temsili meslekide Encümenin takip ettiği en birinci gaye, idarei memleketi ve Hükümeti halkın eline vermekten ibarettir. Fakat şu bulunduğumuz ahval ve şerait dahilinde, bu hercümerç içerisinde doğrudan doğruya bilâkaydü şart idarei Hükü-

meti ve memleketi halkın eline vermek iyi neticeler mi verir, fena neticeler mi verir? Bunu pek dakik bir surette tetkik etmek lâzımdır. Ancak şüphesiz taraftarları noktai nazarlarında musir (ısrarcı), aleyhtarları da mütelâşi (telaşlı)... Bendenize kalırsa ne bu ısrarda ve ne bu telâşta bir mâna yoktur. Meselâ bunu kabul hususunda ısrar eden encümenin noktai nazarına muhalif olan arkadaşlar diyorlar ki siz temsili mesleki usullyle teşkil edeceğiz. Bir Meclisi Babil kulesi sükkânına mı (sakinlerine mi) benzetmek istiyorsunuz? Halbuki bu telâşa mahal yoktur. (Ne dediniz anlayamadık sadaları) Biz şimdiye kadar birkaç intihap idrak ettik. Efendiler, intihabın ne tarzda cereyan ettiğine vâkıfız. Emin olunuz temsili meslekiyi kabul ediniz, ne şekil kabul ederseniz ediniz, yine yapacağımız intihabatta o mevkii iktidarda bulunan Hükümetin arzusuna tebaiyet etmek mecburiyetindesiniz. Binaenaleyh zannetmesinler ki buraya ne bir demirci gelir, ne de bir terzi gelir, ne de bir kunduracı gelir. Gelecek sizin gibi zevattan ibarettir. Binaenaleyh bendeniz kendi kendime düşünüyorum. Encümenin hüsnü niyetine kail olmasaydım bu dördüncü maddeyi, hâşa milleti aldatmak değil, avutmak için koyduğuna karar verecektim. Çünkü neticede arzettiğim gibi yapılacak intihabatta arzu olunan zevat buraya gelecektir. Yoksa biçare, zavallı ne bir kunduracı, ne de bir demirci, ne de bir oduncu gelir.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Geleceğini bilmiş olur ya kâfidir.

HAMDİ NAMIK B. (Devamla) – Şimdi efendiler, bendeniz en büyük mahzur olmak üzere şunu tasavvur ediyorum ve diyorum ki bir dairei intihabiyeden beş mebus çıkacağını farzedecek olursak ve elli meslek sahibinin vücudunu kabul edersek şu halde çıkacak beş mebusun bu elli mesleki temsil etmesine imkân olmadığına nazaran herkes kendi meslekine mensup bir zatı mebus yapmak için vukubulacak teşebbüsat memlekette tefrika (ikilik) uyandıracaktır.

(Pek doğru sesleri) Binaenaleyh...

BİR MEBUS B. – Maatteessüf Hamdi Bey anlamamışlar.

HAMDİ NAMIK (Devamla) – Sonra beyim anlatırım: Zati âlinize de anlıyacağınız bir tarzda anlatırım, bendeniz diyorum ki efendiler; zaten demin Mustafa Bey biraderimizin buyurduğu gibi mademki şu Meclisin müstemirren devamını kabul ettik ve bunun üç sene mi, beş sene mi ne kadar devam edeceğini bilmiyoruz. Şu halde bu kanunu bu Meclisten sonra intihap edilecek bir Meclis için yapıyorsak, bütün nazariyatı ilmiye ve fenniye gibi bu günkü nazariyenin de üç senede sekiz senede istihale etmeyeceğine (başkalaşmayacağına) kani miyiz? Binaenaleyh beş sene sonra on sene sonra için bir kanun yapmak doğru değildir. Hulâsa şunu arzediyorum ve bir tay teklifi veriyorum. Binaenaleyh bugün için kabiliyeti tatbikiyesi olmadığına kani bulunduğum dördüncü maddenin tayyını (çıkarılmasını) teklif ediyorum. Eğer Heyeti aliyeniz kabul ederse...

REİS – Buyurun Ali Rıza Efendi.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – Efendim kısmen refiki mühteremim Hamdi Bey mâruzâtımıza iştirak buyurdular. Ben de bazı hatırıma gelen şeyleri ve kanaati âcizanemi arzedeceğim. Bu kanun da pek mühim, bu madde de pek mühimdir. Akla bakılsa idare yularını bizzat milletin eline vermek gayet tabii görülür. Kabiliyeti tatbikiyesi noktasında bazı şeyler söyliyeceğim. Nazariyatı gayet mâkul görünen bu maddenin kabiliyeti tatbikiyesine gelince insan inkisarı hayale (hayal kırıklığına) uğruyor, o derece müşkülât içerisinde kalıyor ki farzı muhal gibi geliyor, bilmem, fikri âcizanem böyle, (doğru sadaları) ve diğer rüfekai kiramın buyurdukları gibi acaba milletler kendilerini idare edecek kadar tekâmül etmişler midir? Milletlere ötedenberi hepimizin samimiyetle arzu ettiği şey, onlara ilim vermektir. Burada affınıza mağruren bir misal arzedeceğim; dairei intihabiyem olan Batum'da Cemiyeti İslâmiye heyeti idaresinde bulunuyordum. Bu usulü kabul etmiştik ki tabii olarak âzayi kiramın hepsi köylü, hepsi zürra, her ne kadar kendimde ilim noksanını, âczi fazla görüyorsam da onların da, hüsnü teveccühü o nispette fazla idi, çünkü onlar da o derece bir şey yoktu ki; rey verirken elimi kaldırsam onlar da kaldırıyorlardı. Eğer onları getirirsek (Sadede sesleri), (Devam, devam sesleri) lütfediniz efendim arzedeceğim. Demek ki yani mesalik erbabını bilfiil hakikaten yani hüsnü idare edip de ve hüsnü tatbikat yapıp da buraya getirmiş olsak bile içlerinden her halde müntefizan (menfaat sağlayan), eşraf, hukukşinas nafizülkelâm (sözü geçen) zevat bulunacaktır. Onlar ne söyliyecek olurlarsa diğerleri de onlara tabi olacaklar.

Sonra kemali teessürle onu da söyliyeceğim ki arkadaşlarımdan birinin ismi Hüseyin idi. Kendisine bir yedi bir sekiz yazardık, aralarına bir de şöyle ufki elif gibi bir hat yapıyorduk işte senin imzan böyle atılıyor diyorduk, imza attırıyorduk. Efendim, bu ilim hususundaki ihtiyaç kabili inkâr değildir. Bir vakit köylü bir Macar neferine sormuştum ki yazı bilir misiniz? Eseri gaflet olarak sordum, kemali istiğrakla (kendinden geçerek) cevap verdi: dünyada yazı bilmiyen adam olur mu dedi. Benim dairei intihabiyem ise anlattığım gibi idi. Yedi sekiz, bir de elif yazarak imza attırdım. Bunları da düşününce insan işte bundan inkisarı hayale uğruyor. Sonra arzedeceğim şey tetkik edilirse görülür ki kadiri mutlak olan Cenabı Hak insanları öyle toptan sinni rüşüt ve sinni kemale vasıl olmuş (yetişkin ve yetkin olmuş) bir farzda halketmiyor, ne kadar tedrici bir surette halkediyor. Bize evvelâ temyiz, sonra mantık, sonra akıl, sonra kemal veriyor, böyle tekemmül ediyoruz. Madem ki memleketteki milletimize maalesef ilim ve irfan vermemişiz, evvelâ onları tekâmül ettirelim. Bazı zevat gibi bendeniz aleyhinde değilim, lehindeyim. Pek tabiidir, pek demokratidir, pek muvafıktır. Yalnız şimdi bu kanunu kâğıt üzerine tesbit edip de amelden mehcur edip (uzaklaştırıp) o kanuna ita-

at etmemek bence bir cürümdür, inşaallah milleti tekâmül ettiririz. İzmir mebusu muhterem Mahmut Esat Beyefendinin buyurdukları gibi, erbabı mesalikin şeylerini tanzim eder, nasıl ki esnafın loncaları vardı falan falan... Az çok da ilim veririz, ondan sonra sefa geldi hoş geldi, gelsinler.

Bir ikinci cihet daha arzedeyim ki kendimizi milletten hariç tutuyoruz, katiyen hariç değiliz. Onların evlâtlarıyız, onların kardeşleriyiz, onlarla beraber büyümüşüz. Kendim köylüyüm. Daima köylü ile yuvarlanmışım. Bu elbise ile beni köyde göremezsiniz. Hattâ kazma da alıp kazdığım vardır, medarı iftiharımdır. Cidden böyledir, bunun aleyhinde kimse yoktur. Yalnız kâğıt üzerinde bir fıkrayı tesbit edip mehcur bırakmıyalım. Bir ciheti daha arzedeyim: Türkiye arazisini dolaştığım yerlerde hangi kasabaya varmışsam, buradaki erbabı mesalikten maksut kimlerdir? Belki anlamıyorum, tenvir buyurursunuz, zürradan maada diğer esnaf ekseriya çarşılarda otururlar. Pek mahdut olarak köylerde bakırcı bulunur. Bunlar bu ana kadar, benim müşahede ettiğim yerlerde, en meşru hukuku tabiiyelerini Hükümetten bizzat istihsal edememişlerdir. Efendiler köylü Ahmed ağayı görürsün ki elinde yağ, bal, bilmem ne, cebinde para, bir avukatın yazıhanesine dalar veyahut memleketin eşrafına müracaat eder. Pek basit, pek cüzi, pek meşru olan hakkını ya bir kaymakamın, yahut bir müdürün huzuruna gidip de isteyemez.

YUSUF ZİYA B. (Mersin) – Bu şayanı iftihar mıdır Hoca efendi?

ALİ RIZA Ef. (Devamla) – Kemali teessürle arzediyorum efendim. Hattâ onlara âcizane nesayihte (nasihatte) bulunmuştum. Hakkı meşruunuzdur dedim, Hazreti Ömer kadar âdil kimse yoktur. Herkesi huzuruna isterdi. Bize düşen irşadı âcizane yapmışız, söylemişiz. Son mâruzâtım; bana öyle geliyor ki, eğer fazla uzun düşerse affınıza mağruren söyliyeceğim, bu usulü kabul ettiğimiz takdirde elinize kiminiz kazma, kiminiz çekiç, tırpan, orak, kiminiz bilmem ne alıp erbabı mesalikten diye bu Meclise geleceksiniz. Af buyurun mazbata muharriri Bey bunu kendi lisaniyle ikrar buyurdular. Mazbata muharriri Bey, biz bunu kendi etmekle beraber biz gelmeyeceğiz demedi. Şöyle yapacağız, böyle yapacağız, buraya yine biz gelip oturacağız dedi. Şu fıkrayı buraya derç etmekten (almaktan) maksad nedir? Bu maddede şayanı esef bir şey, geçen gün bir Paşa ile teşerrüf ediyordum. Diyordu ki: Geçen üç yüz yirmi altı tarihinde ben Van'da kolordu kumandanı bulunuyordum, dedi ki: bu arzedeceğim şey en büyük mahzuru teşkil ediyor ve bu kürsüde lâyikiyle tafsil etmeğe (açıklamaya) iktidarın olmadığı gibi müsaadesi de yoktur, bu celsei aleniyede tafsilât ve izahat vermiyeceğim. Misal ile tefhim etmeğe (anlatmaya) âcizane çalışacağım, buyuruyorlardı ki ümerayı askeriyeden (ordu kumandanlarından) Van'da birisi yirmi altı tarihinde vefat etti, bunu söyliyen o zat buradadır muhterem bir zattır – sonra pazar gününe tesadüf etti. Tabutla defin edilmek icab etti, birde baktık ki bütün dükkânlar kapalıdır, telâşa

düştüler, ne yapalım dediler, biz de dedik ki yaptırın. Dediler ki: Efendim dükkânlar kapalıdır, çünkü pazardır, benim de canım sıkıldı buyuruyordu. Artık tabutsuz defin ettirecektik. Ümerayi askeriyeden olan zatın Ermeni bir ahbabı varmış o tabutu yapmış, getirdi, cenazeyi koyduk. İşte bu kadarcık arzedeceğim. Bu mahzuru pek âlâ ben aczimle takdir edersem sizin fevkalâde takdir edeceğinize kanaatim vardır. Mâruzâtım bundan ibarettir. Binaenaleyh bu fıkra şimdilik tayyedilmeli, tayyini teklif ediyorum.

YUNUS NADİ B. (İzmir) – Efendim temsili meslekinin aleyhinde bulunan arkadaşlara dikkat ettim. Temsili meslekinin ne demek olduğunu anlayamamışlar. Yahut anlamağa vakit bulamamış olduklarını görüyorum. Bunu izah edeyim. Bu meyanda Büyük Millet Meclisi müstemirren devam edecek mi? Kim bilir. Üç sene mi, beş sene mi, Hamdi Bey biraderimiz henüz kati bir şey söylemiyorlar ve ihata edemiyorlar (kavrayamıyorlar).

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Lütfen siz izah ediniz, kaç sene devam edeceğine kehanetiniz mi var?

YUNUS NADİ B. (Devamla) – Yanlış anlamış olduğunu söylemek istiyorum. Sonra tatbikatta müşkülâta tesadüf ettiklerini söylüyorlar ve diğer arkadaşla beraber; ne yaparsanız yapın –en ağır olan cihet budur– ne yaparsanız yapınız, buraya Hükümetin arzu edeceği adamlar gelecektir. Ben bunu kendi namıma ve bu Meclis namına Hamdi Beye sureti katiyede reddederim. (Alkışlar) Eğer böyle bir şey varsa, var imişse buna mani olmak için bunu ileriye sürüyoruz ve yaptıracağız. (Bravo sadaları).

(Devam sadaları) (Hakikattir sadaları) (Cebri mi yapacaksınız? sadaları). Hayır efendiler, memleketi temsil etmek dâvasında iseniz halkın cehaleti bu işlere karışmağa manidir demeyiniz. Halkı temsil ediyorsanız halkı cehaletle itham etmeyiniz. O vakit vekâletiniz şüpheye düşebilir. Halk işinde cahil değildir. Halk işini bilir, en adi menafiine (basit çıkarına) kadar bilir. Onun hukukunu kendisine vermek lâzım gelir. O hukukunu her ne sebeb ve bahane ile olursa olsun tasarruf etmek gayesinde bulunmayınız (Bravo sadaları). Büyük Millet Meclisi ne gibi ahval ve şerait içinde teşekkül etti bilirsiniz, memleket zalim Avrupalılarca yok edilmek tehlikesine mâruz bulunuyordu. O zaman herhangi bir heyetten vukubulan bir ihtar; İstanbul'da sizi temsil eden Meclisi Mebusan tehlikeye düşmüştür, İstanbul işgal ve esaret altına alınmıştır, binaenaleyh inhilâl ve izmihlal tehlikesine mâruz bulunuyordu. O zaman herhangi bir heyetten vukubulan bir ihtar; İstanbul'da sizi temsil eden Meclisi Mebusan tehlikeye düşmüştür, İstanbul işgal ve esaret altına alınmıştır, binaenaleyh İnhilâl ve izmihlal tehlikesine mâruz bulunuyorsunuz, bu tehlikeyi bertaraf etmek için burada sizi temsil edecek bir heyet yapıp ve bir Hükümet ve Devlet teşkilâtını muhafaza etmek lâzım olduğunu an-

lattı ve bu ihtar memleketin her tarafına yayıldıktan sonra siz buraya gelmiş ve bu hakkı müdafaa etmekle meşgul, bulunuyorsunuz.

Efendiler; Büyük Millet Meclisi hakikaten büyüktür. Bu büyüklüğe nazarı dikkatinizi celbederim. O, milletten aldığınız vekâlete müstenittir, o büyüklük falanın filânın arzusiyle değildir ve bu milletin arzusiyle buraya gelmişsiniz. (Bravo sadaları) (alkışlar). Büyük Millet Meclisi evet bu suretle geldikten sonra, millete vekâleten ve milletin bütün arzusuna tebaan, müdafaa olunması lâzım gelen memleketin istiklâlini milletle beraber, bu şeraiti müşkile içerisinde müdafaa etmekte şimdiye kadar devam etmiştir. Vazifesini ifa ediyor. Fakat Büyük Millet Meclisinin vazifesi yalnız memleketin müdafaasına münhasır kalamazdı. Büyük Millet Meclisi belki bir mahsulü inkilab (inkılap ürünü) değildir. Fakat Büyük Millet Meclisi her halde bir âmili inkılâptır (inkılap yapandır). Büyük Millet Meclisi bizzarure (zorunlu olarak) bir amili inkılâbtır. Zamanın şevkiyle, mecburiyetiyle bir âmili inkılâptır. O Büyük Millet Meclisi nasıl ki bu memleketi tehlikeli inhilâl izmihlalden kurtarmak için bir Hükümet teşekkülü bir Devlet teşekkülü mahiyetini muhafaza etmişse, bundan sonra da memleketin alacağı şekli idarenin ne olduğunu tespit etmek mecburiyetindedir. (Bravo sesleri) Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi diyor ki; madem ki memleketin işgal ve esaret altına girmiş, madem ki zalim Avrupa Türkiya'yı haritai âlemden silmek istemişti ve madem ki bütün ihtimalât bu tehlikenin tahakkukuna doğru giderken millet kendisini toplayarak, yeni bir şekilde meydana çıkmıştır, bu yeni şekle esas vermek hakkıdır. İlelebed devam edeceğini göstermek ister, hakkıdır ve bunu yapmak Büyük Millet Meclisinin vazifesidir.

Efendiler; şu halkçılık diye gelen program encümende müzakere olunurken, esbabı mucibe mazbatasında da zikredildiği veçhile, Teşkilâtı Esasiye ve mevadı idariye kanunları namını almıştır. Niçin program namını almadığını izaha lüzum görmüyorum. Çünkü kâfi derecede izah edilmiştir. Bunun ilk maddesi ve diğer mevaddan ekserisi ve kısmı küllisi Büyük Millet Meclisinin, gerek kanun şeklinde tespit etmek suretiyle, gerek teamül ile, belki kanunu daha büyük bir teamül ile tespit etmek suretiyle kabul etmiş olduğu şeydir biliyorsunuz ve ilk geldiğiniz gün dediniz ki; hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bilfiil idare etmek esasına müstenittir. İlk geldiğiniz gün bunu dediniz ve bu lâyiha mevzuubahis olduğu zaman bu maddeyi de kabul etmiş bulunuyorsunuz ve tabii kabul ettiniz. Bunu halkı aldatmak için mi söylediniz? Yoksa vicdanınızdan mı kabul ediyorsunuz? Zan ve ümit ederim ki vicdanınızdan kabul ediyorsunuz. Eğer vicdanınızla kabul ediyorsanız ve eğer hâkimiyet bilâ kaydü şart milletin ise, eğer idare usulü halkın mukadderatını bizzat idare etmek esasına müstenit ise, işte bunun veçhi tecellisi, mahalli tecellisi (ortaya çıkma yönü, yeri) in-

tihap meselesidir. Bir memleketin ve bir milletin tarzı idaresi ve bir milletin ne şekilde idare edileceği ve ne mahiyette olacağı tarzı intihabattan istidlal olunur (çıkarılır). Çünkü onu idare edecek zevat intihabattan çıkacaktır. Eğer derseniz ki, kendi kendini idare hakkı halkın bizzat kendisinin olacaktır ve intihabata gelince eğer derseniz ki bu halk cahildir, o zaman sen kim olursun?

Efendiler, Encümeniniz, encümeni mahsus diye intihap ettiğiniz arkadaşlarınız bu meselede bilhassa bir madde ile çok meşgul olmuşlardır, o da intihabat meselesidir. Encümenin size teklif ettiği temsili meslekiyi kabul ettirmek için ne bir fikri mahsusu ve ne de bir menfaati mahsusası vardır. Fakat size vekâleten, verdiğiniz vazifeyi ifa sırasında ve bu meseleyi tetkik ederken; Büyük Millet Meclisi hâkimiyeti bilâkaydüşart millete veriyor, bunu nasıl tatbik ettirmek lâzımdır ki Büyük Millet Meclisi sözünde sadık olsun ve bu iş de milletin hâkimiyeti dairesinde cereyan etsin dedi. Bu meseleyi halledebilmek için meşgul olmuştur. Büyük Millet Meclisinin nasıl intihab olunduğunu biliyorsunuz. Büyük Millet Meclisi, milletin mühim tarihi anlarında; intihap yapmak salâhiyetini haiz, resmî ve gayri resmî bütün teşekkülâtı milliyenin iştirakiyle yaptırılmıştır ve meşruiyetinde hiç kimsenin kâinatta hiç bir ferdin iştibahı (şüphesi) olamaz. Fakat bu şekli intihap, fevkalâde bir zamanın şekli idi. Bunu kanun şeklinde, tesbit etmeğe imkân tasavvur edemem.

Sonra gelelim bizim eski mebusanı intihap usulüne, iki dereceli intihap usulüdür, bilirsiniz. Bu iki dereceli intihap usulünü reddetmekte Meclis ve Encümen ittifak etti. İki dereceli intihap, bilâkaydüşart millete verdiğimiz hâkimiyetin bir hâkimiyeti milliye olarak tecellisine mani oluyordu, iki dereceli intihapta yalnız intihap itibariyle bir kolaylık vardır, fakat bu kolaylık da intihabatın mâna ve mahiyetini azaltan bir kusurdur, bir noksaniyettir, iki dereceli intihapta ahali davet olunuyor, müntehibi saniler intihap olunuyor, onlar gidiyor. Müntehibi sanller de sonra diğerlerini yani istediklerini intihap ediyor ve Hamdi Bey biraderimizi tasdikan beyan ederim ki ekseriya şunun bunun arzusuna tabi olmuşlardır. Müntehibi sani kendi fikriyle, hakîkaten kanaati vicdanivesiyle intihap etmiş olsaydı bu şey vekâlet itibariyle bir dereceye kadar doğru olur mu idi, olmaz mı idi? Erbabı vukuf bunu daha iyi takdir eder. Fakat milletin temsili itibariyle hakiki bir mânayi ifadeden çok uzak kalırdı. Çünkü matlup olan (istenilen) şey, yani Devlet teşkilâtından matlup olan şey, hâkimiyeti icra eden şey, Büyük Millet Meclisindedir, Meclisi Mebusandadır, hâkim olan odur. Fakat halkla alâkası nedir? Bu köylü bilir mi falan adam intihap olunmuş da Ankara'dan gitmiş? Kendisi ona ne kadar alâkadar oldu idi, hiç... Buradan giden Ahmet Beyi köyündeki Ahmet Ağa intihap etmiştir, Ahmet Ağa da sonradan intihap olunan adama göre onu intihap eden bir müntehibi sanidir. Halk ile alâkası o kadar kuvvetli olmıyabilir. Binaenaleyh

iki dereceli intihabı hâkimiyeti milliye ile kabili telif görmiyerek bunu bir dereceye indirmekte ittifak ettik. Bir dereceye indirdikten sonra halkın doğrudan doğruya mebuslarını intihab etmesi meselesi geliyordu. Binnazariye (teorik olarak) denebilir ki bir cüzütamını idari olan, yine bu kanunda kabul ettiğimiz idari teşkilâttan bir cüzütammı idari olan livalar –ki adına vilâyet diyoruz– ahali muayyen bir günde taraf taraf intihap sandıkları başına davet edilsin ve bir derece üzerine intihap doğrudan doğruya yapılsın. Binnazariye doğru olan bu fikir bilamel tatbikatta azim müşkülâtı mucip olacaktı ve hâkimiyeti milliyenin tecellisi keyfiyeti –ki bizim nazarımızda en mühim olan nokta budur– belki onu tamamiyle tecelli ettiremiyecek bir şekilde cereyan edecekti. Encümeninizin tetkikatı netayicinde (sonucunda) arzettiğim ahalii intihabatta faraza bir livadan 8-10 mebus çıkacaksa, bu 8-10 mebus kimlerdir ve ne diye intihap etsin, nedir halkın fikri olsa olsa bir takdiri şahsiye münhasır kalır. Bu Mehmet Bey iyi bir adamdır, belki bizim için iyi düşünür diye rey verir. Bu Hasan Efendi iyi adamdır... Ve nihayet umumi tarzda, ahlâkına ait, belki ilmine ait noktai nazarlarla intihap şeklinde çıkardı ve halkın, menafü mahsusası, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da Türkiye Büyük Millet Meclisinde tamamiyle tatbik ve infaz olunamazdı. Böyle bir dereceli intihabatta sellemehüsselâm (destursuz/rastgele) intihabın mânası yoktur. İntihapta idare edici bir fikir, bir maksat lâzım, bu garp memleketlerinde bir esas ile telâfi edilmiştir. Ve o esas da, garp memleketlerindeki fırkalardır, Garbin her memlekette ve hattâ tuhaftır, onları taklid eden ve meşrutiyete mazhar olmuş, epi inkılâp geçirmiş olan İran'da bile, garbi takliden velevki ismen olsun, demokrat, sosyalist, falan diye fırkalar yapılmıştır, İran'da taklid olunan bu şey Avrupa'da hakikaten vardır. Bu fırkalar teşekkül ve tekemmül etmiş ve etmekte bulunmuş bir taazzuvatı milliyeden olduğu için memleket içinde intihap üzerinde tesirler yaparlar. Memleket içerisinde efkâr cereyanları yaparlar ve dairei intihabiyede intihap yapılırken 10 fırka mücadele ederek intihap yaptığı fırkanın –dediğim zaman şunu anlamalıdır ki– halk içerisinde bütün müntesipleriyle beraber fırkalar vardır, onlar o suretle cidal ederek (çekişerek) intihap yaparlar. Bizim memleketimizde meşrutiyet şeklini tatbik ettiğiniz zamanda fırka hayatı kalmamıştır. Avrupa'da intihabatın nâzımı olan bu fırkalar, hattâ nispi esaslar vazı suretiyle kanun şeklini alan bu fıkralar bizim memleketimizde yoktur. Evet, bizim memleketimizde fırkalar olmadığına nazaran halka intihabat yapmak için rehberi hareket olacak bir esas ve sureti hal, halihazırda yoktur. Esası ihzar etmek lâzımdır. Büyük bir noksandır bunsuz intihap yapmanın da manası yoktur. Halk arasında fırka mı ihdas edelim? Encümenimiz tetkikatını buraya isal ettiği (vardırdığı) zaman, Avrupa'da fırkaların mevcudiyetinin ehemmiyetli olmakla beraber mücadelât noktai nazarından kısmen mazarratları olduğunu da görmüş ve

memleketimizde bunun teşekkül etmemiş olmasını, temsili mesleki imkânını düşündüğü zaman peki idrak etmiştir. Hattâ bizde bir defa teslim etmek lâzımgelir ki intihabatı, gerek bir derecede bırakınız, gerek iki dereceli yapınız, böyle başıboş bıraktıkça, intihabatta halka bir hususiyet vermedikçe intihabatı ve onun netayici olan devlet teşkilâtını manidar kılmak ihtimali yoktur.

Halkın fırkaları olmazsa bile, halkı düşündük ve gördük, hepimiz biliriz ki halkın, meşgul olduğu mesai ve mesaliki maişet vardır. Hiç kimse boş değildir. Herkes bir sınıf mesaile vakit geçirir. Meşrutiyet hayatında, bizde fırkalar olmadığı için intihabat, gayet mahzurlu olduğu demin arzettiğim şekilde cereyan etmiştir ve bu esas düşünülmediği için halk neyi intihap edeceğinde muhayyer kalmıştır. Kimler arzu edildi ise veyahut kimler infazı hüküm edebildi ise onları intihap edip bu gaileden kurtulmak istemiştir, mânâsız oldukça intihabatta böyle bir gaye halka faydasızlıktan başka bir şey değildir.

Halil İbrahim Efendi kardaşımız demin müntehiplerin intihabat ile alâkadar olmadıklarını söyledi. Doğrusu bu kadar mânâsız kaldıkça halkın intihabatla alâkadar olmasına akıl ermez. Halkın meşgul olduğu mesaliki maişet intihabat ile alâkadar olursa, intihabatın mânası o zaman olacaktır diye Encümenimiz düşündü. Mesaliki maişet ve bilhassa şayi amel –ki ekseriyeti azimeyi teşkil eden onlardır– bu memlekette ben beni bildiğim zamandan beri herkesin adetâ virdizeban ettiği (dilden düşürmediği) bir hakikat vardır, bu memleket çiftçi memleketidir diye. Abdülhamid zamanında görmedim ve olamazdı, çiftçilerin menafii düşünülmedi, onları soymak için bir işle meşgul edildi. Meşrutiyet zamanında da çiftçilerin menafii şahsiyesinin düşünüldüğü bir zamanı görmedik. Tahsisen çiftçileri söylüyorum, çünkü memleketin bilâ mübalâğa onda yedisi çiftçidir. Pekâlâ bu meşrutiyet zamanlarının Meclisi Mebusanı bu çiftçilerle, bu çiftçi mesailiyle alakadar olamaz mı idi? İki üç defa intihap yaptılar. Bir kanun yapsaydılar çiftçiler o kanunu dinlemez mi idi ki; çiftçiler mebuslarını şu şekilde çıkaracaklar, memleketin veliyyün niami (nimet ihsan edenleri) olan ve onda yedisini teşkil eden memleketin bütün kahrını harpte, sulhte çeken kan vergisini veren bu halkın bu mecliste ve herhangi bir mecliste tecellisini düşünemez mi idi? Kimse düşünmedi. Belki düşünmüş. Fakat lâzımgelenlerin işine gelmezdi. Evet efendiler.

Şimdi Büyük Millet Meclisi; hâkimiyetin bilâ kaydüşart millete ait olduğu ve idare usulünü halkın bizzat ve bilfiil idare etmesi esası neticesine istinat etmekte olduğundan, samimi olduğu için diyor ki, bundan sonra yapılacak intihabat, mesaliki sa'y-ü ameli (mesleklerine göre işgücünü) temsil edecek bir surette yapılır ve intihabatın mânası ancak böyle olabilir. Mesaliki sa'yü amelde, belki kusur bizdedir, anlatamamışızdır, arkadaşlarımız, boyacıdan başlıyarak oduncu ve kö-

mürcü gelecek buraya diyorlar ki, yanlış söylüyorlar. Mesaliki sa'yü amel efendiler, sanayi unvanı umumisi altında toplanan belki yirmi otuz çeşit bir takım mesleklerdir. Demin arzettiğim veçhile memleketin onda birisi çiftçidir. Onun haricinde sanatkâran vardır. Onun haricinde sai ile yaşayan amele vardır, onun haricinde memurin ve müstahdemin vardır, askerler vardır. Ben size bir hafta zarfında Ankara nüfusunu tesbiti defter ederim, nüfusunu verebilirim, işte memleketin mesaliki maişetini 6 ilâ 7 de hulâsa edebilirsiniz ve bunlar temsil edilmek üzere yapacağız, bir Meclisin memleketi temsil edeceğinden emin olabilirsiniz. Çünkü memleketi Meclise ufak bir şekilde nakletmiş oluyorsunuz. Avrupalının yapamadığı demokrasiyi, bunu kabul etmekle, Türkiye yapacaktır. Çünkü Avrupa'da bir takım fırkaların cidali, diğer tarafta onun fevkinde bir kapitalizm, bir sermaye tahakkümü vardır ki, intihabat yarı yarıya onun elinde bazicedir (oyuncaktır). Onun için oralarda bu mesele şimdiye kadar tatbik edilememiştir. Türkiye bunu tatbik edebilir. Çünkü burada mesaliki maişet yekdiğeriyle cidal etmez. Hiç görmezsiniz bir çiftçiyi bir sanatkârla, bir fırıncı ile kavga ediyor. Onlar yekdiğerini ikmal eden şeylerdir.

MUSTAFA B. (Tokad) – Tatbik edebilirseniz kabul ediyoruz.

(Bir çeyrekten fazla oldu, olmaz sadaları).

YUNUS NADİ B. (Devamla) – Müsaade buyurunuz. Encümen namına söylüyorum efendim. Bizde mesaliki maişet yekdiğeriyle cidal etmez, yekdiğerini ikmal eder. Halbuki Avrupa'da fırkalar hali cidaldedir. Siz temsili meslekiyi kabul etmekle, memleketin hayatı umimiyesini müteazzi bir şekilde Meclise getirmiş olursunuz.

Sonra tatbikatta; cehaleti, birkaç arkadaşım tarafından söylenilen, halkın cehaleti iddiasını tekrar reddederim. Halk hayatı hususiyesinde, hayatı meslekiyesinde senden benden çok alimdir. Yalnız halkta bir noksan vardır, o noksan ise, mesaliki içtimaiye arasında bu memlekette tesanüt olmamasıdır. Maateessüf şimdiye kadar çiftçiler, sanatkârlar taraf, taraf içtima halinde bulunarak menafii mahsusalarını müdafaa edebilecek bir hale gelmemişlerdir. Vaktiyle vardı. Bundan 50-60 sene akdem (önce) bizde teşkilâtı içtimaiye gayet mazbuttu. Mesalik teşkilâtını bir taraftan idarei dâhiliyenin tahakkümü, diğer taraftan Avrupa tahakkümü, Avrupa sermayesi o teşkilâtı inhilâle uğratmıştır. Ben zannediyorum ki, o teşkilât bu inhilâle uğramakla memleket büyük bir ziyane maruz kalmıştır. Çünkü memleketin hayatı inhilâle uğramış demektir. Eğer intihabat gibi bir vesile ve sebep dahi bulunmasa, Büyük Millet Meclisi, halkın muhtelif zümreleri arasında bozulan bir tesanüdün iadesini yine düşünecekti, vazifesi idi. Bu intihap meselesinde halkı kendi hukukuna hâkim kılmak endişesi ikl katlı bir vazife oluyor. Bu mesaliki maişet tazyif olunur, eğer siz kanunu reddederseniz...

Bundan sonra Büyük Millet Meclisinin intihabı halka aittir. Her nevi intihabat, az çok, hele Büyük Millet Meclisine ait olanı, bilhassa mesaliki temsil etmek suretiyle olacaktır. Müteakiben yapacağımız bir kanun ile bu teşkilât gayet seri bir surette vücude gelecektir. Bu teşkilât vücude geldikten sonra intihabat yapmaktan basit bir şey yoktur. Efendiler! Eğer bu kanunu ve bu maddeyi kabul ederseniz tatbiki cihetinden korkmağa hacet yoktur. Bu veçhile temsil olunacak mesaliki, yekdiğerine yakın olan sınıfları cemetmek suretiyle altıya yediye iblağ eden (ulaştıran) bir kanunu siz çıkarabilirsiniz ve altı aya varmadan bu teşkilâtı içtimaiye vücud bulmuş olacaktır, bu intihap için emrinize amadeyiz. Her zaman mecburi surette teşvik edilmiş ve mecburi olarak yapılmış olacaktır. İntihabat vesilesiyle iki kat olarak bunu yaptıracaksınız. Yaptırdıktan sonra cahil mi gelecek diyorsunuz? Yaptırdıktan sonra menafiini en iyi idare edecek adamları intihap etmekle bu mesleki cemiyetler gayet müteazzi olacaktır (Bravo sadaları). Siz buraya kömürcü mü gelecek zannediyorsunuz? Bir nazarı istihfaf ile gördüğünüz o gelse bile hava hoştur. Fakat o gelmiyecek, kendi menafiini en iyi müdafaa edecek adamı bulup gönderecektir. (Alkışlar). Mesele bundan ibarettir (Alkışlar).

HASAN BASRİ B. (Kayseri) – Efendim, geçenlerde de kısmen arz ve izah ettiğim veçhile temsili meslekiye aleyhtar değilim. Yalnız Yunus Nadi Beyefendinin her nasılsa izah etmediği veyahut etmek istemediği dairei intihabiye noktai nazarından bunun kıymeti tatbikiyesi hakkındaki tereddüdümü, daha doğrusu kanaatimi arzetmek istiyorum. Bir kere temsili mesleki meselesi henüz katiyetle kabul edilmiş sabit bir nazariye değildir. Yunus Nadi Beyefendi burada, beyan buyurdular. Şimdiye kadar bu yalnız hukuku esasiye kitaplarının bazı sayfalarına münhasır kalmış ve yalnız hayali ve hatta rüya şeklinde mevcut bulunmuştur.

YUNUS NADİ B. – Hayalden bahsetmiyoruz, hakikatten bahsediyoruz.

HASAN BASRİ B. (Devamla) – Hukuku esasiye dedim. İtiraf ederim. Ben hukuku esasiye mütehassısı değilim. Yalnız ben hukuku esasiye mütehassısı olmadığım gibi zannederim ki memlekette de bol bol hukuku esasiye mütehassısları yoktur. (Doğru sadaları). Nitekim Yunus Nadi Beyefendi bu hakikati bildikleri için burada temsili mesleki meselesini hepimize öğrettiler. Kendilerine arzı teşekkür ederiz. Yalnız efendiler, bendeniz hukuku esasiyeden değil hayatı ameliyemizden biraz bahsetmek isterim. Çünkü hepimiz mazlum ve masum bildiğimiz halkı az çok tanırız. Bu halk ile az çok temasta bulunduk, daha doğrusu halktanız, halktan ayrı gayrı değiliz, halktan bahsetmek için bilhassa kendimde bir salâhiyet görüyorum. Çünkü efendiler kemali aczimle (Estağfurullah sadaları). Memleketimde on sene halka hitap ettim. On sene gazetemde halka karşı yazı yazdım. Ne yapalım? Memleketim, daha fazla meşgul olacak başka kimseler yetiştirmemiş, bu vazife bana nasip olmuş. Ben onlara on sene hitap ettim. Sonra bundan üç se-

ne evvel sırf halkın derdlerini daha yakından anlamak için, sırf bir gaye için köylerde dolaştım. Elli köy üzerinde tetkikat yaptım. Sonra efendiler İngilizlerin takibi ve Ferid Paşa hükümetinin yüzünden talih beni dokuz ay dağlara attı. Bu dokuz ay müddet zarfında yine köylülerle oturdum, kalktım ve köylülerle derdleştim efendiler. Maamafih demin de arzettiğim veçhile, köylü ve halk arasındaki bu ihtiyari (istemli) ve iztırari (zorunlu) bulunuşum bende bu kanaati tevlit etti (doğurdu) ki; halk hakikaten mazlum ve masumdur. Fakat halk kendi işleri için kendisine yapılan zulümleri tefrik ve temyiz hususunda katiyen cahil değildir. Efendiler öyle köylüler gördüm ki, bugün Yunus Nadi Beye karşı, temsili meslekinin meselâ gayri kabili tatbik olduğunu Yunus Nadi Beyin cevap veremiyeceği bir suretde söyliyecek adamlar vardır. Bizde fikirli, gayet zeki, gayet kıymetli halk vardır. Efendiler Anadolunun birçok aksamında cahil ve saf gördüğümüz öyle halk vardır ki, bunların karşısında en dâhi siyasiyelerimiz bile mebhut (şaşkın) kalır. Cehilden maksat terbiyei siyasiyece, maarifçe bilgisizlik demek ise bu bilgisizlik maateessüf vardır ve bunu kimse inkâr edemez. Halkla olan temaslarımdan yine anladım ki: Halk hükümetten bizardır (usanmıştır). Halk mesaili umumiyeye (kamusal meselelere) karşı maalesef lâkayıttır. Mesela kendi menafii mâhsusasını pek iyi takdir ettiği halde, yapılan haksızlıkları zulümleri pek iyi gördüğü halde ve bu haksızlıkların izalesi esbabına tevessül (giderilme araçlarına ulaşma) hususunda maalesef lâkayıttır. Efendiler, halkı bu lâkaydiye, bizarlığa sevkeden, idaremizdeki sui muamelât ve mezalimdir. İdare memurları halkı bir esir gibi kullanmış, halkın bir kısmı mühiminde maalesef izzeti nefis bırakmamıştır. Bugün bir jandarmanın nail olduğu hürmetle en büyük bir mütefekkirin köylerde nail olduğu hürmet arasında mühim farklar vardır. Çünkü biri jandarmadır, o kalbine istinad eder. Fakat diğeri fikrine isnad eder. Bunun sebebini tetkik ettim, şurada buldum ki; şimdiye kadar köylere giden adamlar hep kırbaçla, sopayla, dayakla vazife görmüşlerdir. Bu suretle köylünün ve halkın günden güne izzeti nefsini kıra kıra bunlarda maatteessüf izzeti nefis bırakmamışlardır. Yine temasla anladım ki, efendiler bizde idare memurları halkın hissiyatını okşıyacak, daha doğrusu bu hissiyata muti (bağlı) olacak yerde hissiyatı daima rencide edecek ahlâksızlıklar göstermişlerdir. (Pek doğru sesleri). Meselenin ruhu asıl bu kısımdır.

FAİK B. (Cebelibereket) – Daima mı, yoksa bazan veya ekseriya mı efendim?

HASAN BASRİ B. (Devamla) – Hükmükül vardır. Bendeniz ekseriyetle böyle olmuştur kanaatindeyim. (Daima öyledir sadaları). Hulâsa efendiler halk bu gibi ahval karşısında, mesaili umumiye hususatında o derece lâkayıt kalmıştır ki, meselâ intihabatı ele alalım. Bugün halk nazarında intihabat bir angaryadır. Meşrutiyetin bidayetinden beri hepimiz muhtelif intihap safhalarına daldık. Gerek fırkacılıkla, gerek memleket efradı olmak sıfatiyle, gerek propagan-

da suretiyle halkın intihap mesailine burnumuzu soktuk. Maalesef o vakit anladık ve halâ anlıyoruz ki, halk intihabı bir angarya kabilinden telâkki ediyor. Binaenaleyh, efendiler evvel emirde intihap bir hak ve bir vazife esasını kabul ettirelim. Halkı intihabata adetâ cebren getirmiş olmıyalım. Onu halka bir vazife olarak telkin edelim. Efendiler öyle müntehibi evveller, hattâ öyle müntehibi saniler görülmüştür ki, Abdülhamide rey vermişlerdir. Bu halkın intihap mesailindeki (meselelerindeki), bilhassa bizdeki basit intihap mesailindeki aczinden değil, lakaydisindendir.

Çünkü halk; şimdiye kadar kimi intihap ettimse benim başıma felaketler getirmiştir, benim başıma musibetler getirmiştir, benim hissiyatıma riayet etmemiş, beni mahvetmiştir diyor. Artık halk intihaptan usanmıştır (Pek doğru sesleri). Bu efendiler, birkaç senenin mahsulü seyyiatı (kötü sonucu) değildir. Bu, epeyce uzun bir zamanın netayici tabiiyesidir (doğal sonucudur). Binaenaleyh, biz ceffelkalem meslek üzerine intihabı sonra tatbik edelim dersek bunun tatbikına her halde muvaffak olacağız zannında bulunmamalıyız. Bir kere halkın asıl dertlerini, asıl felâketlerini araştırmalı. Bilhassa idare mesailindeki zulümleri, haksızlıkları, adaletsizlikleri kaldırmağa çalışmalıyız. Efendiler bugün bizde yapılacak her nevi ıslahat bendenizce şahıslar meselesidir.

MALİYE VEKİLİ FERİT B. – Pek doğru.

HASAN BASRİ B. (Devamla) – İyi idare adamı var mıdır? Bir memleketteki idareye halk yapışmıştır, idare kendi elindedir, o vilâyette zulüm yapılamaz. Fakat o iyi idare memurunun yerine fena bir idare memuru gönderiniz ve temsili meslekiyi kabul ediniz bu, kâğıt üzerinde kalmaktan başka bir netice vermiyecektir. Binaenaleyh biz evvelemirde tâyin edeceğimiz valileri, mutasarrıfları, kaymakamları ve saireleri ahlâkları muhiti millimize tamamen muvafık adamlardan intihap etmeliyiz. Bu pek mühim bir meseledir. Sonra madam ki halk mesaili umumiyeye karşı lâkayıttır, halkı bir taraftan iyi idarelerle mesaili umumiyeye yaklaştırmak, diğer taraftan halkı idare mesailinde sahibi salâhiyet kılmak için evvel emirde halka idare salâhiyetleri bahşedelim. Muhitî, mahallî mesaili idariyede halka daha vâsi salâhiyetler bahşedelim. Bu suretle halkı mesaili umumiye ile alâkadar etmeğe çalışalım. Bir kere halk mesaili idariyede sahibi salâhiyet olduğunu görür ve bunun faydalarını gözüyle görmek bahtiyarlığına nail olursa, emin olunuz, o siyasî mesailde de yani intihabat ve saire mesailinde de bizim boğazımızı sıkarak hakkını alacaktır. Bendeniz bu mâruzâtımla temsili meslekinin hâşâ aleyhinde bulunmuş olmuyorum, aleyhinde isem bu aleyhtarlığı açıktan söylerim.

YUNUS NADİ B. – Teşekkür ederiz.

HASAN BASRİ B. (Devamla) – Efendiler, mukayese ediyorum. Bizdeki iki dereceli, gayri mantıkî, gayri mâkul usule nispetle temsili mesleki her halde âdilâ-

ne ve mantıkî bir usuldür. Bunu gayri münkirim (inkâr etmiyorum) ve bunu kimse inkâr edemez. Bu mesele malûmu âlileri, bir ekseriyetle zulüm meselesidir. Bizde maalesef hakikî temsil her vakit mümkün olamıyor. Milletin dertlerine maalesef yakından vâkıf olamıyoruz. Onun için yaptığımız işler daima aykırı gidiyor. İşte onun için mümessili nakis (eksik) değil, mümessili tam olmak üzere buraya vekiller gönderirse halk her halde daha iyi refah ve saadete mazhar olacağında şüphe yoktur. Yalnız efendiler (Temsili mesleki) terkibini işitir işitmez ve bunun âdil olduğunu anlar anlamaz her halde kendi muhiti millimizde, kendi memleketimizde bunun kolaylıkla kabili tatbik olacağını zannetmiyelim. Bugün ekseriyet kaidesindeki hatalardan, nispetsizliklerden doğan intihabatı nisbiye, intihabatı meslekiye meseleleri, bendeniz işittiğime göre, ben hukuku esasiye mütehassısı değilim, fakat mütehassıslarla, yani Yunus Nadi Beyefendi gibi zevatla temasım neticesinde anlıyorum ki, bu meseleler belki yetmiş seksen seneden beri garp hukuku esasiye mütehassıslarınca düşünülmüş ve henüz bu hususta da bir netice istihsal edilememiştir. Yani bunun âdil bir usul olmasiyle tatbiki kolay bir şey olduğuna hükmetmek icabetmez. Bilhassa şeraiti içtimaiyesi, şeraiti siyasiyesi malûm olan kendi muhitimizde, yani Anadolu'da, kendi muhitim demekle bendeniz yalnız Karesi livasından bahsetmiyorum, Karesi livası temsili meslekiyi her halde diğer birçok yerlere nispetle daha kolay bir surette tatbika muvaffak olacaktır ve bunu, müdafaa meselesinde göstermiştir. İspat etmiştir. Yalnız bütün Anadolu'yu, nazarı itibare alarak noktai nazarımı arzetmek istiyorum. Temsili mesleki meselesinde en ziyade düşünülecek nokta, dairei intihabiyeye göre yapılacak tarzı tatbikattır. Bunu bir misal ile arzedeyim. Ben şöyle bir istatistikle bunun neticesine vâsıl olmak istedim. Yalnız rica ederim, siz de elinizi vicdanınıza koyarak bu listeye göre düşününüz, derhal tatbik edilecek bir usul müdür, değil midir? Ona göre hükmünüzü veriniz. Meselâ bir dairei intihabiyeyi ele alıyorum. O dairei intihabiyede intihap şeraitini haiz yani kıymet olabilecek yüz bin kıymet var. Yüz bin kişi var farzediyorum ki, biz on bin kıymetinde bir mebus intihap etmek istiyoruz. On bin kıymetinde bir mebus intihap edeceğimize nazaran yüz bin nüfusta on tane mebus çıkarmamız icabediyor. Yekûn itibariyle, şimdi bunun mesleklere göre tarzı tatbikini nazarı itibare alalım.

Birinci meslek olarak meselâ çiftçiler yüz binde yetmiş dokuz bin iki yüz reye mâliktir, yani yüz binin yetmiş dokuz bin iki yüzü çiftçidir. İkinci meslek on beş bin kişidir. Üçüncü meslek bin dokuz yüz elli, dördüncü, beşinci, altıncı biner kişiden ibarettir. Yedincisi üç yüz, sekizincisi iki yüz iki kişi, dokuzuncusu elli kişi, onuncu meslek olarak da bakaya kalıyor. Yüz bine iblâğ etmek için bunu da tufeyli (asalak) denilen zevatı kiram için ayırıyorum. Binaenaleyh diyorum ki, iki yüz elli (Tufeyli meslek mi var sadaları). Tufeyli dediğimiz adamlar vardır. Yani dokuz

meslekin müntehibinin mecmuu 99.750'ye baliğ oluyor. Yüz bine baliğ olmak için daha (250) kişi bakaya kalıyor. Bunu da tufeylilere bırakıyoruz.

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbekir) – Tufeylileri anlamadım.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Hiç bir meslekle meşgul ve mukayyet olmıyan tabakai serseriyanı kiram (başıboş soylular tabakası) (Handeler).

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Doğrudur, o da bir meslektir.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Şimdi efendiler birinci sınıf addettiğimiz müntehibin miktarı (79.200) den ibaret olduğunu farzettiğimiz çiftçiler on binde bir hesapla yedi mebus çıkaracak. Pekâlâ, bunu bir tarafa yazınız, ikinci meslek on beş binden ibarettir. Bir mebus çıkarıyor. Beş bini bakayaya gidiyor. Diğer saydığım meslekler biner, (250), (50) gibi, miktarı ekalli kalil (en az) olan meslekler hiç bir mebus çıkaramıyor. Bu suretle memleketin yüz binde seksen bini sekiz mebus çıkarıyor, mütebaki yirmi bini maalesef hiç bir mebus çıkaramıyor. Hattâ reylerini vermiş olsalar bile reylerini boşa vermiş oluyorlar (Bunlar kimlerdir? sadaları). Müsaade buyurun. Eğer efendiler on binde biri vahidi kıyasi addeder (birim sayar) ve maamafih bir hadde kadar, tâyin edeceğimiz bir hadde kadar ekalliyetlere de hak vermek istersek, o vakit efendiler, bir temsili hakiki, temsili nisbi değil, bir temsili gayri müsmir (sonuçsuz temsil) ve temsili hayali meydana çıkmış oluyor. Bakayayı ihmal, bu bakaya ki efendiler memleketimizde hep sanatkârlardan ibarettir. Bunları ihmal yeni nazariyeye göre bir zulmü sarihtir (açık bir zulümdür).

Efendiler; demin tufeyli dedim. Tufeyliden maksadım, yalnız serseri demek değil, yeni nazariyeye göre kendisi bilfiil işlemiyen ve yalnız zekâsiyle, irfaniyle memlekete hizmet etmek isteyen, muallim değil amma siyasetle uğraşıyor, mesaili umumiye ile uğraşıyor. Bunları demin istisna etmiştim. Bunları istisna etmek, memleketi yıkmak demektir. Muallim değil efendiler, müderris değil. (Bu da meslek sahibi midir? sadaları). Memur, muharrir değil, fakat memleketin mesaili umumiyesiyle meşgul, böyle adamlar da memleketimizde yok değildir.

RAGIB B. (Kütahya) – Bir tane gösteriniz kimdir o?... (Gürültüler).

HASAN BASRİ B. (Devamla) – Efendiler eğer bakayayı diğer devairi intihabiye ile eklemek istersek, meselâ burada yirmi bin bakaya var, diğer devairi intihabiyede bulunan bakaya ile bunları eklemek, ikmal etmek ve haddi kanunisine iblâğ etmek istersek...

MALİYE V. FERİT B. – Yapamazsınız, yol yoktur.

HASAN BASRİ B. (Devamla) – O halde efendiler muhtelif devairi intihabiyede bulunan müntehipler tanımadığı adamlara rey vermeğe mecbur edilmiş demektir. Hâlbuki demin Yunus Nadi Beyefendi, tanımadık adama rey verilmesinin, mahzuru âzimi olduğunu burada söylemiştir. Bu intihap değil, âdeta bir tâyin olacaktır (Ha ha yanaştın sadaları, gürültüler). Efendiler devairi intihabiyeyi (seçim çevre-

sini) ya şimdiki şeklinde bırakmak veya bir ikisini birleştirmek, tevhit etmek veyahut bütün Türkiye'yi yalnız bir dairei intihabiye addetmek suretiyle bunda üç ihtimal vardır. Dördüncü ihtimal yoktur. Yalnız bir dairei intihabiye, meselâ yalnız bir liva addetmek suretiyle bundan tevellüt eden mahzuru arzettim. İki veyahut üç livayı birleştirmek suretiyle daha büyücek bir dairei intihabiye kabul edersek, hesap ettim efendiler, yine bunda da bakaya, küsur derdi meydana çıkıyor.

Üçüncü ihtimale gelince; bütün Türkiye'yi yalnız bir dairei intihabiye farzetmek ve her mesleke, adedi nüfus nazarı itibara alınarak buna göre bir haddi intihap tâyin etmek nazariyesi takip edilecek olursa bundaki mahzur da şudur: Efendiler acaba bütün Türkiye'yi yalnız bir dairei intihabiye addetmekler bu, büyük bir dairei intihabiye intihabatını kemali adil ve selâmetle idare edecek mutahassısı ve fazla miktarda adamlarımız mevcut mudur? Fazla miktarda adamlar mevcut değildir. Saniyen demin Yunus Nadi Beyefendinin beyanatındaki tanınmıyan kimselere rey vermek hususundaki mahzur bütün Türkiye'yi tek bir dairei intihabiye farzetmek suretiyle, daha vasi (geniş), daha şümullü (kapsamlı), hattâ daha zalimane bir surette tecelli etmiş olmaz mı?

İHSAN B. (Cebelibereket/Osmaniye) – Kanun mu yapıyoruz?

HASAN BASRİ B. (Devamla) – Hayır, bendeniz bir misal ile bunun tarzı tatbikini anlatmak istiyorum. Arzu etmezseniz... (Devam, devam sesleri). Efendiler, şunu da ıstıtraden (sırası gelmişken) arzedeyim; mutlaka temsili meslekiye kani olmakla beraber, yani bir kanaati şahsiye itibariyle mutlaka şu temsili meslekiyi bu milletin başında görmek eğer muzırsa (zararlıysa) yapmıyalım. Eğer diğer bir meslek, diğer bir usul bu milleti kurtaracak da bizim kanaatımıza tevafuk etmiyorsa (uygun düşmüyorsa), rica ederim, bizim kanaatımıza tevafuk etmiyor diye salim bir usulü kabul etmemekte de temerrüt etmiyelim (diretmeyelim). Bu, bir memleket işidir. Bu en mühim bir iştir. Hulasa efendiler, gerek bir, gerek iki veya daha fazla dairei intihabiyeleri ve gerek tek bir dairei intihabiyeyi ele alalım, her suretle ekalliyetler ve bakaya ve küsur meselesi tatbikat sahasında bizi fevkalâde işgal edecektir. Vakıa (gerçi) vasi devairi intihabiyede yapılan intihapların –fikrî intihap olduğu için– daha makul olduğunu söyliyen zevat varmış. Vardır demiyeceğim. Çünkü mütehassıs değilim. Bu kabil fikri intihabat mücadelelerine mücadelei efkâr diyorlarmış.. Binaenaleyh mücadelei efkâr, yani tanımadığımız zevata, sırf bu mesleke mensuptur diye rey vermek suretiyle yapacağımız fikri mücadeleler vakıa daha mâkul bir mücadele imiş, fakat rica ederim bizim memleketimizde tanımadığımız adamlara rey vermek muvafık mıdır, değil midir? Bunu takdir edelim (Emsali var sesleri).

Sonra efendiler beni düşündüren bir nokta var. Demin Yunus Nadi Beyefendi izah buyurdular: Avrupa'da intihabatın mesnedi, istinatgâhı (dayanağı) fırkalar

imiş. Bizde lehülhamt, fırka beliyyesi (belası) kalmadı. Bunun yerine meslekleri ikame etmek, meslekleri hâkim kılmak istiyoruz.

Alâ, çok iyi... Fakat acaba demin arzettiğim veçhile; yalnız sınıfın menafii mahsusasını ekseriyet itibariyle takdir eden erbabı meslek, tezgâhlarını, çekiçlerini, körüklerini ve sairesini bırakıp da intihabat mücadelelerine kalkışır ve bu mücadeleler içinde, bilhassa arzettiğim veçhile, küsur ve bakayaya da hak vermek imkânı olmadığını görürse, acaba sanat aşkı, sanat merakı, sanat tekâmülü kalır mı?... Yoksa sessizce, gürültüsüzce, hattâ bir tesanüt ile başlayan sanatkâr adamlar, erbabı meslek, intihap gürültüleriyle, bu sanatlar yerine, siyasetle mi uğraşmağa mecbur olacaklar?

RAGIB B. (Kütahya) – Vah vah... İki gün değil mi?

HASAN BASRİ B. (Karesi/Balıkesir) – Ve siyasetle iştigal meselesi bizim memlekette mevcut iki fırkanın mücadelatını nazarı itibara alırsak, doğru mudur, değil midir?... Maamafih efendiler dairei intihabiye itibariyle tarzı tatbiktaki müşkülâtı yalnız bir misal olarak arzettim. İhtimal başka türlü daha müşkülât vardır. İhtimal değil, vardır, mevcuttur. Maamafih bendeniz bu mâruzâtımla mesleki intihabatı her halde, kabul etmiyelim demiyorum. Mukayese edince hiç olmazsa bunda evvelki intihaba nazaran daha fazla bir temsil kudreti var. Evvelki intihapta hiç temsil kudreti yoktu. Binaenaleyh mukayese edince temsili meslekiyi kabul zaruridir. Yalnız herhalde bunu tatbik edelim dersek aldanırız. Onun için diyorum ki mesleki intihabat, intihapta temsili mesleki bir gayedir, bu gayenin husulüne kadar meslek ya sanayi taazzuv (şekillenme) ve inkişaf (gelişme) ettirilecek ve bu taazzuvat ve inkişafat için icabeden kanunlar tanzim olunacaktır. Maamafih intihapta doğrudan doğruya intihap şekli kabul edilmiştir diye bu maddeyi tadil etmiş olursak çok muvafık olur. Efendiler bunu derhal tatbika muvaffak olabilirsek, bu tarzdaki tadil, bu tarzdaki madde bizim tatbikatımıza mani değildir. Fakat tatbik edemezsek, halka karşı, kâinata karşı gülünç oluruz ve bir hülyayı böyle maddei kanuniye suretinde tespit edersek hakikati görmemiş oluruz. Binaenaleyh arzettiğim veçhile, maddenin tadili suretiyle, daha mutedil, daha makul bir hareket olarak kabulünü Heyeti muhteremeden rica ederim.

REİS – Müsaade buyurun efendim. Daha söz söyliyecek zevat vardır. Şimdi her zata ayrı ayrı izahat ve cevap vermek lâzım. Hiç olmazsa iki yerde cevap verin.

VEHBİ B. (Karesi) – Encümen istediği zaman cevap verir, müdafaa eder.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarısahip/Afyon) – Encümen reis ve mazbata muharriri istedikleri zaman söz söyliyebilirler. Nizamnamede musarrahtır (açıklanmıştır).

REİS – Müsaade buyurun efendim, söz Nusret efendinindir. (Yok sadaları).

YUSUF. ZİYA B. (Mersin) – Bendeniz ilk köylü mebusu olmak itibariyle bu

madde hakkında kendi kanaatlerimi izah etmek isterim. Fakat bu kanaatlar leh ve aleyhte olmak üzere lâyiki veçhile (layığıyla) tenevvür etmiştir. Yalnız kanaatıma göre halli icabeden birkaç nokta hakkında bazı mâruzâtta bulunmağı münasip görüyorum.

Evvelâ: efendiler bizi korkutan bir cihet varsa o da memur meselesidir. Çünkü birçok seneler bu memleketin mukadderatiyle oynıyan memurlardır. Tabiidir ki bu memurların ceffelkalem bir tarafa atılması belki muhaldir. Bendeniz burada iddia ederek diyebilirim ki; bugün memleketin ilerisinde en ziyade duçarı kahır (kahır çeken) ve mazlum olan bir halk var ki hepimiz onun mağdur ve masum olduğunu iddia ediyoruz. O da çiftçilerdir. İşte o çiftçiler kadar memurlar da masum ve zavallıdır diyebiliriz. Arzedeyim efendim (Ekseriyet yok sadaları).

REİS – Rey istihsal edilirken Mecliste ekseriyeti aranabilir. Meclis ekseriyet varken açılmıştır, müzakereye devam edebiliriz.

YUSUF ZİYA B. (Mersin) (Devamla) – Binaenaleyh mesleki temsili kabul etmekle memurları bu milletin efradından ayırmak istemiyoruz, memurlar da yine milletin efradındandır. Onlar da bu millet ferdinin haiz olduğu her türlü hukuku haizdirler. Yalnız mesleki temsil ile... Bendeniz öyle zannediyorum, çünkü efendiler, bugün memurlar kendi istihkakları, kendi kudretleri dahilinde istihdam edilmediği için, eğer bu adamlar şimdiye kadar kendi iktidarları, kendi liyakatleri ve kendi meslekleri dahilinde istihdam edilmiş olsalardı sekiz yüz seneden beri şu zavallı memlekette her halde bir âsarı ümran (kalkınma eserleri) bırakırlardı. Bunun için katiyen memurlar için korkacak bir şey yoktur, yine memurlar kazanıyor demektir. Biz temsili meslekiyi kabul edip de çiftçileri buraya getirmekle bu idareyi yıkacak değiliz. Bu idareyi yine memurlarla idare edeceğiz. Şimdiki gibi tabasbus (yaltaklanma) ile dalkavukluk ile değil.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarısahip) – Efendi millet olacak.

YUSUF ZİYA B. (Devamla) – İşte milletin içinde o memur da efendidir. İkinci bir cihet; temsili mesleki kabul edilirse ciheti tatbikiyesi için endişe ediliyor. Çünkü meslekler taazzuv etmemiş imiş. Hâlbuki efendiler, bu mesele burada lâyiki veçhile tenevvür etmiştir. Bu memleketi tahlis edecek bir sınıf varsa o da millettir. Fakat o milletin ekseriyetini teşkil eden çiftçilerdir. Çiftçilerden maksadım, memleketi imar edecek, okutturacak, harp edecek, darb edecek her şey yapacak millet. Fakat bunu çiftçiler yapacaktır. Bu memleketin iktisadiyatı hâkim olmadıkça o memleketi kurtulmuş addetmek bence muhaldir.

Sonra efendiler Basri Bey biraderimiz dediler ki: memleketin yüzde seksenini çiftçiler teşkil ediyor da bunlardan şimdiye kadar hiçbir mahalde hiçbir kişi ispatı vücut etmiyor. O çiftçilerin hukukunu muhafaza edecek hiç kimse yok, bunu kabul edersek çiftçilerin tahakkümüne mâruz kalınacak deniyor. Hâlbuki böyle de-

ğildir. Bir kere biz temsili meslekiyi kabul etmekle her meslek erbabına bir intihap hakkı vereceğiz. Sonra efendiler, farzediniz ki biz bu kanunu kabul etmiyecek ve hakkı intihap vermiyeceğiz, neden yüzde birin yüzde seksene tahakkümü kabul edilsin de, yüzde seksenin yüzde bire tahakkümü kabul edilmesin?

Her mesleke bir hak vermek ekalliyette kalacak meslekler için bir zulmü sarih ise bugün bu zulmü sarih içinde bulunan bu çiftçilere bir hak vermek zannederim onların hakkıdır, onu er geç alacaklardır. Sonra efendiler bir arkadaşın dediği gibi hâkimiyet verilmez, alınır. Fakat burada pek büyük salâhiyetle toplanan Büyük Millet Meclisi niçin bu millete bir parça müsaade göstermesin. Her ne şekilde olursa olsun millet hâkimiyetini er geç alacaktır.

Sonra efendiler bazı arkadaşlarımız diyorlar ki birçok zaman sonra kabiliyeti tatbikiyesi ancak temin edilecek olan şu kanuna şimdiden sarfı mesai etmeğe ne lüzum vardır. Halbuki efendiler bendeniz o kanaattayım ki; bir köylü olmak itibariyle bunu söylüyorum ve iki seneden beri mütemadiyen köylerde demgüzarım (yaşıyorum). Her türlü idarede bulunduk, hükümetsiz de kaldık. Ayrıca kendi memleketimizi hükümetsiz idare ettik. Bunun için bu millet ispatı rüşt etmiştir. Biz o milletin ispatı rüşt ettiğini nazarı dikkate alarak onlara şimdiden imkân nispetinde müsaade göstermemiz bize farzdır, vaciptir zannederim.

Sonra efendiler şunu da kemali teessüfle arzederim ki eğer biz doksan üçte Meşrutiyet ilânını kabul etmiş olaydık bugün bu şekilde kalmayacaktık. Eğer bugün biz temsili meslekiyi kabul etmezsek nasıl ki Meşrutiyette geri kaldığımız gibi bunlarda da geri kalacağımızı bu kürsüde bağıra bağıra söylüyorum. Mâruzâtım bundan ibarettir.

REİS – (Vehbi Beye hitaben) Encümen namına cevap verecek misiniz?

VEHBİ B. (Karesi) – Bendeniz cevap vereceğim. Fakat kimse kalmadı. Yarın cevap vereceğim.

REİS – Yarın bir buçukta içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

TBMM Zabıt Ceridesi Cilt 6
Yüz Altıncı İçtima
30.11.1920

İKİNCİ CELSE
Açılma saati: 2,45 sonra
REİS – İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi.
KÂTİPLER: Feyyaz Ali B. (Yozgad), Rasim B, (Sivas)

1. – Teşkilâtı Esasiye kanunu lâyihası ve Encümeni mahsus mazbatası

REİS – Teşkilâtı Esasiye Kanununun dördüncü maddesinin müzakeresine başlıyoruz. Dün söz alan zevatın sözleri mahfuzdur. Yeniden söz vereceğim. Arzu eden ismini kaydettirsin. Vehbi Bey encümen namına söz istemiştiniz, buyurunuz.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, dört gündür Meclisin celselerini işgal eden mesleki intihap meselesi hakikaten Meclisin bir kaç celsesini daha işgal etse hiç birimizi müteessir etmez. Çünkü elimizdeki Teşkilâtı Esasiye Kanunu diye görülen mevaddın yegâne maddesi, âdeta ruhu, mihveri bu dördüncü maddedir. Birçok arkadaşlar bunun aleyhinde beyanatta bulundular ve o beyanatın hulâsası bunun kabiliyeti tatbikiyesi olmaması noktasına inhisar ediyor. Binaenaleyh, bu noktayı bilâhare tetkik etmek üzere evvel emirde bu meslekî temsilin nereden ve hangi saikle meydana geldiğini tetkik edelim.

Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir dedikten ve o esası kabul ederek onu göstermek üzere milletin enmuzeci (modeli) olacak bir Meclisi kabul ettikten sonra bunun ne suretle intihap edileceğini tetkik etmek hakkımızdır. Bugün elimizde bir intihap kanunu vardır ve bu intihap kanunu evvelâ ekseriyet usulüne, saniyen de

iki dereceye ibtina ediyor. Bir kere ekseriyet, usulünü tetkik edelim. Yüz bin nüfusu olan bir livada ekseriyeti mutlaka ile müntehibi sani intihap edileceğine göre ve her yüz kişiye bir müntehibi sani verildiğine nazaran, elli bir rey ile müntehibi sani çıkabilir ki, tetkik edildikten sonra görülür ki, otuz rey ile de müntehibi sani çıkabilir. Çünkü ekseriyet ondadır. Asgarî, azamî ekseriyeti tetkik ettiğimiz zaman elli bir rey olduktan sonra çıkmamak imkânı yoktur. Şu halde yüz bin nüfusu, yüz bin rey sahibi olan bir livada kırk dokuz bin kişinin reyinin çürümesi yüzde doksan dokuz muhtemeldir. Elli bir müntehibi saninin bir yere gelerek bir mebus intihap etmeleri lâzım geldiği zaman bunların yirmi altı rey ile mebus intihap edebilmeleri bir emri katidir. Şu halde elli bir bin nüfustan yirmi beş bin nüfusun reyi çürümüştür. Bunu da kırk dokuz bin rey üzerine ilâve edebilirsiniz. Demek ki, memleketten mebus olarak intihap edilmiş olan ve memleketin, milletin vekili addedilen zat yüz bin reyden yirmi altı bin reyin sahibi olarak Meclise gelmiş oluyor ki, bu, ekseriyeti katiyeyi nazarı dikkate almak suretiyledir. Meclise geldiğinde yüz mebustan elli bir mebus her hangi bir mesele hakkında toplanabilirse müzakereyi açabilir ve bunlardan kırk dokuz bin rey de bu suretle çürümüş olur. Elli bir mebustan yirmi altısı herhangi bir kanunun lehine rey verirlerse bu takdirde o kanun meriyülicra olmak (yürürlüğe girmek) lâzım gelir. Yirmi beş mebusun reyi de bu suretle çürür. Binaenaleyh, memleketin bu günkü tarzı intihabiyle yüzde sekiz kişinin reyi ile hakkı intihab olan yani müntehibi evvellerden yüzde sekiz kişinin reyini tanıyan her hangi bir mebus yüzde doksan iki memleket halkına tahakküm ve tagallüp ediyor, demektir. Binaenaleyh zahirde ekseriyet usuliyle cereyan eden bu intihap, hakikatte ekalliyetin tahakkümünden başka bir şey değildir.

Şu takdirde bu elimizdeki intihabın devamı demek, memlekette kabul ettiğimiz esas dâhilinde hâkimiyeti milliyenin bilâ kayıt ve şart cereyanı demek değildir. Mebusların doğrudan doğruya intihap edilmemesi suretiyle bu ekseriyeti temin etmek ve binaenaleyh müntehibi saniler dolayısiyle ıskat edilmiş olan reyleri infaz ettirmek ciheti de düşünülebilir. Eğer memleketimizde vesaiti nakliye muntazam ve memleketin yetiştirdiği, herhangi meslek ashabından olursa olsun, evlâtları memleketin her noktasında mâruf olsa idi ve intihap usulleri memleketimizde yetmiş, seksen seneden beri bu tarzda cereyan etmiş olsaydı buna hepimiz taraftar olmalı idik. Fakat bunun da bugün kabiliyeti tatbikiyesi olmamakla beraber, en büyük mahzuru, çıkacak mebusun, memleket mahsulü olarak çıkacak zatın tesadüfe bağlı olması, ârayı umumiyenin yekdiğeriyle tesanüdünün tamamiyle teessüs edememesi dolayısiyle arayı umumiye neticesinde göreceksiniz ki, memleketin ekseriyet itibariyle vekili olacak zatlerin değil, vekil olmıyacak olan zatlerin buraya gelmesini, ekseriyetle reylerin mahvolup gitmesini mucip olacaktır. Şu halde fırkalar üzerine temsili nispi usulü kabildir. Memleketimizde de şim-

diye kadar fırka teşekkül edememesi, vatanperverler fırkası ve saire olarak bazı fırkalar teşekkül etmek istedi, fakat henüz bu hususdaki tecrübesizliğimiz dolayısiyle onlar da birer suretle yıkıldı. Binaenaleyh, memlekette muntazam teşkilâta sahip ve bazı mesalikten hâsıl olma fırka teşkilâtı yoktur. Şu halde temsili nispî suretiyle hiçbir reyi öldürmeksizin, memlekette sakin olan her ferdin reyini, fikrini Mecliste tecelli ettirecek temsili nispî usulü bizim memleketimizde, vatanımızda tatbik imkânı ve ihtimali yoktur. Fırkalar üzerine bu iki esası kemali bitarafı ile tetkik edildikten sonra ve memleketin bugüne kadar siyasi cereyanlara kapılarak dâhilen ne gibi zararlara uğradığını göz önüne getirerek, sonra memleketin himaye edilmesi lâzım gelen ekseriyet ve ekalliyet haklarını nazarı dikkate alabiliriz. Memleketin ekseriyeti –Hepimizin müttefikan ve kürrei arz üzerinde hiçbir ferdin inkâr edemiyeceği bir hakikatteki– çiftçilerdir. Binaenaleyh, mecliste milleti tamamen temsil edebilmek için bunların mesleklerinin mümessili olmak üzere ister, o meslek ashabından olsun, ister onlarca mutemet bulunsun, onlar namına buraya vekiller göndermesi esas kalır.

Geride memlekette meslekler mevcuttur. Her memlekette her sanatkârın ayrıca ağa babası veyahut ahi babası, başları her memleketin mahallî tâbirince (başbuğu) olacak bir adamı vardır. Bu teşkilât memleketimizin pek eski devirlerinden beri devam edegelmektedir. Hattâ İstanbul'da bilirsiniz ki, dükkânlar satılırken ayrıca bir de gedik satılır. Fakat memleket Avrupa'yı taklit ettiği zaman ve memlekette istibdat yerleşmeğe başladığı zaman en evvel böyle cemaat ve cemiyet hayatlarının yıkılması iktiza ettiği için tanzimatçılar, bunlar eski kafa, eski işlerdir, diye bu gibi teşkilâtı yıkmağa başladılar ve kısmen de muvaffak oldular. Yoksa bugün memleketin meslek teşkilâtı yok değildir. Tesanüdü ve onlar arasında eski nizamatın tamamen mer'iyeti yoktur. Şimdi meslekleri teşkil etmek iktiza ettiği zaman ne yapacağız? Bittabi cümlemiz bunda musir ve maşukuz ki, burada "Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan, doğruya müntehip azadan mürekkeptir" maddesini kabul etmekle memleketi gülşene çevirmiş olacağız. Bu, bir tahmindir, bir nüvedir. Bunu ekeceğiz. Bunun için bize bu madde emredecek ki, memlekette meslekler kanunu yapacağız ve nitekim kanunun diğer bir maddesinde vilâyet kabul ettiğimiz gibi nahiye kabul edeceğiz veyahut kaza kabul edeceğiz. Her ne kabul edersek edelim, şu lâyihada o kabul ettiğimiz teşkilâtın her birisi için ayrı ayrı üçer yüz, beşer yüz maddelik kanunlar tanzim etmedikten sonra bu, keenlemyekündür (yok hükmündedir). "Meslekler erbabı temsil edilmek üzere" demekle bugün memlekette derhal meslekler teşekkül etmiş, cemiyetler ve cemaatler meydana gelmiş ve hemen bu usulde bu intihap başlıyacak demek değildir. Ancak iki sene veya üç senede meydana gelebilecek bir şeydir. Evvel emirde bir kere bunu kabul ettiğimiz takdir-

de meslekler kanunu yapacağız. Meslekler kanununda her meslek için ya mahallî mecalisi umumiyesinden veya bizim Meclisimizden tasdik edilmek üzere ayrıca nizamnameler, kanunlar kabul edeceğiz. Bu suretle, efendiler; biz bununla şimdiye kadar Avrupa sermayesine karşı tahammül edemeyen memleketimizin mesleklerini, ashabı sanayi ve ziraatını himaye etmiş olacağız. Çünkü meslekler teşekkül edince; meslekler namına buraya gelen her mebus kendi meslekinin ne gibi darbalara mâruz kaldığı ve ne gibi nıkattan zarar gördüğünü burada tamamen takip edecektir. Maliye Vekili Beyefendinin çiftçinin zararına olarak ağnam resmine (sayım vergisine) zam diye getirdiği kanun için çiftçilerin vekili olarak gelen mebuslar öyle rastgele yabana kâğıt atamıyacaklardır.

MALİYE VEKİLİ FERİT B. – Vatan müdafaası icabederse ne yapacaktır? Meclis vatanın müdafaasını düşündü ve kabul etti. Misal yerinde değildir.

VEHBİ B. (Devamla) – Sizin kanaatinize göre yerinde olmıyabilir. İhracat kanununu getirdiği zaman sanayi erbabı veyahut zırraın vekilleri burada rastgele o kanun hakkında reylerini vermiyecektir. İktisat vekili, ziraat hakkında, çiftçiler hakkında, teşvikatı ziraiye hakkında bir kanun getirdiği zaman onu bihakkın onların menafiine muvafık surette tetkik edecektir. Bir kere bu meslekler haricen müdafaa edildiği gibi dâhilen de yekdiğerleri arasında tesanüt vukua gelecek ve kendi sınıflarının terakki ve tealisi için bir cemaat teşkilâtına ve cemaat hayatına sahip olacaklardır ki, insanca yaşamak, tarihen de esasen insan demek, cemiyet ve cemaatla yaşar demek olduğuna nazaran, o meslekler ashabı da birer insan kütlesi olduğuna göre, nizamnameleri, lâyihaları, kanunları bulunmak iktiza eder. Böyle başıboş, müteşettit ve müteferrik (karışık ve dağınık) bir vaziyette her silleye boyun eğer, rüzgârdan devrilir bir vaziyette kalmıyacaktır. Şu takdirde demek ki, hem ekseriyeti teşkil eden çiftçiler himaye edilecek, hem de ekalliyette kalan ashabı sanayi himaye edilmiş olacaktır. Bunda mahzur olarak bazı arkadaşlarımız ashabı sanayiin memlekette, birkaç günden beri açıkça görüşüldüğü veçhile, mileli gayri müslimenin ekseriyet teşkil ettiği cihetle onların buraya mebus göndermek ihtimalinden bahsediyorlar. Efendiler bu Meclisi âliniz bittabi cihana ilânı harp etmiş değildir ve hattâ cihana değil en ufak Ermeni Hükümetine bile ilanı harp etmiş değildir. Biz burada hakkı tabii ve millimizi müdafaa etmek için toplandık ve hakkı tabii ve millimizi müdafaada karşımıza kim çıkarsa, cihan dahi çıkarsa onu devirmeğe azmetmişiz. Binaenaleyh biz hak ve adaletten ayrılmış bir vaziyette, bulunmuyoruz. Memlekette eğer ashabı sanayiden buraya mebus olarak gelmeye istidadı olan ve intihap edilebilen bir zat gelebilirse ve onlar da bizim katlandığımız müşkülâta katlanırlarsa ve bizim gayelerimize, bizim umdelerimize riayet etmek ve onlarla beraber yürümek şartiyle onlar da burada aynı hakla oturabilirler ve aynı suretle haklarını müdafaa edebilirler.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Acı acı tecrübesi sebket etti (gerçekleşti).

VEHBİ B. (Devamla) – Bendeniz esastan bahsediyorum. Hüsnüniyet sahibi bulunmıyanlar cezalarını çekerler. Bazı arkadaşlarımız diyorlar ki, buraya yine meslek erbabı gelmiyecek, yine biz geleceğiz.

YAHYA GALİP B. (Kırşehir) – Biz meslek erbabı değil miyiz?

VEHBİ B. (Devamla) – Müsaade buyurunuz, diyenlere söylüyorum. Bu da vardır. Efendim, meslek üzerine intihap cereyan etmek demek, her halde meslek ashabından olan boyacı, kunduracı behemehâl bu Meclise girecek demek değildir. Fakat boyacının kunduracının bu vatanda bir fert, bir nefer, bir sahibi sây memleketin evlâdı, bir vatan evlâdı olması dolayısiyle onların hakkını müdafaa edecek bir adam gelecektir. Eğer kendi mesleki erbabı arasında değerli bir adamı bulup, gönderebilirse febiha (ne ala), bulamadığı takdirde başka meslekten birisini gönderebilecektir. Madde öyle diyor. Efendim başka bir şey yoktur. Bu zaten maddede tâyin edilecek şey değildir, intihap kanununa gidecek şeydir. Bazı arkadaşlarımız da okuyup yazmak şart değildir diyorlar. Bu arzettiğim gibi Kanun-u Esasimizin henüz mer'i olan kısımları vardır ki oralarda bu tasrih edilmiştir. Okuyup yazabilmek, Türkçe tekellüm etmek bir mebus için meşruttur (şarttır). Binaenaleyh o varit değildir ve intihap kanununda nazarı dikkate alınmak zaruridir.

Arkadaşlarımızdan diğer bir zat da, bu memleketin istediği mesleki intihap değildir, hattâ halk Meclisle alâkadar olmuyor, lâkayıt kalıyor. Bu memleketin istediği yalnız adalettir, asayiştir diyor ve hattâ şimdi mütemadiyen arkadaşlar bunu iddia ediyorlar. (Doğru sesleri). Bu, inkârı kabil olmıyan bir hakikattir. Fakat memlekette asayiş ve intizamı, hak ve adli temin edecek hak sahiplerinin vekili olmalıdır. O suretle burada bulunacak vekiller memleketin o ezilen sınıflariyle daha çok alâkadar ve onların dertleriyle daha çok yanacaktır diyorum. Efendiler hepimiz milletvekiliyiz. (Haza min fadlı rabbi/Rabbimin lütfundandır). Meslek namına tevkil edilmiş ve onların dertleriyle daha çok alâkadar olanlar –bu gayri kabili inkârdır ki– orada ezilen halkı burada daha iyi düşünecek ve oraya gönderilen memuru daha iyi intihap ettirecektir ve o adam dinelecektir. Çünkü o adam müntehiplerine dayanacaktır. Bununla beraber bu esas dâhilinde asayişi inzibat –ki asıl köylülerin derdidir– köylülerin eline bırakmak tabii olacaktır. Köy nasıl benim ise o asayiş de benim olacaktır. Ona zeyit veya amrı müdahale edemiyecektir.

En son, en büyük itiraz olmak üzere tamamen tatbiki kabil midir, değil midir? Bugünkü intihabı teşrih ettim. Bundan sonra edilecek ve hatırıma gelen intihapları Encümende de söyledim. Bunun haricinde de arkadaşlarım bağırdı, hepsi hastadır dedi ve hiç birisi ilâcı düşünmedi. Burada onu da tetkik ettim. Binaenaleyh mesleki intihabatın tamamen tatbiki, hakikaten üç beş senede olamaz. Beş sene, on seneye mütevakkıf olabilir. Fakat öyle kanaat ediyorum ki eğer mes-

lekler hakkındaki kanunu derhal çıkarır ve memlekette bunun tatbikına hepimiz elbirliğiyle çalışırsak –ki borcumuzdur– bu memleketin yegâne çarei halâsı (kurtuluş çaresi) bu olacaktır. Hiç olmazsa bugün tatbik edilir. Esas itibariyle ademi muvaffakiyeti intaç eden (sona erdiren) ve birçok esbap ve avamil tahtında tatbikatında müşkülât çekilen usullerden az zararlı olacaktır.

Sonra efendiler en büyük itiraz olmak üzere birçok arkadaşlarımız, bu Avrupa'nın neresinde tatbik edildi diyorlar. Ha şunu arzedeyim ki hatırımda iken bizde esnaf teşkilâtı yok deniyor, Harbi Umumide bizde bir esnaf teşkilâtı yapıldı. Bendeniz girmedim. Şimdi hepimizin hatırına gelen, esnaf teşkilâtı oldu da ne oldu? Bu varidi hatır oluyor (akla geliyor). Bu pek doğrudur. Oldu da ne oldu? İçimizde içinde bulunanlar da vardır. Fakat bendeniz bir çoklarına kaniim ki bunu yakinen tetkik ederek kârını zararını bilmiş değildirler. Belki bundan istifade etmek istiyen vatansızlar, vicdansızlar, muhtekirler (vurguncular), insafsızlar bulunmuştur ve bulunabilirler. Fakat şunu da biliniz ki efendiler, Mütarekede, gerek dâhilî ve gerek haricî düşmanlarımızın yegâne ilk hedefi, yıkmağa uğraştıkları bu müessesat olmuştur. Çünkü memleketin hayatını, kurtardığı gibi iktisadiyatımızı da kurtaracaktır. Binaenaleyh düşmanlarımızın ilk hedefi mütarekeden sonra uğraşarak yıktıkları bu teşkilât olmuştur. Bunu da nazarı dikkatinize arz ediyorum.

Sonra deniliyor ki Garpte Avrupa'da bu tatbik edilmiş midir? Efendiler size bir misal, sizin teşkilâtınız Avrupa'da yapılmış mıdır, tatbik edilmiş midir? Bize daima Avrupa taklidini Avrupa mukallitliğini telin ederken, nefretle yadederken ve bir şey memleketin ihtiyacından doğmuş, memleketin vücuduna muvafık ve ananatla mutabık ise alınmasını talebederken, memleketin ruhundan doğan böyle bir esası reddetmek ve Garpte yok diyerek reddetmek zannederim insafa muvafık değildir. Sonra efendiler her şeyi Avrupalılar icat etsin de biz de Avrupalılardan alalım demekten ise biz daha evvel böyle vaziyetimize muvafık olarak meydana çıkmış ve cihane numune olabilir bir usulü onlardan daha evvel ve bihakkın tatbik edelim.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – Garbi dün takdis ediyordun bugün tel'ine başladın.

REİS – Müzakerenin kifayetine dair takrir vardır.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Çok isabet, çok isabet (Kâfi kâfi değil sesleri).

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Kâfi değildir, bir takrir var seksen imzalı.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Hakkı kelâmım dünden vardır.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Arkadaşlar, içtimai ümmetin müessisi olan islâmiyetin asrı saadette bihakkın iştigal ettiği mesele; maatteessüf bence asırlardanberi bu milleti İslâmda belki ağıza bile alınmamıştır, o da temsil ve intihap meselesidir. Allahıma hamdederim ki, bu Meclis, Büyük Millet Meclisi olduğunu göstererek bu ulu mesele ile cidden iştigal etmektedir. Fakat maatteessüf bu mes-

leki İslâmda zan olunmasın ki intihabat ve temsili mesleki ile asla iştigal edilmemiştir. Maatteessüf arkadaşlar altı asırdan beri, yedi asırdan beri bu Osmanlı memleketinde mileli gayri müslime lâyenkati (aralıksız) bu mesele ile iştigal etmişler ve bu hususta bizi solda sıfır bırakmışlardır. Yine Allahıma hamdederim ki bugün o şeref o kutluluk bize de nasip oluyor. Bundan neticesi olmak üzere yani, ademi iştigal neticesi olmak üzere tabiatiyle Meclisimiz mühmel kalmış (ilgisizliğe uğramış) olan bu keyfiyetin ihyası için uzun uzun iştigale mecburdur. Bu meseleyi kavramak ve ruhundan kavramak lâzımdır. Mesele basit olsa bile, onu kavrayabilecek insan dâhi olsa bile birçok müşkülâta mâruz kalabilir ve bazan da dâhi olmaz da diğerine nispetle bir meseleyi bir nebze kavrar. Fakat biz alelıtlâk beşeriyetin istidadı noktai nazarından meseleyi kaale alırsak daha çok uğraşmamız icabettiğine bendeniz kaniim. Mazbata muharriri İsmail Suphi Bey bu kürsüye gelerek maddenin aleyhinde yalnız Hilmi Bey söylemiştir, binaenaleyh ona cevap vereceğim demişti. Bendeniz gayet muhtasar olmak üzere ona cevap vereceğim (Burada yoktur sesleri). Gayet kısadır. Yoksa vekilleri vardır, (Gürültüler, devam sesleri).

HASAN BASRİ B. – Kesmeyelim sözünü canım.

TUNALI HİLMİ B. – Arkadaşlar ben ahdetmişim. Bilhassa bu kanunun müzakere edildiği zaman kalbim, kendim, ruhum, bütün mevcudiyetim sıkılacak olsa yanımdaki arkadaşa bile fısıldamıyacağım.

RAGIB B. (Kütahya) – Aman her meselede böyle yap.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, Mazbata muharriri bey bendenize atfen müzakeratı hususiyeden bahsetti. Ben taraftar olmadığım halde bilmecburiye (mecburen) bahsedeceğim. Mazbata muharriri Beyle hususi olarak görüştüğüm sırada demişti ki:

Biz encümence reyi âmı kabul ettik. Ben de kendilerine dedim ki, bizde zaten reyi âm mevcuttur. Bendenizi dinlemeğe tenezzül etmeksizin savuştu gitti. Sonra burada uzun uzadıya izahat verdim. Evet arkadaşlar meşrutiyetin iptidasından beri değil, Kanun-u Esasimizin devri istibdatta ayaklar altına alındığı o devirde bile bizde reyi âm usulü baki idi ve hâlen vardır. Bu reyi âm iki kısımdır. Biri bilâ derece (derecesiz), diğeri bidderecedir (birkaç dereceli). Dereceli de olsa buna reyi âm deniyor. Maatteessüf bu zihaba (sanıya) düşerek zannederim Heyeti Vekile bile dokuzuncu maddede reyi âm kabul edilmiş diyerek bir zühule (ihmale) kapılmış oluyor. Hâlbuki bizde reyi âm mevcuttur. Şimdi bu reyi âmı nasıl esaslarla tecelli ettirelim meselesi karşısında bulunuyoruz. O cihete geçmezden evvel mazbata muharriri beyin (Madde aleyhinde bulunduğum isnadını) reddediyorum. Zira ben madde aleyhinde bulunmadım. Arkadaşlar ben madde hakkında idarei kelâm ettim. Sonra yine bendenize atfen dedi ki: bu intihap meselesi

o derece mühim ve çetrefillidir. Bir âlim yalnız intihabata dair 82 cilt kitap neşretmiştir. Cenevre şehrinde bu kolleksiyon bulunuyor demiştir. Ben böyle demedim, arkadaşlar. Ben dedim ki, seksen iki cilt yalnız intihabı nispi üzerine bu kolleksiyonu hediye etmiştir. Dikkat buyuruluyor mu? Mazbata muharriri alelıtlak intihap ile intihabı nispinin mahiyetinin farkında değildir. Eğer farkında olmuş olsaydı benim sözüme dikkat eder ve kelimeyi ve o tabiri resmii ilmiyi kullanırdı.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Maatteessüf biz o kadar âlim değiliz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – İtiraf etmiştir ki, (Şahsa ait söz söylemeyiniz sesleri), Katiyen efendiler.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Yok ismail Suphi Bey burada yoktur.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Kendisi eğer burada bulunsaydı huzuru âlinizde iftira davası ikame ederdim. Yine dediler ki, kendisinin de itiraf ettiği veçhile, intihap beş derecelidir. Ben böyle itirafta bulunmadım.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Meydanı boş buldunuz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Hatta böyle bir ihtimali bile aklıma yirmi beş senedir getirmedim. Bu maddede katiyen intihaptan bahsedilmemek lâzımgelir. Maatteessüf milletin sırtında kene gibi denilen memurlardan bahsolundu. Ben muharrir beyi dinlerken vaktiyle Avrupa'ya kaçtığım zaman anarşistlerin serbest bulunmadığı Cenevre şehrinde gizli gizli mahfillerine (toplanma yerlerine) gidip de anarşistleri dinlediğimi zannediyorum. Zira arkadaşlar değil memurların, taçtarların, hükümdarların aleyhinde bulunmak anarşit meslekine mahsus bir hassadır (özelliktir). Teşkilât düşmanı olan anarşistler bu dünyada tamamiyle azade, serbest yaşamak isterler.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Yani hayvanlar gibi.

TUNALI HILMİ B. (Devamla) – Ben de mazbata muharriri beyin de bu meslekten olduğunu zannettim. Memurlardan istiğna (memurlara ihtiyaç duymama) hiçbir yerde yoktur. Böyle olsaydı ben de bunu görürdüm. Fakat maatteessüf mazbata muharriri uzaktan uzağa işitmiş olduğu sözlerle gelmiş burada hoşa gitmek için sözler söylüyor.

Dr. SUAT B. (Kastamonu) – Gıyabında böyle sözler söylemek hatadır, hatta ayıptır canım.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Şimdi arkadaşlar, temsili meslekîde taraftarlığım aleyhtarlığım varmı yok mu? Katiyen buna taallûk eden bir mesele yoktur, zira bu maddede temsili meslekiden katiyen bahsolunamaz. Çünkü bu madde temel taşı değildir, çatı ve dam hiç değildir. Bu madde zemin maddesidir efendim. Bu maddede tarzı temsilden bahsedilmek isteniliyor. Bunun Fransızcasına (sistem deprezantasiyon) yani usulü intihap dersek (Türkçe söyle sesleri). Evvelâ Türkçesini söyledim (deprezantasiyon) dersek işi başka türlü kavramış bulunacağı-

na hüküm... (Gürültüler). Efendiler rica ederim bunun Fransızcasını kullanmağa mecburum. Bunun Fransızcasıyla meşgulüm. Fransızca ile iştigal etmiş arkadaşlarımız var (Türkçe söyle sesleri, gürültüler) – En ruhlu noktada, istirham ederim dinleyelim.

SALİH Ef. (Erzurum) – Birader kırk tane kelimeyi bir arada sarfediyorsunuz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, tarzı temsilin üssül esası (hakiki temeli), zemini ne olmalıdır? Tarzı mahalli olmalıdır yahut temsili olmalıdır dersek veyahut temsili mahalli olmalı dersek meseleyi tamamiyle ruhundan kavramış oluruz ki, bunu da (reprezantisiyon lokal) ki bunun Türkçesini temsili mahalli diye arkadaşlara tercüme ederim (Gürültüler, Türkçe söyle sesleri). Hâlbuki temsili mesleki intihabın temel taşıdır, temsili mahalli ise zemindir. Zeminsiz bir temel atmanın imkânı var mıdır? Hayır, mademki yoktur, evvelemirde bir arsa tedarik etmeliyiz, badehu direklerini ve temelini atmalıyım. Şu halde evvelâ temsili mahalliyi kabul edersek üssü intihap olarak, acaba sonra temsil olarak nasıl bir taş intihap etmeliyiz? Çürük mü veya granit taşları kadar sağlam mı? Üssü intihap olan temsili mesleki, temsili nispi veya gayri mesleki temel taşlarını kabul ettikten sonra üçüncü safha gelir. Bu safhaya da tarzı intihap deriz. Fransızcasına müsaade buyurun (Handeler) (Gürültüler, devam sesleri). Tarzı intihap arkadaşlar, Garpte başlıca tarzı nispi olarak kabul edilmiyor. Şimdi efendiler şurada arkadaşlarımız meslekler erbabı temsil edilir derken bu temsili meslekiye bir başka sıfat ilâve edeceklerdi. O da neydi? Temsili mesleki nispi mi? Temsili mesleki gayri nispi mi dememişlerdir. Bu büyük bir kusurdur. Hatta Vehbi Bey biraderimiz şimdi temsili meslekiden bahsederken bunun bize katiyen münasebeti olmadığını, katiyen tatbik edilmediğini söylediler. Affı âlilerine istinaden söylerim ki, pek yanılıyorlar. Demek ki, arkadaşlar bu maddeyi kabul ettiğimiz takdirde bu köyde bu kasabada bin yüz nüfus varsa ve bu bin yüz nüfusun bini çiftçi yüzü kunduracı ise bu meslek erbabından yalnız onlar çıkacak değil, efendim, fakat nispi kabul edilirse ekalliyetin hukuku temin edilerek kunduracılar da bir mebus çıkarabilirler.

VEHBİ B. (Karesi) – Yanlış anlamışsın Hilmi Bey, benim sözlerimi yanlış anlamışsın.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Ben vaktiyle dinledim zahirde ölü gibi fakat için için diri dinledim. (Handeler).

Şimdi dinle. Bir noktayı tekrara mecburum. Geçen gün söyledim. Bu madde katiyen tertip kelemat itibariyle de yanlış tertip edilmiştir.

(Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir.) Dinlediği takdirde öyle anlaşılıyor ki, ben hangi meslekten olursam olayım istediğim kimseye rey vereceğim demektir. Katiyen teşkilâtı sanatkârane yoktur demektir. (Bra-

vo sesleri). Şu halde hararetli hararetli temsili meslekiyi müdafaa eden arkadaşlarıma bilhassa hitap ederek arzederim ki, bu madde şu veçhile tertip edilmek lâzımgelir. (Büyük Millet Meclisi vilâyetlerdeki meslekler erbabınca temsil edilmek üzere doğrudan doğruya sınıf sınıf müntehap azadan mürekkeptir.) Böyle denildiği takdirde kunduracısı, çiftçisi, vesairesi sınıf, sınıf birbirlerini intihap ederler. Maamafih bu maddeden burada bahse lüzum yoktur. Çünkü temsili mesleki temel taşıdır. Hâlbuki temsili mahallî arsadır, zemindir. O temsili mahallî nedir? Müsaade buyurunuz arzedeyim.

Tekrar söylemeğe mecburum, çünkü bulunmamış arkadaşlarımız vardır. Arkadaşlar köyde yüz can başına bir vekil olmak üzere (can mı? sesleri). Nüfus cemidir, yanlıştır. Fakat yaşasın anadilim, gayet doğrudur.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Pencere camı mı? (Handeler).

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Rica ederim yapmayınız efendiler, bu sakil şeyi yapmayınız. Hoca Efendi, siz intihapla meşgul oldunuz mu? (Devam, devam sesleri). Efendim, yüz can başına bir âza olmak üzere köyde köy şûrası azaları intihap edilirler. Bu şûra azaları toplanırlar. Üçten az, beşten yukarı olmamak üzere keza aralarında bir köy dîvanı intihap edilir. (Köy şûrası).

YAHYA GALİP B. – Hep beraber o vakit.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) –Bu köy şûrası nahiye şûrasına bin can başına bir kişi olmak üzere vekiller intihap eder ve bir divan teşkil ederler, nahiyeye gönderirler. Nahiye şûrası beşten aşağı olmamak, dokuzdan yukarı olmamak üzere kendi aralarında âza intihap ederler. Bir divan teşkil ederler. Nahiye şûrası azaları kendi aralarından beş bin hatta arzu ederseniz iki bin beşyüz can başına bir kişi intihap ederler. Vekili vilâyet şûrasına ibas ederler (gönderirler), vilâyet şûrası yediden aşağı olmamak üzere kendi azaları arasından vekiller intihap ederler. Bunlar da vilâyet divanını teşkil ederler. Şûralar derecelerine göre teşrii, malî ve divanlar kazai ve idaridir. Vilâyet şûraları elli bin nüfusta bir âza olmak üzere Büyük Millet Meclisine kendi aralarından veyahut hariçten vekiller intihap ederler. Burada bir menfez bırakıyorum.

MUSTAFA B. – Hariçten olamaz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Büyük Millet Meclisine gönderirler. Arkadaşlar, dünyada tam ve mükemmel hiçbir şey yoktur. Şimdi iki usulü birbiriyle karşılaştıralım. Temsili meslekiyi kabul ediyoruz farzedelim. Kabul ettik. Burada diyorlar ki; doğrudan doğruya ahalî tarafından, meslekler erbabı tarafından intihap edilmiş olanlardır. Pekâlâ ben Ankara'ya yirmi dört saat değil... Yüz yirmi saatlik bir mesafede bulunan bir köylüyüm. Doğrudan doğruya Ankara'da bulunan bir kunduracıyı veyahut hakiki son derece âlim bir tabağı bana tavsiye ediyorlar. Ve ben de köyde tabağım fakat onu görmemişim, tanımamışım, ismini bile işitmemişim.

Şimdi onu nasıl intihap edebilirim? Bilhassa Nadi Beye sorarım. Nadi Bey diyor ki; bir dereceli intihapla katiyen ahali, köylü tanımış olduğu köylüyü intihap etmiş olmuyor velevki doğrudan doğruya temsili meslekî usuliyle olsun. Büyük Millet Meclisine gönderilecek olan âza böyle doğrudan doğruya intihap edilse tanınmış olarak mı gönderilecek yine körü körüne?

SALİH Ef. (Erzurum) – Bazı yerlerde tanırlar.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Acizin usulüne gelelim. Ben köyde ta ata gününden berl, doğduğum günden beri ruhan şahsan tanıdığım hemşehrileri, birbirimizle kaynaşmış Memed'i, komşum Memet ağayı bilerek tanıyarak intihap ediyorum. Aradan iki hafta geçiyor, köy şûra azaları memleketin usulünce, yeni idaresince dertleşiyorlar, konuşuyorlar görüşüyorlar, köy namına iki kişi gitsin diyorlar, tanıdıkları bildikleri o iki kimseyi intihap ediyorlar, nahiye şûrasına gönderiyoruz. Ben gitmişim farzedelim. Şimdiye kadar nahiyeye gitmemişim. Orada görüşüyoruz, tanışıyoruz. Bir ay kadar istişareden sonra vilâyet şûrası için ben de bir intihap yapıyoruz. Görüyorsunuz ki siz arkadaşlarım Hilmi hiç bir iş becerecek gibi değildir, fakat onun arkadaşı diğer bir ağa mükemmel iş becerecek surette iktidarı haizdir. Onu vilâyete gönderiyorlar. Vilâyet şûrası iki ay müzakerattan sonra, azalarını eyice tanıdıktan sonra Büyük Millet Meclisi için intihap yapıyor ve en değerli olan arkadaşlardan icabettiği kadar intihap ediyorlar. Fakat o esnada düşünüyorlar ki yirmi seneden beri Ankara'da oturmuş, yaşamış, Ankaralı olmadığı halde Ankara vilâyet ve civarını daha iyi tanımış bir Memet vardır. İki senedenberi İstanbul'da bulunuyor. Onun intihabı takdirinde bilhassa Türkiya için büyük bir hizmet nasip olacak, onu da intihap ediyorlar. Bu bir menfezdir arkadaşlar.

İkincisi arkadaşlar, dereceli deniyordu, dereceli demek isteyen arkadaşlar da bulunuyordu. Katiyen değil efendiler, müntehibi saniler güç belâ ile kaza merkezine toplanıyorlar. Bir iki kişinin fısıltısı ile tavsiyesiyle yarım saat içinde reylerini verirler. Allaha ısmarladık derler, giderler. Bu da intihap mı rica ederim? Derece buna deniyor. Reyler hafi (gizli) ve muhtasar bir tavsiyeye, bir istişareye istinaden veriliyor. Fakat berikiler birbirlerini tanıyorlar ölçüyorlar, biçiyorlar, ondan sonra kanaati vicdaniyei mutlaka ile intihap ediyorlar. Bu kadar değil, daha var arkadaşlar! Ben köyde köy şûrasında siz arkadaşlarımla, farzedelim şu mesele için, köyün şu meselesi için, gece gündüz çarpışa çarpışa, mücadele ede ede bir karar veriyoruz ve nahiyece bunun tasdiki icabediyor. Ben nahiyeye gidiyorum, bunun için yine onlarla ruhumdan vicdanımdan kopan bütün kuvvetlerle çarpışıyorum, o meseleyi kazanıyorum. Lâkin alelıtlak olan bir intihap usulünce meselâ diyelim ki nahiye şûrasına nahiye merkezindeki ağalardan münasip olanlar da intihap edilir. Yine köylü körü körüne nahiyeye tanımadığı bir kimseyi intihap etmiş olacaktır. Diyelim ki her köy namına bir kişi intihap edilecektir. O köylülerin vekilleri kim-

lerdir, çağırıyorlar, Hilmi'ye bir mektup yazıyorlar. Bugün bir karar verdik, bu kararı mümkün olduğu kadar süratle tasdik et diyorlar. Ben bu mesele ile mahallinde iştigal etmemiş ve ruhumla bu meseleyi mahallinde görmemişim. Meselâ iki dere arasında bir yol yapılacak, o dereyi görmemişim. Nasıl olur da ben onu bihakkın müdafaa edebilirim. Bugün mıntakaî intihabiyyem için söyliyeyim. Ereğli için, Zonguldak için. Düzce için efendim benden mütalâa sorulabilir. (Mudurnu) ile (Göynük) için sorulamaz. Çünkü gidib de görmedim. Demek oluyor ki evvel emirde burada ruhu meseleyi teşkil eden temsili mahalli de memleketin ihtiyacatına vakıf olmalıdır. Arkadaşlar ben yeryüzündeyim. Yeryüzünde, yeryüzünün Türkiye memleketinde, filân sancağının filân kazasının filân, filân köyündenim. Eğer bu yer olmasaydı ben bulunmayacaktım. Demek oluyor ki evvelâ avucumuza alacağımız mesele insan meselesi, millet meselesi değildir. Memleket ve vatan meselesidir. Toprak meselesidir. Toprağı mükemmel tanıyacağız ki, mahallin ihtiyacını mükemmel bilmiş olacağız ki biz bu ihtiyacatı müdafaada muvaffak olabilelim. Tasavvur buyurunuz bir kerre ki ben buralarda senelerden beri yaşıyorum. Hâlbuki ahalisinden de değilim. Fakat senelerden beri burada veya İstanbul'da yaşıyorum, filan kazadanım, cahil ve ümmiyim veya ümmi olsam bile cahil değilim. Ümmi demek cahil demek değildir. Ümmi olsam bile memleketin mahallin bugün ihtiyacına vukufum, vardır. Bugün ilmimle oraya merbutum (bağlıyım). O ilmimle, merbutiyet vukufuma istinaden her türlü muvaffakiyet temin edebilirim.

ATIF Ef. (Ankara) – Meselenin mevzuu nedir?

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Yalnız korkuluyor ki arkadaşlar müsaade buyurunuz beni farz ediniz! Hain tabiatlı, menfaati şahsiyesinden başka hiçbir şey düşünmez, maddi bir adamım, bu köyden mebus çıkıyorum. Garip tesadüf olmak üzere müteselsilen (peşi sıra) Büyük Millet Meclisine kadar geliyorum. (Hoş geldin, safa geldin sesleri) (handeler). Buraya iyi dikkat buyurunuz, köyde arazim var, çiftliğim var, çubuğum var. Tabiatiyle ben onları müdafaa edeceğim. Binaenaleyh komşularımın da tabiatiyle hukukunu müdafaa etmiş olacağım. Nahiyemde alâkam var. Sırf menfaati şahsiyem itibariyle herşeyi düşündüğüme nazaran, ben kendi menfaatımı temin ederken nahiyemin de hukukunu, menafiini temin etmiş olacağım. Vilâyetin keza böyledir. Lâkin diğer intihap usulleri katiyen böyle değildir. Eğer yalnız vilâyet merkezinden biri giderse, filân kazayı, filân nahiyeyi hiç tanımamış bir zatın alâkası bu memlekette ne kadardır? Şurada bir çiftliği var, burada birkaç mağazası var, bundan ibaret değil mi? Mademki bu bir menfaat dünyasıdır ve temsili mahalli denilen usul âcizanemde menfaat asıl ve esastır. Yani menfaat esasîyei şahsiyede vardır ki menfaati umumiyei esasiyeyi bihakkın temine kâfi ve vafidir (yeterlidir). (Bravo sesleri).

Dr. ABİDİN B. – Yeter işte.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Korkuluyor ki adam sen de yirmi otuz kişilik bir Mecliste bir valinin fısıldamasiyle istediklerini oradan intihap ettirirler. Hattâ deniliyor ki Meclisi Umumiyei Vilâyat senin bu usulünle intihap edilmiş bu kısımdır. Tabii onlar gibi bize Meclisi idare âzalığının bir numunesi demek katiyen muvafık değildir. İstirham ederim. Bendeniz bu usulle iki sene iştigal ettikten sonra ve eserimi, o âcizane eserimi yazıp bitirdikten sonra iki sene daha bekledim. Bir madde gönderdim ki o da Mecalisi umumiyei vilâyata ait bir madde. Zavallı ben (Cenevre) gibi bir yerde, ne kütüphane var, ne kitap var, ne bir şey var, bunu tetkika kendimde mecburiyet hissettim. Yalnız kendim bulduğumdan değil, bulduğum bu usul orada mevcuttur diye Paris'e yazdım, şuraya buraya yazdım, mümkün değil bulduramadıın. Orada hususi olarak kütüphanelerde vesairede bulamadım. İki sene sonra Londra'ya gitmek de varmış (Britiş Muzeum) de, Türkçesi Londra'daki Beritanya müzesinde düsturlarını buldum. Orada maatteessüf bir hafta kaldım. Oradaki üç günüm kütüphanede geçti. Orasını görmek lâzım geliyorsa maatteessüf o akşam gördüm. Bu kadar günümün feda edilmesine rağmen maalesef bulduğum satırlar birkaç saçma ve ruhsuz ve esassız fikirlerden, kelimelerden ibaretti. Efendim arzetmek isterim ki bu korkuların hepsini düşündüm. Arkadaşlarım, tam yirmi beş seneden beri düşünüyorum. Katiyen korkmayınız. Geçen gün dediğim gibi, bu memleketin güzidelerini âmir olmak şartiyle söylüyorum. Eğer vali ve mutasarrıflar yine kandırmağa muktedir iseler ne bu kanunu tanzim edin ve ne bu kanunla iştigal edin. Fakat bu gibi kanunlardır ki yine bu gibi korkuları izale edecektir. Bahusus (özellikle) benim usulümde arkadaşlar bir intihap yapılırsa, menfaatperest mütegallibeden bir ağa intihap edilirse, o bir taraftan memleketi için her şey feda eden bir ağa intihap edilecektir. Ben şeytanım, fakat o saftır. Bir zekâsı vardır ki henüz o parlamamıştır. Benim açık zekâmın, şeytan zekâmın yanında onun saf zekâsı yükselecektir. Halkın seviyesi işte böyle yükselir. Zekâlar birbirini yetiştirecek. Bunlar birbirini yetiştirdikçe millet de birbirini yetiştirecektir.

Efendiler, halkçılık denilen şeyin aslı, samimi (halklılık) tır, halklılık meslekinin komünist denilen meslekle ihtisas ve irtibatını iddia eden rüfekayı kirama şurasını arzederim ki; benim usulüme cüzî bir nazar atfederlerse kendilerine halkçılık ve komünistliği katiyen haram ederler. (Bravo sesleri). Zira halk toprağa merbuttur. Ben evvelemirde toprağı müdafaa ediyorum. Ondan sonra milletimi müdafaa ediyorum. (Gürültüler). Müsaade buyurunuz. Bahusus arkadaşlar (komünist) ne demektir biliyor musunuz? (Maddeye geçiniz sesleri, gürültüler).

NEŞET B. (Üsküdar) – Komünistler biliyorlar komünistliğin ne olduğunu. (Devam sesleri).

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Efendim, komünistliğin bir tarifi de nahiye idaresi demektir. Affedersiniz ders vermiyorum. Binaenaleyh usulümde nahiye esa-

sını kök olarak kabul ediyorum ki; halkçılık ve komünistlik itibariyle bundan sağlam, bundan derin hiçbir şey olamaz. Zira köyden başlıyoruz, İstanbul'a doğru gidiyoruz.

BİR MEBUS B. – Yani İstanbul'dan köye doğru gelmiyor demek?

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Sonra arkadaşlar, korkuluyor ki benim usulüm kabul edildiği takdirde bazı muzır eşhas veya anasır (zararlı kişiler ve unsurlar) şuraya buraya, girebilir. Katiyen arkadaşlar. Bilâkis yetmiş, seksen kişi arasında (40-50) kişiden bir ittifak husule gelir, o kimseler intihap edilmezler. Lâkin benim usulümde (40-50) kişinin, (70-80) münevver kişinin arasında katiyen bu unsurlar yer bulamazlar ve yer bulsalar bile kazanamazlar. Temsili mesleki taraftarı olan arkadaşlarım korkuyorlar ki bu usul kabul edildiği takdirde temsili mesleki tatbik edilemiyecektir. Bilâkis, meslek ashabı evvelemirde hem memleketin menafiini, ihtiyacatını bilecek, hem de intihap edeceği vekilleri görerek, bilerek intihap edecektir. Köyde kaç meslek bulunur arkadaşlar? Çiftçilik, fakat ben köyde tesadüfen tabak isem, buradaki tabaklarla beraber rey veririm. Fakat kasabalarda kaç meslek vardır? Bilhassa şehirlerde, farzedelim ki dokuz meslek... Dokuz meslekin bir de onuncusu vardır ki o da çiftçilerdir. Burada kaç kişi var? Yetmiş beş kişi var. Bunun kırkı çiftçi ise –fakat işi olmak üzere arzediyorum– işte otuz beşi diğer mesleklerden olacaktır. Binaenaleyh bu intihap nispi usulünce bu çiftçilerden de şu kadar mebus çıkacağı gibi, falan falan mesleklerden şu kadar mebus çıkar deniyor ve böyle bir esas vazedilirse ekalliyetin hukuku da muhafaza edilmiş olur ki temsili meslekiye de muvafıktır. Zaten usulümde temsili nispi vardır, temsili mesleki de vardır. Bilmem ne de vardır. Hangisini kabul ederseniz, hangi temel taşını kabul ederseniz getirirsiniz, bu zemin üzerine korsunuz. Arkadaşlar, bütün bu uzayan sözlerimi üç, beş cümle ile telhis etmek isterim. Yalnız âlemi hayatta tabiatiyle, insanların gayri müdrik olarak (kavramadan) takip ettikleri bir takım kavanini ilâhiye ve tabiiye (ilahi ve doğal kanunlar) vardır. Onlar da başlıca; küçükten büyüğe gitmek, yakından uzağa gitmek, küçüklüklerin tedricen içtimai ile vücude gelerek büyüyen bir büyüklüğe doğru gitmek, görünenden görünmeyene gitmek, malûmdan meçhule gitmek. Arkadaşlar, doğrudan doğruya intihap usulü; bu esasa ve tabiati ilâhiyeye mugayirdir (aykırıdır). Fakat bu âcizin usulü tamamiyle muvafıktır. Tabii olan her şeydir ki tabiatiyle matlup olan tabii semeresini verir. Buna şurasını da ilâve etmek isterim ki; ulemayı kiramdan madut (sayılan) ve muhterem arkadaşlarımla hasbihal ederken buyurdular ki; bu usul asrısaadet usullerini andırıyor. Arkadaşlar evet. Mescit şurası, cuma şurası, Ulucami şurası, nihayet yılda bir kere Kâbei muazzama şurası (Aferin sesleri). Bunlar hep birbirinden doğarak nihayet o noktai muallâyi mukaddesede (yüce ve kutsal noktada) içtima ediyor, içtimai ümmet orada tecelli ediyor.

Şimdi ikinci bir teklifim vardır. Sözümü bitiriyorum. Dördüncü madde katiyen zemine müteallik (ilişkin) olmalıdır. Geçen gün takdim ettiğim takrir veçhile ki, o da şöyledir: Büyük Millet Meclisi Vilâyet meclislerinin kendi aralarından veya hariçten intihap veya ibas edecekleri vekillerden ibarettir. Fakat bu dördüncü maddede bahsolunan temsili mesleki, zemin değil, nisbî intihap olduğu için ister temsili mesleki olarak kabul edilsin, ister temsili mesleki nisbî, alelıtlak nisbî veya dereceli olarak kabul edilsin, mutlak surette lâyihanın yirmi üçüncü maddesi olarak bir maddei müstakile tertip ve tahriri elzemdir. Orada denilebilir ki üssü intihap meslekidir; üssü intihap nisbidir veyahut gayri nisbidir. Şöyledir, böyledir. Binaenaleyh dördüncü madde olarak âciz arkadaşınızın geçen gün takdim ettiği takririn kabulünü teklif ediyorum. Yirmi üçüncü madde olarak temsili meslekî veya gayri mesleki gibi bir maddei esasiyenin üssü intihap olarak kabulünü teklif ediyorum.

HÜSREV B. (Trabzon) – Hükümetin halkçılık sernamesiyle verdiği programla encümeni mahsusun yaptığı mazbata üzerine; münakaşaya vazolunan dördüncü madde hakikaten pek mühim maddedir. Bunun üzerine son derece ilmî hitabeler dinledik, gayet hissi nutuklar işittik. Diyebilirim ki mühim bir iş başladı. Çünkü bu, memleket için pek mühim bir iştir, pek mühim bir meseledir. Rüyamda görmeğe başladım. Adeta gözümün önünde bir taraftan kunduracılar, bir taraftan terziler. Öyle bir meclis tecessüm etmeğe başladı. Fakat bizim için muhakemata esas, bir memleketi temsil etmek içln nasıl bir meslek lâzım ise onu tesbit etmek lâzımdır. Bunun için elimizde ilmî düsturlar olmalıdır. İlmî münakaşalarda bilhassa arkadaşlarıma hitap ederek diyorum ki; mesleki temsil bize uyar mı, uymaz mı? Asıl mesele buradan çıkar. Bunun için evvelâ onu gözönüne getirmeliyiz. Biz teşekkülü infiradiyeye mi (bireye dayalı bir yapıya mı) mensubuz, yoksa teşekkülü içtimaiyeye mi (cemiyete dayalı bir yapıya mı)? Malûmu âliniz bizler Asya yaylalarından gelmiş bir halkız. Büyüklere tabi, müçtemi (toplu) bir haldeyiz. Yani Anglosakson değiliz. Bunu düşünmek lâzımdır. Sonra irfan ve temeddünümüzün (uygarlaşmamızın) derecesini düşünelim. Ne dereceye kadar tariki irfan ve temeddünde ilerilemişizdir? Mülâhazatta bu düsturumuz olsun. Yani Heyeti Umumiyemizin bu işe bir karar vermeden evvel gözümüzün önüne bu mevaddı getirmeliyiz. Hulâsa vaziyeti içtimaiyemiz nedir? Temeddün ve irfan derecemiz ne mertebededir? Bunu düşünmek ve bilhassa şuraya dikkat etmenizi rica ederim: Ekalliyetler muvacehesinde unsuru aslimizin rüştü siyasisi (azınlıklar karşısında asıl unsurumuzun siyasi olgunluğu) nedir? Bu noktaya çok dikkat etmelidir. Bu noktaya bakınız. Ekalliyetler muvacehesinde unsuru aslimizin rüştü siyasisi nedir? Bundan maada (başka) tabiidir ki, Hilmi Beyin gayet güzel izah ettiği, tekâmül tedricen aşağıdan yukarıya gider. Onu da unutmıyalım. İstitrat ola-

rak şunu da arzedeyim. Şüphesiz hatırlarsınız. Mütarekeden sonra İstanbul gazeteleri temsili nispî diye bir şey yazıyorlardı. O zaman ben de okumuştum. O zaman İtilâf devletlerinin hoşuna gitmiş diye düşmanlarımız tarafından ekalliyetlerin hukuku mevzuubahis edilirken bunun hakkında icalei kalem olunuyordu (kalem oynatılıyordu), öyle zannediyorum.

Sonra, bir şey daha arzedeceğim. Bizim saf semamız henüz daha fabrika dumanlariyle kirlenmemiştir. Onun için bizde kapitalistlik mevzuubahis değildir. Amele diktatörlüğünü hatırıma bile getirmem. Bizde halk denince, halkçılık denince işte gördüğünüz, kısmı kalili bizim gibi münevveranla ekseriyeti kahiresi çiftçilerden teşekkül eden halktan ibarettir. Sonra buraya gelecek Meclisin yapacağı vazifeleri düşünmeliyiz. Buraya gelecek Meclisin vazifesi yalnız tabaklık sanatı şöyle olsundan ibaret değildir. Muahedatı beyneddüvel (devletlerarası antlaşmalar) yapacaktır. Yani öyle adamlar lâzım ki Meclisin içerisinde, askerlikten iyi anlar, tanınmış askerî simalar bulunmalı, sonra diplomatlar, yani siyasi memurlar lâzım, hukukşinaslar, hukuku siyasiyeyi bilen insanlar lâzım. Sonra cidden maliyede ihtisas sahibi şahıslar bulunmalı. Onlar da buraya gelmelidir.

Encümeni mahsus mazbatasına bakarsak görürüz ki 11 inciden 24 üncü maddeye kadar olan aksam (kısımlar) hakikaten tamamiyle halkın idaresini kendi eline vermek esasına müstenittir. Yani halk doğrudan doğruya kendi idaresine vaziülyeddir (kendi idaresini elinde bulundurur). Bu zaten yapıldıktan sonra halktan doğacak Meclis de tamamen halkı temsil edecektir. Binaenaleyh, biz burada temsili mesleki mi olsun şu mu olsun diye kendimizi nazariyat içerisinde boğacağımıza; bir madde vazederiz, deriz ki: Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca intihap olunan azadan ibarettir. Sonra bu işe aklı erenler kimlerse, hukuku esasiye ile iştigalleri olanlar, temsili mesleki ile uğraşanlar toplaşırlar, bir intihap kanunu yaparlar, bu intihap kanunu öyle olsun ki, arzettiğim veçhile, 11 inciden 24 üncü maddeye kadar kabul edeceğimiz halkçılık teşkilâtından doğacak intihabın buraya getireceği insanlar şu memleketi temsil etsin. Fakat öyle temsil etsin ki, arzettiğim muahedatı beyneddüvel gibi mühim işler yapacak adamlar bulunsun. Teklifim budur. Takririmi takdim ediyorum. Mâruzâtım bundan ibarettir.

REİS – Hacı Ahmet Efendi buyurun. (Müzakere kâfi sesleri).

HACI AHMET HAMDİ B. (Muş) – Muhterem arkadaşlar! Ben maddenin aleyhine olmamakla beraber (Elumuru merhunetün bievkatiha) medlûlü muktazayi mantıkıyesine binaen (mantığın gerektirdiği anlama dayanarak) tatbiki zamanının hulul etmediğini (gelmediğini) iddia ve bazı arkadaşlarımın beyanatlarını tahlil etmek isterim. Gerçi Encümeni mahsus kâtibi İsmail Suphi ve Besim Atalay Beylerin geçenlerdeki hulâsai tafsilâtı (açıklamalarının özeti) ki, mesalik erbabı 80-90 sınıfına baliğ oluyorsa da bunlardan meselâ deri işleriyle meşgul konduracı, sa-

raç, tabak ve saire gibi yekdiğerine sebili meslekler erbabını birbirine yamalamak suretiyle tevhit ve meselenin dokuza haşredileceğini (toplanabileceğini) söylemekle ve anasırı gayri müslime ve bilhassa Ermenilerden, meselâ Ankara'ca mebus çıkarmak ihtimali gibi bazı arkadaşlara arız olan (oluşan) mehazirin (sakıncaların) zail olacağı (ortadan kalkacağı) tarzında idi. Bu mülâhazalar fikri âcizaneme göre variddir (olasıdır). Çünkü bu cihet galiba yalnız Garbî Anadolu muhitine uydurulmuş gibi görünüyor.

Efendiler, emin olunuz öyle yerler vardır ki, İslâmdan meslek sahibi beş altı insan ancak bulunabilir, mütebakisi hep mileli gayrimüslimedir. (İyi olur çalışırlar, sadaları). Ne hacet? Dairei intihabiyemden bahsedeyim. Bu dairede elyevm 10-15 kadar Ermeni mevcut bulunuyor. Bunların her biri ayrı ayrı meslek sahibidir. Maamafih Ermeni Hükümetiyle akdedilen sulh mucibince onlardan bir iki yüz kişi buraya gelirlerse gelecek olanların kâffesi (tamamı) emin olunuz sanayii müteferria erbabıdır, İslâmların en ziyade mütevaggil olduğu (meşgul olduğu) meslek ziraattır. Ziraat erbabından çıkacak bir mebusa mukabil; sanayii saire kendilerine mezc (katıldığı) ve ilâve edildiği takdirde, yine mileli gayri müslimeden 8 mebus çıkabilmek gibi mehazir vardır. Bununla beraber Kürdüstan'a imalei nazar edilecek olursa görülecek ki, ahalinin yüzde sekizi Türkçe tekellüm değil, hattâ tefehhüm bile edemez ve yüzde (95) dahi okumak ve yazmaktan bîbehredir. Bunlar geldiği vakit de yanlarında birer tercüman mı getirecekler?

Efendiler, hatıra gelmiş iken affınıza mağruren bir meseleyi arzedeceğim: 1327 senesinde Şiran kazasında mal müdürü bulunuyordum. Ora mahkeme âzasından Haro Ağa namında bir zat vardı. Müstantıklıkta bulunmuş ayrıca kâtibi var, bazan kâtip bir kararnameyi imza için getirdiği zaman efendiler Kürtçe söyliyeceğim: (Zabıt kâtiplerine hitaben) Dikkatli yazınız.

SALİH Ef. (Erzurum) – Türkçesini söyle yazamazlar.

HACI AHMET HAMDİ B. (Devamla) – Kararnameyi imzalarken (Babo, ne ızha yekem, ne seravi mulazayiha bikem, bekiçe müntefişeki han.) diyor, işte efendiler, (imzaya) izha, (Şerhe) şer, (Mülâhaza) ya mülâzayı, (Müfettişe) müntefiş diyen bu kabil insanlardan Meclise getirilecek azadan yapılacak halita (alaşım) demirci potası halitasından başka bir şey olamaz. Ben isterim ki, halkımızdan getirilecek halita altın olsun.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Dinliye dinliye alışır.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Altını onlar çıkarıyor.

HACI AHMET HAMDİ B. (Devamla) – Amma potadan çıkarsa seneler ister. Halkımızın seviyesini bu teşkilâtı mütasavvireyi (düşünülen oluşumu) kabili tatbik olabilecek bir dereceye taali ettirmedikçe, bunun esasatını tamamiyle ihzar etmedikçe, yalnız ecnebilerce hadis olan her şekli, rica ederim, bizce kabiliyeti tat-

bikiyesi tesbit edilemiyen her rengi taklit etmek, farzolunan hasanatına (varsayılan yararlarına) bedel, umulmadık mazarrat tevlit eder (zararlar doğurur).

Efendiler, irfanınıza karşı söylemek fazladır. İzzetin hâmisi (koruyucusu), mâmuriyetin banisi (kalkınmanın kurucusu), halkın aslı sübhanisi (ilahi özü) marifettir. Evvel emirde bahşayişi ilâhi (ilahi bağış) olan marifeti tamim, sonra meslekler erbabının seviyesini, meselâ ecnebilerden bir demirci mertebesine – ki o demirci değil, bütün ilıtriatiyle, sanayii adidesiyle teferrüt etmiş (çeşitli sanayi dallarında benzersiz hale gelmiş), vapurlar, tahtelbahirler (denizaltılar), tayyareler ve saire gibi icadatiyle ilmü irfaniyle temeyyüz etmiş (kendini göstermiş) bir dâhi sınıftır. İşte bizdeki demirciyi o ecnebi demirci gibi kemale iysal etmedikçe (ulaştırmadıkça), atlarımızı cevlân ettirecek (gezdirecek) meydan ihzar ettirmedikçe, yalnız göreneklere uçurumlara sokulmıyalım. Binaenaleyh vakti merhunun (muayyen zamanın) hululünde Hilmi ve Basri Bey arkadaşlarımızın geçen gün yekdiğerine mukarin olarak (yakın olarak) teklif ettikleri maddelerin beyni telif olunursa ve vasatı bir şekle ifrağ olunursa o vakit bir şeye benzer itikadındayım. Binaenaleyh bunu teklif ederim, bir encümene havale olunsun, ikisinin teklif ettikleri şey arasında bir zemin numunesi ittihaz edilsin (sayılsın). Ona göre bu madde yapılsın.

REİS – Ömer Lütfi B. (Amasya).

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Aleyhinde idarei lisan edecektim, vazgeçiyorum.

RAGIP B. (Kütahya) – Müzakere kâfi görülüyorsa vazgeçeyim, görülmüyorsa mâruzâtımı izah edeyim. (Söyleyiniz sesleri).

Efendim, temsili mesleki hakkında zannederim lüzumundan fazla beyanı mütalâa edildi. Yalnız bir ciheti nazarı dikkati âlilerine arzetmekle bendeniz münhasıran mütalâatımı ifade edecektim. Malûmu âliniz insanları cemiyet halinde yaşamağa sevkeden esbap ve avamilden başlıcası ve en mühimi mesleklerdir. İnsanlar hepimizce malûmdur ki, bidayeten müteferrik ve müteşettit (ilk olarak ayrı ve dağınık) bir halde yaşarken hissettikleri havayiç (ihtiyaçlar) noktai nazarından, mesela rençberin değirmenciye, değirmencinin furuncuya, kezalik herhangi bir şahsın pabuççuya olan ihtiyaçlarıdır ki, pabuççuyu, rençberi, furuncuyu, değirmenciyi bir araya sürmek suretiyle beşeriyette cemiyetler husule gelmiştir. İnsanları cemiyet haline getiren esbabı avamil, yine doğrudan doğruya Ahmet değil, Memed'in mensup olduğu meslekler olmasına nazaran, bugün de her şeyden ziyade meslekleri nazarı dikkate almak, meslekleri iltizam etmek ve mesleklere göre yürümek mecburiyeti tabiatiyle kendi kendisine meydana çıkar.

Düşününüz ki, memlekette hiçbir şahıs yoktur ki, bir meslek sahibi olmasın ve hiçbir şahıs yoktur ki, doğrudan doğruya kendi şekliyle şekli insanisiyle tanınmış bulunsun. Her şahıs, mesela, Avukat İsmail Bey, Papuççu Memet Ağa, Ta-

bak Hacı Memet Ağa diye mensup olduğu mesleke ait sıfatla muttasıftır (nitelenir) ve bu sıfatla tanınır. Binaenaleyh, herkes mensup olduğu mesleke bütün havas ve kuvasiyle (özellik ve kuvvetiyle) tabiaten meclûptur (bağlıdır). Tabiaten o meslekin sahibidir. Şu halde intihap gibi, Büyük Millet Meclisine âza göndermek gibi en mühim, en mu'dil (çetin) umurda niçin meslek ihmal edilsin? Niçin meslek nazarı itibare alınmasın ki; onu yaşatan o meslektir. Bugün bu cemiyeti yaşattıran meslek olduğu gibi bu cemiyetin her ferdini ayrı ayrı yaşattıran yine o meslektir. Bizde âdabı muaşereti yalnız cemiyet değil insanlar arasında da tesise vasıta olan, tesiste âmil ve müessir olan şey de meslektir. Binaenaleyh her halde istirham ederim, bizi yaşattıran mesleke tabiaten, fıtraten bizim yaşayışımızda, âdabı muaşeretimizde, hayatı içtimaiyemizde âmil ve müessir olan mesleke bir mevki verelim, işte o mevki de, hiç değilse intihap vezaifi mesleki temsil etmek suretiyle olsun.

Sonra efendiler; bu memlekette onun kabiliyeti tatbikiyesi olmadığını iddia ediyorlar. Bu ne kadar bâtıl bir iddia efendim, size ispat edeyim bakınız, bu memlekette ne dereceye kadar kabiliyeti tatbikiyesi vardır ve diyebilirim ki her intihaptan daha iyi, her intihaptan daha salim, mesleki intihaptır. Bu memlekette bundan daha kolay ve daha salim hiç bir şekli intihap yoktur ki, tatbik edilebilsin. Bu memlekette henüz Osmanlıların hükmü câri olmadığı bir zamanda, hattâ diyebilirim henüz Selçukluların devrindeki insanlara nazaran şimdiki devir insanları fikren, dimağan görenek itibarile daha yüksektir, birçok sebeplerle daha müterakkidir (ileridedir). Fakat sai ve amel ve meslek cihetinden daha geridir. O zamanlara ircaı nazar ettiğimiz vakit görürüz ki, o zaman meslekler çok muhterem imiş ve insanlar cemiyetler, fırkalar, meslekler üzerine inkısam etmiş (bölünmüş), her şeyde âmil ve müessir mesleklermiş. Ben diyorum ki, Büyük Millet Meclisinde bu meseleyi mevzuubahs ve münakaşa ettiren bir âmili mânevi varsa o da vaktiyle bu memlekette, bu toprakta yaşamış, beşeriyetin, insaniyetin sanayie karşı tesanüdünü temin edecek esasatı âliye vazına büyük ikdam ederek (gayretle çalışarak) muvaffak olmuş bulunan Ahilerin, Ahi şeyhlerinin himmeti mâneviyesidir. Vaktiyle, onlar Ankara'da yetişmişler ve yine Ankara'daki meslekler üzerine, Büyük Millet Meclisine, onların ruhaniyeti, onların maneviyatı tesiridir ki, bu mesele mevzuubahs ve münakaşa oluyor. Malûmu âliniz Ahiler doğrudan doğruya, sanayii teşvik esasına müstenit olmak üzere bir cemiyet teşkil etmişlerdi. Bu teşkilâtta; esnafın, sanayiin terakkisini ve bütün sanayi erbabının yekdiğerine karşı tesanüdünü temin edecek gayet mühim, gayet vâsi esasat mevcuttu. Ona binaendir ki, Anadolu'da bütün esnaf onlar tarafından vazedilen kavait dairesinde teşekkül etmiştir. Vaktiyle her memlekette, Anadolu'nun, hatta Bilmelinin pek çok yerlerinde esnaf cemiyetleri vardı. Bu cemiyetler gayet esaslı düsturlarla yek-

diğerine mütesanit olarak, yekdiğerine hürmetkâr olarak sanatlarına sarılmışlar ve sanatlarını fevkalâde terakki ettirmişlerdi. Fakat birçok zaman geçtikten sonra, bilhassa son zamanlarda, bunların tesanüdüne, bunların kavait ve desatirine (düsturlarına) halel gelmiş ve o halel dolayısiyledir ki, sanat da günden güne inhitata başlamıştır. Elyevm Anadolu'nun pek çok yerlerinde vaktiyle Ahiler tarafından tesis olunan ve esnaf arasında temini tesanüdü mutazammın bulunan desatirin izleri mevcuttur. Elyevm kendi dairei intihabiyemde, her memlekette 32 esnaf sayılıyor. 32 esnafın başlarında tabak esnafı vardır. Tabak esnafın heyeti ihtiyariyesi olduğu gibi her esnafın heyeti ihtiyariyesi de vardır. Fakat tabaklarda fazla olarak "Ahi baba" vardır, O Ahi baba Ahilerin şeyhinden icazet alır. Binaenaleyh bütün esnafın hâkimidir. Sanata taallûk eden bir meseledir. Mesela Keçeci esnafının heyeti ihtiyariyesi bir meseleyi halledemezse, meselâ tarafeynden (taraflardan) birisi razı olmazsa, tabak esnafının tekkesi açılır. Ahi baba esnafların ihtiyarlarını orada toplar, onların hükmü katidir ve her hangi bir kimse olursa olsun o emre itaata mecburdur. İşte esnaf teşkilâtından bugün şu kadar olsun bizim memleketimizde bir izi kalmıştır. Binaenaleyh esnafı bilhassa intihapta daha fazla ve daha nâfi bir şekle getirmek için esnafa meslek namına bir salâhiyet verdiniz mi, o vakit burada, bu memlekette sanat yaşayacaktır ve ekseriyetin hakkı tamamiyle tahtı temine alınmış olacaktır. (Müzakere kâfi sadaları).

REİS – Kifayet takrirleri teaddüt etti (çoğaldı). (Kâfi değil sadaları). Söz alan daha İhsan Bey, Cemil Bey, Mustafa Bey, Emin Bey, Süleyman Sırrı Bey, Şeyh Servet Ef., Fuad Bey, Vehbi Bey, Cemal Bey, Hamdi Bey, Rüştü Bey, Halil İbrahim Bey, Ömer Lütfi Bey, Haydar Bey, Abidin Bey, Hacı Şükrü Bey, Feyzi Efendi, Sıddık Bey, Suat Bey, Vasfa Bey, Hamdi Bey, Mustafa Bey. (Müzakere kâfi sadaları).

FEYZİ Ef. (Malatya) – Benim sözüm dünden mahfuzdu.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Malûmu âliniz nizamnamei dâhilinin (içtüzüğün) beşinci maddesi diyor ki, bir mebusun şahsı tarıza uğrar veya mütalâatı hilâfında isnadata mâruz kalırsa kendini müdafaa etmek hakkına maliktir. Binaenaleyh, Nadi Beyefendiye cevap vereceğim. Diğer kısmına dair bir şey söylemiyeceğim. (Sözünü geri alıyor sesleri).

REİS – Kifayet meselesi hallolunsun da zati âlinize söz veririm.

SALİH Ef. (Erzurum) – Bendenizin kısa bir sözüm vardır.

REİS – Müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. (Tereddüt hâsıl olduğundan) Müzakereyi kâfi görmiyenler el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Hamdi Bey bir şey söylesin ondan sonra.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Gerek münazaratı ilmiyede ve gerek muhazaratı kelâmiyede âdabı münazara denilen bir şey vardır ki, tarafeyn ona riayet etmekle mükelleftir. Dünkü celsede temsili meslekiyi sihir ve cazibedar bir ifade ile müda-

faa etmek ve talakati lisaniye (dil ustalığı) ile Meclisimizin fikrini kazanmak için bir telaşı mahsus ve mahsüs ile çırpınan Yunus Nadi Beyefendinin mütalâalarındaki belagatı ifade hazif edildikten (çıkarıldıktan) ve bana tahsisen tevcih ettikleri (yönelttikleri) tarizlerini aynen kendilerine iade ettikten ve bugünkü gazetelerinin de iki bendindeki tehdidlere de bir handei istihfaf (küçümseyici gülüş) ile mukabele eyledikten sonra isnadata cevap vereceğim. Dediler ki efendim, bendeniz halk idaresi aleyhinde bulundum, bunu reddediyorum. Mukaddeme olarak hatta demiştim ki; halk idaresine taraftar olmakla beraber, terakkiyatı saire (diğer ilerlemeler) gibi bunun da tekâmülü tedrici (aşamalı gelişme) kanununa tevfikan (uygun olarak) yapılması fikrindeyim. Halk idaresi aleyhinde bulunmadım. Sonra milletin, cehaletinden bahsetti diyor, bunu da reddediyorum. Çünkü böyle bir söz söylemedim ve hatta kendileri buyurdular ki, buraya bir boyacı gelecek değildir, telaşa mahal yoktur. Bendeniz buraya gelecek bir boyacıyı hattâ kemali hürmetle karşılarım. Çünkü efradı milletten olmak itibariyle benden daha nakıs bir hukuka mâlik değildir. Aynı hukuka mâliktir. Sonra efendiler bendeniz dedim ki, nabemevsimdir (zamansızdır), kanuni tekâmüle tabi olmak lâzımdır. Böyle şeyleri irfan hâsıl eder. Biz menabii varidat (gelir kaynakları) tedarik edelim, mekteplerimizi tevsi edelim (yaygınlaştıralım), memleketin seviyesini yükseltelim, ondan sonra millet bu işi kendisi ister ve kendisi istihsal eder (elde eder), bu, verilmez, alınır. (Biz zaten vekilleri değil miyiz? sadaları).

Sonra elimizdeki intihap kanunu meslek ve sınıf erbabının bu Meclise iştirakine mâni değildir. Zannederim. Meselâ İstanbul Meclisi Mebusanı son yaptığı intihapta Numan Efendiyi mebus olarak intihap etmişti ki, malûmu âliniz bu, amele sınıfının bir mebusu muhteremiydi.

BİR MEBUS – Bir çiçekle bahar olmaz.

HAMDİ NAMIK B. (Devamla) – Yeter ki, biz efendiler intihabatta, dün de arzettiğim veçhile, fırka mücadelâtından (mücadelelerinden), fırka tehdidatından (tehditlerinden) kurtulalım, millet reyini istediği gibi istimal etsin (kullansın). İsterse çiftçi gönderir, isterse kunduracı gönderir, isterse terzi gönderir, isterse demirci gönderir. Bugünkü kanun buna mâni değildir. Ve bendeniz dedim ki efendiler, asırdide (asırlık) meşrutiyetlere mâlik olan, seviyei irfanı en yüksek olan milletlerin, Hükümetlerin bile tatbik edemedikleri bu usulü, on iki senelik hayatı meşrutiyete mâlik olan bizler tatbika imkân bulamayız. İhtimal ki bu fikrimde isabet yoktur. Fakat bunu bendeniz hüsnü niyetle söyledim. Heyeti aliyyeniz ne bendenizin ve ne de Nadi Beyefendinin fikriyle mukayyettir. Fakat Nadi Beyefendiyi mazur görüyorum. Sebebi nedir? Mesleki tahriri itibariyle halk ile temasları azdır ve halkın ne demek olduğunu ihata edemezler (kavrayamazlar). Bundan dolayı bendenize tariz ettiler. Fakat senelerce hayatı idariyede çalışmış olan bir

adam, halk ile temasta bulunmuş bir adam, halkın ruhuna nüfuz etmiş bir adam, bunun bugün için kabili tatbik olmadığı kanaatindedir. (Alkışlar). Beyler intihap esnasında rey sandığına hiçbir ferd gelip bir rey atmıyor, maalesef, bunun esbabını şeraiti içtimaiyemizde aramak lâzımdır.

MEHMET ŞÜKRÛ B. (Karahisarısahip) – Onun esbabı, kaymakamlar cebrediyorlar...

HAMDİ NAMIK B. (Devamla) – Evet işte onları kaldırınız, o vakit olur. (Gürültüler) (Esas üzerinde söyleyiniz sesleri). Binaenaleyh bendeniz diyorum ki hattâ temsili meslekî usulünü...

(Müzakere bitti sadaları) (o bitti sadaları) (yalnız Nadi Beye cevap veriniz, temsili mesleki yok sadaarı).

MEHMET ŞÜKRÛ B. (Karahisarısahip) – Müzakere kâfi olduktan sonra olmaz ki böyle...

REİS – Müzakereyi kâfi gördük.

HAMDİ NAMIK B. (Devamla) – Hülâsa olarak söylüyorum. (Gütültüler). Hülâsa olarak bitiriyorum. (Devam sadaları) (Gürültüler). Hülâsa olarak şunu arzediyorum ki; en müterakki ve mütemeddin (uygar) memleketlerin hazmedemediği bir usulü intihabı bizim gibi meşrutiyeti henüz nevzad olan (yeni doğmuş) memleketlere teşmil etmek (yaymak), memlekette anarşi tevlit etmek ve binnetice (sonuç olarak) cinayet işlemektir. Binaenaleyh bu yanlış giriveye (çıkmaz yola) sapmış arkadaşlarımdan memleketimin selâmet ve menfaati namına bir dakika için bunu dikkatle teemmül buyurmalarını (düşünmelerini) rica etmeği bir vazifei vataniye telâkki ediyorum...

REİS – Mazbata muharriri cevap vermek için söz aldı.

VEHBİ B. (Karesi) – Şimdi zannediyorum ki Meclisi Âlinizde bu mesleki temsilin milleti bihakkın temsil edeceğinde tereddüt edecek kimse yok!

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Mesleğin ne lüzumu var? Milletin heyeti umumiyesi işte o...

FEYZİ Ef. (Malatya) – Hakikati söylemeğe bırakmıyorlar.

VEHBİ B. (Devamla) – Hiçbir arkadaşım söz söylerken şahsıma taalluk etmedikçe sözünü kesmem. Binaenaleyh lütfen sizden de bu mukabeleyi (karşılığı) beklemeğe hakkım vardır. Bunda tereddüt edilecek nokta da yoktur. Esasen mesleki temsil demek, burada onların fikirlerini ve emellerini temsil etmek demektir ki bunda hiç şek ve şüphe yok. Yalnız bunun tatbikatında tereddüt vardır ve bu memlekette bu teşkilât mevcut değildir, birdenbire olamaz deniyor. Hatta halk cahildir, lâkayıttır, intihaba ve hattâ Hamdi Bey biraderimizin beyanatı veçhile intihap sandığının başına da kimse gelmiyor. Bu demek ki şu vaziyetimizde kendi kendimiz hakkında söylenmiş bir sözdür. Halk efendiler cahil değildir.

Herkes kendi meslekinin âlimi ve vâkıfıdır, okuyup yazmakta hakikaten memleketimiz çok geri kalmıştır. Fakat herhalde bizden iyi çiftçiliği bilirler ve hattâ bizim birçok mektepten çıkardığımız Ziraat memurlarından ameli yetişmeyen kısmı gittikleri yerlerde bizim çiftçiler kadar bile muvaffak olamıyorlar, bunu görüyoruz. Binaenaleyh halkımız kendi mesleklerinin vâkıfıdır. Bugün halk intihabata lâkayıttır. Ben de iddia ediyorum. Hakikaten milletimiz intihabata lâkayıt kalıyor. Fakat düşününüz efendiler, bu Meclis beşinci intihaptır, bu memlekette intihabatı umumiyenin beşincisidir. Her intihabı gözönüne getirin. Birinci intihap ne suretle cereyan etmiştir? Birinci intihapta Meşrutiyet ilân edildi deyince halk davullarla, meserretlerle (şenliklerle) sandıklar başına gitmiş, ihtiyarlarını da hatta sırtlarına alarak götürmüş ve orada dualarla, senalarla intihap yapmıştır.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Çok memurlara da yol vermişti. Asıl düşünülen o...

VEHBİ B. (Devamla) – Niçin? Çünkü halk bu intihaptan kendisine bir fayda bekliyordu ve kendisinin vekilleri gidecek, birçok dertlerini orada dökecek ve onların dertlerine derman verecek. Bunun için taraftar oldu. Meclis feshedidikten sonra ikinci intihabı hepimiz biliriz. Üçüncüyü de biliriz. Dördüncü intihabı da biliriz. Birinci intihapta gözü yılan halk iki, üç, dördüncü intihapta lakayt kamıştır. Çünkü oraya giden adamlar, memleketin büyük dertlerini görmek değil, memlekette menfur cereyanların (iğrenç akımların) siyaset cereyanlarının ekseriyetle mevludu (evladı) oluyor. Hâlbuki bugün bizim meydana getirmek, tevlit etmek istediğimiz millet mümessilleri, millet vekilleri, o dertli halkın derdinin tercümanı olarak buraya gelecek. (Acaba bunda muvaffak olabilecek mi? sesleri).

Arkadaşlardan birisi bendenizin mâruzâtımı yanlış anlayarak, mükemmel teşkilâtı olan fırkalar olmadığı için nisbi temsil olamaz demiştim. Bu mesleki temsilde de olamaz zannında bulundu; bendeniz bunu dermeyan etmedim (ileri sürmedim). Bu, intihap kanununda tetkik edilecek bir meseledir, tetkik ettiğim nokta, bu memlekette hüsnü tatbiki mevcut olan ve en az zararlısı olan bir mesele idi.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Müsaade buyurursanız bir mesele soracağım, çok güzel, temsil usulü pek muvafık bir usuldür. Lâkin bunu şu vilâyatı Şarkiyede tatbik edebilecek misiniz? Van'da, Bitlis'te, bilmem nerede!...

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Vilâyatı Şarkiye'nin arayıp da bulamadığı şey!

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim Şark'ta bilâkis en çok ezilen çiftçi kısımdır ve en çok kısım da çiftçidir. En çok bu kanun onları himaye edecektir. Diyorlar ki memurlar sandık başlarında istediklerini intihap ettirirler. Bu şimdiki şekilde olabilir. O şekilde olamaz. Çünkü meslek namına tesanüt husule gelir ve dertlerini dökmek için bir vekil gönderirler. Sonra hazırlanan meslek ashabı öyle şimdiki gibi ameli tarzda ahlâkı şöyledir, ameli böyledir, kendisi faziletlidir, böyle meziyet-

lidir diye düşünmez. O meslekin hakkını müdafaa edebileceğini, edemiyeceğini o meslek ashabı daha iyi düşünür ve o sandığın başına memurlar yaklaşmaz. (İnşaallâh sadaları). Bugün bizde en çok hâkim olan zihniyet, memurların intihabat üzerine icra ettikleri tesirdir, işte bununla memurların intihabatta oynadıkları rolleri kırmak devirmek istiyoruz. (Bravo sadaları).

BİR MEBUS – Evvelki intihapta valilerin, mutasarrıfların, kaymakamların intihaba müdahaleleri yok iken yine sureti cebriyede şifre ile cebren filanı intihap edeceksin, herhalde filân mebus olacaktır, şu kumandan olacaktır... (Gürültüler).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim müzakeratın kifayetinden sonra encümen namına söz söylenebilir mi?

VEHBİ B. (Karesi) – Söylenen söze cevap verilir.

TUNALI HİLMİ B. – Zannetmiyorum, katiyen biliyorum ki olmaz.

VEHBİ B. (Karesi) – Memurinin intihabata müdahalesi bu tarzda olabilirdi. Şimdiki tarzda da olabilir. Fakat iddia ve ittifak edebiliriz ki şimdiki şekilde yani mesleki temsil hususunda memurinin müdahalesi yüzde bir var ise ötekinde yüzde elli vardır. Çünkü meslek ashabı doğrudan doğruya kendine ait sandığın başında bulunacaklar. Binaenaleyh bu sandığın başında, şimdiki gibi, bu falan yerde valilik etmiştir. Binaenaleyh siyaset Devleti Aliyyeyi bilir şöyle bilir, böyle bilir deyip de, başımıza belâ getirmesin diyerek onu intihap etmezler ve şu adam hakkımızı müdafaa edebilir diye meslekler erbabı kendi aralarından birisini seçerler. Binaenaleyh biz meslekler erbabının, en ziyade memleketin asıl ezilen kısmının hakkını; memurin zihniyetini yıkarak ikame etmek istiyoruz.

Şimdi efendim, asıl en çok tereddüt edilen bir noktayı izale için Encümen bir fıkra teklif ediyor. O da bu hâtıra varit oluyor ki bidayeti maruzatımda arzetmiştim, fakat bunu bir fıkra ile tesbit etmek daha muvafık olacaktır. Deniliyor ki; bu madde kabul edilir edilmez mesleki temsil hakkında ihtimal ki intihabata teşebbüs vâki olabilir. (Olamaz sadaları). Müsaade buyurunuz. Arzettiğim gibi; burada birçok mevad vardır. O maddelerin hepsi birer esastır. O esasa mebni (dayalı) kavanin yapılmadıkça hiçbirinin tatbiki imkânı yoktur. Bunu sarahaten burada göstermek için Encümen şu fıkrayı teklif ediyor. Lütfen yazınız. Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir. Ancak işbu mesleki temsile ait teşkilât ve intihabat kanunları Büyük Millet Meclisince tanzim edilinceye kadar usulü hâzıra devam eder.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Tabiatiyle tatbik için böyle olacaktır.

MALİYE V. FERİT B. (İstanbul) – Buna ne lüzum vardır?

VEHBİ B. (Karesi) – Bu tereddütleri izale için. (Ret ret sadaları).

REİS – Müsaade buyurunuz.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Reis Beyefendi bir şey arzedeceğim.

REİS – Müsaade buyurunuz. Söz vermiyorum. Sonra söyleyiniz.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Efendim, ufacık bir şey arzedeceğim.

SITKI B. (Malatya) – Reis Bey beş on dakika teneffüs veriniz.

SALİH Ef. (Erzurum) – Vilâyatı Şarkiye hakkında iki söz söyliyeceğim. Rica ederim. Uzun değildir.

REİS – Efendim bir meselenin lehinde, aleyhinde söylenildikten ve müzakerenin kifayetine karar verildikten sonra söz istiyenler çok olursa bunlardan yalnız bir zate verilir. Bu da vâki olmuştur. Encümen Mazbata muharriri bey ise maddede bir tashihat icra edeceğinden bahsile söz istediğinden Mazbata muharririne de söz verdim. Şimdi muamele tamamdır. Görüyorum ki rüfekanın pek çokları yeniden söz almak istiyorlar. Bu mesele Heyeti Celilenize aittir, kâfi gördüğünüz müzakereyi tekrar açarsınız ve söylersiniz. Bu, maddenin birinci müzakeresidir. Müstaceliyet kararı (ivedilik kararı) da yoktur.

SALİH Ef. (Erzurum) – Söz istiyorum.

REİS – Müsaade buyurunuz efendim. Tadilname okunduğu zaman tadilnameleri verenlerle Mazbata muharriri karşı karşıya söz söylerler.

SALİH Ef. (Erzurum) – Madde hakkında bir şey arzetmiyeceğim. Yalnız Vehbi Bey biraderimizin Vilâyatı Şarkiye hakkında bir zihniyeti var ki ona ait bir söz söyliyeceğim. (Hayır, lüzumu yok sadaları, şiddetli gürültüler, İstemiyoruz sadaları).

REİS – Rica ederim. Kürsüden ininiz. Tadilnameler bittikten sonra söz veririm.

SALİH Ef. (Erzurum) – İki kelime söyliyeceğim Reis Beyefendi hazretleri.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Vehbi Beye hususi olarak söylesin.

SALİH Ef. (Erzurum) – Vehbi Bey kardeşimiz dediler ki; temsili meslekiyi acaba Vilâyatı Şarkiyeye tatbik ettirebilir miyiz? Vilâyatı Şarkiye ahalisi bunu kabul etmiştir. Yalnız Meclise arzetmek istiyorum ki biz kendimizi dev aynasında mı görüyoruz? Acaba biz bu afyondan yutmamış mıyız? Hanginiz burada sultan oğlu sultansınız? Hükümdar oğlu hükümdarsınız? Banger oğlu bangersiniz? İçimizdekilerin bir kısmı terzi ve bir kısmı rençberdir. Bunları tanıyoruz. İçinizde kundıracısı da var, ben de köylüyüm, köylü oğlu köylüyüm, rençberim. Yalnız Vilâyatı Şarkiyede bu zihniyet yoktur. Bu meseleyi size arzetmek istiyorum. Vehbi Beye de cevap veriyorum.

REİS – Verilen on altı tadilnamede şu fikirler taayyün ediyor (beliriyor). Rüfekadan bir kısmı mutlak olarak ilk defaki teklif veçhile Meclisin meslekler erbabı üzerinden intihabı fikrindedirler. (Ret ret sadaları). Müsaade buyurun efendim, izah ve reyinize arzediyorum. Encümenden ilk defa çıkıp gelen şekil veçhile kabulünü teklif ediyorlar. İkinci kısım, intihap meslekler erbabı üzerinden olsun, fakat Encümenin son defa söylediği veçhile, bir kaydı ihtirazi ile, mutlak değil, mukayyet (şartlı) olmak üzere tadilname veriyorlar. Diğer iki tadilname vardır. Bunlar da; vilâyetler halkınca bilvasıta intihap usulünü tasvip ediyorlar. Bir

fikir de, şuralardan intihap edilmek üzere maddenin tadilini söylüyor, iki takrirde de; maddeye yeni yeni fıkralar ilâvesini tavsiye ediyorlar. Madde kabul edildikten sonra alacağı şekle göre ayrıca onları müzakere edeceğiz. Diğer bir takrir de maddenin tamamen tayyını teklif ediyor. (En doğrusu odur sadaları, kabul sesleri). Daha var efendim.

3. – Karahisarışarkî Mebusu Mesut Beyin, Teşkilâtı Esasiye hakkında teklifi kanunisi (2/140 mü.)

REİS – Diğer bir takrir de Karahisarışarkî mebusu Mesut Bey kardeşimizin, fakat bu madde ile pek alâkadar değildir. Mevaddı esasiyeye yeniden bazı maddeler ilâvesine müteallik bir teklifi kanuni mahiyetinde olduğu için bunu alelusul (usulen) Lâyiha encümenine göndermek lazımgeliyor. Tadilname mahiyetinde değildir. Gerçi dördüncü maddenin müzakeresi esnasında verilmiş amma tadilname değildir. Bu madde ile münasebettar değil. Bunu müsaadenizle alelusul Lâyiha encümenine gönderiyorum. (Muvafık sadaları). Lâyiha encümeni nazarı dikkate alırsa Encümeni mahsusa gönderir.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Reis Beyefendi; maddenin reye konulmasının tayini esami (ad okunarak yapılan açık oylama) ile olması için otuz imzalı bir takrir vardır.

REİS – Hepsi okunacak. Şimdi iki takrir daha aldım. Bunlar da Heyeti Celilenize izah edeceğim meselelere taallûk ediyor. Birisi mutlâk, diğeri mukayyet.. On beşten fazla imzayı hâvi. Takrir de maddenin tayini esami ile reye vazını teklif ediyor. Malûmu âliniz evvelâ tâyini esami teklifini nazarı dikkate alsak ve onun üzerine maddeyi reye koysak tadilnameler hükümsüz kalmış olur. Halbuki nizamnamemiz mucibince evvelâ tadilnameleri reyinize arzederim. Heyeti Celilenizin taayyün edecek rey ve kararına göre madde ne şekil alırsa maddeyi o vakit tayini esami ile reyinize arzederim. (Muvafık sadaları).

HASAN BASRİ (Karesi) – Reis Beyefendi, sülüsanı ekseriyet (üçte iki çoğunluk) tayini esami ile taayyün eder.

REİS – Bu, ikinci müzakeresinden sonra yapılır.

HÜSREV B. (Trabzon) – Takrirleri tasnif buyurduğunuz zaman aksama ayırdınız. Benim verdiğim takrirde bu yoktur. "Vilâyetler halkınca intihap olunur" diyorum. Bundan maksadım da bir nizamnameye göre yapılsın demektir.

REİS – Şimdi efendim meslekler erbabını temsil etmek için mutlak olarak maddenin tedvinini (derlenmesini) teklif edenlerle mukayyet olarak tedvinini teklif edenler, Encümenin son teklifi üzerine birleşmiş oluyorlar.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Hayır birleşmiş olmuyor, Encümenden maksat İsmail Suphi Beyin verdiği takrir ise birleşiyorlar.

REİS – Heyeti Celileye encümen namına teklif vâki olmuştur. Şimdi o, maddenin esasını teşkil ediyor. Mevzuu müzakeremiz şimdi maddenin, Encümenin son ihzar ettiği şekli musahhahı (düzeltilmiş şekli) oluyor. Tadilnameler onun üzerine oluyor ki, vilâyetler halkınca bilâvasıta intihap. (Mustafa Beyin takriri okunsun sadaları).

REİS – Bu, en fazla tadili tazammun ettiği (içerdiği) için buradan başlıyorum (Mustafa Beyin takriri okunsun sadaları). Efendim, Mustafa Beyin takriri mevcut intihap "usulüne tevfikan iki dereceli intihaptan bahsediyor."

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarkî/Şebinkarahisar) – Yok, yok.

REİS – Hâlbuki diğer teklifler iki dereceli intihap teklifinden daha fazla tadilâtı mutazammındır. Onları reye vazedeceğim. Ondan sonra sıra ile diğerlerini reye koyacağım.

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddenin berveçhi zir (aşağıdaki şekilde) tadilini teklif eylerim:

Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca intihap olunan azadan mürekkeptir.

Trabzon

Hüsrev

İKTİSAT V. MAHMUT CELAL B. (Saruhan) – Mânası nedir acaba? Sahibi takrir izah etsin.

REİS – Takriri kısaca izah eder misiniz?

HÜSREV B. (Trabzon) – Mânası intihap nizamnamesi mucibince intihap yapılmaktan ibarettir.

REİS – (Vehbi Beye hitaben): Encümen namına cevap verecek misiniz?

VEHBİ B. (Karesi) – Hacet yok. Çünkü maddede aynen mevcuttur.

REİS – Bu takriri nazarı itibare alanlar el kaldırsın, ellerinizi indiriniz. Nazarı mütalâaya almıyanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı mütalâaya alındı, Encümene gidecektir.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Dördüncü maddenin berveçhi zir tadilini teklif eylerim:

Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehip azadan mürekkeptir.

20 Teşrinisani 1336

Bayazıt

Atıf

NAFİZ B. (Canik) – Tabii bir meseledir efendim. Çünkü zaten vilâyet haricinden...

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Usulü müzakere hakkında bir şey söyliyeceğim. Bütün nazarı dikkate alınan teklifler encümene gidecek.

REİS – Tabii. Bayazıt mebusu Atıf Beyin takririni nazarı mütalâaya alanlar el kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı.

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddenin berveçhi zir tadilen kabulünü teklif eylerim.

30.XI.1336

Yozgad

Süleyman Sırrı

Madde 4. – Büyük Millet Meclisi, meslekler erbabınca doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir.

REİS – Nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı.

Riyaseti Celileye

Encümenin ahiren (son olarak) teklif ettiği tadilnamenin şu şekle ifrağını (dönüştürülmesini) teklif eylerim:

İntihabat temsili mesleki esası üzerinden icra kılınacaktır. Şekli intihap kanunu mahsus ile tesbit edilecektir.

Adana

Zekai

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Encümen kabul ediyor efendim.

REİS – Bu takriri nazarı mütalâya alanlar lütfen el kaldırsın. Ellerinizi indiriniz. Takriri nazarı mütalâayı almıyanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Encümen alıyor.

REİS – Zaten mevcut olan efkâr ve kanaatin mühim bir esas hakkında noktai nazarı tâyin ediliyor, Hilmi Beyin Şûralar intihabı hakkında bir teklifi vardır.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Tay teklifi var, rica ederim. Tay teklifi hepsinden evvel reye konulacaktı.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Benim de takririm vardır.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Dördüncü maddenin berveçhi zir tadilini teklif ederim:

Madde 4. – Büyük Millet Meclisi, vilâyet meclislerinin ya kendi azaları meyanından (arasından), yahut hariçten intihap ve ib'as ettikleri (gönderdikleri) vekillerden mürekkeptir.

Bolu
Tunalı Hilmi

REİS – Hilmi Beyin teklifini kabul buyuranlar el kaldırsın. Kabul olunmadı. Karahisarı Şarkî mebusu Mustafa Beyin teklifi Hüsrev Beyin teklifinin aynıdır.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarkî) – Zaten benimki onun hulâsası idi.

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddede intihabın temsili mesleki usulü üzere olmasını münakaşadan ise bunun yapılacak intihap kanununda zikir ve tesbit edilmesi daha münasiptir itikadındayım. Binaenaleyh, dördüncü maddenin berveçhi zir tadilini teklif eylerim.

30.XI.1336
Karahisarı Şarkî
Mustafa

Madde 4. – Büyük Millet Meclisi âzası yapılacak intihap kanununa tatbikan intihap olunacak zevattan terekküp edecektir.

REİS – Tadilnamelerde fikir ve mâna itibariyle başka fazlalık kalmadı, isterseniz hepsini okuyalım. (Tay teklifi var sadaları).

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Efendim, Tay teklifi var, lütfen okunsun.

Riyaseti Celileye

Meslekler erbabı teşkilâtı mahsusa ile taazzuv ettirilmedikçe temsili mesleki usulüne tevfikan intihabat icrasından matlûp semere hâsıl olamayacağı ve intihabatı cedideye lüzum göründüğü anda mesleki teşkilâtın ikmal ve ihzar edilebilmiş olacağı bilinemediği cihetle kanunu tekâmüle tebaiyet vücubu elzem olmakla (gelişme kanununa tabi olmak zorunlu olduğundan) dördüncü maddenin zirdeki sureti muaddelede kabulünü arz ve teklif eylerim.

29.XI.1336
Biga mebusu
Memet

Madde 4. – Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehip azadan terekküp edecektir.

Ancak meslekler erbabının şimdiden başlıyacak olan teşkilâtı mahsusa ile taazzuvları esbabı istikmal edilinciye kadar hali hâzırdaki usulü intihap caridir.

(Ret sadaları).

REİS – Ancak ile olmaz, reddedilmiştir. Basri Beyinki de aynı mealdedir.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Aynı mealde değil, bendeniz izah edeceğim.

Riyaseti Celileye

Büyük Millet Meclisi âzası intihabının temsili mesleki usuliyle icrası bir gayedir.. Bu gayenin husulüne kadar mesleklerin taazzuv ve inkişafına ait kanunlar tanzim edilecektir. Mamafih şekli intihabın bir dereceli olması esası kabul olunmuştur.

Dördüncü maddenin bu tarzda tadilini teklif eylerim.

20.XI.1336

Karesi mebusu

Basri

(Ret sadaları).

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Öyle muallel (eksik) kanun maddesi olmaz.

REİS – Dinleyiniz efendim, dinleyiniz.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Efendiler; şekli hazır intihap hakikaten buyurdukları gibi pek köhne ve pek saçmadır. Bunu dün de arzettim. Temsili mesleki (Bir ideal), bir gaye, bir mefkûre olmak itibariyle şekli hazır intihabımızla mukayese edildiği zaman bittabi gayet yüksek ve gayet faideli bir usuldür. Efendiler biz bu madde ile intihapta temsili meslekiyi bir gaye ittihaz ediyoruz. Bu gayenin husulüne kadar mesalik ve sanayiin taazzuv ve inkişafı için çalışılacak ve bu husus için kanunlar tanzim edilecektir. Maamafih şekli intihapta bir dereceli intihap usulü kabul edilmiştir. Bundan maksadım; mademki nazariye ve gaye itibariyle şekli hazır intihaba nazaran temsili mesleki daha faik ve daha âdil bir usuldür, yalnız bunun zamanı tatbiki gelip gelmediği henüz meşküktür. Eğer biz bu maddeyi bu tarzı tadile göre kabul edecek olursak ve eğer bu Meclise şâmil olmamak (bu meclisi kapsamamak) üzere diğer Meclis için yapılacak intihabata kadar kabiliyeti tatbikiyesi hâsıl olduğuna kanaat hâsıl olursa, bu tarzı tadil, bu tatbika tabi değildir. Binaenaleyh biz bakacağız ki, meslekler hakikaten taazzuv ve inkişaf etmiş midir ve bu mesleki intihabata hakiki bir senet olabilecek midir? Eğer bilfiil buna kanaat hâsıl olursa, bu madde mucibince, mesleki intihabatı gelecek devrei intihabiyede kabul ve tatbik edebiliriz. Yok, kanaat hâsıl olmazsa şekli hazır intihabımızı ve fakat iki dereceli gibi pek köhne bir şeklin yerine, bir dereceli intihabı kabul etmek şartiyle, şekli intihabı hatıramıza devam edebiliriz. Binaenaleyh bu madde umumî, mutedil ve zannederim ki, Meclisin vekar ve şerefiyle daha ziyade mütenasiptir. Her halde bunun kabulünü Heyeti muhteremeden rica ederim.

REİS – Encümen namına cevap verilecek mi efendim? (Kâfi sesleri).

VEHBİ B. (Karesi) – Takrirleri nazarı itibare alıyoruz.

REİS – Basri Beyin takriri okundu, kendileri de izahat verdl. Encümen Basri Beyin izahatına cevap vermek arzu buyuruyorsa versin.

BASRİ B. (Karesi) – Takriri encümen nazarı itibara aldı efendim. (Ret sedaları).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bu esasen reddedilmiştir.

VEHBİ B. (Karesi) – Encümene verin, kabul ediyoruz. Mesleki temsil reddedildi. Her ne olsa nazarı mütalâaya alınsa da, alınmasa da, maddenin encümene gireceğine göre encümen bu takriri kabul eder (Ret sadaları) ve alabilir.

REİS – Reyinize arzediyorum. Bilirsiniz ki, nizamnamemize göre herhangi bir takrir okunur, encümen bize verin der encümene gider. Binaenaleyh müzakere üzerinde bir tesir yapmaz. Bunun encümenin talebi veçhile ve nizamname mucibince encümene verilmesine muvafakat ediyor musunuz? (Ret sadaları). (Hayır sadaları).

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Nizamname sarihtir efendim.

VEHBİ B. (Karesi) – Encümen talep ettikten sonra reye vazedilmez. Reddedilmez, Nizamnamei dâhilî mucibince...

REİS – Bu hususta zaten beş gün devam eden müzakeratın neticesinde muhtelif noktai nazarlar reye vazedilmiş, ekseriyetin noktai nazarı da taayyün etmiştir. Encümen istiyor. Mevcut tadilnamelerle beraber maddeyi encümene gönderiyoruz.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Reis Beyefendi, tay teklifim vardır.

VEHBİ B. (Karesi) – Usulü müzakere hakkında söyliyeceğim.

REİS – Müsaade buyurun. Heyeti celileniz maddenin tadilini havi olan bir takriri nazarı mütalâaya alarak encümene verdiğine göre tay teklifini reyinize vazetmiyorum. Maddenin kabulü sırasında tay tekliflerini arzedeceğim. Yani hıfzediyorum (aklımda tutuyorum). Nizamnamei dâhiliye bendeniz riayetkârım.

MALİYE VEKİLİ FERİD B. (İstanbul) – Vehbi Bey doğru değil. Encümenin istifa etmesi lâzımdır.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) – Gidecek takrirler tezat teşkil ediyor, yekdiğerine mugayirdir. Nasıl ikisini birden gönderdiler?

VEHBİ B. (Karesi) –Nizamnamei dâhilinin içtihadı değil efendimizin...

MALİYE VEKİLİ FERİD B. (İstanbul) – Muvafıksa encümen o zaman takriri alabilir. Değilse istifa eder.

VEHBİ B. (Karesi) – İhtisas meselesidir.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Hangi mütehassıs ayrıldı? Rica ederim.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, Nizamnameyi dâhiliye biz riayet etmezsek burada Meclis yoktur. Çorba olur. Hepimiz burada Meclisi âlinin vekar ve haysi-

yetiyle (Gürültüler). Müsaade buyurun Vekil Beyefendi buraya gelir söylersiniz ve bahusus zati âlinizden Maliye vekilimizden bu vaziyeti intizar etmeyiz. Meclisi âli Nizamnamei dahilisine riayette mutesip olmazsa efendiler Meclis yoktur, binaenaleyh Nizamnamei dâhili mucibince encümen istediği takriri ve tadilnameyi alır.

MALİYE VEKİLİ FERİD B. (İstanbul) – Reis Bey söz istiyorum.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Efendim, ekserisi bunun ret taraftarıdır.

VEHBİ B. (Karesi) – Bendeniz Nizamnamei dâhilîden bahsediyorum, siz içtihadı zatiyenizden bahsediyorsunuz. Eğer içtihadı zati Nizamnamei dâhiliye hâkim olursa burada Meclis yoktur. Binaenaleyh Nizamnamei dâhili mucibince encümene gider ve yarın gelir, yine reddedersiniz, Fakat Nizamnamei dâhilîyi bugün yıkmak, yarın yıkmak, öbürgün yıkmak, bunun neticesi anarşidir.

FERİD B. (İstanbul) – Usulü müzakere hakkında şahsım namına söz istiyorum. Şahsi olmak üzere arzediyorum. Usulü müzakere hakkında efendim. Vehbi Beyefendinin usulü müzakere hakkında buyurdukları doğrudur. Nizamname öyledir ki her hangi bir tadil teklifini encümen talep ederse alır, fakat esasen encümenlerin faaliyeti Heyeti umumiyenin ekserisinin efkâr ve arasına muvaffakiyetle olur ve o zaman tabiidir ki, biz de muvafık buluruz ve alalım der. Fakat böyle olmayıp da bir teklif ekseriyetle reddedildikten sonra artık biz teklifi istiyoruz, alacağız demek olmaz.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Bedeli nakdi kanununu hatırlatırım.

MALİYE VEKİLİ FERİD B. (Devamla) – Birinci ve ikinci müzakerelerin esası nedir? Birinci müzakere, adeta efkârı umumiyeyi (kamuouyunu) anlamak içindir. Efkârı umumiye anlaşılıyor. İkinci müzakerede, encümen âzası efkârı umumiyenin kabul ettiği tadilnameye muvafık olmak üzere bir tadilât yaparız. (Mecbur değildir sadaları). Mecbur olmadığı takdirde çekilir, istifa eder, o kadar. (Alkışlar). (Bravo sadaları). Binaenaleyh zorla, cebren ekseriyetin, amaline muhalif olan şeyleri, encümen kendi kuvvetiyle alamaz. Hiç bir vakit.

VEHBİ B. (Karesi) – (Ayak patırtıları). Efendiler, Meclisi âlide şimdiye kadar bendeniz kimseye ayağımla cevap vermedim, ağzımla verdim ve erkek adam buraya gelir ağziyle cevap verir. (Alkışlar). Ben Meclisi âlinin vekarı nezaketinden bunu ümit ederim. Ben arkadaşlarımı daima hürmetle dinlemeği kendime bir şiar ittihaz ettim ve arkadaşlarımdan da öyle beklemek hakkımdır ve hak gürültü ile kapanmaz. Hatta Meclisin nizamnamei dâhilîsi Maliye vekilinin tefsiriyle de düzelmez. Her encümen ihtisas encümeni olarak ayrılır. Öyle ayrılmamışsa, encümenler de siz de dâhilsiniz. Öyle değilse encümenlerinizi tezyif etmiş (küçük düşürmüş) olursunuz. Bilhassa encümeni mahsus diye bir encümen tahsis ettiniz ve onun kanaati ne vakit kanaatınızla tearuz ederse (ters düşerse) siz kararınız-

da hür olmakla beraber onun kanaati üzerine tahakküm etmek hakkına malik değilsiniz, kararınızı istediğiniz gibi verirsiniz. (Verilmiştir sadaları).

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) – Bir şey soracağım. Zatı âlinizden. Heyeti umumiyenin ekseriyetle reddettiği bir takriri Encümenin talep etmesindeki mâna nedir?

VEHBİ B. (Karesi) – Reddetmedi beyim. (Reddetti sadaları, gürültüler). Müsaade buyurunuz. Bendenizde nizamnamenin teşettütü efkârı mucip olan (fikirlerin ayrılmasına neden olan) noktası işte burasıdır. Eğer Reis bey bu takriri reye koymuş ve neticesini tefhim etmiş (bildirmiş) olsaydı ve sizlere deseydi ki takrir reddedilmiştir; o zaman hakkım yoktu. Bendeniz Encümen kabul ediyor dedim, Reis Bey reye koymadı. (Reye koysun sadaları). Nizamnamei dâhili mucibince, bendeniz Nizamnamei dâhilîden bahsediyorum; Vekil Bey o karıştırmalar arasında hamdolsun o noktayı inkâr etmediler. Encümen herhangi bir takriri reye konmaksızın istediği zaman alabilir. Encümene gittikten sonra reye konmazdan evvel almıştır.

MALİYE V. FERİT B. – Karıştıran ben miyim, siz misiniz?

VEHBİ B. (Karesi) – Encümen noktai nazarında ısrar eder. İki defa, üç defa ısrar eder ve burada ilk defa bu Meclis teşekkül etmiyor. Her yerde Meclis vardır ve her yerde vâki olagelmiştir. Yalnız izzeti nefis meselesi için Vekil Beyefendi bir iğne attılar ki Encümen istifa eder diye? Encümeniniz vaktiyle aranızdan intihap edilmiştir. Sonuna kadar kanaatında sebat edecektir. Tabiidir ki Heyeti Celile kanaatiyle ona iştirak etmezse reddeder. Reyine ve kendi kanaatına hâkimdir. Kimse bir şey diyemez.

BİR MEBUS B. – Encümene itimat hiçbir zaman mevzuubahis olamaz.

FERİT B. (İstanbul) – Encümen mi hâkim, Meclis mi?

VEHBİ B. (Devamla) – Encümene gider, Encümen buraya gönderir ve eski noktai nazarında ısrar eder.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarkî) – Hayır.

VEHBİ B. (Devamla) – O vakit Encümende mâna kalmaz veyahut Heyeti Uumumiyenin nazarı mütalâaya aldığı takriri tadilen veya aynen gönderir. (Olmaz sadaları). Olur efendim ve bu, müzakere için Heyeti umumiyeye gelir. Heyeti umumiye istediği şekilde onu kabul eder veya reddeder.

HASAN BASRİ (Karesi) – Esasen takrir reye konmadı.

REİS – Müsaade buyurunuz. Nizamnamenin tatbikından tevellüt edecek bir ihtilâfın halli Divanı Riyaset heyetine aittir. Böyle bir ihtilâf görmüyorum. İhtilâf olduğunu farzederesek o zaman Divanı Riyaset toplanır ve kararını verir. Encümenler tadilnameleri, reye vazedilmezden evvel, isterler ve alırlar. Nizamname sarihtir, meal ve mâna itibariyle reddedilen bir takrir kelime itibariyle aynı ise aynı demektir. Kelime itibariyle aynı değilse aynı addolunmaz. Bu takriri reye vaze-

dilmeden Encümen istedi. Nizamnamei dâhili mucibince Encümene vermek mecburiyetindeyiz.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Fakat teklif, tadil teklifi değildir beyefendi.

REİS – Böyle bir tadilname mevcut olmasa bile Encümen noktai nazarında ısrar ederek buraya gelebilir. Fakat Heyeti Celilenizin fikrinde sebat etmesi hakkınızdır ve son söz tabii Heyeti Celilenindir. Encümen ihzari (hazırlık niteliğinde) bir karar ittihaz eder.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Beyefendi; tay tekliflerini tercihan reye koymak lâzım, niçin koymıyorsunuz? Anlamıyorum.

REİS – Efendim, dördüncü maddenin tayyı teklif olunuyor. Eğer kabul edilecek olursa ekseriyetin nazarı mütalâaya aldığı takrirlerin bir kıymeti kalmaz. (Kalmasın sadaları).

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Zaten Heyeti Celile istiyor, en evvel onu reye koyacaktınız.

REİS – İkinci müzakeresine geçeceğiz. Bu birinci müzakeresidir. Encümenden geldikten sonra yine birinci müzakere yapalım.

ÖMER LÜTFİ (Amasya) – Niçin vakit kaybedelim?

REİS – Maddeye ilâve edilmek üzere bir teklif var.

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddenin nihayetine (ve azanın okur yazar olması şarttır) kaydının ilâvesini teklif ederiz.

28 Teşrinisani 1336

Yusuf Ziya (Bitlis) Hüseyin Hüsnü (Bitlis) Abdülgani (Muş) Vehbi (Bitlis) Salih (Siird) Derviş (Bitlis) Sırrı (Ergani) Hasan Sıddık (Van) Dr. Haydar (Genç) Memet (Muş) Memet Tufan (Hakkâri) Derviş (Mardin) Sırrı (Ergani) Arif (Bitlis) Rüştü (Ergani)

HASAN BASRİ (Karesi) – Bu intihap kanununa ait bir meseledir.

REİS – Bunu nazarı itibara alanlar lütfen el kaldırsın.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Tay teklifi reye konsun, Meclis bunu arzu ediyor.

REİS – Onu da koyacağım. Efendim, şimdi tay teklifini reyinize arzediyorum. Fakat ekseriyetin nazarı dikkate aldığı takrirler müteessir olmamak şartiyle.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Tabii müteessir olur. Nasıl olmaz?

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Bugün için kabili tatbik olmadığına kani bulunduğum dördüncü maddenin tayyını teklif eylerim.

29 Teşrinisani 1336
(İzmit)
Hamdi

CEMİL B. (Kütahya) – Tay teklifi tayini esami ile olsun. (Ret kabul sesleri).

REİS – Efendim, bu takriri nazarı dikkate alanlar el kaldırsın.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Tayini esami ile reye konulmalıdır.

REİS – Efendim, bu tay teklifini nazarı dikkate almıyanlar el kaldırsın. (Tayini esami ile reye konulsun sadaları). Tay teklifi kabul olundu. Dördüncü maddeye ait takrirler Encümene gidiyor. (Gürültüler). Müsaade buyurun. Perşembe günü kavanin lâyihalarının müzakeresine devam etmek ve aynı saatte içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

BİRİNCİ CELSE
Açılma saati: 1, 15 sonra
REİS – İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri
KÂTİP: Feyyaz Ali B. (Yozgad)

1. – Teşkilâtı Esasiye Kanunu lâyihası ve Encümeni mahsus mazbatası ve Karahisarı Şarki mebusu Mesud Beyin Teşkilâtı Esasiyeye dair teklifi kanunisi (2/145 mükerrer)

REİS – Efendim, ruznamei müzakerata geçiyoruz. Ruznamei müzakeratımızda müzakeresine başlanmış olan Encümeni mahsus mazbatası vardır. Rica ederim durunuz. İsimlerinizi birer birer yazıyorum. Beşinci maddesi müzakere olunacak.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Reis Bey, beşinci maddenin müzakeresi için bir celsei hafiye (kapalı oturum) ister, celsei hafiyede olması için bir takririmiz vardır.

REİS – Efendim, beşinci madde için söz istiyenler; Hilmi Bey, Mesud Bey, Yusuf Ziya Bey, Hamdi Bey.

BASRİ B. (Karesi) – Bizim bir takririmiz var, lütfen mütaleasını rica ederiz.

REİS – Söz istiyenleri yazalım da badehu takrir okunsun.

BASRİ B. (Karesi) – Efendim, zannedersem takrir daha evvel nazarı dikkate alınmalıdır.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) –Efendim, bendenizin arzettiğim gibi celsei hafiyede müzakere edilsin.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) – Efendim, dördüncü madde ne oldu? Onun yerine başka bir madde teklif ettim. Ne üzerine olduğunu Heyeti Aliye anlasın. (Hüsrev Beyin takriri kabul olunmuştur sesleri).

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Efendiler, halkçılık programını malûmu âliniz evvelâ Heyeti Vekile vermişti. Beşinci madde buradadır. Onun hakkında söyliyeceğiz. Hâlbuki bunun da celsei hafiyede olması lâzımgeliyor. Onun için beşinci madde hakkında söz söyliyeceğiz. Efendim, Hükümet verdiği programda beşinci madde olarak bir madde teklif etmişti ki bunu Encümen lâğvetmişti.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Müşterek yaptı.

HAMDİ NAMIK B. (Devamla) – Müşterek değil efendim, müzakereye esas teşkil eden Hükümetin teklifidir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim bu madde celsei aleniyede (açık otorumda) mevkii müzakereye konulamaz (görüşülemez). Binaenaleyh ayrıca görüşürüz.

NECİP B. (Mardin) – Celsei hafiyeye hiç lüzum yoktur.

REİS – Efendim, bir takrir var, celsei hafiye olmasını istiyorlar. Kabul ediyor musunuz?

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Müsaade buyurun, arzedeyim. Mesele gayet mühimdir. Hilâfete taallûk ediyor (ilişkindir). Herhalde münakaşa edilmek lâzımdır. Böyle şey olur mu Allah aşkına (Celsei hafiye olsun sesleri). Biz on beş imza ile celsei hafiye istiyoruz, akdi zaruridir. Eğer celsei hafiye akdetmezseniz biz burada celsei aleniyede söylemeğe mecburuz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, hakları var, meselenin nezaket ve ehemmiyeti vardır.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, beşinci madde eğer rakamı dolayısiyle burada mevzuubahis edilecekse başka. Esasen bahis buyurdukları mesele ile bu beşinci madde arasında münasebet yok. Onun için bu, programın birinci maddesinde, mevzuubahis edilecek bir meseledir. Binaenaleyh şu maddeler bitsin, bu maddelerin sonunda yine müzakere edilir. İkincisi, bu birinci müzakeredir. Dördüncü maddenin müzakeresinin kifayetine karar verildi. Tayyı hakkındaki takrir kabul edildi. Tadilât hakkındaki takrirler encümene gitti ve silsilei intizamı bozacak olursak bu müzakere cereyan etmez efendim. Binaenaleyh bu beşinci madde biter ve neticede bu mevaddı esasiye bittikten sonra burada on birinci madde olarak müzakere cereyan eder. Rastgele müzakere olmaz.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Usulü müzakere hakkında söyliyeceğim efendim. Celsei hafiye akdi için. On beş imzalı bir takrir verilmiş midir, verilmişse müzakeresi lâzımgelmez mi? Zaten o zaman celsei hafiye kendiliğinden inikat eder. Celsei hafiyenin içerisinde konuşulur ve denilir ki şu madde celsei hafiyede, müzakere edilsin. Karar verilir, hafi olsun dersek celse devam eder. Ak-

si halde celsei hafiye tatil edilir. Nizamname mucibince mesele böyledir, sarihtir. (Sarihtir sesleri).

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Arzu buyurulursa izah edeyim.

VEHBİ B. (Karesi) – Teklif edilen mesele bu maddede yoktur.

HAMDI NAMIK B. (İzmit) – Efendim, Hükümet tabettiği (bastığı) programda beşinci madde olarak şunu söylüyor: (istemeyiz, gürültüler), (bilmiyoruz sesleri). Tevzi edilmiştir (dağıtılmıştır).

FAİK B. (Cebelibereket) – Usulü müzakere hakkında söyliyeceğim.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Geldikten sonra istemek hakkını haiz değiliz.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Beyefendi, zatı âliniz eskiden bulunmadınız. Celsei hafiyede olsun bitsin.

REİS – Salon samiinden (dinleyenlerden) tahliye olunsun efendim.

(Celsenin mabadı (sonrası) hafidir)

TBMM Gizli Celse Zabıtları Cilt 1
Yetmiş İkinci İn'ikat
25.09.1920[2]

İKİNCİ CELSE
Açılma Saati: 2.20 (Z.S)
REİS: İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri
KÂTİP: Haydar Bey (Kütahya)

1. – Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.[3]

REİS – Efendim celsemiz hafidir. Bu meselenin hafi celsede müzakere olunmasını natık (bildiren) bir takrir var.

(Takrir okundu)

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, bu takriri takdim etmekteki maksadımız meselenin dördüncü veya beşinci maddeye taallûku olması itibariyle değil, Encümeni Mahsus mazbatasının esnayı müzakeresinde buraca tetkik ve münakaşa edilmesi arzusundan münbaistir (kaynaklanır). Vakı'a Hamdi Beyefendi Hükümetin verdiği programın beşinci maddesinde hilâfet meselesi mevzubahs oluyordu.

---

2 Zabıt Ceridesine kaydedilen bu tarih hatalıdır. Görüşmelerin seyrinden kolayca anlaşılacağı gibi tarih 7 Aralık 1920 olmalıdır. 25 Eylûl tarihinde henüz Encümen Mazbatası bile gündeme gelmiş değildir.

3 Gizli Celse Zabıt Dergisi'nde parantez içinde yapılan eklemelerin, tamamlayıcı ifadelerin M. Ünver'e ait olduğu belirtilmiştir. Burada 1'den 14'e kadar parantez içinde numaralarla gösterilen ifadeler M. Ünver'e aittir.

Bu, Encümeni Mahsus mazbatasında zikredilmemiş. Binaenaleyh mesele beşinci maddeye ait bir meseledir deniliyorsa... Bendenizce mesele Hükümetin verdiği beşinci maddeye ait olmaktan ziyade Encümeni Mahsus mazbatasının herhangi bir yerine ait olursa olsun Meclisçe gerek celsei aleniyede ve gerek celsei hafiyede müzakere edilmeye değer bir mesele olmadığını arzetmektir. Mesele malûmu âlileri hilâfet meselesidir. Evvelce Hükümetin tanzim ettiği programda bunun hakkında sarahat (açıklık) vardı. Hakikaten beşinci maddede idi. Bu maddenin Encümeni Mahsus mazbatasında görülmemesi azayı muhteremeden bazıları arasında birtakım sözleri mucip oldu. Korktuk ki celsei aleniyede müzakeresi esnasında hilâfet meselesi ne oldu diye bir sual varit olmasın ve harice karşı da bir sui tesir (kötü etki) icra etmesin. Binaenaleyh celsei hafiye istemekteki maksadımız bundan ibarettir. Eğer Heyeti Muhtereme meselenin şimdi müzakeresini arzu ederse ki şimdi müzakeresinde bir mahzur yoktur, esas hakkındaki noktai nazarımı burada arz ve izah edeceğim. Bir kere bu taayyün etmelidir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Arkadaşlar, Vehbi Bey arkadaşımız gayet derin bir noktaya dokundu. Bendeniz de ayrıca âcizane nazarı dikkatinizi celbederim. Bendenize bir şey sordular. Galiba, dedim. Öyle ise galiba ile olmaz dedi. Düşünemiyorum dedim. Bilmem ben kendimce böyle biliyorum. Tam bu dördüncü madde üzerine kafa patlatmakta iken orta yere bir söz çıkıyor. Ya Konya meselesi, ya celsei hafiye meselesi... Bu böyle olmaz arkadaşlar. Bu kanun küçücük görünmekle nazarı dikkate çarpmıyor. Bilmem bu pirinç üzerine fatiha yazmaya benzer. Bu, bu kadar mühimdir. Binaenaleyh hatta bendeniz, bir teklifte daha bulunacağım. (Usul haricinde sesleri). Dinlemezseniz uğurlar olsun... Ceyyit olan (güzel) kafamı neden yorayım. Şimdi mademki dördüncü, beşinci maddeler üzerinde kafalar işlenmiştir. O halde mesele bitmiştir. Badehu hilâfet ve saltanat meselesi için katiyen taraftarım, celsei hafiye inikat etsin.

REİS – Hafi celse yapılmasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Mevzu üzerinde buyurun Basri Bey.

BASRİ B. (Karesi) – Efendim, makamı riyasete takdim ettiğimiz bir takrirde mazbatanın münasip bir yerine; "Makamı hilâfet, esaretten tahlisinden sonra, vazı meşruunu ahzeder (meşru konumunu alır)." tarzında bir madde ilâvesini rica etmiş idik. Bittabi bu ricamız mühim ve mahrem olduğu için celsei aleniye müzakeratında mevzubahs olmadı. Efendiler, evvel emirde şunu arz ve temin etmek isterim ki, bendeniz hilâfet ve halife meselesini aynı mesele olarak telâkki edenlerden değilim. Yani mevkii hilâfeti işgal edip de hilâfetin muktaziyatını (gereklerini) ifa etmeyen, bilâkis Müslümanı Müslümana kırdıran bir adamın hâşâ halifei meşru tanınmasına taraftar değilim. Yani meseleyi şahıslarla değil mahiyeti ve hakikati itibariyle telâkki etmenizi hassaten (özellikle) istirham ederim.

Bu hususdaki teminatımı başkaca, zannederim, teyide hacet yoktur. Eğer teyide lüzum görülürse şahsan bile delâil (deliller) arzedebilirim. Mesele şahsı hazır veya şahsı gaip (orada bulunan ya da bulunmayan kişi) meselesi değil, bir hakikat meselesidir. Binaenaleyh maruzatımı bu noktai nazardan tetkik buyurmanızı bilhassa istirham ederim.

Efendiler, malûmu âlileridir ki hilâfet meselesi tarihi İslâmda en çok kan dökülmesine saik olan mesailin birincisini teşkil eder. Ta Hazreti Peygamberin vefatından sonra başlayan hilâfet meselesi Hazreti Osmanın şehadetini müteakip birçok kanlı safhalara girmiş, âlemi İslâm üzerinde pek elim, pek vahim netayiç husulüne bais olmuştur. Birtakım fırkaların mezheplerin hilâfet namına tarihte icra ettikleri roller, memlekette ika ettiği (yarattığı) tefrikalar hepinizce malûm olduğu için, tarihe ait kısmı bendeniz burada zikretmekten vazgeçiyorum. Esasen tarih sahifelerini tetkike bile hacet yoktur.

Bizim Anadoluda muhik (haklı), meşru ve millî bir ihtilâl şeklinde toplanmamızı ve millî bir ittihat şeklinde toplanmamızı çekememeleri, yani bu mevkii benimseyen adamların çevirdikleri entrikalar, nifaku cuyâne (nifak çıkarmak istercesine) hareketler neticesidir. Efendiler, hilâfet var mıdır, yok mudur?.. Bendeniz bunu tamikan (derinleştirerek) burada tekrar etmeyi faidesiz addederim. Bazıları vardır, yoktur dediler. Gerek hilâfet, gerek imamet herhangi tabir kabul olunursa olunsun, şu muhakkaktır ki, cumhuru İslâm için bir baş var ve o baş için bir makam lâzımdır. Hilâfetin en meşruu ve en doğru tabiri malûmu âlileri imamettir, imamet demek ahkâmı diniyeyi (dini hükümleri) ikame... (Gürültüler). Rica ederim, meselenin ehemmiyeti azimesi vardır. Meselenin ehemmiyetiyle mütenasip bir ciddiyetle dinlemenizi rica ederim. Mahiyeti hakikiyesiyle burada izah etmek istiyorum. Korkmayın sizin arzunuza muhalif belki söz söylenmez. Yani nasıl arzu ediyorsanız, hakikat ve mahiyet ne ise ilmî bir surette izaha çalışılacaktır. Ulûmu diniye dersi verilip verilmediğini söylemeye hacet yoktur, zannederim. Ahkâmı diniyeyi ikame, beyzai İslâmı (İslâmın nurunu) muhafaza umuru din ve dünyada hilâfettir, vekâlettir. Tarifi budur. Efendiler, malûmu âlileridir ki, hilâfet benden sonra otuz sene kalacaktır. Otuz seneyi müteakip gelecek halife meliki adûttur (zalim hükümdardır), mealinde bir hadisi şerif rivayet edilmiştir. (Adût ne manasınadır sesleri). Zâlim manasınadır. Bu bir hadisi sahihtir. Fakat muhakkikini İslâmiyeden (İslâm âlimlerinden Teftazani ile sairlerinin tetkikatına nazaran bu hadiste beyan buyurulan hilâfetten maksat, kâinatın tariki terbiyeye şevki ve ehli İslâmın irşadı hususunda resulüllaha veçhi tam üzere ahkâmın tenfizi (hükümlerin uygulanması) hususunda Hazreti Peygambere niyabetten (vekillikten) ibaret olan hilâfeti sûriye (şekli hilafet) değildir. Yani bu, hilâfetin mahiyetini selbedici (inkâr eden) bir hadisi şerif değildir. Fakat hilâfet büsbütün münselip, mündefi

(kaldırılmış, def edilmiş) değildir. Bundan sarfınazar, malûmu âlileridir ki, nasbü imam ümmet üzerine vaciptir, sözü bir kaidei hükmiyei kelâmiyedir. Yani halife veya imam dediğimiz zatı, ümmet intihap edecek ve bu intihap ümmet üzerine vacip olacaktır. Ehlisünnet ile merhibei şii ve havariç fırkaları vücubu imame (yönetimin gereğine) kaildirler (razı/yatkın). Yalnız merhibeler şeklen muhaliftir. Onlar nasbü imamı ümmet üzerine vücubü aklî ile (akıl gereği) vaciptir derler. Havariçten bir fırkada... (Esastan bahsediniz sesleri). Müsaade ediniz.

Herhangi şekli hükümette olursa olsun bizim için korkulacak bir cihet olmadığını arzetmek ve bunun için bir kanaat husule getirmektir ve bütün açıklığıyla meseleyi arzetmektir. Eğer arzu ederseniz bendeniz hulâsa olarak zatılâlilerine arzedeyim. Havariçten bir fırka efendiler umuru âmmenin (kamusal işlerin) cumhuriyet usuliyle hal ve idaresi taraftarıdır. Fakat bu merduttur. Hakkında da birçok delâil mevcuttur. (Gürültüler).

RAGIP B. (Kütahya) – Hilâfetin aleyhinde bulunan yoktur.

EMİR. Pş. (Sivas) – Lafı kesmesinler efendim.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) – Bu madde konmazsa mahzuru nedir?..

BASRİ B. (Devamla) – Efendiler, İslâmiyet eşkâli Hükümetten, eşkâli malümei Hükümetten (bilinen hükümet şekillerinden) hiçbiri hakkında bir nassı kat'ı (kesin yargı) ıstar etmemiştir. Yalnız Hükümetten İslâmiyetin aradığı şey adalettir ve yalnız imam tabir edilecek zatın haiz olduğu şerait meselesidir. Bu şerati haiz olduktan ve adalet temin edildikten sonra, yine esasatı diniyemiz dairesinde bu "hilâfet badettahlis (kurtarıldıktan sonra) vaz'ı meşruunu ahzeder" demekle ve kolaydır. Takdim ettiğimiz takrirde "makamı hilâfet badettahlis vaz'ı meşrunu ahzeder" demekle biz asrın icabatına, şer'in muktaziyatına muvafık bir hilâfet kastediyoruz – ki buna lehtar, aleyhtar olmak üzere ikiliği gösteren hiçbir cereyan yoktur. Bu kere efendiler, makamı hilâfet tabiriyle biz hilafet namı altında icrayı saltanat ve tasaltun eden zâtı kastetmediğimiz için bu maddenin ona matuf olmadığı anlaşılıyor. Saniyen; vaz'ı meşruunu ahzeder, dediğimiz bu maddeyi programa dercetmekten (almaktan) mütevellit bütün dedikodular nihayet bulmuş olur ve aynı zamanda hukuku esasiye icabatına göre bir tesir icra etmeyeceği gibi, âlemi İslâm üzerinde de pek iyi bir tesir icra edeceği muhakkaktır. Binaenaleyh bu maddeyi biz programa koymakla hem memleket dâhilinde ve hem âlemi İslâmiyette vukuu muhtemel dedikodulara nihayet vermiş ve bir ucubeden ibaret olan şimdiki müşküle karşı bir darbe vurmuş olacağız. Binaenaleyh bu maddenin ilâvesi vukuu muhtemel dedikodulara nihayet vereceği ve pek iyi bir tesir icra edeceği için bunun programa aynen ithalini heyeti umumiyeden rica ederim. Silsilei maruzatımı kestiniz. Onun için maksatlarımı lâyikiyle arzedemedim. Binaenaleyh maksatlarım bundan ibarettir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Arkadaşlar, bu noktadan Cenabı Hak âdil, âkil, kâmil bir padişah bir halifei müslimin maatteessüf muahedeyi imzalamakla kendi kendilerini hal'ettiler. (Gürültüler).

RAGIP B. (Kütahya) – Bu bir cinayettir... Üçüncü maddeyi okudu. (Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından...) ilâh. (Hilmi Beyin takriri). Saltanat makamı istihlâsiyle vaz'ı meşruunu alacak.

BASRİ B. (Karesi) – Aynen o, padişah yoktur, hilâfet vardır.

MESUT B. (Karahisari Şarki) – Bahse hacet yoktur. Padişah kim olacak diye burada bahse hacet yoktur. Bilâhare mevzubahs olacak, padişah kim olacak? O, vaziyet tahakkuk ettikten sonra hallolunacak bir meseledir. Binaenaleyh bu hilâfet meselesi yalnız Türkiyeye ait değil, belki üç yüz milyon İslâma aittir. Yalnız bizim sözümüzle iş bitmez. Zaten Kanun-u Esasimizde münderiçtir (yer almaktadır). Fesholunduğuna dair tarafımızdan bir madde yazılmamıştır. Onun için bunu münakaşaya hacet yoktur. Yalnız dördüncü madde yerine kaim olmak üzere bendeniz bir madde teklif ediyorum. Mademki kabul olunmuştur.

REİS – Hilâfete ait kısmı kabul ettiniz, niçin itiraz ediyorsunuz? Efendiler; üç yüz milyonu bize rapteden bir meseleyi burada müzakere etmek caiz değildir. Bugün Hindistan bizi İslâmiyet noktai nazarından müdafaa ediyor.

BİR MEBUS B. – Yanlış hareket ediyorsunuz. Kaldıracağız, din yok...

ÖMER LÜTFİ B. (Siverek) – Vakit zayi ediyoruz. Dördüncü madde yerine kaim olmak üzere iki üç madde teklif etmiştim. Yani beşinci maddeye geçilmezden evvel iki üç madde teklif etmiştim, okunsun. Kabul olunursa dördüncü madde yerine kaim olmak üzere o madde okunsun... Hiç hafi müzakere cereyanına mahal yoktur. Badehu alenî müzakere cereyan etsin. Hafi celsede müzakere etmeye lüzum yoktur. (Okuyun da yazalım, nedir sesleri), (Ya sesleri).

HAMDİ B. – Efendim, hükümet bize verdiği halkçılık programında beşinci madde olarak şöyle bir şey kabul etmişti. Diyordu ki; "Hilâfet makamının tahlisına muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra padişah ve halifei müslimin kavanini esasiye dairesinde vazı muhterem ve mübeccelini (saygıdeğer ve yüce konumunu) ahzeder." Şimdi efendim, bendeniz de encümende samiin sırasında bulundum. Encümen bu maddeye lüzum görmedi. Encümen de bunda ihtimal ki haklı idi. Çünkü diyordu ki, zaten hukuku esaside padişahın mevkii mahsusu muayyendir. Binaenaleyh buraya derce mahal yoktur. Yani bunda encümen dahi hulûsu niyetle hareket etmiştir. Şüphe yoktur. Yalnız bu Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kanunu Esasî Makamındadır. Yani Kanunu Esasî mahiyetindedir. Burada bu yapacağımız Teşkilâtı Esasiye Kanununun makamı hilâfet ve saltanat hakkında sâkit ve sâmit (sessiz ve suskun) kalmasının dâhilen fena tesirler yapacağına kailim. Bunu vesile ittihaz ederek aleyhimizde tahrikâtta bulunmaları ihtimalini düşü-

nerek arzediyorum. Onun için hükümetin teklif ettiği bu maddenin aynen beşinci madde olarak kabulünü teklif ediyorum. (Kabul, kabul sesleri).

RAGIP B. (Kütahya) – Efendim, evvelce de bir celsei hususiyede bu mesele lüzumu kadar tavazzuh ve tenevvür etmiş (açıklanmış ve aydınlatılmış) idi. Bir kere makamı hilâfet ve saltanata ait bu encümeni mahsus mazbatasında bir şey yok değildir. Bilâkis bakınız heyeti âliyenizce bu programın müzakeresine başlandığı (zaman müzakerata mesnet teşkil eden) (1) baş taraftaki beyannamede Türkiye Büyük Millet Meclisi millî hudutlar dâhilinde hayat ve istiklâli temin ve hilâfet ve saltanat makamını tahlis edeceğini gayet sarih olarak büyük milletin maksadını gösteriyor. İkincisi efendiler, bunun ahkâmı münderecesine (içerdiği hükümlere) muhalif, mugayir olmayan Kanun-u Esasinin mevaddı sairesi de tamamen mer'i ve câridir. Onlar da tadil edilmiyor. Biliyorsunuz ki Kanun-u Esaside mevaddı müteaddide (çeşitli maddeler) ile hukuku saltanat ve makamı hilâfetten bahsolunuyor. Binaenaleyh bu hilâfet meselesi, saltanat meselesi nazik bir meseledir. Bununla lüzumundan ziyade iştigal herhalde muzırdır. Memleketi çirkin vadilere sürükler. Her yerde hilâfetten, saltanattan bahsetmek siyaseten muzır olduğunu evvelce anlamış, tenevvür etmiş idik. Evvelce bunu anlamıştık, istirham ederim. Bunu kâfi görelim, her vakit ve her vesile ile fırsat düştükçe Meclisi Âliniz makamı hilâfetin, makamı saltanatın tahlisi maksadiyle Meclisin teşekkül ettiğini ilân ediyoruz. Kezalik tekrar ediyorum. Beyannamede musarrahtır ki her türlü vesaitle neşir ve ilân edilmiştir. Binaenaleyh mevaddı esasiyede bu madde varken başka bir maddeden bahsetmek zaittir.

Beyannamede bu sarahat varken tekrar makamı hilâfet ve saltanat diye bir madde ilâvesi zaittir zannediyorum. Aynı zamanda siyaseten muzırdır efendiler... Vakıa kavanini esasiye bir kısmıdır. Fakat heyeti umumiyesi değildir. Yani bu mevaddı kanuniyeyi tatbik etmiş olmakla elde mevcut olan...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) – Efendiler, mevzubahs olan mevaddı kanuniye vakıa mevaddı kanuniyemizin bir kısmıdır. Kanun bugün için tespit edilmek lâzım gelen bazı nikatı nazarı ve bilhassa teşkilâtı dâhiliyeye ait bazı hususatı ihtiva ediyor. Fakat bununla bütün kanunlarımızı elde mevcut olan Kanun-u Esasimizi külliyen ilga etmiyoruz. (Bu mevaddı kanuniye bugün için tespit edilmek lâzım gelen nikatı nazarı ihtiva etmemektedir) (2) Binaenaleyh bu mevaddı kanuniyenin içinde ve başında mutlaka pek mühim ve nazik olan hilâfet ve saltanat meselesiyle iştigal etmeyi bendeniz de muvafık görmüyorum. Bütün kanunlarımız tamam olmuyor. Bundan sonra ihtiyacat bizi icbar ettikçe birçok mevaddı kanuniye şeraiti lâzimesiyle (gerekli koşulları ile) isdar olunacaktır (çıkarılacaktır). (Hilâfet ve saltanat) (3) mahfuziyeti zaten birinci esasımızdır. Hakikaten düşündüğümüz halâsı hakikiye (gerçek kurtuluşa) vusul için, arzettiğim

veçhile makamı hilâfet ve saltanata olan merbutiyetimiz ve o makamın bütün şeraiti lâzimesiyle mahfuziyeti birinci esasımızdır. Bu İslâm dünyasının istinatgâhı olan rabıtai hakikiyesini tesise birinci derecede medar olan (yararı dokunan) bu makamı ihmal etmek hiçbir vakitte kârı akıl değildir. Ve bunu bizden zorla almak mümkün değildir. Gayeye vusul için arzı ihtiyaç ve iftikar eylediğimiz (ihtiyacımızı ortaya koyduğumuz) kuvvetler birinci derece İslâm dünyasıdır. Bu İslâm dünyasının ikide birde Meclisi Âlinizin hilâfet ve saltanat, halife ve sultan meselesiyle iştigal etmesinde mehazir vardır. Bu mahzurları şimdiye kadar fiiliyatiyle gördük. Bunu bizden zorla almak isterlerse her türlü mücahedeyi yaparız, ikide birde Meclisi Âlinizin (bu mesele üzerinde müzakere ve münakaşa açması caiz değildir kanaatindeyim. Bugün bu makamı işgal eden zat) (4) bu millet ve memleket için hain bir adamdır. (Alkışlar). Müsaade buyurunuz beyim. Hain bir adamdır. (Alkışlar, bravo sadaları). Meclisi Âlinizde şimdiye kadar pek büyük ve cidden tarihî cüretler gördük. Maatteessüf şimdi makamı hilâfet ve saltanatı işgal eden zat bu millet için hain bir adamdır. İspat ettiniz ve bu milletin bütün mukadderatına bütün manasiyle vaziülyed olduğunuzu (tasarruf ettiğinizi) ispat ettiniz. Bunun sayesinde bize bütün dünya, bütün düşmanlarımız atfı ehemmiyet etmektedirler (önem vermektedir). Bu Meclis cidden tarihî hizmet ve cesaretler göstermiştir. Bu tezahürat ile bir milletin mevcudiyetini izhar ettiniz. Dünyada büyük inkılâp yapan ve büyük kuvveti olan devletler, bilhassa bugün fevkalâde müsait şeraitle temas ve irtibat hâsıl olmuştur.

Evvelce Ruslarla kardeşlik (ahitnamesi imzalayanlar dahi bugün bizimle anlaşmak) (5) mecburiyetinde kaldılar. Düşmanlarımız dahi dünyada büyük inkılâp yapan, büyük kuvvet yapanlar bu sayede bugün o küçük kalmış askerî, siyasî (kuvveti zayıflamış görünen devletimize) (6) bütün manasiyle ittifakı teklif ediyorlar. (Alkışlar). Bizim ve sizin Heyeti Âliyenizin ve temsil ettiğimiz milletin kuvvet ve kudretinin maddeten tezahürü sayesinde Azerbaycan –Hariciye Vekili sureti mahsusada (özel şekilde) arzı malûmat edecektir– ittifak teklif ediyor. Evvelce Ruslarla bir kardeşlik ahitnamesi aktedilmişti. Hedaya ve behaya (bağışlar ve hediyeler) ile Azerbaycan bütün manasiyle ittifak teklif ediyor, âdeta tahtı himayemizde olmak üzere... (Alkışlar). Bütün bunlar milletin mevcudiyeti anlaşılmaktan neşet eder. Bu münasebetle bu hususu da arzetmiş oluyorum. Meselâ, burayı teşrif etmiş olan zevatı âliye vardır. İzzet Paşa, Salih Paşa Hazretleri, diğer taraftan bizi imhaya çalışan İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve onlarla beraber İstanbul'da bazı menfi insanlar vardır. Fakat bittabi bizim vaziyetimizi bilmediklerinden ve orada tamamen iğfal edildiklerinden, herhalde iyilik yapacağız diye mevkii iktidara gelmişlerdir. Onlar da bizimle ilk temasında hakikati anlamışlar. Bunlar bütün hüsnüniyetleriyle ve samimiyetleriyle bize ha-

dim, bize nâfi olmak için (hizmet ve yardım etmek için) bir heyet teşkil etmişlerdi. Şimdi böyle iken bir hafif noktamız olmuştur. Şimdi görüyorum ki onu tevsi ve tezyit edecek (yayacak ve arttıracak) bazı zihniyetler vardır. O da halife ve sultan hakkında çok söz söyleniyor. Arzeylediğim üzere bütün kudreti idrak etmiş ve serian yürümek lüzumuna kail olmuşlardır. Şimdi vaziyet böyle iken bu istikamette devam etmek menfaatimizi müeddidir (doğurur). Çünkü halife ve padişah sıfatını takınmış olan kimsenin bu milleti iğfal, ifsat etmek (aldatmak ve karışıklık çıkarmak) için bizzat iştigal eylediği birtakım teşkilâtı mefsedetkârane (bozguncu örgütler) vardır. Bu teşkilât o ifsadata kendisinde cüret gören bir adam merfudur ve merfu olacaktır. Bizi reddetmek kârı-akıl değildir. Belâhettir (ahmaklıktır). Halbuki hakikati hal böyle değildir. Bu millet her şey yapar, kendi mukadderatını muhafaza etmek için ve bunun fevkinde ona da hürmet ve riayet eder. Onun da hukuku meşrua ve mahfuzasını tanır. Onun hukuku meşruası bu milleti imha ve izmihlale düşürmek değildir. Cüret ve cesaret gördüğüm şununla anlaşılıyor.

Bu milletin zihniyetinde; mutlaka padişah ve halife olan zatın emrine bilâkaydüşart ve bilâtefekkür itaat etmek mecburiyetinde bulunduğundan dolayı bunu avucumuzda tutalım ve istediğimiz şeyleri kendimiz emrettirelim. Fakat biz bu iş ile oynamazsak düşmanlarımız da görürler ki İngilizler ve İngilizlerle beraber çalışan düşmanlarımızın bütün ümitleri mahvolacaktır. Bundan dolayı bizim için eseri za'f olacaktır. Zaten beyanname tarzında bazı kabul edilmiş esaslarla bu maksadımızın temini için mahfuziyeti zikir ve bütün dünyaya ilân ve hatta bütün yeminlerimize ilâve olunmuştur.

VASFİ B. (Karahisarı Şarki) – Teklifimiz "makamı mukaddese badettahlis vaz'ı meşruunu ahzeder." tarzında idi. Bundan maksadımız icap eden tesiri yapmaktır. Ve bu maddelerin başına böyle bir madde koymaya ihtiyaç yoktur. Bugünün meselesi olarak iştigal etmek lâzım değildir.

BASRİ B. (Karesi) – Zatıâlileri de tasdik buyurursunuz ki şahıs için bir şey mevzubahs değildir. Maksadımız bir hüsnüniyetten ve memlekette böyle bir dedikodu hâsıl olmasın içindir. Anadolu dâhilinde hem de âlemi İslâmda iyi bir tesir icra eder zannederim. Vazı meşruunu iktisap eder demekle zuhuru muhtemel olan dedikodulara nihayet vermek demektir. Bittabi bunu vermediğimize kanisiniz ve heyeti muhtereme de kanidir. Halife namı altında icrayı mefsedet (bozgunculuk) eden bir zata hilâfet vazı meşruunu alır demekle o zat üzerinde...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) – Müsaade buyurur musunuz? Bu meseleye temas edersek bu mesele bu kadar ifade ve ikmal edilen bir mevzu değildir. Bu mesele, vasi, nazik ve mühim meseledir. Bugün fiilen tatbik etmek üzere yaptığımız birtakım mevaddı kanuniye vardır. Bunlara buna mümasil (ben-

zeyen) bir ifadeyi koyunca bize sorarlar, (Halifeniz nerededir? Halifeniz esir midir? Nerededir) (7) halife ve padişahınız?

Ne cevap vereceksiniz?.. Esir mi diyeceğiz? İşte ulema ve fuzelâyi kiramımız (yüce âlim ve bilginlerimiz) vardır. Esir olan adam padişah olamaz. Biz ötedenberi diyoruz ki, halife ve padişahımız kuvvet ve kudreti şeriyesini istimalden memnudur (şer'i kudret ve iktidarını kullanmaktan men edilmiştir), hainane (haince) hareket ediyor. Binaenaleyh bu mesele ile iştigal caiz değildir. Nerde bizim halife ve padişahımız deriz ve bugün ya onu tanımak lâzım veyahut onun yerine derhal birisini ikame etmek lâzım gelir, buyurursunuz. Binaenaleyh bu işi böyle muğlâk yapmak halife ve padişah nerede, makamı hilâfet ve saltanat nerededir, esirdir yahut kudret ve kuvvetini kullanamaz dersek ilga ederiz. İçinden çıkamayız. Sonra ufak bir madde ile içinden çıkamayız. İrtibatı nedir, hukuku nedir? Onlar için kanun yapmak lâzım gelir.

BASRİ B. (Karesi) – Efendim; maksadımızı arzettik. Bu mesele ile zaten iştigal etmiyoruz. Böyle bir maddeye böyle bir maddenin ilâvesini tasavvur ettik. Onun için takdim ettik. Mademki böyle bir mahzuru siyasî vardır, biz de vazgeçiyoruz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) – Yani biz kabul ediyor ve herkese de ispat ediyoruz ki makamı hilâfet ve saltanatı biz de hiçbir vakit başımızın üzerinden atamayız ve Meclisi âlinizin ilk veya ikinci celsesinde zaten resmen ve sureti kafiyede bu mevzubahs ve müzakere edilecek. Atiyen ise beyannamede de zaten makamı hilâfet ve saltanata karşı olan vaziyetimiz resmen ifade edilmiş bulunur. Buyurduğunuz mahzur düşmanlara cevap verebilir zannındayım. Fakat meselenin esasından halline girişilecek olursa hem içerisinden çıkamayız, hem de düşmanlarımıza tereddüt ve şüphe ilka ederiz (bırakırız). Binaenaleyh mevzubahs edilmemek ehvendir (yeğdir).

BİR HOCA – Bir sual soracağım. Beyannameler neşredildiği vakit halifeyi kurtarmak zihniyetiyle halk arasında koşarken bir beyannamenin beş bin rubleye satıldığını bizzat müşahade ettim. Bu derecede bizim siyasetle teveggülümüz yoktur ve onların emsali birçok kötü eşhasın elimizden çıkmazsa fenimelittatlûp (hilafetin ipkasının (kaldırılmamasının) hem milletimiz) (8) hem âlemi İslâm üzerinde bu derece azim tesiri vardır. 1300 senedenberi bu câridir. Hatta bundan dolayıdır ki Bolşevik Hükümeti Cumhuriyesi de bizi kendisiyle beraber olmakta fevkalâde menafi görüyor. Bir mesele arzedeyim. Şark ordusu hususî teşkilâtı mahsusa kumandanı, Batum halkı, haziranda Gürcilerle iki cephede harp ediyordu. Malûmu devletleri bu zatıâli de cepheyi tanzim ediyordu. İçimizde pek çok zevat vardı. Usul ile işaret etmişler ki bu sivil Türkiye'den gitmiş, bunun çarei halâsı halife değildir denilmiş. Bu da müşahedatımızdandır. Buraya gelen hepsi kemali samimiyetle gelmiştir. O takrirde dainizin de imzası vardı. Bir İngiliz zaiemesinin

muvacehesinde (kefilin karşısında) intihap olunarak Meclisi Âlinizde bulunmakla müftahiriz. Bütün tarihimiz bundan mukaddes bir gün geçilmemiştir. Maksat birdir. Bunlara şu tesir yapılsın içindir, ilâve edilsin mi edilmesin mi demektir. Maruzatım bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) – Bir de hususî, yani mahrem görüşülüyor. Umumî maruzatım meyanında tekrar arzetmek istiyorum ki bize iltihak eden (katılan) zevatı âliyeye dair bazı arkadaşlar biliyorlar ki eskiden buraya bir itilâf yapmak için bir heyet geliyor. Bu heyet nedir ve mahiyeti ne olacaktır diye bazı arkadaşlar benden hususî olarak sormuşlardı. Ben de zamanı gelince arzı malûmat ederim demiştim. Efendim, İstanbul'da yeni heyet teşekkül eder etmez, İzzet Paşa buraya hususî bir adam gönderdi, bendenizle temas etmek üzere. Fakat elinde bir vesika yoktu. Şifahî temas etmek üzere o geldi. Bundan mana istihraç olunamıyordu (anlam çıkarılamıyordu). Biz bu zat ile buradaki vaziyetimizi, eşkâlimizi mufassal notlar yaparak kendilerine gönderdik ki, vaziyetimiz tenevvür etsin. Bu notları hemen almazdan evveldi ki, doğrudan doğruya, bilvasıta bana bir telgraf gönderdiler. Bana bilvasıta orada yine mülakat arzu ediyordu. Biz düşündük. Maksadımız falana düşmanlık etmek değildir. Maksadımız memleketin saadet ve selâmeti hakikiyesidir ve bunun da muayyen bir hudut dâhilinde istiklâlinin mahfuziyetiyle kaim olacağını düşündük. Binaenaleyh bizim hayatımıza sui kastetmekten ve bizi esir ederek rezil etmekten sarfınazar olunduğu gün biz en koyu düşmanımızla anlaşmaya hazırız. Bu itibarla bu yeni heyet erbabı namus ve hamiyetten müteşekkildir. Bunların emirsiz bu mevkie gitmiş olmaları ihtimali olmadığı birçok dimağlarda düşünülmüş idi. Biz de öyle olmak ihtimalini nazarı dikkate alarak bu temas tarikini reddetmek istemedik. Yalnız böyle bir temasın bizim için muzır olması ihtimali de vardı. Çünkü ötedenberi garpten hiçbir şey görmedik. Rus Hükümeti Cumhuriyesinden maddeten muavenet (yardım) görmekteyiz ve birtakım münasebatı siyasiye ve uhuvvetkârane (siyasi ve kardeşçe ilişkiler) tesisiyle iştigal etmekteyiz. Bunlar bizim garp emperyalizmi ile olabileceğimizi düşünerek bizim hakkımızda müstereddit bir vaziyet aldılar. Binaenaleyh garpte böyle bir temasta bulunmak için ne o mühim faideyi biliyorduk. Berideki ümidi daha faideli buluyorduk. Bunlara rağmen bu teması kabul ettik. Yalnız fevkalâde mahrem olmasına dikkat etmek istedik. Onlar da bu temasın mahrem olacağını söylüyorlardı. Hâlbuki daha buraya adam gelmezden evvel İngilizler, Fransızlar bunu neşrettiler, telgraf çektiler. Henüz biz cevap vermeden dünyaya programlar neşrettiler ve en nihayet nasıl bir şekil hâsıl oldu. Biz aciz ve dehalet edecek (sığınacak) yer arıyormuşuz. Onlar da lütfen kabul ediyorlar. Pekâlâ, dedik. Bu Rusya'da anlaşılınca derhal vaziyet aldılar ve bize göndermekte oldukları silâh, cephane ve parayı tevkif ettiler. Derhal tedbir almaya başladılar. Bu

vaziyet karşısında kaldığımız vakit heyette Bileciğe gelmişlerdi. Ben de başka bir mesele için –bunun için değil– belki bilen arkadaşlar vardır... gitmek mecburiyetinde kaldım. Cephe işleriyle meşgul iken bunların geldiklerini işittim. Eskişehir'e gitmiş idim. Tekrar geri geldim ve bunları dinledim. Malûmu âlileridir. İzzet Paşa, Salih Paşalar, süferadan (elçilerden) Hüseyin Kâzım, Fatin Beyler. Bu zevat ile iki şey yaptık. Birisinde ben yalnız İsmet Bey'le görüştüm. Büyük Millet Meclisi âzasından Hakkı Behiç ve Celâl Beyler vardı ve Heyeti Vekileden Celâl Bey vardı. Kılınç Ali Bey de vardı. Onları da beraber bulundurdum ki daha iyi istişare edeyim. Efendim tekmil bu zevat, bu zavallılar kendi evlerinde tahtı tarassut ve tehdit ve terzilde (gözetleme, tehdit ve aşağılama altında) bulundurulmuşlardır. Ellerine İngiliz veya Fransız adamlarının verdikleri kâğıtta her şey bitmiştir ve biz de burada birbirimizin başını kırıyormuşuz. İnhilâl etmek üzereyiz. Bu namuslu insanlar kendileri bitmiş, İstanbul bitmiş, İstanbul ahalisi mahvolmuş, Anadolu ahalisi mahvolmuş ve bunlara da delâlet (kılavuzluk) edelim zihniyeti hâsıl olmuş ve yine İngilizlerin vesairenin delaletiyle mevkii iktidara gelmiş ve bu işi halletmek için, yani bizi daha fazla kırılmaktan sıyanet (korumak) için (buraya gelmişler. Fakat) (8) bizim hududa girer girmez bu fikirlerinin gayet vahi (anlamsız) olduğunu büyük şükranlarla anlamışlar. Diğer taraftan malûmu âlileri bir buçuk sene evvelinden beri benim bu şahıslara hürmetim vardır. Bu işlerde daima kendilerinin noktai nazarlarına, mütalâalarına iştirak etmişimdir. İddia ediyordum ki Meclis İstanbul'da toplanırsa tecavüze uğrar.

Salih Paşa Hazretleri bana rapor veriyorlardı ki; bu katiyen vaki olamaz. Hiçbir milletin mümessillerine tecavüz edecek namussuz bir devlet, bir millet olamaz. Binaenaleyh bu nasıl olur ve olacaktır bu iş? Binaenaleyh bütün hatalarını müdrik olarak; size karşı kara hatalarımız vardır diye itirafatta da bulunmuşlardır. Mamafih münakaşa edildi. Ne ümit edersiniz İngilizlerden? Bir ümidiniz varsa söyleyin. Bunlar hiçbir İngiliz ve Fransızlarla görüşmemişlerdir. Bunlar da kimse ile siyasî ve diplomatik konuşmamışlardır. Bundan sarfınazar, fakat ne memul edersiniz (umarsınız)? Hiçbir şey memul edemiyorlar. Biz, Sevr muahedesini parçalamış ve bunun parçalanması için kuvvetimizin idamesine (gayret sarfediyoruz ve) (9) günden güne emniyetimiz artmaktadır ve derhal yapılacak şey yoktur, dedik. Onlar en kuvvetli vaziyette bulunuyorsunuz ve teessüf ederiz ki biz buradaki vaziyeti bilmiyorduk, dediler ve bu zararı tazmin etmek için çok uğraştık ve onlarla görüşmekte iken bile bu hatanın tashih olunup olunmadığına (düzeltilip düzeltilmediğine) dair henüz malûmat... En son malûmatı mütalâa edeceğiz. O tarafını beraber hallederiz. Söylediğim gibi sui zan (kötü düşünce) bertaraf edilmiştir. Azerbaycan böyle bir ittifak teklif ediyor. Hülâsa şarkta ittifak vardır. Garpta kara ve müthiş bir pençe berdevamdır. Kendilerine dedim, ne yapalım: Bütün teşeb-

büsatınızı tetevvüç ettiği (taçlandığı) bir sırada pek mes'uduz ki Heyeti Âliyenize temas ve milletin ağuşuna iltica ettikten sonra milleti içinden vurmak için çalışan hain bir padişahın hatırı için dönemezler. Bunlar bunu gayet vazih (açık) bir surette bildiklerinden gelmişler ve bize iltihak etmişlerdir. (Alkışlar).

REİS – Paşa Hazretleri, Vehbi Bey bir şey soracaklar.

VEHBİ B. (Karesi) – Bir şey sual edeceğim efendim. Bu Rusya Sovyet idaresinin –Bu seyahat esnasında sesim kesildi. Fena telaffuz ediyorum– Rusya Sovyet idaresinin sorduğu sualler dostane bir tarzda ise buna diyecek yok. Fakat herhangi bir şekilde bizim için evvelce beyan buyurduğunuz veçhile her şeyden evvel hedefimiz istiklâl ve istikbalimiz olmasına nazaran böyle kendi memleketimizin bir kısmı addettiğimiz İstanbul'dan gelen adamlardan şüphelenerek bize karşı vaziyet almaları ne dereceye kadar şayanı nazardır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) – Müsaade buyurunuz izah edeyim. Hududu millimiz dâhilinde bulunan İstanbul vilâyetimizden erbabı namus ve hamiyetten falan veya falan zat buraya geliyor denildiği zaman mesele yoktur. İngilizler ve Fransızlarla uyuşarak Ferit Paşa kabinesi iskat edilmiş (düşürülmüş) ve yerine Anadolu'yu avucuna alabileceğini vadetmiş olan bir heyet getirilmiş. Yine İngilizlerin marifet ve vasıtasiyle Anadolu ile anlaşmak üzere memur edilmişlerdir ve Anadolu Hükümeti de bu itilâf zemini üzerine anlaşmayı kabul etmiştir. İşte efendim şekil budur. Bununla beraber hiç kızmamışlardır. Yalnız istediğiniz siyaseti anlayalım, demişlerdir. İstediğiniz adamlarla görüşebilirsiniz ve istediğiniz siyaseti takipte serbestsiniz, demişlerdir. Para veriyoruz, silâh veriyoruz, cephane veriyoruz. İlkbahara kadar fırkalar vait ediyoruz. Hiç olmazsa bizi siyasetinizden haberdar ediniz dediler.

VEHBİ B. (Karesi) – Bir noktayı istirham edeceğim. Bendeniz demek istiyorum ki yalnız bize para, mühimmat, levazım göndersinler. Başka bir şey istemeyiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) – Efendiler; her şeyde olduğu gibi belki ahlâkiyat noktai nazarından da kuvvet nazarı dikkate alınmalıdır. Arkadaşlıkta ve kardaşlıkta dahi kuvvet muvazenesini (güç dengesini) nazarı dikkate almak lâzımdır.

Zaif (zayıf) olan kavi (güçlü) olanın mutlaka mahkûmudur. İnsanlık, adalet, bütün prensipler, kaideler ikinci derecede kalır. Her şeyden evvel kuvvettir. Binaenaleyh bizim halâsımız için bize vukubulacak muavenetler gayemizi ihlâl etmeyen ki istiklâlin mahfuziyeti için kendi kuvvetimize istinat ettiğimizi ispat etmektir. Bize muavenet etmek için gelecek kuvvetler bizi yutacak kadar olursa yutar. Bu sebeple vekilleriniz gayet dikkatli ve vesveseli, bu ciheti nazarı dikkatte tutmaktadırlar. Evet, bizim için hakikaten kuvvet, insan menabiimiz (kaynağımız) vardır. Daha fazla silâh, cephane paramız olursa kuvvetimizin iki üç mislini daha

ikmal edebiliriz. Hariçten kuvvet gelmesine ihtiyacımız olmayabilir. Hatta ecnebi denilebilecek kuvvetin gelmesine o kadar lüzum yoktur. Meselâ Azerbaycan istiklâlini tam manasiyle istihsal ve istirdat etmiştir (tekrar elde etmiştir), İslâmdır ve bize cidden kalbi ve vicdanî rabıtalarla merbuttur. Zaten ittifak yapacağız. Bizim için faidelidir. Bizi yutmak isteseler de biz onları yutarız. Faraza Kafkasya'da İslâm kuvveti kendiliğinden teşekkül etmiş. Meselâ İslâm kuvveti olarak bir fırka veya iki fırka süvari gelirse makbule geçer. Bir defa İslâmdırlar, yutmak istemezler. Bu cihet çok düşünülmektedir. Bendeniz bir tarihte Bulgarlarla Türkiye arasında askerî bir plan yapmaya memur olmuştum. (Osmanlı Hükümeti tarafından yapılan vaatte) (10) bütün Türkiye ordusu Bulgaristan'a muavenete hazırdır, deniliyordu. (Bulgarların cevabı:) (11) Bizim kuvvetimiz kâfidir. (Çünkü yutulmaktan korkuyordu.) (12) (Bulgarlar, Meclisimiz teşekkül ettikten sonra,) (13) Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdinde müracaatta bulundular, muahede yapalım dediler. Kendisi müstakil bir devlet olarak, sefiri de o namla geliyor. Geçenki izahatta biraz vaziyetimiz karışık dediler. Dedik ki; vaktimiz yoktur, çabuk cevap veriniz. Müspet cevap verdiler. Derhal heyeti murahhasanızı gönderiniz, kendileriyle (bir muahede) (14) yapalım, dediler. Yalnız bunlar Ruslarla bir ahitname yapmışlar. O ahitname bizce şayanı dikkat görüldüğünden onlara kat'î cevap vermeden biraz vakit kazanalım, dedik ve bu müddet zarfında ahitname münderecatını (içeriğini) Rusya'dan aldık. Ancak bir noktası mühim görüldü. Bunu anlamak bilâhare anlaşmak istiyoruz.

SALİH Ef. (Erzurum) – Bu maddede bir halife meselesi uzayıp gitmektedir. Ben zannediyorum ki bu bir aile meselesidir. Dalbudak sarmış olan bu şecereyi...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) – Zannediyorum ki böyle bir şey yoktur. (Gürültüler), (Öyle bir şey yok sesleri).

SALİH Ef. (Erzurum) – Fakat Paşa Hazretleri bunun kurumuş dallarını kesmeyecek miyiz?

REİS – Efendim müzakere kâfi, takrir sahibi beyefendiler de takrirlerini geri alıyorlar. Şu halde Paşa Hazretlerinin beyanatını kâfi görerek celsei hafiyeye nihayet verilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın! Kabul edildi efendim.

Kapanma Saati: 5.35

İKİNCİ CELSE
Açılma saati 3,45 badezzeval
REİS – İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyfendi
KÂTİP: Feyyaz Ali B. (Yozgad)

REİS – Celse küşat edildi. Teşkilâtı Esasiye kanun lâyihasının beşinci maddesini müzakere edeceğiz.

MESUT B. (Karahisarı Şarki) – Dördüncü madde yerine kaim olmak üzere benim bir teklifim var.

REİS – Dördüncü madde hakkındaki teklifler encümene gitmiştir. Oradan geldikten sonra müzakere ederiz. Malûmu âliniz müstaciliyet kararı yoktur. Birinci müzakeresindeyiz. Madde numaralarındaki tahallüfü (değişmeyi) ikinci müzakerede tashih ederiz. Şimdilik beşinci maddeye geçiyoruz.

HASAN HAYRİ B. (Dersim) – Müzakere başlamadan evvel Meclisi âlîye buna dair müracaatım vardır. Müsaade buyurursanız arzedeyim.

REİS – Madde okunsun da sıra ile söz vereyim. Beşinci madde okunacak dinleyiniz.

MADDE 5. – Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın âzalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak hakkını haizdir. Sabık heyet lahik heyetin içtimaına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin bir sene temdidi caizdir.

REİS – Bu kanun lâyihasiyle beraber müzakere edilmek üzere Karahisarı Şarki mebusu Mesut Bey'in bir takriri vardır. Heyeti celileniz beraber okunmasını kabul etmiş, okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Esbabı mucibesini şifahen arzeylediğim mevadı âtiyenin (aşağıdaki maddelerin) dördüncü, beşinci ve altıncı madde olarak Kanun-u Esasiye ilâve edilmek üzere müstacelen tabı ve tevzii ile tezekkür edilmesini (görüşülmesini) teklif eylerim.

MADDE 1. – Siyasi ve içtimai umdelerini milletin ruhundan alan Büyük Millet Meclisi halkın mâruz bulunduğu avamili sefaleti izale etmek, içtimai uhuvvet ve teavün hislerini tenmiye (arttırmak) ve takviye eylemek maksadiyle idarî, malî, iktisadi, içtimai mesaide lüzum göreceği teceddüdat (ıslahat) ve tesisatı vücude getirmek üzere tanzim edeceği kanunların; milletin temayülât ve ananat ve ihtiyacatiyle mütenasip olup olmadığını, ârayi umumiyei millete arz (halkoyuna sunulması) ve ekseriyetin tasdikına iktiran ettirmek (ulaştırmak) suretiyle, anlamadıkça mevkii tatbika vazından ehemmiyetle tevakki eder (sakınır).

MADDE 2. – Müceddeden (yeni baştan) kanun tanzimi, kavanini mevcudeden birinin tadili ve Büyük Millet Meclisince peyderpey neşrolunmakta olan kanunlardan bazılarının tarihi neşrinden itibaren iki ay zarfında milletin tasdikına arz ve teklifi, Heyeti Vekile ile Büyük Millet Meclisi âzasından her birinin ve efradı milletin hakkıdır. Gerek Heyeti Vekileden biri tarafından yahut Büyük Millet Meclisinin üç âzası canibinden (tarafından) ve gerek muhtelif vilâyet halkından âzami on bin, asgari iki bin beş yüz kişi tarafından vâki olacak her teklifin ârayi umumiyel millete vaz'ı mecburidir. Teklifatı vakıa Büyük Millet Meclisinin ait olduğu encümeninde tetkik ve Heyeti umumiyede tasdik olunduktan sonra kaleme alınan maddei kanuniye milletin ârayi umumiyesine arzolunur. Ekseriyeti mutlaka (mutlak çoğunluk) ile kabul olunursa düstürülamel (esas alınacak kural) olur.

MADDE 3. – İstiklâl mehakiminden maada (İstiklal Mahkemelerinden başka) gerek divanı harplerce ve gerek sair mehakimi nizamiyece verilen idam, nefyi müebbet ve nefyi muvakkat (daimi ve geçici sürgün) hükümleri Büyük Millet Meclisinin Adliye encümenince tetkik ve Heyeti umumiyece tasdik olunmadıkça hiç bir sebep ve bahane ile icra olunamaz.

Karahisarı Şarki Mebusu

Mesut

REİS – Efendim, mevzuu müzakeremiz beşinci madde ile Mesut Beyin teklifidir. Söz alan zevat: Hasan Hayri B., Sırrı B., Mesut B., daha arzu edenler isimlerini kaydettirsinler.

Hasan Hayri Bey buyurun.

HASAN HAYRİ B. (Dersim) – Efendim, dâvayı muhik ve meşruumuzun (haklı ve meşru davamızın) semere ve neticei kudsiyesini iktitaf (toplamak) için Meclisi âli iki mesele karşısında bulunuyor. Meselenin birincisi üç şartı ihtiva ediyor: Bu şartların da birincisi; sebat, ikincisi sebat, üçüncüsü yine sebattır. Meclisi âli ötedenberi buna azmetmiştir, ikincisi de cephelerde çarpışan, cephelerde vatan uğrunda fedayi can eden din kardeşlerimize bir ihtiyat kuvvetiyle onlara yardım etmektir. Bunun için de bu ihtiyat kuvvetten; Meclisi âliniz emin olabilir ki; yirmi bin, otuz bin kişilik bir kuvvetin Dersimde mevcut olduğunu arzederim. Bu kuvvetin biran evvel kabili istimal (kullanılabilir) bir hale getirilmesi iki şeye mütevakkıftır (bağlıdır). Birincisi; bu halkçılık programını biran evvel hitama erdirerek tatbiktir, ikincisi: Eğer bunun müzakeresi biraz uzun sürecek olursa Meclisi âliye takdim ettiğimiz takririn Heyeti Vekileye havale edilmesiyle biran evvel bir neticei haseneye (hayırlı bir sonuca) raptı hususudur. Bu iki şeyden hangisi olursa arkadaşlarımla beraber Heyeti âliyenize bu kuvvetin temin edileceğini vadediyorum.

SIRRI B. (İzmit) – Milleti mütemeddine (uygar ulusların) Kanunu esasilerinde münderiç kuyut ve şurut (kayıt ve şartlar) ile halli kabil olmıyan hâdisatı muazzama hususunda mutlaka âdiyen (her zamanki gibi) içtima eden Meclisi mebuslarının fevkinde, daha salâhiyettar (yetkili) bir Büyük Millet Meclisini akdi içtimaa davet ederler. Nitekim Bulgarlar (Turnova'da) içtima eden büyük Sobranyayı davet ederler ve buna mümasil (benzer) diğer milletler de millet meclisleri fevkinde olmak üzere, arasıra kanunu esasi ile halli kabil olmayan mevadın müzakeresi için, büyük meclislerini içtimaa davet ederler. Biz de aynı maksatla burada içtima ettik. Arzettiğim mesele, bendenizin hazır bulunduğum zamanda karar verilmişse tabii sözüm yoktur. Değilse, hassaten nazarı dikkati âlinizi celbederim. Binaenaleyh böyle fevkalâde meclislerde müzakere olunan mesaili mutallaka Kanunu esasi ile halli kabil olmıyan mesaildir. Onun için o Mecliste mesaili muazzama bir sene daha temdit olunur (sürdürülür). Hâlbuki biz meseleyi berakis (aksine) yapıyoruz. Bu büyük meseleyi; Meclisimizin şekli musaggarında (küçültülmüş şeklinde) müzakere ediyoruz. Tekrar nazarı dikkati âlinizi celbediyorum. Meclisimizin şekli musaggarında müzakere ediyoruz.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Bizim de ondan farkımız yoktur ki...

SIRRI B. (İzmit) – Diyoruz ki, Meclis iki senede bir içtima eder ve icabında bir sene daha temdit olunur... Biz bu sözü söyliyebilmek için Meclisimizin Heyeti umumiyesi münakit olmalıdır (Genel Kurulu toplanmış olmalıdır). Çünkü bu maddeye münafi, bu maddenin manasını tefsir edici aşağıda bir madde daha vardır: --Eğer tatvîli kelâm (sözü uzatmak) kabil ise; çünkü bunu kanunun heyeti umumiyesinde söylemek icab ederdi, sırası geçtiği için kasrı kelâm ediyorum (kı-

sa kesiyorum)– halbuki Meclisinizin Heyeti umumiyesine bu salâhiyet verilmelidir ki bu maddeyi müzakere edebilmeliyiz veyahut Heyeti umumiyesi münakit olduğu zaman müzakere edilmelidir.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Nisabı müzakere (toplantı yeter sayısı) kanununda salâhiyet vardır...

SIRRI B. (İzmit) – Bendeniz diyorum ki, bu meseleyi nisanda içtima edecek olan Heyeti umumiyede müzakere edelim.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Heyeti umumiye bu salâhiyeti bize verdi.

MESUT B. (Karahisarı Şarki) – Efendiler! Şimdi bizim kabul ettiğimiz madde mucibince "Bilâ kaydüşart hâkimiyet milletindir" dedik. Bendenizin ilâve etmek istediğim madde buna taallûk eder. Diyoruz ki, icra kuvveti ve salâhiyeti münhasıran Büyük Millet Meclisine aittir. Halbuki, bilâ kaydüşart hâkimiyet millette olunca bilâvasıta doğrudan doğruya milletin Hükümeti kabul edilmiş demektir.

Buna böyle bilâ vasıta Hükümet demekle; millet doğrudan doğruya hakkını alabilir, yani milletin hakkı teklife lâyik olması lâzımgelir. Bu olmazsa, bunu vermediğimiz takdirde "Bilâ kaydü şart hâkimiyet milletindir" demek nazarî (teorik) bir şey olur. Evet, icra kudretiyle teşri salâhiyetini madem ki haiziz, millet bizi tevkil etmiş demektir. Halbuki niyabeten (vekâleten) hakkı hâkimiyeti başkasına ferağ edemez (bırakamaz). Bu suretle millet hâkim değil, esirdir. Bizim vereceğimiz karara millet her halde itaate mecburdur. Birinci madde mucibince "Bilâ kaydü şart hâkimiyet milletindir" diyoruz, o halde efradı milletin kanun teklifine hak ve salâhiyeti olmak lâzımgelir, öyle olmazsa Kanun-u Esaside verdiğimiz şu hak ne olur? Bu hakkı vermekle millet kendi vekillerinden mürekkep olan Büyük Millet Meclisinin mesai ve icraatına bizzat iştirak etmiş demek oluyor. Vazıı kanun (yasa koyma) hakkını alıyor. Çünkü milleti memurinin, şunun, bunun zulmünden kurtarmak istiyoruz. Şu halde kanun vazı hakkını da millete bahşetmeliyiz. Kavanini mevcudeden birinin ahkâmını tadil etmek hakkı millete verilmelidir. Biz Heyeti Vükelânın (Bakanlar Kurulunun) yanına gittiğimiz zaman bize hürmet ediyorlar. Niçin? Milletin vekili ve vazıı kanun olmaklığımız hasebiyle, bir de memurinin başına efradı ahaliden biri gidecek olursa, millet kendisinin hâkimi olduğunu takdir ederek onların gadrinden (zulmünden) kurtulmuş olur. Madem ki halka doğru gidelim diyoruz, halka doğru gitmek budur. Malûm ya bin üç yüz yirmi dört senesinin temmuzunda îlânı meşrutiyetin ilk zamanında, yani Hürriyet ilân edildiği zaman yine istibdat getirdi ve o vakit o güneşin tesiriyle öyle müstebitler hâsıl oldu ki milletin başına kara kuşlar gibi çöktüler, beynini yidiler, milleti bırakmadılar. Bu gibi şeylere meydan kalmadan doğrudan doğruya millete kendi hâkimiyetini verirsek bir mahzur kalmaz, ister mesleki temsille buraya gelsin, ister vilâyetten intihap olunsun, millete; kanun tek-

lif etmeğe ve kavanini mevcudeden birinin ahkâmını arzusuna göre tadil etmeğe salâhiyet bahşedilecek olursa...

RAGIB B. (Kütahya) – O zaman Meclise lüzum yok.

MESUT B. (Devamla) – Meclis yine olabilir. Meclis lâyihai kanuniyeyi (kanun tasarısını) tanzim eder (Gürültüler). Canım efendiler bu usul her yerde vardır. Efendiler bu usul Avrupa'da mevcuttur.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) – Nerede mevcuttur?

MESUT B. (Devamla) – Esasen hakkı hâkimiyet milletindir. Hakkı hâkimiyet hukuku esasiyedendir...

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – İsviçre'de (Referandom) diyorlar buna efendim?

MESUT B. (Devamla) – Şimdi biz doğrudan doğruya hakkı hâkimiyeti millete vermezsek...

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Beyim vermiyoruz, millet kendisi almıştır yahu. (Zaten mevcut sesleri).

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Birinci maddeyi okudunuz mu?

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Almış da bizi göndermiş. Millet esasen onu almış efendim.

MESUT B. (Devamla) – Herkes gelir, burada söyleyebilir. Efendiler Hâkimiyet millette olmalıdır, Meşrutiyet ilân olunalıdan beri bu felâket pişmiş tavuğun başına gelmemiştir. Bu kadar mebuslar gelmiş hangisi milletin terakki ve taalisine ait, milletin ihtiyacına deva olacak, yaralarını tedavi edecek kanun vazetmiştir? (Hepsi sesleri). Hiçbirisi yapmamıştır. Yapmış olsa millet böyle olmazdı.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Millet hâkim değil, vekilleri hâkim.

MESUT B. (Devamla) – İşte bu, milletin ahvali ruhiyesine nüfuz edememekliğimizden ve milletin hukukuna riayet etmemekliğimizdendir. Milletin ahvali ruhiyesine (ruh hallerine), ihtiyacına tevafuk etmiyen (uymayan) bir takım tanımadığı, görmediği, itimat etmediği adamların gelmemesindendir.

RIFAT B. (Tokad) – Millet kuvvetli, namuslu zabıta istiyor. Başka bir şey değil...

MESUT B. (Devamla) – Biz bugün milletin hakiki mümessiliyiz. Çünkü hiçbir fert tazyika mâruz kalmaksızın bizi intihap etmiş ve kendi arzusiyle göndermiştir. Meclisin millete kendi hakkını vermesi lâzımdır. Millet; efendiler kendi ihtiyacını istiyor: Bu hakkını alacak, emin olunuz buna ergeç muvaffak olacaktır.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Canım alacak değil, almış da bizleri göndermiş.

MESUT B. (Devamla) – Vesayet altında hürriyet olmaz. Kendimiz şey yapıyoruz, elinizi vicdanınıza korsanız hakikati görürsünüz, anlarsınız. Neden millete kanun teklifi hakkını bahşetmekten tehaşi ediyorsunuz (çekiniyorsunuz)? Çünkü bir millet kendi efkârı münevvere ashabını (aydın fikirlilerini) kâmilen (eksiksiz olarak) toplıyamaz. Nice adamlar vardır ki onlardan biri...

BİR MEBUS B. – Dördüncü maddeye ne için itiraz etmediniz de tay ettirdiniz?

MESUT B. (Devamla) – O madde o hakkı temin etmez.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Sadet harici oluyor Reis Bey! (Gürültüler).

MESUT B. (Devamla) – Efendiler, dördüncü madde milletin hâkimiyetini temsil etmez. Ne için etmez? İsterseniz izahat vereyim.

REİS – Müzakere edilen beşinci maddedir. Beşinci madde hakkındaki noktai nazarınızı, tadilatınızı söyleyiniz. Mevzu haricine çıkmayınız.

MESUT B. (Devamla) – Yine arzederim. Millet kendi hakkını almak istiyor ve ergeç alacak. Fakat o biçare millet düşünüyor; millet kendisi bu hakkını doğrudan doğruya istifaya kıyam edecek olursa henüz hazırlanmadığı için memlekete muzır olacak bir takım sarsıntılara maruz kalır ve vatanın menafiile gayri kabili telif (memleketin yararı ile bağdaştırılamaz) neticeler verir diye korkuyor.

YAHYA GALİB B. – İhtilâl mi yapacağız? (Sadet harici söylüyor Reis Bey sesleri).

MESUT B. (Devamla) – Ben o kanunun ahkâmını, tadilâtını müdafaa ediyorum.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) – Beşinci madde ile katiyen alâkası yoktur.

MESUT B. (Devamla) – Efendiler, maddenin tadilâtını mütalâa ediyorum. Efendiler, halkçıyız diyorsunuz. Benim halkçılıktan anladığım; hâkimiyet milletindir, millet ne arzu ederse kanun odur. (Gürültüler). Evvelemirde millete hâkimiyetini vermeli. Sahte halkçılık olmaz efendiler. Biz kanun yapmak hakkını ahaliye verelim. Biz kanun lâyihasını kendi arzumuza, keyfimize muvafık olarak yapıyoruz. (Ne istiyorsun Mesut Bey? Onu anlıyalım sesleri). Her inkılâbın neticesinde millet ordunun bazicesi (oyuncağı) olmaktan kurtulamamıştır. Tarih bunu ispat etmiştir. Milletin hiçbir zaman hakkı verilmemiştir. Kabul etmek etmemek sizin elinizdedir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim Mesut Bey arkadaşımızın teklifine karşı müsaade buyurursanız iki kelime ile cevap vereyim. Efendim, hakikaten İsviçre'de –maatteessüf tercüme edilmemiş bir tabir ile– (Referandom) denilen bir usul vardır. Fakat ekseriya meselâ: (Cenevre Kanton) unda.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Kantonunda deme birader...

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Bütün İsviçre'de elli bin imzalı bir mazbata ile talep olunursa kanun ahalinin reyine kalır. Ahali o vakit ya reddeder veyahut kabul eder. Fakat zannetmem ki biz o kadar müterakki bir hale gelmiş olalım. Beşinci maddeye gelelim efendim. Beşinci maddenin birinci cümlesi doğru. İkinci cümlesinde bir kelime var, o kelime üzerine bir iki söz söylemek isterim. Geçen gün istiklâl madalyaları lâyihasında gördüm ki cidden sahih (doğru) olarak kullanılmıştır. (Âza) yerine (Azalar) denilmiştir. Beyler! Bahusus kavanini esasiye değil, hattâ kavanini âdiye bile ne kadar sahih ve dürüst bir surette tertip edilirse o vakit daha iyi olur. Binaenaleyh burada da (Azalar) denilmelidir.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Aza zaten cemi (çoğul), azalar deniliyorsa...

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Müsaade buyurunuz efendim, (malûmat) da cemidir, (amele) de cemidir. Fakat (ameleler) deniyor, (malûmatları yoktur) deriz. Bu kelimeler Türkçede müfret (tekil) bir hale gelmiştir. Efendim, (Azalık müddeti iki seneden ibaret olup) yanlıştır. Olup tekrar intihap edilmek caizdir. Nitekim aşağıda (ayrıca vekil olmayıp umumî milletin vekili) denilmiştir.

İHSAN B. (Cebelibereket) – Kavaidi Osmaniye[4] mi okuyoruz?

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – En mühim noktalardan, esaslardan birisi budur. O kadar mükemmel lisanım varken neden yanlış yazayım? (İçtima devresi) deniliyor. Zannımca sahihi (intihap devresi) dir. Üçüncü satırda (Azasının intihap olunmaları caizdir) demek lâzımgelir. Mana ve meal cihetine geçiyorum: İki senede bir kerre intihap icrası hakikaten muvafıkı maslahattır (yerinde bir iştir). Bahusus efkârı cedide kaynar bir halde bulunuyor.

Yalnız bu cümlede intihap icra edilir denilince, yalnız iki senede bir intihap icra edilir gibi anlaşılıyor. Meselâ azadan birisinin istifası ve vefatı dolayısiyle bir inhilâl vukubulsa demek o vakit o azanın yerine diğer bir azayı millet intihap edemiyecektir. İkincisi; intihap yerine müddet kâfidir. Nitekim intihap olunan azanın âzalık müddeti iki senedir. Deniliyor ki, binaenaleyh, birinci cümleye ihtiyaç yoktur.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Kısa söyleyecek olursanız daha memnun oluruz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Gayetle kısa söylemeğe gayret edeceğim. Bu iki cümle yerine teklifimi arzedeyim. (Büyük Millet Meclisi âzalık müddeti iki sene olup tekrar intihap olunmak caizdir). Bunu müteakip gelen kısım cidden bendenizce gayet mühim olan bir esasa taallûk ediyor. Bu da Beyler! Meclisin devrei intihabiyesi iki sene olmakla beraber azasının nısfının (yarısının) her sene tebdil edilmesidir (değiştirilmesidir).

YAHYA GALİP B. (Kırşehir) – Meclisi idare usulü mü?

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Her sene tebdil edilmesi esasıdır. Küçükleri küçük görmiyelim. Daima benim bir sözüm vardır: En küçüklerim en büyüklerimdir. Sebebi efendim. Bunda dört beş fayda görüyorum. Birincisi; bahusus bu devrei inkilâbı umumide ne kadar çok efkâr ve mesalik cereyanlarının tecelli etmekte olduğunu görüyoruz, diyebilirim ki, Estaizü bilâh (Küllü yevmin hüve fi şe'nin) âyeti kerimesi bu devrede birçok tecelliyatı ilâhiye (ilahi yansımalar) ile karşımıza tecelli etmektedir. Efendiler, farzediniz ki, bir arkadaşımız cidden hakiki bir teceddüt ve inkılâp hususunda kendisi fevkalâde bir istidada sahip, binaenaleyh, bu Meclise daima yeni yeni fikirler getirebiliyor. Fakat bende ise öyle birer inat ile

4 Osmanlıca Dilbilgisi - Ahmet Cevdet Paşa'nın Keçecizade Fuad Paşa ile birlikte yazdığı dilbilgisi kitabı.

bir taassup var ki benim o yeni fikri kabul etmekliğim için epiyce seneler kendi ruhumla çarpışmaklığım icabediyor. Tasavvur ediniz ki bütün Meclis bunun gibi anut (inatçı) ve fikri teceddüde (yenilikçi fikirlere) karşı son derece muhafazakâr.

RAGIP B. (Kütahya) – Sözünü geri al.

HİLMİ B. (Devamla) – Estağfurullah, teşbihte hata aranmaz.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Maksadın ne ise onu söyle.

HİLMİ B. (Devamla) –Arzedeyim. İki senede bir nısfı değiştiği takdirde Meclise bu sene intihap olunacak olanlar farzedelim ki, yeni yeni fikirlerle gelecekler. Meclisi teceddüdü efkâra mazhar kılacağız. İkincisi Beyler! 23 Nisan gününü tahattur buyurunuz (hatırlayınız); burada hepimiz biribirimize karşı yabancı bir halde idik. Fakat o günle bugün arasında dağlar kadar fark vardır. Binaenaleyh, eğer Meclis birdenbire değişirse, farzediniz ki üç yüz kişilik olan bu Meclisin sabık âzasından hiçbirisi intihaba mazhar olmazlarsa, bu azadan üç yüzü birden gelecekler, birbirine karşı yabancı ve acemi kalacaklar. Lâkin nısfı değişirse kalan nısıf zaten birbirleriyle tanışmış, konuşmuş olduklarından bir...

FEYZİ Ef. (Malatya) – Anladık, anladık.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Hoca efendi, istirham ederim, rica ederim, sözümü kesmeyiniz. Yüz elli kişi burada kalıyor. Birbirleriyle tanışmış bulunuyor ve 150 kişi geliyor ki, birbirlerini tanımıyorlar. Fakat bunlar üç yüz kişiye nisbeten daha az zaman içinde birbirleriyle tanışıyorlar.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Çeyrek saati geçti.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – En mühim bir cihet var beyler; iki azadan biri yeni, biri eski. Geçen seneden müdevver (devreden) farzediyorum ki bu temsili mesleki meselesi gibi filân mesele, filan kanun ikmal edilmemiş, bu devrei içtimaiyeye devrediliyor. İki Hilmi tasavvur ediniz. Bunlardan biri sizinle iştigal etmiş. Binaenaleyh katiyen acemi değildir, işte bu eski Hilmi, yeni gelen Hilmi'ye olsun eski işleri tarif ve tefhim (anlatma) hususunda son derece yardım eder. Bahusus mevkii müzakerede... (Sadet haricinde sesleri). (Gürültüler). Teklifimi şerhediyorum. Halbuki âzanın yüz ellisi o fikirle tamamiyle dimağları meşbu (dolmuş) bulunuyor. Yüz ellisi de onlara çarçabuk iltihak ederek o mesele biran evvel halledilir. Hattâ o suretle daha derin olarak hallolunur ki geçen sene birdenbire kabul edilmiş olsaydı belki o derece esaslı olamıyacaktı.

Efendim, beşinci maddede "sabık heyet lâhik heyetin içtimaına kadar vazifeye devam eder" deniliyor ki esasen bu maddede değil, aşağıda bir maddei mahsusa (özel madde) veyahut bir fıkrai mürettebe (düzenlenmiş bir fıkra) kabilinden zikredilmek icabeder. Mamafih şu usul; yani her sene azanın nısfı değişmek usulü kabul edildiğinde Meclisin münhasıran devamı tabiatiyle temin edilmiş olacaktır. Yalnız şurasını arz ve istirham eylerim ki, bu esasın kabulü takdirinde âza-

nın Büyük Millet Meclisindeki vazifeleri bir senedir gibi anlaşılmasın. Yalnız ilk devrei içtimaiyede bu usulün tatbiki halinde tabiatiyle birinci sene sonunda bir şene için azanın nısfı ayrılınca, onlar bir sene hizmet etmiş olarak gideceklerdir. Ondan sonraki senelerde âza daima iki sene hizmet ederek gitmiş olacaklardır.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Buna ne usulü derler?

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Bilemiyorum. Bu usul nasıl tatbik olunabilir? Evvelâ buna dair esaslar vazedilir. Birincisi kura ile oluyor, ikincisi de azalar birbirini İntihap eder. Üçüncüsü de dairei intihabiyesinde az birer rey almışlarla tefrik edilir, onlar giderler. Bu veçhile tatbik edilebilir. Binaenaleyh teklifim veçhile "her sene âzanın nısfı tebeddül eder (değişir)" denmelidir efendim. Aynı maddede aşağıda bir fıkra var, "Büyük Millet Meclisi âzası kendini intihap eden bir dairenin veya vilâyetin ve meslekin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir" deniyor. Efendim, burada bir zühul (ihmal) vâki olmuş "kendini intihap eden vilâyet ve meslekin mümessili olmayıp" deniliyor. Aşağıda "umum milletin" deniliyor. Birincisinde meslek ve mahal mümessili gibi tasrih ediliyor. İkincisinde halk mümessili gibi tasavvur ediliyor. Müsaade buyurursanız şu veçhile bir metin yapılmasını teklif ediyorum: "Büyük Millet Meclisi azalarından her biri kendini intihap eden mıntakanın değil, umum milletin vekilidir". Teklifim bundan ibarettir. (Alkışlar).

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Efendim, Sırrı Beyefendi buyurdular ki; bu gibi mevaddı esasiye Meclisin hali musaggarında değil, Heyeti umumiyesinde müzakere edilmelidir. Binaenaleyh, gelecek nisan içtimaında müzakere edilmelidir. Nisabı müzakere kanununun hini müzakeresinde (müzakeresi sırasında) malûmu âliniz mevaddı esasiye vâzına halihazırdaki Heyetin salâhiyettar olup olamayacağına dair de uzun uzadıya müzakere devam etti. O salâhiyeti Heyeti Umumiye verdi. Binaenaleyh, Meclis musaggar bir halde değildir. Bugün Meclisin Heyeti Umumiyesinin içtimaına bir mâni var mıdır? Tabii yoktur. Yalnız arzu eden Meclisteˊbir nisap (yeter sayı) bırakmak şartiyle memleketine gidip gelmekte muhtardır. O halde Meclis musaggar değildir. Heyeti Umumiye halindedir. Bu kanunun şimdi burada müzakeresine mâni yoktur.

Sonra; asıl maddeye nakli maruzat ediyorum. Hilmi Bey iki sene müddet kâfidir diyorlar. Bendeniz buna da itiraz ediyorum. Çünkü herhalde müddeti içtima üç sene olmalıdır. Sebebi ise; şimdi olduğu gibi Meclisin muamelâtı dâhiliyesine (iç işlerine), vezaifine dair hususatta âdeta acemilik çekiyoruz. Birinci sene böyle acemilik ile geçer, ikinci sene de milletin ihtiyacını Heyeti Umumiye anlar, asıl hizmet edecek devir de üçüncü senede başlar. Onun için bendeniz müddetin üç sene olmasını teklif ediyorum. Madem ki yukarıdaki dördüncü maddeyi, meslekler erbabı temsil edilmek üzere olan maddeyi Meclis tayyetti, şu halde bu madde-

nin son fıkrasını okuyorum: (Büyük Millet Meclisi âzasının her biri kendini intihap eden vilâyetin, meslekin ayrıca vekili olmayıp) diyor. Bendeniz maddenin şu şekle konulmasını, "Büyük Millet Meclisi âzasından her biri kendini intihap eden vilâyet halkının vekili olmayıp umum mIlletin vekilidir" şeklinde tadilIni teklif ediyorum ve bir de takrir takdim ediyorum.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim Sırrı Bey biraderimiz iki nokta üzerinde beyanı mütalaa buyurdular. Birisi, Büyük Millet Meclisinin diğer memleketlerdeki Meclisi müessisana (kurucu meclislere) benzediği ve onlardan biri olduğu ve diğeri de; Meclisin âzayi mürettebesinin (tüm üyelerinin) hepsi burada bulunmadıkça bu gibi kavanini mühim menin burada müzakere edilip edilmiyeceğidir. Büyük Millet Meclisi bir bakımda gerçi memaliki sairedeki (diğer ülkelerdeki) Meclisi müessisana benzerse de o memleketlerdeki MeclisI müessisan; hali tabiide bazı mevaddı mahsusayı (özel maddeleri) müzakere etmek için toplanan Meclisi müessisandır. Halbuki bizim Meclisimiz o vaziyette değildir. Bizim Meclisimiz; memleketin başsız kalması dolayısiyle, hem icrai, hem teşriî salâhiyeti kendi nefsinde cemetmiş (kendinde toplamış), hem Meclisi Mebusan ve hem Meclisi müessisan vazifesini, hem de aynı zamanda icrai vezaifi deruhte etmiş (yürütme gücünü üstlenmiş) bir MeclistIr. Binaenaleyh bu gibi mesaili de bittabi müzakere etmek dairei salâhiyetindedir. Meclisin âzayi mürettebesinin tamamen burada bulunması çok temenni edilir bir keyfiyettir. Hakikaten üç yüz altmış, dört yüz mevcudumuzun, bütün arkadaşlarımızın burada bulunması her birinin arasından, efkârından, ilminden istifade edilmesi çok kıymetli bir iştir. Fakat bunun fiilen imkânı olmadığını bizzat kendimiz tecrübe ettik. Bu encümeni mahsus mazbatası hakkında Hükümetin teklifi vâki olduğundan Meclisinizden aynı mevada vâkıf olarak mezuniyet almış arkadaşlarınız belki yüzü geçmiştir. Bu arkadaşlar kendi fikirlerinden bizi istifade ettirmek isteselerdi burada kalabilirlerdi. Bizim burada Teşkilâtı Esasiyeyi müzakere etmemiz onların rıza ve malûmatı hariclnde değildir. Halbuki diğer taraftan o arkadaşlar her türlü hususatı rüyet etmek için de bize salâhiyeti kâmile (tam yetki) vermişlerdir ve vererek buradan ayrılmışlardır. Nisabı müzakere kanununu kabul eden ve o kabulden sonra mezuniyet alan arkadaşlarınız, buradaki kalan arkadaşlarına bütün haklarını tevkil ederek gitmişlerdir. Binaenaleyh bu itiraz varit olamaz.

Mesut Bey biraderimizin buradaki beyanatını bendeniz hakkıyla anlıyamadım. (Hiç kimse anlıyamadı sesleri). Yalnız anladığıma göre tabedilip neşredilen beyannamenin dördüncü fıkrasının bir madde olarak buraya dercedilmesini arzu buyuruyorlar. Halbuki o, bir program mahiyetinde olduğu için o mevat beyanname tarzında kabul ve neşrü ilân edilmiştir. Kanun o esasatı takip edecektir. Lâkin madde olarak girecek bir mesele değildir.

MESUT B. (Karahsarı Şarki) – O esasat evvelce takarrür etmiştir (kararlaştırılmıştır). O kanunları milletin reyine vazetmek lâzımgelirdi diyorum ben.

VEHBİ B. (Devamla) – Şimdi anladım. Tabii o esasat dâhilinde yapılacak kavanin burada milletin vekilleri tarafından kabul olunur.

MESUT B. (Karahisarı Şarki) – Hayır efendim, yanlış anladınız. Aşağıda bir madde daha var, okuyunuz.

VEHBİ B. (Devamla) – Müsaade buyurunuz. Şu fıkra esasen beyanname tarzında Heyeti muhteremece kabul edilmiş ve cihana karşı ilân edilmiştir. Binaenaleyh bunun yeniden madde olarak tedvinine ihtiyaç yoktur. İkincisi; ekseriyetle her zaman kürsüde, hariçte gazetelerde bir tekerleme tarikiyle hepimiz birden on iki senelik meşrutiyet ne yaptı? Meşrutiyet bu memlekette şu fenalığı yaptı, bu fenalığı yaptı diye dermeyan ediyoruz. O halde efendiler mademki meşrutiyet fenalık yaptı, öyle ise bizim burada ne işimiz var? Meşrutiyetten ziyade kabahati başka şeylerde aramalıdır. Bir kere bir memlekette hâsıl olan fenalık bugün için hâsıl olmaz. Bu bir hakikattir. Onlar asırların getirdiği fenalıklardır. O fenalıkları ıslah edememek de bir kabahattir. Fakat mümkün mertebe onların ıslahına çalışmak hepimizin borcudur. Çalışanlar arasında hata etmişler de vardır. Binaenaleyh biz o tarzda idarei lisan ediyoruz ki bu memleket meşrutiyete lâyık değildir. Meşrutiyet fenalık getirmiştir. Bu ise doğru bir hakikat değildir.

Sonra hürriyeti mutlakadan bahsediliyor. Milletin her ferdi arzu ettiğini yapsın ve her kanunda milletin her ferdinin reyi bulunsun. Bendeniz öyle telâkki ediyorum, öyle anlıyorum. Evvelâ tasrih edelim efendiler, dünyada hürriyeti mutlakaya değil insanlar; kâinattaki mevcudatın zerreleri bile malik değildir. Onlar da incizab (çekim) kanununa tabidir. Onların bile hürriyeti mutlakası yoktur. Hürriyet mukayyettir. İnsanı takyit eder (kısıtlar) hürriyet kelimesi. Herkesin hürriyetine riayet etmek suretiyle bir kimsenin evinde çalgı çalmak hakkı olduğu halde komşusu hasta olduğu için çalmaması icabeder. Binaenaleyh onun hürriyetini takyit eder. Buraya gelen vekiller, milletin her ferdi, hakkı hürriyeti sellemehüsselâm (çekinmeden) kullanacak değildir. Zaten buraya gelen, milletin amal ve temayülât ve hissiyatını hâmil olarak gelecektir ve onlara tercüman olacaktır. Onların buraya bizzat gelmesi imkân haricindedir. Buna imkânı maddi ve akli yoktur.

Hilmi Bey biraderimiz içtima devresi yerine intihap devresi konulmasını teklif buyurdular. Bunlar birer ıstılah (terim) olduğu için bunun doğru olduğunu arzedeceğim. İntihap devresi iki senedir, içtima devresi bir senedir. Onun için burada içtima devresi denmiştir. Sonra (azaların) ve (azanın) kelimelerine gelince; eğer Türkiye'de bir Encümeni Daniş (akademi) bulunsa idi ve bir lügati tedvin ve tesbit edilmiş olsa idi biz burada (azaların) diyebilirdik. (Âza) kelimesini (evlât) ke-

limesi gibi hem müfret makamında olarak ve hem de uzvun cemi olan (âza) olarak kullanıyoruz.

İntihap olunan azanın nısfının her senede değişmesi meselesine gelince; efendiler intihap bir memlekette bir meseledir. Eğer memleketimizin vesaiti nakliyesi (ulaşım araçları) ve intihaba alışkanlığı fazla olsa idi, çok temenni ederdik ki bir senede nısfının değil her sene intihabın teceddüt etmesini arzu ederdik. Fakat memleketimizdeki vesaiti nakliyenin ve intihaba ait vesaitin, defterlerin, memurların her zaman hazır bulunmaması ve intihabın memlekette bir buhran tevlit etmesi dolayısiyle azanın her sene nısfının tebeddül etmesi muvafık görülemez.

Arkadaşımız Süleyman Srrrı Bey üç sene teklif ediyorlar. Bu da çoktur. Bizim memleketimizde bu beşinci intihaptır, intihabın hiç birinde üçüncü seneye varınca mebusların memlekete karşı kuvvei temsiliyeleri (temsil gücü) kalmıyor. Bunu inşaallah bizzat siz de tecrübe buyuracaksınız. Göreceksiniz ki bir sene ayrıldıktan sonra, mebus olarak bir iki sene bulunduktan sonra halkı temsil meselesindeki kuvvetiniz ilk senesindeki kuvvetiniz kadar olmıyacaktır. Binaenaleyh iki sene fazla olmakla beraber bugün için zaruri olarak kabul edeceğimiz bir şeydir. Bahusus dünyanın böyle buhranlı ve inkılabat geçirdiği bir sırasında ikiyi üçe çıkarmak biraz fazla olur. Onun için maddenin encümenin teklifi veçhile ve yalnız (meslekin) kelimesini kaldırmak suretiyle kabulünü ve müzakerenin kifayetini teklif ediyorum.

REİS – Söz alan dört refikimiz vardır. Maatteessüf vakit erken olduğu halde Mecliste kimse kalmamıştır, yoklama yapacağım.

VEHBİ B. (Karesi) – Yalnız bir noktası kalmıştır. Şurasını arzedeyim. Arkadaşımız buyurdular ki: Meclisin muamelâtı dâhiliyesine vakıf arkadaşların bir kısmının burada kalması iyi olacaktır. Meclise her livadan mebus gelmesi ve bahusus meclislerde âza olanlardan her halde ikinci intihapta gelmemek imkânı olsa da, müteazzuv bir vaziyette olduklarından, her halde dört yüz arkadaştan taş çatlasa buraya yüzü gelecektir. Binaenaleyh onlar da Meclisin usul ve merasime ait kısımlarını teyakkun edebilirler (layıkıyla bilebilirler).

FEYZİ Ef. (Malatya) – Her vakit bizim söz geride kalıyor.

REİS – Söz yoktur efendim (Yoklama yapılmağa başladı). (Akşam oldu sesleri). Mevcut olan azanın esamisini yazalım.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Muvafık efendim. Herkes işini bilsin, sepet gelsin, ismimizi yazalım atalım.

SÜREYYA B. (Saruhan) – Mevcudun esamisi yazılsın daha iyi olur.

REİS – Zaten mevcut zevatın esamisi daha evvel yazılmıştır. Fakat şekil tamam olsun, okuyunuz geçiniz.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim burada bulunanlar birer rey varakası (oy pusulası) versinler kâfi. Malûmu âliniz üç yüz zatın ismi uzun sürecektir.

REİS – Mecliste mevcut bulunan zevatın esamisi yazılmış. Bir defa okuyalım. Malûmu âliniz hepsini okumak zor olacaktır, İsmi yazılmıyan zevat varsa söylesin. Oturunuz yerlerinize. Perşembe günü öğleden sonra içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum. Çünkü ekseriyet yoktur.

Kapanma saati: badezzeval 5

TBMM Zabıt Ceridesi Cilt 6
Yüz Onüçüncü İçtima
13.12.1920

BİRİNCİ CELSE
Açılma saati: Badezzeval 1.15
REİS – İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi
KÂTİPLER: Ragıp B. (Kütahya), Feyyaz Ali B. (Yozgad)

1. – Teşkilâtı Esasiye kanunu lâyihası ve Encümeni mahsus mazbatası ve Karahisarı Şarki mebusu Mesud Beyin Teşkilâtı Esasiye hakkında teklifi kanunisi (2/145 M.)

REİS – Bugün Teşkilâtı Esasiye kanununa mahsustur. Beşinci maddenin müzakeresine geçiyoruz.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Reis beyefendi darülmualliminln (öğretmen okulunun) yiyecekleri yok bugün. Nasıl ruznameye giriyoruz?

REİS – Müsaade buyurun efendim.

MUSTAFA LÛTİ B. (Siverek) – Rıza Nur Bey gidiyor efendim.

REİS – Oturunuz rica ederim. Mustafa Bey oturunuz; gidiyorsa vekili vardır. Beşinci maddeye ait müzakere kâfi görülmüştü, söz alan zevat da sözlerini söylemiştir ve maddeyi reyi âlinize vazedeceğim esnada Mecliste ekseriyet kalmamıştı. Şimdi takrirleri reyi âlinize vazediyorum. Evvelâ İzmit mebusu Sırrı Beyin bu kanunun tehiri hakkında bir takriri var. Diğer takrirler tadilâta aittir. Bunun için ibtida (ilkin) tehiri müzakere (görüşmenin ertelenmesi) talep olunduğundan Sırrı Beyinteklifini okuyorum.

Riyaseti Celileye

Teşkilâtı Esasiye kanununun beşinci maddesi Meclisi Âlinin heyeti umumiyesinde müzakereyi müstelzim mahiyette olduğundan (gerektirdiğinden) vakti merhununun hululüne talikini (zamanı geldiğinde görüşülmek üzere ertelenmesini) teklif ederim.

12 Kânunuevvel 1334
İzmit
Sırrı

(Red sadaları).

REİS – Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul olunmadı. Takrirlerden İzmit mebusu Hamdi Beyinki (meslek) kelimesinin tayyını teklif ediyor. Zaten malûmu âliniz Encümen mazbata muharriri Bey dördüncü maddenin aldığı şekle göre beşinci maddede (meslek) kelimesinin tayyını söylemişti ve mevzuu müzakere (görüşmenin konusu) (meslek) tâbirinin kaldırılması idi. Reyi âlinize vazetmiyorum.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – O kayıt kaldırılmışsa şu halde geri alıyorum.

REİS – Efendim, Hilmi Beyin takriri...

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Müsaade buyurun. Bu hususta mâruzâtta bulunacağım. Bendeniz takriri geri alacağım. Çünkü maddenin tayyını teklif etmiştim.

REİS – Muş mebusu Ahmet Hamdi Beyin takriri (İntihabat dört senede bir kerre icra olunur) şeklindedir, fark bundan ibarettir.

Riyaseti Celileye

Beşinci maddenin berveçhiâti (aşağıdaki şekilde) tadilini teklif eylerim:

Muş
Ahmet Hamdi

MADDE 5. – Büyük Millet Meclisinin intihabı dört senede bir kerre icra olunur, intihap olunan âzanın âzalık müddeti dört seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık heyet lâhik heyetin içtimaına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin bir sene temdidi caizdir. Büyük Millet Meclisi âzasının her biri kendini intihap eden vilâyetin vekili hassı (özel vekili) olmakla beraber bütün milletin dahi vekili âmmıdır (genel vekilidir).

REİS – Encümen namına bu teklif hakkında mütalâa var mı?

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, geçen defa arzetmiştim. Bizim memleketimizde şimdiye kadar bu beşinci intihaptır. Dört sene değil, ikinci seneyi geçtikten sonra

mebusların milleti temsil kuvveti kalmaz. Eğer zorla oturulacaksa o başka. Binaenaleyh iki sene tam muvafıktır. Bu; milletin mümessilliğini ve kuvvetini haiz olmaksızın dört sene zorla oturacağım demektir. (Doğru doğru sesleri).

REİS – Şimdi okunan Ahmet Hamdi Beyin takririni nazarı mütalâaya alanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmamıştır. Mersin mebusu Yusuf Ziya Beyle rüfekasının bir teklifi var. Fakat hüküm ve mâna itibariyle bir şeyi ihtiva etmiyor, maddenin hemen aynidir. Yalnız kelimelerde takdim tehir vardır, okutuyorum:

Riyaseti Celileye

Büyük Millet Meclisl azasının her biri kendini intihap eden dairenin vekili olduğu gibi umum milletin de vekilidir. Beşinci maddenin son fıkrasının berveçhi bâlâ (yukarıdaki şekilde) tadilini teklif eyleriz.

Mersin mebusu	**Mersin**	**Kozan**	**İzmit**
Yusuf Ziya	**Muhtar Fikri**	**Hüseyin Avni**	**Hamdi**

REİS – Bu takrir hakkında mütalâa var mı? Takriri kabul buyuranlar el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

Riyaseti Celileye

Beşinci maddenin son fıkrasına (Büyük Millet Meclisi azasının her biri) ibaresinden sonra (yalnız) kelimesinin ilâvesini ve (vilâyet ve meslekin) yerine (Dairenin) denilmesini teklif eylerim.

7 Kânunuevvel 1336
Ertuğrul
Necib

REİS – Bu teklif hakkında mütalâa var mı? (Vilâyet ve meslek) yerine (daire) denilmesi teklif ediliyor.

NECİB B. (Ertuğrul)– Takrir bendenizin, izah edeyim: Efendim, vilâyet yerine daire demek daha münasiptir. Vilâyet olsun, kaza olsun, nahiye olsun, her halde daire umumidir. Belki ileride nahiye olmasına karar verilir yahut kaza olur. Fakat daire değişmiyeceği için vilâyet yerine daire denilmesi daha münasiptir. (Her biri kendini intihap eden dairenin vekili olmayıp umum milletin vekilidir) denilirse daha vazıh olur zannederim.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, daire ile vilâyet ikisi birdir. (Ayrıca) kelimesi zaten Türkçe bir kelimedir. Hassaten oranın vekili demek değildir, tabir vazıhtır, onun tebdiline lüzum yok.

REİS – Efendim, şimdi okunan takriri –ki sahibi tarafından izahat verildi, Encümen de cevap verdi– nazarı mütalâaya alanlar el kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı.

Riyaseti Celileye

Mevzuu müzakere olan beşinci maddenin fıkrai ahiresi (son fıkrası) olan (Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilâyet ve meslekin ayrı vekili olmayıp milletin vekilidir) fıkrasının (Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilâyet halkının vekili olmayıp umum milletin de vekilidir) şeklinde tadilini ve müddetin de (iki sene) yerine (üç sene) olarak kabulünü teklif ederim.

7 Kânunuevvel 1336
Yozgad
Süleyman Sırrı

REİS – Efendim, Süleyman Sırrı Beyin bu tadilnamesini nazarı mütalâaya alanlar lütfen ellerini kaldırsın. Lütfen ellerinizi indiriniz. Nazarı mütalâaya almıyanlar el kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmıştır. Encümenine vereceğiz. Bitlis mebusu Hüseyin Hüsnü Beyle rüfekasının bir takriri var. Fakat bu takrir evvelce Heyeti Celilenizce nazarı mütalâaya alınmıyan intihabat müddetinin dört sene olması hakkındaki takrirle aynı olduğu için reyinize arzetmiyorum.

HÜSEYİN HÜSNÜ B. (Bitlis) – Bendeniz de takriri geri alıyorum.

REİS – Tunalı Hilmi Beyin bir tadilnamesi var.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, takrirlerimi geri alıyorum. Çünkü bu maddenin tayyını talep ve teklif ediyorum. Yalnız maddede iki esas vardır. Birisi sehvi kalem (yanlış yazım) cihetine diğeri içtihat ve mâna cihetine aittir. Vehbi Bey biraderimizin geçen günkü mütalâa ve müdafaatı sırasında, zannımca öyle hissettim ki, doğrudan doğruya beni müdafaa ettiler. Nitekim zahir ve bariz olan nahiv sarf (dilbilgisi) hatalarını tamamiyle müsamahakâr bir nazarla görerek maddenin aynen kabulü teklifinde bulunuyorum. Mâna cihetine gelince efendim: üçüncü fıkra, vilâyet veyahut mıntaka meselesi ve umum milletin vekâleti meselesi. Bunlar teferruat kabilinden şeyler. Esaslı bir kanuna bunun derci katiyen caiz değildir. Binaenaleyh takririmi geri alıyorum. İki sene, üç sene meselesi bütün Meclise aittir. Kanunun en gerisine konulmalıdır. Takririmi geri alıyorum. Sonra ikinci bir mesele; her sene nısfı değişmeli demiştim. Binaenaleyh yedinci maddede veyahut onuncu maddede bir kelime ile zikir ve tesbiti kabil olduğundan maddenin tayyını teklif ediyorum. Çünkü ortada takririn hükmü kalmadı.

Riyaseti Celileye

Beşinci maddenin son fıkrasındaki (Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde) cümlesiyle (İçtima devresinin bir sene temdidi caizdir) ibaresi arasında bir tenakuz vardır. Çünkü imkânın bir sene ile takyidi (sınırlanması) gayri müdelleldir (kanıta dayanmamaktadır). Binaenaleyh ibarenin (imkân husulüne kadar) diye tashihini teklif eylerim.

Erzurum mebusu
Nusret

(Kabul, kabul sesleri).

REİS – Encümen namına izahat var mı efendim? Nusret Efendinin şimdi okunan tadilnamesini nazarı mütalâaya alanlar el kaldırsınlar. Ellerinizi indirlniz. Nazarı mütalâaya almayanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alındı. Encümene verildi.

Riyaseti Celileye

Beşinci maddenin nihayetine (hiç bir sebeb ve bahane ile fesh ve ilga olunamaz) ibaresinin ilâvesini teklif eylerim.

Karahisarı Şarki
Mesud

REİS – Nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsın. (Anlayamadık sesleri). Beşinci maddenin nihayetine (Hiç bir sebeb ve bahane ile fesh ve ilga olunamaz) ibaresinin ilâvesini teklif ediyor. Mesud Beye hitaben: Efendim izahat veriniz.

MESUD B. (Karahisarı Şarki) – Efendiler birinci madde ile anladığım mâna, diyoruz ki millet bilâ kaydü şart hâkimdir. Bundan benim çıkardığım mâna, bilâ vasıta milletin Hükümeti demektir. Amma bilâ vasıta demek milletin efradının her biri ayrı ayrı kendi hakkını kendisi alacak manasını şamil değildir. Bu ancak millet kanun teklif etmek hakkını bu suretle istimal edebilir. Biz ne suretle yapıyoruz? Kanun yapıyoruz. Bir takım memurlar vazetmişiz, o memurlar vasıtasiyle mevzu kanunları icra ettiriyoruz. Bunu kim kabul ediyor? Milleti vazetmiş olduğumuz kanunlarla idare ediyoruz. Şu halde "Hâkimiyet milletindir" deyince; kendinin arzu etmediği bir kanunu kendisine kabul ettirmeğe hakkımız var mıdır? Yok. Bu Meclisi Mebusan İstanbul'da vardı. Onlar da kanun yapıyorlardı, bu teşekkül eden vükelâyı onlar da itimatları olmazsa iskat ederlerdi ve her bir şey yaparlardı. Şimdi biz hem icra kuvvetini, hem de teşri kuvvetini haiziz, içimizden bir heyet çıkardık, icra vazifesini ifa ediniz dedik. Bunda bir mana yok. Bunun İstanbul Hükümetinden farkı yok, yalnız arada bir âyan bulunmuyor. Sonra o halle

bilâ kaydü şart hâkimiyet millettedir demek olmaz. Zaten bizim Kanunu esasimizin yirmi sekizinci maddesinde var. Hükümete, Kanunu esasinin sekizinci maddesinden yirmi altıncı maddesine kadar geçen maddelerde beyan olunan salâhiyetlerden fazla bir salâhiyet veriyoruz. Şu halde millete bir hak vermeliyiz ki; bizim fevkimizde (üstümüzde) başka bir Meclis yoktur. Biz her neye karar verecek olursak o karar meriyyülicradır (yürürlüktedir). Evvelce milletin vahdet ve tesanüdünü ihlâl edebilecek bir kanunu Meclisi Mebusanımız vazederlerdi, fakat biz koyabiliriz. (Anlayamıyoruz, işitmiyoruz sadaları). (Kâfi kâfi sesleri gürültüler). Böyle bir kanunu eski Mebusan yapsa Ayana gidecek, Âyan isterse onu tadil edecek. (Kâfi kâfi sesleri).

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Millet dediğin kimdir, biz vekilleri değil miyiz?

MESUD B. (Devamla) – Kim mi? seni intihap edip buraya gönderen adam. (Devam devam sesleri). Vekâlet olmaz. Söyliyeceğim, sözümü dinleyiniz. Sözümü kesmek hakkınız değildir. Ben sizin sözünüzü kesmedim. Sizin de benim sözümü kesmeğe hakkınız yoktur. Bu zapta geçecek. Reddolur, o başka... Siz böyle gürültü ile insanın söyliyeceğini unutturuyorsunuz. (Handeler).

REİS – Sözünüze devam ediniz.

MESUD B. (Devamla) – Efendiler, Büyük Millet Meclisi her şeyi yapmağa kadirdir. Zaten biz beyannamemizde diyoruz ki: milletin ne gibi ihtiyacını görürsek her türlü teceddüdatı yapacağız. Fakat bir şeyi yapmağa muktedir değildir. Hükümet; milletin vahdet ve tesanüdünü ihlâl edecek bir kanunu tedvin edemez (derleyemez), hattâ arzedeyim: Heyeti Vekilenin bize gönderdiği program ki esas itibariyle bu encümenin yaptığı programı doğurdu. Büyük Millet Meclisi Hükümeti vahdet ve tesanüdü ihlâl edecek şeylerden tevakki eder (sakınır) diye... İbare hatırımda kalmadı... Galiba dördüncü maddesinde söylüyor. Demek ki Heyeti Vekile de bunu hissetmiş ve lüzum görmüş, hattâ tesanüd grubiyle teşkil ettiğimiz... (Gürültüler).

REİS – Efendim tadilnamenizden bahsediniz. Şundan bundan olmaz. Yalnız verdiğiniz takriri izah ediniz.

MESUD B. (Devamla) – O da diyor ki vahdet ve tesanüdü ihlâl edecek bir kanun olamaz. Tevakki edelim. Şimdi malûm ki...

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Efendim bunun beşinci madde ile ne alâkası var?

MESUD B. (Devamla) – Ben teklif etmişim, madde olarak. Burada müzakere edilsin, ister akşama kadar, ister bir sene olsun.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – O halde beşinci madde ile alâkası olmayan bir teklif burada müzakere edilemez.

MESUD B. (Devamla) – Şimdi bir tek Meclisiz. Vereceğimiz kararı tadil edecek

bir kuvvet yoktur. Şu halde her halde onun fevkinde bir kuvvet lâzımdır. Hissiyata mağlubiyetle bir takım şeylere, vatanın menafiidir, diyerek karar verebiliriz ve onun için bu Meclisin fevkinde olan millettir.

EMİN B. (Eskişehir) – O zaman isyan eder.

MESUD B. (Devamla) – İsyan ederse o vakit o işini yapar. Onun için biz mahzursuz bir vekil olmak için her halde hakkı teklifi millet vermek lâzımdır. Zaten 1324 senesi inkılâbında bu millet velev zahiri olsun bir hâkimiyete nail oldu. Binaenaleyh bu da bir inkılâbtır. Tamamiyle kendi hakkına malik olsun. Asıl bizim büyüklüğümüz bundadır. Esas itibariyle halkçılık programı da bunu icab eder. Bizim maksadımız da budur. Hâkimiyet millet içindir. Bu kürsüde bin defa söylediler. Şimdi bu teklifin aleyhinde bulunanların hikmetini anlayamıyorum.

MUSTAFA B. (Tokad) – On beş dakikayı geçti.

MESUD B. (Devamla) – On beş dakika, bir saat, akşama kadar söylemek hakkımdır. Milletin mukadderatını, kirli çamaşır değiştirir gibi, altı yüz senelik esasatını, altı yüz senedenberi devam eden bir şeyi değiştiriyoruz. Üç beş kişi için millet hakkını feda etmez. Milletin hakkını vermek lâzımdır. Yoksa hiç esassızdır. Şu mevaddı esasiyeyi biz kabul edersek âleme gülünç oluruz. Meşrutiyette esas itibariyle bu millete hakkını vermek lâzımdır. Hükümdar; millet olmak itibariyle bu millete kendi hakkını vermek iktiza eder. Denilecek ki efendiler Meclis, vatanı istihlâs etmek maksadiyle içtima etmiş olan bir Meclis, hiç olur mu ki milletin vahdet ve tesanudünü ihlâl edecek kanun meydana koysun, mevkii tatbika vazetsin (uygulamaya koysun)? Bunu düşünmek bile adetâ cinnet ve hıyanet makamında telâkki olunabilir. Bunu ben de tasdik ederim. Dünyada hiç bir şey olmaz.

Bu âlemi imkândır. Herşey olur. Bir tedbiri ihtiyati nazarı itibara almak lâzım gelir ki onun iyisi de millete kendi hakkını vermektir. Benim teklif ettiğim kanunu efendiler ben kendimden icad etmiyorum. Şimdiye kadar sahai nazariyattan ameliyata (teori alanından uygulamaya) geçiyorum ve ameliyata geçmemiş olan bir usulün tatbikini de istemiyorum. Ben yeryüzünde tatbik edilmiş ve fevkalâde güzel semereler vermiş bir usulü teklif ediyorum. İsviçre'de benim dediğim bir usul mevcuttur.

MUSTAFA B. (Tokad) – Beş on sene için Avrupa'ya gitseniz pek iyi olur.

MESUD B. (Devamla) – Rica ederim, sözümü ikmal edeyim. Seksen sene evvel bu usulü kabul eden İsviçre bugün Avrupa devletlerinin hepsinden ziyade müterakki ve o tarihe gelinceye kadar İsviçre Hükümeti daima ihtilâl içinde idi. Hâlbuki bu usulü kabul ettikten sonra mileli muhtelifeden (çeşitli uluslardan) müteşekkil olan İsviçre ahalisi kardeş gibi yaşamıştır. Bazı arkadaşlar diyorlar ki, millete hakkı teklif veya hakkı tasdiki verirsek Meclise lüzum kalmaz. Hayır, efendiler, bilâkis o zaman daha ziyade ihtiyaç vardır. Çünkü Millet kendisinin istediği

kanunu teklif ettiği zaman, Büyük Millet Meclisine teklif edecektir. Şu sanat hakkında şu yolda bir kanun istiyorum diyecektir ve biz Büyük Millet Meclisi de encümende, Heyeti Umumiyesinde müzakere eder, eğer onu muvafık görürse mevkii tatbika vazeder.

REİS – Mesut Bey umumî müzakere kâfi görülmüştür. Mesele yalnız takriri izah etmekten ibarettir. Takririniz; kanun teklif ve tasdik etmek hakkının millete verilmesini tekliftir ve bunu izahtan ibarettir. Bir defa dedim ki, yalnız bundan ve kısa bahsediniz. Siz umumî müzakere kâfi görüldüğü halde umumî müzakereye giriyorsunuz. Sözünüzü telhis ve icmal ediniz (özetleyiniz ve toparlayınız) diyorum. Üçüncü defa oluyor. Sonra sizi sözden menederim.

MESUT B. (Devamla) – Sözümü şimdi ikmal ederim. Şimdi millete hakkı teklif verecek olursak millet cahildir bilmez deniyor. Halbuki marangoz Memet, çiftçi Ahmet kendisinin sanatını ve ticaretini terakki ettirebilecek ne varsa onu bir adama lâyiha şeklinde verdirir ve kabul ettirebilir. Eğer millete bu hakkı vermezsek gülünç bir mevkide kalırız, yahut bu kanunun tanzim ve tedvinine hiç lüzum yoktur. Binaenaleyh maddenin aynen kabulünü, rica ederim.

REİS – Efendim, Mesut Bey takrirlerini izah ettiler, (Kanun teklif ve tasdik etmek hakkının millete verilmesini teklif ediyorum) diyorlar. Nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı. Mesut Beyin yine bu mesele hakkında mevzuu müzakere olmak üzere evvelce verdiği iki maddelik bir takriri var ki, yirmi ikinci maddenin bu madde ile alâkadar olduğunu izah ettiler.

Riyaseti Celileye

Esbabı mucibesini şifahen arzeylediğim mevadı âtiyenin dördüncü, beşinci ve altıncı madde olarak Kanunu esasiye ilâve edilmek üzere müstacelen tabı ve tevziiyle tezekkür edilmesini teklif eylerim.

MADDE 1. – Siyasi, içtimai umdelerini milletin ruhundan alan Büyük Millet Meclisi halkın mâruz bulunduğu avamili sefaleti izale etmek, içtimaî uhuvvet ve teavün hislerini tenmiye ve takviye eylemek maksadiyle idarî, malî, iktisadî içtimaî mesai ile lüzum göreceği teceddüdat ve tesisatı vücude getirmek üzere tanzim edeceği kanunların, milletin temayülât ve ananat ve ihtiyacatiyle mütenasip olup olmadığını, arayı umumiyei millete arz ve ekseriyetin tasdikini iktiran ettirmek suretiyle, anlamadıkça mevkii tatbika vazıdan ehemmiyetle tevakki eder.

MADDE 2. –Müceddeden kanun tanzimi kavanini mevcudeden birinin tadili ve Büyük Millet Meclisince peyderpey neşrolunmakta olan kanunlardan bazılarının tarihi neşrinden itibaren iki ay zarfında milletin tasdikine arz ve teklifi, Heyeti Vekile ile Büyük Millet Meclisi âzasından her birinin ve efradı milletin hakkıdır. Gerek Heyeti Vekileden biri tarafından yahut Büyük Millet Meclisinin üç âzası cani-

binden ve gerek muhtelif vilâyet halkından azamî on bin, asgari iki bin beş yüz kişi tarafından vâki olacak her teklifin ârayi umumiyei millete vazı mecburidir. Teklifatı vakıa Büyük Millet Meclisinin ait olduğu encümende tetkik ve Heyeti umumiyede tamik olunduktan sonra kaleme alınan maddei kanuniye milletin ârayi umumiyesine arzolunur. Ekseriyeti mutlaka ile kabul olunursa düsturülâmel olur.

MADDE 20. – İstiklâl mehakiminden maada gerek divanı harplerce ve gerek sair mehakimi nizamiyece verilen idam, nefyi müebbet ve nefyi muvakkat hükümleri Büyük Millet Meclisinin Adliye encümenince tetkik ve Heyeti umumiyece tasdik olunmadıkça hiç bir sebep ve bahane ile icra olunamaz.

Karahisarı Şarkî mebusu
Mesut

REİS – Efendim, bu takrir tadilname mahiyetindedir. Nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmamıştır efendim. Tunalı Hilmi Beyin, maddenin tayyı hakkında teklifi vardır. Esbabı mucibesini de şifahen arzettiler. Maddenin tayyını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Teklif kabul olunmamıştır. Evvelce nazarı mütalâaya alınan iki takrir de encümene gitmiştir. Encümenden geldiği zaman maddeyi reyinize arzederim. Altıncı maddenin müzakeresine geçiyoruz. Altıncı madde hakkında söz istiyen zevat isimlerini yazdırsın.

VEHBİ B. (Karesi) – Altıncı madde olmak üzere bendenizin bir teklifim vardır.

Riyaseti Celileye

Altıncı madde olmak üzere teklif ediyorum: Büyük Millet Meclisince vazifei vataniyesini ifa etmedikleri görülenlerin geri alınması için vilâyet Meclisleri âzayi mürettebesinin sülüsanı ekseriyetiyle ve esbabı mucibe dermeyaniyle Büyük Millet Meclisinden talep edebilir. Büyük Millet Meclisi âzayi mürettebesinin sülüsanı ekseriyetiyle iadesine karar verebilir.

20 Teşrinisani 1336
Karesi
Vehbi

(Kabul, kabul sadaları).

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, şimdiye kadar olan maddeler tabiî ekseriyetle burada teşekkül edecek Meclis azasının lehindedir. Bir kere bir mebusu her hangi bir daire intihap edip gönderdikten sonra artık hiç bir hakkı kalmıyacaktır. Buraya gönderdiği zat burada isterse dama ile tavla ile vakit geçirsin, isterse vazifei vataniyesini ifa etsin, isterse Mecliste değil, Meclisin olduğu yerde dahi bulunmasın, mebusluk şeref ve haysiyetini tamamen haiz oluyor. Hâlbuki onu gön-

deren memleketin, ifa edeceği hidematı vataniyesinde (vatani görevinde) terahi ve lâkaydi (ihmal ve ilgisizlik) gösterenleri tecziye etmesinin (cezalandırmasının) yolu da yoktur. Bunu hepimiz biliriz. Bu memlekette on iki senedenberi görüyoruz. Binaenaleyh, hiç olmazsa intihap edenler, tabiî ondan itimatları münselip olduktan sonra (güvenleri kalmadıktan sonra), yine yalnız onların değil, aralarında bulunan arkadaşlarının inzimam (katılım) ve muvafakatiyle ki –onun vazifesini görüp görmediğini bilecek, en ziyade takdir edecek buradaki arkadaşlarıdır– onların sülüsanı ekseriyetiyle bir mebusun geri çağırılması ve mebus olduktan sonra müntehiplerin de bu hususta haklarının tanınmasını bendeniz teklif ediyorum. (Muvafık sesleri).

REİS – Efendim, bu encümenden sülüsanı ekseriyetle gelmiş bir madde olmadığı için evvelâ encümenin bir noktai nazarı vardır. Encümen namına mıdır bu teklif?

VEHBİ B. (Karesi) – Hayır kendi namımadır. Fakat encümen reisiyle arkadaşları görüştü.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Memleketin selâmeti namına bu lâzımdır.

REİS – Efendim, söz alan zevatın isimlerini kaydettim. Fakat encümen bir kere bu nokta hakkındaki noktai nazarını sarahaten söylesin. Ya müzakere açalım veyahut encümene gitsin. Bu takririn encümene gitmesini arzu edenler ellerini kaldırsın, ellerinizi indiriniz. Nazarı mütalâaya almıyanlar ellerini kaldırsın. Teklif reddedildi. Altıncı madde hakkında söz alan zevat: Hilmi Bey, buyurunuz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, altıncı maddenin de tayyını teklif ediyorum. Müsaade buyurur musunuz? (Büyük Millet Meclisinin heyeti asliyesi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder). Heyeti asliye ne demektir? Sırf içtima eder denmeli. Heyeti asliye ne demektir? Mecbur olacağım tâ aşağıya bakmağa, ondan sonra heyeti asliyenin mânasını anlıyacağım. Bu birincisi.

İkincisi: (Teşrinisani iptidasında içtima eder) deniyor. Bu, davetsizden maksat, meseleye biraz şiddet verilsin, Meclis kapatılmasın. Halbuki yukarıki ve aşağıki maddelerde bu içtima temin edilmiş bulunuyor. Birinci maddenin birinci cümlesini okuyacağım: "Büyük Millet Meclisi âzası her sene teşrinisani iptidasında içtima eder" denildi mi bu "içtima eder" kelimesi fazla olup "heyeti asliye" meselesine gelince onun da burada hiç lüzumu kalmaz. Binaenaleyh maddenin tayyını teklif ediyorum.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Bendenizce "heyeti asliyesi" tâbirine lüzum yoktur. Hilmi Beyin bu baptaki fikrine iştirak ederim. Çünkü Meclis miadında içtima ettikten sonra bilâhare mevkiine bırakacağı heyet ondan doğmuş bulunuyor. Onun için "heyeti asliyesi" tâbirine lüzum yoktur. Sonra teşrinisani iptidasında içtima edecek deniliyor. Malûmu âliniz teşrinisani (kasım) kışın mebadisidir

(başlangıcıdır). Havalar soğuk olur, bununla beraber bir takım mahrukat (yakıt) ve saire gibi Hazineye de pek çok masraf icap eder. Bidayet küşadı da nisan 23 tür ve o gün bir İydi millî (milli bayram) olarak kabul edilmiştir. Bendeniz teşrinisani iptidası yerine maddenin (Büyük Millet Meclisi her sene 23 nisanda küşat edilir) suretinde tadilini teklif ederim.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Süleyman Sırrı Bey bendenizin söyliyeceğimi söylediler. Sarfınazar ediyorum (vazgeçiyorum).

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – "Büyük Millet Meclisinin heyeti asliyesi teşrinisani iptidasında içtima eder" deniliyor. Büyük Millet Meclisi, halihazırdaki Büyük Millet Meclisi değil, tabii aşağıdaki maddede zikredildiği veçhile, bu Meclisten sonra içtima edecek Meclis olacaktır demektir. Fakat bu heyeti asliyeye taaccüp ediyorum (hayret ediyorum). Aklım ermiyor. Burada yedinci maddede "Büyük Millet Meclisi âzası her içtima mebdeinden itibaren iki ay sonra Büyük Millet Meclisine ait bütün hukuk ve salâhiyetleri haiz olmak ve gelecek içtima senesine kadar içtima halini muhafaza etmek üzere aralarından lâakal intihap devairi adedinin iki misli miktarda azayı hafi rey ile tefrik eder" deniyor. Bu heyeti asliye şu halde bir tefrikten çıkmış oluyor. Bendeniz diyorum ki; zaten bundan sonra icra olunacak intihapta azanın her sancaktan beş kişi olmasından dolayı biz bunu ikiye taksim ederek birisini heyeti umumiye olarak kabul ettik. Diğer bir kısmını da daimi surette kalabilecek bir kısma tefrik ettik. Bundan sonra icra olunacak intihapta beşer kişi intihap olunacak. Bunların burada seçilmesinin kabil olmadığı geçen müzakerelerden birinde geçmiş ve anlaşılmıştı. Buna lüzum yok, zaten kaç kişi bu Meclisi teşkil ediyorsa adedi nüfus nispetinde olur. Ona göre 60, 100, 140 kişi mi lâzımgelir, içtima eder, bunun heyeti asliyesi (asli heyeti) ne, heyeti fer'iyesi (türev heyeti) ne? Bunun hepsi içtima eder. Ne kadar oturacaksa oturur kalkar gider, iki seneyi doldurur kalkar gider.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – İcra salâhiyeti ne olacak?

MUSTAFA B. (Devamla) – İcra salâhiyeti mi? Yeni daimi surette ne kadar intihap olunacaksa intihap olunur. Rica ederim, her sancak namına iki kişi bırakırsak altmış sancak var, 120 kişi eder. İki sene onlar oturur, ondan sonra intihap yapılır. "Heyeti asliyesi" tâbirinin buradan külliyen ihracını talep ediyorum.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – Yalnız encümen heyeti asliye hakkında izahat versin.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Efendim, bendeniz geçen madde hakkında söyliyecektim. Büyük Millet Meclisi hem teşriî, hem icra salâhiyetini haiz olacağına göre müstemirren ifayı vazife etmeğe mecburdur. Yalnız büyük bir kemmiyet halinde (büyük bir çokluk ile) toplanması, hem icranın kabiliyeti noktasından, hem de kudreti maliye cihetinden bittabi doğru olamaz. Bunun için iki ay ifayi vazife ettikten sonra kendine ait bütün salâhiyetlere malik olmak üzere içinden bir heyeti

daime tefrik ve intihap edecek, hariçte kalanlar memleketlerine avdet edecektir (dönecektir). Yalnız burada kalacak heyeti daime Meclisin âzayi feriyesi mi, yoksa âzayi asliyesi mi addedilecek? Bendenizce böyle maddede ikilik yapmak doğru değildir. Burada, maddede heyeti feriye yoktur. Onun için Büyük Millet Meclisinin heyeti yahut âzası, yahut heyeti umumiyesi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder denmelidir.

Sonra arkadaşlarımızdan Süleyman Sırrı Bey; Meclisin 23 Nisanda inikadı lâzım geldiğini dermeyan buyurdular. Vâkıa 23 Nisan tarihi hayat inkılâbımızda pek kıymetli bir tarihtir. Bunu İydi milli addetmek icabederse ayrıca karar verebiliriz. Fakat 23 Nisan tarihi, bir tarihi ilmî değildir, bir tarihi tesadüfîdir, İstanbul düşman tarafından işgal ediliyor, Anadolu başsız kalıyor, binaenaleyh Anadolu'ya bir baş ihdas etmek için burada bir içtima vukubuluyor ve o içtima da 23 Nisana tesadüf ediyor.

Bu yirmi üç nisan tarihi, tarih ilmi değildir demiştim. Malûmu âlileri efendiler; Meclisi teşriiye (Parlamento) en ziyade bütçe ile meşgul olur. Bütçelerin sıhhate karip olması için herhalde senenin nihayeti yaklaştığı bir sırada müzakere edilmesi iktiza eder. Böyle olmadıkça bütçelerde tahminat herhalde sıhhate çok uzak kalmış bulunuyor ve eğer teşrinisani iptidasında Heyeti Umumiye içtima eder, iki ay devam ettikten sonra vazifesini heyeti daimeye bırakırsa, iki ay zarfında, teşrinisani, Kânunuevvel (aralık) ayları zarfında heyeti umumiye halinde bütçesini ikmal edebilir. Yani heyeti umumiye halinde bütçeyi tetkika muvaffak olabilir ve onun yerine bırakılacak heyeti daime de kendilerine tevdi edilen bütçeyi tatbika muvaffak olur. Bunun için teşrinisani iptidası gayet doğru bir tarihtir. Sonra işlerin en az bulunduğu bir zaman olduğu için de ayrıca şayanı kabul bir tarihtir. Onun için teşrinisani ayına dokunulmamasını bendeniz rica ediyorum.

HÜSREV B. (Trabzon) – Bendeniz de aynı şeyi söyliyeceğim, maliye noktai nazarından...

REİS – Encümen cevap verecek mi?

VEHBİ B. (Karesi) – Zannederim bunda cevap verilecek bir yer kalmadı. Basri Bey cevap verdi. Yalnız Süleyman Sırrı Bey kardeşimizden rica ederiz ki eyyamı iydiyeyi (bayram günlerini) çoğaltmıyalım. Senenin yarısını da böyle eyyamı iydiyeye tahsis etmiyelim. Binaenaleyh memleket kurtulduğu gün bu cihetleri düşünelim. İçtima mebdeine gelince; bütün Mecalisi teşriiye kışın toplanır. Bahusus bizim memleketlerimizde daha ziyade kışın olmak lâzımgelir. Çünkü: Bizim memleketimizin ekserisi çiftçidir.

EMİN B. (Ergani) – Vilâyatı şarkiye mebusları iki ay sonra nereye gidecek?

VEHBİ B. (Devamla) – Şimendifer yaptıracağız. (Handeler). Binaenaleyh teşrinisani tabii ve zaruri kalacaktır. Eğer sene başını değiştirecek olursak o vakit o

marta göre senenin içtima zamanını değiştirmek belki muvafık olur. Şimdi burada arkadaşların dokundukları bir nokta da Hilmi Beyin tay meselesi ki, hakikaten Hilmi Beyin bir kaç günden beri kavaidi sarfiye ve nahviyeye nazaran yaptığı tetkikat şayanı takdirdir. Bu birinci maddenin bidayetine ilâve edilmek imkân dâhilindedir. Fakat bu madde yalnız bilhassa Meclisin içtimaını gösterici bir maddedir. Vazıhan ve sarihan bir maddei mahsusa ile gösterilmek icabeder. Encümen bunu duymuş ve ayrıca bir madde yapmıştır.

Heyeti asliyeye gelince: Bunu bir heyeti umumiye makamında kullandık ve heyeti umumiye demekten ihtirazımız (çekinmemiz) ise; burada kalacak encümenin de heyeti umumiyesi olduğu için arasında iltibas (karışıklık) olmasın diye heyeti asliye kelimesini kullandık ki icat ve terviç (değer katmak) kabilinden bir ıstılahtır.

RASİM B. (Sivas) – Burada kalacak heyeti feriye olmaz mı efendim? Öteki heyeti asliye olunca bunun heyeti feriye olması lâzımdır. Bundan dolayı birisine heyeti umumiye, diğerine heyeti feriye demek lâzımdır.

VEHBİ B. (Karesi) – Bendeniz ne mukabili (heyeti umumiye) kullandığımızı arzettim. Binaenaleyh zapta geçtikten sonra başka mâna istişmanı edilmesin (sezilmesin). Müsaade buyurun. Ondan teferru etmiyor (ayrılmıyor). Onun aslından ayrılıyor. Onun vekili oluyor, naibi oluyor, fakat fer'i olamaz. Onun için biz heyeti asliyesi tâbirini, burada kalacak heyeti naibenin heyeti umumiyesi de olacağı için, nitekim biz şimdi diğer arkadaşlarımıza nazaran bir niyabet mevkiindeyiz. Bu içtimaımıza ondan dolayı Heyeti umumiye diyoruz. Ona da heyeti asliye dedik. Yani tamamı demektir. Bundan mana itibariyle iltibastan ihtiraz ettik.

Hatip söz söylerken Mustafa Beyin söylenmediği gün fukaraya sadaka vereceğim.

REİS – Söz alan zevat sözlerini bitirdiler. Tadilnamelere geçiyoruz. Mevcut tadilnamelerden Hilmi Bey tay takririni istirdat etti (geri çekti). Diğer bir tadilname verdi. Her iki maddenin tevhidi (birleştirilmesi) esasına istinat ediyor. Diğer bir noktai nazar da mebdei içtima teşrinisani olmasın, 23 nisan olsun. İki tadilname de heyeti asliye tabiri tayyedilsin şeklindedir. Şimdi birer birer reyi âlinize arzediyorum.

Riyaseti Celileye

Mevzuu müzakere olan altıncı maddedeki (Heyeti asliyesi) tabirinin tayyile berveçhi zir kabulünü teklif ederim.

Muş mebusu

Ahmet Hamdi

MADDE 6. – Büyük Millet Meclisi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder.

REİS – Karahisarı Şarkî mebusu Mustafa Beyin takriri ki (Heyeti asliye) tabiri çıkınca, Muş mebusu Ahmet Beyin takririnin aynı oluyor.

Riyaseti Celileye

Altıncı maddeden (Heyeti asliyesi) tabirinin, şifahen arzolunduğu üzere tayyını teklif ederim.

13 Kânunuevvel sene 1336
Karahisarı Şarki Mebusu
Mustafa

REİS – Mustafa Beyin teklifini reyinize arzediyorum. Nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alındı. (Heyeti asliyesi) tabiri çıktıktan sonra madde bu şekli alıyor: (Teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder).

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Meclis içtima etmez (toplanmaz), inikat (birleşim) eder.

VEHBİ B. (Karesi) – Böyle (Büyük Millet Meclisi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder) demek, ne heyeti asliyeden, ne de onun naibinden burada kimse kalmaz gibi olur. Rastgele tayyediliyor.

REİS – Muş mebusu Hacı Ahmet Hamdi Beyin şimdi okunan takririni nazarı mütalâaya alanlar lütfen ellerini kaldırsın. Efendim tekrar ediyorum. (Madde 6 – Büyük Millet Meclisi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder). Bunu nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alındı, iki takrir birleşmiş oluyor.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Meclis içtima etmez, inikat eder. İçtima eden azadır. Binaenaleyh bu doğru değildir.

REİS – Efendim, Yozgad mebusu Süleyman Sırrı Beyin takririni okuyoruz:

Riyaseti Celileye

Teşrinisani mevsimi şitanın mebadisidir (kışın başlangıcıdır). Meclise iştirak edecek zevat eyyamı şitada (kış günlerinde) müşkülât çekmekle beraber azaların temini istirahat ve devair ve şuabatın teshin ve tenviri içinde hazinei millet pek büyük külfet ve masraf ihtiyarine mecbur olacağından bu gibi külfet ve meşaka mahal kalmamak üzere Meclisin bermutat (alışıldığı gibi) nisanın yirmi üçünde içtimai münasip mütalâasiyle altıncı maddenin berveçhi âti (yukarıda olduğu gibi) tadilini teklif eylerim.

13 Kânunuevvel 1336
Yozgad
Süleyman Sırrı

MADDE 6. – Büyük Millet Meclisi her sene nisanın yirmi üçünde davetsiz içtima eder.

REİS – Nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı.

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Muvakkat Heyeti umumiye, heyeti asliye olunca daimî heyete (Heyeti feriye) denilmek icabedeceğinden böyle bir tâbir istimali ise caiz olmadığından ve zaten bu kayıt yedinci maddede zikredilmiş olduğundan dolayı,

Ve: (Teşrinisani) kaydinin de (yedinci maddenin hasında (her sene filân ayda içtima ve iki ay sonunda ilâh) denilmekle zikredilmesi tabii olduğundan dolayı (Altıncı) maddenin tayini teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

REİS – Nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı.

Riyaseti Celileye

(Heyeti asliye) yerine (Heyeti umumiye) denilmesini teklif ederim.

Sivas
Rasim

REİS – Bu takriri nazarı mütalâaya alanlar lütfen ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya almıyanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alındı. Şu halde madde şu şekli alıyor. Vehbi Bey, Heyeti asliye yerine Heyeti umumiye kabul edildi. Madde o şekil ile tashih edilince encümene gitmesine lüzum görüyor musunuz?

VEHBİ B. – Hayır.

REİS – O halde reyinize arzederim.

MADDE 6. – Büyük Millet Meclisinin Heyeti umumiyesi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder.

REİS – Efendim, birinci müzakeresinde takrirler okundu, encümen nazarı mütalâaya alınan bu takrirlerin artık encümene gitmesine lüzum görmüyor. Yedinci maddeye geçilmesini kabul edenler ellerini kaldırsın. Yedinci maddeye geçilmiştir efendim.

MADDE 7. – Büyük Millet Meclisi âzası her içtima mebdeinden itibaren iki ay sonra Büyük Millet Meclisine ait bütün hukuk ve salâhiyetleri haiz olmak ve gele-

cek içtima senesine kadar içtima halini muhafaza etmek üzere içlerinden lâakal intihap devairi adedinin iki misli miktarda âzayi hafi rey ile tefrik eder.

REİS – Efendim, encümen izahat verecek mi? Sonra mı söyliyeceksiniz?

VEHBİ B. (Karesi) – Sonra cevap veririz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Maalesef bunda da sehvü kalem var. (Hukuk ve salâhiyetleri) deyince hukukun hak gibi kullanılması iktiza eder ve oraya atfolunuyor. (Hukuk ve salâhiyet) desek daha doğru olur. (Büyük Millet Meclisi âzası) deniyor, (Azaları) densin, cemidir. En nihayet cemi olmak itibariyle (Tefrik ederler) demek icabeder. (İçtima senesine kadar) deniliyor. Bu tabirdeki mâna ve meal gayetle hafiftir. Mamafih bendenizin mâna itibariyle ehemmiyet verdiğim bir cihettir. Altıncı maddenin tayyini teklif ettim, kabul buyurulmadı ve o maddede (Teşrinisani) kabul edilerek (Heyeti Umumiye teşrinisani iptidasında içtima eder) denildi. "Büyük Millet Meclisi azaları teşrinisani iptidasında umumiyetle ve davetsiz içtima eder" demek ve diğer esaslara geçilmek suretiyle olaydı, bendenizce daha muvafık olurdu zannediyordum. Mamafih bendeniz takririmi o esasta takdim ediyorum. Burada bir nokta daha var beyler. Aşağıda Reisin intihabı meselesi, bir Meclisin ilk işi Reis intihabı olmak dolayısiyle bu maddede zikredilmek icabeder. (Büyük Millet Meclisi azaları teşrinisani iptidasında umumiyetle ve davetsiz içtima ve Meclis Reisini tecdiden (yeniden) intihap eder) fıkrasını ithal ediyorum. Müteakiben (ve Kânunuevvel sonunda Büyük Millet Meclisine ait bilcümle hukuk ve salâhiyatı haiz olmak ve gelecek teşrinisani iptidasına kadar içtima halini muhafaza etmek üzere aralarından) ki burada maalesef (iki misli miktarda vekilleri) ki burada (Vekiller) tâbirini kullanmak iktiza eder, âza ile vekil arasında fark çoktur. (Hafi rey ile intihap ederler). Teklifim bundan ibarettir.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarkî) – Bendeniz bu yedinci maddenin bütün bütün tayyini teklif edeceğim. Nisabı müzakere kanunundan evvel yine Büyük Millet Meclisinin içtimaı için bir kanun yapmağa teşebbüs ettik. Hatırlardadır ki birçok günler müzakere sabkat etti (ilerledi). Nihayet onu bozduk, yeniden bu nisabı müzakere kanununu yaptık... Orada Heyeti Umumiyeyi işgal eden mesele bu intihap meselesi idi. Yani mebusların burada daimî olarak kalacakları içlerinden hafiyen intihap etmesi meselesi idi. Şüphe yok ki bu doğru bir mesele değildir.

Millet her sancak namına, nüfus itibariyle tabii bir nispeti intihap koyacak, o nispette her sancaktan iki, nihayet üç ve zannetmem ki üçten ziyade mebus çıksın, üç, dört, her ne ise, nüfus itibariyle mebus çıkacak ve gelecek. Bu heyetin geldikten sonra tutup da içlerinden bazılarının daimi surette burada ifayi vazife için intihap etmeleri doğru değildir. Bu, esasen milletin hakkı vekâletine tecavüzdür. Malûmu âlinizdir ki millet bir sancaktan üç vekil, öteki sancaktan beş vekil intihap edip gönderiyorsa, onları gönderdikten sonra tutup da onların gönder-

diği adamların yekdiğerini tefrik etmesi hem hacaleti ve hem de tefrikayı mucib olur (utanç ve ikiliğe neden olur) ve hiçbir vakit de doğru olamaz. Diyeceksiniz kl bu çok gelecek. Hayır zaten sancak başına üç kişi veyahut elli bin nüfusa bir kişi çok geliyorsa, seksen binde bir deriz velhasıl bu mecliste kaç kişi bulunacaksa, bu meclise kaç kişi lazımsa, nüfus nispetinde o kadar zat gelir. O zevat buraya gelirler, iki sene müddetlerini bitirip giderler. Yoksa yekdiğerlerini intihap etmeleri katiyen doğru değildir. Onun için tayyını teklif ediyorum.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Efendim, yedinci maddede içtima edecek Heyeti Umumiye için müddet iki ay olarak kabul edilmiş, iki ay sonra bunların aralarından reyi hafi ile tefrik edecekleri zevat kalacak, mütebakisi (geri kalanı) memleketlerine avdet edecek demek isteniyor. Bir defa Meclisi Âlinizin heyeti umumiyesinin göreceği vezaifin böyle iki ayda görüleceğine kani değilim. Ezcümle teşkilâtı esasiye hususunda yapacağımız tadilâtın her halde Heyeti Umumiyenin muvafakatiyle ve ârayi umumiyesiyle olması lâzım gelir. Çünkü onlar bize bu gibi husatta bir salâhiyet ve vekâlet vermemişlerdir.

Binaenaleyh bu gibi şeylerin ikmal edilebileceğine kani değilim. Saniyen mebdei içtima olarak teşrinisani iptidasını kabul ettik. Tasavvur ediniz Van'dan, Bitlis'ten, Erzurum'dan vesaireden gelen arkadaşlarımızın reyi hafi ile bir kısmını hazfedeceğiz. Teşrinisanide gelip Kânunuevvel nihayetinde vazifeleri hitam bulacak ve kânunusanide memleketlerine avdet etmeleri lâzım gelecek.

Hâlbuki bu mümkün değildir. Eğer mebdei içtima olarak nisanı kabul etseydik müddetin iki ay olmasında bir beis ve mahzur olamazdı... Sonra ikincisi diyorlar ki (Meclis lâakal intihap devairi adedinin iki misli mikdarda azayı reyi hafi ile intihap eder). Bendeniz bunu da muvafık görmüyorum. Nasıl ki şimdiki yaptığımız nisabı müzakere kanuniyle dört yüz mevcutlu olan miktar (120-130) a tenezzül etmiştir. Yine o devrede de mezunen memleketlerine avdet edecek arkadaşlarımızla bu Meclis arzu olunan adede tenezzül edecektir. Yoksa reyi hafi ile intihap etmek ve bir kısmını tefrik etmek, bendenizce zannederim muvafık değildir, onun için bendeniz müddetin dört ay olmasını (ve içtima halinde devam etmek üzere nüfusu umumiye nispetinde ve kanunu mahsus mucibince adedi mürettebe halel gelmemek suretiyle kalacak azadan mürekkep olmak üzere inikadında devam eder.) şeklinde tadilini teklif ederim.

REİS – Ali Rıza Efendi buyurun. Söz sizindir.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – Efendim, Meclisi Âliniz temsili mesleki usulünü kabul etmemişti. O nazariyat üzerine efendiler zannedersem bu yedinci madde tahrir edilmiş. Esbabı mucibede gösteriliyor ki Meclisimizde şimdi mevcut olan azadan bir kaç misli fazla geleceğinden bu kalabalık Meclis ile mukadderatı memleketi hal ve müzakere etmek müşkül oluyor deniyor. Binaenaleyh Meclis tasgir edilme-

li (daraltılmalı), intihap dairelerinin iki misli nispetinde reyi hafi ile intihap yapılarak çalışmalı, devam etmeli deniliyor. Hâlbuki buna lüzum kalmıyor. Affedersiniz iyice arzedemiyorum. Madem ki müekkillerimiz millettir, biz de onların vekiliyiz, vekil iktidarda tasarrufu müvekkillerinden alır, onlar bize dememişlerdir ki: bizim hukukumuzu ahara (başkalarına) terkediniz de geliniz. Bu mühim bir meseledir. Yani böyle mühim kanunları böyle bir ekalliyet ile müzakere etmek doğru değildir. Bu insanın vicdanını rencide eder. Onun için Meclise madem ki millet hâkimdir, daimi olmalı. Bunun içinden, fikri dâiyanemce, bir de intihap daireleri nispetinde tefriki kabul edilmemeli.

BİR MEBUS B. – O halde maddeyi tayyetmeli.

ALİ RIZA Ef. (Devamla) – Evet o vakit tayyedilmek lâzımdır. Efendiler, Meclis daimi olmalıdır ve intihap devresini ikmal ederek öyle gitmelidir. Yoksa iki aylık yoldan bir âza gelip bir kahve içmek için iki ay içinde bırakıp gidemez. Nitekim dâileri üç ayda hiç bir şey öğrenmemiş olduğumdan bu usulün mahzurlu olduğunu arzetmek isterim. Temsili mesleki usulü kabul edilmedi. Bunu da ileride intihap kanunu tâyin edecektir. İntihap kanununu Meclisi Âliniz ileride yaparken; gelecek Meclis müstemirren inikat etmesin, içlerinden reyi hafi ile diğerlerini çıkarsın denilirse bu, gayet ağır ve azim bir meseledir. Zannederim ki arzedebildim. Çünkü lâyikiyle ifadei meram edemiyorum. Her halde büyük bir mesuliyet vardır. Kimse kimseye yükünü tahmil edemez (yükleyemez) ve müekkillerimiz de bu şeraiti bize vermemiştir. Gelen âza daimi surette intihap devresini ikmal eder, sonra gider. Benim mâruzâtım bundan ibarettir.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Bendeniz zannediyorum ki bu yedinci madde münasebetiyle lüzumsuz bir münakaşa açtık; eğer burada mevzuubahis ettiğimiz, burada Büyük Millet Meclisinden maksadımız halihazır Meclis ise onun zaten müstemirren inikadını kabul ettik. Şu halde gayenin istihsalinden ve yeni yapılacak intihaptan sonra tahassül edecek (oluşacak) Büyük Millet Meclisinin sureti içtimaı ve kısmen memleketlerine azanın giderek diğerlerini intihap etmesi meselesi oluyor. Bendenizin anladığıma göre; o halde bu madde hakkında karar verebilmek için evvelemirde müstakbeldeki Büyük Millet Meclisinin kaç azadan mürekkep olacağını bilmek lâzımdır. Halbuki buna dair (Gürültüler) efendim, rica ederim sözümü kesmeyiniz. Sonra silsilei beyanatımı şaşırırım. Çünkü ben o kadar natıka perdaz (etkili konuşan) bir kimse değilim. Sözümü kesmeyin yerimi vereyim, geliniz buradan söyleyiniz.

Müstakbelde Meclisimizin, Büyük Millet Meclisinin adedi âzası malûm değildir. Şu elimizdeki kanunda buna dair bir şey geçmemiştir. Yalnız şimdiye kadar iki şekil vardır. Elli bin nüfusu zükürden (erkek nüfustan) bir mebus çıkarılması... Bittabii müstakbeldeki Meclisimiz için bu Meclis gibi lalettayin (gelişigüzel) her

sancak merkezinden beş kişinin gelmesi diyemiyeceğiz. Büyük livalar, küçük livalar mahiyetini haiz olamaz. O halde elli bini kabul edersek zannediyorum ki ve inşaallah yeni iltihak edecek olan elviyei selâse (üç liva - Batum, Kars ve Ardahan) ile nüfusumuz on beş milyon kadar oluyor. Bunun yedi milyonu kadın olarak bırakılacak olursa; çünkü henüz kadınlara hakkı intihap vermedik ve verecek mahiyette değiliz, belki yedi buçuk milyon nüfus üzerinden ve her elli binden bir mebus çıkmak üzere yüz elli mebus gelecek. Eğer biz elli bin nüfusa karşı bir mebus çıkarmayıp da yirmi beş bin üzerinden intihap yaparsak olur. Eğer bu kabul edilirse hakikaten üç yüz âzalı bir Mecliste müzakere lâyikiyle olamıyacağı için Meclisin taksirini düşünebiliriz. Bilakis beher (her) elli bin nüfusa karşı bir mebus çıkacaksa, ancak azamî yüz elli mebus toplanabilecektir. Sonra burada deniliyor ki intihap devairi adedinin iki mîsli. Şimdiki halde devairin adedi altmış beştir. Giresun'u, Ordu'yu sancak yaptık. Elimizde bir lâyihai kanuniye daha var. Birçok sancaklar daha çıkarıyoruz. İki kere yetmiş yüz kırk eder, o halde (150) azayı buraya toplamak ve yüz kırk kişiyi ipka, yani on kişinin memlekete gitmesi için uzun intihaplarla uğraşmak muvafık olmasa gerektir. Bu bir. Şu halde demek ki bizim müstakbelde Millet Meclisimiz büyük aded azayı havi olmıyacaktır. Şayet olursa? Yirmi beş binde bir âza intihap edersek veyahut kadınlara hakkı intihap verip de buraya bir takım hemşirelerimiz de gelirse o zamân bu iktiza düşünülmelidir.

Farzedelim ki bu maddenin fıkrai ahiresine lüzum olsa o vakit iki ay zarfında burada yapılabilecek iş, ancak arkadaşları intihaptan ibaret kalır. Çünkü geçen gün istiklâl mahkemesi azasını intihap etmek için üç gün uğraştık. Zannederim bu intihap için haftalarca uğraşacağız ve iki ay müddeti intihapla geçirerek müzakeratı tatil edeceğiz. Eğer maksadı içtima, arkadaşların intihabından ibaret kalıyorsa, harcırah vermiyelim, devairi intihabiyemizden geleceğimiz zaman adedi esami tab ve tevzi olunsun, aşağı yukarı herkes birbirini tanıyor, oralardan reylerimizi mazruf (zarflı) kâğıtlarla gönderelim. Divanı Riyaset burada tasnif etsin, iş bitsin. Bununla bittabi olmaz. Demek ki başka maksat da vardır. Mesele sade intihap değildir. Evvelâ bendeniz diyorum ki Meclisin İçtimaından maksad başkadır. Bugün memleketi kurtarmaktır. Memleket inşaallah kurtulduktan sonra Meclisin yapacağı en büyük vazife, memleketin paralarının nereye sarf olunduğunu kontrol etmek, yani bütçeyi tanzimdir. O halde iki ay zarfında hem arkadaşların intihabı, hem bütçeyi tanzim etmek imkânı yoktur. Hiç olmazsa Meclis toplandığı zaman bütçesini olsun tanzim etmelidir, ondan sonra dağılır. Maamafih deminden arzettiğim gibi buna hiç lüzum yoktur, çünkü zaten yüz elli kişilik bir Meclis toplanacaktır. Bu madde ondan dolayı lüzumsuz görünüyor.

MUSA KÂZIM Ef. (Konya) – Efendim bendeniz maddenin lüzumsuzluğu hakkındaki Ömer Lütfi Beyin izah etmiş olduğu mütalâata tamamiyle iştirak ediyo-

rum. Yalnız madde eğer izah edilecek olursa maddenin bazı fıkralarının tadilini teklif ediyorum. Arkadaşlardan bazıları maddede aharı tevkile mezun olmaları itibariyle Mecliste içtima etmiş olan mebusanı kiramın diğerlerini tevkil etmeğe hakkı yoktur, çünkü millet salâhiyet vermemiştir diyorlar. Bilhassa Mustafa Beyin mütalâası bu yoldadır. Bendeniz bu mütalâayı bile zait görüyorum. Bu kanun mecalisi müstakbele (gelecekteki meclisler) için tanzim edilmiştir. Halbuki ikinci bir intihap zamanında bu kanun mevkii meriyete vazedilecek ve ceraidi münasebe (ilgili gazeteler) ile neşredilecek, halk buna tabii muttali olacaktır. Binaenaleyh millet, mebus intihap ederken, intihap etmiş olduğu mebusun doğrudan doğruya kendisinin vekili olması lâzım ve onun iki ay sonra Meclise devam etmek üzere tefrik ve intihap edeceği vekili millet bilecek ve bilerek intihap etmiş olması itibariyle aharı tevkile mezun olmak üzere, doğrudan doğruya bir vekil olmak üzere gönderecektir. İkinci vekillere gidince: müekkilin vekilidir. Vasıta ortadan kalkar. İkinci vekil doğrudan doğruya milletin vekili olur. Binaenaleyh bunda, aharı tevkile mezuniyetimiz vardır veya yoktur, bu millet böyle bir hakkı tasarruf ve vekâlet bahşetmemiştir diye bir şey söylemeğe lüzum yoktur. Bugün böyle bir şey yapamayız. Bugün intihabımız doğrudan doğruya her vekil bizzat ifayi vazife etmek üzere intihap edilmiştir. Meclis böyle bir hakkı tasarruf yapamaz. Fakat bu kanun mevkii intişare konulur (yayılır), bu kanunun münderecatı ahkâmına halk vakıf olduktan sonra, aharı tevkile mezun olarak intihap edildiği halde milletin hukukuna tasarruf edilmiş olmaz. Millet tarafından kendisine bahşedilen vekâleti olduğu gibi ifa etmek demek olur.

MEMET ŞÜKRÛ B. (Karahisarı Sahip) – Zaten maddei münferidede (ayrı maddede) de izah edilmiştir ve o da bugün yapılamayacağına dairdir.

MUSA KÂZIM Ef. (Devamla) – Yalnız bu maddede bir cihet bendenizce badii şüphe oluyor. (Gelecek içtima senesine kadar içtima halini muhafaza etmek üzere içlerinden lâakal intihap devairi adedinin iki misli miktarda azayı reyi hafi ile tefrik eder) diyor. Burada intihap devairinin alelitlak intihap ettiği âza doğrudan doğruya milletin vekili ve mebusu demek oluyor ki bu ciheti biraz nakıs ve hukuku tasarrufiye ile gayri kabili telif görüyorum. Filhakika yine bu kanunun diğer bir maddesinde (Büyük Millet Meclisi âzası umum milletin vekilidir yani ayrıca dairei intihabiyesinin ve kendisini tevkil edenlerin değil, umumun vekili) deniliyor. Bu doğru, fakat esasen bununla münasip değildir. Bir mebusun umum milletin vekili olması, kendisini intihap eden devairin vekili hassı olmasiyle olur. Asıl dairei intihabiyesinin vekilidir ve onun kuvvetiyle hareket eder. Bir de umum milletin vekili oluyor. Fakat o izafi kalır. Bunun aklen de, hikmeten de böyle olması lâzımdır. Çünkü her dairei intihabiyeden bir mebus gelmesinin lüzum ve vücubu siyaseti hariciyeden kat'ı nazar, siyaseti dahiliye ve memleketin ümranı itibariyle,

umuru nafiası (bayındırlık işleri) itibariyle, memleketi tanımak, muhiti tanımak, nevakısı izale etmek, lâzım olan kavanini tenzim etmek içindir ki bu Meclis aktar memaliki Osmaniye'den toplanarak bir kitle haline gelir. Meşrutiyetin esasında kabul ettiğimiz de bu idi. Ruhu meşrutiyeti de bu doğurur. Şu halde bu ruhu daima muhafaza etmeliyiz, daima her memleketten getirmeliyiz ki, o halk o mebusu kendisinin vekili bilmekle beraber, bugün vaki olan müracaatların doğrudan doğruya mebuslarından başlayarak diğer rüfekasına sirayet etmesi itibariyle demek ki daha ziyade emnü itimat ettiği (güvendiği) adam, daha doğrusu kendi vekili tanıdığı adamlardır. Binaenaleyh her dairei intihabiyeden evvelce intihap edildiği gibi Meclisin içtimai hitamından ikinci içtima hitamına kadar umum Meclisin hukuk ve salâhiyetini haiz olmak üzere intihap edilecek olan mebusanın da dairei intihabiye nispetinde her dairei intihabiyeden tefrik edilmesi lâzımdır ve vaciptir. Aksi takdirde yalnız meselâ Erzurum'dan burada mümessil kalmazsa evet onun Mebusanda vekilidir diyebiliriz. Fakat bu Erzurum ahalisini temsil etmiyecektir. O halk icabında müracaat edecek bir kapı bulamazsa meyus (ümitsiz) olur. Onun için her dairei intihabiyeden intihabı doğrudur. Onun için bir tadilname de veriyorum. Bu suretle tadilini teklif ederim. Yoksa bir kanunda millet onu düşünür. Ona göre intihabını yapabilir.

(Makamı Riyasete Vehbi Efendi hazretleri gelmiştir)

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim bu arkadaşların mütalâasının kâffesine bendeniz de tamamiyle iştirak ediyorum. Bu düşünüşe göre bu neticeyi istihsal etmek pek tabiidir. Heyeti Umumiyeden maksat ve bu tarzı tedvinden maksat bu değil. Binaenaleyh bendeniz sözü uzatmamak için şimdi mademki maddelerin tarzı müzakeresi bu cereyana girmiştir. Bu madde üzerinde ona göre bir ahenk vermek veyahut o maddeye göre bütün arkadaşların mütalâasını almak lâzım gelir. Bilhassa Mustafa Bey tayını teklif ediyorlar. Onun için Heyeti celilenizden rica ediyorum. Encümene verinlz bu maddeyi, diğer maddelere tevfikan tadil edelim veya ısraren Heyeti celilenize takdim edelim. (Muvafık sadaları).

REİS – Efendim söz isteyen arkadaşlar Şükrü B., Basri B., Abidin B., Halil İbrahim Efendi.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Mademki encümen istiyor.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Encümen istiyor, encümene vermek lâzımdır. Encümen istedikten sonra bilâ müzakere encümene gitmesi lâzımdır.

REİS – Hilmi B., Mustafa B. ...

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Encümen istedikten sonra bilâ müzakere encümene gitmesi lâzımdır.

HULUSİ Ef. (Yozgad) – Söz söylensin ki tavazzuh etsin, evvelce isteseydi.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Takrirler okunsun ondan sonra efendim.

(Makamı Riyasete Hasan Fehmi Beyefendi gelmiştir)

REİS – Efendim, encümene gitmesini arzu ediyor musunuz? Tayyine dair birçok teklif vardır.

TAHSİN B. (Aydın) – Eğer tay teklif olunursa encümene gitmek lâzımgelmez.

REİS – Efendim, encümen istedikten sonra hiçbir teklif reye konmaz. Tadilleri takrirleriyle beraber encümen alır.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Reye konmaz başka, fakat okunmaz mı takrirler?

REİS – Sekizinci maddeye geçiyoruz.

MADDE 8.– Umum kavaninin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir.

ŞÜKRÛ B. (Karahisarı Sahip) – Arkadaşlar, bendeniz de encümeni mahsusta olmakla beraber bu maddeye daha bazı şeyler ilâve edilmesi lüzumuna kailim. Bu noktai nazarımı encümende de ileri sürmüştüm. Malûmu âlinizdir ki, Meclisi âlinizin kabul ettiği esas dairesinde bu kudreti haizdir, Meclisin doğrudan doğruya mukadderatı millete vaziülyed olması demek, her halde kanunu esasimizde de mevcut olan birçok hukuka vaziülyed olması demektir. O hukuka vaziülyed olmadan Meclis icrai ve teşriî mahiyeti haiz değildir. Binaenaleyh, (İcrai ve teşriî mahiyeti haizdir, mukadderatı millete vaziülyeddir) demek, buz üzerine yazılmış yazı gibidir. Daha doğrusu lâfımı daha ziyade uzatmamak için bu maddede (vatan müdafaası ilâm) cümlesinden sonra (Rütbe ve nişan ve imtiyaz itası (verilmesi), nizamnameler tanzim ve tasdiki, icra vekillerinin intihabı ve müfettişi umumilerin, süfera ve vali ve sulh murahhaslarının ve kolordu ve ordu kumandanlarının ait oldukları vekâletlerin inhası üzerine tâyini, kuvayi berriye ve bahriyenin (kara ve deniz kuvvetlerinin) kumandası ve mücazatı kanuniyenin tahfif ve tecili (cezaların hafifletilmesi ve ertelenmesi) ve affı umumî ve hususi ilânı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir) denilmesini teklif ediyorum. (Çok muvafık sesleri). Görüyoruz ki geçenlerde Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri, hakikaten milletin şükranına lâyık bir surette göstermiş oldukları fedakârlık ve şark cephemizde yapmış oldukları harekâtı askeriye neticesinde hiç şüphesiz pek lâyık olarak feriklik rütbesine terfi edilmiştir. Bu hak kimin hakkıdır? (Meclisin sesleri). Meclisin hakkıdır. Meclisin hakkı iken Meclis bu hakkını istimal etmiş midir? Bunu Meclis takdir edecekti ve o da Meclise karşı vazifesini yapmış olduğunu bilecekti. Bunun için esaslı ve daima aramızda dedikoduyu mucip olan ve samimiyeti ihlâl eden vakayii hâdisatı ortadan refetmek (kaldırmak) için bu maddeyi koymak lâzımdır. Buna dair bir teklif veriyorum. Heyeti Aliyenizden rica ederim. Kabul buyurunuz. (Kabul sesleri).

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Bunu yazalım Reis Bey.

HULUSİ Ef. (Yozgad) – Efendim, bu sekizinci madde Büyük Millet Meclisinin salâhiyetini tadat ve tahdit ediyor (sayıyor ve sınırlıyor). Salâhiyetini tadat hususunda söz söyliyecek değilim. Fakat yedinci maddeyi mademki, encümen aldı ve tadilen bize gönderecektir, bu madde yedinci maddeye müteferridir. Çünkü yedinci maddede diyor ki, (Müddeti içtimâdan sonra bütün hukuk ve salâhiyetleri haiz olmak üzere bir heyet intihap edilecek). Bu sekizinci madde bütün hukuk ve salâhiyet kelimesini tasrih ve tefsir ediyor. Yedinci maddede mücmelen (kısaca) zikredilen hukuk ve salâhiyet kelimelerinin neden ibaret olduğunu sekizinci madde tasrih ediyor. Şimdi burada görüyoruz ki Büyük Millet Meclisi iki oldu: Bir Heyeti Umumiye var, diğeri içtimai umuminin hitamından sonra Heyeti Umumiyeye vekâlet ve niyabet eden ikinci bir heyet var.

O da elyevm kabul edilmemiştir. Binaenaleyh bu madde yedinci maddenin teshilinden (kolaylaştırılmasından) sonra müzakere edilmelidir. Bendeniz onun için münakaşa edilmemesi fikrindeyim.

VEHBİ B. (Karesi) – Encümen bu noktai nazara iştirak ediyor.

REİS – Vehbi Bey, maddeyi encümene mi istiyorsunuz? Malûmu âliniz encümen isterse tadil teklifleriyle beraber encümene gider.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Müzakere edilsin ki, bir daha encümene gitmeğe hacet kalmasın. Çünkü Meclisin noktai nazarını anlamak lâzımdır. Evvelâ onu anlıyalım ki, ona göre encümen kararını versin.

REİS – Müsaade buyurun. Zaten tadilname reye vazedebilip umumi müzakerede nazarı dikkate alınınca tabii encümene gidecek. Fakat müzakerenin bidayetinde tadilname ile beraber maddeyi istiyorlar. Nizamname mucibince gönderilmek lâzım, gönderiyoruz. Dokuzuncu maddenin müzakeresine geçiyoruz.

MADDE 9. – Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkısam eylediği devairi intihapgerdesi olan vekiller vasıtasiyle idare eder. Mütebaki âza icraî hususat için vekillere veçhe tâyin ve ledelhace bunları tebdil eyler.

MESUT B. (Karahisarı Şarki) – Efendiler; biz icra ve teşrî salahiyetini haiz olan Büyük Millet Meclisi, devairi nazırlar vasıtasiyle idare ediyoruz. Fakat nazırları ne suretle murakabe edeceğimizi, ne yaptıklarını bilemiyoruz. Bazı arasıra vukubulan istihbarat üzerine sual ve istizah ile vakit geçiriyoruz ve onlardan da kâfi cevap alamıyoruz. Aldığımız cevaplar nakıs olmuyor. Onun için diyorum ki, gerek icra vekillerini ve gerek vilâyatta cereyan eden ahvali ve ahalinin ne derece Hükümetten memnun olduklarını valilerin ne yaptıklarını anlamak için bir takım müfettişler vasıtasiyle teftiş ettirelim. Müfettişlerin de kendi içimizden intihap suretiyle tefrikini teklif ediyorum ve bir de takrir veriyorum, efendim.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Efendim, dokuzuncu maddede (Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkısam eylediği devairi intihapgerdesi olan vekiller vasıta-

siyle idare eder) deniyor. Fakat bu intihapgerdesi olan vekiller Meclisin içinden mi, hariçten mi olacak? Şuna göre hariçten de olması lâzım geliyor. Bunun için bendeniz (devair) kelimesinden sonra (Kavanini mahsusa mucibince intihapgerdesi) denmesini teklif ediyorum. Malûmu âliniz o kanuna müracaat mecburiyeti hâsıl olması için bu tâbirin buraya konmasını arz ediyorum. Bir ikincisi; aşağıda (intihapgerdesi olan vekiller vasıtasiyle idare eder. Mütebaki âza) yerine (Meclis) tâbirinin ilâvesini teklif ediyorum.

VEHBİ B. (Karesi) – Encümen de bu tashihata muvafakat ediyor efendim.

REİS – Dokuzuncu madde hakkında tadilnameyi okuyacağım. Madde şu şekli alıyor: (Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkısam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihapgerdesi olan vekiller vasıtasiyle idare eder. (Büyük Millet Meclisi Reisi, Vekiller Heyetinin Reisl tabiisidlr. Meclis icraî hususat için vekillere veçhe tâyin ve ledelhace bunları tebdil eyler).

REİS – Bu tadilnameyi kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, bunun mevzuu müzakere olmasına encümen de muvafakat ediyor.

REİS – Bir daha okuyayım. (Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkısam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihapgerdesi olan vekiller vasıtasiyle idare eder. Büyük Millet Meclisi Reisi, Vekiller Heyetinin Reisi tabiisidir, Meclis icrai hususat için vekillere veçhe tâyin ve ledelhace bunları tebdil eyler).

REİS – Bu takriri nazarı mütalaaya alanlar lütfen ellerini kaldırsın... Ellerinizi indiriniz. Nazarı mütalâaya almıyanlar el kaldırsın... Nazarı mütalâaya alınmıştır.

Riyaseti Celileye

Dokuzuncu maddenin berveçhi âti tadilini teklif eylerim:

MADDE 9. – Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkisam eylediği devairi intihapgerdesi olan vekiller vasıtasiyle idare ve içlerinden tefrik ve tâyin edeceği müfettişler marifetiyle de bilumum devairi Hükümeti mütemadiyen teftiş ve murakabe eyler. Mütebaki âza icrai hususat için vekillere veçhe tâyin ve müfettişlerin raporunu tetkik ile icabedenleri tebdil eyler.

Karahisarı Şarki
Mesut

REİS – Bu takriri nazarı itibare alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalaâya alınmadı. Canik mebusu Nafiz Beyin takririni okuyorum:

Riyaseti Celileye

Dokuzuncu maddenin bervechi ati tadilen kabulünü teklif ederim.

MADDE 9. – Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkısam eylediği devairi intihapgerdesi olan encümenler vasıtasiyle idare eder.

Canik

Nafiz

NAFİZ B. (Canik) – Büyük Millet Meclisi teşrîî ve icrai kuvveti haiz olacaktır. İcrai kuvvetin şekli hazırında idamesi; fiilen inkârından başka bir şey değildir. Kavlen (sözlü olarak) tasdik, fiilen inkârdır. Büyük Millet Meclisi mademki doğrudan doğruya kendisi idare edecektir, binaenaleyh idare hususunda şuabatın her kısmını ayrı ayrı encümenler vasıtasiyle idare etmesi daha doğru olur. Tabii bir halde encümen reisleri o dairenin, yani o şubenin vekili olur. Diğer şuabatın azaları da müşavere heyeti (danışma kurulu) olur. Verilecek mukarrerat Heyeti Umumiyede tasdik edildikten sonra kanun halini alır. O suretle icra edilir. Bendenizce bu kısım kabul ettiğimiz gayeye nazaran gayet muvafıktır. Şimdiki şekline gelince; hepimizin malûmudur, bunu izaha hacet yoktur. Meclisin icrai vazifesi bir hayalden ibaret kalıyor. Hattâ teşrîî vazifesinde hattâ İstanbul Meclisi Mebusanından daha dûn bir mertebede kalıyor ki bunu tafsile bile lüzum yoktur. Yalnız bir şey daha ilâve edilebilir. Tâyin edilecek nizamname mucibince gibi bir takım şeyler ilâve edilebilir.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, Nafiz Bey biraderimizin teklifleri çok şâyanı temenni bir şey. Fakat baştan kanunun müzakeresinde ve tarzı kabulünde gösterdiğimiz hale nazaran zannetmiyorum ki bu şekilde Heyeti Celileniz kabul etsin. Kaldı ki elimizdeki vekilleri intihap hakkındaki kanunu mahsusta (burada kanunu mahsus mucibince diyoruz) bazı esas mevcut iken arkadaşlarımızdan soruyorum ki: Hangi encümen bu hakkını istimal edebilmiştir? Buraya gelen arkadaşlar hakkını istimal ettirmemeğe mümanaat (karşı koymak) için gelmiştir. Binaenaleyh bugünkü şeklini bihakkın muhafaza ve hakkını istimal ettikten sonra Heyeti Celileniz o şekle kademe ile gider efendim. (Elif) ten (Y) ye birden çıkmıyalım.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Efendim müsaade buyurunuz, encümenden bir noktayı soracağım. Efendim, "veçhe tâyin eder" sözü vardır ve eskiden de vardı, şimdi de vardır. Bunun mânasını anlamıyorum.

VEHBİ B. (Karesi) – İstikamet demektir.

ÖMER LÜTFİ B. (Devamla) – Mânayı lûgavisini (sözlük anlamını) biliyorum. Hattâ Fransızca (direktif) derler. Heyeti Vekileye ne suretle tâyini veçhe eder ve nasıl tevcih eder? Onu tasrîh ve o noktayı biraz teşrih buyurunuz.

VEHBİ B. (Karesi) – Bu, misal üzerine de esas üzerine de olabilir. Herhangi bir meselede bilfarz (sözgelimi) Konya isyanı vukua gelir, bu Konya Isyanını Heyeti muhteremeniz işittiği zaman bunun tarzı tedip ve tesviye ve itfasına ait bir

veçhe, bir istikamet verebilecektir. Onun neticesini arayacaktır. Bugünkü seferberliğimizde askerimizin celp ve cemi idaresinde kendisine bir istikamet verecek ve onu vekili mesul tamamen tatbik edecektir. Encümeni aidi de takip edecek. Bu, bugünkü salâhiyetimiz dâhilindedir. Biz bunu kullanalım, ondan sonra ileriye geçelim.

NAFİZ B. (Canik) – Müsaade buyurun. Suallerimiz bitmedi. O halde Heyeti Vekile umuru azimede (büyük işlerde), yapmadan evvel Meclisten gelip veçhe istiyecek mi?

VEHBİ B. (Devamla) – İstiyecek tabii efendim.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Öyle ise muğlâk kalmasın, bir şey ilâve edilsin oraya.

ÖMER LÜTFİ B. (Devamla) – Bir kaç kelime ile sarahaten tâyin etsinler. Ya birkaç kelime ile encümen teşrih etsin veyahut düşünelim o nokta üzerinde, gayet mühimdir. Yani Meclis mehamı umuru (önemli işleri) badelicra mı (uygulamadan önce mi) kabul edecek, kontrol edecek veyahut kablelicra mı (sonra mı)? Kendisi mi esası tâyin edecek? O nokta gayet mühimdir. Tasrih edilmek lâzımdır.

VEHBİ B. (Karesi) – Müsaade buyurun. Bendeniz bunun cevabını zatı âlinize vereyim. Bu tasrih edilmiştir. Biz buraya gelmeden evvel (Vekiller intihap kanunu) yapılırken bu cihetler tamamen uzun uzadıya mevzuubahis olmuş, derci zabıtları okumadım, arkadaşlardan dinledim ve madde olarak geçmiştir. "Ait olduğu encümenlerin mütaleasını alabilir" diyor. Alabilmek imkânını gösteriyor.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Behemehâl (mutlaka) alacak diyelim.

NAFİZ B. (Canik) – İsterse alabilir, isterse almaz.

VEHBİ B. (Devamla) – Eğer nazır kelimesini koysaydınız, vekil demeyip de nazır dese idiniz bunu size diyebilirdim ki ister alır, ister alamaz. Fakat Heyeti Celileniz salâhiyetine sahip oldukça, tekrar ediyorum, o alabilir, alamaz sözü mevzuubahis değil.

NAFİZ B. (Canik) – İhtiyaridir (isteğe bağlıdır) efendim. (Mecburiyet yok sesleri).

MEMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Efendim, o kanunu mahsus burada yapılırken bendeniz burada idim. Nafiz Beyin teklifi birçok rüfeka tarafından da teklif edildiği halde her nasılsa onlar yüzüstü kalmış, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ilk yevmi içtimada (ilk toplantı gününde) okumuş oldukları şeyler, birer takrir mahiyetini haiz olan şeyler, kabul edilmiştir. Binaenaleyh ona ittiba etmek lâzımdır diyerek diğer teklifler ne reye konmuş, ne de münakaşa edilmiştir. Yani Nafiz Beyin teklifi mahiyeti hakikiyesi itibariyle şayanı teemmül ve şayanı müzakeredir (etraflıca düşünülmeye ve görüşülmeye değerdir), ehemmiyeti vardır. Kanunu mahsus denilen o kanun da encümeninize verilmemiştir. Yani mu-

hakkak vekil gelip de encümenlerden rey alacak değildir, vekil isterse kendisi encümenle istişare eder, reyini alabilir. Elhamdülillah şimdiye kadar gördük ve anladık ki hiçbir vekil ait olduğu encümenin reyini almak ihtiyacını hissetmemiştir. Encümenler çok defalar bu ihtiyacı hissetmiş ise de ve hattâ çağırmışsa da maatteessüf, işim var demişler veya telefon başında bulunmamışlardır. Binaenaleyh bu şayanı müzakeredir.

VEHBİ (Karesi) – Efendim, bendeniz zannediyorum ki bu bahiste fazlaca bizim âciz mevkide kaldığımızı göstermek, kendi aczimizi göstermektir. Müsaade buyurun bendeniz kanaatimi söyliyeyim de sonra siz buraya çıkar, reddedersiniz. Vekil dedikten ve vekil intihabı salâhiyetiniz dâhilinde olduktan, istediğiniz zaman istizaha çekmek kudreti kendinizde bulunduktan sonra şöyle oldu idi, böyle oldu idi, olamıyordu, gidemiyordu demek, bu kendinize ait bir meseledir. Mesele asıl, encümenler vasitasiyle doğrudan doğruya idare etmek mümkün müdür? Değil midir? Bunu tetkik edelim. Bugünkü vaziyet, teseyyübümüz (ihmalkârlığımızın) neticesidir.

SALİH Ef. (Erzurum) – Bu sözü encümen namına mı söylüyorsunuz?

VEHBİ B. (Devamla) – Şahsım namına söylüyorum. Teseyyübümüzün neticesidir, kendi lâkaydimizin neticesidir. Bunun encümenler tarafından idare edilip edilmemesi meselesine gelince; bugün şu tarzı teşekkülümüzde buna imkânı maddi yoktur. Eğer tarz değişirse o başka. Meclisteki azanın geri çekilmek hakkını bile vermediniz. Siz böyle lâyüsel (sorumsuz) ve her şeyden masun olarak (korunur halde) bulunacaksınız ve bütün idareye vaziyed edeceksiniz (el koyacaksınız). Buna yeni baştan başlarsınız ve yeniden tedvin edersiniz.

Ayrıca muhakeme edecek ve ledelhace (gerek duyulduğunda) Ipe çekecek bir heyet meydana getirirsiniz. O vakit bu idareyi tamamen ve esasından değiştirebilirsiniz. Fakat yukarıdan beri geldiğimiz şekle ve gösterilen zihniyete göre bu şekilden başka bir şekil kabul edilemez.

NAFİZ B. (Canik) – Bendeniz cevap vereceğim.

REİS – Müsaade buyurun o zaman cevap verdiniz. Takriri bir daha okuyorum. (Nafiz Beyin takriri tekrar okundu).

REİS – Bu tadilnameyi nazarı itibara alanlar ellerini kaldırsın. Alınmadı.

NAFİZ B. (Canik) – Bir de aksini korsanız daha iyi olur.

Riyaseti Celileye

Dokuzuncu maddenin (Dördüncü madde olarak) bervechizir tadilen kabulünü rica ederim:

MADDE 9. – Hükümet şuabatı, Büyük Millet Meclisi tarafından (Türkiye Divanı) nı teşkil etmek üzere intihap edilen vekiller vasıtasiyle idare olunur. Meclis, Diva-

nın icraî ve esas hareket hatlarını tâyin ve ledelhace vekilleri tebdil eyler. Divan Reisi, Büyük Millet Meclisi Reisidir.

Bolu
Tunalı Hilmi

REİS – İzahat verecek inisiniz Hilmi Bey?

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Kısa aman kısa.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Arkadaşlar! Şimdiye kadar (İcra Vekilleri, Heyeti Vekile) gibi birçok tabirler kullandık. Hâlbuki memleketimizde tarihi bir unvan vardır. Zannımca bunu burada kullanırsak isabet etmiş oluruz. O tâbir de (Divan) tabiridir. Hattâ darbı meselde (atasözlerinde) de (adamı divana çekerler) gibi sözlerimiz vardır.

NAFİZ B. (Canik) – O mahkeme ismidir.

TUNALI HİLMİ (Devamla) – Efendim, zaten köylülerce de muhtarlık heyetlerine divan denilmektedir. Memlekette halkımızca bu derece tamim etmiş, halklaşmış olan bu tabiri kabul etmenizi istirham eylerim, (Köy divanı), (Kaza divanı), (Nahiye divanı), (Vilâyet divanı) nihayet (Türkiye divanı), denir. Yalnız burada Encümenin nazarı dikkatini celbetmek isterim ki bu dokuzuncu madde beşinci olarak konulmak lazım gelir. Burada bir eksiklik var. Maalesef hiçbiri olmadığı halde onuncu maddeye konulmuştur ki o da en son cümledir. İcra Vekilleri Heyeti (içlerinden) birini kendilerine Reis intihap ederler. Böyle bir cümle yazılır mı? Yanlıştır. Heyet ismi cemi olmakla beraber müfrettir, binaenaleyh (İcra Vekilleri Heyeti intihap eder) denilmelidir. Sonra dokuzuncu maddenin ki dördüncü madde olması iktiza eder, sonuna riyaset meselesi konulunca ikmal edilmiş olur. Binaenaleyh bir takrir de takdim ediyorum.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Tufeyli bir Reis olduğu için sonradan yazılmıştır.

REİS – Efendim, Hilmi Beyin takririni okudum. Kendileri de izahat verdiler. Nazarı mütalâaya alanlar lütfen ellerini kaldırsın. Alınmadı efendim. Dokuzuncu madde hakkında tasvip edilen takriri Encümen kabul etmiş bulunuyor. Şu halde madde şu şekli alıyor.

MADDE 9. – Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkısam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihapgerdesi olan vekiller vasıtasiyle idare eder. Büyük Millet Meclisi Reisi Vekiller Heyetinin Reisi tabiisidir. Meclis icraî hususat için vekilleri tayin ve ledelhace veçhe tâyin eyler.

REİS – Bu dokuzuncu madde hakkında müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. (Reis meselesi sesleri). Diğer takrirler için Encümen de muvafakat etti.

Nazarı mütalâaya alınmış bir takrirdir, başka takrir de yoktur. Şimdi dokuzuncu madde hakkında okuduğum şu şeklin kabul edilip onuncu maddeye geçilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. (Kâfi değil sesleri). Efendim, söz alan kalmayınca tadilname olmayınca ne yapayım. (Tadilname hakkında söz isteriz sesleri, gürültüler). Umumî müzakere kâfi görüldü. Müzakere açamam. Encümen tasvip etti, bir daha reyinize arzediyorum. Dokuzuncu maddeyi şimdi okudum. Onuncu maddeye geçilmesini kabul edenler el kaldırsın (Ekseriyet yok sesleri).

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Tâyini esami ile reye konsun.

REİS – Efendim, söz istiyen yok şu halde...

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Tadil hakkında söz istiyorum Reis Bey.

REİS – Efendim, Encümenin mütalâası var mı?

VEHBİ B. (Karesi) – Encümene veriniz.

REİS – Maddeyi encümene gönderiyoruz. Heyeti Celileniz kabul etti.

VEHBİ B. (Karesi) – Dokuzuncu madde onuncu madde ile alâkadardır, onun için Encümen istiyor.

REİS – Bunu Encümene verelim, idari kısmını müzakere ederiz.

NAFİZ B. (Canik) – Encümen bunu iyice düşünememiş.

REİS – Usulü müzakereye ait Heyeti Celilenize bir şey derhatır ettireyim. Söz alan zevat sözlerini söyleyip bitirdikten sonra müzakere kâfi görüldü. Ondan sonra takrirler reyinize arzolunur. Nazarı mütalâaya alınıp alınmadığını tâyin ettikten sonra madde ya kabul edilir, ya reddedilir. Söz alan zevat yoktur. Başka müzakere açılmadan, idari kısmına geçmeden evvel beş dakika teneffüs.

BİRİNCİ ÇELSE
Açılma saati: Badezzeval 1.10
REİS: – İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri
KÂTİPLER: Ata B. (Niğde), Feyyaz Ali B. (Yozgad)

1.– Teşkilâtı Esasiye kanunu lâyihası ve Encümeni mahsus mazbatası

REİS – Efendim, ruznamei müzakerata geçiyoruz. Encümeni mahsus mazbatası var.

HACI AHMED HAMDİ B. (Muş) – Dünden verdiğim bir takririm var, okunmadı.

REİS – Neye dairdir Hacı Ahmed Efendi? O okundu ve Evkaf encümenine verdik. Efendim, teşkilâtı idariye kısmına gelmiş idik, on birinci maddede idik, onu okuyacağız.

VEHBİ B. (Karesi) – Reis Bey, bendeniz encümen namına izahat vereyim. Efendim, buradaki kısım, malûmu âlileridir ki Teşkilâtı Esasiye kanun lâyihasının mevaddı esasiye kısmından büsbütün ayrı bir fasıldır. Bu, yine malûmu âlileri olduğu veçhile evvelce bu program; kanun haline girmezden evvel her daire, her vekâlet kendi vezaifi memuresine (yükümlü olduğu görevlere) ait mevat ve mesaile dair böyle maddeler yapacak ve bize getirecekti. Memleketin en ziyade ihtiyacı idare kısmında hissedildiği için mevadı esasiyeye merbutan (bağlı olarak) idare kısmı çıkmıştır. Bendeniz şimdi bu idare kısmının lüzum ve ehemmiyetine ve müstaceliyetine ait bazı mâruzâtta bulunacağım.

Bu idare kısmındaki mevad lâzımdır. Çünkü memlekette meşruti idareyi kabul ettikten sonra ki o meşruti idarenin eşkâli mütenevviası (çeşitli biçimleri) vardır ve biz de onun bir şeklinde bulunuyoruz. Bunun mânası; memleketin asıl sakinleriyle ve sahipleri ile idaresi demektir. Binaenaleyh memleketin asıl sahipleriyle idaresi nazarı dikkate alınırsa en evvel hatıra gelecek şey dahi memleketin menafii aliyesini (yüce menfaatlerini) düşünmek ve mesaili mühimmei müşrerekesini (önemli ortak meselelerini) tedvir için nasıl ki buraya bir heyet gönderiyorsa memleket, mesaili mahalliyesini (yerel meselelerini) tedvir için de kendi arasından bir heyet intihap etmek demektir. Bu, zaruridir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Temsili mahalliyi kabul buyurmadınız.

VEHBİ B. (Devamla) – Bu demektir ki; eğer devleti bir kül (bütün) farzedersek, Bunun cüzü fertleri de (atomları da) memleketin köyleri, nahiyeleridir velhasıl cüzütam idari olarak ve şahsiyeti mâneviye olarak kabul edilecek hangi kısımsa bunlar da onların cüzü fertleri olarak kabul edilir. Her hangi memlekette ki meşrutiyet var deniliyor o memlekette de bu cüzü fertler bulunamazsa onun mânayı hakikisi hüyulâdan ibarettir, hülyadan ibarettir. Yani cüzü ferdi olmıyan bir cisim olamıyacağı gibi bir memlekette idari ve mahalli teşkilât olmadıkça o memlekette meşrutiyet var demek de yalandır, hayaldir. Bunun için mantıkan düşünülecek olursa memlekette evvelâ mahallî idareler teşekkül etmeli ve sonra Meclisi umumisi, Meclisi Mebusanı teşekkül etmek icabeder ve güya bizde tanzimat ta başlandığı zaman meclisi idareler köy teşkilâtı falan buna bir esas olmak üzere düşünülmüştür. Bu böyle olduğu gibi şöylece de düşünürsek bu bir haktır. Nasıl ki bir adam kendi evine kendi karışabilir, kendi idare ederse bu köylüler de kendi köyünü kendi idare eder. Bir kaza da kendi işini kendi görür, mahalli mesailde bir vilâyet kendi işini kendi görür. Fakat umûmî ve müşterek işlerini, umum Hükümet ve Devlet mânası içerisine dâhil oldukları zaman onu da meclisi millileri rüyet eder. Bu, gayet tabii ve gayet mantıki bir esastır. Fakat maalesef bizde bu hakikat hâlâ tecelli edememiş ve hâlâ mahalli tatbik bulamamıştır.

Tanzimattan beri Devletin, desatiri idariyesi (idari düsturları) sekiz cilt olmuştur. Elimizde sekiz düstur var. Bu sekiz cilt düsturu karıştırırsak nüfusumuzun yüzde seksenini teşkil eden köylülere ait iki nizamnameye tesadüf edersiniz. O iki nizamname de tanzimat başladığı sıralarda yapılmış ve bilâhare ilga edilmiştir. Binaenaleyh memleketin yüzde seksenini teşkil eden halk, köylü, bizim kavaninimizde mühmeldir (ihmal edilmiştir). Mahalli yoktur. Bugün, arzettiğim gibi memleketin temelini teşkil eden köylülerin idaresi için her hangi bir idare memuruna ve her hangi bir recülü Devlete (devlet adamına) sorarsınız, köylüyü ne yolda idare edersiniz diye, elinde düsturulamel olacak ne bir kanun, ne bir emirname, ne bir mecmua, hiçbir şey yoktur. Size hiçbir şey söyliyemez. Her noktaya gi-

derseniz, bir vilâyetin muhtelif menatıkına giderseniz, orasının kendi kendine teessüs etmiş teamüllerle idare olunduğunu görürsünüz. Kastamonu'ya giderseniz divan derler. Balıkesir'e giderseniz ayan derler. Başka bir tarafa giderseniz muhtar derler, bir başka tarafa giderseniz gezir derler. Hulâsa memleketin her tarafında ayrı ayrı şekiller teessüs etmiş ve öyle kendi bildiklerine göre idare ederler ve böyle bir kanun altına, bir intizam tahtına alınmadığı içindir ki memleketin yüzde seksenini teşkil eden zavallı halk, memleketin vergisini veren, aşarını ve ağnamını ve en ağır vergisi olan kan vergisini maaziyadetin (fazlasıyla) yüklenen halk, memleketin idaresi hususunda, memleketin idaresi değil, kendi köyünün idaresi hususunda dahi bir hak sahibi, bir söz sahibi değildir. Bunun için gördüğümüz keşmekeş meydana gelmiştir. Çünkü efendiler nasıl ki toprak üzerine kâgir bina durdurulmazsa, bu devleti tesis etmeğe uğraşanlar temeli ihmal ettikleri içindir ki ne kadar muazzam bir bina koymağa çalışmışlarsa mutlaka yıkılmıştır. Evvelâ köylüleri terfih ve ikdar edip de (refaha erdirerek güçlendirip), onların idaresini tanzim edip de aşağıdan yukarıya doğru idare yapacağımıza, tuhaf bir zihniyetle daima yukarıdan başlamışız. İstanbul'da teşkilât, merkezlerde teşkilât ve en çok olabilse olabilse büyük vilâyet merakizinde yapılmış olan teşkilâttır. Fakat hep Devlet teşkilâtı... Katiyen halk ve millet teşkilâtı yok. İşte bu feci halin neticesidir ki bugün memlekette köylü ne hububatına, ne arazisine, ne hayvanına, ne mahsulâtına sahiptir. Hulasa bütün semeratı mesaisinden mahrum ve perişan bir halde kalmıştır.

Köylüyü bu felaketten kurtarmak üzere doksan üç kanunu esasisi (1876 Anayasası) ve o zaman çıkan intihap kanununun ta başında demişler ki – nevahi (nahiye) teşkilâtı olacak. Vilayatı Şarkiyede ıslahat yapmağa kalkışmışlar, bir ferman neşredilmiş oraya bir müşir (haberci) göndermişler. Orada bütün düveli mütemeddinenin kabul ettiği tarzda teşkilât yapmağa, memleketin ihtiyacı nispetinde teşkilât yapmağa kalkışmışlar. Fakat bilahare İstanbul'daki sefahatlere masraf icabettiği için oradaki teşkilâtı yavaş yavaş ilga etmeğe kalkışmışlar, ilga ede ede onu da kaldırmışlar.

Memleketten hayvan hırsızlığı, şekaveti (haydutluğu), kız kaçırmak âdeti, tecavüz, irtikâp ve irtişa (yiyicilik ve rüşvet), halkın işlerinin sürüncemede kalması kaldırılmak istenilirse her şeyden evvel yapılacak şey, memlekette nahiye teşkilâtıdır. Bu nahiye teşkilâtı efendiler, birçoklarımızın, bazı arkadaşlarımızın; bizim mıntakada tatbik edilemez, bizim memleketin şurasında burasında yapılamaz yolunda bir takım itirazatına mâruz kalıyor. Efendiler bizim memleketimiz bundan daha vasi iken ve meselâ Arnavutluğu muhtevi iken eğer memleketimizde bu gibi bir kanunu tatbik etmek icabetse idi bilâtereddüt bunun en son mahalli tatbiki Arnavutluk olurdu. Çok esef ediliyor ki Âlemi İslâm beynine düşen tefri-

ka neticesinde o güzel memleketimizin elden gittiği vakit Sırp Çarlığı orayı basınca ilk teşkilâtı, nevahi teşkilâtı olmuştur ve bizim tatbik edilemiyeceğini zannettiğimiz memleketimizde ondan daha ziyade anlaşamadığımız nokta yoktu. Farz ediniz ki bu memleketin her noktasında tatbik edilmesin, fakat her noktasında böyle bir hayırı mahzdan (saf hayırdan) mahrum kalmasını icabedecek bir sebep yoktur. Binaenaleyh bendeniz bilhassa istirham ediyorum. Memleketin bütün yaralarına merhem olacak şey ve hepimizin küllü yevm (her gün) aldığımız şikâyatın, duyduğumuz fecayiin (felaketlerin) önüne geçecek yegâne sebeplerden birisi de bu nevahi teşkilâtıdır.

Nevahi teşkilâtı deyince hâtıra gelmesin ki: 15, 20 köyü yahut 23, 25 köyü bir yere getirerek falan ve falan yeri taklit ederek, nahiye teşkil etmek olsun. Böyle değil. Teşkilâtı idariye şeklindeki tabakatı kaldırarak onların yerine köy dediğimize köy veya nahiye diyeceğiz ve oradaki köy muhtarının ve ihtiyar heyetinin salahiyetini tevsi edeceğiz ve onun mafevkında (üstünde) kaza kalacak ve onun maafevkında vilâyet olacak. Bu hususta bendeniz öyle zannediyorum ki Meclisi Âlinizin ilk teşekkül ettiği zaman, ilk yapacağı iş bu teşkilâtı meydana getirmekti. Çünkü efendiler, bize sulh konferansında; siz Harbi umumide şu şu şu vahşetleri fecaatleri, şu şu gayri insani halleri yaptınız diye söylemedik söz bırakmadılar ve ona ilâveten güya kesri hatır (hatır kırarak) edip de üzerine perde asmak kabilinden, bir aynayı kırıp da üzerine perde asmak kabilinden olarak dediler ki "Evet Türkler gayet şeci (yiğit) ve bir takım fezaili medeniye ve ahlâkiyeye (medeni ve ahlâki erdemlere) malik adamlardır, fakat bunlar başka milletleri idare etmek şöyle dursun; kendilerini bile idare etmekten âcizdirler, vesayete muhtaçtırlar". Bunu ilk tekzib edecek Meclisi Âliniz ve Meclisi Âlinizin böyle milletin kendini idare edecek kabiliyette olduğunu gösterecek teşkilâtı yapması olacak idi ve bu teşkilât meydana gelmiş olsa idi, sureti kafiyede (yeteri kadar) emin olabilirsiniz, memlekette ne çapulculuk, ne hırsızlık, ne şekavet hiç birisi kalmıyacaktı. Nitekim buna benzer ufak teşkilât yapan mahallerde yedi senede bizim memleketten kaldıramadığımız şekavet, bu teşkilâtı yaptığımız günden itibaren, kökünden kesilmiş ve en azgın şakilere (haydutlara) cevelângâh (talim meydanı) olan menatıktan gece yarıları kadınlar bile yapa yalnız geçmiştir. Çünkü halkın kuvveti karşısında hiçbir kuvvet duramaz efendiler ve köylü sâlâhiyettar olarak hayvan hırsızını, şakiyi tutmağa memur edilirse hiçbir zaman hiçbir yerde şaki barınamaz.

Bugünkü vaziyette biliyorsunuz ki ekser mahallerde köy muhtarı intihap etmek lâzım geldiği zaman köyde muhtarlığa –ekser mahallerde diyorum tabii her yerde demiyorum– tokada, hakarete en çok mütehammil (dayanıklı) ve en çok hazum olanlar intihap edilir. Bu böyledir. Binaenaleyh memleketimizde bu şekli kal-

dırmak ve halkı insan gibi kendi işiyle alâkadar ederek memleketi, köyü tanzim etmeğe, muhafaza etmeğe alıştırmak için bu şekli biran evvel –zaten dünyada bizden başka tatbik etmeyen mahal kalmamıştır– bizim de tatbik etmemiz ehem ve elzemdir (çok önemli ve gereklidir). Fakat maalesef bu kanun bunu müemmin değildir (güvenceye almaz). Bunu temin edecek değildir. Bu, bir istikamet tâyin ediyor ve bir esastır, onun için bunun üzerine gelecek kanunlar vardır, bu esastan inbias ederek gelecek kanunlar vardır. Bendeniz memleketin selâmeti namına rica ediyorum. Bunu Teşkilâtı Esasiye'den ayırarak şu altındaki idari kısmını müstacelen müzakere edelim. Biran evvel bunun üzerine gelecek kavanini de o suretle müstacelen müzakere edelim. O suretle Hükümet ve Heyeti Vekile birkaç yerde, meselâ Ankara'da, Eskişehir'de tatbikata başlasın ve noksanlarını gördükçe o noktaları da biz tashih edebilelim.

HAMDİ NAMIK E. (İzmit) – Diğer maddeleri ne vakit vereceksiniz, Beyefendi?

VEHBİ B. (Devamla) – O maddeler bununla alâkadar değildir.

HAMDİ NAMIK B. – Yani ne zaman?

VEHBİ B. (Devamla) – Encümen toplanmadı. Encümen toplandığı zaman. Binaenaleyh bendeniz kendi kanaatimi arzediyorum. Şu esbap dolayısiyle bu teşkilâtın bugüne kadar yapılmaması bu memleket için zararı mahzdır (saf zarardır). Bendenizin kanaatimi inşaallâh zaman teyit eder ve nitekim teyit ediyor. Bugüne kadar şuranın isyanı, buranın isyanı bunun netayicidir. İlleti tetkik edersek tedavisi budur. Binaenaleyh bunu hiç olmazsa müstacelen çıkaralım. Diğer hukuku esasiye kısmına ait mevat istenildiği zaman uzun uzadıya tetkik ve teşrih edilsin. (Muvafık sadaları).

REİS – Efendim Vehbi Beyin bir teklifi var, idare kısmını müstacelen müzakere edelim diyorlar (Kabul sadaları). Müstaceliyetle kabul edilmiştir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Tâyini esami ile olsun, ekseriyet yok.

REİS – Müstaceliyetle müzakeresini kabul etmiyenler el kaldırsın. (Tunalı Hilmi Beye hitaben) Nasıl Beyefendi? Müstaceliyetle müzakeresi kabul edilmiştir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bu gibi mesail Avrupa'da bile bir senede, iki senede çıkar.

VEHBİ B. (Karesi) – Tanzim olunalı on sene oldu.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Burası Türkiya, biz Avrupa'yı temsil etmiyoruz.

BİR MEBUS B. – Müstacelen çıkıp da bir şey olamaz ki. Bu düşünmekle olur, tetkike muhtaçtır. Çürük bir esas vazedilemez.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Memleket için tehlikeli yerleri vardır. Bunu ispat edeceğim.

REİS – On birinci madde okunuyor.

MADDE 11. – Türkiya coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilâyetlere; vilâyetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden terekküp eder.

REİS – Buna ait söz isteyenler var; isimleri yazıldı. Söz isteyen Hilmi Bey, Abidin Bey, Necip Bey, Zekâi Bey, Sırrı Bey, Hakkı Bey, Salih Efendi, Mustafa Bey. Daha söz isteyen varsa yazalım.

SIRRI B. (İzmit) – Heyeti Vekileden kimse yok. Nasıl müzakere edilir? Hükümet teşkilâtı yapıyoruz. Hükümetten kimse yok.

REİS – Malûmatları var. Gelmiyorlar. (Çağıralım gelsinler sadaları).

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Canları isterse gelsin, isterse gelmesin. Biliyorlar kanun müzakere edileceğini.

SIRRI B. (İzmit) – Hükümet teşkilâtı yapıyorsunuz, Hükümetten kimse yok.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim on birinci maddenin, bir takım esasatı ihtiva etmesi dolayısiyle, evvel emirde o esasat tespit edildikten sonra müzakere edilmesi icab eder. Yani yirmi ikinci maddeden sonra müzakere edilmelidir.

Madde on birinci olarak kalabilir, o başka bahis... Yalnız usulü müzakere itibariyle aşağılarda nelere karar vereceğiz, nasıl taksimat yapacağız ve nasıl kabul edeceğiz? Bunlar tâyin edilmeli, ondan sonra, bu madde tertip ve tespit edilmelidir. Meselâ "Türkiya vilâyetlere, vilâyetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden terekküp eder" deniliyor. İhtimal ki vilâyetleri kabul etmiyeceğiz, nahiyeye şu ismi vereceğiz denilir ve bahusus şu ciheti arzetmek isterim beyler; bir vilâyet dairesinde iki vali vardır. Bundan bir mâna çıkaramıyorum. Madem iki vali vardır, hiç olmazsa birinin ismi tamamiyle taayyün edebilsin... (Ne demek anlayamıyoruz sesleri). Kazalar deniyor. Kaza yok ki... Kazalar bu sıraya konulamaz, çünkü fazla gibi bir hal almış bulunuyor. Yalnız inzibati birkaç nahiye halinde bulunuyor. Hâlbuki diğerlerinde; nahiyede, vilâyette şahsiyeti maneviye var, maatteessüf burada yoktur. Şu halde biz bunu iki kısma ayırmalıyız. Meselâ idari noktai nazardan şu, şu dairelere ayrılmıştır. Bilmem ne noktai nazardan da şu, şu dairelere ayrılmıştır demek icabeder. Bu taayyün edebilmek için maddenin behemehâl yirmi ikinci maddeden sonra müzakere edilmesini teklif ediyorum. Teklifim bundan ibarettir, efendim lütfen bunu reye koyunuz.

REİS – Efendim Hilmi Beyin bir teklifi var, reye koyacağım, (Hayır sadaları) maddenin tehirine ait bir teklif.

FEYYAZ ALİ B. (Yozgad) – Bir kerre encümenin mütalâasını sorarsınız efendim.

T.B.M.M. Riyaseti Celilesine

11 inci maddenin idare faslının sonunda müzakere edilmesini teklif ederim.

Bolu

Tunalı Hilmi

REİS – Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul olunmadı efendim.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Efendim bendeniz şimdiye kadar Tunalı Hilmi Beyin her hususdaki mütalâatını işittim, dinledim ve bazılarını iyi buldum. Fakat maatteessüf şimdiki söylediğini anlamadım.

TUNALI HİLMİ B. – Maddeyi benim anlamadığım gibi anlamadın.

Dr. ABİDİN B. – On birinci maddede "Türkiya coğrafi ve iktisadi vaziyeti noktai nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden terekküp eder" deniyor. Bu coğrafi vaziyet, emin olunuz ki arkadaşlar buna çok muhtacız... İktisadi münasebet... Buna da çok muhtacız.

MUSTAFA B. (Tokad) – İşitmiyoruz.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Sana da davul lâzım... Binaenaleyh görüyorsunuz ve biliyoruz ki, birçok vilâyetler vardır ki Almanya kadar ve hattâ en küçük vilâyetimiz Bulgaristan kadar vardır. Vaktiyle Bulgaristan bizde iken sırf bu zihniyet üzerine olan teşkilâttan dolayı idare olunamamış, lâzım gelen menabii varidatı (gelir kaynaklarını) alamamışız. Kuyudata bakılırsa oradaki valiler bu zavallı Anadolu'dan maaşlarını almışlardır. Fakat orada bizim yerimize geçen Bulgarlar, hazeri zamanda (400) bin asker beslemişler, seferde ise ne kadar asker çıkardıklarını asker arkadaşlarım daha iyi takdir ederler. Bir Kıral ve birçok heyeti idare beslemişler ve yağıyorlar. Bugün arkadaşlar, Diyarıbekir vilâyeti düşünülürse mesahai sathiye (yüzölçümü) noktai nazarından tam bir Almanya Devleti kadar vardır. (O kadar yok sesleri). Keza Konya yine öyle. Binaenaleyh arazi noktai nazarından ben öyle tasavvur ediyorum. (Küçük sadaları). Pekâlâ, daha küçük olsun, yine büyüktür azizim. Binaenaleyh bunların tasfiyesi ve aynı zamanda vaziyeti coğrafi ve iktisadi münasebat noktai nazarını düşünerek küçültülmesi, yani idaremizin altına iyi girebilmesi için ve her hususta kendilerinden istifade için ve aynı zamanda vukuatın önüne geçilmesi için lâzım ve lâbit bir şeydir. Bunun üzerine bendeniz uzun uzadıya söylemem. Tabii bir idare memuru değilim. Rica ederim, Zekâi Bey falan daha iyi izahatta bulunsunlar. Bu on birinci maddenin aynen kabulünü teklif ederim.

NECİB B. (Ertuğrul) – Efendim, bundan evvel müzakere ettiğimiz maddelerin bir kısmı şimdi tatbik olunacak, zaten tatbik olunmaktadır. Binaenaleyh mevaddı esasiye üzerinde esasen büyük bir tebeddül hâsıl etmiyecek kısım; bu idarî kısımdır. Bu maddelerde bittabi çok teenni (dikkatli ve temkinli davranmak) lâzım. Fa-

kat bu teenniyi tereddüt derecesine vardırmamalıyız. Ekseri arkadaşlar bu meseleyi, yıkmak, yakmak meselesi diye telâkki ediyorlar. Malûm ya her şeyin yıkılması kolay, yapılması zordur. Sonra meşhur kelâm mucibince; ahengi mevcudu bozarsak eski düzeni bulamayız. Hâlbuki bizde evvelemirde bir şey vardır, bir kâbus... Eski tarzı idare... Emici, ezici, köhne... yalnız alır, halka bir şey vermez. Vergi alır, fakat bir şey vermez, emniyeti dâhiliye ve hariciyeyi bile temin edemez, bunu bile yapamaz. Bendeniz bu eski idarenin o kadar süratte kaldırılması taraftarıyım. İnşaallah bunun yerine daha iyisini koyacağız. Fakat komasak bile bunu alelıtlak kaldırmakla hiçbir zarar etmeyiz. Bilfarz "idarei dâhiliye belediyelere aittir" denilse bundan daha iyi, daha ziyade idarî olur.

SOLDAN BİR MEBUS – Ankara belediyesi gibi.

NECİB B. (Devamla) – Ne ise. Herhalde iyi bir esas koyacağız. Herhalde bu şekli idare bu memlekete göre biçilmiş kaftan değildir. Hattâ geçende bunun en hararetli taraftan olan Maliye vekili Bey dedi ki: Ne yapalım, bu vergiler ağırdır, fakat tahfifi kabil değil, gelecek sene daha ağır olacak, çünkü gelecek sene bütçemiz bunun bir buçuk misli olacak. Çünkü vâsi araziye az nüfus serpilmiş, nüfus başına yüklenen yük ağır geliyor. İşte bu en birinci ittihamdır (suçlamadır). Kendi ağızlarından bu şekli idarenin bu memleket için biçilmiş kaftan olmadığına, sırf ezici, emici, yıkıcı bir idare olduğuna en birinci delildir. On birinci maddede vilâyet, kaza, nahiye var, fakat kazaların böyle bir şahsiyeti mâneviyesi olmıyacaktır.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Daha oraya gelmedik.

NECİB B. (Devamla) – On birinci maddeden bahsediyorum efendim. Üç kısım, Türkiye coğrafi ve iktisadi münasebetleri noktai nazarından vilâyetlere, kazalara münkasem olup kazalar nahiyelerden terekküp eder. Burada demek, kaza var, nahiye var, vilâyet var, bu şahsiyeti mâneviyeyi (tüzel kişiliği) haiz olan vilâyetle şahsiyeti mâneviyesi olmıyan kazanın sebebi vücudunu bendeniz anlayamıyorum. Eğer kazai salâhiyetleri haiz demek ise, nahiyelere de kazai salâhiyetleri vermiyoruz ve bu kaza burada olsa olsa kaza belâ müradifi (eşanlamlısı) olarak kalıyor.

Sonra efendim, nahiyeleri de tasgir ediyor. Kaza ile arasında hemen hemen inzibat noktai nazarından bir fark kalmıyor. Bendeniz böyle şahsiyeti mâneviyesi olmıyan bir teşkilâttan hiç bir faydalar memul etmiyorum. Yalnız bunun iki derece üzerine taksim edilmesini teklif ediyorum, nahiye, vilâyat... Yalnız o zaman kazalara da nahiye ismi verilmek lâzım geliyor ki, belki o zaman ismi küçük düşer. Vakıa kaza ismi daha manalıdır. Malûmu âliniz teşkilâtı mülkiyede tabii unvanların, tâbirlerin cazibedar, manidar olması lâzım gelir. Arzettiğim gibi kaza, kazai salâhiyetleri haiz demek olduğuna göre nahiyeler de o salâhiyetleri haizdir. Binaenaleyh kazalara nahiye namı vermek eğer bunları küçük düşürecekse en müna-

sip bir isim bulunabilir. Meselâ; bendeniz emanet diyorum, münasip ise, başka bir şey de bulunabilir. Nahiye tâbiri vakıa güzel tâbirdir. Fakat herhalde bendeniz bunun mânâsız olduğuna kaniim. Teşkilâtı mülkiyenin iki sınıf üzerine olmasını bendeniz teklif ediyorum; Nahiye, vilâyet. Nahiyenin de ismini yine nahiye bırakmak veya tebdil etmek nasıl münasip ise öyle yapılır.

REİS – Süleyman Sırrı Bey!

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Bendeniz vazgeçiyorum.

TEVFİK B. (Dersim) – Efendim, bendeniz Vehbi Beyefendinin mütalealarına karşı maruzatta bulunacağım. (İşitmiyoruz sesleri). Kürsüye daha yeni çıkıyorum, tabii sıkılırım... Efendim, teşkilât olsun, tanzimat olsun, işi ne kadar büyütürsek, kanunları ne kadar teksir edecek (çoğaltacak) olursak o kadar içinden çıkılmaz müşkülât karşısında kalırız. Teşkilâtı Esasiyede nahiye meselesi bu kabildendir. Efendiler, bu usulde nahiye idaresiyle mesele halledilmiş olmaz. Çünkü köylü henüz iradesine, ihtiyarına sahip bir vaziyette değildir. Köylü bizden kendileri için bu yolda vâsi salâhiyetler istiyor. Köylü kendilerine tahakküm, tagallüp, ikaı zulmeden ve etmeleri muhtemel bulunan memur ve gayri memur, kim olursa olsun, bunların taaddiyatını önlemek için yapılan kanunların hüsnü tatbikatını (iyi uygulanmasını) istiyor efendiler, hem de kemali iştiyakla (tam bir arzuyla) temenni ediyor. Binaenaleyh köylülerin refahü saadetini temin, kendilerini cidden himaye edecek olan şey kanunlar ve bu kanunları icraya vasıta olanlardır. Kanunu icraya memur olanlar vazifelerini hüsnü istimal ederlerse maksat hâsıl olur. Bendenizce işi çoğaltmakta hiç de fayda mutasavver değildir. Binaenaleyh buna müteallik, mevaddı bilüzum (gereksiz maddeler) olduğunu ve şimdiki tarzın hüsnü tatbikatını temenni eylerim.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Bu yapmakta olduğumuz teşkilâtı idare kanununun 11 inci maddesinden 23 üncü maddeye kadar olanları Vehbi Beyefendi Hazretlerinin buyurdukları gibi bir esas olmak üzere mücmelen münderiç olduğundan bunun şimdiden tatbiki zinhar mümkün değildir. Bendeniz düşündüm. Bunun bir derece nevakısı ikmal edilmek (eksiklikleri giderilmek) üzere ve bir derece tavzihle (açıklama ile) kabili tatbik bir hale ifrağ olunmasını düşünerek şu teklifte bulunuyorum. Söyliyeceğim bundan ibarettir. [Takriri göstererek] bu takririm okunsun, ona göre kanunla birlikte müzakere edelim. Bu maddelerin yani idare kısmının umumunu tadil ediyorum. Bu idare kısmına ait bir teklifte bulunuyorum.

REİS – Efendim, Mustafa Beyin vermiş olduğu bir kanun lâyihası ki şu müzakere ettiğimiz 11 inci maddeden 23 üncü maddeye kadar olan maddelerin kâffesinin tadiline aittir. Bunun bir esbabı mucibesi var. Müsaade buyurursanız bunun esbabı mucibesini okutturalım.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Bu madde hakkında kifayet takriri okunsun da sonra.

MUSTAFA B. (Tokad) – Sonra her maddede tadilname vermeli.

REİS – Zaten Encümenin malûmatı dâhilinde imiş, Vehbi Bey izahat veriyor.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, arkadaşlarımızdan Necib Bey kazaların mânasını (belâ) müradifi olarak tâbir ettiler. Bunun mânası olmadığına, lüzumu olmadığına kanl oldular ki esas nazariye itibariyle doğru bir fikirdir. Temenni ederiz Cenabıhak bu memlekete fazla nüfus, fazla varidat verir ve binaenaleyh vilâyet daireleri daralır ve varidatları kendilerini idare eder ve ara yerden kazayı kazaya uğratabiliriz. Bugünkü vaziyette bunun imkânı olmadığına uzun tetkikat ve tetebbuatla (araştırma ve incelemelerle) kail oluyoruz ve nitekim diğer maddelerde kaza meselesi gelince burada esbabını arzedeceğim. Tevfik Bey kardeşimiz kanunların muhtasar olması doğru değildir, vâzıh olmalı, açık olmalı dediler. Bu, arkadaşlar, kanun değildir. Yani nevahi, kaza ve vilâyet idaresi için bir kanun değildir. Bu, nevahi, kaza ve vilâyet idareleri için yapılacak kanunların esaslarını gösterici...

TEVFİK B. – Bendeniz öyle demedim.

VEHBİ B. (Devamla) – İstikametlerini gösterici maddelerdir. Bu maddelerle ne kaza, ne nahiye ve ne de vilâyet teşkil edilir... Meselâ bu esasat dairesinde "şarka gidiniz, cenuba gidiniz" emrini vermiyoruz. O cenup istikametini veriyoruz ve giderken vaziyetlerini gösteriyoruz. Asıl teşkilâtı yapacak bundan sonra getirecekleri kanundur. Binaenaleyh nahiyeyi bu kanunla teşkil etmiyoruz, nahiye bundan sonra gelecek kanunlarla teşkil edilecektir ki –Bunu söylemekle Mustafa Beye cevap vermiş oluyorum– ki teklifleri teşkili nevahi hakkındadır. Evvelce nasıl ki teşkili nevahi hakkında teklifleri Dâhiliye vekâletince hazırlanmakta olan projede nazarı dikkate alınmak üzere oraya gönderdik, Mustafa Beyin tekliflerini de oraya gönderebiliriz. Sonra Tevfik Bey biraderimiz "Köylü iradesine sahip değildir" buyurdular. Köylü eğer iradesine sahip değilse biz burada oturmak salâhiyetini haiz değiliz. Çünkü biz köylünün iradesiyle buraya gelmişizdir. Devletin en yüksek, milletin en âli mukadderatında beyanı mütalâa etmek hakkına malik olan köylü, kendi sokaklarının kaldırımlarını yaptırmakta elbette sahibi iradedir.

TEVFİK B. (Dersim) – O hususta sahibi salahiyettir. Acaba diğer mesailde de sahibi irade midir?

VEHBİ B. (Devamla) – Her halde yeter ki biz yedi seneden beri, 300-500-600 seneden beri, bilhassa yedi seneden beri bu memlekette kanını akıda, akıda her türlü felâket mekteplerinde tahsil görmüş olan bizim köylümüz, hayatın ne suretle geçirilebileceğini bizden çok iyi anlamıştır efendiler. Binaenaleyh köylü kendi idaresini bizden çok iyi bilir ve buna numuneler de elyevm mevcuttur; bu mukad-

deme ile şimdiki idareye taraftar oldular. İdarei hazıranın avakibi (mevcut yönetimin akıbeti) şimdiki vaziyeti fecaidir ve bunun devamı demek, bu fecayiin son mertebesini bulması demektir. Kanunlarda, şimdiki kanunların hiç birisinde köylüye fenalık edin diye yazılı değildir. Fakat köylünün hakkı da yoktur. Onun içindir ki bu fenalık meydana geliyor, işte bendenizin mâruzâtım bundan ibarettir. Yalnız, Mustafa Beyin teklifleri köy teşkilâtı hakkında olduğu için o teşkilâtta nazarı itibara alınmak üzere Dâhiliye vekâletine tevdii lâzım gelir.

ZEKAİ B. (Adana) – Efendim, bu mevzuubahis olan 11 inci maddede o kadar şayanı tetkik bir şey yoktur bendenizin noktai nazarımda... (Yüksek söyle sesleri). Bu on birinci madde uzun uzadıya mahalli tetkik olacak bir şey değildir. Binaenaleyh bilhassa bunu takip edecek olan maddelerdir ki bizim idare makinemizin ne suretle kurulacağını ve ne şekilde tedvir edileceğini gösterecektir. Bu, umumî bir maddedir. Binaenaleyh bendeniz evvelâ, demin Vehbi Bey biraderimizin söyledikleri gibi, nahiyeler teşkilâtının ne şekilde kabul edileceği hakkında Meclisi Âlinin noktai nazarı taayyün ettikten sonra yukarıya doğru kaza teşkilâtının, vilâyet teşkilâtının ve bu silsilei idariyenin tamamen tâyinini ve taayyün edecek neticeye göre bu maddenin tedvinini istirham edeceğim. Burada Memaliki Osmaniye, Türkiye vilâyetlere, vilâyetler kazalara, kazalar nahiyelere taksim olunuyor, sonra ayni lâyihai kanuniyede, "Memleket dâhilinde teşkil edilecek müfettişlik mıntakalarından" bahsediliyor. Binaenaleyh eğer bu müfettişlik mıntakaları kabul edilecekse bu maddede "Memaliki Osmaniye iktisâdi münasebet ve coğrafi vaziyet itibariyle evvelâ mıntakalara ondan sonra vilâyetlere, kazalara, nahiyelere taksim edilmiştir" demekliğimiz lâzım gelir. Eğer bu mıntakalar teşkilâtı idariye olmaktan ziyade teşkilâtı teftişiyedir, yani bunlar birer mahiyeti idariyeyi haiz değildir, Devlet teşkilâtı değildir denilecekse, aynı itiraz kazalar hakkında da varit olmak icabeder. Çünkü kazaları da Devlet teşkilâtı olarak addetmemiştir bu kanun lâyihası, yalnız Hükümet teşkilâtı olarak kabul etmiştir. Hükümet teşkilâtiyle Devlet teşkilâtını ayırmaklığıma sebep, bilhassa idarei memlekette, mahallî meclislere, mahallî idarelere tevdi edilecek salâhiyeti nazarı itibara almaktır. Hükümet, yani Hükümeti merkeziye bütün salâhiyeti kendinde cemeder ve mümessilleri vasıtasiyle Hükümeti temsil ve tedvir ederse–ki bu bir nevi merkeziyettir– onlara vâsi miktarda salâhiyet versin, vermesin farksızdır. Her halde meselenin bilhassa ruhu bu noktadadır. İdarei mahalliyeye verilecek salâhiyet meselesindedir. İdarei mahalliyeyi temsil edecek kazalarda heyeti müntehibenin vücudu kabul edilmedikçe, kaza teşkilâtı yalnız cüzütamı idari (idari bütün) olmaktan ziyade bir cüzü inzibati (asayiş birimi) oluyor ki hakikaten böyle denmiştir. Hâlbuki bendeniz kalırsa kazanın cüzütamı idari olması lâzımdır. Çünkü en eski teşkilâtımız kaza teşkilâtıdır. Kazalarımızda mehakim (mahkeme) teşkilâtı, maliye teşkilâtı, az,

çok, orman, ziraat vesaire Devletin bütün teşkilâtı münkeşiftir (açılmıştır), mündemiçtir, mevcuttur, mütezahirdir (ortaya çıkmıştır). Binaenaleyh bu teşkilâtı hiçe sayarak ve kazaların mevcudiyetini yalnız Hükümeti merkeziyeye raptolunmuş bir teşkilâtı inzibatiye telâkki ederek, halkın kendi kendini idaresi gayesine bu teşkilâtı vasıta etmemek doğru bir şey değildir. Eğer memlekette teşkil edeceğimiz idareyi halkın kendi kendisini idaresi esasına istinat ettireceksek, bu kaza teşkilâtından, bilhassa istifade etmekliğimiz lâzımdır. Binaenaleyh kaza teşkilâtı böyle olunca, yani kaza teşkilâtı idare teşkilâtı arasında yer bulunca, bendeniz buna mıntakalar teşkilâtının da ithali taraftarıyım. Bilhassa memleketin coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet itibariyle taksimi, mıntakalar taksimi demektir. Yoksa bilirsiniz ki havzai coğrafi içinde birçok livalar vardır, keza iktisadi münasebetleri tamamen yekdiğerine şebih olan (benzeyen) Karadeniz mailesi havzasında bir çok livalar vardır. Eğer her liva vaziyeti coğrafiya, vaziyeti iktisadiyelerine nazaran taksim edilmek lâzım gelse o zaman bütün Karadeniz havzasının bir liva olması icabeder. Yani gösterilen sebep de mantıki değildir. Bu itibarla "Memaliki Osmaniye coğrafi vaziyet, iktisadi münasebet noktai nazarından ayrılmıştır" deyince, mutlaka büyük mıntakalara ayrılmıştır cevabı kendi kendine gelir, zihne hutur eder (akla gelir). Binaenaleyh hulasaten mâruzâtım: Evvelâ nahiyelerden başlanarak yukarıya doğru hangi teşkilâtı kabul edeceksek meselâ, kaza bir cüzü inzibati olarak mı bırakılacaktır? Bir cüzü idari olarak mı bırakılacaktır? Nahiyeler ne şekilde olacaktır? Evvelâ kazalar nahiyelerden terekküp eder deniliyor. Sonra aşağıda nahiye birkaç karyeden (köyden) mürekkeptir deniliyor. Nahiye burada (Kommün) mânasına alınmıştır ve birkaç karyeden de terekküp eden, Bulgaristan'daki cemaatlar gibi kendisine bir vaziyet verilmiş oluyor. Birkaç karyenin bir nahiye teşkil etmesi esas kabul edilince, nahiyeler de köylerden mürekkep olur. Yani cüzütamı idari baştan başlıyarak en küçük cüzü köyler olmuş oluyor. Yok her köy mutlaka bir nahiyedir dersek Fransa'da olduğu gibi, o halde bu aşağıdaki yirmi üçüncü madde kendi kendine lâğvolmuş oluyor. Nahiye birkaç köyden değil, mutlaka bir köyden ibaret olmak lâzım gelir. Onun için onu aşağıdan yukarıya doğru müzakereye başlıyalım ve ne şekli kabul edersek bu madde kendi kendine meydana çıkmış olur. Nahiyeler, kazalar, livalar, vilâyetler hakkında Meclisi Âlinin kabul edeceği nukatı nazar taayyün eder. Sonra bu madde kendi kendine zahir olur, meydana çıkar. Adetâ bu bir mebhasin (bahsin) başında "Şu beyanındadır" demeğe benzer. Evvelâ mebhasin ne olduğu taayyün etsin, ondan sonra serlevhasını (başlığını) koyarız.

TAHSİN B. (Aydın) – Efendim, bendeniz bu madde üzerinde uzun uzadıya tevakkuf edilecek (durulacak) bir sebep görmüyorum. Çünkü bu maddede (Türkiye coğrafi münasebat noktai nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara münka-

sem olup kazalar nahiyelerden terekküp eder) deniyor. Zaten vaziyeti hâzıra nedir? Türkiye vilâyetlere münkasem olduğu gibi... Vilâyetlerin livaları vardı ki onlar kalktı bugün. Esasen takip ettiğimiz prensip budur. Bugün vilâyetlere mülhak (eklenmiş) bir liva yoktur. Şu halde zaten mevcut olan taksimatı idame etmiş oluyoruz demektir. Vakıa on ikinci maddede nahiyelerin ne suretle teşekkül edeceği ve kazaların ne gibi salâhiyetle salâhiyettar olacağı tasrih olunuyorsa da onlar on ikinci maddenin müzakeresinde zikredilecek şeylerdir. Şu halde bu maddeye dokunmak lâzım değildir. Çünkü esasen mevcudu idame ediyor demektir. Türkiya, vilâyetlere, kazalara ve nahiyelere münkasemdir ki: bu, mevcut olan bir şeyi ipka kabilindendir. Onun için bunun üzerinde uzun uzadıya tevakkufa hacet yoktur. Meclis nahiye ve kazaların şahsiyeti maneviyesi olup olmıyacağı hakkındaki noktai nazarını ait olduğu maddelerde beyan eder. Binaenaleyh bu maddenin olduğu gibi kabulünü teklif ediyorum.

HÜSEYİN B. (Elâziz) – Arkadaşımız Tevfik Bey dediler ki: bizim köy ahalisi mukadderatını tâyinden âcizdir. Evet! Biz bunları ne vakte kadar böyle aciz bir halde bırakacağız? Bunlara kati olarak bir nahiye teşkilâtı, ahalinin intihabiyle bir nahiye heyeti lâzımdır. Şimdi bu nahiye heyeti nasıl olabilir? Meselâ buradan Dersim'in Nazımiye kazasının bilmem hangi nahiyesine, meselâ (Pah) nahiyesine bir nahiye müdürü gidecek, o nahiye müdürü oraya gittiği vakitte orada hiç bir iş göremez. Yalnız orada Suroğulları vardır, (Sur zadeler) denilen bir aşiret rüesası (reisleri) vardır ki o nahiye müdürü mutlaka bu aşiret reisine müracaat etmeğe mecburdur. Biz bunları böyle yapmayalım, yine biz o idareyi, o inzibatı onların ne derece istidatları varsa ondan istifade etmelerini yine kendilerine bırakalım.

MESUD B. (Karahisarı Şarki) – Nahiye müzakeresinde yaparız.

HÜSEYİN B. (Devamla) – Şimdi bendeniz kısa söyliyeceğim, velhasıl ben ahalinin intihabiyle beş bin nüfustan ibaret olan üç, beş, on köy halkının bir nahiye teşkilâtına tabi olmasını ve bu nahiyenin de heyeti idaresi ve hattâ bir de kadısı bulunmasını arz ve teklif eylerim.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Bu kanun, nevahi ve vilâyatın teşkilâtına dairdir. Bunda muhtasar olarak meselâ: nahiye hususi hayatında muhtariyeti haiz bir manevi şahsiyettir. Nahiyenin bir meclisi, bir idare heyeti, bir de müdürü vardır. Bunu böyle deyip geçmekten ne fayda çıkar? Bendeniz diyorum ki; bir nahiye şu kadar şahıstan mürekkeptir. Nahiye meclisi şu yolda intihap olunur, vazifesi şundan ibarettir. Böyle bir kanun yapıp ortaya koyalım ki bu kanun kabili tatbik olsun. Bunu yaptıktan sonra Hükümetten kanun gelecek de bunu tatbik edeceğiz.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – İdaresinden, nahiye hakkındaki kanunda bahsedeceğiz.

MUSTAFA B. (Devamla) – Ne lüzum vardır? Bir nahiye heyetinin, vilâyetler heyeti idaresinin vezaifinin ne olduğunu da bu kanunda tasrih edelim. Onun için verdiğim tadilnamede bu kanunla birlikte okunsun, bunu teklif ediyorum, birlikte okunsun, müzakere edilsin diyorum. İsterlerse kabul etsinler, isterlerse etmesinler.

REİS – Efendim müsaade buyurun. Deminden arzettiğim veçhile Mustafa Beyin bu teşkilâtı idariyeye ait mevadı kanuniyenin her birinin tadiline dair bir takriri var. Bu takririn baştan aşağıya okunmasını arzu ediyor musunuz? (Hayır sadaları).

MUSTAFA B. – Okunsun dinlensin ki ona göre karar versinler. (Okunsun sesleri).

REİS – İki saatte okunur (Dahiliye vekâletine sesleri). Kanun lâyihasının okunmasını arzu ediyor musunuz? (Hayır sadaları). Encümeni mahsusa havalesini arzu edenler lütfen el kaldırsın. Encümeni mahsusa havale olunmuştur. Efendim, şu madde hakkında başka söz söyliyecek kimse kalmadı, maddeyi aynen reye koyuyorum. (Tadilname var sesleri).

Riyaseti Celileye

On birinci maddenin (Kazalar nahiyelere münkasem olup nahiyeler de köylerden terekküp eder) şeklinde tadilini teklif ederim.

14 Kânunuevvel 1336
Karahisarı Şarki mebusu
Mesud

REİS – Efendim rica ederim. Beyefendiler takrir bir daha okunuyor.

HASAN BASRİ B. – İzah etsin.

REİS – İzahata ne lüzum var? Nahiyeler köylerden terekküp eder diyor.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Yirmi ikinci maddede sarahat var efendim.

MESUD B. (Karahisarı Şarki) – İzah edeyim, her köy bir nahiye olamaz (Yirmi ikinci maddede var sadaları).

REİS – Efendiler şu takriri nazarı itibara alanlar el kaldırsın. (Red sadaları) Nazarı itibara alınmadı.

BİR MEBUS B. – Maddenin tadiline ait olan takrirler Encümeni mahsusa gidiyor. Bunun da encümene gitmesi lâzımdır.

VEHBİ (Karesi) – Bu madde hakkında söz istiyorum. Köy teşkilâtı hakkında.

HACI ŞÜKRÛ B. (Diyarıbekir) – Ömer Lütfi Beyin bir takriri vardı, istifa takriri onu izah buyursun!

REİS – Şunu da okuyalım bitirelim, ondan sonra. Adana mebusu Zekâi Beyin takriri okunacak.

Riyaseti Celileye

Mevzuubahis olan on birinci madde, teşkilâtı idare hakkında Meclisin noktai nazarı taayyün ettikten sonra kabili tedvin olup teşkilât ve taksimatı idarenin – şekli henüz Meclisi alice taayyün etmeden bu maddenin kabulü caiz olamayacağından evvel emirde nahiyeler hakkındaki maddelerin müzakeresine geçilmesini teklif ederim.

Adana
Zekâi

(Doğru kabul sesleri).

REİS – Ömer Lütfi Beyin takriri okunacak.

Riyaseti Celileye

Madde 11 in (Türkiye noktai nazarından sancaklara ve sancaklar kazalara) tarzında tadilini teklif eylerim.

14.XI.1336
Amasya mebusu
Ömer Lütfi

REİS – Efendim Zekâi Beyin teklifini reye koyuyorum. (Tekrar okundu). Hilmi Beyin takriri bunun aynı idi. Onu deminden reddettiniz, tekrar reye koymak... (Başka teklif efendim sadaları). Kabul buyuruyor musunuz? Kabul olunmadı.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Zararın neresinden dönülürse kârdır.

REİS – Hilmi Bey Heyete hitap et.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Dördüncü maddede vilâyet tabiri zaten kabul olunmuş Beyim.

REİS – Efendim Ömer Lütfi Beyin takririni kabul buyuranlar el kaldırsın?

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Arzu buyurursanız biraz izahat vereyim.

REİS – Dördüncü maddede vilâyet tabiri kabul edilmiş.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) –Fakat bir kelime ile birçok vali maaşını kabul ediyoruz. Mesele aradadır. (İzahat versin sadaları).

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Dördüncü maddede vilâyet tabiri kabul edilmiş.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Efendim sancak demekle vilâyet demek arasında ne fark vardır? Uzun bir izahat arzedecek değilim. Zaten çok barizdir. Vilâyet teşkilâtı arkasından sancak teşkilâtı yapmıyoruz. O halde en büyük teşkilâtımızın adına sancak demeyip de vilâyet demekle her sancakta birer vali bulunduracağız demektir. Valilerin maaşı başkadır, mutasarrıfların maaşı başkadır. (Hayır sadaları). Müsaade buyurun, öyle değil, bu böyledir. Haleti ruhiye böyle. Fa-

kat mevcut valilerinizi sancaklar üzerinde bırakacaksınız ve vali maaşı vermekte devam edeceksiniz. Nitekim Konya bir sancaktır. Fakat vilâyettir. Erzurum yine sancaktır, vilâyettir. Sivas tek bir sancaktır. Fakat vilâyettir ve başında bulunan idare memurları bugün vali maaşı aldığı gibi vilâyet de bir takım teşkilâta maliktir. Bunların hepsini hesap edecek olursanız senede bir milyona yakın büyük ve fazla bir masraf koymuş oluyoruz. Vilâyet demekteki faydayı, muarızım olan zat bendenize ispat ederse dâvayı teslim ederim. Fransa'da vilâyet, sancak teşkilâtı vardır, ismi (Departmandır). Mademki vilâyet teşkilâtını kaldırıyoruz, ismi de beraber kalkar, sancak teşkilâtı olur. Adına liva veya sancak deriz, en büyük âmiri idare mutasarrıf olur, ondan sonra idare memurları müfettişi umumiler olur. Sonra sıra Dâhiliye Vekâletine gelir. Fakat bir kelime için küçük dairelerin ismini vilâyet bırakacağız, fazla masraflar edeceğiz. Sonra sancaklar büyük devaire baliğ olduğu için arkadaşlar Isparta'da ve sairede düşündüğümüz gibi bağlıyacağız... (Gürültüler). Efendim rica ederim.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) –Maliye vekili yok.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Rica ederim cevap verirse Maliye Vekili Bey verir. Benim sözümü niçin kesiyorsunuz? Maliye Vekili Bey gelir söyler. Binaenaleyh büyük büyük teşkilâtla bütçemizi tahribe bağlıyacağız. Maliye Vekili Bey de buna razı olmasa gerektir. Çünkü masrafı arttırmak ve millete birçok varidat kanunları yükletmek caiz ise bunu yapalım.

REİS – Rica ederim Beyefendi.

VEHBİ B. (Karesi) – Cevap vermeyince olmaz efendim. Kanun yapıyoruz mânası olmalı. Şimdi efendim Ömer Lütfi Bey bütçe noktai nazarından söylediler ki doğrudur. Fakat siz buna daha evvel karar verdiniz ki vilâyetler sancak haline ifrağ edildiği zaman, yani vilâyata merbut ve mülhak olan sancaklar ayrıldıktan sonra bir sancak halinde kaldı mı onun bütçesi sancak bütçesi olacak ve nitekim Maliye vekâleti vilâyetlerdeki defterdarları kaldırdı. Hep onların yerine muhasebeci koydu. Yeni giden valilerin maaşı, Heyeti celilenizin malûmu olduğu üzere, on bin kuruştur. Eskiden beş binden on bine kadar maaş alan vali vardı. Şimdi on bindir.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Mutasarrıf âzami on bin alır.

VEHBİ B. (Devamla) – Siz yine dersiniz ki vali altı bin kuruş alacaktır. Fazla almıyacaktır. Mutasarrıfın mânası yoktur. Esasen bu cihet...

RESUL B. (Bitlis) – Kimse gitmez o vakit.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Sancak beyi deriz.

VEHBİ B. (Devamla) – Binaenaleyh bu cihet evvelce münakaşa edildi ve dördüncü maddede kabul edildi, isterseniz sancak deyiniz. Siz bilirsiniz, bütçe itibariyle bir farkı yoktur.

RESUL B. (Bitlis) – Sancak iyi canım.

REİS – Efendim, takriri reye koyuyorum. Bu takriri nazarı itibare alanlar el kaldırsın. Doğrusu tereddüt var. Efendim nazarı itibare alanlar ayağa kalksın. (Anlaşılmadı sadaları). Nazarı itibare almayanlar ayağa kalksın. Nazarı itibare alanlar 33, nazarı itibare almayanlar 37... Şu halde dört farkla nazarı itibare alınmadı. Efendim müsaade buyurun, muhavere etmiyelim (ikili konuşmayalım). Şimdi söz kalmadı. Tadil takrirleri de bitti. Şimdi maddeyi aynen reye koyuyorum. Aynen maddeyi kabul edenler ellerini kaldırsın. (Kabul sadaları). Aynen madde kabul olundu.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Yarım madde nasıl kabul olunur?

REİS – On birinci madde aynen kabul olundu....

Beş dakika teneffüs.

İKİNCİ CELSE

Açılma saati: 3.15

REİS – İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Bf.

KÂTİP: Ata B. (Niğde)

REİS – Orhaniye kazasının müstakil liva haline ifrağı hakkında Bursa mebusu Emin Beyin teklifi kanunisi var, alelusul Lâyiha encümenine havale ediyoruz. Teşkilâtı Esasiye kanununun müzakeresine devam edeceğiz. On ikinci madde hakkında söz istiyen zevat isimlerini kaydettirsinler.

MADDE 12. – Vilâyet mahallî umurunda mânevi şahsiyeti ve tam muhtariyeti haizdir. Haricî ve dahilî siyaset, adlî ve askerî umur, beynelmilel iktisadi münasebat ve Hükümetin umumî tekâlifi ile menafii birden ziyade vilâyata şâmil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vazedilecek kavanin mucibince Maarif, Sıhhiye, iktisat ve Ziraat, Nafia ve muaveneti içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi (vilâyet meclislerinin) salâhiyeti dahilindedir.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Reis Bey usulü müzakere hakkında bir şey söyliyeceğim. Demince, bendenizin bu maddenin tadili hakkında verdiğim bir teklifi kanuni encümene havale edildi. Şimdi bu maddeler müzakere edildikten sonra mı Encümeni mahsustan gelecek? Sonra mı müzakere edilecek? Bu nasıl olur? O da encümenden gelsin de sonra müzakereye devam olunsun.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Bu madde teşkilâta ait, Mustafa Beyin teklifi ise idareye ait.

OPARATÖR EMİN B. (Bursa) – Bunlar şimdi müzakere olunur. Sonra icabederse hepsi birden Encümeni mahsusa gider.

REİS – 12 nci madde hakkında söz istiyen Musa Kâzım Efendi buyurun.

MUSA KÂZIM Ef. (Konya) – Bu madde ademi merkeziyete doğru atılmış bir hatveden (adımdan) ibarettir. Bu madde üzerine tanzim edilecek kavanin ile atılan hatvenin tam veya nakıs olması lâzımgelir. Binaenaleyh, şu kanunla doğrudan doğruya mahallî ademi merkeziyet temin edilmiş denemez. Bu bir rehber oluyor. Bu kanunla merkeziyete doğru veya ademi merkeziyete doğru gidildiği bundan sonra tanzim edilecek kanunla anlaşılacaktır. Yalnız kavanini mahalliyenin esaslarını şu kanunla vazetmemiş olmamıza nazaran bilcümle teşkilâtı Hükümet esasında dahilî, haricî, adlî, sıhhî esaslar vazedilmiş oluyor. Yalnız en mühim olan kavanini hukukiyenin de mehazi (hukuk kurallarının da kaynağı) olan ve bilhassa en büyük şerefi mütedeyyin olmaktan ibaret olan bu Hükümetin umuru şeriyesine (şeriata dair işlerine) işaret edilmemiş, burada zühul edilmiş ve meskûtun anh (temas edilmeden) kalmış.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Şeriat yeniden mi vazedilecek?

MUSA KÂZIM Ef. (Devamla) – Haricî, dâhilî siyaset, adlî ve şerî umur kaydının buraya ilâvesi lâzımgeldiği gibi aşağıda nevahi için de bir hakkı kaza bahşedeceğiz, nevahinin iktisat, ziraat, nafia gibi umuru mühimmesini kendilerine terkedeceğiz. Orada da her halde hüküm ve salâhiyeti daha ziyade vâsi bir nahiye naibinin de vücudu elzemdir. Aşağıda maarif, sıhhiye, iktisat, ziraat, muavenet kelimelerinin içerisine bir de şeriye kaydının ilâvesini teklif ederim.

VEHBİ B. (Karesi) – Müsaade ederseniz bu meseleyi halledivereyim. Burada (Vilâyet mahallî umurunda manevî şahsiyeti ve tam muhtariyeti haizdir. Haricî ve dâhilî siyaset, şerî, adlî ve askerî umur) olacaktır. (Bravo sadaları). Bu suretle tashih edilsin.

MUSA KÂZIM Ef. (Konya) – Şerî kelimesi aşağı kısmına da ilâve edilsin.

VEHBİ B. (Karesi) – Aşağı kısmına ilâve edilemez. Çünkü tensik ve tanzim edilecek (düzeltilecek ve düzenlenecek) bir şey değildir. Şeriye muamelâtında, umuru şeriye, doğrudan doğruya makamı üftaya merbut bir meseledir, tanzim ve tensik edilecek bir mesele değil. (Haricî ve dâhilî siyaset şer'î ve adlî ve askerî umur)... Oraya bir şer'î kelimesinin ilâvesi lâzımdır.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – Mazbata muharriri Beyefendi Hazretleri bizim arzedeceğimiz şeyi beyan buyurdular ve uzun uzadıya bir söze, bir suale de meydan bırakmadılar. Rüfekayı kiramdan birçok imza ile biz de şer'i kelimesinin ilâvesini Heyeti Celilenize arz ve teklif edecektik. Sarfı nazar ettik. Yalnız burada dedik ki, 12 nci madednin 2 nci fıkrasında (Dâhilî, haricî siyaset, şer'i, adli, askerî umur ilâh). Şurasının... şu şekilde tadilini teklif ettik. Burasını azıcık dilimin döndüğü kadar izah edeyim, şimdi... (Kabul olundu zaten sesleri).

REİS – Mevzuu müzakere encümenin teklifi veçhile şer'i kelimesinin ilâvesi üzerinedir.

ALİ RIZA Ef. (Devamla) – Evet, aşağıda efendim, yine arzu ediyoruz ki, bunu ahkâm kısmından addedelim. Aşağıda da müftülük mesaili vardır. O da vilâyetin kendi idarei hususiyesi olacak ya, orada da tasrih edilsin. Burada bizim şer'i kelimesinden sonra maksadımız eski Kanun-u Esasinin mehakimi şer'iyeye verdiği birkaç kısım deavidir (davalardır). Bunlar tabiî şer'i olarak rüyet ediliyor. Gerçi mehakimi şer'iye adliyeye merbut ise de adlî kelimesinden bu anlaşılamaz. Sonra bir Müslüman Hükümeti her halde birkaç hüküm ile hükmetmeğe de mecburdur. Bunu da tabii hepiniz kabul buyurursunuz. Burada şer'i kelimesinden maksadımız, mehakimi şer'iyeden verilecek hükümlerin tarafı Hükümetten (hükümetçe) infazıdır. Sonra aşağıda idarei hususiyede müftülük mesailine ait birçok mesail olacak veyahut tedrisatı diniyeye şuna buna ait... Onun için oraya şu fıkranın ilâvesi icabediyor ki, bunlar da müstağnii izahtır (açıklanmaya ihtiyaç duymaz). Encümen de kilü kale (söylentiye) zaten meydan bırakmadı, pek güzel, pek muvafık oldu. Mâruzâtımız bundan ibarettir.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, demin tafsilen arzetmiştim. Bunlar birer esastır. Burada müftülerin vezaifinden ve saireden bahsedilecek değildir. Bu idarî bir çerçevedir. Sonra bunun her birisi için meselâ şer'i dediğimiz kelimenin üzerine ayrıca bir kanun gelecektir ve o kanunda makamı üftanın ve müftülerin vezaifi ayrı ayrı tasvir edilecek ve orada bunlar tasrih edilecektir, idarei umumiyei vilâyat kanunu gelecek, orada idarei umumiyet vilâyet mesaili, idarei mahalliye kanunu gelecek, onda da idarei mahalliyelerin ve müftülerin vazifesi, mevkii ayrı ayrı zikredilecektir. Burada bahsetmek istediğimiz; Devletin ve milletin ve şu Hükümetin doğrudan merkezden idare edileceği tarzında umura umumiyeden demektir. Umuru şeriye kelimesini koymak; mahallinde şer'i, şeriat üzerinde tasarruf edilecek gibi bir mânaya geliyor ki, hattâ encümen buraya o kelimeyi koymuş olsaydı, Heyeti Celilenizin itiraz edip çıkarması lâzımdı.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – Zaten bir cümle ile ifade edilecek bir kelime değildir. Nasıl ki, buradaki şeylerin hututu esasiyesi (ana hatları) gösteriliyor ki, sıhhiye, maarif, ziraat filân filân... Bu derde deva olacak. Bunlar için ayrı ayrı kanun yapılacak. Burada müftülük için ayrıca bir kelime konabilir.

VEHBİ B. (Karesi) – Koyduk efendim, işte; şer'i kelimesini koyduk.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – Şer'i kelimesinden biz müftülük kelimesini anlamıyoruz.

VEHBİ B. (Karesi) – Müftü, şer' memuru değil mi?

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Müstesnalar meyanına dâhil olan umumî tekâlif (genel vergiler), hâlihazırda cibayet olunan (tahsil edilen) umumî tekâlif midir?

VEHBİ B. (Karesi) – Bu mesele idarei umumiyei vilâyat kanuniyle halledilecek

bir meseledir. Geçen gün burada idarei mahalliyeden bahsederken Maliye vekili Beyefendi, size idarei hususiyenin lâzimülıslâh olduğundan (düzeltilmesi gerektiğinden) bahis buyurdular. Bendeniz de, lâzimülıslâh değildir, fakat parayı vermelidir dedim. Sonra Maliye vekili Beyden hususi aldığım mâlumatta, bugünkü vaziyeti biliyorsunuz. Verginin yirmi tane namı vardır. Meselâ müsakkafat vergisinin (bina vergisinin) içinde asıl maarif hissesi, menafi hissesi, teçhizat hissesi, harp vergisi zamaimi... Böyle çeşit çeşit namları vardır. Bu namları kaldıracaklar. Bununla beraber Maarif hissesi yerine tekâlifi umumiyeden bir kısmını ayırıp doğrudan doğruya vilâyata ve meselâ farzedelim ki, ağnam resmini mahalline bırakacaklar veyahut diğer bir vergiyi mahalline bırakacaklar. Bu bir sureti tesviyedir (hal çaresidir). Belki bendenizin kanaatime uymaz, sizin kanaatinize uyar ve bendeniz derim ki, bunun yerine her vilâyet kendi külfeti nisbetinde nimete nail olmalıdır. Varidatı yüz bin ise seksen binini veyahut bilfarz yirmi binini umumî bütçeye verir, seksen binini kendi alıkor. Bu mesele burada halledilecek, burada esas nokta; tekâlifi umumiyeyi, Devletin umumî memurları tahsil edecek demektir. Bu ayrı bir meseledir. Burada mevzuubahis edilecek bir mesele değildir.

TAHSİN B. (Aydın) – Efendim burada emniyeti umumiye ve inzibat meselesinden bahsetmiştir. Malûmu âliniz bu maddede, 12 nci maddede (Dahilî, haricî siyaset, adli ve askerî umur, beynelmilel iktisadi münasebat ve Hükümetin umumî tekâlifi ile menafii birden ziyade vilâyata şâmil hususat müstesna olmak üzere) deniliyor ki, bunlar Hükümeti merkeziyeye ait olacak. Sonra; Maarif, Sıhhiye, İktisat, Nafia ve muaveneti içtimaiye işleri mahallî idarelerine verilecek. Şu halde efendim, inzibat, emniyeti umumiye meselesi Hükümeti merkeziyeye mi, vezaifi umumiyeye mi ait olacak? Yoksa mahallî vezaiften mi addolunacaktır? Bu burada sarahaten beyan olunmalıdır ve ariz, âmik (enine boyuna) burada münakaşa edilmelidir. Çünkü efendim, biz en büyük fenalığı emniyeti umumiyenin fıkdanından (yokluğundan) ve Jandarma ve polisin mezaliminden ve taaddiyatından görmekteyiz. En büyük sızıltı ve şikâyetler bundan tevellüt ediyor. Hiçbir vakitte Ankara'da oturan Dâhiliye nazırı veyahut Hükümeti merkeziyenin bununla alâkadar bir mercii; Bitlis vilâyetinde ahaliyi kırbaçla öldüren jandarma neferinin ceraimden haberdar olamaz ve bunların hepsini göz önünde bulunduramaz. Bunlar da herhalde mahallî vezaiften addedilmeli ve hiç olmazsa bunlar vilâyetlerin Mecalisi umumiyesinin nezaret ve murakabesi altında bulunmalı ve bunlar tarafından muvahaze azil ve nasıp edilmeli (atanmalı ve görevden alınmalı)... Yoksa biz ömrümüz oldukça dayaktan, kırbaçtan kurtulamıyacağız.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – O zaman bekçi teşkilâtı olacak.

TAHSİN B. (Aydın) – Bu kadar muazzamatı umur içerisinde hiçbir vakit Hükümeti merkeziye taşralarda ve köylerde olan fenalıkların önüne geçemiyecek-

tir. Nitekim şimdiye kadar Tanzimatı hayriyeden beri Halk Hükümetten nefret etmiş ve daima ezilmiştir. Hattâ bu Meclisin teşekkülünden beri kaç defa tamim yaptık. Efendim, sudan bir mektup yazılsın, Çağlayan ayanına karşı... Ve bu suretle angaryaların ve sopadan milletimiz kurtulmadı. Binaenaleyh, bu, vezaifi mahalliye meyanında zikredilmelidir ve oraya verilmelidir. Bendeniz bunun sarahaten zikredilmesini ve idarei hususiye vaziyeti meyanında tesbit edilmesini talep ederim.

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Efendim, bu maddei kanuniyede Hükümetin umumî tekâlifi doğrudan doğruya idarei merkeziyeye veriliyor. Şu halde mahallî Hükümete ne kalıyor? Varidatı hususiyemiz (özel gelirimiz) maarife bile değil kâfi gelsin, muallimlerin maaşına bile tekabül etmiyor. Daima parasızlıktan şikâyet olunuyor. Eğer biz bu suretle devam edersek memurin maaşat alamıyacaktır. İdarei mahalliyede Sıhhiye, İktisat, Ziraat, Nafia bunlar ayrı ayrı memurlar istihdam ediyorlar. Her halde bu hususta umumî tekâliften mahallî Hükümetlere birer miktar para ayırmalıdır. Bendeniz şuabatı idariyenin bir kısmı mühimmine vaziülyet bulunan (idari şubelerin önemli bir kısmını elinde bulunduran) vilâyet şurasının hususi varidatla tedviri umur etmesi (işlerini idare etmesi) imkânı bulunmadığından tekâlifi umumiyeden, mahallî masarifat temin edildikten sonra mütebakisi müstesna olmak üzere tadilini teklif ediyorum.

İkincisi efendim; şu madde mucibince vilâyati umumiyeye birer hak veriyoruz. İntihabatı mahalliye ile ahali tarafından Hükümetin idare edileceğine dair bir hak veriyoruz. Bu pek doğru. Fakat burada bir şey unutuluyor. Bu da belediye hususatı: Hükümet ile belediye eskiden birbirinden ayrılmıştır. Hâlbuki şimdi Hükümet mademki mahallî hükümettir, belediye de mahallî hükümet demektir. Bendeniz de belediyelerin doğruca mahallî Hükümetlerle birleştirilerek bu suretle idarei umur etmesini ayrıca teklif ediyorum. Şimdi her ikisi de ahali tarafından intihap edilen birer şûra halindedir.

Beyefendi buyurdular ki, asayişi mahalliyeye müteallik kuvvei icraiye de mahallî Hükümetlere verilsin. Halbuki bu büyük mahzuru dâidir (sakıncalara yol açar). Bir takım müşkül işlerde Hükümetin muhtaç olduğu böyle bir kuvvetin elinden alınması büyük zararlar, mahzurlar gösterecektir. Bunun ademi kabulünü (kabul edilmemesini) de teklif ediyorum.

ABDÜLGAFUR Ef. (Karesi) – Efendim, mazbata muharriri Vehbi Beyefendinin beyanatı veçhile şer'i kelimesinin ilâvesiyle maksat temin ediliyor. Ancak alt tarafta maarif kelimesi var ki, mânayi lügavisi itibariyle buna medaris (medreseler) dâhilse de mânayi örfî ve istilâhisi (göreneksel ve terim anlamı) itibariyle dâhil olmadığından bendeniz kavanîn mucibince maarif cümlesinden, sonra medaris kelimesinin de ilâvesini teklif ediyorum. (Doğru sesleri).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Tahsin Bey biraderimiz gayet mühim bir noktaya dokundular. O da asayiş ve inzibat meselesi. Burada sureti zahirede hoş gibi görünür. Fakat nahiye ve köy maddelerine gelince öyle ümit ederim ki, umumiyetle kabul edeceğimiz bir esas olacaktır ki, o da, mahallî inzibat ve asayiş, köyün ve nahiyenin hususi teşkilâtına merbut olacaktır ve aynı zamanda valinin, kaymakamın tahtı idaresinde ve ziri emrinde (idaresi ve emri altında) umumî zabıta kuvveti de bulunacaktır. Fakat bendeniz sureti zahirede ehemmiyetsiz görünen bir teklifte bulunacağım. Esasen Türkçemin değil terkipleri, cümleleri, sunî kelimeleri bile Türkçe olursa o kadar memnun olurum. Bahusus gerek Arabî, gerek Farisî olsun Türkçe şivesine muvafık ve ahengi olmıyan kelimeleri kullanmamak isterim; Meselâ (Şûra) Türkçede yoktur. Hâlbuki bu kelime bizim Müslüman olmaklığımız itibariyle ruhumuzu o kadar okşadı ki, bundan dolayı (Meclis) kelimesi yerine (Şûra) kelimesinin vilâyet Meclisleri için unvan ittihaz edilmesini teklif ediyorum ve bunu da Meclisimizin, Makamı Riyasetin, dolayısiyle milletin ve bütün âlemi İslâmın seri iptihacını tetviç eden âyeti celile (yüce ayet) dolayısiyle teberrüken (uğur sayılarak) kabul edilmesini teklif ve rica ediyorum. (Ve emrühüm şûra beynehüm)[5]

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, bu kanundan yegâne beklediğimiz faide, bidayette arzettiğim veçhile, köylülerimizin inzibat, intizam ve asayişsizlik dolayısiyle mâruz kaldıkları fecayiden kurtarılmasıdır. Binaenaleyh inzibat köylüye verileceğinden zannederim ki bu mesele halledilmiştir. Yirmi birinci maddede "nahiye meclisi kazai ve idare heyeti, iktisadi ve malî salâhiyeti haiz olup bunların derecatı (dereceleri) kavanini mahsusa (özel kanunlar) ile taayyün eder." Kazai salâhiyeti haiz olan bir meclis inzibati salâhiyeti haiz olur. Binaenaleyh bunun ayrıca bir inzibat kuvveti, korucu veya bekçisi salâhiyeti inzibatiyeyi haizdir. Şimdiki gibi tuttuğu zaman cürüm olur, tutmadığı zaman cürüm olmaz, bu meseleden kurtulacaktır. Umumî asayiş meselesi kazalardan, vilâyetlerden idare edilecektir. Meselâ (15) kişilik bir çete teşekkül etmiştir. Bu (15) kişilik bir çeteyi hiçbir köylünün kuvveti imha edemez. Buna karşı Devletin ayrıca inzibat kuvveti bulunacaktır. Buna kuvayi inzibatiye mi, kır polisi mi diyeceğiz, o ikinci bir meseledir. Şu halde nahiye dediğimiz köy veya bir kaç köyün civarındaki asayiş ve inzibatı... Meselâ iki kişi birbirine tokat vurmuş, hayvan çalmış, bu gibi mahallî inzibatı gücü yettiği kadar tanzim etsin. Adeta şimdi bir karakolun vazifesi ne ise o doğrudan doğruya köyündür. Mühim mesail de doğrudan doğruya kazanın veya vilâyetindir. Bu suretle mesele halledilmiş olur.

Mustafa Kemal Bey biraderimiz varidatı umumiyeden bahsetti. Bendeniz demin bunu teşrih ettim ve her halde Devletin varidatı umumiyesi olacağı için, han-

5 Şura Suresi 38. Ayet'ten alınmış.

gi şekilde olursa olsun, o varidatı umumiyeyi memurini umumiye cibayet edecektir ve onlar için konmuştur, bu madde... Yoksa bunların hangi kısmı verilecek, hangisi giremiyecek, onlar buraya giremez, o, kanunu mahsusa girecek. Nitekim bir iki esastan bahsettim bendeniz, birisi Maliye vekili Beyefendinin mütalâaları, birisi de bendenizin arzettiğim şekil ve daha buna bir takım eşkâl ilâve edilebilir.

MUSTAFA B. (Tokat) – Tekâlifi umumiye deyince içine girebilir.

VEHBİ B. (Devamla) – Arzettiğim gibi Devletin her halde tekâlifi umumiyesi olacak. Siz bunu yahut bir nevi vergiyi verin veya verginin bir kısmını verin veyahut mevcut vergileri hangi şekilde kabul edecekseniz mahalline geldikten sonra bakiye kısmını verin. Bunun her şekli tekâlifi umumiyedir ve Hükümetin bunu orada tesellüm ve cibayet edecek (alacak ve tahsil edecek) bir memuru bulunacaktır. Bu onu gösterir. Onun haricinde bir şey yapılamaz. Binaenaleyh bu maddenin buraya konması zaruridir. Buyurduğunuz nukatı tasrih edecek idarei umumiyei vilâyet kanunudur. Sonra belediye vezaifinden bahis buyurdular. Bu kanun onu da halletmiştir. 22 nci maddede bir kasabada, bir nahiyede denildiği zaman, beledi vezaifin de hepsi ona aittir binaenaleyh biz nahiye kanununu iki şekilde yapacağız. Birisi mevcut köylerimize göre, diğeri kasabalara göre. Kasabalardaki nahiyeler, yani belediye devairi onlar da hakkı kazaya (yargı hakkı) ve malî, iktisadi salâhiyetlere malik olacak ve şimdiki salâhiyetleri daha ziyade tevessü edecektir. Binaenaleyh vezaif zaten mahallinde dâhildir ve nahiye şeklinde mütecellidir (görünür).

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Bendeniz diyorum ki: teşkil edilen mahalli Hükümet de belediyeler gibi mahallî bir idaredir. Tevhit edilsin diyorum.

VEHBİ B. (Devamla) – Arzettim. Onda şek ve şüphe yoktur ve tevhit edilmiştir.

MUSTAFA KEMAL B. – "Mahalli hususatın" tâbiri de konsun.

VEHBİ B. (Devamla) – Belediye yoktur. Onu ayırmayınız. Merkez nahiyesi vardır. O nahiye merkez nahiyesi olmakla beraber fazla olarak iktisadi ve kazai salâhiyeti de haizdir. İşte bu olmuştur... Yalnız nahiyeden vilâyet merkezini siz ayırıyorsunuz ve eski tarzında bir vilâyet tasavvur buyuruyorsunuz, öyle değil. Vilâyet merkezi, kaza merkezi, liva merkezi doğrudan doğruya bir nahiyedir, ayrıca kendine göre bir şekli vardır. Beledi vezaif de oradadır. Sonra Abdülgaffur Efendi hocamız, medarisin maariften sonra dercini zikir buyuruyorlar. Demin de arzettim, şer'i mesaili tedris edecek medarisin doğrudan, doğruya merkeze merbut olması pek tabii bir meseledir. Onların programını tanzim ve idaresini temin etmek merkeze aittir. Evkaf hakkında bir teklifi kanuni vardır, mahalli cemaatı İslâmiyelere terkedilsin diye, mahalli vezaif meyanında buna muavenet vesaire hususunda birer hak bırakmak suretiyle onu kanunu mahsusunda dercedebilirsiniz. Hilmi Bey (Şûra) kelimesini teklif buyurdular. Onda Heyeti Celileniz hakemdir.

TAHSİN B. (Aydın) – Maarif meselesi hakkında bir kelimelik söz istiyorum. Efendim, bu on ikinci maddede Hükümeti merkeziyeye aidiyeti zikredilen mevad meyanında maarifin merkezce idaresi iktiza eden kısmı zikrolunuyor. Buradan anlaşılıyor ki emri maarif (eğitim-öğretim işleri) sırf mahalli vezaifden addediliyor. Hâlbuki maarifin bir kısmı vardır ki, bahusus her liva bir vilâyet addedilecektir, maarifin o kısmını bir livanın idare etmesi katiyen kabil değildir. Ezcümle Darülmualliminler (öğretmen okulları), sonra Darülfünunlar (üniversiteler) ve buna mümasil maarifi âliye (yükseköğretim) ki bunların katiyen mahalli idare ve bütçeleriyle yapılmak imkânı yoktur. Bugün bendeniz öyle zannediyorum ki bütün Türkiye'de hakkiyle bir Darülmuallimin teşkili için, tam bir kadroyu doldurmak için hakkiyle muallimler bulmak pek zordur. Hâlbuki biz mekteplerimizi açabilmek ve kadrolarımıza muallim bulabilmek için muallim yetiştirmek mecburiyetindeyiz. Bunu da hiçbir vakitte bir vilâyet yapamaz. Nitekim Ankara vilâyeti vaktiyle bir kaç livayı haiz olduğu zaman açmış olduğu bir Darülmuallimini kapamak mecburiyetinde bulunmuştur. Vaktiyle kazaların ve nahiyelerin varidatı hususiyesiyle o mektebi açmıştı. Fakat bugün kabul ettiğimiz esas dairesinde o livalar ayrılmıştır. İşte bu zamanda parasızlık yüzünden Darülmuallimini kapamağa mecbur oldu. Mesele burada. Hâlbuki bizim için Darülmualliminler hayati bir meseledir. Malûmu âliniz Darülmuallimlerin mekâtibi sultaniden (liselerden) ve pek çok mekteplerden daha ehemmiyetli olması iktiza eder. Bugün Avrupa'da ve müterakki memleketlerde büyük bir profesör, büyük bir adam bir memlekete gittiği zaman orada bir Darülmuallimin varsa evvelâ onu ziyaret eder ve bunu şeref addeder. Bizde ise Darülmualliminler adetâ bir karikatür şeklindedir. Bunun için vilâyetler hiçbir vakitte Darülmâlliminleri idare edemiyecektir. Sırf hidematı umumiyeden (kamu hizmeti) olduğu halde merkezi livaya ait vezaiften addediliyor, maarif meselesi mahallidir, deniliyor. Bu olsa olsa maarifi iptidaiye ve nihayet maarifi tâliye (ilk ve orta öğretim) için olabilir, idadi mekteplerine kadar mahalli bütçelerin yapacağı iştir. Fakat maarifin en büyük kısmı, meselâ etibba (doktorlar) yetiştirmek, hukuk uleması yetiştirmek, Darülfünun açmak ve birçok erbabı ulûmu yetiştirmektir. Bilhassa bugün memleketimizin yetmiş seksen bin muallime ihtiyacı vardır ve bunu yetiştirmek için esas teşkilâta ihtiyacı vardır. Bunu ancak merkezi ve umumî bütçeden kemali itina ile (çok özen göstererek) yapabileceğiz, en mühim bir surette yetiştireceğimiz muallimlerle yaptıracağız. Binaenaleyh bunun, yani merkezin ifa edebileceği vezaif meyanına maariften bir hisse ayırmakla beraber, vilâyet için de "Muaveneti içtimaiye" kelimelerinden sonra "iptidai ve tâli" kelimelerinin ilâvesini teklif ederim. Bunun umumî bütçeye ait olması lâzımgeleceği anlaşılıyor. Bizim bugün en büyük derdimiz muallim derdidir. Biz bugün vilâyet teşkilâtı yapıldıktan, idarei hususiye vilâyat teşkil edildikten son-

ra en ziyade bulacağımız şey paradır. Fakat muallim bulamıyacağız. Bunları yetiştirmek için muktazi paranın merkezi umumî bütçesine ait olduğu anlaşılsın.

Bundan beş sene evvel İzmir vilâyetinin iki yüz elli bln lIraya kadar hususi bütçesi çıkmıştı. Hususi bütçede (900) kadar muallimimiz vardı. Hâlbuki (3.800) muallime ihtiyacımız vardı. İdarei hususiyei vilâyat (Il Özel İdaresi) paralariyle maatteessüf muallim bulamayız. Bundan beş sene evvel İzmir vilâyeti, merkezde elli bin lirasını yalnız sanayi mektebine ayırdığı ve birtakım lüks mekteplere birçok paralar, meselâ on beş bin lira ayırdığı halde yine kazalara senede üçer mektep açıyordu. Sonra harp o bütçeyi o kadar tahrip etti ki bugün birçok muallimler kendilerine vasıtai maişet (geçim yolları) temin ettiler. Bugün eğer o bütçelere yeniden karşılık bulunsa, o mektepler de açılsa ve müsait para bulunsa o zaman da maattessüf muallim bulunmıyacak. Çünkü ticaret vesaire ile kendilerine vasıtai maişet temin ettiler. Sonra efendiler, öteden beriden tedarik edilen her adam muallim olamaz. Muallimlik başkadır. Âlim olabilir, Mutavvel'i[6] ezber okuyabilir. Fakat muallimlik edemez. O mektepler de açılsa o muallimler bulunamaz. Bunları, gayet mutena ve talim ve terbiye ile yetiştirebileceğimiz rana muallimler yapabilecektir. O vakit biz muntazam ve mükemmel talebe yetiştirebileceğiz.

REİS – On ikinci madde hakkında müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Takrirleri okuyacağız. Siird mebusu Sabri Efendi ve rüfekasının bir teklifi var. Şer'iye kelimesinin ilâvesi isteniyor. Encümen de bunu kabul etti. Binaenaleyh bu takririn temin edeceği maksat hâsıl oldu. Reye vazetmiyorum. Karesi mebusu Abdülgafur ve Erzincan mebusu Osman Fevzi Efendilerin takrirleri var.

Riyaseti Celileye

On ikinci maddenin (Büyük Millet Meclisince vazedilecek kavanin mucibince maarif.... ilâhiri) fıkrasına (Medaris) kelimesinin de ilâvesini teklif eyleriz.

14 Kânunuevvel 1336

Karesi Erzincan

Abdülgafur Osman Fevzi

REİS – Bir medaris kelimesinin ilâvesi teklif olunuyor. Buna dair Encümence mütalâa var mı?

VEHBİ B. (Karesi) – Bendeniz cevabını arzettim efendim.

ABBÜLGAFUR Ef. (Karesi) – Efendim mademki idarei mahalliyeye terkedilerek maarife himmet atfolunuyor, medaris de eğer Hükümeti merkeziyyelere terk olunacak olursa tabii o derece mazharı himmet olamıyacaktır.

---

6 El-Taftazani'nin Osmanlı medreselerinde belagat öğretiminde okutulan kitabı.

SÛLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Maarif medaristen ayrı mıdır?

ABDÛLGAFUR Ef. (Karesi) – Manayı lügavisi itibariyle medaris hiçbir vakit maariften ayrı değildlr. Medarisi ilmiyenin mercii de Maarif vekâletidir. Eğer tevhit edilecek olursa bir şey denmez. Deminden arzettim. Manayı istilahisiyle anlayacak olursak her halde mahalline terkedilmek icabeder. Her halde mahalline terkedilmesi taraftarıyım.

REİS – Takrir hakkında encümen namına mütalâa var mı?

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim mahalline terk etmekten maksat, eğer programını vesairesini tanzim etmekse bu kabil değildir. Bu doğrudan doğruya Şer'iye vekâletinden tanzim edilmek lâzımdır. Eğer maksat buna yardım etmek ise buna her zaman mahallî idaresi yardım edebilir. Bendeniz bunu mahzurlu görüyorum, reddini teklif ederim. (Gürültüler).

REİS – Rica ederim. Müsaade buyurun. Encümen cevabını verdi. Heyeti aliyye de kararını verir. Takriri bir daha okuyoruz. (Takrir tekrar okundu). Bu takriri nazarı itibara alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alındı.

Riyaseti Celileye

On ikinci maddeye (Muaveneti içtimaiye) kelimesinden sonra (inzibat ve emniyeti umumiye) cümlesinin ilâvesini teklif ederim.

Aydın
Tahsin

SÛLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – İnzibat olabilir. Fakat emniyeti umumiye nedir?

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim emniyeti umumiye kısmı doğrudan doğruya memleketin emniyeti demektir. Dahiliyeye ait bir vazifedir. Diğer aksamı da arzettim ki doğrudan doğruya mahalline aittir. Bunun lüzumu yoktur.

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

(Vilâyet meclisleri) yerine (vilâyet şûraları) unvanının kabulünü teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

REİS – Efendim bu takriri nazarı mütalâaya alanlar lütfen ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alındı.

Riyaseti Celileye

On ikinci maddedeki (Ve muaveneti içtimaiye) kelimesinden sonra (Ve inzibat) kelimesinin ilâvesini teklif eylerim.

14 Kânunuevvel 1336

Yozgad

Süleyman Sırrı

REİS – Nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı.

Riyaseti Celileye

Vilâyet halkının tarzı idare ve inkişafları kendilerine tevdi edilmek suretiyle teceddüdat gösterilmekte olup binaenaleyh devairi belediye dahi mahalli umuru tanzim ve idare ile mükellef olmasına ve devairi belediye rüesa ve azaları dahi intihabı ahali ile müntehap bulunmalarına nazaran Hükümet ile belediyeler arasında bir fark kalmamış olduğundan hususatı belediyenin dahi mahallî şûrasınca tesviyesi hem intizamı muameleye ve hem de sarfiyat (harcamalar) hususunda tasarrufata badi (sebep) olacağından on ikinci maddenin son fıkrasına (Muaveneti içtimaiye işlerinden) sonra (Mahallî hususatın tanzim ve idaresi) şeklinde kabul edilmesini teklif eylerim.

Ertuğrul

Mustafa Kemal

REİS – Mütalâa var mı efendim?

VEHBİ B. (Karesi) – Demin arzettim. Şûra vilâyetin şûrasıdır. O kasabanın işine karışamaz. Kasaba bir nahiyedir. Doğrudan doğruya belediye vezaifine vazıülyeddir.

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Efendim nahiye, belediye teşkilâtı ayrıdır. Bu kanun tanzim edilse bile yine belediye teşkilâtı mevcut kalacaktır. Belediye teşkilâtını kaldırıp Hükümetle beraber vazifesini ifa için her halde bu tabirin oraya konulması lâzımdır. Bu tabirin konulmasında ne mahzur vardır?

VEHBİ B. (Karasi) – Efendim bendeniz zannediyorum ki Mustafa Kemal Bey biraderimiz nahiye meselesini tasavvur buyurmuyorlar. Tekrar etmek lâzımgeliyor ki nahiye demek, belediye vazifesine bakacak bir heyet demektir. Artık belediye yoktur.

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Yoktur demek için bu tabir, lâzım. Aşağıda vardır efendim. Yirmi ikinci maddede nahiye bir veya bir kaç köyden mürekkep olduğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir ve nahiye vezaifi görecektir. Halihazırda nahiyelerde bir müdür, bir meclis vardır. Birisini lâğvedin. Sonra...

BİR MEBUS B. – Nasıl lâğvedebilirsiniz?

VEHBİ B. – Belediye yok kasabalar için... (Gürültüler) Zannederim Heyeti celile anladı. (Anlaşıldı sadaları).

REİS – Efendim şimdi okunan Mustafa Kemal Beyin takririni nazarı mütalâaya alanlar lütfen ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı.

Riyaseti Celileye

On ikinci maddeye (Maarif) kelimesinden sonra (iptidaîye ve taliye) kelimelerinin ilâvesini teklif ederim.

Aydın
Tahsin

REİS – Bu takriri nazarı mütalaaya, alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı.

Riyaseti Celileye

Şuabatı idariyenin bir kısmı mühimmine vazıülyed bulunan vilâyat şûrası için hususi varidat ile tedviri umur etmek imkânı mevcut bulunmadığından (tekâlifi umumiyeden mahallî masarifat temin edildikten sonra mütebakisi müstesna olmak) suretiyle tadilini teklif eylerim. **(Ertuğrul)**

Mustafa Kemal

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, demin arzettim. Tekrar mecbur olacağım. Bakınız; burada, kavanin mucibince Sıhhiye, İktisat, Nafia, Ziraat, Maarif işlerini mahalline bırakıyoruz. Bittabi bunlar birçok vezaiftir ki karşılık istiyecektir. Bunu elinize gelecek kanunda göreceksiniz ve ne gibi varidata ihtiyaç olduğu anlaşılacaktır. Demin uzun uzadıya arzettim. Burada bir madde ile izah edilmek imkân ve ihtimal haricindedir. Kanun geldiği zaman ne tarzda bırakacağımızı ve ne tarzda varidat vereceğimizi ayrıca göstereceksiniz. Bununla vilâyat hemen teşekkül edecek değil ki ısrar ediyorsunuz.

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Maarif işleri için evvelce halka böyle mevaidde bulunulmuş ve varidatı için bir takım vesait verilmiş. Yine biz böyle eskisi gibi kanun çıkaracak olursak halka bir şey temin etmiş olmıyacağız. Parasız hükümetin işi yürümez.

MALİYE V. FERİD B. – Efendim, Vehbi Bey izah buyurdular. Fakat Mustafa Kemal Bey arkadaşımız ısrar ediyorlar. Bendeniz de zannediyorum ki asıl bu meselenin mahalli müzakeresi Dahiliye vekâletince derdesti tanzim bulunan ve on beş gün zarfında Heyeti celilenize takdim edileceği mevzuubahis olan İdarei hususîye

kanunudur. Yoksa şimdiden hangi varidat verilecek gibi bir takım esaslı meseleler vardır ki bu teklif kabul edilecek olursa hattâ aslının müzakeresine bile imkân kalmamış olur. Binaenaleyh Heyeti celilenizden her bir uzvun kendi mütaleasını arizü amik dermeyan etmeleri o müzakerei müstakbele esnasında olacaktır. Bendeniz de şayanı kabul görmüyorum.

REİS – Efendim, takrir sahibi takrirlerini izah ettiler. Encümen de cevap verdi. Takriri reyi âlinize arzediyorum.

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Hacet yok efendim. Mademki gelecek kanunda müzakere edilecek, bendeniz takririmi istirdat ediyorum.

Riyaseti Celileye

On ikinci maddede mukayyet (menafii birden ziyade vilâyata şâmil hususat) cümlesinin tayyını ve (Büyük Millet Meclisine vazedilecek kavanin) ibaresine (yalnız hututu umumiyeyi gösteren) kaydının ilâvesini teklif eylerim.

Adana mebusu
Zekâi

ZEKÂİ B. (Adana) – Efendim, on ikinci maddede (vilâyet mahalli umurda mânevi şahsiyeti ve tam muhtariyeti haizdir) deniyor. (Umuru mahalliyede tam muhtariyeti haiz olan vilâyet, bu umuru mahalliye için Büyük Millet Meclisinin vazedeceği kavanin dairesinde tedviri umur edecek) demek (matbuat kanun dairesinde serbesttir) demek gibidir. Meclis kanunlar vazedecek, bunun tatbikatı vilâyet meclislerine ait olacak, binaenaleyh vilâyet meclisleri şimdiye kadar yaptığı gibi merkezce vazedilecek kavanini yalnız tatbik etmek salâhiyetini haiz olacak demektir. Doğrudan doğruya kendi kendilerine, ihtiyacı mahalliyi takdir ederek idarei umur etsinler demekle bendeniz vilâyet meclislerine – kanun vazı salâhiyeti verilsin demek istemiyorum, tabiî kanun vazı doğrudan doğruya memleketi temsil edecek olan Büyük Millet Meclisinin hakkıdır. Şimdiye kadar bizde mânayi kanun maalesef suiistimal edilmiştir. Kanunların hututu umumiyeyi göstermesi lâzımdır. Teferruata ait olanlar nizamname ile talimat ile tâyin edilir. Meclisler de bazan nizamlar çıkarır, fakat hiç müteamel olmamış (alışılagelmiş değildir). Binaenaleyh Büyük Millet Meclisinin vazedeceği kanunlar dairesinde umuru mahalliyeyi idare ederse, mahallî meclisleri şimdiye kadar yapılmış olan şeyden fazla bir şey yapmış olmıyacaklardır. Onun için buraya (Büyük Millet Meclisince vazedilecek hututu umumiyeyi gösterir kanunlar) diyelim ki hututu umumiye tâyin olunduktan sonra her mahallin kabiliyetine, muktaziyat ve icabatına, temayülâtına ve ihtiyacı ruhîsine tevfikan o kanunlarda gösterilen esasları tatbik etmek, mahallî meclislerine ait olsun. Malûmu âlileridir ki Büyük Katerina'nın dediği gibi kâğıt

her şeye mütehammildir (dayanıklıdır), fakat cildi beşer başka suretle mütehassıstır. Kâğıt üzerinde her şey yapılır. Fakat iş, tatbikat sahasında kanun diye ortaya konan şeyin duçar olacağı istihaleleri (başkalaşımları) görmektedir. Burada birçok güzel kanunlar vazediyoruz, elden ele geçerek köylere kadar vâsıl olduğunda sahai tatbikatta o kanunun gösterdiği şekil ise, bizim burada gösterdiğimiz hüsnü niyetle büsbütün mutezat bir vaziyet alıyor. Onun için içtimaiyatı memleketi idare edenler daima ittihaz ettikleri tedabirin temayülâtı ruhiyei halka (halkın ruhsal eğilimlerine) ve ihtiyacatı hakikiyei memlekete (memleketin gerçek ihtiyaçlarına) mutabakatını nazarı dikkate almalıdır. Gösterecekleri muvaffakiyet ondadır. Bunu da görecek olan, oraların mümessileridir. Buradan her şey tamamiyle, teferruatiyle görülemez. Görülmek lâzımgelirse bu meclislere vâsi salâhiyetler vermek ihtiyacı hâsıl olur. Eğer bunu vermek lazımsa, yani mahallî meclisleri, idarei umuru mahalliyede, denildiği gibi tam muhtariyeti haiz olacaklarsa, tam muhtariyet, ancak onların da vazedecekleri nizamlar ve talimatlarla kanunların tatbikatı sahasında hakkı takdirlerini kabul etmekle olur. Yoksa biz kanun vazedelim, onu onlar tatbik etsinler demek, şimdiye kadar nahiye müdürleri ki merkezden tâyin ediliyorlardı, onlar tatbik ederlerdi, şimdiden sonra onlar tatbik etmiyecekler de mahallî meclisleri tatbik edecek demektir. İşte onun için arzediyorum ki bu mahallî meclislerine verilecek salâhiyet, yapılacak olan kanunların ciheti tatbikiyesinde (uygulanması yönünde) nizamlar vazına (kurallar konmasına) teşmil edilmek icap eder (genişletilmelidir). Vazedilecek kanunlar yalnız hututu umumiyeyi göstermeli, umuru tatbikiyeye müdahale edilmemelidir. Evvelâ bu mesele terkibatı içtimaiyeyi (toplumsal oluşumları) riyazî muadeleler (matematiksel denklikler) gibi halletmek gibidir. Bazı zevat masa başında doğrudan doğruya ahaliye ait işleri halle çalışabilir. Fakat hakikat odur ki mesaili içtimaiye halkla temas ile onların hakikî ihtiyaçlarını temin ve idrak ile hallolunur. Bu da temas edenlere tevdii salâhiyet ile mümkündür, yoksa burada oturmakla değildir. Binaenaleyh bu fıkranın bu şekilde takyidi (daraltılması) ve sonra (menafii birden ziyade vilâyata şâmil olmak üzere) diyor ki o takyidin hiç lüzumu yoktur. Çünkü menafii isterse birkaç vilâyete şâmil olsun, o menafi, menafii mahalliyedir. Mademki mahalline aittir, merkezce idare edilemez. Menafii mahalliyenin merkeze raptı, doğrudan doğruya vesayatı idariye (idari vesayeti) kabul etmek demektir. Yani halkın fevkinde bir vesayeti idariye tanımak demektir. Bu vesayet kabul edilirse yine ahali tarafından müntehap mümessiller marifetiyle icra ettirilmelidir. Mademki menafii mahalliyedir, isterse 62 vilâyete ait olsun, o kendi vilâyetleri arasında halledilecek bir meseledir, merkezin oraya hakkı müdahalesini tecviz etmek (uygun bulmak) muhtariyetle kabili telif değildir (özerklikle bağdaşmaz). Zaten bu kanun aşağıda mıntakalar teşkilâtını kabul etmiştir. O

mıntakalarda menafii birden ziyade vilâyata şâmil olan işlerin sureti halli gösterilmektedir. Yani Hükümeti merkeziyeye ait değildir, imdi onu bu maddede Hükümeti merkeziyeye raptetmek, idarei mahalliyede kabul edilmesi lâzımgelen muhtariyeti ortadan kaldırmak demektir. Tearuz var tabiatiyle.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, "Büyük Millet Meclisince tanzim edilecek kavanin" yerine "Büyük Millet Meclisince tanzim edilecek hututu umumiyeyi gösteren kavanin" buyuruyorlar. Zaten de öyle olacaktır. Başka şekilde olacak değil. Fakat (hututu umumiye) fıkrasını koymakla öyle bir fikir hâsıl etmek vardır ki bu kanun mucibince idarei mahalliyeler, şûralar kendi kendilerine derhal kavanin ve nizamat yapmağa kalkışacaklardır. Burada (hututu umûmiye) den maksat, en büyük ve en mühim işler demek olduğuna nazaran mahallî bir takım teşkilât tanzimine kalkışacaklardır ki buna zannediyorum Heyeti celileniz bugünden taraftar olmasa gerektir.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Kanun tabirinde hututu umumiye mündemiçtir.

VEHBİ B. (Devamla) – Evet esasen, buyurdukları gibi, (Kanun) tabirinde (Hututu umumiye) manası da mündemiçtir. Binaenaleyh tanzim edeceğimiz kanunda vilâyatın mahallî vezaifte ne gibi nizamlar ve ne gibi usuller, ne gibi tedabir vazedebileceklerini tasrih edeceğiz. Oradan o salâhiyetleri almanın imkânı yoktur ki, yeniden burada hututu umumiye veyahut hututu hususiye diyelim. Doğrudan doğruya "Vazedilecek kavanin mucibince" demek pek tabii ve doğrudur.

Birden ziyade vilâyata şâmil deyince bu, merkeze alınmış demek değildir. Şûrayı mahallinin doğrudan doğruya vaziyed etmiyeceği mesail demektir. Yoksa merkeze merbut demek değildir. Hattâ biz bunların bütçesi üzerinde bile tetkikata taraftar olmadık ve onun Meclisi âlinizin tasvip edeceği şekilde intihap olunacak mıntaka müfettişlikleri tarafından tetkikini kabul ettik. Farzediniz ki, iki vilâyet arasında büyük bir göl var ve bu büyük bir gölü vilâyetlerden birinin şurası şu suretle kurutmağa karar vermiştir. Diğer vilâyetin şurası şu suretle kurutmağa karar vermiştir, bunların arasında telifi beyin (arabuluculuk) edecek bir makam lâzımdır. Bunu biz, Hükümeti merkeziye yapmasın, mıntaka müfettişleri yapsın dedik. Mıntaka müfettişlikleri, onun tarzı intihabı, teşkili filân, Heyeti Celilenizin o hususta tesbit edeceği esas ayrıca bir meseledir. Binaenaleyh "Birden ziyade vilâyata şâmil" demekten maksat, bundan kurtarmak içindir ki, resen buna karar vermesinler demektir.

REİS – Zekâi Beyin tadilnamesini kabul edenler ellerini kaldırsınlar.

YAHYA GALİP B. (Kırşehir) – Bir daha okunsun.

(Zekâi Beyin takriri tekrar okundu).

REİS – Efendim, takrir sahibi noktai nazarlarını izah ettiler. Mazbata muharriri de cevaplarını verdiler. Bu takriri nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsın-

lar, indiriniz beyim ellerinizi. Bu takriri nazarı mütalâaya almayanlar ellerini kaldırsınlar. Nazarı mütalâaya alınmadı.

Riyaseti Celileye

On ikinci maddede (Maarif) kelimesinden sonra (Evkaf) tabirinin de ilâvesini teklif ederim.

Kastamonu mebusu

Dr. Suat

Dr. SUAT B. (Kastamonu) – Müsaade buyurursanız bir kelime arzedeyim. 12 nci maddede maarif kelimesinden sonra, idaresi mahalline terk edilen daireler meyanında en mühim nokta evkafken zannederim ki, encümen bunu zühulen kaydetmiştir. Bunun dercini rica ederim.

VEHBİ B. (Karesi) – Heyeti Celile hakem olsun, kabul buyurursa kabul ederiz.

REİS – Suat Beyin takririni nazarı mütalâaya alanlar lütfen el kaldırsınlar. Nazarı mütalâaya alınmıştır.

B.M.M. Riyaseti Celilesine

12 nci maddenin birinci satırındaki (Tam muhtariyeti haizdir) fıkrasının (Tam) kelimesinin tayyını teklif ederim.

Bolu

Tunalı Hilmi

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Müsaade buyurulur mu? Arkadaşlar, mesele gayet basittir. Binaenaleyh irfan ve vicdanınız karşısında gayet kısa söyleyeceğim. Tam muhtariyet, nim (yarı) muhtariyet, muhtariyet... Bunlar eğer dünyada mevcut ise emin olunuz bu tam kelimesi yarın memleketin hasında en müthiş bir kelime gibi tefsire uğrayarak bir tehlike çıkaracaktır. Binaenaleyh tayyını teklif ederim. (Doğru sesleri)

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, (Tam) kelimesinden maksat, şunu tefsir eden Büyük Millet Meclisince olan muhtariyettir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – O sözdür. Şimdi. Kaldırırsanız da faide, bırakırsanız zarar var. (Gürültüler). Siz yine bildiğinizi yapın.

VEHBİ B. (Devamla) – İdarei umumiyei vilâyet (1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-i Muvakkat) kanunu çıktığı zaman evvelâ bir tazyiki manevi tahtında (manevi baskı altında) çıkmıştır. Bilâhare birer birer maddelerini kıstılar ve şimdiki gibi hepimizi idarei hususiyeden müşteki (şikâyetçi) bir vaziyete getirdiler. Maksat budur, maksat bunu temin etmektir. Siz bunu ister deyin, ister

demeyin. Bunu temin edin. Bunu tanzim etmeyince zaten memleketi tanzim etmek ihtimali yoktur.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Muhtariyet demek, istiklâl demektir.

REİS – Efendim, Hilmi Beyin teklifini nazarı mütalâaya alanlar ellerini kaldırsınlar. Nazarı mütalâaya alınmıştır. Nazarı mütalâaya alınan takrirlerle beraber madde encümene gidiyor.

VEHBİ B. (Karesi) – Maddeyi tashih ettim efendim. Bendeniz okuyayım, encümene gitmesine lüzum yoktur:

Vilâyet mahallî umurunda mânevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir. Harici ve dahilî siyaset, şeri, adli ve askerî umur, beynelmilel iktisadi münasebat ve Hükümetin umumî tekâlifi ile menafii birden ziyade vilâyata şâmil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vazedilecek kavanin mucibince evkaf, medaris, maarif, sıhhiye, iktisat, ziraat, nafıa ve muaveneti içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi vilâyet şûralarının salâhiyeti dâhilindedir.

REİS – Takrirler bitti, söz de bitti.

Dr. MUSTAFA B. (Kozan) – Ziraat kelimesinden sonra iktisat diyorsunuz. Bunda ziraat da vardır. Ziraat iktisadiyatın şuabatından biridir. Maksat, o değilse, ziraat, ticaret ve sınaat kelimeleri lâzımdır.

REİS – Efendim, tadilnameler okundu. Nazarı mütalâaya alınanlara göre encümen maddeyi tashih etti. Şekli musahhahi (düzeltilmiş şekli) de şimdi okundu. Encümenin son tadili veçhile 12 nci maddeyi kabul edenler ellerini kaldırsınlar. 12 nci madde kabul edilmiştir.

Kapanma saati: badezaeval 4,30

TBMM Zabıt Ceridesi Cilt 6
Yüz On Yedinci İçtima
20.12.1920

İKİNCİ CELSE
Açılma saati: Badezzeval 3.15 sonra
REİS – İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi
KÂTİP: Ragıp B. (Kütahya)

1 – Teşkilâtı Esasiye kanunu lâyihası ve Encümeni mahsus mazbatası

REİS – Malûmu âliniz evvelce ittihaz ettiğimiz karar mucibince pazartesi, salı günleri Teşkilâtı Esasiye kanunu müzakere edilecekti. Ona tahsis edilmişti. Heyeti Celile arzu ederse, kararını tebdil ederse o başka (Hayır sesleri). 13 üncü maddesindeyiz.

(13 üncü madde okundu).

REİS – Söz istiyen zevat malûmat versinler isimlerini kaydedelim. Hilmi B., Hamdi B., Rüştü B., Süleyman Sırrı B. Evvelâ encümen namına izahat verecek olan mazbata muharriri Vehbi Bey.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, geçen defa Büyük Millet Meclisinin intihabatı hakkındaki dördüncü maddedeki (Mesleki temsil) uzun uzadıya münakaşayı mucip oldu. Şimdi yine encümene gitti ve burada aynı münakaşa tekerrür edecektir. Hâlbuki bu daha ziyade intihap kanununa ait bir meseledir ve o madde neticelenince bu da neticelenmiş demektir. Beyhude Meclisin kıymetli vakitlerini zayi etmemek üzere "Vilâyet şûraları vilâyet halkınca müntehip azadan mürekkeptir" suretinde maddenin tashihini rica ediyorum.

REİS – Mevzuu müzakere bir tashihtir, çünkü encümen teklif ediyor.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Arkadaşlar; eski derde yine irfan ve vicdanınızdan yeni bir deva ricası için, yine o ümitle bu kürsüye gelmiş bulunuyorum. Vilâyet Meclisleri (Şûraları sesleri), Müsaade buyurun. Vilâyet şûraları...

REİS – Tashih (Vilâyet şûraları vilâyet halkınca müntahap azadan mürekkeptir) tarzındadır. O suretle tashih buyurulsun.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Lütfeder mi Vehbi Bey, ikinci, üçüncü cümle kalacak mı?

VEHBİ B. (Karesi) – Kalacaktır.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Peki efendim, burada, dördüncü maddede münderiç (Nahiye meclislerine) ait olan kayıt ile on dokuzuncu maddede münderiç bir esas, yani (Vilâyet ve nahiyeler halkınca doğrudan doğruya intihap edilir) tabiri burada yoktur. Encümence on dokuzuncu maddede temsili meslekîden bahsedildiği gibi on üçüncü maddede dahi (Doğrudan doğruya) şartı konulmamış ve 19 uncu maddede konulmuş. Bunlardan bir hülâsa çıkarmak istedim. Hangi esası veyahut 3 esası birden mi takip ve kabul ettiğimizi anlayamadım. Yalnız sözü uzatmamak üzere bendeniz tasavvur ediyorum ki encümen her üç meclis için de (Doğrudan doğruya) esasını kabul etmiş bulunuyor. Şu halde (O doğrudan doğruya) esasına dokunarak bazı mütalâatımı tekrar edercesine mâruzâtta bulunacağım.

Arkadaşlar bendeniz milelkadim (eskiden beri) kendi aczimce karıncalığımca temsili mahalliyi üssülesas (gerçek temel) değil, zemin ittihaz etmişimdir. Kısa söylemeğe gayret edeceğim. Ben ki bu yerliyim. Ben evvelemirde yerimin ihtiyacatını bilmeliyim ki bu yeri temsil eden bir insan olayım. Binaenaleyh temsili mahallî esastır. Temsili meslekî vesaire vesaire değil. Temsili mahallî zemindir. Temsili meslekî ve nisbi gibi usuller var, fakat temsili mahallî temel taşıdır. O temel taşı üzerine konulacak ikinci taş, temsili meslekî, gayri meslekî vesaire vesairedir diyorum. Rica ederim. Hangisini olursa olsun.

Doğrudan doğruya intihaba aleyhtar olanlar diyorlar ki: birbirini tevkil edercesine, tavşanın suyunun suyu kabilinden bu ne demek oluyor? Doğrudan doğruya intihap arkadaşlar acizane vâki olan tecarib (deneyim), tetkikat ve mütalâata göre havai fişeğine benzer, o havai fişeği atarsınız size gayetle güzel görünür. Fakat bu âcizin şuradan şuraya olan intihabı görünmez, fakat hedefe vasıl olur. (Geçti o laf sadaları). Şu halde zevahire itimat edip de hakayıkı (hakikatleri), batıniyatı feda etmek, zannetmem ki menafii muvafık olabilsin. Fakat bakınız bu dünya menfaat dünyası. Binaenaleyh mantıktan, her şeyden ziyade menfaat cihetini gözetirim. Menfaat nerede? Onu yaşatırım. Kendi emlâkim vesairem dolayısiyle elbette mahallinin menafiini düşünmüş olurum. Çünkü dolayısiyle kendi menafiimi tabiatiyle temin edeceğim. Şu halde ben köylüyüm; köy şüra-

sına intihap edilir de ve oraya gönderilirsem orada da köyümün bütün menafiini kendi menafiimle beraber mükerrer surette müdafaa ederim. Tesadüfen beni vilâyet şûrasına da intihap ederler, oraya gittim mi nahiyemin bütün hukukunu tamamiyle baştan başa, teferruatiyle var kuvvetimle ve kanaatımla müdafaa ederim ve lâkin bir Memet tasavvur edin bir kerre... Memet köy için intihap edecek, Memet nahiye için intihap edecek, Memet kaza için intihap edecek, vilâyet için ayrı... Ondan sonra bir de Büyük Millet Meclisi için intihap edecek... Geçen gün bir müdafaa sırasında Vehbi Bey biraderimiz dehşetli bir surette buyurdular, dediler ki... bir bahis açıldı, denildi ki; Meclisin devrei intihabiyesi iki sene mi, üç sene mi olsun. Arkadaşların üç sene teklifine mukabil dediler ki, ah keşke elimizden gelse de her sene intihabatı tecdit etsek, ne fayda ki maalesef, milletin memleketin hali daima intihabatla meşgul olmağa müsait değildir, bu gibi iştigalât memleket için bir tehlike teşkil ediyor. O halde sorarım encümene; nasıl oluyor da bir Memet'in başına dört beş intihabı birden yükletiyorlar. Fakat bu âciz; Memet'e yalnız bir intihap vazifesi yükletiyor. O Memet gidiyor, nahiyede, küçük bir daire dâhilinde intihap yapıyor. Memet köyde, asırlardan beri tanıdığı, doğduğu günden beri ruhan, cismen tanıdığı ihtiyarları, gençleri intihap ediyor. Nahiyeye giden nahiyesinde az çok tanıdığı ve bilhassa nahiye şurasında tepeden tırnağa kadar, iliğe kadar tanıdığı arkadaşlarını intihap ediyor, vekâleti sahiha (gerçek vekâlet) ile tevkil ediyor. Çünkü tanıyarak intihap ediyor. Lakin öteki vekâlete gelelim. Beyler bunun içerisine hilye (hile) karışır, hepsi karışır. Evvelce söylemiş olduğum cihetle.

NAFİZ B. (Canik) – Bunlar evvelce söylemiş olduğunuz şeyler.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Bendeniz zati âlinizi saatlerce dinledim. Müsaade buyurun.

MUSTAFA LÛTFİ B. (Siverek) – Meclisin saati iki bin liradır. Hilmi Bey kısa kesiniz.

MEMET ŞÛKRÛ B. (Karahisarısahip) – Bunlar dördüncü maddede söylendi.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Üssülesasını söylemek isterim, teferruatına girmiyorum. Fakat intihabatta katiyen tanımadığını, bilmediğini intihap ediyor. Bu vekâlet nasıl olur da vekâleti sahiha olur? Umuru hukukiyede, hukuku esasiyede, sorarım, biri diğerini tevkil eder, o vekil de diğerini tevkil edebilir mi edemez mi? Vekâleti sahih olur mu? Olmaz mı? (Eder sesleri) öyle ise kâfi ve vafi... Binaenaleyh arkadaşlar birinci fıkra yerine (Vilâyet şûralarının kendilerinden intihap ve ibas ettikleri vekillerden mürekkeptir) esasını teklif ediyorum.

NURİ B. (Bolu) – Her nahiyeden bir adam mı?

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Hayır efendim. Köyler onu tâyin etmek istedi. Fakat burada hiç bahs olunmuyor. Ondan aşağıda bahsedeceğim. 24-25 inci mad-

de olarak köyler yüz can başına bir vekil gönderecekler. Nahiyeler bir vekil intihap edecek, köy şürası için, köyler beş yüzde bir can başına nahiyeye bir vekil gönderecekler. Nahiyeler binde bir can başına bir vekil gönderecekler.

Efendim ikinci cümle: vilâyet meclislerinin içtima devresi iki senedir. Beyler: bir iki noktada ve bilhassa dördüncü maddede söylediğim gibi bu kayıt en sonraya bir maddei mahsusa olarak konulursa, köy, nahiye, vilâyet şûralarına, hattâ Büyük Millet Meclisine taallûk eder. Binaenaleyh ikinci cümlenin tayyını teklif ediyorum. Üçüncüsü; içtima müddeti senede iki aydır. Beyler bir vilâyet umurunun güzelce ve mümkün olabildiği kadar süratle hal ve tesviye edilebilmesi için senede iki ay yerine altı ay inikat edilse yine pek esaslı olamaz. Senede iki defa ve birer ay içtima ederlerse zannımca daha muvafık olur. Binaenaleyh, ikinci bir takrir takdim ediyorum: (Her sene altı ayda bir defa ve lâakal birer ay içtima ederler).

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim müsaade buyurun da şu intihap meselesini arzedeyim. Efendim bendenize kalırsa bu madde üzerinde oynamağa lüzum yoktur. Çünkü intihabat meselesini buradan tamamen kaldırdık ve intihap hakkında neyi esas ittihaz edecekseniz dördüncü madde geldiği zaman ona göre karar ittihaz edeceksiniz. Zaten bununla ne intihap yapılacak ve ne de vilâyet şûraları teşekkül edecektir. Bunlar istikametleri göstermek içindir. Bendeniz hayret ediyorum ki Hilmi Bey'i bu kadar yordu. Yazık ve Meclisi de bu kadar işgal etti.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bendeniz intihabattan bahsetmedim. Bendeniz zeminden bahsettim ve bir zemin vaz edilsin ve aşağıda bir üs olarak, bir maddei mahsusa olarak konulsun dedim. İlk teklif eden bendeniz idim. Yine bendeniz zeminden bahsediyorum.

VEHBİ B. (Karesi) – Zeminleri dördüncü maddedir. Bilhassa nazarı dikkati âlinize bir şey arzedeyim. Hilmi Bey burada köy ve nahiye şûralarından bahis buyurdular. Burada köy ve nahiye şûrası yoktur.

MESUD B. (Karahisarı Şarki) – Olacak ya efendim.

VEHBİ B. (Devamla) – Nahiye ve köy şûrası yoktur. Yalnız köy kanunu vardır. Köy kanunu da Dâhiliye vekâletince tanzim edilmiş ve Meclisi âlinize takdim edilmek üzeredir. Nahiye şûrası yoktur. Şimdiki muhtar heyetlerine salâhiyet vermekten ve memleketimizin istidadına ve arzusuna, vücuduna göre bir elbise tanzim etmekten ibarettir. Yoksa keyfi bir surette filân memleketi ve filân memleketi taklit ederek yapılmış bir sey yoktur.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Buyurdunuz ki, bendeniz intihabattan bahsettim ve buyurdunuz ki bu maddede intihabattan bahsolunmuyor. "Vilâyet şûraları, vilâyet halkınca müntahap azadan mürekkeptir" buyuruyorsunuz. Asıl intihaptan siz bahsediyorsunuz.

VEHBİ B. (Karesi) – İntihaptan katiyen bahsetmiyorum. Siz öyle anlamış olabilirsiniz.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Efendim bendeniz bu on üçüncü maddeden (Meslekler temsil edilmek üzere) cümlesinin tayyını teklif edeceğim. Bu ciheti Vehbi Beyefendi mazbata muharriri sıfatiyle izah ettiler. Yalnız bir noktanın tashih ve tavzih edilmesini rica ederim. Vehbi Beyefendi buyurdular ki: temsili meslekî teklifindeki tadil teklifleri encümene gelmiştir: Onlara bir şekil vereceğiz, tekrar Meclisi Âlinize takdim edeceğiz. Onun için tekrar münakaşa cereyan etmemek için bu cümlenin tayyını kabul ediyorum diyorlar. Fakat bu temsili meslekî hakkındaki maddeyi başka bir şekle ifrağ etmek ve Meclisi Âlinize sevketmek fikrinde olduğunu da ihsas (ima) ediyorlar. Halbuki temsili meslekî hakkında olan dördüncü madde malûmu aliniz Heyeti Celilenizce tamamen tayyedilmiştir. Yani encümenin bunu tekrar bir çevirme hareketiyle Meclise getirmesine imkân yoktur. Bunun zapta geçmesi için söylüyorum.

RÜŞTÜ B. (Ergani) – Şu kürsüi hitabete ilk sudumdan (çıkışımdan) ve milyonlarca halkın vekili olmak dolayısiyle Heyeti Celilenin mehabeti fevkalâdesi (olağanüstü yüceliği) karşısında cidden mahcup oluyorum. Hatamın affını rica ederim.

Efendiler! Teşkilâtı Esasiye kanunu lâyihasının birkaç maddeden ibaret olduğu malûmdur. Milyonlarca halkın umuru idaresini temsil eden şu kanunun esas ittihaz edildiği de müsellemdir. Binaenaleyh, bu esasattan hariç olmayarak bir takım kanunların tanzimi tabii olduğundan, kanunu mezkûrun (anılan kanunun) mevaddı umumiyesi derununda (özünde) milletin hukuku hürriyetini ve İslâmın tenvirini cami (bir araya getiren) fıkralar da vardır. Umumuna hata nazariyle bakmak hakikaten hatadır. Son derece tefekkürler neticesi olarak gayet hakimane kaleme alınan bu kanun, milletin şimdiki irfan ve izanından birkaç derece balater (daha yüksek) olmasından buna tezyil olunacak (eklenecek) kavanînin ebeveyni bulunmasından dolayı ruhu milletle alâkadar olan şu kanunu mühimmin çirkin fıkraları da vardır. Tenasübündeki noksanlarından dolayı nevzadın (yenidoğanın) da hasta olması lâzım gelir. Çünkü eğri defterden doğru çizgi çıkmaz.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Madde hakkında söylenecek iken heyeti umumiye hakkında söyleniyor.

RÜŞTÜ B. (Ergani) – Heyeti umumiye hakkında arzedeceğim.

REİS – Heyeti umumiyesi kabul edilmiştir. Heyeti umumiyesi hakkında söz maddeler bittikten sonra olabilir. Maddeye dair mütalâanız varsa buyurunuz.

RÜŞTÜ B. (Ergani) – Maddeye dair mütalaam yoktur, heyeti umumiyesi hakkında söyleyeceğim.

REİS – Heyeti umumiyesinin müzakeresi hitam bulduktan sonra söylersiniz efendim. Meclisimizde ekseriyet kalmadı. Fakat müsaade buyurun, bu müzakere-

dir. Maddeyi reyinize vazedeceğim zamanda ekseriyete bakarız. Şimdilik müzakereye devam edelim. Söz alanlar söyliyecek.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarkî) – Bu meseleye dair verdiğim bir takrir var. Uzun diye okunmadı. Encümeni mahsusa havale ettirdik. Encümeni mahsusa gittiği de yok, cevap verildiği de yok, okunduğu da yok. Ne olacak?

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Efendim, maddenin son fıkrasında (Vilâyet şûralarının içtima devresi iki senedir, içtima müddeti senede iki aydır) deniyor. Halbuki, dördüncü ve beşinci maddelerinde gerek Meclisin devrei içtimaiyesinin tadili ve gerek müddeti içtimaiyesinin tezyidi hakkında verilen tadil takrirleri encümeni mahsusa iade edilmiştir. Binaenaleyh, o maddeler encümenden gelip de katiyen kabul edilmedikçe bunların müzakeresi doğru olamaz. Bendeniz bunun tehirini teklif ediyorum. (Muvafık sesleri).

OSMAN FEVZİ Ef. (Erzincan) – Bendeniz maddelerin nihayetinde Heyeti umumiyeye dair arzedeceğim.

TAHSİN B. (Aydın) – Efendim, Meclisi Âli esasen temsili meslekiyi kabul etmediği için bunun böyle olacağı tabii.

SÜLEYMAN SIRRI B. – O mesele bitti canım.

TAHSİN B. (Devamla) – Ondan bahsetmiyeceğim.

REİS – Orası tashih edildi.

TAHSİN B. (Devamla) – Şu halde ister temsili meslekî kabul edilsin, ister edilmesin, eğer Meclisin maksadı hakikaten ahaliyi temsil edecek bir heyet toplamaksa doğrudan doğruya intihap usulünün kabulü iktiza eder. Bilirsiniz efendiler. Bendeniz burada Meclisi asabileştirecek bazı hakayiki arzetmeğe lüzum görmüyorum. Çünkü esasen her mebus kendi muhitinde intihabatın icra olunduğu sıralarda cereyan eden ahvali müşahede etmiştir.

VEHBİ B. (Karesi) – Burada intihaba ait bir şey yok ki... Çünkü burada diyor ki: Vilâyet şûrası vilâyet halkınca müntahap azadan mürekkeptir.

TAHSİN B. (Devamla) – Aynı zamanda vilâyet meclisleri bugün kendi muhitlerinde kendileri hususi vezaifi haizdirler. Binaenaleyh, onlar hakkında da bendeniz doğrudan doğruya intihap usulünün kabulünü teklif ediyorum. Ezcümle bugün...

VEHBİ B. (Karesi) – Reis Bey; sadet haricinde söylüyor.

TAHSİN B. (Devamla) – Bu maddeye doğrudan doğruya müntahap kelimesinin ilâvesi hakkında.

VEHBİ B. – Burada tarzı intihap yoktur. Burada Meclisler nasıl teşekkül edecek onu gösterecektir.

TAHSİN B. (Devamla) – (Vilâyetler halkınca müntahap azalar) denince (Vilâyetler halkınca doğrudan doğruya müntahap âza)... demek zaruridir. Efendiler meşrutiyetin iptidasından beri biz hiçbir vakit tesirden kurtulamadık. Merkez-

den verilen emrin tahtı tesirinde (etkisi altında) olarak mebus intihabından kurtulamadık. Eğer siz hakikaten bu milleti, bu ahaliyi temsil edecek mebus toplamak istiyorsanız, vilâyet meclisleri için olsun, Meclîsi Mebusan için olsun, behemehâl intihabatın doğrudan doğruya yapılması esasını kabul etmek lâzımgelir.

FEYYAZ Ali B. (Yozgad) – Dördüncü maddede zikrolundu.

TAHSİN B. (Devamla) – İfademi bitireyim. Sonra cevap vereceğim. Ezcümle bugün istenilen adamları buraya toplamak için tesir ve nüfuz icra ediliyor. Artık bu hallere nihayet verilmeli. Badehu istenirse temsili meslekî kabul edilir. Binaenaleyh, (doğrudan doğruya müntahap) kelimesinin kabulü zaruridir. Bu bir. Sonra efendim, (Vilâyet meclislerinin içtima devresi iki senedir) deniyor. Malûmu âliniz bizim milletimiz, halkımız henüz Hükümetçiliği, vezaifi umumiyeyi hakkiyle bilmezler. Gelecek olan mebuslar ancak bir sene, iki sene acemilik devri geçirecekler. Mecalisi Milliyenin bir takım vezaifi vardır ki; Hükümetin vazifesini hüsnü ifa edip etmediğini takdir edecek, uzun uzadıya vukubulacak müzakerat, münakaşat neticesinde muameleye muttali olacaklar (işleyişi öğrenecekler). Bir vilâyet meclisi âzası bir sene acemilik devresi geçirir. Hükümetin yolsuzluğu nerededir? Hükümetin zayıf tarafı neresidir? Hükümet nerelerde kusur ediyor? Ne suretle murakabe etmek lâzımgeliyor? Bunları ancak bir senede öğrenir. Eğer dört çok ise iki sene de pek azdır. Fakat hiç olmazsa haddi vasatinin (orta yolun) 3 sene olmak üzere kabulünü teklif ve bir de takrir takdim ediyorum.

HASAN BASBİ B. (Karesi) – Efendim, bu madde hakkında fazla müzakere cereyanına bendeniz hayret ediyorum. Encümen mazbata muharriri vilâyetler halkınca müntahap azadan mürekkeptir fıkrasının ilga edileceğini, tâli intihaba ait kanunların ayrıca geleceğini söyledikten sonra meslekî temsil suretiyle mi, doğrudan doğruya mı, yoksa bilvasıta mı şeklinin burada müzakeresi zâiddir. Sonra doğrudan doğruya intihaptan bahsettiler. Bu da dördüncü maddenin hallinden sonra, daha doğrusu intihap kanunlarının müzakeresinden sonra taayyün edecek bir meseledir. Sonra (Vilâyet şûralarının intihap devresi iki senedir) fıkrası var. Bendenizce bu iki sene müddet çok doğrudur. Fakat Büyük Millet Meclisi için üç sene müddet kabul edilmiş olmasına nazaran, vilâyet meclisi devresine ait olan senelerin, Büyük Millet Meclisine ait sene meselesinin katiyen hallinden sonra teemmül edilmesi, tezekkür edilmesi kanaatındayım. Binaenaleyh, artık bunun hakkında şimdilik müzakere kâfidir. Bu maddenin kabulünü teklif ederim.

REİS – Efendim, söz alan zevat sözlerini söylediler. Tâdilnameleri okuyup reyinize vazetmek için ekseriyet yoktur. Aynı ruzname ile yarın içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

BİRİNCİ CELSE
Açılma saati: Badezzeval 1,30
REİS – Reisi Sani Vekili Vehbi Ef. Hz.
KÂTİP: Feyyaz Ali B. (Yozgad)

1. – Teşkilâtı Esasiye kanunu lâyihası ve encümeni mahsus mazbatası

REİS – Evrakı varide (gelen evrak) bitti. Bugün müzakere olunacak encümeni mahsus mazbatasının bakiyei müzakeratına geçiyoruz. Geçen içtimâda 13 üncü maddesi hakkındaki müzakerenin kifayeti kabul olunmuştu. Şimdi tadile ait olan takrirler var, onlar okunacak, reyinize arzedilecek, ondan sonra da madde reye vazolunacak.

EMİN B. (Ergani) – Reis Efendi otuz kırk imza ile Hasan Fehmi Beyefendiye bir takrir vermiştik. Onu lütfen okuyunuz.

REİS – Tunalı Hilmi Beyin takrirlerini okutuyoruz.

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

13 üncü maddenin birinci fıkrasının berveçhi zir tadilen kabulünü teklif ederim.

MADDE 13. – Vilâyet şûraları nahiye şûraların kendilerinden intihap ve ibas ettikleri vekillerden mürekkeptirler.

Bolu
Tunalı Hilmi

REİS – Tunalı Hilmi Beyin ikinici takriri:

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

13 üncü maddedeki (Vilâyet şuralarının içtima devresi iki senedir) fıkrası bütün şûralara şâmil olabilmek ve bir defa zikrüdercedilmiş olmak için kanunun idare kısmının en sonuna konulmak lâzım geldiğinden mezkûr fıkranın tayyını teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

REİS – Hilmi Beyin üçüncü takriri:

Büyük Millet Meclisi Riyasetine

13 üncü maddenin ikinci fıkrası yerine berveçhi zir fıkranın kabulünü teklif ederim.

Her sene altı ayda bir defa ve lâakal (en az) birer ay içtima ederler.

Bolu
Tunalı Hilmi

REİS – Aydın mebusu Tahsin Beyin de bir tadil takriri var.

Riyaseti Celileye

On üçüncü madde (Meslekler temsil edilmek üzere) cümlesinin tayyını (ve vilâyetler halkınca) cümlesinden sonra (Doğrudan doğruya) kelimelerinin ilâvesini ve içtima devresinin üç sene olmak üzere tashihini teklif ederim.

Aydın
Tahsin

REİS – Karahisarı Şarkî mebusu Mesut Beyin de bir takriri var:

Riyaseti Celileye

On üçüncü maddenin ber veçhi âti üzere tadilini teklif eylerim.

MADDE 13. – Vilâyet şûraları kazalar ahalisince doğrudan doğruya müntahap azadan terekküp eder. Şûralara ait vezaifi tâyin ve tesbit edecek kanunun hini tanziminde (düzenlenmesi esnasında) vilâyet şûralarının 12 nci madde ile tevdi olunan vezaiften maada müceddeden kanun teklif ve herhangi bir kanunun tadil veya mevkii tatbika vazının tehirini talep etmek hakkını haiz ve bütün devair ve şuabatı vilâyeti murakabe ve teftişe ve kavanin ve nizamatı mevzua ahkâmına

mugayir görecekleri ahvalin tashih ve ıslâhı hakkındaki mütalâalarını Büyük Millet Meclisine arz ve iblâğa salâhiyettar oldukları da derç olunacaktır.

Şarkî Karahisar
Mesut

REİS – Yozgad mebusu Süleyman Sırrı Beyin takriri:

Riyaseti Celileye

Maddedeki içtima devresinin üç sene ve içtima müddetinin da senede dört ay olarak kabulünü teklif eylerim.

22 Kânunuevvel 1336
Yozgad
Süleyman Sırrı

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Zaten üç sene müddeti evvelce Heyeti umumiye kabul etmişti. Meclisi kebiri millinin (Büyük Millet Meclisinin) müddeti içtimaını üç sene olarak kabul etmişti. Bu da onun bir şubesidir. Aynı olmak lâzımgelir.

REİS – Efendim, şimdi takrirleri birer birer reyinize arzediyorum.

(Tunali Hilmi Beyin birinci takriri tekrar okundu). (Gürültüler).

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Hükümetten kimse yok. Reis Efendi.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Encümen mütalâasını söyledi. Dördüncü maddedeki temsili meslekî esası kaldırıldığı için o maddeye müteferri (ilişik) olan vilâyet şûraları hakkında da temsili meslekî kaldırılarak doğrudan doğruya intihap usulünü teklif etti ve bunun için yapılacak bir intihap kanununda hangi esasın kabul edileceği orada tesbit olunacaktır. Bu da İntihap kanununa ait bir tekliftir, burada, bu maddede mahalli yoktur... (Doğru sesleri).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Söz isterim Reis Bey... (Gürültüler). Bendenizden bahsediliyor efendim. Cevap vereyim. Bendeniz intihaptan bahsetmiyorum, temsilden bahsediyorum. İntihap; 24 üncü madde olarak ayrıca zikredilecektir.

REİS – Hilmi Bey onları takririnizde zikredin.

RAGIP B. (Kütahya) – Usulü müzakereye dair arzedeceğim; Hilmi Beyin bu teklifi evvelce 4 üncü madde müzakeresinde de verilmiş ve reddolunmuştu. Dördüncü maddenin müzakeresinde reddolunan bu takrir tekrar reye konmaz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Müsaade buyurun, cevap vereceğim, hakkımdır efendim.

REİS – Tunali Hilmi Beyin şu okunan birinci takririni kabul edenler ellerini kaldırsınlar.

Kabul olunmamıştır.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Rica ederim kimse anlamadı. Bendeniz izah edeyim. (Gürültüler).

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Kâfi derecede izah edildi efendim.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Arkadaşlar Ragıp Bey arkadaşımızın mütalaatı katiyen bu maddeye şamil olamaz. Ben bir esas ve dördüncü madde olmak üzere teklif ettim. Şimdi ikinci bir vesile daha geliyor. Şu maddeyi yine teklif etmek hakkımdır. Bundan sonra yine bu esasa dair bir madde gelir; orada da yine teklif edebilirim. Yalnız bir madde üzerine iki defa teklif edemem. Binaenaleyh müttefikan (elbirliğiyle); (Veemrühüm şûra beynehüm) Allah aşkına kabul olunsun. (Handeler).

REİS – Hilmi Beyin teklifini kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul olunmadı. (Tunalı Hilmi Beyin ikinci takriri tekrar okundu.)

REİS – Bir şey anlaşıldı zannederim, anlaşılmadı ise tekrar okunsun. (Anlaşıldı sesleri). Tunalı Hilmi Beyin ikinci takririni kabul edenler ellerini kaldırsınlar. Kabul olunmadı. (Tunalı Hilmi Beyin 3 üncü takriri tekrar okundu).

REİS – Hilmi Beyin şu okunan üçüncü takririni kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Kabul olunmamıştır.

(Aydın mebusu Tahsin Beyin takriri tekrar okundu.)

REİS – Efendim, anlaşıldı zannederim. Burada iki teklif var. Birisi (Doğrudan doğruya) kelimesinin ilâvesi diğer teklifi de zaten yukarıda kabul olunmuştur. Şimdi birinci teklifi mucibince "Doğrudan doğruya" kelimesinin ilâvesini kabul edenler...

VEHBİ B. (Karesi) – Müsaade buyurun, şimdi efendim geçende de arzetmiştim ki, bu madde, İntihap kanunu değildir. Ayrıca bir intihap kanunu geldiği zaman zaten (Doğrudan doğruya) yı kabul edeceğiz. Fakat intihabın tarzı: Meselâ nisbiyi mi kabul edeceksiniz? Yahut şûradan şûraya mı? Yahut diğer suretlerle olan intihabatı mı? Yani intihabatın eşkâli adidesi (birçok şekli) vardır. Bunlardan hangi şekli kabul edeceksiniz orada gösterirsiniz. Zaten Köy kanunu da geliyor. Halbuki bu madde vilâyet şûralarının teşekkülüne ait bir meseledir, intihaba ait kelimeleri, fıkraları bu maddeye şimdiden ilâve etmek demek, sizi ileride bağlamış olmak demektir. İdarei umumiyei vilâyat, idarei hususiyei vilâyat kanunları Meclise gelinceye kadar ve intihap kanununun tanzimine kadar bu intihap meselesini takip etmeniz doğru değildir.

ABDÜLGAFUR Ef. (Karesi) – İçtima müddeti senede iki ay diyor, indelhace (ihtiyaç halinde) fevkalâde içtimalar ne olacak?

VEHBİ B. (Karesi) – Gelecek olan o kanunda onlar gösterilecektir.

TAHSİN B. (Aydın) – Efendim, mademki maddede "Vilâyetler halkınca müntehap" kelimeleri var "Doğrudan doğruya müntehap olarak" diye bunun izah edil-

mesinde ne mahzur vardır? Bu suretle intihaba müteferri olan kanunların tanzi-minde Hükümete bir veçhe tâyin etmiş oluyoruz. Binaenaleyh bu suretle bunun burada zekredilmesi lâzımdır.

REİS – Tahsin Beyin takririnin ikinci fıkrası ki, "İçtima müddetinin üç sene olmasını" teklif ediyor kabul edenler...

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, gerek vilâyet şûraları âzalığı ve gerek Büyük Millet Meclisi âzalığı halkın mümessilliği demektir. Halktan ne kadar taze kuvvet alırsa vazifesini de o kadar kuvvetli görebilir. Büyük Millet Meclisi için Heyeti Celileniz geçen defa üç sene müddeti içtimai nazarı itibare aldı. Henüz encümen bunun üzerine karar vermedi. Hâlbuki vilâyetlerde intihap yapmak daha kolaydır ve daha mümkündür. Binaenaleyh halktan ne kadar fazla kuvvet alınırsa, halkla fazla ve yakın temas edilirse vazifede o kadar müsmir olur. Müddet üç sene olsun deniliyor. Bir kere kendi nefsimize müracaat edelim. Kendi vaziyetimize ve halkla olan temasımıza ve vaziyetimize bakalım. Halkla ne kadar çok temas etmiş, ne kadar yakından kuvvet almağa çalışmış isek o kadar da kuvvetli mümessili oluruz. Vilâyetlerde müddeti içtimaı üç seneye çıkarmak günahtır, iki sene kâfidir.

REİS – Efendim, müddeti içtimaın üç sene olmasını kabul edenler ellerini kaldırsınlar. Kabul olunmamıştır.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Büyük Millet Meclisi hakkında üç sene kabul edildi ve encümene gitti, şimdi ne için vilâyetlerde bu kabul edilmiyor ve ne için reddediliyor?

RAGIP B. (Kütahya) – Üç sene kabul edilmemiştir, nazarı itibare alınmıştır.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Fakat encümen heyetin noktai nazarına karşı ısrar eder mi?

RAGIP B. (Kütahya) – Hayır encümende ısrar mecburiyeti yoktur.

REİS – Efendim, rica ederim muhavere olmasın, mesele bitti.

(Şarki Karahisar mebusu Mesut Beyin takriri tekrar okundu.)

MUSA KÂZIM Ef. (Konya) – Efendim temennidir, temenniye herkesin aklı erer.

MESUT B. (Karahisarı Şarki) – Efendim, temenni değildir. (Anlaşıldı sadaları, ret sesleri).

REİS – Efendim, anlaşılmadı ise bir kere daha okunsun... (Anlaşıldı sesleri). Şu takriri kabul edenler ellerini kaldırsınlar. Kabul olunmadı.

(Yozgad mebusu Süleyman Sırrı Beyin takriri tekrar okundu.)

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, Meclisi âliniz Heyeti teşriiye olarak doğrudan doğruya memleketin her tarafına ait kavaninin hepsini tanzim etmek için toplattığı halde bile içtima müddeti dört aydan fazla kabul edilmiyor. Mahallî idarelerin esasen encümeni daimisi bulunacaktır ve bunlar uzun uzadıya kavanin tanzim edecek değildirler. Bunların vazifesi mahallî bütçesini tanzim etmek ve ma-

hallî idareye istikamet vermekten ibarettir. Vaktiyle müddeti içtima kırk gün idi ve kırk günden fazla içtima müşkül idi. Biz bu müddeti iki aya yâni altmış güne iblâğ ettik. Bu müddeti kâfi görmezseniz gelecek kanunda temdit (uzatma) hakkını verirsiniz.

REİS – Efendim, senedeki müddeti içtimaın 4 ay olmasını kabul edenler ellerini kaldırsınlar. Kabul olunmamıştır. Şimdi maddeyi reyinize arzedeceğiz.

MADDE 13. – Vilâyet şûraları vilâyetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir. Vilâyet şûralarının içtima devresi iki senedir. İçtima müddeti senede iki aydır.

REİS – Maddeyi aynen kabul edenler ellerini kaldırsın. 13 üncü madde aynen kabul olunmuştur. 14 üncü maddeye geçiyoruz.

MADDE 14. – Vilâyet şûrası, âzası meyanında, icra âmiri olacak bir reis ile muhtelif şuabatı idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihap eder. İcra salâhiyeti daimî olan bu heyete aittir.

VEHBİ B. (Karesi) – Müsaade buyurur musunuz izah edeyim? Efendim zannediyorum ki maddenin tavzih edilecek noktası yoktur. Bu madde daha ziyade on ikinci maddenin tefsiridir, on ikinci maddede mahallî bir takım vezaif vardır ki o vezaifi ifa etmek üzere, meselâ ziraat meselesini idare etmek üzere mahallinde bir Ziraat vekili olacaktır veyahut ziraat memuru, her ne ise. Şûra âzası meyanından vilâyetin kaç dairesi varsa mahallinde iş görecek kaç şubesi varsa ve kaç vekili olacaksa, bu suretle heyet intihap edecektir. Adedi o dairelere göre olmak üzere... Onlar içlerinden birini icra âmiri intihap edecektir ve icra âmirinin riyaseti altında herkes kendi vazifesini görmekle beraber icra âmiri ile beraber şûradan tevkil edildikleri vezaifi de ifa edeceklerdir. Madde bundan ibarettir.

REİS – Efendim, bu madde hakkında söz istiyenler var mı?

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Arkadaşlar; bu maddede üç esas vardır. Birincisi sarf ve nahve ait, ikincisi ruh ve mânaya ait, üçüncüsü memleketin bir takım tehlikelerden kurtarılmakta olduğu böyle bir zamanda gayetle faydalı olmakla beraber son derecede tehlikeli olan böyle bir maddenin en muzır noktalarını göstermek ciheti vardır.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Hem faydalı, hem de muzır nasıl olur?

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Çok rica ederim Beyler! Ben sizi nasıl uyur gibi hâlbuki için için gayet uyanık olduğum halde dinliyorsam sizler de sükût ile dinleyiniz. Ehemmiyetsiz olmakla beraber bir Hükümetin, bir milletin, bir Devletin ve bahusus bir Meclisi Âlinin tâbirat ve ıstılahatı tesbit edilmiş olmalıdır. Binaenaleyh burada (âzasından) kelimesini görüyorum. Hâlbuki (azalarından) denilmek icabeder. Her ne kadar âza kelimesi cemi ise de bizce müfret olarak kabul edilmiştir. Binaenaleyh yine tekrar ederim. Karşımda Mazhar Müfid Bey bana hatır-

latıyor. Nasıl ki istiklâl madalyaları kanununda azaları denilmişse, yine o veçhile azaları denilmelidir.

MAZHAR MÜFİD B. (Hakkâri) – Hilmi Bey, kavaidi Osmaniye muallimi misiniz?

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – (Vilâyet şûrası azaları meyanından icra âmiri olacak bir reis ile...) olacak, müstakbel sigasıdır (gelecek kipidir). Hâlbuki kanunlarda her vakit muzari sigası (geniş zaman kipi) kullanılır. Binaenaleyh (olan) denebilir. Fakat bunun da buraya bir lüzumu yoktur.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Bundan sonra, olacak...

TUHALI HİLMİ B. (Devamla) – "İcra âmiri olan bir reis ile muhtelif şuabatı idareye memur azadan teşekkül etmek üzere..." "Muhtelif şuabatı" deniyor. Elbette ve zannetmem ki yeknasak (aynı tarzda) ve aynı esasta şubeler olsun... Binaenaleyh "Muhtelif" kelimesi zaittir. İdareye memur âza, âli, ulvi olmakla beraber vekiller onun fevkindedir. Burada vekiller sıfatı memurluğu kabul edemez. Binaenaleyh "Şuabatı idareye memur" yerine "Şuabatı idare eder" dersek mâna daha şümullü, esaslı ve daha vâsi olur. "Azadan" denmiş ki onlar âza değildir –heyetin âzası olabilir– lâkin kendilerinin intihap ve ib'as ettikleri vekillerdir. Binaenaleyh "Aza" yerine "Vekiller" ıstılahı olmalıdır.

REFİK B. (Konya) – Hem kırtasiyecilikten şikâyet eder, hem de kırtasiyeciliği yapar.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – "Teşekkül etmek üzere" dirde bir istikbal mânası vardır. Hâlbuki burada da ya muzari veya hal mânası işrap edilmek iktiza ettiğinden "Azadan teşekkül etmek üzere..." yerine "Azadan mürekkep" denmek daha sahih olur. "Bir idare heyeti..." bunun yerine arkadaşlar köy divanı, nahiye divanı denileceği gibi burada da "Bir vilâyet divanı" unvan ve ıstılahının kullanılmasını teklif ediyorum. "Bir idare heyeti intihap eder..." deniliyor. Heyet intihap edilmez (seçilmez) arkadaşlar. Heyet teşkil edilir (oluşturulur). "Bir idare heyeti..." Daha doğrusu bir "Vilâyet divanı teşkil ederiz..." Son cümle "icra salâhiyeti daimî olan bu heyete aittir..." Yukarıda icra...

MEMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Sarf dersi okuyalım.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Bu gidişle okutacağım daima. (Handeler). "İcra âmiri ve bunun tahtı riyasetinde icra vekilleri" zikredilmiş olunca zannetmem ki bu cümleye bahusus bu kadar manidar ve kısa yazılmak lâzımgelen bir kanunda ihtiyaç olabilsin. Binaenaleyh "îcra salâhiyeti ilâh..." katiyen fazladır, tayyedilmelidir. Şu halde madde: "Vilâyet şûraları, azaları meyanından icra âmiri olan bir reis ile mahallî Hükümet şubeleri umurunu tedvir ve icra ile muvazzaf vekillerden mürekkep bir vilâyet divanı teşkil eyler" tarzında tertip ve tanzim edilirse daha hoş olur.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Encümen kabul ederse...

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Arkadaşlar; dördüncü madde hakkındaki temsili mahalliden bahsederken ne derece ciddi ve iştiyakperver (arzulu) bir surette o maddeye sarılmış ve hakikaten vazifei milliyemizi muvafık, muhalif bir surette ne kadar ifa etmiş isek bu madde de o derece ve ondan daha fazla şiddetli bir surette nazarı dikkatinizl celbetmeğe lâyıktır. Zira arkadaşlar, demin de bir işaretle geçiştirdiğim bu madde bu milletin bir asırlık ve belki bir buçuk asırlık idare temelini değiştirir gibi maalesef bazı tehlikeleri de meydana getirmektedir.

RAGIB B. (Kütahya) – Reis Bey, lütfen Defteri hakani müdürünü (tapu müdürünü) çağırtalım, Hilmi Beye kürsünün tapu tezkeresini versin. Bir çeyrek saati geçti.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – (Makamı Riyasete hitaben) Efendim, istirham ederim. Meclis sükûta davet edilsin. Bir vazifei vataniyeyi ifa ediyorum ve bu vazife tarihidir.

REİS – Devam ediniz. (Devam sesleri).

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Arkadaşlar! bu madde memleketimizde bir ademi merkeziyet tesis ediyor. Şûradan şûraya... Ademi merkeziyete de yirmi beş, belki otuz senelik bir hasretzedeyim. Allahıma hamdü senalar ederim ki bu dakikada o hasretzedeye ve aynı zamanda o emelime kavuşuyorum. Heyeti Vekileyi, Meclisi Âlinizi ve aynı zamanda milletimi tebrik ederim. Yalnız üssulesas itibariyle bize elzemiyeti nispetinde dediğim gibi tehlikeli cihetlerine geçiyorum. Arkadaşlar; aşağıki 15 inci maddede geçen vali ıstılahına geçecek olursak görüyoruz ki vilâyette iki vali var. Birincisi mahallî vali, ikincisi umumî vali.

MEMED ŞÜKRÜ B. (Karahisan Sahip) – On beşinci maddeye ait o canım.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Birincisi mahallî vali, ikincisi umumî vali. Atalardan kalan tabirlere göre bilmem arkadaşlar bir posta iki şeyh, bir tahta iki padişah oturabilir mi? Canım efendim postların tahtların mânası ayrıdır denilirse o halde acaba hangisi daha büyük olacak, daha yüksek olacak? Burasının tayini biraz ehemmiyetlidir. Vali merkezi taarruz vukuunda müdafaa ediyor, mahalli valiyi dinlemiyor, meclisi mahalli ayaklanıyor.

REİS – Hilmi Bey o beşinci maddedir.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Buraya taallûku (ilintisi) var, istirham ederim (Şiddetli gürültüler). Ben bunu söylemeğe mecburum, hayır burada zikretmeğe memurum ve burada söyliyeceğim. (Devam, devam sadaları). On beşinci madde on dördüncü maddenin mütemmimidir (bütünleyenidir). Söylemeye mecburum. (Devam sesleri).

ATA B. (Niğde) – Hakkıdır, söyliyebilir. Münasebet de vardır.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Meclisi mahallînin bu teminatı üzerine ahaliye de galayan sirayet ediyor. Hayır, bizim mahalli valimizin dediği olacak, ha-

yır meclisi mahallinin dediği olacak, hayır o önde gidecek. Beriki arkada gitmeyecek.

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Doğru, esas mesele bu.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Bunun sonu ne olacak? Bunu bilin arkadaşlar, uşaklar, haydi isyan bayrağını açın, haydi istiklâl bayrağını açın... İşte neticesi buraya müncer olacak (varacak). Arkadaşlar şuradan akseden bir ses bu âciz arkadaşa eski hasbıhallerimizi hatırlattı. İhtimal ki Mecliste bana Hilmi, sen evvelki Hilmi değilsin, bunamışsın, kocamışsın, mürteci (gerici) olmuşsun diyecekler. Hayır arkadaşlar! İhtimal ki Alman ulemasından (Blumenbach)ın dediği gibi insan kocadıkça müstebit (zorba) olur. Fakat yalnız şunu hatırlayınız ki cennetmekân Mitat Paşanın mâruf ve meşhur olmuş olan Şam mektubunu mektep sıralarında okumakla bir ademi merkeziyet tohumunu alan bu arkadaşınız tesadüfatı garibeden olmak üzere (tuhaf bir tesadüf eseri) nice asırlık ademi merkeziyet merkezi olan İsviçre'ye düştü. Orada bilâmel, bilfiil vâki tetebbüatın neticesi vâsıl olduğum şey, memleketimin üzerine titreyen ruhumla akıbet o neticeye vardım ki ademi merkeziyet; bizim memleketimize en lâzım ve en nafi, en keskin bir dermandır. Lâkin ve lâkin bunun süveri tatbikiyesinde (uygulama biçiminde) elbette her memleketin, her mahallin, her halkın temayülâtı ruhiyesi ve onun istidadı tabiiye, sınaiye, içtimaiye vesairesi düşünülmek icap eder. Hattâ acaba bilmem ki başka yerlerde bu derece vâsi bir esas oldukça müşevveş (karışık) bir ademi merkeziyete tesadüf edebilir miyiz? Zannetmiyorum arkadaşlar.

MUSTAFA B. (Tokad) – A canım netice nedir? Söyle uğraşma gayri.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Ademi merkeziyet, tevsii mezuniyet (yetki genişliği), buyuruldu. O halde müsaade buyurunuz. Bunun esasını alalım. 93 kanunu esasisinin frenklerin (Santralizasyon, Desantralizasyon) tabiri bu tevsii mezuniyet şeklinde tercüme edilerek bir ıstılah olarak kabul ve resmi olmak üzere ele alınmıştır. Ahiren Araplar bile bunu (Lâ merkeziye ve merkeziye) olarak kabul ettiler. Bizde (Ademi merkeziyet ve merkeziyet) olarak taammüm etti (yaygınlaştı). Bu yarı Türkçeyi tam Türkçe yapacak olursak ki zannımca daha doğru olur, daha muvafık olur. (Merkezsizleşmek, merkezleşme) Çünkü merkezsizlik dersek.

MUSTAFA B. (Tokad) – Hiç anlamadık.

HİLMİ B. (Devamla) – Müsaade buyurun anlatayım. (Merkezsizlik) dersem, katiyen merkezin bulunmadığı icap eder. (Merkezlik) dersek katiyen istiklâli şahsiye kadar her şey feda edilmiş, merkeze rabıtai esaretle raptedilmiş (esaret bağıyla bağlanmış) demektir. Lâkin (Merkezsizleşme) denilirse ıstılah diye teklif etmiyorum. Onda bir tekâmülü tedrici gibi bir hal vardır. Merkezsizlik zannedilirse onda bir tekâmülü tedrici hali vardır. Binaenaleyh şimdi...

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – İstirham ederim. Hilmi Beyden ne va-

kıa hakkında söylesinler ve ne de tercümei halden (biyografilerinden) bahsetsinler, ne de başka bir şeyden bahsetsinler. Tercümei halinden bahsetmek için kürsüye çıkmamıştır. Kürsüde maddeye ait söylenir. Çünkü memleketin kıymetli vakitlerini geçiriyoruz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Efendim, evvelemirde tercümei halden bahsettiğimi buyuruyorsunuz. Evvelâ bunu kemali şiddetle reddediyorum. Tunalı her şeye doygun ve doymuştur. Vesile ile madde bunu söylemekliğime beni icbar ediyor. Fakat dilimiz alışmadığı için (Merkezleşme) diyeceğimize bütün herkesin, Arapların, bizim Türkçenin tabirlerini bırakalım, tamamiyle (Ademi merkeziyet) tabirini kullanalım. Ademi merkeziyet arkadaşlar idarei mahalliye demektir. Nasıl idarei temsilden bahsetmişse bu arkadaşınız, şimdi de bu mahalli idarenin ne olduğundan bir nebze bahsetmek isterim. Bu nedir? Mahallinin hukukunu temin etmek, mümkün olabildiği kadar bir takım rabıtalarla merbut olduğu halde onu meşrutiyeti istiklâle mazhar etmektir. Bunu bir kerre kabul ettikten sonra biz acaba dehşetli bir merkeziyetle idare edilmekte iken birdenbire bir ademi merkeziyete gidersek tehlike var mıdır? Yok mudur? Arkadaşlar; ben onu öyle bir şeye benzetirim ki: Farzediniz bu ellilik arkadaş kuru ekmekle geçinirken birdenbire bir kuzu dolması, bir tepsi baklava üzerine bir de acı su getiriyor koyuyorsunuz önüne. Yiyor. Ertesi sabah bir de görsünler ki kendisi ölüm döşeğindedir. Eğer biz meselâ hatırlıyorum, Beyler; Kafkasya'da bilhassa Çerkezistan'da resmen teessüs etmemiş bir (Federasyon) bir Cemahiri müttefika (birleşmiş cumhuriyetler) hali vardır. Kabileler hariçten vukubulacak taarruzat üzerine o derece birbirlerine bağlanırlar ki onları: düşmanın ezebilmesi âdeta gayri kabil bir hale gelir. Şimdi eğer ben Çerkezistan'da bulunsaydım tabii olarak hükümferma olan (hüküm süren), fakat gayri resmi bulunan o federasyon halinden istifade ederdim ve doğrudan doğruya orada iki valinin bulunmasına taraftar olurdum. Fakat gariptir. Arada bu fark var beyler. Oranın mahalli valisi minelezel olan (ezelden beri) validir. Ora kabilesinin, beyi, orasının valisi demektir ve yeni vali giderse oraya katiyen hususi vali olarak gitmiyecek, hâlbuki biz şimdi evvelâ hususi valiyi yeni olarak çıkarıyoruz. Eski valimiz ise daima merkezden gittiği gibi yine merkezden gidecektir. Efendim, daima bahsolunan bir noktai esasiye vardır ki o da hukuku esasiye itibariyle hak ve vazife kelimeleridir. Efendiler; hak dediğinizde evvelâ bir söz telâffuz etmiş oluruz. Fakat o sözün mânayi tammını temin etmek itibariyle...

REİS – Neden bahsediyorsunuz Hilmi Bey?

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – İzah etmeğe mecburum. (Gürültüler).

REİS – Maddeye rica ederim.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Binaenaleyh haktan, vazifeden murat edilen şey her ne ise, o temin edilirse refah ve saadet vücuda gelir.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Vallahi kimse dinlemiyor Hilmi Bey.

MEMET ŞÜKRÛ B. (Karahisarı Sahip) – Geçen gün Hilmi Bey Meclisin bir saatinin bilmem kaç liraya mal olduğunu söylüyorlardı. Kendileri şimdi tamamen buna mâruz kaldılar. Bir saattir kürsüyü işgal ediyorlar, hem de sadet haricinde söylüyorlar. Madde hakkında söylemiyorlar.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Ben söyledikçe bilâkis vicdanım inşirah buluyor (ferahlıyor). Ben vazifemi ifa ediyorum. Şimdi arkadaşlar; bu maddeyi tam on dördüncü madde (Gürültüler).. Yalnız bunu kaale alınız, burada galatı tabiat (tabii bir yanılgı) var. Ben bunu ona benzetiyorum ki bir kadının karnı şişmiş, zannolunuyor ki gebedir. (Gürültüler). Ben vazifemi ifa ediyorum.

REİS – Efendim, söyleme bunu.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Hayır söyliyeceğim efendim. Ben maksadımı izah edeceğim efendim.

SOLDAN BİR MEBUS – Efendim, müsaade buyurun, tabirde biraz gılzat (sertlik) görünüyor. Lütfen biraz daha münasip kelimat ile söylensin.

MEMET ŞÜKRÛ B. (Karahisarı Sahip) – Rica ederiz, madde dâhilinde söyleyiniz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Efendim madde dâhilinde söyliyeceğim. Gebe zan olunan kadın bir hastalığa uğramış. Katiyen ebeveyn yanılmış, çocuğun ismini koyamıyorlar. (Dinleyen yok sesleri). Efendim valii mahallinin şurada ismi var mı?

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Yok.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Efendim bu bir galatı tabii yahut galatı rüyettir (renk körlüğüdür) ve benim haklı olduğuma en birinci şahit budur. Encümen uğraşmış, valiye bir vücut vermeği kast etmiş. Yorulmuş, ismini verememiş, o valiye bir vücut verememiş. Binaenaleyh mevki de verememiş. Valinin ismi, bunun altında gelen maddeye göre valii umumî. Hâlbuki etle tırnak gibi cisim ile ruh gibi. Katiyetle mevkii ezelisini yine işgal etmiş, yine gidiyor ve bu da bir delildir ki Beyler, ben iddiamda haklıyım. Şu halde efendiler ne yapılmalıdır? İki validen biri kaldırılmalıdır. Tek vali lâzımdır. Tek vali olunca Beyler acaba merkezi valiyi mi ipka edelim? Yoksa mahallî valiyi mi ipka edelim? (Bu on beşinci maddeye aittir sesleri) (Gürültüler). 15 inci madde 14 üncü maddenin mütemmimidir ve zaten on beşinci maddenin tayyını teklif edeceğim. (Şiddetli gürültüler).

MEMET ŞÜKRÛ B. (Karahisarı Sahip) – 15 inci madde müzakere edilirken tay teklifi verirsin olur biter. Biz 14 üncü maddeyi müzakere ediyoruz. Siz 15 inci maddeden bahsediyorsunuz. Sonra bir tay teklifi verirsiniz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Bana soruyorsunuz arkadaşlar adın ne? Hilmi diyorum. Sesinizi çıkarmayın. Ben 14 üncü maddeden bahsederken 15 inci mad-

deden bahsetmeğe mecburum. 15 inci madde, 14 üncü maddenin mütemmimidir. İşte geldim 14 üncü maddeye. 14 üncü maddede vali ismi yok.

RAGIB B. (Kütahya) – Gürültüden anlayamadık. Tekrar ediniz Hilmi Bey. (Handeler).

TUNALI HİLMİ B. (Devama) – Efendim bunun çaresi nedir? Mümkün olabildiği kadar mahallî halkın tatmini hukukuna muvafık olabilmek için bir çare düşündüm. Vali veya müfettişi umumî lâakal 2 namzed iraeeder (en az iki aday gösterir). Vilâyet şûrası o namzedlerden birini intihap eder. O namzetler hakkı intihabı temin etmiş olurlar. Fakat efendim.

REİS – On beşinci maddeden bahsetmiyeceğiz efendim.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – On beşinci maddeden bahsetmek lâzımdır. (Gürültüler).

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Efendim, istirham ederim, biz dinliyoruz. Bir kısmı dinlemiyor. Üç saatte, dört saatte, üç kişi beş kişi sekiz kişi söz söyliyebilir. Kanunda takyit edilmemiştir, Meclisin içinde dört zat dinlese yine sükût lâzımdır. Ben kemali sükûnetle dinliyorum ve kemali hulûsu niyetle (tam bir dinginlik ve içtenlikle) dinliyorum, hatibin natıkası (dil uzluğu) benim samiamı müteleziz ettiği vakit (işitme duyuma keyif verdiğinde) dinlemekliğime mani olanlara güceniyorum. Saat ve dakika ile hatiplerin sözü takyit edilmez: Okurlarsa o vakit ancak bir çeyrek sürer. Yoksa hatip saatlerce, günlerce, haftalarca söyliyebilir: Hatibin sözü kesilemez. Ben şahsan istifade ediyorum. Meclis her zaman hatibin sözünü kesmemeli.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Yerinde söylemiyor canım.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Yerinde söylenmezse müdahale Riyasete aittir.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Efendim valinin namzet irae ve inha etmesi (aday göstermesi ve önermesi) Devletin istiklâliyle kat'iyyen kabili telif değildir. Binaenaleyh yine vali doğrudan doğruya merkezden tâyin edilir. Umuru umumiye ile umuru hususiyei vilâyat tedvir ve icra ettirir.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Şimdi de on altıncı maddeye geçti.

TUNALI HİLMİ B. – Diğer bir nokta daha vardır ki biz pek fakir bir millet olduğumuz için iki vali kullanmakla iki maaş vermiş oluruz. Binaenaleyh vali bire indirilirse bir maaş iktisaden kâr etmiş oluruz. İkinci bir cihet geliyor Beyler! O da Meclisçe intihap edilecek Sıhhiye, Maarif, Ziraat, Muaveneti içtimaiye... ilâhiri gibi dairelerin riyasetine geçecek olan vekiller için burada iki noktayı kaale almak iktiza ediyor. Birincisi ihtisas ciheti, ikincisi iktisat ciheti, acaba vilâyetin şûrasında hattâ ihtisasa karib (yakın) derecede aza bulunmazsa o şûra ne yapacak? Şu halde dışardan adam aramağa muhtaç bulunacak. Binaenaleyh maddeyi bu noktai nazardan da tadil etmemiz icabediyor. Bunları vilâyet şûrası intihap etme-

li, alelıtlak heyeti idareyi ve vilâyet divanını teşkil edecek azayı intihap edecektir dersek; bu işin içinden çıkarız. Fakat Beyler ben korkuyorum vilâyet şûrasında ve vilâyet şûrasiyle rabıtadar (bağlantılı) ve alâkadar olan meselede bir post kavgası meydana çıkacak. Şu halde buna karşı düşündüğüm bir çare var ki o da Meclis intihap eder. Fakat valinin tasdiki şarttır veyahut müfettişi umuminin tasdiki şarttır. Bu bu kadardır.

İktisat cihetince olan noktaya geçiyorum. Efendim bugün İdarei hususiye müdürü var, bir de muhasebeci, bir de turuku umumiye (genel yollar) dairesinin bir reisi olabilir, vilâyette turuku hususiyenin (özel yolların) de olabilir. Eğer vilayete terkettiğimiz umuru hususiyeyi tedvir edecek daireler ayrı ayrı olursa bunun en mühim ciheti, malî buhrana karşı olan büsbütün sarsılmamız cihetidir ki mahzuru bence aşikârdır. Şu halde bir kayıt konulmalıdır ki vilâyetteki devairi hususiye ve umumiyenin her şubeye ait olanı tek daireden ibarettir. Yalnız o daire umumî ve hususi umura tâalluk eden kısımlara ayrılır. Arkadaşlar sözüm burada hitama eriyor. (Elhamdülillah, Allâh razı olsun sesleri). Yalnız müsaade buyurursanız istirham ederim, bir dakika çıt olmaksızın bu aciz arkadaşınıza kulak veriniz. Gençlikten sonraki gençler Mönteskiyo'nun (Her millet lâyik olduğu Hükümete müstahaktır) diye söylediği sözü pek hakimane (hikmetli) bularak dillerine dolamışlardır. Fakat benim bin üç yüz seneden beri elimdeki mesalei hidayetten fışkıran bir âyeti celile o gibi hakimane sözlerden daha yüz binlercesini ihtiva etmektedir. Esteîzübillâlı (Innallahe lâ yugayyiru ma bikavmin hattâ yügayyiru mâ bienfüsihim).[7] Arkadaşlar gürültü ediyoruz, istirhamım bile mazharı hürmet olmuyor. Teessüf ederim. Sizler benim tarihi arkadaşlarımsınız. Çünkü bu Meclis de tarihidir. Emin olunuz arkadaşlar eğer bu dakikada bir tarih yazmıyorsak, evet tarihin fihristini yazıyoruz. Evlâd ve ahfad (çocuk ve torunlarımız) değil, hattâ bizden daha çok sonra yaşayacak olanlar bu kanunu tatbik edip de seyyiatını (günahlarını), mazarratını (zararlarını), felâketini, facialarını görürlerse bize rahmet mi okurlar yoksa lanet mi?

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Efendim malûmu âlileridir ki yapılacak kanunların, tabiri marufla (bilinen tabirle) "Efradını cami ağyarını mani" (ne eksik ne fazla) olacak ve atiyen sui tefsirat ve tevilâta (kötü ve yanlış yorumlamaya) mahal bırakmayacak surette vazıh (açık) ve münekkah (temiz) olması lâzım gelir. Hâlbuki mevzuubahis olan on dördüncü maddede bu hassayı gayri haiz (bu özelliği taşımayan) bazı cümleler var. Onların tashihini rica edeceğim. Diyoruz ki efendim (Vilâyet meclisi âzası meyanından icra âmiri olacak bir reis ile muhtelif şuabatı idareye (çeşitli idari şubelere) memur bir idare heyeti intihap eder). Bu muh-

7 Ra'd Suresi 11. Ayet'ten alınmıştır.

telif şuabatı idareden encümenin maksadının ne olduğunu bendeniz anlayamadım. Zannederim ki maksadı (Umuru mahalliyeyi idareye memurdur) demek istiyorlar. Çünkü muhtelif şuabat denince, hatıra bir şey geliyor. Acaba vilâyet meclisleri, meselâ Defteri hakani memurunun veyahut jandarmanın, polisin vezaifine müdahale edecekler mi?

MUSTAFA B. (Tokad) – Tabii...

HAMDİ NAMIK B. (Devamla) – Nasıl tabii? Öyle değil. Bendeniz bu cümledeki (Muhtelif şuabatın) yerine (Umuru mahalliyeyi idareye memur azadan bir idare heyeti intihap eder) şeklinde tadilini teklif ederim.

ABDÜLGAFUR Ef. (Karesi) – O on ikinci maddede tasrih edilmiştir.

HAMDİ NAMIK B. (Devamla) – Efendim, doğru. Fakat muhtelif şuabat tâbiri gayet umumî ve şümullü bir tabirdir. Yani vali ile vilâyet Meclisinin salâhiyetlerinde birçok tearuz vukua gelecektir. Buna mahal kalmamak için madem ki, yalnız vezaifi mahalliyeyi vereceğiz bu meclislere, (Muhtelif şuabat) demekten ise (umuru mahalliyei idareyi tedvire memurdur) demek daha doğru olur. Sonra ikincisi efendim; ikinci fıkrasında diyoruz ki (icra salâhiyeti daimi olan bu heyete aittir). Bundan da encümenin maksadı zannediyorum vilâyet Meclislerinin ittihaz edecekleri mukarreratı icra salâhiyetini haizdir demek istiyor. Yoksa vilâyetin bütün icra salâhiyetini hem valiye hem vilâyet meclislerine vermek demek değildir. Çünkü o zaman o vali veya mutasarrıfın ne kuvveti kalır? İcra salâhiyetini iki heyete veyahut iki şahsa vermek demek, kuvvei Hükümeti ikiye taksim etmek gibi bir şey hâsıl oluyor. Onun için bu maddeyi de (Vilâyet Meclislerinin mukarreratı icra salâhiyeti; daimî olan bu heyete aittir) denmelidir. Yani madde şu şekle giriyor: Vilâyet Meclisi âzası meyanında icra âmiri olacak zat "muhtelif şuabat" yerine umuru mahalliyeyi idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihap eder. İkinci fıkrasının da (Şûra meclisleri mukarreratının icra salâhiyeti daimî olan bu heyete aittir) şeklinde tashihini teklif ediyorum.

ZEKÂİ B. (Adana) – Efendim, bendenizin bu on dördüncü maddede arzedeceğim nokta; vilâyet encümeni daimisinin nazarı itibare alınmamış olmasıdır. Malûmu âliniz şimdiye kadar bir vilâyet meclisleri bir de liva encûmeni daimileri vardı. Şimdi bu vilâyet meclisleri kalkıyor, yerine vilâyet şûraları ipka ediliyor. Fakat encümeni daimilerden hiç bahsedilmiyor. Yani Encümeni mahsus; Encümeni daimî yerine bu idare heyetini vazediyor, (İcra salâhiyeti de daimî olan bir heyete aittir) fıkrasını ilâve ediyor. Halbuki, bendenizin zannımca bu idare heyeti encümeni daimî makamına kaim olamaz. Encümeni daiminin gördüğü işi göremez veyahut encümeni daimilere tevdi edilen işi yapamaz. Encümeni daimiden maksat, aynen vilâyet şûrasının göreceği işi gördûrmektir. Vilâyet şûrasının mevkiine geçmektir. Memleketi temsil eden bir heyeti intihabiye vücude getirmek ve ma-

halline hâkim kılmak demektir. Bununla encümeni daimî, nahiye şûralarının bütçelerini daimî surette tetkik ve kontrol edecek ve kendi bütçesinden de sene iptidasında (yıl başında) fasıldan fasla, maddeden maddeye nakiller yapmak gibi suretlerle bütçelerin sureti sarfını da (harcama biçimini de) temin edecektir. Bu heyet mutlaka bir kontrol heyeti olmak lâzımdır. Hem icra heyeti, hem de teftiş ve murakabe heyeti olamaz. Bendenizce gerçi Meclisi âliniz için bu şekil kabul edildiğinden (Büyük Millet Meclisi hem kuvvei teşriiyeyi, hem kuvvei icraiyeyi haizdir) denilmiş. İhtimal Encümeni mahsus bundan mülhem olarak vilâyetlerde de bunun teşkilini düşünmüştür ve bu idare heyetleri aynen hem teşrîî, hem icraî kuvvete sahip olsunlar demiş. Lâkin bir kere on ikinci madde –ki, kabul edilmiştir– on ikinci maddede mahallerine tevdi edilen idareler tefrik olunmuştur. 3-4-5 idare vardır. Maarif, Sıhhiye, Ziraat, İktisat, ve saire. Bunların müdürleri mahallince intihap edileceğine göre (Muhtelif şuabatı idariyeye mensup âza) deniyor. Demek ki, beş yerde icra memuru olacak, reis ile altı kişinin tahtı idaresine tevdi edilmiş oluyor. Oranın idarei mahalliyesi buna kâfi değildir. Nasıl ki, Büyük Millet Meclisi âzasından sülüsanını mezun kılarak (üçte ikisini yetkilendirerek) sülüsünü bir heyeti daime halinde inikat ettirmeğe lüzum gormüşsek vilâyet şûraları için dahi aynı lüzumu hissetmemiz lâzımdır. Vilâyet şûraları azasını teşkil eden heyeti umumiyenin hiç olmazsa humsünü (beşte birini) veyahut rubunu (dörtte birini) encümeni daimî halinde ipka etmeli ve onların içerisinden ayrıca bir heyeti idare intihap etmelidir. Heyeti idareye bir de murakabe vazifesini vermek doğru değildir. Umuru icraiye gerçi eskidenberi devamı müzakerelerde zebanzettir (herkesçe kullanılır). Hukuku siyasiye muhasebelerinde, bir şahsın icra işi müteaddit eşhasın (birçok şahsın) işidir derlerse de artık o zihniyet değişmiştir. Filhakika encümen bunda çok isabet etmiştir. Çünkü bir adama değil bir heyete tevdi edilmekle isabet edilmiş oluyor. Filhakika icra bir heyete tevdi edilmelidir. Fakat o heyete ki, icrayı tevdi ettik, ona ayrıca diğer murakabe vazifesini de tevdi etmek ve hâkimiyeti milliyeyi temsil edecek bir vaziyet vermek muvafık değildir ve kâfi değildir. Binaenaleyh, bendeniz maddenin (vilâyet şurası âzası kendi aralarından muayyen bir nispet dâhilinde encümeni daimiyi intihap eder, o encümeni daimiden de bir heyeti idare tefrik olunur) şeklinde tadilini talep edeceğim.

Bir de demin Hilmi Bey biraderimizin iliştikleri bir nokta ki, (İcra âmiri olacak reis) denildikten sonra aşağıda da (Hükümeti merkeziye tarafından icra âmiri olmak üzere tâyin edilecek validen) bahsediliyor. Hakikaten bu şayanı dikkat bir meseledir. Gerçi on beşinci maddenin müzakeresine gelmediysek de ancak bu maddede; mahallî vali meselesi tabii mevzuubahis olduğu için, icra âmiri olacak reis intihabını kabul ettikten sonra, onu o vilâyetin şûrasının reisi ve vilâyetin de reisi olarak tanıdıktan sonra, ayrıca Büyük Millet Meclisince deoraya bir vali gön-

derilirse o vakit iş bir muarazaya girecek ve bir tearuz icat edecektir. Hususiyle ahalimiz için çok şayanı dikkat bir meseledir. Hükümet namiyle kime müracaat edeceklerdir? Ortada iki reis vardır. Gerçi nazariyeten bu birincisi, yani Meclisçe intihap olunan zat, idarei mahalliyeye ait olan hususata ve diğeri de merkeze ait olan hususata bakacak ise denirse de, efradı ahali için bu, çok mezlekai ekdamdır (kaygan bir zemindir). Tefrik edemezlerse sonra bunların arasında salâhiyet dâvaları ve birçok şeyler şayanı dikkat vaziyet ihdas edebilir. Binaenaleyh, eğer mutlaka Hükümetçe vilâyetlerin başına Hükümeti merkeziyeden bir vali göndermek ciheti iltizam ediliyorsa (gerekli görülüyorsa) ve Heyeti Aliyeniz bu fikri kabul ediyorsanız bendenizin de fikrim budur. Valiler; Büyük Millet Meclisi âzası meyanından tefrik edilip gönderileceklerse muvafıktır zannederim. Bu takdirde o icra âmiri Büyük Millet Meclisi âzasından olacak ve Hükümeti merkeziye tarafından gönderilecek zatın icra âmiriyeti ile idarei mahalliyenin icra âmriyeti vazifesini ifa etmiş olur ve illa bu böyle olmıyacaksa o halde mahallinde icra âmiri olarak intihap edilen reis, memleketin valisidir. Hükümeti merkeziyenin mahallinde gördüreceği iş, Hükümete ait işler ki; umumî teklifler, beynelmilel İktisadiyat, askerî ve adli umur, emniyet ve asayiş meseleleridir. Bunlar için Hükümeti merkeziyenin birer mercii bulunur. Avusturya'da cari olan usul budur. Vali birdir. Fakat muhtelif devair vardır. Bunların bazıları devairi hususiyedir, yani devairi mahalliyedir, bazıları da devairi merkeziye şuabatıdır, meselâ maliye, adliye, askeriye gibi ki, onlardan geri bulunur. Her nezarette tek başına, diğer umur, meselâ umuru nafia, umuru sıhhiye, umuru maarif –ki, mahalline aittir– bunların heyeti mecmuası (geneli) bir encümeni müdiran (müdürler encümeni) teşkil eder. Onun da başında mahallince müntahap vali bulunur. Fakat o reis olmakla maliyenin işine müdahale etmek icabetmez. İşte böyledir. Mâruzâtım bundan ibarettir.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Hilmi Bey Hocamızın madde hakkında yaptığı tahlilatı sarfiye hakikaten doğrudur, o veçhile tadili muvafıktır. Bu zatın ankanaatin söylediği sözlere ben bir hürmeti mahsusa atfediyor ve sözlerinden de kendi şahsım namma hakikaten istifade ediyorum. Cidden maddeleri bütün harflerine kadar tetkik ediyor ve bizi bazı noktalarda ikaz ediyor. Bundan dolayı kendilerini tebrik ederim. Yalnız Hilmi Bey hayalen vâsi (engin) düşüncesinden midir, nedir bilmiyorum, pek bait ihtimalâtı da (uzak ihtimalleri de) mevzuubahis ediyor, ihtimal bu da fartı hissiyatından (üstün sezgilerinden) mütevellit bir meseledir. Meselâ valii mahallî, valii umumî diye iki vali çıkardı. Vakıa bunu Zekâi Beyefendi de mevzuubahis buyurdular. Fakat meseleyi Hilmi Bey kadar mütevehhimane (evhamlanırcasına) bir tarzda büyütmediler. 93 Kanunu esasisinin (108) inci maddesinde; vilâyatın usulü idaresi tevsii mezuniyet (yetki genişliği) ve tefriki vezaif (görevler ayrımı) kaidesi üzerine müessestir deniliyor. Bu tevsii mezu-

niyet hakkı bize 93 tarihindenberi vadedilmiş ve kısmen idarei mahalliye vilâyat kanuniyle de bu hak temin edilmiştir. Tevsii mezuniyet, vilâyetin mahallî mıntakada umur ve hususatına taallûk ettiği için siyaset mesailinden büsbütün ayrıdır. Encümeni mahsus 93 Kanunu esasisinde mevzuubahis olan tevsii mezuniyeti fiilen tatbik edebilmek için vilâyata bu hakkı vermek istiyor; yalnız aradan bir hayli zaman geçmiş olmasını da nazarı itibare alarak, halkımızın hakikî ihtiyaçlarına istinat etmek suretiyle kendi bünyemize muvafık şekiller, esaslar gösteriyor ve bu kanun şekil değil esastır. Bu kanuna müteferri tâli kanunlar çıkacaktır ki bu esasların tarzı tatbikini büsbütün feriyatiyle (ayrıntılarıyla) gösterecektir. Onun için burada fer'a taallûk eden (esasa ilişkin olmayan) hususatta fazla tevehhüm yapmamalıdır kanaatindeyim.

Valii mahallî tabiredilen icra amiri memleketin yalnız tevsii mezuniyetine müteallik olan mesailiyle iştigal edecektir. Hâlbuki merkezden gönderilecek veya yeni zihniyete göre Büyük Millet Meclisini temsil edecek olan vali yine bu kanunu mahsus mucibince tefriki vezaif esasını canlandıracak ve bu esasa göre çalışacaktır. Efendileri bugün vilâyatta salâhiyeti vâsi (geniş yetkili) belediye reisleri tasavvur buyurunuz. Böyle salâhiyeti vasi bir belediye reisinin vilâyette mevcudiyetiyle acaba valinin vezaifi arasında bir tearuz hâsıl olur mu? Yeter ki bu tâli kanunlarla valii umuminin ve icra âmirlerinin salâhiyetini adam akıllı tahdit edebilelim. Kanaatime göre efendiler, bu memleketi kurtaracak kanun bu Teşkilât kanunudur. Ben kendi memleketimin, kendi mıntakamın hususatı idariyesine ne için karışmıyayım? Bu hakkı benden nezetmek (almak) muvafık mıdır? Memleketin siyasi ve şahsi meselesi müstesna olmak üzere nafiasını, maarifini ve sairesini temin; uzaklarda bulunanlardan ziyade benim hakkımdır. Bu kanun bu hakkı bana vereceği için ben bu kanunu bütün ruhumla istemeliyim. Böyle pek bait ve âdeta tevehhümden ibaret ihtimalâtı hakikat şekline sokup da saatlerce söz söylemek suretiyle bu kanunu ihmal etmek, tehir etmek zannederim ki doğru değildir. Bu kanunu biran evvel çıkarmak suretiyledir ki memleketteki anarşinin önüne geçmiş olacağız. Eğer bu kanunu tehir edersek memleket fiilen idarî hakkını alacaktır ve hattâ belki de taşkınlık çıkaracaktır. Binaenaleyh esaslar hakkında düşünmekle beraber herhalde hakikatten uzağa gitmemeli, hayal sahasına, hayal ufuklarına düşmemelidir. Yalnız efendiler, bendeniz bir şeyi tahdit etmek isterim. Bir kanunun mânasını, o kanunu vazeden kimse daha iyi bilir. Teşkilâtı Esasiye ve idariye kanununu bize getiren Heyeti Vekileyi –affederler– bu kanun ile pek az alâkadar görüyorum. Ne için Heyeti Vekile bu kanunu kemali ehemmiyetle takip etmiyor? Meselâ Heyeti Vekileden Refet Beyefendi Encümeni mahsusta –bendeniz de bulunuyordum– orada kanunun tarzı tatbikatına ait bazı mesail hakkında bize izahat vermişlerdi. Heyeti Vekile namına izahat veren Refet Bey beyanatiyle,

bu kanunun feri cihetleri (ikincil yönleri) hakkında bizde daha esaslı surette kanaatler tevlit edebilmiş idi. Fakat rica ederim; ne için Heyeti Vekile fazla ehemmiyet vermek suretiyle maksatlarını Meclisi Aliye her vakit izhar etmek lütfunda bulunmuyor? Bu kanun da meydanda yetim kalıyor. Binaenaleyh maksatları ne ise, şüphe ve tereddüt edilen noktalar hakkında daima izahatta bulunmak üzere Heyeti Vekileyi tazyik edelim, gelsin, daima maksatlarını vazıh olmak üzere söylesin. Binaenaleyh Hilmi Beyin yaptığı tahlilât dairesinde maddenin tashihini istemekle beraber, icra âmiri ve valii umumî gibi bir ikilik olmadığını ilâveten arzeder ve bu maddeden fazla vehme kapılmamalarını Heyeti muhteremeden rica ederim.

VEHBİ B. (Karesi) – Encümen namına biraz izahat vereyim. Bendeniz bu meselenin bu kadar mucibi münakaşa olacağını zannetmediğim için izahat vermemiştim. Bizim memleketimizde ne vakit ademi merkeziyetten bahsedilirse tuhaf bir zihniyet, sinirleniyor ve ona ait ufak bir münakaşaya tahammül edemiyorduk. Bu zihniyetin feci netayicindendir ki memleketimizin üçte ikisi elimizden çıkmıştır. Arnavutluk'ta da mahallî ufak bir idare tesis etmeği halk istememiştir. Fakat istiyenler de olmuştur. Buna karşı olanca asabiyetimizle kalktık, fakat akıbetini gördük. Arabistan'da bunun feci manzarasının elyevm şahidiyiz. Allah başka suretle feci manzaralar göstermesin. (Âmin sadaları). Bu elimizdeki Teşkilâtı Esasiye kanunu biddefeat (defalarca) arzettiğim veçhile bir kanun değildir efendiler. Yalnız bu kanun istikametler verecektir ve bu İstikametler çoğumuzun malûmudur ki elyevm mevcut istikametlerdir, katiyen başka bir şey değildir. Bu, ademi merkeziyet değil, tevsii mezuniyetin dar dairelerinden biridir. Bir zencinin adını (Mercan) koymak gibidir. Adına muhtariyet demişsin, fakat verdiğin hak meydandadır. Binaenaleyh burada tevehhüm edilecek bir nokta ve Hilmi Beyin tepine tepine söylediği şeylerden hiçbirine mahal yoktur. Cümlenin malûmudur ki elyevm vilâyette encümenler vardır, vilâyet meclisleri vardır, bunların mahallî salâhiyetleri vardır. O salâhiyetlerin müsmir (verimli) olmadığı hakkında her gün burada şikâyetler cereyan ediyor ve hepimiz, mektepler kapalı, yollarımız yapılmıyor, sokaklarımız tanzim edilmiyor, evkafımız, ormanlarımız mahvoldu diye, her gün burada bir mesele münasebetiyle bundan bahsediyoruz ve burada haftalarca çalışıldı, buna bir çare bulunamadı. Bunun çarei halli, mahallî heyetlerinin, halkının mahallî terakkiyatta sahibi rey olması, müstakilen sahibi rey olması, yani kendi mekteplerini evvel nasıl yapıyorlarsa, bu idarei umumiyei vilâyat kanunu çıkmaksızın nasıl hepiniz o mekteplerde okumuşsanız, yine o mektepleri meydana getirmekten ibarettir ve yine bunu tanzim etmektir. O vakit o işler kısmen hamiyetli zevatın elinde cereyan ediyordu ve komisyon vaziyetinde idi. Bugün onu tanzim ederek doğrudan doğruya intihapla ve halkın ihtiyacına muvafık bir surette tanzim ediyoruz. Çünkü bu esas böyle olunca ve bunu da böyle kabul edince... Kabul ettik... On ikinci madde ve on dördüncü madde-

deki şekillerin katiyen düşünecek noktası kalmamıştır. 14 üncü maddeden iki vali çıkardılar, bendeniz hayret ediyorum. İki vali nereden geldi? Elyevm encümenler mevcuttur ve onlar idarei umur ediyorlar. Yalnız onların idare ettikleri işlerde valilerin birer reyi vardır ve o rey dolayısiyle ekseriya mahallî işlerinde muvaffak olamadıklarından o reyi kaldırıyoruz. Kendi işlerini kendilerine bırakıyoruz. Nasıl ki belediye işleri elyevm kendilerine mevdudur (bırakılmıştır). Hiçbir zaman halkın ne merci itibariyle, ne salâhiyet itibariyle tereddüdünü mucip olmaz. Halk belediye mesailinden dolayı kime müracaat edeceğim diye düşünmez ve böylece; siz kanunlar tevdi edince, maarif işi için, iptidai mektebi için vaktiyle nasılsa; valiye ve mutasarrıfa müracaat etmeyip maarif komisyonuna müracaat ediyordu, şimdi de doğrudan doğruya encümenlere müracaat edecek. Bu meyanda mahallinde idarei umumiye veya idarei hususiye memurları bulunursa ne olacak ve meselâ yollar için, nafianın turuku umumiyeden bulunan yolları için turuku hususiye ne yapacak? Şimdi zaten turuku umumiye memurları yoktur. Bütçe buraya geldiği zaman göreceksiniz ki birçok mühendis ve kondoktorların maaşatı mahallinden veriliyor. Bazı mahallerde hiç umumî memur yoktur. Bunları tanzim edecek, tensik edecek kanunu mahsusudur. Bu madde değildir. Hamdi Bey biraderimiz kanun vazıh ve sarih olmalı dediler. Bendeniz zannediyorum ki burada vuzuhtan âri bir şey yok. (İcra salâhiyeti daimî olan bir heyete aittir) mânasını çıkarmağa zannederim hiçbir karine yoktur. Bilâkis (İdarei mahalliyenin salâhiyeti daimî olan bu heyete aittir) demek, şimdi mevcut olan esasa muhalif olarak (İcra salâhiyeti bu heyete aittir) demek, bütün vilâyetin icra salâhiyetini nefsinde toplamak için değildir. Zekâi Bey biraderimiz bu heyetten maada bir de şimdiki encümeni daimilerin idamesini teklif ediyorlar. Encümeni daimiler bugünkü ne bu heyetin salâhiyetini haiz idiler, ne de başka bir kuvvet ve kudretleri vardı. Yalnız Meclisi umumilere niyabeten ve valilerin riyaseti tahtındaki heyette aza olarak bulunuyorlar. İcrai salâhiyet doğrudan doğruya encümene ait değildir, doğrudan doğruya valinin elindedir. Encümeni daimî olarak Büyük Millet Meclisini takliden mahallinde de böyle bir encümene bırakmağa zannediyorum ki yeni teşkil ettiğimiz vilâyetlerde bütçeler müsaat değildir ve bunun için ayrıca lüzum da yoktur. Nasıl ki, burada hepimizde aynı icra ve teşri salâhiyeti varsa, onlar da mahalli mesaildeki salâhiyetlerini de aynen istimal edebileceklerdir. Binaenaleyh bendeniz bilhassa rica ediyorum Köy kanunu Heyeti Vekileden gelmek üzeredir, bu esasat burada tesbit edilmedikçe ne köy kanunu müzakere edilebilir, ne de idarei mahalliyei vilâyet kanunu müzakere edilir ve o kanunlar gelmedikçe memleket böyle keşmekeş içinde sürünüp gidecektir.

REİS – Söz istiyen arkadaşlar Tahsin Bey, Abidin Bey, Suat Bey, Mesut Bey, iki de kifayet takriri vardır. Onları okuyacağız:

Riyaseti Celileye

14 üncü madde hakkında cereyan eden müzakere kâfidir. Maddenin reye vazını teklif eylerim.

22 Kânunuevvel 1336
Karahisarı Sahip
Mehmet Şükrü

REİS – Müzakerenin kifayetini kabul edenler ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü.

Maddeyi tadil hakkındaki takrirleri okuyacağız:

(Amasya mebusu Ömer Lütfi Beyin takriri okundu.)

MADDE 14. – Vilâyet şûrası âzası meyanından icra âmiri olacak bir idare heyeti intihap eder, işbu heyetin kendi arasından veya hariçten intihap edeceği reis, Hükümeti merkeziyece badettasdik (onaylandıktan sonra) hem heyetin reisi ve hem de vilâyetin valisi olur.

Riyaseti Celileye

On dördüncü maddenin bâlâdaki (yukarıdaki) tarzda tadilini ve on beşinci maddenin tayyını teklif ederim.

22 Kânunuevvel 1336
Amasya mebusu
Ömer Lütfi

Riyaseti Celileye

14 üncü maddedeki (İcra âmiri) tabirinin (İcra Vekili) tarzında tadilini teklif eylerim.

22 Kânunuevvel 1336
Biga mebusu
Mehmet

Riyaseti Celileye

On dördüncü maddenin berveçhi âti üzere tadilini teklif eylerim.

1 Kânunuevvel 1336
Karahisarı Şarki
Mesut

Vilâyet şûrası âzası her içtima mebdeinden Iki ay sonra vilâyet şurasına ait bütün hukuk ve salâhiyeti haiz olmak ve gelecek içtima devresine kadar hali içtimada bulunmak üzere vilâyetin ihtiva eylediği kazalar adedine müsavi âzayi reyi hafi ile tefrik eder.

Riyaseti Celileye

On dördüncü maddenin; (Vilâyet şûrası âzası meyanından icra olacak bir reis ile umuru mahalliyeyi idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihap eder. Vilâyet Meclisleri mukarreratını icra salâhiyeti, daimî olan bu heyete aittir) şeklinde tadilini teklif ederim.

20 Kânunuevvel 1336
İzmit mebusu
Hamdi

Riyaseti Celileye

On dördüncü maddenin berveçhi ati tadilini teklif eylerim. "Vilâyet şûrası âzası meyanından bir encümeni daimî intihap ve tefrik eyler. Encümeni daimî de idarei mahalliyeye ait şuabata memur azadan mürekkep bir idare heyetini intihap eder. Encümeni daiminin reisi, devairi merkeziyeye merbut şuabat müdiranının da icra âmiri olan validir. Vali Büyük Millet Meclisi azası meyanından Meclisin vekili ve mümessili olmak üzere Büyük Millet Meclisince intihap ve tayin olunur."

Adana
Zekâi

REİS – Efendim, takrirleri birer birer reye vazedeceğim.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Müsaade buyurur musunuz? Takririm hakkında izahat vereyim.

REİS – Müzakerenin kifayetine karar verildi.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Tadil takrirleri hakkında takrir sahibi isterse izahat verebilir.

REİS – Buyurun.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Efendim, arkadaşlardan bazı beyler hariçten misaller getirdiler. Faraza Avusturya'dan misaller getirdiler. Avusturya bizim şimdiki memleketimizle kabili mukayese değildir. Eğer bazı harpten evvel veya Balkan harbinden evvelki memleketimiz olsaydı, Avusturya usulünü tatbik edelim derdim. Avusturya'da Macaristan kırallığı, Hırvatistan kırallığı, Transilvanya kırallığı vardır. Bunların hepsinin kıralı ve Avusturya'nın bir imparatoru vardı. O zaman onları kıralsız şekilde idare edebilmek için meclisi ve sairesi vardı. Bizim şimdi memleketimizde ayrımız gayrımız kalmamıştır. İçimizden Arnavutluk ayrıldı, Arabistan'ın idaresini kendi arâsına bıraktık. Yekpare bir memleket kaldı. Buralarda idarei mahalliyeleri temin etmek için bazı şeyler vermek istiyoruz. Bendeniz buna tamamiyle taraftarım. Fakat vereceğimiz şeylerin bir dağıtma şeklini almasından korkuyorum. Bilmem tevehhüm addedilir, bilmem hüsnü suretle telakki edi-

lir. Onun için bütün hutabayi kiramı (değerli hutbeleri) dinledim, kendi düşüncemi de ilâve ettim, ikisi ortası bir şey yaptım. Bu da millet kendi Meclisini kendisi intihap eder. Bu Meclis kendi arasından mütehassıs, yoksa hariçten bir adamı kendisine reis intihap eder. Bu reisin intihabı Hükümeti merkeziyece, yani Meclisi âlinizce tasdik edildikten sonra buraya karşı vali, oraya karşı âmir olur. Bir defa o intihap olunan reis oradaki meclis tarafından intihap olunduğu için ahali intihap hakkını kullanmıştır. Aynı zamanda Hükümeti merkeziye, vazifesini tasdik ettiği için buranın mümessili olur... Eğer bir mahalli heyeti reisi bir de vali koyacak olursak efendiler tabii bu şahıslar kendi kendilerine çalışamaz. Büroları, adamları vardır, mektupçuları vardır, uzun masraflara kapı açarız zannederim. Teklifi âcizanem bundan ibarettir.

VEHBİ B. (Karesi) – Müsaade buyurun, bir şey soracağım, validen sarfınazar ediyor musunuz, yani Büyük Millet Meclisi vali göndermiyecek midir?

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Ahalinin intihap ettiği mütehassıs bir zatın memuriyetini merkez tasdik edecek.

VEHBİ B. (Karesi) – Yani başka vali gitmiyecek.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) – Hayır vali gitmiyecek.

VEHBİ B. (Karesi) – Encümen kabul eder.

Dr. SUAT B. (Kastamonu) – Bu maddeye dair söyliyebilir miyiz?

MEHMET ŞÜKRÛ B. (Karahisarı Sahip) – Müsaade buyurun usulü müzakere hakkında söyliyeceğim. (Gürültüler).

REİS – Ömer Lütfi Beyin takririni reye koyuyorum, kabul ediyor musunuz? Kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edildi. Şimdi diğer takrirler okunacak (Hacet kalmadı sesleri).

(Biga mebusu Mehmet Beyin takriri tekrar okundu.)

REİS – Nazarı itibare alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı itibare alınmadı.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, Ömer Lütfi Beyin takriri kabul edildikten sonra buna hacet kalmıyor.

REİS – (İcra Vekili) tarzında ibareyi kabul buyuranlar (Red, red sesleri). Kabul olunmadı. Zekâi Beyin takriri okunacak.

ZEKÂİ B. (Adana) – Bendeniz teklifimden sarfınazar ettim. Takririmi geri alıyorum. (Hamdi Namık Beyin takriri tekrar okundu.)

REİS – Takriri nazarı mütalâaya alanlar lütfen ellerini kaldırsın... Nazarı mütalâaya alınmadı. (Tunalı Hilmi Beyin takriri okundu.)

B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine

MADDE 14. – (Vilâyet şûrası), azaları meyanından vilâyetin hususi umurunu tedvir ve icra ile muvazzaf vekillerden mürekkep bir (Vilâyet divanı) teşkil eyler.

Mezkûr vekiller, şubelerinin umuriyle bir esasta olan Devlet umurunu dahi deruhde ve rüyet ederler (üstlenir ve görürler.) Divan reisi Büyük Millet Meclisince mansup (atanmış) (Vali) dir.

Bolu
Tunalı Hilmi

VEHBİ B. (Karesi) – Ömer Lütfi Beyin takriri kabul edildikten sonra bu ona mümasildir. Onu da encümene havale buyurun.

REİS – Encümene havale ediyoruz. (Erzurum mebusu Nusrat Efendinin takriri okundu.)

Riyaseti Celileye

14 üncü maddede (Vilâyet şûraları âzası meyanında icra âmiri) ibaresiyle (icra salâhiyeti) tabiri arasında sarih bir tearuz vardır. Binaenaleyh bu iki cümleden birinin tayyı ve yalnız birisiyle iktifa olunmasını teklif eylerim.

22 Kânunuevvel 1336
Erzurum
Memet Nusrat

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarısahip) Encümen kabul eder.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – O da nazarı dikkate alınsın.

REİS – Efendim takriri reye koyuyorum. Vehbi Bey encümene istiyor musunuz?

VEHBİ B. (Karesi) – Bu bir kelime tashihinden ibarettir. On dördüncü madde encümene gitti, ikisini beraber yeniden tetkik ettikten sonra Heyeti celileye arzederiz. Şimdi on altıncı madde hakkında bir tashih teklif ediyoruz okuyorum. (Kaza idari ve inzibati bir cüzüdür. Yalnız kendisine merbut nevahinin bütçelerini tetkik ve müşterek mesaili rüyet etmek üzere nevahi heyetleri meyanından müntehap bir heyeti vardır. Kaza heyeti umumiyesi bir kaymakama, idarei mahalliyesi müntahap bir heyete mevdudur) fakat Beyefendiler bu encümene giden maddede bu kaza idaresini tashih etmek lâzım gelecektir. On altıncı maddeyi de tensip buyurursanız encümene alalım. Bu on altıncı maddenin de, 14, 15 inci maddelerin de şimdiki şekle nazaran encümene gitmesi lâzımdır (Muvafık, muvafık sesleri).

REİS – Efendim on dördüncü madde müzakere neticesi encümene gitti. Şimdi on beşinci ile on altıncı maddenin de encümene gitmesi lâzım geliyor. Mazbata muharriri Beyefendinin teklifini kabul ediyor musunuz? (Kabul, kabul sadaları) Kabul edildi.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Usulü müzakere hakkında söz istedim, hakkımdır,

zatı âliniz de verecektiniz. Şimdi efendim on yedinci madde hakkında bazı maruzatım var. İki kelime söyliyeceğim.

REİS – Beş dakika teneffüs.

(3,15 sonra celse tatil edildi).

İKİNCİ CELSE
Açılma saati: 3,30 sonra
REİS – Reisisani Vekili Vehbi Ef. Hazretleri
KÂTİP: Feyyaz Ali B. (Yozgad)

REİS – Efendim celseyi açıyoruz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Usulü müzakereye dair söz istiyorum efendim.

REİS – Efendim usulü müzakere hakkında Hilmi Bey söz söyliyecek. Buyurun.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Burası şimdiki nahiye kısmı...

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Usulü müzakere hakkında söyleyecektiniz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Beyhude yere yorulmamanızı rica ederim Beyim. Ve zannederim nizamnamei dâhilîyi ben de az çok bilirim. Efendim nahiyeye ait bu kısmın son yirmi ikinci maddesinin birinci madde olarak yani on yedinci madde olarak müzakere edilmesi lâzımdır.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – 17 nci madde müzakere edilmiyor. Usulü müzakere hakkında söyliyecektiniz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) –Usulü müzakere hakkında söylüyorum. İşte istediğiniz kadar çalışınız. Emin olunuz ki mağlup olmıyacağım. Çünkü bu 22 nci madde nahiyenin ne olduğunu tarif ediyor. Binaenaleyh birinci olarak müzakere edilmelidir ve aynı zamanda 17 nci madde bu maddenin mütemmimi oluyor. Binaenaleyh bunu teklif ediyorum.

Dr. SUAT B. (Kastamonu) – Efendim müstaceliyet kararının refi (kaldırılması) hakkında takririm var. Onu uyutmayınız.

REİS – Efendim şimdi müsaade buyurunuz. 14, 15, 16 ncı maddeler encümene gitti, şimdi söz 17 nci maddededir dinleyiniz. Mazbata muharriri bu madde hakkında söz söyliyecek. (Madde okunsun sesleri).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – 17 nci madde sonra okunacak. Bu hususta bendenizin teklifim var. Heyeti aliyyenin reyine müracaat ediniz.

REİS – Hilmi Beyin teklifi veçhile 17 nci madde yerine 22 nci maddenin müzakere edilmesini kabul ediyor musunuz? (Red sesleri). Kabul edenler el kaldırsın. Kabul edilmedi. Efendim 17 nci madde okunacak:

MADDE 17. – Nahiye, hususi hayatında muhtariyeti haiz bir manevi şahsiyettir.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim bu kanunun ruhu 17 nci maddedir denilmelidir. Şimdiye kadar bizde cüzü tamı idari olarak vilâyetler bile kabul edilmemiştir. Şimdi biz nahiyeleri cüzü tamı idarî olarak kabul ediyoruz. Nahiye diye, 22 nci maddede görüleceği veçhile, 17 nci madde nahiyenin mahiyeti neden ibaret olduğunu, 22 nci madde de nahiyenin nasıl teşekkül edebileceğini gösterir. Nahiye nedir? (Hususi hayatında bir manevi şahsiyettir.) Asıl nahiyenin tarifi 17 nci maddedir. Fakat bugünkü şekli idarenin zihniyetlerimizde bıraktığı iz neticesi olarak nahiye denince mevcut nahiyeler hatıra geliyor ve birçok arkadaşlarımız da bu noktada tereddüde düşüyor. Nahiye denince hatıra gelecek ilk şekil, bugünkü elimizdeki mevat mucibince, köydür. Bir köy bir nahiyedir. Fakat şimdiki nahiyeler hatırıma geldiği için ve öyle zan olunduğu için zan olunur ki bu kadar masrafı bir köy nasıl verebilir? Bu değildir efendiler. Bugünkü köylerdeki muhtar ve ihtiyar heyetlerinin salâhiyetlerini tevsi etmek, kendi işlerinde kendilerini alâkadar etmekten ibarettir. Köyün inzibatı, köyün sokaklarının tanzimi ve tertibi; köyde numune tarlası yapması, köyde ufak bir teavün (yardımlaşma) sandığı meydana getirilmesi, köylerdeki ufak tefek ihtilâfatın halledilmesi bu heyete tevdi edilecektir. Şayet şimdi de mevcut olduğu gibi yirmi hane bir tarafta, on hane bir tarafta, araları yarımşar saat, birer çeyrek mahalle halinde veyahut Divan tabir edilen şekilde köyler varsa bunların birkaçı bir yere getirilerek nahiye halini alacaktır. Binaenaleyh nahiye denince ilk hatıra gelecek şey, bizim şimdiki köylerin tanziminden ibarettir. Bununla ümit ediyorum ki memlekette yapılan yolsuzlukların hepsi kalkacaktır. Köyler kendi aralarındaki yolsuzluklarını terbiye etmeğe müsait bir şekle girince, köyler kendi köyünün idaresini tâyine muktedir olunca köylülerin ahvali refah kesbedecektir (elde edecektir) ve birçok yolsuzluklar mezalim ika edenler artık bundan sonra yer bulamıyacaktır. Binaenaleyh nahiye kelimesini bu suretle telâkki etmenizi ve nahiyeyi de bildiğimiz nahiyeler gibi değil, şimdiki köyler gibi olduğunu ve o suretle mütalâa buyurulmasını rica ederim.

HASAN SIDDIK B. (Van) – Şimdiki nahiyeler kalkıyor mu?

VEHBİ B. (Devamla) – Efendim, gelecek kanunda nahiyeler ibka ediliyor (yerinde bırakılıyor). Bir gün nahiye unvanını veriyoruz. Yani kanunda nahiyelere verilmesi lâzım gelen salâhiyeti de köy heyetlerine memleketimizin ihtiyaç ve kudreti derecesinde vereceğiz. Onun fevkindeki salâhiyetleri vilâyet meclisine bırakacağız. O aralıkta kaza meclisleri bulunacaktır ki bunlar bir cüzü tam değildir. Onların hususi mâneviyeti şahsiyesi yoktur. Yalnız köy bütçelerini, bir vilâyet lâakal üç, dört yüz köy olacağına göre, tetkik edemiyeceği için bunu yine kazalarda müntehap heyetlere bırakacağız. Fakat o müntehab heyetlerin fazla

vazifesi yoktur. Yalnız köylülerin, bütçelerini tanzim ve onlara rehberlik etmektir ve müşterek iki köy arasındaki, üç köy arasındaki yolları yapmak, bataklıkları kurutmak için aralarında tavassut (arabuluculuk) etmekten ibaret kalacaktır. Şu halde şahsiyeti maneviyeyi doğrudan doğruya bizzat haiz olanlar köyler ve vilâyetlerdir. Bu maddede zannediyorum ki şimdiye kadar bütün memaliki mütemeddinede, hattâ bizde yapılmış olan nahiyelerin hepsinde esaslı olarak kabul edilmiyen bir şekildir: Hattâ belki idare ile tevaggulü (meşguliyeti) olan arkadaşlarımız bilirler ki vaktiyle köylerimiz için iki kanun, iki nizamname neşredilmiştir. Birinde bu salâhiyet, bu tabir yoksa da bunlar tamamiyle köylülere verilmiştir ve bazı mahallerde tatbik edilerek âsarı nafıası görülmüştür. Hattâ biz bugün kanunen köylülere bu salâhiyeti vermediğimiz halde ufak tefek nizalarını, gürültülerini ve köy işlerini Hükümete götürmedikleri zaman aralarında daha iyi idare ederler. Ne zaman köyde bir nifak hâsıl olursa o vakit Hükümete giderler ve mütemadiyen uğraşırlar. Onun için ümit ediyoruz ki bu suretle köylerin ahvali tanzim edilecek ve köylerdeki inzibatsızlığı köylülerin kendi kuvvetleriyle kaldırmış olacağız.

REİS – Efendim, on yedinci madde hakkında söz istiyen var mı? Buyurun Şükrü Bey, söz sizindir.

MEHMET ŞÜKRÛ B. (Karahisarı Sahip) – 17 nci madde hakikaten Vehbi Bey biraderimizin buyurduğu veçhile bu kanunun ruhunu teşkil ediyor. Malûmu âlinizdir ki milletin sinesinden doğan bu meclis, birinci maddeyi kemali hararetle –bilâ müzakere diyeceğim– lehinde, aleyhinde söz söylemeden kabul etti. Birinci madde şu idi. (Hâkimiyet bilâ kaydüşart milletindir, idare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesine müstenittir.) İşte bunun kuvvei teyidiyesi (destekleyici gücü) bu on yedinci maddedir. Hattâ cüzü tamı idari olan nahiye meclislerinin kendi muhitinde tamamen haizi muhtariyet ve tamamen idareye vâziülyet olabilmesi için on yedinci maddeyi, birinci maddeyi teyit için kabul etmekliğimiz zaruridir. Bütün halkın ruhundan doğan ve halka hâkimiyetini bahşetmek istiyen bu Meclisi âlinin bu maddeyi böyle kemali hararet ve alkışla kabul etmesini rica ederim. Uzatmıyacağım sözümü.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Alkışla kabul edilmesi lâzım gelen madde son derece nakıs olmakla beraber esas itibariyle hakikaten millete pek çok müjdeler veriyor. Arkadaşlar; vali meselesinde olduğu gibi nahiye meselesinde de memleketi tuz gibi dağıtmağa uğraşıyoruz demektir. (Bravo sesleri). Her köy bir nahiye, eğer Fransız mukallitliği (taklitçiliği) yapacak isek yapalım. Memleketin tabayii (tabiatı); halkça, arazice her hangi noktai nazardan olursa olsun, acaba buna müsait midir? Acaba nerede şimendiferimiz var? Acaba nerede yol var? Acaba ne kadar keçi yollarımız var? Bunları öğrenmek isterim. (Yapıyoruz sesleri). Arkadaş-

lar; mevcut teşkilât meyanında benim ulu köylülerimin ulu köyleri vardır. Bunlara istediğimiz kadar salahiyet veriniz. Nitekim bu âciz verdi. Bir muhtar, köy divanı beş yüz kuruşa kadar ceza verebilir. Köy divanı bir kimseyi falan falan cürümden dolayı yirmi dört saat mahkûm edebilir.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – O esası kabul edersek o olabilir.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Ne kadar daire küçülürse o kadar büyük salâhiyet veriniz, korkmayınız. Bahusus bu millet; kardaşlarım bu millet Türklük itibariyle asırlardanberi minelevvel demokratlıktan ruhunu almış ve İslâmiyetin inzimamiyle bütün diğer anasırı muhtelife (çeşitli unsurlar) etrafına toplanarak bu dünyada demokratlığı, müsavatı (eşitliği) tesis etmiş bir millettir. Bundan hiç korkmayınız. Yalnız kardaşlarım asırlardanberi bu milletin hukuku şahsiyesi, hukuku milliyesi, hukuku umumiyesi istibdadın, kahrın altında zebun oldu, inledi, bitti. Arkadaşlar; bunun hukuki dairesi büyüdükçe emin olunuz kendi tarafından idare edilemez, idare edilebilir, lâkin zaman ister. Ezelden Cenabı Hakkın bize bahşettiği mezayanın (meziyetlerin) yeniden tecelli edebilmesi için, yeniden beslenmesi için gıda lâzımdır. Elbette zaman lâzımdır. Binaenaleyh her köyün bir nahiye olmasını memleketin şeref ve haysiyeti ve selâmeti namına şiddetle reddediyorum. Şu halde bir nahiye ne olmalıdır arkadaşlar? Bu zavallı dört maddeden ibaret Nahiye kanununu İstanbul'da Dâhiliye nezaretinin birçok memurları tanzim ettiler. Nihayet Meclisi Mebusana geldi, orada tetkik edildi, bu âciz o kanunu aldı, okudu, maalesef orada köyün adı bile yoktur. O köy ki memleketin temelidir. O köy ki bu milletin temelidir. Nasıl olur kûşei nisyana atılır (unutulmaya bırakılır)? Hâlbuki nahiye tabiri gayet mühim olduktan mâada bir takım vezaiften vesaireden bahsolunmuş. Katiyen salâhiyetten bahsolunmuş denilemez. Keza burada da, hattâ bura Dâhiliye vekâletinde tanzim edilen lâyihada da bu cihete katiyen meyledilemiyor. Yalnız köy deniliyor. Yalnız arkadaşlar nahiye ha! evet gerek bu kanunda ve gerek İstanbul'un kanununda zaten minelkadim bizdeki zihniyet nüfus meselesidir. Nahiye dendi mi şu kadar köyden, şu kadar nüfustan ibaret bir köy hatıra gelir. Öylelere nahiye denilir. Bence temsili mahalli ve idarei mahallide olduğu gibi aranılacak olan yerdir, vüsati arazidir (arazinin genişliğidir). Ben köylü, ben jandarma, ben nahiye müdürü veya falan memur merkezden hududa kadar kaç saatte gidip gelebileceğim, onu bilmeliyim. Nazarı dikkate alınması lâzımgelen noktai esasiye budur. (Bravo sesleri).

Şu halde bir daire teşkil edeceğiz. Bu daire dâhilinde acaba ne kadar nüfus vardır, acaba ne kadar çok iş var? Binaenaleyh ne kadar memur bulunmalıdır. İşte bu işlerin kesretine (çokluğuna) ve nüfusun kılletine (azlığına) göre nahiye müdürünün yanına beş kâtip yerine bir kâtip veririm, beş jandarma vereceğim yerde yirmi beş jandarma veririm veyahut üç jandarma yerine kırk beş... Şu halde na-

hiyeyi tarif edelim arkadaşlar. Nahiye: Mefruz kutru (varsayılan çapı) asgari üç, âzami altı saat olan bir dairedir.

Şimdi asgari üç, âzami altı deyince mutlaka asgarisi üç, âzamisi altı olmaz. Çünkü dağ var, tepe var, mânia (engel) var, rabıta vardır. Böyle bir köyün nahiye addedilmesi lâzımgelir. Mefruz bir dairedir. Hattâ isterseniz zabıt ceridesine bir hatıra olmak üzere o da geçsin. Nahiyeler ırmak, göl, deniz kenarında mustatil (dikdörtgen) şeklinde olmalıdır. Binaenaleyh dâhile doğru ancak üç saat ayrılabilmelidir. Köy deniz kenarında bulunduğu için daima merkeze gelecek olan bir köylü üç saatte gelmeli. Üç saatte işini bitirmeli, üç saatte de avdet etmelidir.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Hilmi Beyden bir şey sual edeceğim müsaadenizle. Demin beyanatınızda "Köyler nahiye merkezi olmaz. Bunu reddediyorum" dediniz. Bu, tenakuzdur. Nasıl oluyor? Bir taraftan köylü diyor, diğer taraftan köylünün lehine yapılacak nahiye teşkilâtının aleyhinde bulunuyorsunuz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Bu kadar değil mi? Âlâ efendim! Cevap vereyim. Köyüme istiklâl derecesinde salâhiyet veriyorum, köyümü komşu köylere raptediyorum, o komşu köyler nahiye merkezine raptolunuyor. O nahiyeler de kendilerine mahsus olan umur ile iştigal ediyorlar. Bundan daha büyük ne salâhiyet olur? Halbuki beylerin usulünce, beylerin esasınca zavallı ben köylü, yalnız başıma kendi yağımla kavrulacağım, uğraşacağım, dertleneceğim, iş göreceğim, öbür taraftaki köylü tembel, çalışmıyor, asayişe dikkat etmiyor, bana merbut değil ki cebren, kahren yahut dostlukça iş gördürebileyim. İşte cevabınız efendim. (Bravo sesleri). Hattâ âcizin o Köy kanununda; nahiyeler de birbirine merbutturlar, köyler asayiş dolayısiyle birbirlerine zincirlemedirler ve bütün Türkiye'nin köyleri zincirleme olmak şartiyle birbirine merbuttur ve köy ittihadı ve köy (federasyonu) buradan doğacaktır.

HÜSEYİN HÜSNÜ Ef. (Isparta) – Köylüleri kim idare edecek?

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Kendileri

REİS – Maddeye dair söyleyiniz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, tekrar ediyorum; meselenin ruhunu teşkil eden nüfus meselesi değildir. Vüsati arazi meselesidir. Şu halde mefruz nahiye dahilinde, mefruz kutru asgari üç, âzami beş saat olmalıdır arkadaşlar.

MUSTAFA SABRİ Ef. (Siird) – Hendese (geometri) mi okuyoruz?

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Yirmi ikinci maddeden söyle.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Ben hepsini tevhit ettim. Ankara şehrini bir nahiye diye ayırınca, Ankara'ya bir saat mesafede bulunan köyler ona merbutturlar, mebus gönderirler, orada da koskoca Ankara şehrinin kendi teferruatı, eczası olmak üzere işlerini muntazaman görürler. Teklifim bundan ibarettir azizlerim.

EMİN B. (Eskişehir) – Bendeniz köylü olduğum için zannederim rüfekayi kiram içinde benden başka köylü olan yoktur. (Hepimiz köylüyüz sesleri). Şimdi bu hakkı yeni vermiyoruz. Eski hakkını biz bunun gasbetmişiz, bunu otuz sene evvel gasbetmişler, şimdi onlar otuz senelik mağsup alacaklarını istirdat ediyorlar (geri alıyorlar). Çünkü eskiden derebeylik vardı. Bunlar kanunen mukayyet değildi. Heyeti ihtiyariye namiyle bir şahıs yoktu. Her köyde derebeyi namiyle bir ağa vardı. O ağanın kendi başına bir salâhiyeti vardı. O salâhiyet onlardan alındıktan sonra ve heyeti ihtiyariye yapılalıdanberi onlara bu şekli idare verildiğinden dolayı bu tezebzübü (karışıklığı) idare husule gelmiştir. Biz şimdi derebeylik istemiyoruz. Kanunen buna heyeti ihtiyariye diyelim veya nahiye müdürü diyelim, bunlara kanuni bir salâhiyet vereceğiz. Bendeniz Hilmi Beyin amalini, efaline makis bulamıyorum (amaçlarını davranışlarına denk bulamıyorum). Çünkü bir taraftan köylüye salâhiyet vermek istiyor, diğer taraftan da meydanda olan alâmeti, yani nahiye teşkilâtını kabul etmiyor.

Hepiniz bilirsiniz ki nahiye teşkilâtından zerre kadar istifade yok. Ancak nahiye müdürleriyle oradaki jandarma memurunun maaşını vermekten başka bir iş yoktur. Halk işi olduğu zaman bilâ sebep köyden nahiyeye gelir ve oradan merkezi kazaya gider. Malumu âlileridir ki nahiyelerde salâhiyet yoktur. Elyevm biliyorum ki Eskişehir'de bazı köyler vardır, kanunsuz olarak hırsızlara sopa atarlar, yollarını, su arklarını, bentlerini temizlemeğe gitmiyenleri tedip etmek fiilini icra ederler. Hükümetin haricinde halk kendi kendini idarede mukayyettir. Binaenaleyh bu kanunun aleyhinde söz söylemek, yani memlekette eskisi gibi tezebzübü idare ve kırtasiyecilik devam etsin demektir. İş yapmamaklık devam etsin demektir. İstirhamım, aynen, bilâ itiraz bunu kabul etmenizi rica ederim.

SIRRI B. (İzmit) – Bendeniz teşkilât hakkında maruzatta bulunmıyacağım. Yalnız elimizde bulunan maddede izah etmek istediğimiz kelimeler içinde bir cümle vardır ki pek ziyade şayanı dikkattir, (Nahiye) kelimesi... Biz bunu Fransızcası olan (Komün) kelimesinden tercüme etmek istiyoruz. Hâlbuki bu kelime (Komün) ün müradifi (eşanlamlısı) değildir. Kur'anı Kerimde bunu tamamı tamamına mânasını tefsir ve tefhim eden (Karye) kelimesi kullanılmıştır. Öyle zannederim ki Dâhiliye vekâleti de tanzim etmekte olduğu livayihi kanuniyede bu ciheti nazarı dikkate alarak tashihatı lâzime (gerekli düzeltmeleri) icra etmektedir. Şimdi biz zühulen bu kelimeyi aynen bu maddede kabul edecek olursak bilâhare bize getirilecek Nevahi kanuniyle tenakuz teşkil edecektir. Binaenaleyh bunu nazarı dikkati âlinize vazediyorum. Arzu buyurursanız Dâhiliye vekilinin huzurunda bu kelime müzakere edilsin.

BİR MEBUS B. – Ne diyeceğiz?

SIRRI B. (İzmit) –Karye diyeceğiz.

ZEKÂİ B. (Adana) – Efendim, bendeniz de Sırrı Beyin sözlerini teyit için kürsüye çıktım. Buradaki nahiye tâbiri Fransızca (Komün) mânasına muadil olarak alınmış, hâlbuki nahiye mânası itibariyle köşe, taraf demektir. (Komün) ise (Cemaat) demektir. Avrupa Devletlerinin kanununda cemaatler kanunu vardır. Hakikî mukabili cemaat kanunu, cemaat teşkilâtıdır. Hattâ bizim eski idare teşkilâtımızda mahalle cemaati tâbiri vardır. Hakiki mukabill cemaat kelimesidir. O suretle de izah edilir. Nahiyenin nasıl teşekkülü icabedeceği, yani nahiyenin bir köyden mi, birkaç köyden mi teşekkülü lazımgeleceği, bizim ahvalimizin icabatı ne olduğu 22 nci maddenin müzakeresinde tâyin edilir. Filhakika bendeniz de Tunalı Hilmi Bey biraderimizin dedikleri gibi bu maddenin 22 nci maddeden başlamak suretiyle müzakereyi o suretle idame etmek reyinde idim. Nahiyenin tarifi asıl 22 nci maddededir. Şimdi nahiyeyi tarif etmeden, nahiyeye vereceğimiz şahsiyeti, nahiyenin hukukunu, vezaifini müzakere ediyoruz ki nahiye bizce henüz malûm değildir. Birçok karyelerden mi veyahut birkaç karyeden mi ibarettir? Yoksa bizim icabatımız nedir?

Efendim, deniliyor ki nahiye bir neticei içtimaiyedir. Binaenaleyh köyler nasıl teşekkül etmiş ise ve neticei zaruriye nasıl tecelli etmiş ise karşımızda nahiye odur. Beş haneli köy de nahiyedir ve bunu ilmî ve kitabi olarak gösteriyorlar. Fakat hakikati hayatiye ve hakikati ilmiye odur ki: beş haneden bir cemaat, kabiliyeti hayatiyeyi haiz bir nüve, bir esas ve bir cüzü tamı idarî tesis edilemez. Fransızlar böyle yapmış. Evet Fransa'da Paris şehri bir nahiye olduğu halde dört haneli bir köy de nahiyedir. Onlar ta eski zamanlardanberi, 17 nci asırdanberi tevarüs ettikleri bir âdeti bozamıyorlar. Fakat bugün Fransızların hukukşinasları, başta Reisicumhurları (Pol de Şanel) olduğu halde, tamamen bu teşkilâtın aleyhindedirler.

Binaenaleyh herhalde cüzütamı idarinin kabiliyeti hayatiyeyi haiz ve yaşayabilmek için iktiza eden vesaite malik bir muhit olması lâzımdır. Bu muhit otuz haneli, yirmi haneli köyler olamaz. İmkânı yoktur. Eğer olması icabetse idi şimdiye kadar olurdu. Pekâlâ, köylülerimizin heyeti idaresi, heyeti ihtiyariyesi vardır, her şeyi vardır. Fakat hakikat halde hiçbir şey yoktur. Biz cemaat teşkilâtı ve nahiye teşkilâtı velhasıl her şeyi kasdediyoruz. Köyü temizlemek, sularını getirmek; bendlerini yapmak, ahvali sıhhiyesini tetkik etmek velhasıl bütün icabatı medeniyeyi muvafık surette temin etmek lâzımgelecektir. Bunu yirmi haneden ibaret olan bir köy ahalisi nasıl temin edebilir? Çocuklarını görürsünüz, hepsinin karnı şişmiş dalaktan; suları yoktur, kuyuları yoktur. Hayvanları içer bir taraftan; kendileri içer bir taraftan, abdesthaneleri yoktur, hiçbir şeyleri yoktur. Tekmil bunların teşkilâtı lâzımdır. Şu lâzım, bu lâzım, hepsi lâzımdır. Bunu tafsile hacet yok. Yirmi haneli köy bunu yapamaz, imkânı yoktur. Bulgaristan şöyle yapmış da böyle yapmış... değil efendiler! Bu meselenin izahatını yirmi ikinci maddeye gelindiği zaman ariz ve âmik bendeniz tafsil edeceğim.

EMİN B. (Eskişehir) – Efendim, iki yüz elli hane ile takyit edilebilir.

MALİYE VEKİLİ FERİT B. – Efendim, meselenin ciheti maliyesi (mali yönü) yok. Devletin teşkilâtına esas olduğu için bendeniz iki kelime ile fikrimi izah edeceğim. Evvelâ nahiye tâbiri hakkında Zekâi Beyefendinin buyurdukları, Sırrı Beyefendinin mütalâalarının aynıdır. Malûmu âliniz bizde nahiye tabirini aldığımız zaman bu bir nahiye değildir. Bu nahiye komün veya cemaat mânasına murat edilen şey değil, gayri tam bir şeydir. Bizdeki nahiyeler, bugünkü nahiye dediğimiz şey, nahiye olacak değildir. O gayri tam bir müradiftir. O ya kaza olur veyahut kazacık olur. Bunu bir tarafa bırakalım, nahiye meselesi ile karıştırmayalım. Nahiye tâbiri ile bu kanunun murat etmek istediği mesele (Komün) dedikleri cemaat heyetidir. Bunu bizim tabirimiz, bizim ıstılahımız belediye olarak tâbir etmiştir.

Belediye dediğimiz yok mu efendim? Vaktiyle büyük babalarımızın kavanin suretiyle koydukları şey, işte bizdeki mâruf şekil, (Belediye), bizdeki komünün gayri tam, gayri mükemmel, ahalimizin ihtiyacat ve istidadına göre salâhiyeti nakıs olan belediyelerimiz yok mu?.. İşte asıl komün, Avrupa'nın kabul ettiği komünün mânası budur. Bu belediyenin yanında bir de köylerimiz vardır. O köylerimiz belediyenin bu günkü gördüğü vazifeyi ifa edecek derecede nüfusu haiz olmadığından o da köy olarak kalmıştır. Binaenaleyh, Zekâi Beyefendinin buyurdukları gibi hayatı içtimaiyemiz ve umumiyemize tatbiki umur ile nahiye tercümesi yanlıştır. Bunun yanlış tercümesini göz önünden atıp bakacak olursak bizde ıslâhı ve ikmali lâzım olan mesele, belediye ve köy meselesidir. Belediyelere biz şimdi itiraz ediyoruz. Zaten bizim âdetimizdir. Tutarız bir teşkilât yaparız, o teşkilât haddi zatinde gayet iyidir, fakat biz pek fena pek kabiliyetsiz adamlarız ki, onu tatbik edemeyiz, edemeyince deriz ki; Allah belâsını versin bu belediyenin... Belediyede değildir bu kusur, kusur onları yapamıyanlardadır.

VEHBİ B. (Karesi) –Umumiyetle bütün millet böyle midir?

MALİYE VEKİLİ FERİT B. (Devamla) – Hayır efendim, istağfurullâh.. Teşkilâtı idariyeden bahsediyorum.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Yani idare edenler kabiliyetsiz olan demek istiyor.

SIRRI B. (İzmit) – Tasrih edildi.

MALİYE VEKİLİ FERİT B. (İstanbul) – Yük bizim üzerimizde idi. Evet efendim. Şimdi beyefendiler, bu tarzda şey olmayalım. İşlerimizin hakikatini görelim; o belediyeler ki, meselâ Operatör Emin Bey Bursa belediyesinin halini anlatmıştı. Bir zaman, hatırlarsınız. Şimdi şekil ve vaziyet budur. Yani belediye ve köylerdir. Şimdi ise ister belediye diyelim, ister nahiye diyelim, ister cemaat diyelim, ne dersek diyelim, bunu ileride tetkik edip hakikat ve maslahata muvafık bir isim vermeli-

yiz. Şimdi teşkilâta gelince; o teşkilât da hakikaten en mühim bir meseledir. Hepimizin maksudu birdir.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Amma rivayet muhtelif.

SIRRI B. (İzmit) – Hepimiz istiyoruz ki, ahali en yakın bir surette kendi vezaifi içtimaiyesini, cemaat vezaifini ifa etsin. Hepimiz bir şekil verelim, bir kanun yapalım diyoruz, Tunalı Hilmi Beyin ifadatında birçok mühim şeyler vardır. Meselâ (Komün) diyorlar. Hakikaten komün dediği âdeta bir bal peteği gibi birbirine mülâsık (bitişik) ve aralarında ancak beş altı saat mesafe bulunan köyleri bir takım teşkilâtla birbirine raptetmektir. Burada esas şu olacaktır ki; nahiye müdürü veyahut (Komün mer) i olan adam, herhangi bir cürüm veya bir şey olduğu zaman yayan gidecek, görecek ve akşam eve dönecek. Teşkilâtın esası budur. Şimdi bu tarzda nahiye komün teşkilatı yapan devletlerde bu vâsidir. Fransa'da bugün 86 bin tane komün vardır. Bizim arazimizin vüsati, işgal edilen arazinin aksamını da çıkardığımız halde, Fransa'nın bir buçuk mislidir. Demek ki, hakikaten bir komün teşkilâtı yapmak istersek 120 bin ilâ 150 bin komün olmak lâzımgelir... Bu kabili tatbik midir? Kabili icra mıdır? İnşaallah memleketimizde 70-80 milyon nüfusla sakin bulunduğu zaman bunun tatbiki lâzım ve zaruridir. Olmadığı takdirde yapılacak şekil nedir? Her hangi mahalde cemiyet tezayüt eder (artar), orada kuvvetli bir belediye teşekkül eder, bir heyeti içtimaiye olur. Onun teşkilâtı esasiye ve müşterekesi de mevcut olursa oralarda teşkilât ve tatbikat yapmak lâzımgelir... Belediye teşkilâtını –ki babalarımız kurmuştur– onun şekli, ıslâh edilen bir şekli mükemmelidir. Yalnız süknalarından (meskenlerinden) ibaret değil, etrafında görebileceği dağlara kadar, tarlasını, bilmem nesini ihtiva edecek bir şekildir. Fakat bizim memleketimizde teşkilât itibariyle dört haneli köylerimiz vardır. Sonra birbirine mesafesi bir gün imtidat eden vasi arazi vardır ki, orada köy bile yoktur, İşte asıl program Heyeti Aliyenize takdim edildiği vakitte projede kabul ettiğimiz veçhile kaza teşkilâtının muhafazası lüzumu bundan inbias etmiştir. Eğer birbirine mülâsık bütün belediyelerimiz olsaydı memleketimizde, o zaman kaza teşkilâtını kaldırır ve refedebilirsiniz, fakat bunun imkânı yoktur.

Dr. SUAT B. (Kastamonu) – Müsaade buyurur musunuz? Bir şey arzedeceğim. Gerek zati âliniz ve gerek diğer arkadaşlar yirmi ikinci maddeye dair beyanı mütalâa ediyorsunuz. Zannederim mesele on yedinci maddededir. Ona dair beyanı mütalaa ediniz.

SIRRI B. (Devamla) – Şimdi efendim, mesele şuradadır. İki mesele mevzuubahis. Birisi nahiye ismi, bu nahiye ismini iktibas dolayısıyla kabul eder miyiz, etmez miyiz? Kabul etsek bile hiçbir şey yoktur, edilebilir. Bendenizce belediye denilse, eski tâbir olmak üzere, bu daha doğru olur. Fakat şuna dikkat etmeliyiz ki, bu tarzda yapacağımız teşkilâtı biz bir kademeli, bir şekilli yapamayız. Bir kere mü-

kemmel şehirlerimiz vardır ve o şehrin yapacağı gayet vâsi salâhiyetleri, hizmetleri olacaktır. Onlarda kabul edeceğimiz şekil başka olacaktır. Bir de küçük köylerimiz vardır. O köylerin vezaîfi müşterekesi hakkında yapacağımız kanunlar başka olacaktır ve olmalıdır. Bendenizin kanaatimce bu iki esas dahilinde yekdiğerine hizmet itibariyle birbirinden az kademeli iki şekil kabul edecek olursak ve sonra kabul buyuracağınız herhangi bir isimle tevsim edecek (adlandıracak) olursak daha muvafık olur. Heyeti Aliyenizin, âzayi kiramınızın içerisinde bu işlere ve bu hususta ihtilâfı efkâra (fikir ayrılığına) malik olanlar yoktur. Mesele yalnız bundan ibarettir.

REİS – Mustafa Efendi buyurun.

MUSTAFA SABRİ Ef. (Siird) – Bendeniz de bu nahiye tâbirinin kariyeye tebdilini rica edeceğim. (Komün) demek, Fransızca bir kelimedir, (Müşterek) demektir. Ben onu anlamam. Fransa'nın usulü burada kabili tatbik değil. Yalnız Beyefendinin buyurdukları gibi köylerin 4-5-10 değil, bizde öyle köyler vardır ki kasabalardan daha mamurdur (bayındırdır). Şimdi bazı köylerde heyeti idare, heyeti ihtiyariye bu tarzda tavzif edilecek olursa, böyle bir kariye, diğer bir tabirle, nahiye şekline, komün şekline ifrağ edilecek olursa, gerek asayiş ve gerek ıslahat noktai nazarından daha evlâdır. Amma bazı köyler vardır ki, buyurdukları gibi, dört hane, beş hanedir. Onlar da diğer büyük köylere ilhak suretiyle yapılır, faraza köylerde bir haddi asgari kabul ederiz, yüz hane olursa onu komün kabul ederiz. Yüzden aşağı olursa onu kabul etmeyiz. Binaenaleyh bu maddenin bu şekle tebdil ve ifrağ edilmesini teklif ederim. (Müzakere kâfi sesleri).

VEHBİ B. (Karesi) – Müsaadenizle söylüyorum efendim. Maalesef mesele yine karıştı. Nahiyenin nasıl teşekkül edeceğine dair olan yirmi ikinci madde üzerine mübahase (konuşma) cereyan etti. Hiç kimse on yedinci maddenin aleyhinde beyanı mütalâa etmedi. Binaenaleyh o madde üzerinde durmağa zannederim ki, hacet yoktur. Sonra dört beş hane meselesini yirmi ikinci madde halletmiştir. Bir veya bir kaç köy... Bunu da gelecek Köy kanunu halledecektir. Amma isterseniz ismini nahiye koyun, isterseniz kariye koyun mesele, verilecek salâhiyet meselesidir. On yedinci madde "Nahiye hususi hayatında muhtariyeti haiz midir değil midir?" bu ciheti tasrih etmeli. Bu şahsiyetin ismini ister köy deyin, kaza deyin, belediye deyin, oymak deyin... Maksat o şahsiyeti kabul etmektir.

BİR MEBUS B. – Köy şûrası diyelim.

NUSRET Ef. (Erzurum) – Nahiye kelimesinin eski mânası bucaktır. Türklerin eski ananelerinde bucaklar, ocaklardan teşekkül eder. Nahiyenin (Bucak) tabirine tebdilini teklif ederim.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bucak değil, ocaktır. Divanı lügati Türk'te, Mahmud Kaşgari'de aynen ocak kelimesi münderiçtir, bu suretle ispat ederim.

REİS – Hilmi Bey daha söze doymadın mı?

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Söz söylemeğe âşık değilim ki...

REİS – Söz istiyen rüfekayi kiramdan Rifat Bey var, üç, dört tane de kifayet takriri vardır. (Bu madde mühimdir konuşalım sesleri). Eğer kabul etmezseniz tekrar müzakereye başlarız.

Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayetinin reye vazını teklif ederim.

Kütahya

Ragıp

REİS – Abidin Beyin de aynı mealde bir takriri vardır. Müzakereyi kâfi görenler el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür. Maddenin tadili hakkında takrirler vardır, onları okuyacağız.

B.M.M. Riyasetine

MADDE 17. – Nahiye; mefruz kutru asgari üç ve âzami altı saatlik budunde manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haiz idarî bir dairedir.

Bolu	**Diyarıbekir**	**Saruhan**
Tunalı Hilmi	**Hacı Şükrü**	**Avni**
Cebelibereket	**Ertuğrul**	
İhsan	**Ahmet Hamdi**	
Ayintab	**Eskişehir**	
Kılıç Ali	**Eyüp Sabri**	

Riyaseti Celileye

On yedinci maddenin nihayetindeki (Muhtariyeti haiz bir mânevi şahsiyettir), fıkrasının (Muhtariyeti haiz şahsiyeti mâneviyedir) şekline ifrağını teklif eylerim.

22 Kânunuevvel 1336

Yozgad

Süleyman Sırrı

Riyaseti Celileye

Madde 17 nin (Nahiye muayyen hududa sahip hususi hayatında da şahsiyeti mâneviyeyi haizdir) suretinde tadilini teklif eylerim.

20 Kânunuevvel 1336

Karahisan Şarki

Mesud

Makamı Riyasete

On yedinci maddede (Nahiye) yerine (Bucak) tâbirinin vazını teklif eylerim.

Erzurum

Mehmet Nusret

Riyaseti Celileye

On yedinci maddedeki (Nahiye) tabiri yerine (Cemaat) kelimesinin vazını teklif eylerim.

Adana

Zekâi

Riyaseti Celileye

Nahiye kelimesinin mânası anlaşılmak ve hataya sebebiyet verilmiş olmamak için keyfiyetin Dahiliye vekili Beyin müvacehelerinde (huzurlarında) müzakeresini teklif ederim.

İzmit

Sırrı

Riyaseti Celileye

On yedinci maddenin (Nahiye hususi hayatında kuvvei idariyeyi haiz bir mânevi şahsiyettir) tarzında tadilini teklif ederim.

22 kânunusani 1336

Amasya mebusu

Ömer Lütfi

Riyaseti Celileye

(Nahiye) tâbirinin (Belediye ve kariye) suretinde tadilini teklif eyleriz.

Batum **Lâzistan**

Ali Rıza **Esat**

Riyaseti Celileye

Nahiye kelimesinin (Bucak) kelimesine tahvilini teklif ederim.

22 Kânunuevvel 1336

Bursa

Operatör Emin

Riyaseti Celileye

(Vilâyet, liva, kaza, nahiye) tabirleri yerine (Oymak, bucak, oba) ve emsali tabirlerin vazını teklif ederim.

22 Kânunuevvel 1336
Saruhan mebusu
Avni

B.M.M. Riyaseti Celilerine

Eski Türk-Mongol hukuku tarihinde nahiye mukabili olmak üzere Budun kelimesi istimal edilmiştir. Muvafık görüldüğü takdirde bu tabirin kabulünü teklif ederiz.

Karesi **Karesi**
Abdülgafur **H. Basri**

REİS – Efendim, müsaade buyurunuz takrirleri birer, birer reye koyuyorum. Dinliyelim.

HÜSREV B. (Trabzon) – Bu takrirler isim üzerine ve ilmi bir şey olduğundan heyeti umumiyesini encümene gönderirseniz daha iyi olur. Encümen onları tetkik eder.

VEHBİ B. (Karesi) – Encümen bunları zaten nazarı dikkate almıştır efendim. Bunun hakkında uzun uzadıya görüştük. Bu nahiye teklifi Hükümetin teklifidir. Etrafiyle müzakere edildi. Encümen de bunlarda karar kıldı. Eğer Heyeti Celile başka bir şey kabul ederse Encümen noktai nazarını söyler.

REİS – Takrirleri birer birer reye koyuyorum. Sırrı Beyin teklifini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul olunmadı. Hilmi Beyin ve rüfekasının teklifini kabul edenler el kaldırsın. Kabul olunmadı.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Eğer bu memleket tuz gibi dağılmazsa Allahın büyüklüğüne dua edeceğim.

REİS – Saruhan mebusu Avni Beyin takririni kabul edenler el kaldırsın. Kabul edilmemiştir. Amasya mebusu Ömer Lütfi Beyin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın.

VEHBİ B. (Karesi) – Zaten aynı mânayı muhtevidir ve encümen de bunu kabul etmiştir.

REİS – Kabul edilmedi. Batum mebusu Ali Rıza Efendi ile Esat Beyin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi. Adana mebusu Zekâi Beyin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın.

ZEKÂİ B. (Adana) – Maddeyi tadil etmek meselesi mevzuubahs oluyor. Bazı arkadaşlar (Bucak) ve saire diyorlar. Malûmu âlileri bu tabirler arazinin taksimatı

üzerinedir. Biz arazi taksim etmiyoruz. Memleketin içtimaiyatını nazarı itibare almıyarak, ahaliyi derecatı idareye (idari derecelere) taksim ediyoruz. Binaenaleyh bu tabir muvafık olmaz zannederim. Arazi taksimine dair olan tabir... Evet bazı arkadaşlar (Belediye) ve (Köy) dediler. Olsa olsa bir (Köy) veyahut (Cemaat) tabiri kalıyor, (Nahiye) yerine (Köy) dersek, nahiyelerin birkaç köyden terekküp edeceğine nazaran, köy tabirini ifade etmez. Çünkü bazı nahiyeler olacaktır ki; bir kaç köyden teşekkül edecektir. Binaenaleyh ötedenberi söylediğim gibi (Cemaat) tabirinin kabulünü teklif ediyorum.

REİS – Zekâi Beyin takririni kabul edenler el kaldırsın. Kabul edilmedi.

Riyaseti Celileye

Nahiye memurlarının maaş almaktan maada hiçbir istifadeleri görülmemiş olduğundan nahiyelerin lağvını arz ve beyan eylerim.

Van mebusu
Hasan Sıddık

REİS – Bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir. Yozgad mebusu Süleyman Sırrı Beyin takririni kabul edenler el kaldırsın. Kabul edilmedi.

Riyaseti Celileye

Nahiye kelimesi ötedenberi müstamel ve memus (kullanılagelen) bir kelimedir. Hükümetin teklifi ve encümenin kabulü veçhile nahiye kelimesinin aynen ipkasını teklif eylerim.

Bitlis
Hüseyin Hüsnü

REİS – Bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi.

Riyaseti Celileye

On yedinci madde mucibince Türkiye'de altmış bin Hükümet teessüs ediyor, bu Hükümetleri kontrol etmek için yüz bin adam, köy heyetlerini muhafaza için üç yüz bin nefer kuvvei muhafaza lâzımdır. Türkiye'yi bu surette tevsi eden kanunun memnuniyetle, telakkisi tabii olmakla maddenin aynen kabulünü teklif eylerim.

Tokad
Rıfat

REİS – Bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi. Şimdi on yedinci maddeyi reyinize arzediyorum. (On yedinci madde tekrar okundu).

REİS – Maddeyi aynen kabul edenler lütfen el kaldırsın. On yedinci madde aynen kabul edilmiştir.

Yarın aynı saatte on sekizinci maddeyi müzakere etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

TBMM Zabıt Ceridesi Cilt 7
Yüz Otuz İkinci İçtima
10.01.1921

İKİNCİ CELSE
Açılma Saati: 3 sonra
REİS – Reisi Sani Celâleddin Arif Beyefendi
KÂTİPLER: Feyyaz Ali B. (Yozgad), Cevdet B. (Kütahya)

1. – Teşkilâtı Esasiye Kanunu Lâyihası ve Encümeni Mahsus Mazbatası

REİS – Efendim bugün pazartesidir, Encümeni Mahsus mazbatası müzakere edilecektir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim bendenizin İrşat Encümenine[8] dair bir takririm vardı. (Modası geçti sesleri).

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim malûmu âlileri geçen defa Encümeni Mahsus mazbatasının idarî kısmının 14 üncü maddesi müzakere edilmişti ve bunda vilâyet ve validen bahsolunuyordu. Nahiyeyi geçmiştik. Fakat birkaç maddeyi encümene göndermiştik. Onlar hakkında arzı izahat edeceğim. Valiler Büyük Millet Meclisinin mümessili olacak ve fakat şûralarca intihap edilecek diye bir tak-

8 "Doğru yolu, gerçeği gösterme, aydınlatma veya bilgilendirme komisyonu" diye çevirebileceğimiz bu yapı, aslında milletvekillerinden oluşmuş bir karşı propaganda komisyonu/heyetidir ve Millî Mücadele Dönemi'nin olağanüstü şartlarında yasama niteliği olmayan bir oluşum olarak 27 Nisan 1920 tarihinde teşekkül ettirilmiştir. (*Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan Tutanak Terimleri Sözlüğü*)

rir verilmişti ve o takrir de Heyeti Celilenizce nazarı dikkate alınarak encümene gönderilmişti. Memleketimizin vaziyeti hazırası ve bu usulün henüz tatbik edilmesi dolayısiyle teklif sahibi de bu teklifinden sarfınazar ettiği gibi, encümen de evvelki fikrinde ısrar ederek Heyeti Celileden tekrar on beşinci maddenin aynen kabulünü teklif ediyor ve bu münasebetiyle on altıncı madde –ki kazaya aittir– onun da matbuu veçhile kabulünü rica ediyor. Bu maddeler hakkında müzakere cereyan etsin. Ondan sonra 18 inci maddeye geçeriz. 17 nci madde evvelce kabul edilmişti.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Efendim hele şükür, şu Encümeni Mahsus mazbatasının müzakeresine başladık. Bütçeleri tetkik edecek heyet meyanında bendenizi de intihap buyurmuştunuz. Bugün vazifeye başladık. (Allah muvaffak etsin sesleri). On bir bin liralık bir bütçe içinden beş bin lira bir tasarruf yapabildik. Sıhhiye bütçesine ne kadar çok para verilse azdır. Çünkü hayat meselesidir. Bunu Heyeti muhteremeniz takdir eder. Öyle olduğu halde beş bin lira tasarruf yapabildik. O vesile ile bir şey arzetmek istiyorum: Geçen gün hususi surette bütçeyi tetkik edecek heyet içtima ettiği sırada arzetmiştim. Bütün tetkikatımız bu Encümeni Mahsus mazbatasının çıkmasına vabestedir (bağlıdır). Eğer bu Encümeni Mahsus mazbatası çıkmış olsaydı hidematı mahalliyeden (yerel hizmetlerden) diye beş bin lira yaptığım tenkihatı (kısıntıları) belki yedi bin lira yapardık. Onun için istirham ederim Heyeti âliyenizden, şu kararımızdan vazgeçmiyelim. Her şeye rağmen şu Encümeni Mahsus mazbatasını çıkaralım. Başka suretle 1336 bütçesinin içinden çıkmak ihtimali yoktur. 1337 bütçesini, onu da biran evvel budayıp atalım, istirhamım budur efendim.

NECİP B. (Ertuğrul) – Bendeniz bu Encümeni Mahsus mazbatasının bir noktasını tesbit edemediğimizi iddia edeceğim.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Heyeti umumiyesi hakkında söz yok, maddeden bahsedin.

NECİP B. (Devamla) – İşte bahsediyorum. Elimize vilâyeti aldık. Malûmu âliniz, her şeyin bir vahidi kıyasisi (ölçü birimi), cüzü ferdî (atomu) ve bir maddei asliyesi (temel maddesi) olur. Teşkilâta, teşkilâtı idareden başlanır. Meselâ rakam ele almak lâzımgelirse bir, iki, üç, dört diyeceğiz, ondan sonra darp (çarpma), tarh (çıkarma), taksim (bölme) yapacağız. Doğrudan doğruya hesaptan; tadat ve terkimden (sayma ve rakamlamadan) anlayan bir adama bir cebir muadelesi (denklemi) verirseniz ne olur?

Başka bir misal daha arzedeyim: Bir bina yapmak için kerpiç, kiremit ne ise mevaddı esasiye alınır. Binanın saçağından başlamak, yıkmak için olur. Yapmak için temelinden başlanır. Memleket için temel, vahidi kıyasi cüzü fert ne ise onu nazarı itibara almak lazımgelir. Bir köy kanunu gelecekmiş. Biz kanunu çıkarır-

sak eğer onda buna muarız nukat (karşıt noktalar) varsa, ne yapacağız? Memleket teşkilâtında yukarıdan başlamak, eski sistemi ihya etmek demektir. Katiyen bu doğru değildir. Eski sistemdir. Meselâ ele bir kül geçer onu eczaya vilâyetlere, kazalara taksim eder. İşte bu eski sistemdir. Hâkimiyeti Milliyeye doğru gitmek istiyoruz. Fakat ne yapacağımızı bilmiyoruz. Evvelâ vilâyetleri yok farz edelim, sonra elimizde kaza, köy kalıyor. İşte bu, eczadır. Bunları evvelemirde görelim ve bu cüzü fertleri cüzü tam haline getirmek için ne lazımsa, onu ikmal edelim. Bu yapacağımız ise, cüzü nakısı (eksik parçayı) alıp cüzütama irca etmektir.

BİR MEBUS – Ya ne yapmak lâzımdır?

NECİB B. (Devamla) – Köyden başlamak lâzımdı.

RIFAT B. (Tokad) – Öyle şey mi olur canım sen de!

NECİB B. (Devamla) – Arzettim. Pekâlâ, öyle olmasın. Bu cüzü nakıs olan köyü ve kasabayı cüzütama getirmektir. Bu o vakit bir cüzütam olmak için onun da bir kıvamı vardır. O kıvam nisap buluncaya kadar onu cem ve tevhit ederiz. Fakat bu cem ve tevhit meselesini de lüzumsuz düğümlerle bağlarsak her halde akamete müncer olur (başarısızlıkla sonuçlanır). Meselâ yukarıdan başlıyoruz. Livadan başlıyoruz. Pekâlâ, kaza, nahiye bu ihtiyaç nereden doğmuştur? Cüzütam yapmak için cüzü nakıs yaptık mı ki, ona bir takım ilâveler ettik mi ki, cüzütamdan başlıyoruz? Böyle ihtiyaçtan tevellüt etmiyen teşkilâtlar, bağlar en nihayet kördüğüm olur, işlemez. Bendenizin kanaatımca bilûmum teşkilâta eczayi ferdiyeden başlayalım, şimdi vilâyat bahsindeyiz, vilâyatı bitirelim, kazaya gelelim. Onu bitirelim, nahiyeye girelim, köye girelim. Emin olunuz ki, hiç bir şey yapamıyacağız. Bu lâyihai kanuniyenin, baştan aşağı, yeniden hâkimiyeti milliye esası gözetilecek surette, köyden başlayarak o surette tertip edilmesi lâzımdır. Bunu teklif ederim.

MUSTAFA SABRİ Ef. (Siirt) – Katiyen.

NECİB B. (Devamla) – Böyle kalırsa bir neticeye vâsıl olamıyacağımızı arzederim.

MUSTAFA SABRİ Ef. (Siirt) – Heyeti umumiyesi hakkında söylüyorusunuz. Hâlbuki biz maddelere geçtik.

NECİB B. (Devamla) – Bendenizin kanaatim şu ki: Böyle bunu müzakere ederek itmam etsek (tamamlasak) bile tatbik edemiyeceğiz. Bir noktayı bile tesbit etmiş olmayız. Hepsini birden encümene havale etmek mi lâzım gelecek? Yeniden bir encümen mi teşkil edeceğiz? Ne yapacağız? Her halde bunu esaslı bir surette yeniden tetkik etmek Heyeti Umumiyeye arzetmek lâzımgelir.

REİS – Efendim, zannederim, Necib Beyin itirazatı heyeti umumiyesi hakkındadır. Halbuki heyeti umumiyesinin müzakeresi bitmiştir.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, maddelere geldik. Necib Beyin tekliflerine evvelce cevap verilmişti. Bu silsileyi takiben müzakere cereyan etmişti.

REİS – O halde on dördüncü maddeyi okuyunuz.

MADDE 14. – Vilâyet Meclisi âzası meyanından icra âmiri olacak bir reis ile muhtelif şuabatı idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihap eder. İcra salâhiyeti daimî olan bu heyete aittir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Söz isterim Reis Bey.

REİS – İyi ama sırasında isteyiniz.

TUNALI HİLMİ B. – Hayır efendim, katiyen. Bendeniz ilk defa söz istedim, işaret buyurmadınız. Beyler; müsaade buyururlarsa evvelemirde Vehbi Bey biraderimizden bir istirhamım var. Lütfen cevap versinler. Yeni intihap edilen âzayi kiram ile beraber Encümeni Mahsus inikat etti mi, etmedi mi?

VEHBİ B. (Karesi) – Etti efendim. Üç gün ilân ettik ve gelen zevat ile maddeleri orada müzakere ettik.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bu takdim etmiş olduğum geçen günkü takrir zannedersem Heyeti Celilenizce baştanbaşa nazarı itibara alınmış ve Encümeni Mahsusa havale edilmişti. Çünkü Encümeni Mahsus on dördüncü maddeyi istirdat etmişti. Encümen bilemiyorum kendisine havale edilen maddeyi okudu ve tetkik etti mi? Fakat sureti hususiyede istimzacıma (araştırmama) göre Vehbi Bey biraderimiz maddeden ve bu takririmden bihaberdirler. Yalnız geçen sefer uzun uzadıya izahat vererek tasrihatta bulundum. Müsaade buyurur iseniz o izahatı muhtasaran izah edeyim. (Hayır sesleri). On dördüncü maddede Reisi şûrayi mahalli vilâyetin mahalli valisi demektir. On beşinci maddedeki merkezden gönderilen vali merkezin valisi demektir. Binaenaleyh bir postta iki derviş oturacak, bir tahtta iki padişah hüküm sürecek.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Belediye Reisi ile vali gibi bir şey olacak, fena mı?

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Bundan sonra müzakere kâfi görüldü. Bunlar geçen sefer müzakere edildi ve o müzakere neticesinde bu takrir kabul edildi. Müsaadenizle okuyacağım:

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Kabul etmedik. Madde encümene gitti.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Zabıt buradadır. Nazarı itibara alınması icabediyordu. Heyeti Celilenin nazarı itibara alınması kararı encümen tarafından icra edilir. Encümen icra etmezse ve kabul etmezse ve fikrinde musir kalırsa istifa eder, usul budur.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Heyeti Umumiyenindir salâhiyet.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – O halde müsaade buyurunuz. Benim burada tamamiyle memleketimi müdafaa kabilinden fikrimi müdafaa etmek hakkı sarihimdir. (Gürültüler). Sözümü lütfen kesmeyiniz arkadaşlar. Bu Teşkilâtı Esasiye

Kanununun en dehşetli ve en tehlikeli bir maddesinde bulunuyoruz. Hamiyetinize, irfanınıza karşı izahatı mufassalaya (ayrıntılı açıklamaya) ihtiyaç yoktur. Bir postta iki şeyh, bir tahtta iki padişah oturamaz. Bu böyledir beyim. İkincisi: O gün de bir misal getirmiştim. Ben senelerden beri kuru ekmekle geçineyim, sonra benim önüme bir kuzu dolması, ertesi günü efendim bir baklava tepsisi ve bir tulum da ayran getirseniz daha ertesi gün (İnna lillâh ve inna ileyhi raciun). Allah bana nasip etsin ki milletim bana lanet etmesin. Ben bu maddeyi kabul ettiğim takdirde emin olunuz ahfadım, evlâdım bana lanet edecektir. Efendiler, teklifi uzatmış olmamak için aynen okuyayım ki, iş kısa geçsin: "MADDE 14 – Vilâyet şûrası, azaları meyanından, vilâyetin hususi umurunu tedvir ve icra ile muvazzaf vekillerden mürekkep bir vilâyet divanı teşkil eyler. Mezkûr vekiller şubelerinin umuru ile bir esasta olan Devlet umurunu dahi deruhte ve rüyet ederler. Divan Reisi, Büyük Millet Meclisince munsap validir." Evet ondan sonra on beşinci maddeye lüzum kalmaz efendiler. Binaenaleyh arkadaşlar istirham ederim, irfanınızın, vicdanınızın, hamiyetinizin, her türlü rahmani varlığınızın bütün kuvvetini toplayarak meseleyi ona göre derpiş ediniz (göz önünde bulundurunuz).

REİS – Encümen ne diyor bu fikir hakkında?

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, Necib Bey biraderimiz cüzü fert esasını tuttu ve neticeye kadar cüzü fertten bahsetti. Bir şey anlayamadım. Cüzü fert idariyi teşkil ettikten sonra üzerine bina tesis edilmeli dediler. Ben böyle anladım. Burada cüzü fert vardır. On birinci madde göstermektedir. Cüzü ferde yalnız tertip sırasiyle itiraz edebilirler. Bu itirazları vaktiyle varit olmuş, cevabı verilmiş ve reddedilmişti. Bu matbudur. Ona göre fikrinizi, muhakemenizi yürütebilirsiniz. Efendiler, Köy Kanunu gelir, buna muhalif olursa o maddeleri derhal tayyederiz. Çünkü bunu ona esas olmak üzere düşünüyoruz. Oradan gelen maddeleri buna göre tanzim edeceğiz. O bir lâyihadır. Bu bir esastır. Onun buna göre tanzim edilmek iktiza edeceği pek tabii bir şeydir.

Hilmi Bey biraderimiz geçen defa da Heyeti aliyyenizin hissiyatını gıcıklayarak mahallî valisi, vilâyet valisi diye iki vali meydana koydular ve hattâ bu galatı rüyetin neticesi idi ki Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey bir takrir verdiler, valilerin böyle iki tane olmasından ise vali, mahallinden Hükümeti merkeziyeyi temsil etmek üzere müntehap olsun ve burası tasdik etsin buyurdular. Bidayette arzettiğim mesele o idi. Hilmi Beyefendinin takriri de o münasebetle encümene gelmişti. Hâlbuki Beyler, burada Hilmi Beyin takriri hakkiyle tetkik edilecek olursa görülüyor ki onun yanayakıla ve korkarak anlattıkları tehlike tamamen bunda vardır. Çünkü bütün hidematı umumiyeyi de mahalline terk etmek istiyorlar. Tekrar okuyayım, lütfen dinleyiniz: (Vilâyet şûrası azaları meyanından vilâyetin hususi umurunu tedvir ve icra ile muvazzaf vekillerden mürekkep bir vilâyet diva-

nı teşkil eyler. Mezkûr vekiller şubelerinin umuriyle bir esasta olan Devlet umurunu dahi deruhde ve rüyet ederler. Divan reisi Büyük Millet Meclisince mansup validir.) O kadar muğlâk o kadar karışıktır ki umuru Devleti deruhde edecek Divan reisi hem mahallî idarenin reisi olacak, hem Büyük Millet Meclisinin mümessili olacak. Şimdiki şikâyet ettiğimiz tarzın bir başka, alelacaip (çok acayip) bir tarzı olacaktır. Teklif münasebetiyle bunu tekrar tavzih için kıymetli vakitlerinizi izaaya mecbur olacağım. Vali iki oluyor diyerek en ziyade zihinleri meşgul eden mesele budur. Vali yoktur ortada.

TUNALI HİLMİ B. – Var, var, var.

VEHBİ B. (Devamla) – Bugün encümenler vardır. Encümenlerin reisleri vardır. Bu encümenler mevcuttur. Fiilen bu teklif şu elimizdeki idare kısmı, memleketimiz mutlakiyetle idare edilseydi, memleketimiz mukayyet meşrutiyet ile idare edilseydi, Cumhuriyetle idare edilseydi, Komünistlik ile idare edilseydi, hepsinde memlekete verilmesi lâzımgelen bir haktır. Bu o kadar tabii haklardır ki bunda münakaşa bile caiz değildir. Bir köyün idaresini o köylünün elinden nez edecek bir hak, bir mantık, bir vicdan yoktur. Binaenaleyh bu o kadar basit bir tekliftir ve en basit bir idaredir. Memleket mutlakıyet ile idare edilseydi, memleketin ve milletin, vatanın selâmeti için bu tarzı idareyi haiz idi. Vilâyete verdiği vezaifi gördük. Burada bunu da alelıtlak vermiyoruz. Bizim burada tanzim edeceğimiz kavanin dairesinde tedvir etmek üzere vermiyoruz.

MESUT B. (Karahisarışarki) – O halde muhtariyeti tamme (tam özerklik) kalmıyor.

VEHBİ B. (Karesi) – Elbette, muhtariyeti tammeyi kaldırdık. Bizim burada tanzim edeceğimiz kavanin dâhilinde onlar hareket edecekler ve kendilerine terk ettiğimiz hidematı o suretle tedvir edecekler. Ben bunu düşünürken ikinci valinin nereden çıktığına hiçbir türlü akıl erdiremiyorum. Nasıl memlekette belediye reisi ile vali hiçbir zaman memlekette iki vali olduğunu hatıra getiremezse bu da aynı öyledir ve onlara daha ziyade istiklâl vermek taraftarı oluyor ve tabiidir ki olacaktır, gayri mantıki bir vaziyet devam edemiyecektir. Cemaatı mahalliye de mahallî kanunlar mucibince serbestii hareketini muhafaza edecektir. Bu, pek tabiidir ve şayet icab eden nukatta takyit etmek iktiza ediyorsa o da, idarei vilâyet kanunu gelecektir, orada takyit edilebilir. Bu madde üzerine zannediyorum ki bu kadar uzun düşünceye lüzum yoktur. (Müzakere kâfi sesleri).

REİS – Müzakerenin kifayetine dair bir takrir vardır.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Yakın bir zamanda bir karar verilmişti ki mümkün olabildiği kadar, herkes söyleyebildiği kadar söylesin ve kifayet takriri verilmesin. Bu memleketin temeli değiştiriliyor, gayetle büyük ve mühim bir vazife ve gayetle derin bir cemiyet meselesi karşısındayız.

REİS – Şimdi efendim müzakerenin kifayetine dair rey vermiyecek olursanız Meclisi Âlinin reyine göre hareket edeceğimiz tabii değil mi!

TUNALI HİLMİ B. – Bendeniz iki kelime ile meseleyi izah etmek isterim.

REİS – Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın. O halde efendim Hilmi Beyin takririni okuyacağız.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

"Vilâyet şûrası" azaları meyanından vilâyetin hususi umurunu tedvir ve icra ile muvazzaf vekillerden mürekkep "Bir vilâyet divanı" teşkil eyler mezkûr vekiller şubelerin umuriyle bir esasta olan Devlet umurunu dahi deruhde ve rüyet ederler. "Divan reisi" Büyük Millet Meclisince mansup validir.

Bolu Mebusu

Tunalı Hilmi

REİS – Efendim bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi. O halde efendim on dördüncü maddeyi aynen olduğu gibi reye koyuyorum.

Madde 14. – Vilâyet şûrası âzası meyanından icra âmiri olacak bir reis ile muhtelif şuabatı idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihap eder. İcra salâhiyeti daimî olan bu heyete aittir.

REİS – Maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edildi efendim.

Madde 15. – Vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tâyin olunup vazifesi Devletin umumî ve müşterek vezaifini rüyet etmektir. Vali yalnız Devletin umumî vezaifi ile mahallî vezaif arasında tearuz vukuunda müdahale eder.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Vilâyetler umumiyetle sancak haline ifrağ edildi. Buraya mutasarrıf kelimesinin ilâvesi lâzımdır. (Mutasarrıf yok sesleri) Bu yaptığımız kanunda her hal ve kârda buraya bir mutasarrıf kelimesinin ilâve edilmesi şarttır.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Madde on beş sarf ve nahiv ve mantık hatalariyle doludur. İkincisi sefirlerin, elçilerin diğer bir unvanı olan (Mümessil) kelimesi gibi bir kelimenin burada kullanılması gibi bir hatayı siyasii fahiş mevcuttur.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Efendim cidden nazik bir noktaya basıldı. Bendeniz de bir valinin sıfatı hakkında bir iki söz söyliyeceğim: Millet Meclisinin vekili demek, Millet Meclisinin yapacağı şeyi yapmak demektir. Hâlbuki bu zat Millet Meclisinin memurudur. O sıfatla tâyin olunur. Binaenaleyh (Mümessili) yerine (Millet Meclisinin memuru) suretiyle tashihi münasiptir. (Vekil ve mümessil olmak üzere) denecek yerde (Memuru olmak) demek lâzımdır.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarısahip) – Encümen kabul eder.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Arkadaşlar, bendeniz on dördüncü madde aynen kabul edildikten sonra Hüseyin Avni Beyin fikrindeyim.

FEYZİ Ef. (Malatya) – El kaldıran kimdi; kabul eden kimdi? (Siz burada uyuyordunuz sesleri).

Dr. ABİDİN B. (Devamla) – Onun için on beşinci maddeye geçtik, kabul edilmeseydi tabii bendeniz de kıyamet koparacaktım. Ben de şimdi on beşinci maddenin, Hüseyin Avni Beyin tashih ettiği gibi kabulünü rica ederim. Maamafih Hilmi Bey biraderimizin daima bir büyüklük sıfatı vardır ve bu büyüklük hakkını bize hiç vermiyor ve vermemek istiyor. Maamafih yine ruhunda bir büyük meşrutiyet olduğunu tahmin ettiğim arkadaşım tekrar istibdada rücu etmeğe (geri dönmeye), köylüyü ihya etmemeğe, yani köylünün hakkını buradan vermemeğe çalışıyor. Burada bağrıyor. Rica ederim; biz köylüyü ihya etmeliyiz ve bu maksatla buraya toplandık. Köylüye hak verelim ve bu maddenin (Memur) kelimesinin ilâvesiyle kabulünü rica ederim.

DOKTOR SUAT B. (Kastamonu) – Efendim Encümeni Mahsus mazbatasiyle yâd ettiğimiz bu büyük mevadın heyeti mecmuasının, zannederim ki bu 14 üncü 15 inci maddeleri, ruhunu temsil ediyor. 14 üncü maddeyi tamamen ve aynen kabul ettikten sonra on beşinci maddeyi de aynen kabul etmek zaruret hükmündedir. Binaenaleyh idarei mahalliyeye terkedilmiş olan vezaifin tedviri için idare heyeti içlerinden birisini âmir olarak kabul ettikten sonra, idarei mahalliyeye tevdi edilmeyerek merkezde alıkonulması, arzu edilmiş olan Adliye, Maliye, askeriye ve inzibata müteallik hususatı merkezden gönderilecek olan zat idare edecek ki mümessil mahiyetindedir. Maksat onun orada badema (bundan sonra) iktisap edeceği (edineceği) sıfat demek değildir. Maksat onun oraya sureti şevkini göstermek için irae edilmiş (tayin edilmiş) bir tâbirdir. Zannederim onun orada ismi doğrudan doğruya vali olacaktır. Ve tevehhüm ettikleri gibi her vilâyette iki tane vali olmıyacaktır, valilerin vezaifi tedahül edecek (iç içe girecek) değildir. Tamamen vazifeleri ayrıdır. Meselâ: Umuru idaresi merkeze bırakılmış hususatı vali idare edecek, mahalline terk edilmiş olan vezaif, bir mümessilin, bir âmirin tahtı idaresinde olarak sevk ve idare edilecektir. Bu suretle ikisinin vezaifi tamamen ayrıdır ve birbirine tedahül vukua gelmez. Bu bizim şimdi tesbit etmek istediğimiz mevat doğrudan doğruya mevadı esasiyedir. Bu ancak takip edeceğimiz istikameti gösterir. Yoksa bizim bundan sonra göstermemiz lâzımgelen en büyük hüner ve marifet, bu mevada taallûk eden nizamat ve kavânini tedvin etmektedir. Biz onda da ümit ettiğimiz gibi inşallah muvaffak olursak, vezaifi mahalliye ile vezaifi umumiye muntazam bir tarzda, yekdiğerini ihlâl etmeksizin muntazam bir ahenkle işler. Bunlar, üzerinde çok ısrar etmeğe değer bir şey değildir. Aynen kabul etmelidir.

VEHBİ B. (Karesi) – Hükümet, mahalli vezaif ile Devletin umumi ve müşterek vezaifine ve onların iltisak peyda ettiği (bağlantı kurduğu) noktalara nezaret edecektir. Şimdi burada efendim arkadaşlarımız yalnız vekil ve mümessil kelimesine itiraz buyurdular. Siz bilirsiniz, memur da diyebilirsiniz. Bunun mazbatasını malûmu âlileridir ki, Soysallızade Suphi Bey yazmıştı. Hilmi Bey biraderimiz her nedense ona hücum etmekten bir zevk alır. Onun için daima sarf ve nahiv kaidelerini tenkit eder. Mümessil tabirine gelince; valiler bugün dahi evvelki tarzda nezaretlerin, vilâyetlerde bir mümessilidir. Bu kanunda mevcuttur. Valiler her nezaretin vilâyetlerde vekil ve mümessilidir. Şimdi sıfatı icraiye doğrudan doğruya Meclisin şahsiyeti maneviyesinde temerküz ettiği içindir ki, valiler, Büyük Millet Meclisinin vekil ve mümessili tarzında kabul edilmiştir. Siz buraya (Büyük Millet Meclisinin memurudur) dersiniz, fakat temsil etmez. Vilâyetlerde valiler bugüne kadar mümessili yegâne (biricik temsilcisi) olarak bulunuyorlar. Bundan sonra da öyle olmak zarureti vardır. Onun için biz bunu teklif ettik. Siz isterseniz kabul ediniz, isterseniz değiştiriniz.

REİS – Müzakerenin kifayetine dair takrir vardır.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Efendim; tâyin edilecek vali vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olacaktır. Bu valiyi Büyük Millet Meclisinin Hükümeti tâyin edecek. Şu halde Hükümetin tâyin ettiği vali, Meclisin nasıl mümessili olur? Meclis tâyin edecek ise Büyük Millet Meclisinin mümessili, vekili denilmelidir.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Sırrı Bey pek muvafık söylüyor. Meclis tâyin etmelidir.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim; Meclisin şimdiye kadar daima arasıra münakaşasını yaptığı bir mesele vardır ki; bu da Heyeti Vekile ayrı bir Hükümet vaziyetinde midir? Yoksa Meclisin vekillerinden ibaret midir? Heyeti Vekile meselesi, yani bu noktanın her halde halli zarureti hâsıl olacaktır. Heyeti Vekile kabine vaziyetinde ise Hükümetin vekilidir. Yok, Heyeti Vekile İcra Vekillerinden ibaret ise –ki bunu kabul etmiştir– oraya gidecek vali Meclisin vekili olarak telakki edilmek zarureti hâsıl olur. Binaenaleyh biz bu tarzda kabul ediyoruz. Eğer siz Hükümetin vekili olarak kabul etmiş olursanız hukukunuzdan biraz daha feda etmiş olursunuz.

REİS – Müzakerenin kifayetine dair takrir var. Kâfi görenler ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Takrirler var okunacak:

Riyaseti Celileye

On beşinci maddenin berveçhi âti tadilini teklif ederim: Vilâyette Büyük Millet Meclisi tarafından mensup bir vali bulunur.

Konya Mebusu
Musa Kâzım

B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine

15 inci maddenin şu suretle tadilini teklif ederim:

Madde 15. – Vilâyette Büyük Millet Meclisinin memuru olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tâyin olunup vazifesi, Devletin umumî ve müşterek vezaifini rüyet etmektir. Vali yalnız Devletin umumî vezaifi ile mahallî vezaif arasında tearuz vukuunda müdahale eder.

Erzurum Mebusu
Hüseyin Avni

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Rica ediyoruz Hüseyin Avni Beyden takririni geri alsınlar. Çünkü Vehbi Bey izah ettiler.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Meclisin arasına arzediniz efendim, Meclis isterse kabul eder. Yalnız vekil ve mümessil yerine memur tabirini teklif ediyorum.

REİS – Hüseyin Avni Beyin teklifini reye koyuyorum. Bu takriri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul olunmadı.

(Konya Mebusu Musa Kâzım Efendinin takriri tekrar okundu).

VEHBİ B. (Karesi) – Bundan anlaşılıyor ki efendim; Büyük Millet Meclisi valiyi intihap edecektir. Maksat budur. Zannederim şu maddeden bu netice çıkar, tatbikat itibariyle memlekette bir teşevvüş (karışıklık), bir buhran meydana getirmekten başka bir şey hâsıl etmez. Düşününüz ki Konya'ya vali tâyin ettiniz. Efendi Hazretlerinin dairei intihabiyelerine gönderileceği için tekrar kendi arkadaşları arasında itilâfı efkâr (fikir uyuşması) hâsıl edemiyecektir. Sonra biz beşeriyetten insilâp ederek (soyulmuş olarak) buraya gelmedik. Bu, bin türlü cereyanlara meydan verecektir. Katiyen kabili tatbik bir keyfiyet değildir.

FEYZİ Ef. (Malatya) – İçtihat kapusu açıktır. Herkes içtihadını söyler. Aralarında itilâf hâsıl olur.

REİS – Musa Kâzım Efendi 15 inci maddenin birinci fıkrasının okunduğu veçhile tebdilini istiyor. Kabul edenler el kaldırsın. Kabul edilmedi efendim. Suat Beyin takriri vardır. Birinci fıkrasını değil mi Suat Bey? Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul olunmadı efendim. O halde maddeyi olduğu gibi reye koyuyorum.

Madde 15. – Vilâyette Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tâyin olunup vazifesi Devletin umumî ve müşterek vezaifini rüyet etmektir. Vali yalnız Devletin umumî vezaifi ile mahallî vezaifi arasında tearuz vukuunda müdahale eder.

REİS – Kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Kabul sesleri) mühim bir meseledir. Eller kalksın göremiyorum.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Sarf ve nahiv hatalariyle beraber.

REİS – Onları lütfen izah ve tashih edecek bir takrir ita buyurabilirdiniz.

Madde 16. – Kaza yalnız idari kaza ve inzibati bir cüzü olup manevi şahsiyeti haiz değildir. İdaresi Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından mansup ve valinin emri altında bir kaymakama mevdudur.

REİS – Bu madde hakkında söz istiyen var mı?

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim mazbata muharriri izah buyursunlar, bizzat bendeniz biraz tenevvür etmek istiyorum.

NECİP B. (Ertuğrul) – Aynen vilâyette arzettiğim gibi doğrudan doğruya bir kaza geliyor. Bu kaza nereden çıkmıştır, nereden geliyor, nereye gidiyor? Evvelâ bir kere kaza, idare ve inzibatı havi (kapsayan) bir cüzüdür ve şahsiyeti mâneviyesi yoktur. Bunu anlamıyorum. İsmi mânâsız kalır. Kaza ismen de, cismen de mânasızdır. Evvelâ ismen manasızdır, çünkü kaza salâhiyeti kalmıyor kendisinde. Sonra cismen de manasız olmak için kaç nahiyeden mürekkep ve onun doğrudan doğruya vilâyete merbut olmasında ne mahzur görmüş de kazaya sokulmuş? Bunu bilmiyoruz. Her halde bunun ne gibi ihtiyaçtan tevellüt ettiğini encümenin izah etmesi lâzımgelir.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, kazanın nereden çıktığını sordular. Kaza on birinci maddeden çıktı. Bir memleketin teşkilâtı idariyesinde cüzütammı idari olarak nahiyeyi kabul ettikten sonra bittabi onun fevkinde olarak vilâyetin şahsiyeti mâneviyesini kabul ettik ve aralıkta idari ve inzibati esası haiz olmak üzere bir kademe mevcuttur ki o da kazadır, bir gün gelir ki o da kalkar, bunun taraftarı yalnız bugünkü teşkilât itibariyle kazalar kalmıştır. Kazalarda bir meclisi umumî ve bir meclisi mahallî yoktur. Kazalar yalnız mahallî idareyi ve inzibat dairesini ve idarei umumiyei devlete ait bazı devairi muhtevi olacaktır. Yoksa şahsiyeti mâneviyesi olarak mahallî bir mevcudiyeti yoktur ve bundan ibarettir. Memleketimizin bugünkü vüsati dolayısiyle kaza dairelerinin kaldırılmasının imkânı olmadığını anladık, onun için ipka ettik.

MEHMET ŞÜKRÛ B. (Karahisarı Sahip) – Kaza merkezi aynı zamanda bir de nahiye merkezidir.

VEHBİ B. (Karesi) – O tabii, yani kaza namiyle bir mevcudiyeti mâneviyesi yoktur.

NECİP B. (Ertuğrul) – Ne için kaza oluyor?

VEHBİ B. (Karesi) – Bugüne kadar kaza olduğu için. Kaza ismi manen tasavvur edilerek verilmiş değil, zaten alem olmuştur. Onu kaldırıp da halkın dilini başka bir isme alıştırmakta bir faidei maddiye ve mâneviye yoktur. Halka yeniden bir isim öğretmektense mevcut ismi ipka etmekte bir mahzur yoktur. Kaza budur.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Efendim bunda bir cihet nazarı dikkatimi celbediyor. "Kaza yalnız idari ve inzibati bir cüzü olup mânevi şahsiyeti haiz değildir" demekten ise "mânevi şahsiyeti nahiyesinde temerküz eder" haline ifrağını

istirham ediyorum. Şahsiyeti mâneviyeyi haiz olmamak ihtimali yoktur. O, kendi nahiyesinde temerküz eder. Çünkü onun nahiyelerinde var ya bu sıfat, bu şahsiyeti mâneviye? Bu suretle tashihini istirham ediyorum.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim bu, varit değildir. Hüseyin Avni Bey biraderimizin teklifleri... Kaza deyince kasabayı hatırlarsak bu varittir. Fakat kaza deyince köyleriyle, nahiyeleriyle, şimdiki şekildeki daireleriyle nahiyelerin heyeti umumiyesi hatıra gelirse bu, varit değildir. O halde her köy için de, her nahiye için de bu kaydı koymak lâzımgelir. Kaza heyeti umumiyesinin namıdır. Hâlbuki kasaba için ayrıca bir madde konulmuştur. Yirmi ikinci maddede "Nahiye, bir veya bir kaç köyden mürekkep olduğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir" deniliyor.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Kaza da nahiyedir.

VEHBİ B. (Devamla) – Müsaade buyurunuz. Hâlâ o nokta fikrinize ilişmiş. Kaza denilince ve dedikten sonra "idari ve inzibati bir cüzü olup nahiye bunda mündemiçtir" desek, mevcut bir kazayı bir nahiye yapmış olacağız. Hâlbuki kaza bugün yine kazadır. Bugünkü gözümüzün önünde bulunan kazalar kazadır. Heyeti umumiyesi itibariyle, bilfarz Uşak kazası diyince, nefsi kasabaya intikal olunur. Böyle değildir. Her köy onlara dâhildir. Onun kırları da ona dâhildir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Bunun şahsiyeti mâneviyesi nerededir?

VEHBİ B. (Karesi) – Onun heyeti umumiyesinin şahsiyeti mâneviyesi yoktur, nahiyelerin vardır. Merkez kasabasının şahsiyeti mâneviyesi vardır. Fakat kaza unvanı altındaki dairenin şahsiyeti mâneviyesi yoktur. Maksat bunu göstermek lâzımdır. Zatı âlinizin dediğini kabul edersek tahdit etmiş oluruz. O vakit bütün kazayı bir nahiye haline ifrağ etmiş oluruz ki mahzurludur.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Vehbi Beyefendi! Kaza kaç nahiyeden terekküp edecek? Vüsati ne derece olacak?

VEHBİ B. (Devamla) –Zannederim müteakip mevat nazarı mütalâadan geçirilmiştir. Bu mevat nazarı dikkatten geçirildikten sonra kaç nahiyeden ibaret olduğuna kendisi cevap verebilir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bendeniz geçende teklif etmiştim ki bu madde diğer maddelerden sonra müzakere edilmelidir, şimdi bizi tasdik ettiniz.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Şahsiyeti mâneviyeyi izah buyuracaktınız.

Dr. SUAT B. (Kastamonu) – Malûmu âlinizdir ki bu teşkilâtta nahiye ile liva arasında bir kaza kademesi vardır. Bu kaza kademesinin şahsiyeti mâneviyeyi haiz olmaması, bu kanunun ihtiva ettiği ruh ve mâna icabatından olduğu için şahsiyeti mâneviyeyi haiz olmıyacaktır. Eğer kaza teşkilâtı büsbütün lâğvedilecek olursa, her vilâyetin hududu dâhilinde pek çok nahiyeler teşkil etmek pek tabii olduğu için, onların arasındaki idari ve inzibati mesaili yekdiğerine isale (ulaştırmaya) imkân yoktur. Onun içindir ki encümen mazbatasında zannederim bu ay-

rı bir madde olarak dercedilmiştir ve bendeniz de bunu pek muhik olarak telâkki ederim. Encümen bu vazifeyi maddede lâyikiyle sarih bir surette tetkik etmek için bendeniz berveçhi âti bir teklif yapıyorum. "Kaza idari ve inzibati bir cüzü olup mânevi şahsiyeti yoktur. Ancak nahiyelerle vilâyetler arasındaki münasebat ve muamelâtı tavsil eder. İdaresi valinin tahtı emrinde bir kaymakama mevdudur." Bu suretle nahiyeler ile vilâyetler arasındaki münasebatı idari ve inzibatiyi tavsil edecek bir şey olacaktır ki Hükümeti merkeziyeye tevdi edilmiş olan inzibat muamelâtını uzak yakın tekmil (tüm) vilâyetlerde muntazam bir surette sevk ve idare etmek için kaza teşkilâtına behemehâl ihtiyaç vardır, olmadığı takdirde nahiyeleri vilâyetlerle idare etmek kabil değildir.

MESUT B. (Karahisarı Şarki) – Bendeniz de Suat Beyin fikrine iştirak ediyorum.

REİS – Ekseriyet kalmadı, reye koyamıyacağım efendim. Rey verileceği zamanda ekseriyet olması lâzımdır. On altıncı maddenin müzakeresini kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Kâfi görüldü. Bu madde hakkında takrir veren var mı? Bu bapta bir takrir vardır. Okuyunuz:

Riyaseti Celileye

On altıncı maddenin berveçhi âti tadilini teklif ederim:

MADDE 16 – Kaza yalnız idari ve inzibati bir cüzü olup mânevi şahsiyeti yoktur. Ancak nahiyelerle vilâyetler arasındaki muamelâtı ve münasebatı tavsil eder. İdaresi valinin tahtı emrinde bir kaymakama mevdudur.

Kastamonu Mebusu
Dr. Suad

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – O salâhiyet olamaz, kırtasiyecilik olur.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. On altıncı maddenin de encümenin teklifi veçhile kabulünün reye vazını teklif ederiz.

Konya Mebusu	**Konya Mebusu**
Rifat	**Kâzım Hüsnü**

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, bu Suat Bey biraderimizin teklifleri nahiyenin şahsiyeti mâneviyesini az çok haleldar edecek (bozacak) bir vaziyettedir. Bu teşkilâtı esasiye; mahallî idarelerini mümkün mertebe masraf yapabilecek bir tarzda muhtar bırakmak vaziyetini ihdas eder. Hâlbuki eğer kaymakamları nahiyelerin bütçelerine ve sairesine karıştırtacak olursak onlar vasıtasiyle muhabere yapmak zarureti olacaktır. O ise bugünkü vaziyetten başka bir şey olamaz.

MESUT B. (Karahisarı Şarki) – O halde kaymakama lüzum kalmaz.

VEHBİ B. (Karesi) – Kazaya niçin lüzum kalmasın? Biz onlara birçok vezaif bıraktık. Bu vezaifi ifa etseler ve inzibatı temin etseler pekçok iş görürler. Zaten yukarıki maddelerde valileri, mahallî idarelerde yalnız nazır vaziyetinde, yani karşıdan bakıcı, onların vaziyetini tetkik edici ve gördüklerini merkezi Hükümete bildirici vaziyetinde kabul ettik. Burada da kaza kaymakamları; şahsiyeti mâneviyesi olmayan bir cüzü idarenin bir inzibat memurudur. Bunun mahallî vezaife müdahalesi katiyen doğru değildir. Bir gün gelecektir ki, öyle ümit ve öyle tahmin ederiz ki, memleketimizde bu kanunun netayici müsmiresinden (verimli sonuçlarından) olarak irfan ve terakkiyat ilerlediği zaman bu kazalar da ortadan tamamen kalkacaktır. Onun için kaymakamları tavsil etmek doğru değildir. Şayet lüzum görürseniz İdarei Mahalliye Kanunu, Köy Kanunu gelecek, ihtiyaç hissedilirse o zaman düşünelim. Şimdiden takyit etmiyelim efendim.

REİS – Bir takrir daha vardır, okunacaktır:

Riyaseti Celileye

Vilâyetlerin biraz küçük, nahiyelerin biraz büyük yapılarak kazanın kaldırılmasını teklif eylerim. Zira ara yerde bir düğüm ve ukde olacak, kırtasiyeciliğe sebebiyet verecek, eski sistemin bir mikrobu mahiyetinde bulunacaktır.

Ertuğrul Mebusu
Necip

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, nahiye hakkiyle tasavvur edildikten sonra, bu teklife hacet kalmaz. Bugün bizim düşündüğümüz suni nahiyeler teşkil etmek değildir. Memleketin ihtiyacından doğan vaziyeti tesbit etmektir. O da büyücek köyler yahut bir iki köyü bir araya getirerek yapabilecekleri işleri kendilerine yaptırmaktır. Vilâyetleri küçültmek bahsine gelince; vilâyetlere tevdi ettiğimiz vezaif o kadar mühim ve memleket o kadar fakir ki onları hakkiyle tasarrufa riayet edebilmek şartiyle yapabilirlerse ne âlâ. Nitekim kaza masrafını kendisi verecektir. Şurada Eskişehir gözümüzün önünde, en zengin ve Anadolu'nun en mamur bir mıntakasıdır. İdarei mahalliye varidatı bugünkü şekli ile kendisini idare edemiyor. Kütahya keza. Hâlbuki bunlardan daha ufak vilâyet teşkil ettiğimiz zaman vilâyet değil, vilâyet oyuncağı olur, hiçbir iş göremez.

REİS – Efendim, reye koyuyorum. Kazanın lâğvini mutazammın olan (içeren) Necip Beyin teklifi vardır. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmedi efendim. Doktor Suat Beyin bir teklifi vardır. (Tekrar okundu). Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmedi efendim. Maddenin aslını reye koyuyorum. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edildi efendim. On sekizinci madde okunacak.

MADDE 18. – Nahiyenin bir meclisi, bir idare heyeti ve bir de müdürü vardır.

REİS – On sekizinci madde hakkında söz söyliyecek var mı?

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, zannımca bu, on yedinci maddenin esasına taallûk eder. Tayyını teklif ediyorum.

REİS – Efendim, bu madde hakkında başka söz söyliyecek yok mu? (Yok sesleri).

Riyaseti Celileye

Malûmu ilâm esasınca mürettep 18 inci maddenin tayyını teklif ederim.

Bolu

Tunalı Hilmi

(Ret, ret sesleri).

REİS – Bu takriri kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir efendim.

VEHBİ B. (Karesi) – Burada yalnız bir şey arzedeceğim. Şûra kabul ettiniz, nazarı dikkatinize vazediyorum. (Nahiyenin şûrası bir idare heyeti, bir de müdürü var).

REİS – (Meclisin) şûraya tahvili... Maddeyi o suretle kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi.

MADDE 19. – Nahiye şûrası, nahiye halkınca doğrudan doğruya müntehip azadan terekküp eder.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – On üçüncü maddede intihaptan bahsolunabilir mi? Olunamaz mı? vesilesiyle bendenize karşı bir itiraz vâki olmuştu ki, şûradan şûraya esasından bahsederken burada bundan bahsedilemez, en sonunda bahsolunur denilmişti. O esnada arzetmiştim ki; intihaptan bahseden, ben değil siz idiniz. Zira ben temsilden bahsettim. Şimdiye kadar intihaptan bahsetmedim. Hâlbuki efendiler, burada yine "ahali doğrudan doğruya intihap eder" diyerek intihabatın esasına girişilmiş oluyor. Dördüncü madde, yedinci madde, beşinci madde, onuncu madde, on dördüncü madde ve yirminci maddeler tamamiyle intihaptan bahsediyor. Bilemem bendenize karşı bu musırrane (ısrarlı) mukabelede bulunmak neden icabediyor?

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Yanlış söylediniz.

REİS – Başka söz isteyen var mı? (Hayır sesleri). Tadil teklifi de yoktur. Şu halde maddeyi aynen kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edildi efendim.

MADDE 20. – İdare heyeti ve nahiye müdürü, nahiye şûrası tarafından intihap olunur.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Arkadaşlar, daire küçüldükçe tabiatiyle vazife me-

suliyeti veyahut tehlike azalır. Deminki maddeyi Meclisi Âliniz kabul etti. Allahımdan dilerim ki, İnşaallah bu Meclisi Ali reyinde musip olmuş olur. Bu madde de arkadaşlar, âcizane mütalâat ve tetkikatıma göre, hissiyat ve istidlâlâtıma (çıkarımlarıma) göre memleketin tehlikelerini arttıracak bir maddedir. Bir köy, bir nahiye tasavvur buyurunuz, Ağalar karşı karşıya geliyorlar. Efendim sen olacaksın, ben olacağım, o olmıyacaktır diye bir kavgadır başlıyor. Rica ederim efendim dinliyelim.

Efendim, diğer taraftan biz nahiyelere kaza salâhiyeti vereceğiz. Bir nahiye müdürü yahut onun heyeti idaresi, tâbirimce divanı, şûrası bir kimseyi şu cürümlerden dolayı yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapseder. Bunu diyeceğiz. Bendeniz bunu minelkadim (eskiden beri) kabul etmişimdir. Muhtarlara bile yirmi dört saatlik hapis salâhiyeti vermişimdir. İki Hilmi nahiyede kurulmuşlar. Kazanan Hilmi, kazanamıyan Hilmi... Kazanamıyan Hilmi arkadan arkaya nahiye müdürünün bütün icraatına, bütün tasmimatına (kararlarına) veriyor baltayı. Şeytanî söylüyorum, rahmaniden bahsetmiyorum. Efendim böyle uğraşmak istemiyorum.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Şeytan kürsüden söylemez. İniniz aşağı. O kürsü muallâ, en yüksek bir kürsüdür.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Hariçtekinden bahsediyorum. Yanlış anlıyorsunuz. Hâlâ aranızda kin arttıkça, artıyor. Benim gibi bir ağanın bir hafta değil bir saat hapsi kifayet eder. Ne için kifayet eder? Benim haysiyetimi, nüfuzumu ve sairemi kesmek için. Haysiyet ve sairemi tezyif edecek ne yapıyor? Bana muhalif bulunan ve muhalif makamdaki Hilmi, divan heyeti idaresince bir karar ittihaz ediyorlar. Bizim meseleden dolayı şahitler yaratıyorlar. Haydi beni içeriye atıyorlar.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Tevehhüme itibar yoktur.

TUNALI HİLMİ B. – Belediye heyetlerimizin, meclisi idare azalarımızın birbiriyle ne dereceye kadar boğazlaşmakta olduklarını lütfen tahattur buyurunuz. Bu âciz arkadaşınız bütün memleketl dolaştı. Şimdi arkadaşlar; memleket henüz yalnız muhtarlık itibariyle kendi kendini idareye alışmış bulunurken nasıl olur da bir nahiyeye bir nahiye müdürünün salâhiyetini verirsiniz? Rica ederim, bu sözüme lütfen iyi dikkat buyurunuz. Meclise istediğiniz kadar salâhiyet veriniz, korkmayınız. Lâkin o salâhiyeti istimal edecek reis mümkün olduğu kadar muhafazakâr bir el ile getirilmiş olsun. Şu halde teklifim arkadaşlar, uzatmıyorum, bunda birçok mahzurlar vardır. Vilâyet idaresi üç namzet intihap eder, bu üçten birini nahiye şûrası veyahut nahiye heyeti idaresi intihapla yine hiç olmazsa hakkı intihap ahaliye bırakılmış olur. O zaman tamamiyle müdahale edilmemiş olur. Eğer vilâyet heyeti idaresi hakimane bir nazar sahibi ise nahiye dâhilindeki ağaların, mütegallibenin birbiriyle iyi geçineceklerine emin ise onlardan üç kişiyi in-

ha eder. Yok bu gibi bir takım kinler, zıddiyetler mevcut ise hariçten üç kişi intihap eder. Bu iş de biter ve işler devam eder.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Encümen bu kanunu pek güzel yazmıştır. Müdürler her hal ve kârda intihapla olmalıdır. Meselâ, bir müdür tâyin olunuyor, gidiyor. Bir kere en şaki bir adamı soruyor müdür, tanımıyor. Nereye gittiğini sorduğunda Adana'ya gitti diyorlar. Biz bunu gözümüzle görmüşüzdür. Evet, müdürler her hal ve kârda intihapla olmalıdır. Bu kanun pek musip yazılmıştır.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Şimdi arkadaşlar, bendeniz Tunalı Hilmi Beye kendimi panzehir olarak telâkki ediyorum ve öyle olmakla iftihar ederim. Şimdi Tunalı Hilmi Beyin teklifleri emin olunuz ki pek büyük rüşvet kapısıdır. Binaenaleyh madde aynen kabul edilmelidir. Arkadaşlar, tabii ilk intihaplarda Tunalı Hilmi'yi herkes kabul etmez. Fakat ikinci intihapta haklı ise tabii kazanır. Bunun için iki Hilmi kavga edecekler diye bu iki Hilmi'nin hatırı için bu millet düşüncesini, doğrudan doğruya bir idare kanununu tadil edemez. Binaenaleyh aynen maddenin kabulünü rica ederim.

TAHSİN B. (Aydın) – Efendim, bendeniz Hilmi Bey biraderimizin mazarrat gördüğü bu maddede bilâkis muhassenat (yararlı işler) tasavvur ediyorum. Şimdiye kadar gerek mecalisi idare âzalıkları, gerek mahakim âzalıkları, hattâ Mebusan âzalıkları hakikî bir mücahede ve hakikî bir kanaatı vicdaniye dairesinde icra edilmiş değildir.

RIFAT B. (Tokad) – Bu defa olacağını ne biliyorsun?

TAHSİN B. (Devamla) – İşte bu maddedir ki halkımızda intihabatta mümkün olduğu kadar mücahede etmek ve behemehâl kime emin ise ona kazandırmak için bir gayret uyandıracaktır. Civarımızda bulunan Hükümetlerde bizden çok seneler evvel nevahi intihabatı için pek büyük kavgalar, mücadeleler oluyor, birbirlerini doğuyorlar, bir takım vakayie de sebebiyet veriyorlar. Fakat binnetice (sonuç olarak) o makama, o mevkii iktidara geçen adamlar haysiyetlerini muhafaza ve tekrar kendilerini intihap ettirmek için hasımlarına karşı her türlü gayretlerde bulunuyorlar. Herkes ilk senelerde, ilk intihaplarda vakıa işin o kadar farkında olamazlarsa da o intihap ettikleri adama bütün mukadderatlarını teslim ettikleri için onların müddeti idarelerinde görecekleri fenalıklardan mütenebbih (akıllanmış) olurlar ve ikinci intihapta pek büyük bir dikkatle intihap ederler. O vakit memleketin, milletin hakikî mümessilleri iş başına geçer. Hattâ bu nevahi intihabatında hâsıl olan intibah üzerine emin olunuz efendiler diğer daha mafevk (üstün) olan şûralarda ve hatta Büyük Millet Meclisi için vukubulacak intihabatta dahi tamamen daha büyük bir itina ile vekillerini intihap edecekleri için bu madde bilâkis muhassenatı müeddi olur (hayırlı işlere sebep olur) kanaatindeyim. Ancak bunlar üç sene için kendileri hakkında her surette icraata mukte-

dir adamlar tâyin etmekte olduklarını anlıyacaklardır. Emin olunuz ki üçüncü intihapta fevkalâde bir itina ile intihap edeceklerdir. Bunda muhassenat vardır. Mazarrat yoktur.

REİS – Müzakerenin kifayetine dair üç takrir var. Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın. Efendim tadilnameleri okuyoruz:

Riyaseti Celileye

Yirminci maddenin berveçhi zir tadilen kabulünü teklif ederim:

Madde 20. – (Nahiye idare heyeti) doğrudan doğruya ve (Nahiye müdürü) vilâyet idare heyetince inha edilen üç namzetten biri nahiye şûrasınca intihap olunur.

Bolu
Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

Yirminci maddenin berveçhi zir tadilini teklif eylerim:

10 Kânunusani 1337

Madde 20. – İdare heyeti nahiye şûrası tarafından intihap olunur. Müdiriyet için şûra tarafından gösterilecek üç namzetten birisini vali tefrik ve intihap eder.

Bursa
Emin

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Efendim, biz mektepten yeni çıktığımız zaman hocalarımızı beğenmiyecek bir vaziyette idik. Bu haleti ruhiyeyi; hemen bütün arkadaşlarda görmüştüm. Vakıa ki bir hasta başına geldik, yeni bütün nazariyatı okuduğumuz, ikmal ettiğimiz için kendimizi âlim zannediyorduk. Hasta başına geldiğimiz zaman acaba şuna zatürre mi desem? Zatülcenp mi desem? Verem mi desem? diye şaşırdık, ufacık bir şey için sendeledik. Binaenaleyh hastanelerde tatbikat, yani pratik gördük, ondan sonra doktor olduk. Hattâ kendi hesabıma hastanede beş sene çalıştıktan sonra ancak hususi surette hasta kabulüne başladım. Şimdi bu nahiye teşkilâtı itibariyle halkımıza yeni bir şey veriyoruz. Halkımızı defaten böyle serbest bırakırsak zannederim pek musip olmaz. Binaenaleyh ilk zamanlar için, isterseniz nahiye müdürü intihabını vilâyet şûralarına, vilâyet valisine bırakalım. Fakat herhalde birkaç sene sonra bu intihaptaki şeyi tadil edelim. Fakat şimdilik herhalde bu intihapta nahiye müdürü tefrikini vilâyetlere, valilere bırakalım.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Efendiler, bu mesele üç dört gün evvel bizim de başımızdan geçti ve hepimizin de canı sıkıldı. Ne vakit dediler ki, Heyeti Vekile intihap edeceğiz, buna Riyaset tarafından namzet gösterilsin. Bu denildiği zaman

hepiniz müteessiren rey verdiniz. Hâlâ da müteessirsiniz. Çünkü kanun yanlıştır. Yanlış kanunun hükmü ne kadar nafiz (etkili) olabilir? Zira hakikat daima hakikattir. Bir perdei zillet (düşkünlük perdesi) arkasına girse yine bir taraftan görünür. Evet valilere üç adamın intihabı için namzet gösterdiniz. O zaman diğerlerinin de hatırı kalır. Fakat ahaliye terkederseniz intihap hakkı ahalinindir, ona hakkı vermiş oluruz. İşte bu madde hakikaten çok güzel yazılmıştır. (Bravo sesleri).

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, bugünkü nahiyeler nazarı itibare alınarak mütalâa edildiği için birçok zihinlerde bugünkü nahiyelere temayül hâsıl oluyor. Fakat bugünkü nahiyeler yoktur. İlga edilmiş ve edilecektir ve hükmen ilga edilmiştir. Zaten mevcudiyeti maneviye ve şahsiyeleri yoktur. Bugünkü nahiye müdürleri birer zabıtai mülkiye memurlarından başka bir şey değildir, fakat şu tarif dairesinde (nahiye; hususi hayatında muhtariyeti haiz bir şahsiyeti mâneviyedir) dedikten sonra bunun neticei tabiiyesi olarak dosdoğru müntehap bir müdüre gidersiniz ve fakat bu müdürü, bu nahiye heyetini şimdiki şekliyle tasavvur etmemek şartiyle. Eğer şimdiki şekliyle tasavvur ederseniz tabiidir ki koca bir zabıtai mülkiye dairesidir. Bunda birçok köylerin hakkı falan, bunda tereddüde düşersiniz. Nahiye şûrası tarafından intihap edilecek müdür ancak bir, iki, âzami üç, dört köye hükmedecektir ve bu da bugün zaten mevcut olan muhtarların şekil ve ismini değiştirmekten başka bir şey değil: Bunun haricinde bir vaziyet yoktur ki, yapamazlar, edemezler, kavga çıkar, şöyle olur diyelim. Eğer intihabat bilâ niza ve bilâ münakaşa (çekişmesiz ve tartışmasız) böyle oluversin denilirse bu böyle olamaz. İntihap demek, o köydeki, o köylerdeki efkâr ve temayülâtın hulâsası demektir. O hulâsayı gösterirken elbette her taraf, iki taraftan, üç taraftan, beş taraftan onlar temayülâtını izhar edeceklerdir. Bu intihap melâikeler (melekler) memleketinde olacak değildir, bu, insanlar memleketinde olacaktır. Elbette münakaşa cereyan edecektir. İntihap münakaşasız olsun demek, intihap olmasın demektir. (Bravo sadaları). Sonra vali, kaymakam namzed göstersin demek, halk işini başkalarının vesayetiyle, delaletiyle görsün demektir.

Efendiler; şimdiye kadar memleketi delâletle, vesayetle güya idare ettiniz. Bundan sonra da halkı bırakınız; kendi okuduğu felâket mektebinden aldığı dersleri tatbik etsin. (Çok doğru sesleri). Eğer bu memleket kendi köylerini kendi de idare edemiyecek vaziyette ise sizin de buraya toplanmağa salâhiyetiniz yoktur.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Onu iddia eden yok.

VEHBİ B. (Devamla) – O halde mademki köyler kendi kendini idare edecektir, intihap edecekleri zat da kendilerinden olacaktır. Bundan başka şekli tabiisi yoktur.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) – Reis Bey müsaade buyuruluyor mu?

REİS – Müzakere kâfi görüldü. (Kâfi sadaları).

REİS – Şimdi efendim takrirleri okuyoruz.

Riyaseti Celileye

Yirminci maddenin berveçhi zir tadilini teklif ediyorum.

10 Kânunusani 1337

Bursa

Operatör Emin

Madde – idare heyeti nahiye şûrası tarafından intihap olunur. Müdüriyet için şûra tarafından gösterilecek üç namzetten birisini vali tefrik ve intihap eder.

REİS – Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. (Red sadaları). Kabul edilmedi.

Riyaseti Celileye

Yirminci maddenin berveçhi zir tadilen kabulünü teklif ederim.

Madde 20. – "Nahiye idare heyeti" doğrudan doğruya ve "Nahiye müdürü" vilâyet idare heyetince inha edilen üç namzetten biri nahiye şûrasınca intihap olunur.

Bolu

Tunalı Hilmi

REİS – Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Reddedildi efendim. O halde maddeyi aynen reyinize arzediyorum. (Muvafık sadaları).

Madde 20. – İdare heyeti ve nahiye müdürü nahiye şûrası tarafından intihap olunur.

REİS – Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edildi efendim.

Madde 21. – Nahiye Meclisi, kazai, iktisadi ve malî salâhiyeti haiz olup bunların derecatı kavanini mahsusa ile tâyin olunur.

REİS – Söz isteyen var mı efendim? (Aynen kabul sesleri).

FEYZİ Ef. (Malatya) – Çok teşekkür ederim aynen kabul ettiniz. Yalnız burada bir şey vardır. Encümenden temenni ederim ki yapacağı kanunu yapsın. Bunlar için (Derecatı kavanini mahsusa ile tâyin olunur) diyor. Şimdi biz mademki maddeyi encümenin verdiği gibi kabul ettik, encümen de o kanunları yapmalı ve bir an evvel bize göndermeli ki kanun şekli hakikisini almış olsun.

ZEKÂİ B. (Adana) – Efendim zannederim bu 21 inci maddede Nahiye meclisi tabiri yerine (Nahiye şûrası ve idare heyeti) demek lâzımdır. Yoksa nahiye meclisinin kazai, iktisadi ve malî salâhiyetlerinde nahiye ahalisinin fiilen ve tatbikat itibariyle istifadeleri yoktur. Nahiye idare heyeti bu salâhiyetleri haiz olmalıdır.

Daimî münakit olan heyet, nahiye idare heyetidir. Nahiye Meclisine gelince o, senede ihtimal ki yirmi gün kadar içtima edecektir ve yalnız bütçe tanzim edecektir. Asıl idare heyeti ceza tertip edecektir, öte yapacaktır, beri yapacaktır. Velhasıl yani bu nahiye meclisine tevdi etmek istediğiniz salâhiyetleri; nahiye idare heyetine tevdi edeceğiz ki onlar ahali ile doğrudan doğruya temas edecektir ve onlar bu salâhiyeti haiz olduktan sonra nahiye meclisi evleviyetle (haydi haydi) haiz olur ve tabiatiyle o da hasıl olur.

VEHBİ B. (Karesi) – Bunu Encümen kabul eder.

REİS – O halde nahiye şûrası mı denecek?

VEHBİ B. (Karesi) – Nahiye idare heyeti denecek efendim.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Zekâi Beyin söyledikleri katiyen muvafık değildir bendenizce...

REİS – O bir tekliftir. Encümen de kabul ediyor. Zati âliniz kabul etmezseniz söylersiniz.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Meclis idare salâhiyetlerini vilâyet şûralarına verdikten sonra nahiye salâhiyetlerini de nahiye şûralarına vermek pek tabiidir. Nahiye şûrası senenin muayyen zamanlarında, mevsimlerinde toplanır. Dağıldıkları zamanlarda idare heyeti onların ittihaz ettiği mukarrerat dairesinde lâzım gelen idareyi temin eder. Binaenaleyh şûra asıl; idare heyeti feridir. Bu salâhiyetin asla ircaı, fer'a ircaından her halde daha muvafıktır. Binaenaleyh Zekâi Beyin söylediklerini bendeniz kabul etmiyorum.

REİS – Basri Bey, yalnız bir ciheti izah eder misiniz? Nahiye heyeti, şûrası diyorsunuz değil mi? Fakat farzedelim bir vaka tahaddüs etti (meydana geldi) veyahut birisine ceza tertip etmek lâzım geldi. Nahiye şûrasının içtimaı gününe kadar bekliyecek mi? Orayı izah buyurun.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Efendim idare heyeti nahiye şûrasından doğma bir heyettir. Yani nahiye şûrasında esasen idare şûrası mündemiçtir. Onun içinden doğacaktır. Binaenaleyh bunun için doğacak idare şûrasına da şamildir. Her halde nahiye şûrası mevcut olmadığı zamanda bir vaka hasıl olursa buna niyabeten idarei umur edecek olan idare heyeti derhal işe vazıyed etmeğe mecburdur ve esasen bununla mükelleftir.

REİS – Tahsin Bey, söz zatiâlinizin. (Müzakere kâfidir sesleri).

TAHSİN B. (Aydın) – Efendim yirmi birinci maddede teklif olunan tadilât veçhile nahiye idare heyeti iktisadi, kazai ve malî salâhiyeti haiz oluyor. Bendenize kalırsa bunların yanına bir de belediye vezaifini ilâve etmek lâzım.

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) – Zaten belediye onların içine girmiştir efendim.

TAHSİN B. (Devamla) – Tasrih edilsin... Çünkü belediye vezaifini ilâve ettirmemekte ne mana var? (Reye sadaları).

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Efendim, yirmi birinci maddede deniyor ki nahiye meclisinin kazai, iktisadi ve malî salâhiyetleri vardır. Bendeniz bu malî salâhiyeti cümlesinden –itiraf ederim ki– kat'î bir mana anlamıyorum. Yani bundan maksat, nahiye meclisleri icabında mukavele aktedecek (sözleşme imzalayacak), istikraz yapacak (borçlanacak), vergi tahsil edecek, iane (yardım) toplayacak gibi şeyler midir?

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Elbette...

HAMDİ NAMIK B. (Devamla) – Eğer bu ise bendeniz bu kadar vasi salâhiyetlerin nahiye meclisine verilmesine taraftar değilim. Bunu lütfen Beyefendi izah ederlerse...

REİS – Efendim, mazbata muharriri söyliyecektir.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim. Burada Zekâi Bey biraderimizin teklifleri vardır ve kabul ediyorlar. Salâhiyet esasen idare heyetine de verilebilirdi, derecatı gösterileceğine nazaran orada tasrih edilebilirdi. Burada da tasrih edilebilir.

REİS – Şûralar heyeti değil mi efendim?

VEHBİ B. (Karesi) – Şûrası ve idare heyetidir. Köylü idare heyeti dediği için biz de idare heyeti diyoruz. Şimdi efendim burada kazai, iktisadi ve malî salâhiyetler.. Kazai malûm, iktisadi ve malî salâhiyetleri soruyor. Beyefendi; bittabi bugün de köylerde bu salâhiyet mevcuttur. Hattâ bunu biz, zatı âliniz de bendeniz de ve bilûmum memuriyette bulunan zevat hepimiz tatbik etmişizdir. Nitekim filân köye deriz ki bize on bin kuruş gönderin ve o on bin kuruşu köylü, köylüye tevzi eder. İşte bugün de köylünün salâhiyeti maliyesi mevcuttur. Yalnız kendi menfaatine bu salâhiyeti, bunlara biz vermiş olacağız.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) – Demek ki beyefendi istikraz yapılacak.

VEHBİ B. (Karesi) – Tabii.

HAMDİ NAMIK B. – İşte ben bunlara taraftar değilim.

VEHBİ B. (Devamla) – Bunların derecatını, tarzını ve salâhiyetini kanun gösterecek. Yani ne suretle yapılabilecek ve hangi makamdan salâhiyet alacak, meselâ mektep yapacaklar. Herkes birer araba taş getirecek diye şûra karar verir. Camiini tamir edecekler. Şu kadar kuruş hane başına alabilir ve çift başına şu kadar alabilir diyecek. (Anlaşıldı sadaları). Beledî vezaif, zaten nahiye denilince onun içerisinde dâhildir. Kazai, iktisadi, malî salâhiyetler gösterildikten sonra da zannediyorum ki bizim payitahtın belediyesinden, Ankara belediyesinden büyük salâhiyeti haiz olacaktır.

REİS – Efendim, müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Kâfi görüldü. Şimdi efendim yirmi birinci madde hakkındaki tadil takrirleri okunuyor:

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Yirmi birinci maddenin de (nahiye meclisi) yerine (nahiye şûrası) ve heyeti idaresi ibaresinin konması suretiyle tadilen kabulünü teklif eyleriz.

10 Kânunusani 1337
Konya Mebusları
Rıfat
Kâzım Hüsnü

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Heyeti idare deyince bir ayrılık, bir başkalık demek olur.

REİS – Efendim bir takrir verirsiniz.

Riyaseti Celileye

Kanunun yirmi birinci maddesindeki (malî) tâbirinin tayyını teklif ederim.

10 Kânunusani 1337
İzmit
Hamdi

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim o vakit nahiye teşkiline lüzum kalmamış olur.

Riyaseti Celileye

(Nahiye idare heyeti) kelimelerinden sonra (Beledi) kelimesinin dahi ilâvesini teklif ederim.

Aydın
Tahsin

REİS – Konya mebuslarından Rıfat ve Kâzım Hüsnü Beylerin takrirlerini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi efendim.

(Maddeyi tekrar reye koyunuz sadaları).

REİS – Evvelâ tadil takrirlerini reye koymak mecburiyetindeyim. Tahsin Beyin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim bu kabul edilmemesi ret demek değildir. Zaten dâhildir. Zaten şahsiyeti mâneviyeyi haiz olan bir idarede belediye dâhildir. Fazla olduğu için bu kayıt konulmadı.

REİS – İzmit Mebusu Hamdi Beyin takririni kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edilmedi.

Riyaseti Celileye
Müzakere kâfidir. Maddenin reye vazını teklif eylerim.
10 Kânunusani 1337
Erzurum
Salih

REİS – Meclis yerine şûra kelimesinin ilâvesiyle.

VEHBİ B. (Karesi) – İdare heyetinin kabulü zaruridir. Çünkü şûranın müçtemi olmadığı sıralarda kazai vezaifi idare heyeti yapacaktır. Müçtemi olduğu zaman zaten idare heyeti mülgadır. Kanunda gösteriliyor, şûra asıldır.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim heyeti idare heyeti vekileye benzer. Bu meseleyi esasça alınız, daha ziyade tavazzuh eder (açıklığa kavuşur).

VEHBİ B. (Karesi) – Müsaade buyurunuz. Heyeti Vekile vaziyetinde değildir. Çünkü bugünkü gün encümeni vilâyetler, meclisi umumî gelir gelmez derhal vazifesinden münselip olur. Çünkü asil gelmiştir, vekile hacet kalmaz. Binaenaleyh idare heyeti kazai ve iktisadi ve malî salâhiyetleri haizdir.

REİS – Şimdi efendim encümenin bir teklifi var. Nahiye şûrası ve Idare heyeti... Encümenin bu teklifini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edildi.

HÜSEYİN HÜSNÜ Ef. (Isparta) – Mecliste ekseriyet kalmadı. (Var sadaları).

REİS – Sayarız efendim. Ekseriyet vardır. Doksan ve küsurdur efendim. Demiden ekseriyet yok diye maddeyi reye koymadım. Rüfekayi çağırdım. Bu işl Riyasete bıraksanız daha iyi olur efendim.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Reis Bey vavı atife (atıf vavı) var mı? Yok mu?

REİS – Var efendim. Nahiye şûrası "ve" idare heyeti suretindedir. Şimdi madde o suretle kabul edilmiştir efendim. Madde o şekli alıyor. Yirmi ikinci maddeye geçiyoruz.

MADDE 22. – Nahiye bir veya birkaç köyden mürekkep olduğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Efendiler, burada nahiye; bir veya birkaç köyden ibarettir diye yazılıyor. Lâkin bu mesele çok yanlıştır. Biz görüyoruz ki, öyle nahiyeler var ki, bizim o havalide (yörede) on beş saat gidersin bir nahiye gelir. O da üç, beş evden ibarettir. Rica ederim, buralarda bir nahiyeyi nihayet on beş köy olarak kabul etmelidir. (Bir köy de olur sadaları). Bir köy de olur, iki köy de olur. Nüfus itibariyledir. Burada ne kadar nüfus olacağını tâyin etmelidir. Her halde bu nüfus beş, altı bin veya on bin olmalı. Her ne ise. Kabul edeceği derecede nüfus tâyin edilmelidir. Beş bin nüfus veyahut şu kadar nüfus bir nahiye denilmelidir. Bu surette lütfederseniz daha güzel olur.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Diğer maddelerin bence hiç ehemmiyeti yoktur. Ger-

çi köy, köy, köy efendim, şimdi o noktaya gelmiş bulunuyoruz. Cenabı Haktan dilerim ki reyimde musip (isabetli) olayım. (Âmin sadaları). Nahiye bir veya birkaç köyden mürekkep olduğu gibi, kasaba da bir nahiyedir. Acaba şehir nedir? Yahut kasaba ne demektir? Bunu bir kere ben kendimce tâyin etmek isterim. Âcizane tesbit etmek istediğim bazı mevat sırasında; kasaba, nahiye merkezidir demiştim ve böyle kabul ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Onu sizin lügat yazıyor, Hilmi Bey lügati.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Pekâlâ şehirler acaba nahiye itibar edilmiyecekler mi? Sonra İstanbul nasıl ki devairi belediyeye (belediye dairelerine) ayrılmış, inşaallah Cenabı Hakkın inayetiyle yakın bir zamanda kavuşacağız. İzmir'imiz, meselâ iki, üç daireye ayrılması için bu belediyeler acaba o vakit nahiye mi addedilecek, yoksa edilmiyecek mi? Bunlar oldukça esasa taallûk eder meselelerdir. Lâkin beyler bir veya birkaç köy nahiyedir. Ruhu mesele buradadır. Bütün tehlike de buradadır. Bir köy alınız, iki, üç köy alınız, zannederim encümen dördüncüye çıkaramaz, bu zavallı fakir Türkiye'de diyebileceğim üç, beş haneli köylerden tutunuz üç, beş bin haneli köylere gidiniz hepsi müstakillen bir köydür. Yarın buraya bir Köy Kanunu gelecek, yakında Hükümet tarafından gönderiliyor. Göreceksiniz ki, bir okka kâğıttan ibarettir. Sırf vazifeleri sayıp döküyor. O vazifelere o kadar fakir olan köylü nasıl tahammül edecek! Bir köy bunu nasıl ifa edecek? Ve onların istilzam ettiği (gerektirdiği) masarife (giderlere) nasıl tahammül edecektir? Bütün ruhu mesele buradadır.

REİS – Efendim, ekseriyet kalmıyor, sonra yoklama yapmak mecburiyetinde kalırım.

TUNALI HİLMİ (Devamla) – Yalnız kaza yok, hakikatta nahiye yok, rica ederim dikkat buyurunuz, mazbata muharriri çocuğun ismini değiştirmekten başka çare görmüyor. Ancak benim bugünkü köyüme, o (Kalûbelâdan beri (dünya kurulduğundan beri) gelen köyüme) bugün nahiye adını takıyor. Hakikati mesele bundan ibarettir. Şimdi Ankara vilâyetini ele alınız, bilemiyorum onun en uzak yeri kaç saattir. Sancak itibariyle Ankara sancağı diyelim (Ankara Mebuslarına hitaben) Efendim lütuf buyurur musunuz Ankara'nın en uzak köyü liva itibariyle kaç saattir?

ÖMER MÜMTAZ B. (Ankara) – Otuz saat.

TUNALI HİLMİ (Devamla) – Pekâlâ otuz saat, ben otuz saatlik köyden kalkacağım, vilâyetin merkezi olan Ankara'ya geleceğim. Rica ederim dikkat buyurunuz. Mesele gayet ehemmiyetlidir. Gayet tehlikelidir. Köylüyü kurtarıyor musunuz? Yoksa boğuyor musunuz? İyi dikkat buyurunuz. Otuz saatlik köyden beyler, resmi bir iş için bu Ankara'ya geleceğim. Hâlbuki o benim resmi işim nahiyeye verilecek olan bir salâhiyetle neticelenecek idi. Halbuki bir nahiye teşkilâtı ile maatte-

essüf bir köy dairesine o salâhiyet çok görülmüş, verilmemiş, vilâyet merkezinde kalmış. İki saatlik nahiye merkezine gideceğim; işi orada nahiye müdürüyle yarım saatte göreceğime ve halledeceğime, otuz saatlik mesafeden kalkacağım, Ankara'ya geleceğim, günlerce sürüneceğim, köyüme döneceğim. Abidin Bey zannederim zatı âlinize büyük bir müjde veriyorum.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) – Ver bakalım.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Beyler Encümenin bu maddesi ademi merkeziyetle dehşetli surette taban tabana zıt olmak üzere bilhassa benim koca köylümü eziyor, bitiriyor. Buna çare? Deminki birinci itirazım ne idi? Bir kere köyde kâfi derecede malî kudret yok. İki üç köyü birleştirmek o da katiyen kifayet etmez. Binaenaleyh bir nahiye dairesi yapalım ki, mümkün olabildiği kadar onun köylerinde nüfusu çok olsun, fakat vüsati arazi az olsun ve o sayede mümkün olduğu kadar kendi yağlariyle kavrularak bir iş görsünler ve köylünün ikinci derecede olan resmi işleri o daire dâhilinde süratle rüyet edilsin.

Şimdi efendim, daha düşüneceğimiz ne gibi mahzurlar var? Konya ovasına çıkınız, saatlerce gidersiniz, bir köy gelir. Bir daha o kadar gidersiniz yine bir köy gelir. Bu köyleri mümkün olabildiği kadar nahiye halinde bulundurmak istersek, bu kadar iptidai bir hayat yaşayan o zavallı köylerimiz nasıl olur da nahiyelere verilen bu mali, iktisadi bir takım vezaif ve masarifi üzerlerine alabilirler? Zengin köye geliniz. O zengin köy müstakilen burada iş görüyor. Fakat bu köye merbut diğer fakir köyler olmadığı için bu köyün varidatı kendinde kalıyor, öteki köy fakirdir, iş göremiyor. Meselâ: iki köy arasında bir köy yolu vardır, üç kilometredir. Onun bir kilometresi fakir köy dâhilindedir. İki kilometresi bizim zengin köy dâhilindedir. Onu fakir köy yapmağa mecburdur. Hâlbuki yapamaz. Çünkü nüfusu da azdır, parası yoktur. Lâkin onları, birleştirsek bu, zengin köy varidatiyle yapılacak bir takım kavanini mahsusa sayesinde fakir köye muavenete mecburdur. Çünkü iştiraki hayat vardır aralarında. Bu sayede işler güzelce neticelenecektir. Yalnız beyler, bana karşı vâki olan itirazların ikisine dokunmak isterim. Ben diyorum ki: Vüsati arazi kaale alınmalıdır. Teşkilâtın kâffesinde esas katiyen nüfus olmamalıdır. Bir kere bu benim için bir düsturdur. Meselâ sonra muhita âzami...

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, bu esasen evvelce, reddedildi.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Hangisi efendim? Ben öyle bir şey söylemedim.

NAFİZ B. (Canik) – Efendim, madde hakkında söyleyiniz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Madde hakkında efendim. Rica ederim. Eğer sıkılıyorsanız teşrif buyurabilirsiniz. Efendim, merkezden muhita iki üç saatlik bir buudda (uzaklıkta) olan bir daire ele alalım. Bu daire dâhilinde eğer nüfus ve iş az ise bir nahiye müdürü bir de kâtip olur diyelim. Yok eğer nüfusu binlere baliğ ise, işler o nispette çok ise, nahiye müdürüne iki kâtip, beş jandarma daha ilâ-

ve ederiz. Binaenaleyh Vehbi Beyin reddedildi dediği teklifi katiyen tekrar etmiyorum. Teklifim büsbütün başka bir şekildedir. Mutlak surette vüsati arazi kaale alınmak şartiyle –ki, o da asgari bir saat, âzami üç saat olmalıdır. Çünkü ben öyle hesap ediyorum– kasaba köylere en uzak yerde bulunuyor. Köylü sabahleyin kalkıyor, üç saatte merkeze varıyor, üç saatte işini bitiriyor ve üç saatte köyüne avdet ediyor. Binaenaleyh nahiyenin hududu üç saatlik bir mesafei merkeziye ve muhitiye kabul edilirse, zannımca memleketin tahammül edebileceği bir teşkilât vücude getirilmiş olur.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) – O kanunu mahsusunda yapılır.

NECİB B. (Ertuğrul) – Bu maddede dahi 21 inci maddede olduğu gibi "Kavanini mahsusa ile tâyin edilecektir" diye bir kayıt olsaydı bu kadar söz söylemeğe lüzum görülmezdi. Vâkıa Nahiye Kanunu varmış veya çıkacakmış. Evvelâ; bu nahiye cüzütammı idari olamıyacağına göre, her cüzütammın mümkün mertebe yekdiğerine müsavi ve aynı kuvvette olması lâzımgelir. Binaenaleyh bir cüzütammın yapacağı vazifeyi diğeri de yapabilmelidir. Bu da nüfus, varidat ve arazi meselesidir. Burada böyle bir kayıt yok. Kaç bin nüfus esastır, ne kadar mesafe esastır? Sonra cüzütam bir kıvam ve nisap meselesidir. Cüzütam, kendisinden beklenilen vazifeleri ifa etmek için arzettiğim gibi, ne kadar nüfusa, ne kadar varidata malik olmalı ki, kıvamını ve nisabını bulsun da vazifesini ifa edebilsin? Nahiye öyle olmalıdır ki, kıvamından fazla bir şey yükletilmemeli. Çünkü o zaman kaldıramaz, işleyemez. Sonra kıvamından noksan olursa, zaten kıvamını bulmamış ve binaenaleyh pişmemiş olur. Bendeniz Encümenin bu hususiaki noktai nazarını anlamak istiyorum.

ZEKÂİ B. (Adana) – Yirmi birinci madde hakkında Necib Bey biraderimiz güzel söylediler. Filhakika nahiye teşkilâtında en mühim madde bu maddedir. Nahiyeyi tarif ediyor. Nahiye bir köyden mi, birkaç köyden mi mürekkep olmalıdır? Sonra kasabalar ayrı birer nahiye mi itibar edilmeli? Yani komün teşkilâtı, cemaat teşkilâtı esasında ruhu mesele şu maddede indimaç etmektedir (kenetlenmektedir). Deniliyor ki, Encümeni Mahsus nahiyeyi teşkil etmeği düşünürken... (Ekseriyet yok sadaları).

REİS – Nafiz Bey ekseriyete halel gelecek rica ederim, Meclisi terketmeyiniz.

ZEKÂİ B. (Devamla) – Düşünürken, bir veya birkaç köyü nahiye olarak kabul etmişken, her kasaba ve şehiri de alelıtlak birer nahiye telâkki etmiştir. Filhakika bu bir nazariyedir.

TUNALI HILMİ B. (Bolu) – Fransız nazariyesi.

ZEKÂİ B. (Devamla) – Fransa'da teşkilât böyledir. Fakat bir cihetten de değildir. Çünkü orada birkaç köy bir nahiye itibar edilmemiştir. Nahiye teşkil ederken, bendenizin noktai nazarınca, evvelâ düşünülmesi lâzımgelen en mühim ci-

het; nahiyeyi, yani komünü mümkün olduğu kadar küçük bir daire dâhilinde yapmak, yani Hükümeti, Hükümet teşkilâtını mümkün olduğu kadar tevsi etmek, köylünün ve ahalimizin evi yanında, yanı başında, mümkün ise köyünün içerisinde bir Hükümet teşkil edip ona merci olacak, istinatgâh (dayanak) olacak, himayekâr (korunak) olacak Hükümeti kendi başında bulundurmaktır. Tabii bu, köylüyü de umuru Hükümete teşrik etmek (ortak etmek), mahallî kuvvei intihabiyesinden istifade etmek, mümkün olduğu kadar bu intihabatı tevsi etmek, müntehap memurları çoğaltmak, merkez memurlarını azaltmak, ahaliyi kendi kendisini idare etmek gayesine isal etmek, Devletin teşkilâtını bu yola getirmek bu şekilde takibi umur etmekle, mümkündür. Bu gayeye vasıl olmak için nahiye teşkilâtı yaparken mümkünse her köyde bir nahiye yapabilmek lâzımgelir ki ahaliyi kendi kendine idare gayesine daha kolaylıkla isal edelim. Filhakika bu böyledir. Ancak bu bir nazariyedir. Ve bu nazariyeye göre her köyün bir nahiye olması lâzım gelir.

Bir ikinci nazariye –ki bu nazariye kadar haizi ehemmiyettir– O da, nahiye olacak muhitin nahiye olmağa müsteit ve kabiliyetli ve hakikaten Hükümet teşkilâtını beslemeğe muktedir bir muhit olabilmesi nazariyesidir. Hiç olmazsa nahiye denince cami olacak, hükümeti olacak, mektebi olacak, nahiye müdürü olacak, orman korucusu olacak, zabıtası olacak, filânı olacak vesaire vesaire... Tekmil teferruatiyle kabiliyeti hayatiye ve inkişafiyesi (yaşama ve gelişme yeteneği) olacak bir muhit ihdas edebilmeli ki akalli bu muhit neden ibaret olabilir? Acaba 25 haneli bir köyde bu şekilde kabiliyeti hayatiyeyi haiz olabilir mi, kendisini idare edebilir mi? Bunu da nazarı itibare almak lâzımgelir. Bu ikinci kaideyi nazarı itibare alırken, yani köylerde şarait ve kabiliyeti inkişafiyeyi haiz nahiyeler teşkil etmek zaruretini düşündüğümüz zaman hatırımıza ilk gelecek şey, bizim memleketimizde; 20, 25, 35 haneli köylerin kendi başına birer nahiye teşkil edemiyeceğidir. Binaenaleyh bu kaideye ittibaen (uyarak) o gibi köyleri birleştirmek, meselâ Bulgaristan'da olduğu gibi, mürekkep cemaatlar teşkil etmek lâzımgelir. Bunu encümeni mahsusumuz nazarı itibare aldığı için olacak ki "Bir veya bir kaç köyden mürekkep olabilir" demiş. Fakat kaç köyden mürekkep olacağını mahallerine terketmiş veyahut nahiyeler kanununa terketmiş.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Evet nahiyeler kanununa terkettik.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Terkedilemez, üssülesastır.

REİS – Muhavere olmasın rica ederim.

ZEKÂİ B. (Devamla) – Bendenize kalırsa Teşkilâtı Esasiye Kanununda küçük bir kayıt olmalı. Bendenizce şimdi düşünerek yahut tatbikat sahasında imali fikir ederek edindiğim fikre göre hiç olmazsa bizim memleketimizde, bizim Anadolu'muzda nahiye teşkili için lâakal 300 haneyi esas tutmak lâzım olacağına göre, bu 300 hane, üç köyden mi, sekiz köyden mi ibaret olacaktır? Her halde 300 ha-

neyi yahut 1.500 nüfusu esas tutmak ve bu esas dairesinde hareket etmek icap eder. Bunu Heyeti Umumiye kabul ederse o şekilde bir kayıt ilâve etmek lâzım gelir. (Muvafık sadaları).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bu 300 haneyi eğer 30 saatlik bir saha dâhilinde bulursak tabii bunun neticesi gözönüne gelir zannederim.

ZEKÂİ B. (Devamla) – Hayale gitmiyelim Beyefendi. Bendeniz bu hususta tetkikat icra ettim. 500 hanelik nahiyeler teşkil etmek için Memaliki Osmaniyede –Bendenizin gezdiğim– hiç bir yer yoktur ki, nahiye merkezinin muhite olan mesafesi 2,5 saat mesafeyi tecavüz etsin. Eğer merkezi iyi tertip olunursa, dairenin nısıf kutru (yarıçapı) hiç bir vakit 2,5 saati tecavüz etmez.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Konya ovasını, Diyarbekir, Siverek cihetini teşrif buyurunuz.

ZEKÂİ B. (Devamla) – Mamafih bu cihet her teşkilâtta malûmu âliniz nazarı itibare alınır efendim. Meselâ Bulgaristan'da mürekkep (birleşik) ve basit cemaatlar olduğu gibi bir de mürettep (dizili) cemaatlar, köyler vardır. Orada nahiye için 100 hane esas itibar edilmiştir. 100 hane olursa bir cemaat teşkil eder, bu yüz haneyi ya iki köy veyahut üç, beş köy bir arada içtima ederek teşkil eder. Ona mürekkep cemaat derler. Yahut bir köy kendi başına 100 hanelidir, yahut 120 hanedir, o bir nahiyedir. Ona basit cemaat derler veyahut 70 haneli bir köy olur da ayrı aykırı bir yerde olur, ona ilhak edilecek bir köy bulunmaz. Kendi başına da müstakil bir komün olarak kalmak mecburiyetindedir. Hâlbuki kanunun kabul ettiği 100 haneden aşağıdır. Onlara da mürettep cemaatlar demişlerdir. Bu şekilde tertip etmişlerdir. Tabii biz de ihtimal ki nahiyeler kanununda böyle mürettep cemaatlar teşkilini kabul etmek mecburiyetinde kalacağız. Beyefendinin dediği gibi, meselâ Konya ovasında bazı köyler kenarda kalmış ve kabul edeceğimiz asgari mizana (ölçüye) dâhil olamıyacak kadar nüfusları da noksan köyler bulunur ki, onları da bu noksanlariyle, bunu yine bir nahiye halinde, bir cemaat halinde kabul etmek ve eğer bütçelerini kendileri temin edemiyorlarsa Hükümeti merkeziye bütçesinden muavenet faslından onların bütçelerini temin etmek lâzım gelecektir şüphesiz. Ancak hüküm, kül içindir. Bazı böyle istisnalar için esas kaideyi bozmak doğru değildir. Şurada burada bazı dağınık köyler bulunabilir, fakat ekseriyeti azime böyledir. Kasabalarla köyleri aynı teşkilâta tâbi tutmak meselesine gelince, bu ayrıca şayanı nazardır. Burada kasaba dahi bir nahiye itibar edilmiş olduğuna göre her ikisi de aynı kanuna tâbi tutuluyor demektir. Bendenize kalırsa nevahii emsar (şehir nahiyeleri) ile nevahii kurayi (köy nahiyelerini) tefrik etmek lâzım. Birçok memleketlerde de bu şekil tatbik edilmiştir. Yalnız Fransa bundan hariçtir. Fakat biz neden Fransa'yı taklide mecbur olalım? Her halde şehir idaresiyle, şehir belediyesiyle köy nahiyesi arasında çok fark vardır. Onların görecekle-

ri vazife ile berikilerin görmesi lâzımgelen vazifeler arasında gayet mühim farklar vardır. Mutlaka ikisini aynı kanuna tâbi tutmak, zayıf ile kaviyi beraber yürütmek demektir ki kanun zayıfı nazarı itibare alırsa, yani küçük köyleri nazarı itibare alırsak, büyük köylerimizi yahut şehirlerimizi ihmal etmiş olacağız, onların kuvvetinden istifade etmemiş olacağız. Eğer şehirlerimizi nazarı itibare alıp, onların kabiliyetlerine göre kanun yaparsak, bu sefer de onları nazarı itibare aldığımız için zayıf olan köyler onlara ayak uyduramıyacak, binaenaleyh kanun onlar hakkında pek şiddetli ve binaenaleyh muzir olacaktır. Hâsılı kabiliyeti hayatiyesi ve şekli içtimaisi itibariyle yekdiğerine benzemiyen köy ve kasaba muhitlerini bir kanun altında, bir kaide altında bulundurmak doğru değil, köylerle şehirleri ayrı ayrı kanunlara, ayrı ayrı teşkilâta tâbi tutmak lâzımdır. Hususiyle bizim memleketimizde böylesi çok nâfidir. Almanya'da, Amerika'da, Avusturya'da böyledir. Velhasıl Fransa'dan maada bütün mahallerde böyledir. Binaenaleyh mâruzâtım bundan ibarettir.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Müzakere kâfidir, vakit geçmiştir.

RÛSTEM B. (Oltu) – Reis Beyefendi madde mühimdir. Binaenaleyh vakit geçmiştir. Onun için müzakereyi yarına talik buyurunuz.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, bütün arkadaşlarımızın söyledikleri itirazata zannederim mahal ve imkân yoktur. Bir kere Necip Beyin buyurdukları gibi Hilmi Bey de vüsati arazi hakkında diyorlar. Bunu geçende teklif ettiler ki bu, kabiliyeti tatbikiyeden kâmilen mahrum (uygulanabilirlikten tamamen yoksun) bir tekliftir. (Acaba sadaları). Evet o vakitte arzetmiştim ki, baklava tepsisi değil ki, keselim. Onu tekrar etmiş oldular.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bendeniz baklava tepsisini size vermedim zaten...

VEHBİ B. (Devamla) – Şehir ve kasabalar meselesinde de zannederim ki, kendileri tecahül buyurdular (bilmezlikten geldiler). Bittabi kendileri lisan mütehassısıdırlar. Bittabi kasabanın içinde her şehir, kasabadır. Necip Bey nüfus, varidat ve arazinin mikyas (ölçek) tutulmasını söylediler. Nüfus, varidat, arazi bunların hepsi memleketimizde fazla miktarda olsa idi derhal o esası koyardık. Bunun için İstanbul Meclisinde de senelerce uğraşıldı ve Hükümet de uğraştı, mütehassısları da uğraştı. Zekâi Bey biraderimizin söyledikleri gibi, gittiler, Macaristan'da, Bulgaristan'da, Romanya'da tetkikatta bulundular. Binaenaleyh Memaliki Osmaniyeyi de dolaştılar. Maalesef mikyas olarak bunları koymanın imkânını göremediler ve orada da konulan, tafsil buyurdukları veçhile, bir veya birkaç köyden ibarettir. Bir veya birkaç köy konmuştur. Yalnız basit ve mürekkep unvanları da ilâve edilmiştir. O da tabii kanunda gösterilecektir. Bu, esastır. Binaenaleyh buyurdukları mütalâatın hepsi burada, maddede dâhildir. Üç yüz hane olarak koymuş olsak sahilde öyle köyler vardır ki, yalnız bir köyün varidatı sene-

viyei öşriyesi (yıllık ondalık vergisi) 30-40 bin lira tutar, öyle yerlere yani varidatı öşriyesi (ondalık geliri) 30-40 bin lira olan yerlerde zeytinlikleri, kendi varidatları vardır, avarız akçaları vardır ve saire vardır. O üç yüz hane kaydı için o nahiye teşekkül edemiyecektir. Hâlbuki oralarda her gün kendi masrafını kendisi verip deruhde edebilecektir.

Senin bulunmadığın yerlerde ben bulundum. Anadolu'nun her tarafını senelerce dolaştım ve buralarda vakit geçirdim, kafa gezdirmedim. Binaenaleyh Anadolu'nun içinde icap eden yerlerde bulundum. Maddede bu elastikiyeti muhafaza edersek, kanunda istediğiniz kadar oynarsınız ve ol vakit tetkikatınızı yapabilirsiniz... Madde fevkalâde muvafıktır. Aynen kabulünü rica ederim.

REİS – Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Kâfi sadaları). Pek âlâ müzakere kâfi görülmüştür (Ekseriyet yok sadaları). Seksen sekizdir, isterseniz sayabilirsiniz.

VEHBİ B. (Karesi) – Zekâi Bey biraderimizin köy ve kasabalar hakkında, uzun uzadıya mütalâalarından istifade ettik. Pek tabiidir ki, Köy kanuniyle Kasaba kanunu bir olmaz. Teşekkür ediyorum, bizi tenvir buyurmuş oldular.

REİS – Efendim dinliyelim, takrirler okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Yirmi ikinci maddeye (Ekalli (en az) üç yüz haneyi muhtevi olacak surette) kaydının ilâvesini teklif ederim.

Adana
Zekâi

Riyaseti Celileye

Yirmi ikinci maddenin şu suretle tadilini temenni ederim.

Nahiye, nihayet on beş köyden mürekkep olduğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir.

Malatya Mebusu
Filosof
Feyzi

Riyaseti Celileye

Yirmi ikinci maddenin şu veçhile tadilini teklif ederim. "Beş bin nüfusu tecavüz etmemek üzere ilâh..."

Konya Mebusu
Hacı Bekir

REİS – Efendim şimdi takrirler tekrar okunacak ve birer birer reyinize arzedeceğim. Adana Mebusu Zekâi Beyin takririni kabul edenler el kaldırsın. Kabul edilmedi. Konya Mebusu Hacı Bekir Efendinin takririni kabul edenler el kaldırsın. Kabul edilmedi, reddolundu.

FEYZİ Ef. (Malatya) – On beş köy değil efendim, beş köy, nihayet beş köy.

REİS – Feyzi Efendinin takririni kabul edenler el kaldırsın. Reddedildi. Efendim maddenin aslını aynen reyinize arzediyorum.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim takririm var, okunmadı.

REİS – Müsaade buyurun. Hilmi Beyin takriri var:

Riyaseti Celileye

Nahiye merkezi, muhitine asgari bir, âzami üç saat mesafede bulunan bir dairedir.

Bolu Mebusu
Tunalı Hilmi

REİS – Bu takriri kabul edenler el kaldırsın, reddedildi. O halde maddenin aslını aynen reye koyuyorum.

MADDE 22. – Nahiye bir veya bir kaç köyden mürekkep olduğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir.

REİS – Efendim maddenin aslını reye koyuyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Madde aynen kabul edilmiştir. Efendim Perşembe günü bermûtat içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Kapanma saati: 5 zevalden sonra.

BİRİNCİ CELSE
Açılma saati: 1. 25 sonra
REİS – Reisi sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi
KÂTİP: Ata B. (Niğde)

1. – Teşkilâtı Esasiye Kanunu lâyihası ve Encümeni Mahsus Mazbatası

REİS – Ruznamei müzakerata geçiyoruz. Malumu âliniz müzakeremiz Teşkilâtı Esasiye Kanununun yirmi üçüncü maddesine geldi.

Umumî müfettişlik

MADDE 23. – Vilâyetler iktisadi ve içtimai münasebetleri itibariyle birleşerek, umumi müfettişlik kıtalarını vücude getirirler.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, benim bir takririm var.

REİS – Efendim; madde hakkında söz isteyen var mı?

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bendeniz idare kısmına ilâve edilecek iki maddei kanuniye teklif ediyorum. Efendim; intihabata ait esaslar vardır, bunlardan bu kanunda katiyen bahsedilmemiştir. Nitekim dördüncü ve sair maddeler vesilesiyle bu cihetten bahsile arzetmiştim ki: Yirmi üçüncü olarak böyle bir maddenin ilâvesi lâzımdır. O da, bizde intihabat nisbi mi olmalıdır? Gayri nisbi mi olmalıdır? Bu bizde gayet mühim bir meseledir. Binaenaleyh bendeniz şimdiye kadar vâki iştigalâtıma binaen edindiğim kanaatime göre, bizde değil, bütün dünyada intihap

nisbi olmalıdır. Bunun ilâvesini teklif ediyorum. İntihabı nisbi intihabı gayri nisbi nedir? İntihabı gayri nisbi; ekseriyet hangi tarafta ise belki umumiyetle olan intihapları o kazanır. Farzedelim ki; beş cemaat, beş fırka veya beş sınıf ve beş meslek bulunuyor. Benim tarafım verilen bütün reyleri kazanır da diğer taraf bu reylerin bir kısmını kazanacak olursa...

VEHBİ B. (Karesi) – Bu mesele ile alâkadar değil.

REİS – Hilmi Bey 23 üncü maddeyi müzakere ediyoruz. Maddeye dair söz söyleyiniz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) (Devamla) – Hayır efendim; bendeniz teklif ettim, dedim ki: 23 üncü madde olarak bir madde teklif ediyorum.

REİS – Tadilname verirsiniz ondan sonra...

TUNALI HİLMİ B. – Tadil değil efendim, ilâve ediyorum.

REİS – Efendim; takrir verirsiniz.

TUNALI HİLMİ B. – Müsaade buyurunuz sözümü zaten bitirdim. Nisbi kısmına gelince: Bir had tâyin edilir veyahut beş fırka bulunduğumuza göre bütün âra (oylar) mecmuu (toplam) beşe taksim olunur. Buna harici kısmeti nisbi (nisbi bölme) deniliyor. Bu, ekalliyetlerin hukukunu temin etmek demektir. Binaenaleyh hariç kısmet elde farzedelim ki on bin rey ise, on binden aşağı rey almış olan kısım katiyen âza çıkaramaz. On binden yukarı rey kazanmış olan kısım, kaç defa on bin kazanmış ise o derecede âza çıkarır. Şimdi benim tarafım 300 rey almış, 3 âza çıkarır. Ali'nin tarafı iki bin rey almış, 2 âza çıkarır. Diğer yekûnlara bakıyoruz. Hepsi on binden aşağı bulunduğu için, hâlbuki münhal (açıkta bulunan) âza beştir. Binaenaleyh diğer üç fırka kazanamaz. Fakat ekserisi olmazsa ben üç bin diğeri iki bin aldığı için ben yalnız beşi birden kazanırım, diğer iki bin rey almış olan katiyen bir şey kazanamaz. Şu halde netice ne olur? Netice yine kavgaya varır. Ekalliyetlerin hukuku temin edilmemiş, düşünülmemiş ve kendileri temsil edilmemiş olur ve memleket de hercümerç içinde kalır. Bu hercümerçten memleketi kurtarmak lâzımgeliyorsa, katiyen her mesleğin veyahut her fırkanın veya her cemiyetin bir nispet dairesinde intihap neticesi olarak bir mümessili bulunmalıdır. Teklifim bundan ibarettir.

REİS – 23 üncü madde hakkında mütalâa var mı efendim?

TAHSİN B. (Aydın) – Efendim; vilâyetlerde müfettişliklere tabii ihtiyaç vardır. Fakat vilâyetler iktisadi ve içtimai münasebetleri itibariyle birleşik umumî umdelerini vücude getirmek, zannederim, kâfi ve doğru bir şey değildir. Malûmu âliniz idare memurları, bir vilâyetin idaresine memur olan bir vali veya bir mutasarrıf, bazan bir memurun kusurlarını ve yine o memurun diğer bir takım meziyetlerini nazarı dikkate alarak maslahat namına iğmazı ayn etmek (göz yummak) mecburiyetinde bulunuyor. Çünkü o vali o memleketin idaresiyle mükelleftir. Fa-

kat bir müfettişin vazifesi yalnız kusurları bulup meydana çıkarmak, o memleketi, o vilâyeti idare etmek değil, kusurlu memurların kusurunu bulup meydana çıkarmakla mükelleftir. Ancak bu suretle vazifesini ikmal etmiş bulunacağı için daima o ciheti tetkik eder.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Reis Bey müsaade buyurur musunuz? Bendeniz idare kısmına ait bir ilâve yaptım.

REİS – Hatibin sözünü kesmeyiniz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Usulü müzakereye dair söyleyeceğim. Beyin bahsettiği madde benim maddem değil...

REİS – Hatip sözünü bitirsin, ondan sonra söylersiniz.

TAHSİN B. (Devamla) – Evet müfettişliklere ihtiyaç pek tabiidir ve bunsuz iş görülemez. Fakat efendim birkaç vilâyetin birleştirilmesi suretiyle meydana getirilecek müfettişi umumiler kabil değil birkaç vilâyeti teftiş edemez. O; pek büyük bir şey olur ve müfredatı umura kadar nüfuz edemezler. Bendenize kalırsa; her vilâyet için bir müfettişlik bulunmalı ve bunların riyasetinde umuru dâhiliyede mütehassıs bir zat ve onun refakatinde bir de maliye ve adliye müfettişleri bulunmalıdır. Bunlardan birisi hususatı Adliye ve Maliyede bir noksan görürse dairei teftişiyeye ihbar eder ve onlarla giderler, teftiş ederler ve o suretle mülhakatta (merkeze bağlı bulunan yerlerde) vukubulan gayri kanuni muameleler ve memurlarda görülecek olan noksanlar derhal tetkika mazhar olur. Eğer umumî müfettişlikler ihdas edilirse, bu, Rumeli'de vaktiyle Hilmi Paşa'nın yaptığı müfettişlik gibi olur. Bu zat, malûmu âliniz; o zamanki siyaset icabınca Avrupalıların kendisine vermiş oldukları o vasi, o fevkalâde nüfuz sayesinde bazan bir memuru bir adamın ihbarı üzerine bilâ tereddüt azil eder ve sonra kendisinin fahiş bir hata irtikâp ettiğini anlayınca o memuru tatyip etmeğe (o memurun gönlünü almaya) çalışırdı. Umumî müfettişlikler de böyle olur. Dairesi vâsi olan bir heyeti teftişiyenin bütün muamelâta vakıf olması ve onları tetkik etmesi imkân haricindedir. Binaenaleyh bundan sarfı nazar edilerek her vilayet dairesinde bir müfettişlik teşkiliyle onun üç zattan mürekkep olması lâzımdır, birisi Dâhiliye, birisi Maliye ve birisi Adliyeden olmak üzere üç mütehassıs marifetiyle bu hususatı teftişiye ikmal edilmelidir. Bendeniz kanunun bu suretle tadilini teklif ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Nereden tâyin olunacaktır?

REİS – Encümen namına izahat verilecek mi? Hilmi Beyin teklifi dördüncü maddeye aittir. Malûmu âliniz dördüncü madde Meclisi Âliniz tarafından encümene iade edilmiştir. Hilmi Beyin teklifini okuyorum. "Bütün intihaplara şâmil olmak üzere Türkiye'de bütün intihabat üssü nisbidir." Teklif budur. Dördüncü maddeye taallûk eder. Dördüncü maddeyi müzakere ettiğimizde o vakit mevzuu müzakere ederiz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bir kere Makamı Riyasetten rey ihsas edilemez. Katiyen efendim. Salâhiyeti devletiniz dâhilinde değildir. Saniyen bendeniz onu 23 üncü madde olmak üzere teklif ediyorum. Benim 24 üncü ve 25 inci maddelerim var.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Tadil değil, müstakil tekliftir.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim Hilmi Beyin teklifleri dördüncü maddeye aittir. Dördüncü madde de bu maddeler bittikten sonra mevzuubahis olacaktır. O vakit müzakere edilir. Esasen Hilmi Beyde madde çoktur, daima teklif ederler. Umumî müfettişlikler bahsinde Tahsin Bey biraderimizle Avni Bey biraderimizden başka söz söyliyen ve sual soran olmadı. Tahsin Bey, müfettişliklerin lüzumuna kail (inanmış), fakat her vilâyette bir tane olmasını talep ediyor ve maiyetinde de adliye ve maliye müfettişlerinin bulunmasını istiyorlar. Avni Bey de, nereden tâyin edileceklerini soruyorlar. Bir kere vilâyetler Hüseyin Hilmi Paşa'nın zamanındaki vilâyetler değildir. Tabii bunu derhatır buyurursunuz. Şimdiki vilâyetlerimizin birkaçı bir yere getirilirse o zamanki vilâyetlerin ancak bir tanesini teşkil eder. Binaenaleyh üç, dört vilâyeti bir yere getirmek hiç mahzuru dai değildir. Bir vilâyet nihayet 25, 30 kaza olacaktır. Zaten kazaları da küçülttük. Bir sene zarfında ufak bir daireyi 25, 30 kazayı dolaşamıyacak bir zata müfettiş demeyiniz ve müfettiş demekten maksat, hemen behemehâl oraya gidip uzun uzadıya teftişat yapacak değil, onu vesait ile teftiş ettirecektir. Müfettişi umuminin maiyetinde yalnız adliye, maliye müfettişleri bulunacak değil, maarif ve nafıa ve saire müfettişleri de bulunacaktır. Biliyorsunuz ki, idarei hususiye; vilâyat bahsinde vilâyetlere geniş salâhiyetler verdik ve şimdiye kadar olduğu gibi, rüesayi memurini mülkiye eğer idarei hususiyeyi kemafissabık (önceden olduğu gibi) idare edecek olursa, bittabi memleket istifade edemez. Binaenaleyh şûralar kendi vaziyetlerinde müstakil kalsınlar dedik ve o esası kabul ettik. O esasatı, o salâhiyeti tevsi etmek ve fakat icraatta teftişi teşdit etmek (güçlendirmek) usulünü kabul ettiğimiz içindir ki müfettişi umumilikleri kabul ettik. Yani vâsi bir salâhiyet, sıkı bir teftiş. İşte bu esas dâhilinde; müfettişi umumilikler ihdas edilmiştir. Müfettişi umumilerin vezaifini yirmi dördüncü madde gösteriyor. Ondan anlaşılıyor ki; müfettişi umumiler yalnız teftişle değil, belki memleketin heyeti umumiyesinde vahdeti muhafaza ile de mükelleftir ve asıl gaye de budur. Mahallerinin bu idareyi tatbikte suiistimal etmemelerini temindir.

Bunların ne taraftan tâyin edilecekleri meselesine gelince: Bittabi Heyeti Vekile tarafından intihap ve tâyin edilmek iktiza eder. Bu; bir zarureti mantıkiyedir. İcra memurlarıdır. İcraya ait heyet tarafından intihap edilmeleri zaruridir. Düşünelim ki, Meclisten intihap edilecektir. Meclisten intihap ettiğimiz zat hiçbir vakit Dâhiliye Vekilinin veyahut Adliye Vekilinin verdiği emirleri hakkiyle tatbik ve ısga etmiye-

cektir (kabul edip gereğini yerine getirmeyecektir). Bu; vaktiyle, mebuslardan memur olmağa benzer. Onda ne mahzur var ise ve ne mahzur görülmüşse bunda da aynı mahzur vardır. Binaenaleyh müfettişi umumilerin doğrudan doğruya Heyeti Vekile tarafından intihap edilmesi pek zaruridir ve memurdurlar; tabii.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) –Efendim sualime zannederim cevap veremediler. Tarzı tahrir (yazılış biçimi) böyle göstermemiştir. 23 üncü madde diyor ki (Vilâyetler iktisadi ve içtimai münasebetler itibariyle birleşerek...) Bu birleşmek ihtiyarî vilâyetlere mevdudur. Şimdi kendileri birleştikten sonra müfettişlerini tâyin etmeleri de kendi salâhiyeti dâhilindeki vezaif cümlesindendir. Bu; vilâyetin bahşedilmiş bir hakkıdır. Şimdi bunları kim teftiş eder? Tabiidir ki yine umumî müfettişlikler vücude getirirler. Vücude getiren kimdir? Vilâyetlerdir. Vilâyetler getirdikten sonra kendi mıntakalarını teftiş için yine kendileri bu teftişi yapmaları lâzımgelir. Eğer Vehbi Beyefendinin buyurdukları gibi olsaydı derlerdi ki; Hükümet bu vilâyetleri teftiş etmek üzere kasabalara tefrik eder ve müfettiş gönderir. Zannediyorum ki bunda müteredditcevap verdiler. Tarzı tahrir bunun bütün bütün aksinedir. Vilâyetler bu işi yapmakta muhtardır. Kendi müfettişlerini kendileri intihap ve tâyin etmesi, bunun için ne lâzımdır? Demek ki, birkaç vilâyet birleşecek ve bir müfettişlik tesis edecekler. O vakit mesele başkalaşacak. Tarzı tahrir bütün yanlıştır. İddia ettikleri gibi değildir efendiler.

Dr. SUAT B. (Kastamonu) – Efendım bu maddede deniliyor ki, "Vilâyetler iktisadi ve içtimai münasebetleri itibariyle birleşerek müfettişi umumilik kıtaları vücude getirirler." Bu, zannederim, vilâyetler kendi ihtiyariyle birleşerek bunu yapacaklar demek değildir. Dâhiliye Vekâleti bazı münasip vilâyetleri bir araya getirip bazı umumî müfettişlik mıntakaları meydana getirecektir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – İktisadi, içtimai münasebetler vilâyetlerin kendi hakkı tabiileridir.

Dr. SUAT B. (Devamla) – Yani vilâyetler filânla birleşeceğiz diyecek değildirler. Buradaki maddenin metni, ruhu itibariyle bazı vilâyetler birleştirilerek müfettişi umumilikler yapılacak demektir zannederim. Fakat bunu yaptığımız takdirde bu Encümeni Mahsus mazbatasının ruhu, tazammun ettiği mâna acaba rencide olacak mı? Olmıyacak mı? Mesele buradadır zannederim. Bu müfettişlikler esas itibariyle ne olacak efendiler? Yozgad'da, Çorum'da, Kayseri'de, Sivas'ta vilâyetler teşkil ettik, bu vilâyetlere salâhiyeti vâsia (geniş yetki) verdik. Umuru maliyesi itibariyle onların fevkinde birtakım vezaifi umumiyeyi de merkezi Hükümet kendisine alıkoydu. Bu iki salâhiyet muntazam işleyip dururken müfettişi umumilere ne gibi bir vazife vereceğiz? Ve bu verdiğimiz vezaif acaba bunun ruhunu rencide eder mi, etmez mi? Bendeniz zannediyorum ki gerek 22 ve gerek 23 üncü maddeler lâğvedilmiş olursa maksat daha güzel temin edilmiş olacaktır. Çünkü bu vilâ-

yetlerin aralarındaki ahengi muhafaza etmek için birtakım kanunlar tedvin edeceğiz. Bunların aralarındaki münasebatı o kanunlar tesbit edecektir. Eğer burada bu maddelerden maksat merkezle muhit arasındaki münasebatı, idarei merkeziye kuvvetini zaafa uğratmamak suretiyle temin etmek ise, bu maddelerin yerine, idarei merkeziye tarafından İstanbul'da evvelce yapılmış olduğu gibi, meselâ jandarma Müfettişi Umumiliği ve saire gibi müfettişi umumilikler ihdas edilerek, doğrudan doğruya merkeze merbut olmak üzere, hidematı umumiye olarak, merkeze bırakılmış olan vezaifi bunlar daha ziyade tarassut ve teftiş altında bulundurabilirler ve aynı zamanda idarei mahalliye ile idarei merkeziye arasında bir kademe teşkil etmeyiz. Biz kademeleri kaldırdık. Meselâ nahiye, kaza, vilâyet iken vilâyeti aradan çıkardık, o vilâyete liva dedik. Kazaya da bir şahsiyeti mâneviye vermedik. Liva ve kaza olmak üzere yalnız iki kademe kabul ettik. Binaenaleyh bu suretle kademeleri kaldırmakla takip ettiğimiz hedef, mesalihi âmmeyi (kamu yararını) sürüncemeden ve birtakım işar ve istişardan (bilgi isteme ve bildirim işlerinden) kurtarmaktır. Şimdi biz yeniden bir müfettişi umumilik kabul edecek olursak bu müfettişi umumilik bir kademe teşkil edecektir. Tabii idarei mahalliye vilâyetler doğrudan doğruya Dahiliye Vekâletiyle münasebettar olup dururken araya bir de müfettişi umumilik girecek. Buna vermiş olduğumuz vazife gayri muayyen (belirsiz) bir surette tesbit edilmiştir. Yakında bunlar taazzuv ettikten sonra bir kademe teşkil edeceğine hiç şüpheniz olmasın. Eğer memleketteki idareyi sadeleştirmek, idarei mahalliyenin salâhiyetini tevsi etmek istiyorsak, halkı bu gibi kuyuttan azade bulundurmak mecburiyetindeyiz zannediyorum. Onun için bu iki maddenin lâğvını bendeniz teklif ederim. İdarei merkeziye; muhitle merkez arasındaki münasebatı teyit edecek surette ayrıca ve doğrudan doğruya merkezin tahtı emrinde teşkilât yapsın. Yoksa bunların mevcudiyeti; idarei mahalliyelere vermek istediğimiz salâhiyeti tahdit edici mahiyettedir. Bir kademe de teşkil edecektir ve maksadımız kaybolacaktır.

REİS – Basri Bey!

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Efendim, bendeniz söz istemedim. Yalnız müzakerenin kifayetine dair bir takrir verdim. O takrir okunsun. Zannederim mucibi münakaşa olan yalnız bir kelimeden ibarettir. Onun hakkında takririmde bir şey vardır.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Bunun mânasını anlayamadık.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Güya müzakerenin kifayetine dair takrir verilmiyecekti.

VEHBİ B. (Karesi) – Maddeden Hüseyin Avni Beyin çıkardığı mânayı çıkarmak için epey müşkülât çekilmek ister ve şiddeti zekâya malik almak lâzım. Yukarıdan beri şevki kelâm meseleyi buraya getirmez. Yani vilâyetler kendi kendilerine birle-

şecek değildir. Bunu yazan arkadaşımız biliyorsunuz ki, Soysallızâde Suphi Beydir. Bunda biraz gazeteci lisanı kullanmışlar. Adetâ maddeyi hikâye eder tarzda yazmışlar. Bunu tashih edebilirsiniz. (Vilâyetler iktisadi ve içtimai münasebat itibariyle birleştirilerek umumî müfettişlik kıtaları meydana getirilir. (Pekâlâ sadaları).

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Vilâyetlerin muhtariyeti kaybolur. (Bir şey olmaz sadaları).

VEHBİ B. (Devamla) – Şimdi bu meselede Suat Bey biraderimiz kademe teşkil edeceğinden bahsettiler. Bu, kademe değildir ve katiyen böyle bir salâhiyetleri de yoktur. Yalnız memlekette yeni tatbik olunan bu usulle mahalli idare ile umumî idarenin birbirine temas etmemesi ve umumî idare memurlarının şimdiye kadar iş başında iken onları çekmek dolayısiyle hâsıl olacak boşluğu doldurmak içindir. Çünkü bugüne kadar, biliyorsunuz, idarei mahalliyelerde yegâne âmil ve mümessil olmak üzere valiler bulunuyordu. Vilâyet meclisi umumileri adetâ bir şekilden ibaret bir hale gelmişti. Dâhiliye tasdik etmedikçe, vali taraftar olmadıkça onların bütçeleri kesbi katiyet edemezdi (kesinlik kazanamazdı). Valinin ufak bir itiraziyle reddedilir ve değiştirilirdi. Encümeni Maarif, Dâhiliye Vekâletinin noktai nazarını kabulde muztar kalırdı (kabul etmek zorunda kalırdı). Biz şimdi mahallî şûralarına, bütçelerinde kemali istiklâl ile tesahüb ve tasarruf (tam bir bağımsızlıkla sahip olma ve kullanma) hakkını veriyoruz. Bu hakkı istimal ettikleri zaman, hüsnü istimal (iyi kullanım) noktai nazarından, şiddetli bir teftişe tâbi tutulmaları pek zaruridir ve pek tabiidir. Yoksa bu, kademe değildir ve hiçbir mesele istizan edilecek (yetki istenecek) değildir. Onun için bunun ipkası zaruridir.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Mesele bu suretle tashih edilirse taayyün ediyor.

VEHBİ B. (Devamla) – Tashih edilmiştir efendim. "Vilâyetler; iktisadi ve Içtlmai münasebetleri itibariyle birleştirilerek umumî müfettişlik kıtaları vücuda getirilir."

REİS – Beş tadilname vardır. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Yirmi üçüncü madde hakkında müzakere kâfi görüldü. Tadilnameleri okuyacağız. (Ekseriyet yok sesleri). Efendim, müsaade buyurun, müzakereyi kâfi görmiyenler lütfen el kaldırsın. Rica ederim, riyasetin vazifesine müdahale etmeyiniz. Meclisin ekseriyeti azimesinin el kaldırdığını bendeniz buradan daha iyi takdir ediyorum. Erzurum Mebusu Nusrat Beyle rüfekasının takriri:

Makamı Riyasete

23 ncü maddenin; vilâyetler iktisadi, içtimai, coğrafi münasebetleri itibariyle birleştirilerek umumî müfettişlikler vücuda getirilecektir.

Erzurum **Mersin**

Nusrat **Salâhaddin**

Karesi Mebusu Basri Beyle Abdülgafur Efendinin takriri:

Riyaseti Celileye

1. – Müzakere kâfidir.

2. – (Birleşerek) kelimesinin (Birleştirilerek) şekline (Kıtalarını) kelimesinin (Kıtaları) ve (Getirirler) kelimesinin dahi (Getirilir) tarzına ifrağını teklif ederiz.

Karesi **Karesi**
Abdülgafur **H. Basri**

Yozgad Mebusu Sırrı Beyin teklifi:

Riyaseti Celileye

Maddedeki (Birleşerek) kelimesi yerine (Birleştirilerek) kelimesinin veyahut (Getirirler) yerine de (Getirilir) kelimesinin yazılmasını teklif ederim.

17 Kânunusani 1337
Yozgad
Süleyman Sırrı

Kastamonu Mebusu Suat Beyin takriri:

Riyaseti Celileye

Yirmi üçüncü maddenin lağvını teklif ederim.

Kastamonu
Dr. Suat

Dr. SUAT B. (Kastamonu) – Müsaade buyurulursa tay teklifidir. İzah edeyim. Bir kelime; lütfen söz veriniz.

REİS – Müsaade buyurun. Takrir sonra tekrar okunurken sıra ile söz veririm. Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Beyin takriri:

Riyaseti Celileye

Zirdeki maddenin 22 nci ile 23 üncü madde arasına ilâvesini teklif ederim:

Her şûranın, hususi kanunlarca tâyin edilecek esasata müteallik mukarreratı (esasa ilişkin kararları), mafevki şûrasınca (üst şurasınca) tasdik edildikten sonra, tatbik ve icra edilir.

Bolu
Tunalı Hilmi

MUSTAFA LÛTFİ B. (Siverek) – Lâyiha Encümenine.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Lâf anlayan beri gelsin...

REİS – Bu takrir, evvelce de Heyeti Celilenize arzettiğim gibi, dördüncü madde ile münasebettardır. Dördüncü maddenin müzakeresine başlandığında reyi âlinize vazederiz. Malûmu âlileri nizamnameniz mucibince müzakereden sonra reye vazedilen noktaları tâyin, Makamı Riyasetin hakkıdır. Bunu bilmeyen arkadaşlar varsa rüfekayi kiramdan rica ederim, nizamnameyi iyi okusunlar, burada serzeniş etmesinler. Suat Beyin takriri maddenin tayı mahiyetinde olduğu için evvelâ onu reyinize arzedeceğim, izahat veririz.

Dr. SUAT B. (Kastamonu) – Vehbi Beyefendi buyurdular ki: müfettişlikler bu teşkilâtla kabul ettiğimiz bir boşluğu doldurmak içindir. Vilâyetlerden valileri alıyoruz ve oradaki muamelâtı mahalline terkediyoruz. Onun hakkı teftişini ifa etmek üzere Müfettişi umumilik vazifedar olacaktır. Bendeniz zannederim ki, Müfettişi umumilik olsa da, olmasa da teftişi Dahiliye Vekâleti de, Adliye, Maliye Vekâleti de Müdafaai Milliye de yapabilir ve yapmak da hakkıdır ve yapmalıdır ve yapacaktır. Fakat Müfettişi umumiliğe böyle mıntakavi bir vaziyet vermiş olmakla kademe teşkil etmiş olacağız. Meselâ Yozgad'da bir vilâyetimiz var, Eskişehir'de bir vilâyetimiz var. Vilâyetlerin muamelâtını teftiş etmek hakkı Dahiliye Vekâletinindir zannederim. Zaten Umuru Dâhiliye Vekâletinde muamelâtı umumiyeyi teftiş için yine heyeti teftişiye, bulunacak, Maliye Vekâletinde de bulunacak. Bunlar doğrudan doğruya Vekâlet namına o teftişatı yapabilirler ve müfettişi umumilik gibi ayrı bir kademe teşkil etmiş olmayız. Müfettişi umumilik teşkil ettiğimiz dakikada bunu yapacağız. Bu, nihayet burada taazzuv edecek, kademe teşkil edecek, vilâyetle Dâhiliye Vekâleti arasında bir makam ihdas etmiş olacağız. Bu makamın kaldırılmasiyle vilâyetlerle Dâhiliye arasında hiç bir kademe kalmış olmıyacak. Yine vekâletler ve nezaretler Umuru Dâhiliyenin haricindeki vezaifi umumiye için mahallerine müfettişi umumiler gönderirler. Doğrudan doğruya kendi tahtı emirlerindeki müfettişler vasıtasiyle yine o teftişatı yaptırırlar ve biz de bir kademe kabul etmiş olmayız. Bendeniz bu noktayı arzediyorum.

VEHBİ B. (Karesi) – Muamelâtı daimî kontrol etmek ve tesadüme (çatışmaya) mahal bırakmamak için devairi umumiyeyi Hükümet, merkezden müfettiş göndererek teftiş ettirebilir. Bunda kimse itiraz etmez. Fakat biz vazettiğimiz esasatı şu memlekette tarsin (sağlamlaştırmak) için müfettişi umumiler bulundurmağa mecburuz. Tesadüme meydan bırakmamak ve daimî bir kontrol altında bulundurmak ihtiyacındayız. Bu ihtiyacı temin için müfettişi umumiler bulundurmak mecburiyetindeyiz. Buradan, merkezden rastgele müfettiş göndermek kabil değildir. Böyle mıntakavi teşkilât yapıp oraları nezareti mütemadiye (sürekli gözetim) altında bulundurmak için bu şimdiki teşkilâtı meydana getirmek pek zaruri ve lâzımdır.

REİS – Efendim, şimdi maddenin tayı hakkındaki Suat Beyin takririni reyinize arzediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsınlar. İndiriniz beyim ellerinizi. Yirmi üçüncü maddenin tayyedilmesi hakkındaki takrir ki, şimdi okunmuştur. Bir daha okuyunuz. (Tekrar okundu). Sahibi takrir noktai nazarını izah etti. Encümen de icabeden cevabı verdi. Maddenin lâğvı teklif olunuyor. Takriri nazarı mütalâaya alanlar lütfen el kaldırsın. İndiriniz beyim. Nazarı mütalâaya almıyanlar lütfen el kaldırsın. Takrir reddolundu. Diğer üç takrir kelime tashihine aittir. Zaten Encümen aynen bu takrirlerdeki tadilâtı ve tashihatı yapmıştır. Tashihat veçhile maddeyi reyi âlinize arzediyorum. Maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. (Anlıyamadık sadaları). Efendim madde bir daha okunsun.

MADDE 23. – Vilâyetler iktisadi ve içtimai münasebetleri itibariyle birleştirilerek, umumî müfettişlik kıtaları vücude getirilir.

REİS – Yirmi üçüncü maddeyi kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

MADDE 24. – Umumî müfettişlik mıntakalarının umumî sureti asayişinin temini ve umumî devair muamelâtının teftişi, umumî müfettişlik mıntakasındaki vilâyetlerin müşterek işlerinde ahengin tanzimi vazifesi umumî müfettişlere mevdudur. Umûmî müfettişler Devletin umumî vezaifiyle mahallî idarelere ait vezaif ve mukarreratı daimî surette murakabe ederler.

REİS – Yirmi dördüncü madde hakkında söz isteyen var mı?

FEYZİ Ef. (Malatya) – Bu kanunda umumî müfettişlik, umumî bir müfettişlik mıntakası, umumî vezaif ve umumî bilmem ne gibi, kanun bir satır olduğu halde yirmi otuz yerde umumî kelimesi tekerrür ediyor. Lütfen bu tashih edilsin.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, bazan da tekerrürde hüsün (güzellik) vardır. Herhalde zarar getirmez, bu da o kabildendir. Umumî müfettişlik; bu umumî kelimesini kaldıramazsınız, umumî surette; bunu da kaldıramazsınız. Umum devair; bu da kalkmaz. Binaenaleyh buradaki kelimeler mahallinde varittir, taksirine mahal yoktur.

REİS – Şimdi yirmi dördüncü madde hakkında başka söz alan yok. Tadilname de yok, Maddeyi reyinize vazediyorum. Yirmi dördüncü maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın. Yirmi dördüncü madde kabul olundu.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, yirmi beşinci maddeden evvel bir maddei kanuniye teklif ediyorum.

REİS – Maddei münferideden evvel Encümenden diğer mevat gelmiştir. Evvelâ onları müzakere edelim. Maddei muvakkateyi, onları müteakip müzakere ederiz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, diğer maddelere geçilmezden evvel bu ilâvenin müzakeresini teklif ederim.

REİS – Hilmi Bey 23 üncü ile 22 nci madde arasına bir madde ilâve ediyor ki, (Her şüranın hususi kanunlarla tâyin edilecek esasata müteallik mukarreratı mafevki şürasınca tasdik edildikten sonra tatbik ve icra edilir) diyor. Kaçıncı madde olarak teklif ediyorsunuz?

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Yirmi üçüncü madde olmak üzere.

REİS – Hilmi Bey, yirmi üçüncü madde olmak üzere teşkilâtı idariye kısmında şu maddeyi teklif ediyor, îzahat vereceklerdir.

(Hilmi Beyin teklifi tekrar okundu.)

REİS – Bir kere bu, maddei münferide olmak üzere teklif ediliyor. Nazarı mütalâaya alırsanız...

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – İzah edilmezden evvel nasıl reye konulur? İzah edeyim ondan sonra. Demek ki izaha hakkım yok.

REİS – Efendim, takriri nazarı mütalâaya alanlar el kaldırsın. Nazarı mütalâava alınmadı.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Ben vazifemi ifa ettim. Fakat Cenabıhaktan temenni ederim ki, bu memleket tuz gibi dağılmasın. (Âmin sadaları). Fakat biliyor musunuz madde ne kadar mühim? Beni hakkı kelâmdan (söz hakkından) menetmek hangi salâhiyete mevdudur? İzahat verilmeden evvel takrir reye konamaz. (Maddei münferide ne oldu sadaları).

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, maddei münferide yok. Şu okuyacağımız dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci maddeler tesbit edilmeden maddei münferide okunmaz. Maddei münferide (4, 5, 6, 7 nci maddeler ancak yeni intihabattan itibaren mer'i olacak) diyor. Binaenaleyh 4, 5, 6 ncı maddeler taayyün etmeden maddei münferide nasıl reye konur? Hayret... (Pek doğru sadaları). Fakat mademki beyler maddei münferideyi arzu ediyor, izahat arzedeyim.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Lütfen okunsun da ondan sonra.

REİS – Vehbi Bey! Dördüncü maddeye ait izahat veriniz. Çünkü bu maddeyi kabul etmekle Meclis üç maddeyi birden kabul etmiş bir vaziyette kalacak. Onun için dördüncü maddeyi okuyunuz ve dördüncü maddeye dair izahat veriniz. Onu müzakere ediyoruz.

MADDE 4. – Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir.

VEHBİ B. (Karesi) – Arkadaşlar öyle arzu ettiler. (Yok, yok, dördüncü maddeyi izah ediniz sadaları).

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Meclis maddei münferideyi kabul ederse diğer mevaddı kabul etmiş olacaktır.

VEHBİ Ef. (Devamla)[9] – Şimdi efendim, tabii siz encümeni intihap ettiniz ve yeni arkadaşlar gönderdiniz. On beş arkadaştan on tanesi yeni arkadaştır. Bu arkadaşları koymaktan maksadınız, encümende eskiden bulunan arkadaşlar belki noktal nazarlarında musir iseler yeni arkadaşlar, yeni hisler ve yeni fikirlerle encümene girmiş oldular. Encümen yeniden toplandı ve memleketimizin vaziyetini tetkik etti. İntihabatta hangi esası takip etmek lâzımgeleceğine dair uzun uzadıya münakaşatta bulundu. Bugünkü intihabatımızın iki dereceli ve ekseriyete istinat ettiğine binaen ekalliyeti temsil etmediği cihetle hiçbir zaman doğru olmadığına kani bulundu ki, Meclisi Âliniz de bunda müttetiktir. Nitekim evvelce de bunu bütün hatipler izhar etmişti. Binaenaleyh, bugünkü tarzı intihabı terkedeceğiz. Bunun yerine ikinci bir tarzı intihap kabul etmek lâzımdır. Meclis memleket demek, yani Meclis milletin enmüzeci demek olmasına nazaran, memleketi en çok temsil edecek ve milletin her sınıfını burada gösterebilecek bir tarzı intihabı ancak meslekî temsilde bulduk.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Reis Beyefendi; ikinci müzakeresinden evvel zannederim ki, Encümen bunu teklif edemez ve arzediyorum: Meslekî temsilin taraftarıyım. Bununla beraber hakkınız değildir. Teklif edemezsiniz.

VEHBİ B. (Devamla) – Abidin Bey selam göndermiş. (Handeler). Binaenaleyh, Heyeti Celilenizden tekrar temenni ediyoruz ki, maddeyi aynen kabul edesiniz ve bu temsili meslekî kabul edildiği takdirde ki, bunun kavanini tanzim edilip mesleklerin intizam altına alınması ancak bir iki seneye mütevakkıftır ve Meclisi Âlinizin de iki sene müddeti vardır. Binaenaleyh, o vakte kadar hem memleketteki meslekleri terakki ettirmek, hem harice karşı onların vaziyeti iktisadiyelerini muhafaza ve müdafaa etmek ve hem de aynı zamanda yeni cereyanlara karşı memlekette bir seddi âhenin (demirden set) vücude getirmek için bu meslekî temsili Encümen kabul etmek hususunu Heyeti Celilenizden rica ediyor. (Ret sadaları).

BİR MEBUS – Geçenlerde reddedilmiş, tekrar kabul olunamaz.

SALİH Ef. (Erzurum) – Şeklen kabul etmiş miyiz?

VEHBİ B. (Devamla) – Kabul etmişiz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim müsaade buyurulur mu? İstizah etmek istiyorum. Meslekî gayri meslekî ne olursa olsun intihap nispi mi? Buna lütfen cevap veriniz.

VEHBİ B. (Devamla) – Tabii nispidir.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – O halde tabii nispi olursa hiç olmazsa bu maddede o üssü de kabul buyurunuz.

VEHBİ B. (Devamla) – Hayır efendim, katiyyen olamaz.

---

9 Vehbi B. olmalı.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Üssü intihap, evvelce benim dediğim o temsili mahallî zeminine konacak ilk taştır ve sizin meslek taşları, ikinci taştır. Evvelâ benim (üssü) mden bahsediniz, ondan sonra sizin üssünüzden bahsediniz.

VEHBİ B. (Karesi) – Şimdi efendim temsili meslekî geçenlerde reddedilmemiştir. Arkadaşlar bunda yanlış zehaba zâhip oluyorlar (yanlış sanıya kapılıyorlar). (Madde tayyedilmiştir sadaları). Madde tayyedilmemiştir. Madde ve takrirler Encümene gelmiştir. Usulü müzakereyi tetkik edersek... (Gürültüler). Efendim, lütfen dinleyiniz. Herkes yerinde kendi kendine söylenecek olursa Meclisin müzakeresi olmaz. Söyliyecek arkadaşlarımız fikirlerinden istifade etmek için burada söylerler. Madde burada tayyedilmemiştir. Encümene gitmiştir ve hattâ farzı muhal olarak tayyedilmiş bile olsa usulü müzakeredendir, Encümen yeniden rica edebilir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Efendim, Meclisi Âli mukaddema (önceden) teklif olunan bu maddeyi tabiidir ki, tadil için Encümene göndermiş, kabul etmemiş demektir. Burada ısrar etmek demek, artık bu madde üzerinde Encümenin yapabileceği bir şey olmadığını ima etmektir. Tabiidir ki, bu böyle olduğu takdirde bendeniz kendi kanaatimi arzedeceğim ve benden evvel arkadaşlarım pek çok söz söylemişlerdir. Bizde maalesef henüz meslekler taazzuv etmemiş olduğundan, beklenilen şu intihabı yapabilecek kudreti haiz değildir. Temenni ederiz ki, yakında inşaallah ona muvaffak oluruz. Bunun tabii doğuşu vardır. Millet bihakkın reyini istimal edemiyor. Müntehibi saniler tesir yapıyor. Yahut müntehibi sanilere tesir yapılıyor. Buraya gelen mebuslar bütün ârayi haiz olmak için bir dereceli intihap ihdas edilmelidir. Bunun için bu da kademe kademe olur. Bir dereceli intihaba milletin evvelki irfanını müsait bulmadıklarından (93) Kanun-u Esasisi'nde intihabı iki dereceli olarak yapmışlar. Zannediyorum ki, o zamandanberi biz elli sene daha yükseldik. Elli sene içerisinde terfi etmemiz ancak bir dereceye kadardır. Bir dereceli intihabı bugün kabul edersek, buyurdukları gibi, meslekî temsil de bilâhare, ondan sonra gelecektir. Kademe, kademe (Gürültüler). Bence ilk evvelâ kabul edilecek bir şey varsa o da halkın bir dereceli mebus olmak üzere burada bulunmasıdır. Bendeniz bu ciheti teklif ediyorum.

HAKKI HAMİ B. (Sinop) – Bendeniz bu maddenin iptidai müzakeresinde bulunmadığım için madde hakkında bir şey söylemiyeceğim. Yalnız Vehbi Beyefendi bu maddenin Meclisi Âlice kabulü istirhamını mübeyyin (ortaya koyan) beyanatındaki ifadelerinin bir kısmı calibi nazarı dikkat (ilgi çekici) gibi görülüyor. O da bu maddeyi Meclisi Âli kabul etsin. Zaten Meclisi Âlinin bir iki sene müddeti vardır, buyurdular. Bendeniz bundan maksadının ne olduğunu bilemiyorum. Yalnız Meclisi Âli gayesinin husulüne değin vazifesini ifa edeceğine nazaran gayenin ne vakit husul bulacağı zannediyorum, henüz takarrür ve taayyün etmemiş-

tir. Acaba bundan maksatları nedir? Bu noktayı lütfen izah buyurmalarını kendilerinden istirham ediyorum.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, kanunun birinci müzakeresi esnasında iki teklif vâki olamaz. Mademki Encümene bu salâhiyet veriliyor. Ben âciz arkadaşınıza da verilmiş demektir. Şu halde bendeniz de evvelki teklifimi tekrar edeceğim. Yalnız son derecede istirham ederim ki, Vehbi Bey biraderimiz, lütfen bendenize karşı bilhassa o kadar musırrane davranmasınlar. Çünkü geçen gün intihap maddeleri vesilesiyle vilâyetler kısmında bir şeyden bahsedince, bu burada bahsedilemez, aşağıda bahsedilmek lâzımgelir dediğim halde, bunu reddetti. Sonra bilâkis bendenizden aldığı bu malı yine bendenize sattı veyahut Meclise sattı...

VEHBİ B. (Karesi) – Demek Hocamız...

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Ve aşağıda bahsolunur dedi. Halbuki üssü intihap 23 ncü madde olarak konulmak lâzımgelirken ve evvelce kendisiyle ittifak ettiğimiz halde kalktı ve bu defa da reddetti. Hali nazarı dikkatimi celbetti. Geçen gün Hüseyin Avni Bey, kanunun müzakeratına biran evvel hitam verelim dediği halde, Vehbi Bey buna karşı, memleketi kurtaralım da ondan sonra bahsedelim dedi. Hâlbuki Hüseyin Avni Beyin dili, Teşkilâtı Esasiye demeğe zaten alışmamış, onun muradı zaten o! Hal böyle iken itiraz etmek doğru olmadığı halde Vehbi Bey kürsüye çıktı, memleketi kurtaralım da ondan sonra burada teşkilâttan bahsedelim dedi.

REİS – Dördüncü madde hakkında söz söyleyiniz...

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Söyliyeceğimi söyledim ya pekâlâ. (Handeler). Dördüncü maddeye gelelim arkadaşlar:

Doğrudan doğruya intihap körü körüne intihap etmek demektir. Efendiler, tekrar edeceğim. Fakat gayet kısa söyliyeceğim. Bu, körü körüne intihap etmek demektir. Buraya kırk sekiz saat mesafede bulunan bir köylü, daha doğrusu köyde bulunan benim Mehmet Çavuşum, benim köylü dayım buradaki Ankaralıyı körü körüne intihap ederse (ve emrühüm şûra beynehüm) emri celilindeki hakikati rahmaniye, hakikati rabbaniye (kutsal ve ilahi gerçek) bihakkın tecelli edemez. O müntehip de körü körüne bir müntehip olur. Ben müntehap da körü körüne müntahap olurum. Zira o köylerin işlerini bilmem. Binaenaleyh, arkadaşlar temsili mahalli zemindir. O zeminin üzerine üssü intihap konulmalıdır. Badehu buna isterlerse temsili meslekî desinler. Şu halde arkadaşlar köy şûrası, nahiye şûrasına âza gönderir, nahiye şûrası kaza şûrasına, kaza şûrası vilâyet şûrasına kendinden âza gönderirler. Çünkü onlar mahallin ihtiyacatını bihakkın bilirler. Vilâyet şûraları da Büyük Millet Meclisine kendinden veyahut hariçten icabettiği kadar âza gönderirler. (O reddedildi sadaları). Demin Vehbi Beye karşı niçin sesinizi çıkarmadınız? Şimdi efendim istirham ederim. Bütün irfan ve vicda-

nınızı, şöyle bir noktada temerküz ettiriniz. Ondan sonra teklif ettiğim bu madde için reyinizi veriniz.

HÜSREV B. (Trabzon) – Efendim, bendeniz uzun söyliyecek değilim. Çünkü pek iyi tahattur buyurursunuz, dördüncü maddenin müzakeresi günlerce, haftalarca sürmüş ve Meclisi Âliniz, Heyeti Celileleri bunda bir kanaati tamme hâsıl eylemiştir ve pek yüksek olan ve nazariyatın en ulvi kademelerine çıkan temsili meslekinin şu memlekette bir kıymeti maddiye ve mâneviyesi olmadığına da iman getirmiştir. Binaenaleyh elimizde, Hükümetin bize vermiş olduğu bir halkçılık programı vardır ki, bu ondan doğmuştur. O programın 9 uncu maddesi –ki, bizim dördüncü madde bunun yerine kaim oluyor– o zaman böyle yazılmış: (Büyük Millet Meclisi vilâyetlerce reyi âm ile müntehap azadan mürekkeptir). Zannediyorum ki, biz bu tâbiri dördüncü madde olarak kabul etsek, sonra yapacağımız intihap kanuniyle bir dereceli intihabın ne suretle ve ne şekilde tatbik olunacağına dair esaslı bir şeyi de yaparız. O zaman bu maksat hâsıl olur. En kestirme usulü, ameli kısmı böyle görüyorum. Onun için bu yoldaki takririmi Makamı Riyasete takdim edeceğim.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Bu dördüncü madde evvelce müzakere edilmişti. İki, üç gün uğraşıldıktan sonra nihayet tayyına karar verildi. Diğer mevat ile Encümene havale ve iade edildi. Gerçi kanunda bir sarahat yok. Encümen reyinde ısrar edebileceği gibi, Meclisin de yani Meclisi Âlinin de, ısrar etmesi bitarikilevlâdır (en doğru yoldur). Binaenaleyh bu maddenin tayı lâzımgelir. Çünkü bu madde, bu Meclisten sonra icra kılınacak intihabata dairdir. Bugün biz yaptığımız teşkilâtı idariye kanununa müteferri birçok kanunlar yapacağız. 4, 5, 6, 7 nci maddeler hem ruhsuz bir şekildedir, hem faydasız ve hem de bundan sonra yapılacak intihabata aittir. Bugün müstacel ve mühim olan işlerimizi görelim de ondan sonra inşallah onlara bakarız. Bir kere 4, 5, 6, 7 nci maddeleri büsbütün tayyetmeliyiz. Bendenizin teklifim budur. Çünkü bu madde lüzumsuzdur. Bugün bununla uğraşacağımıza teşkilât kanuniyle uğraşalım. Soğuk demiri döğmekle ne çıkar? Binaenaleyh fazla söz söylemekten ne çıkar? Bundan sonra bakalım ne hal inkişaf eder, o da malum değildir.

Dr. SUAT B. (Kastamonu) – İntihap maddesinden evvel Tunalı Hilmi Beyin teklifine cevap vermek isterim. Malûmu âliniz efendiler, insanların katettiği merahil (aşamalar) arasında, hukuku siyasiyede, hukuku âmmenin (kamu haklarının) galebesi (üstünlüğü) bizden husule gelmiş (doğmuş) değildir. Birçok memleketlerde mükellefiyeti idare şiddetle icrayi ahkâm ettiği sıralarda, bilhassa 19 uncu asrın iptidalarına (başlarına) doğru her memlekette hukuku âmmenin galebesi için taraf taraf mesai sarf edilmekte idi. O vakit re'si idarede bulunan hükümdarlar ellerindeki bu hakkı mükellefiyetin bir zerresini bile feda etmek istemiye-

rek, halk üzerindeki tahakküm ve istibdadı idariyi idame etmek için bunu vermemek istiyorlardı. Bilhassa Fransa inkılâbı dünyanın efkârı umumiyesinde hükümdarların kuvvetini azaltarak ve aynı nispette milletlerin kuvvetini yükseltmek yolunda büyük bir cereyan husule getirmişti. Ona yakın olan hükümetlerde, bilhassa Almanya ve Rusya, bunun katettiği safahat vardır. Hattâ Prusya Hükümeti, Fransız inkılâbından sonra da, hükümdarların en çok kuvvetli idarei Hükümet ettikleri bir idareyi temsil etti. Ondan sonra Romanya'da 19 uncu asır iptidalarında, yani 1830 ile 1840 arasında hükümdarlar hiçbir şey vermemek istediklerine rağmen tabakat ve sunufu halk (halk tabaka ve sınıfları) arasında husule gelen kuvvetli cereyanlar nihayet hükümdarların bir kısım haklarını isteyici bir vaziyete girdiler. Onlara karşı hükümdarlar meclisi idarelerden intihap edilmiş zevattan ibaret mümessilleri merkeze toplamak suretiyle kendi mümessillerine karşı güya ki, bir hak bahşetmiş gibi görünüyorlardı. Bu suretle milletin doğrudan doğruya istediklerine razı olmıyarak Hükümetin etrafına toplanan ve yine Hükümetle millet arasında bir tabaka teşkil etmiş olan meclisi idareden bir mümessil alarak merkezde toplamak üzere halkı oyalamak istiyorlardı. Yani verebildikleri bu idi. Hâlbuki bunun ismine de (Lankdok) meclisi diyorlardı. Kezalik Üçüncü Aleksandır zamanında Rusya idaresinde bulunan halk ihtilâl yolunu tutarak hükümdarların elindeki hukukun bazısını almak istedikleri vakitte yine hükümdar doğrudan doğruya intihabata ve Meşrutiyetin ilânına razı olmıyarak mahalli idareleri temin etmek için istedikleri idarelerden birer adam alarak mümessil gibi meclise toplayarak yine halkı oyalamak istiyorlardı, bunlara da (Zemistov) diyorlardı.

Şimdi çoktaaccüb (hayret) ediyorum ki, Tunalı Hilmi Bey biraderimiz böyle âzami bir hakkı milletin talebettiği bir devirde bir nevi irtica siyaseti yapıyorlar. Yani şûradan şûraya âza intihap olmak daha ziyade halkçılığa doğru kuvvetli bir adım atmamak demektir diyorlar. Zannederim ki, nahiyelerden, vilâyetlerden, Büyük Millet Meclisine âza göndermek âzami bir hak değil, asgari bir haktır. Millet için âzami hak; doğrudan doğruya milletin sinesinden Büyük Millet Meclisi için intihap edilmiş olan zevattan mürekkep bir Büyük Millet Meclisi teşkilinden ibarettir. Binaenaleyh bu, bizim takip ettiğimiz halkçılığa, yani birinci maddede tarif ettiğimiz şeyin ruhuna münafi bir dâvadır. Onun için bunun reddini rica ederim.

Bu asıl dördüncü maddenin intihabata taallûk eden şekline gelince efendiler, dünyada her şeyin membaı tabiattır. Bugün farzediniz ki, büyük bir cemaat, bir millet hukukuna sahip olmasiyle teşekkül etmiş, orada saadeti içtimaiye husule gelebilmek için her şeyden evvel bir taksimi amal (işbölümü) yapılmak lâzımgelir. Meselâ falan yaylada elli bin kişi toplanmış, oradaki cemaatın en basit hakkı, orada hukuku hayatiyeyi en münasip ve âzami bir surette icra etmektir. Bunu nasıl yaparlar? Efendiler: insanlar toplandıkları yerde her şeyden evvel araların-

da taksimi amal yaparak saadeti içtimaiyeyi tahsil etmenin yolunu bulurlar. Binaenaleyh hakkımızda bu noktai nazardan tetkik edildiği zaman bir takım mesaliki muhtelife erbabının ayrı ayrı çalışmalarından terekküp eden bir saadeti içtimaiyeye mazhardırlar. Hangi millette vazife bu suretle taksim edilmiş ise orada saadet daha ziyade tecelli etmiştir. Meselâ köylerde taksimi amal yapılmadığı için orada saadeti içtimaiye lâyikiyle tecelli edemez. Köylerden kasabalara, kasabalardan şehirlere geldikçe taksimi vezaif kabul edilmiş olduğundan dolayı vezaif daha muntazam ifa ediliyor ve muntazam bir sâyiden (çalışmadan) tekevvün etmiş olan (doğan) ahenki umumî, içtimai bir saadeti mutlaka suretinde tecelli ediyor. Bu suretle milletlerin saadeti içtimaiyesi, mesaili muhtelifesinin muntazam bir surette taazzuv ve muntazam bir surette çalışmalarından terekküp etmiş olursa, hangi usul ile o mesalik ziyade taazzuv ve tekâmül etmiş ise o saadeti içtimaiyenin temeli addolunmak lâzımgelir. Onun ancak bendeniz dördüncü maddedeki mesleki intihabatın kabulünün bu memleket için daha ziyade saadet getireceğine inananlardanım. Acaba bunun kabiliyeti tatbikiyesi var mı? Yok mu? Zannederim ki, esas itibariyle saadet bunda olduğunu düşünmek lâzımdır. Bu daha efdal (üstün) bir vazife olabilir. Fakat kabul edelim ki, saadet bundadır. Bu, ilmin kabul ettiği bir hakikattir ki, hiçbir şey bunu nakz ve nehiy edemez (bozamaz ve engelleyemez). Bunun kabiliyeti tatbikiyesine gelince, geçenlerde Basri Bey ve Ragıb kâfi derecede ilân ve ispat ettiler ki, bizim memleketimizde meslekler vaktü zamaniyle daha iyi taazzuv etmiştir. Avrupa sanayii bizim karşımıza rakip olarak çıkmadığı zamanda, meslekler kendilerine tefviz edilmiş (bırakılmış) birçok vezaif bulunduğu sırada, tamamen ifayi vazife ediyorlardı.

Arkadaşlarımızdan Bolu Mebusu Nuri Bey iddia ediyordu ki, bundan yetmiş, seksen sene evveline gelinceye kadar (Mudurnu) da iğne yapabiliyorlarmış, bugün iğne değil, çivi bile yapılamıyor. Çünkü Avrupa Sanayii bunu menetmiştir. Şimdi bu rekabet arasında kaybolmuş olan bugünkü vaziyete bakarak sanıyoruz ki, bu memlekette meslek yoktur ve olamaz. Hâlbuki efendiler, bu vardı ve olabilir. Bu mevcut olan şey, ârizi bir takım sebeplerden dolayı kaybolmuştur. Eğer biz bunu yeniden tedvin etmek ihtiyacında ve eğer memleketteki ithalâtı ihracat ile tevazûn ettirmek (denkleştirmek) mecburiyetinde isek, memleketteki saadeti umumiyeyi mesleklerin tamamiyle taazzuv etmesinden bekliyorsak, behemehâl meslekleri yetiştirici usulleri –Hangi vasıta ile yetiştirilirse– kabul etmek ihtiyacındayız. Bizim için böyle meslekî temsili kabul etmekle her şeyi olup bitmiş değildir. Bu muhakkaktır ki, meslekî temsili kabul etmek bütün vekayii meydana getirecek bir iş değildir. Bunun için ayrı bir teşkilât lâzım, ayrı nizamat lâzım. Bunun hepsi lâzım. Yani bu dördüncü maddeyi teklif etmekle ve teklif edilen şekilde kabul etmekle her işi olup bitmiş değildir. Kabul ederim, fakat eğer mutlaka memleket-

te meslekleri taazzuvlandırmak ve memlekette mesleklerin feyizinden saadeti içtimaiyenin teessüsünü beklemek lâzım gelirse, bu dördüncü maddenin kabulünü bir terakki telakki ederek mesleklerin taazzuvuna yardım etmek lâzımgelir. Binaenaleyh dördüncü maddenin olduğu gibi kabulünü rica ederim.

ZEKÂİ B. (Adana) – Efendim, bendeniz uzun söyliyemiyeceğim. Temsili meslekiyi müdafaa eder tarzda Doktor Suat Beyefendi pek güzel söylediler. Filhakika geçenki müzakeresinde bulunmadım. Yalnız şunu arzediyorum: Meclisi Âli halkçılık yapmak, halk idaresi tesis etmekte müttefiktir. Herkes halkçılık istiyor. Bu idareyi halk eline, ahali eline tevdi etmekte müttefik bulunuyor. Eğer kanaatimiz bunda müttefik ise –ki öyle olmak lâzım gelir– bunu yapmak için memleketi idare edecek olan heyetleri tamamen halkı temsil edecek şekilde tertip ve teşkil eylemek lâzım. Bittabi bu düşünülünce evvela şûralar hatıra gelir, Büyük Millet Meclisi hatıra geliyor. Çünkü Büyük Millet Meclisi hem teşrii ve hem icrai vazifeyi deruhde etmiştir. Halkı tamamen temsil etmek nedir? Malûmu âlileri halk bir takım tabakalı içtimaiyeye ayrılmıştır. Henüz bizde meslekler teşekkül etmiş veya etmemiş diye düşünmeğe mahal yoktur. Hakikat şudur ki, halk bir takım tabakatı muhtelifeye taksim olunmuştur (çeşitli tabakalara bölünmüştür). İçlerinde amelesi vardır, rençberi vardır, az çok sınıflar vardır, eshabı akardan (mülk sahiplerinden) olanları çok sığırları vardır, eshabı akardan olanları vardır. Tüccarları vardır, sanatkârı var. Velhasıl herkes kendine göre bir tarzı mesai ve hayat takip etmektedir ve aynı tarzı mesaiyi, aynı tarzı hayati takip edenler arasında şüphesiz bir tesanüt, daha fazla ve daha sıkı bir rabıtai içtimaiye vardır. Buna binaen intihabatta bu tabakaların, bu sanatların her birini ayrı ayrı temsil edecek ve o şekilde teşekkül edecek olan şûralardan her sınıfın, her tabakanın ayrı ayrı ihtiyaçlarını nazarı itibare alarak ona göre hem teşrii hem icrai vazifeye muvafık olmak demektir. Binaenaleyh tabakatı içtimaiyenin her sanatın şûralarda temsil edilmesi esasını bu itibarla kabul etmiyecek zannederim Meclisi Âlide hiçbir fert yoktur. Ancak düşünülen cihet, bunun kabiliyeti tatbikiyesi olup olmadığı meselesidir. Deniliyor ki: Mesela bizde meslekler henüz teşekkül ve taazzuv etmemiştir. Sonra deniliyor ki: Bu şekilde; temsili mesleki esasını kabul etmek demek, merkezden idare edilecek, hususi olarak vücude getirilecek teşkilât ile yalnız bir kısım insanları şûrada toplamak demektir veyahut şöyle böyle deniliyor. Bendenizce bu mülâhazaların hiçbirisi varit değildir. Meslekler esasen mevcuttur. Yalnız bunları tefrik etmek meselesi tabii ayrıca İntihap Kanununda mevzuubahis olacağı sırada Heyeti Aliye düşünür. Bizde acaba ne gibi mesalik vardır? Belki üç, dört kısma tefrik edilir. Belki en mühim olacak teşkilât, sınıflarına nazaran ticaret, sanayi, amele sınıfı, rençber sınıfı ve belki büyük ziraat erbabı sınıflarına taksim edilebilir. Tüccar ve esnafı kısmi ve mesaii ilmiye, ulema sınıfı

diyerek taksim edilebilir. Bunların her birerlerinin mesleklerini şûralarda temsil etmesine mani olacak nedir? Hangi teşkilâtın noksaniyetidir ki, bizde esnaf teşkilâtı yapılmamış diyerek bu mesleki temsilden bizi menediyor? Esasen doğrudan doğruya bir dereceli intihap da yapılsa, deniliyor ki yine meslekler temsil edilecektir. Eğer bizim memleketimiz doğrudan doğruya bir dereceli intihap yapmağa müsteit (kabiliyetli) ise ve o kadar kabiliyeti kendisinde görüyorsa bendenizce temsili meslekiyi kabul etmek daha kolaydır. Kolay bir esası memlekete kabul ettirmek demektir. Bir dereceli intihabı yapmağa muktedir olan halk temsili mesleki esası üzerinden intihap yapmağa evleviyetle muktedirdir. Çünkü bir dereceli intihapla doğrudan doğruya halka mebus intihap ettireceksiniz. Filhakika bunda da mebus intihap ettireceksiniz. Aynı zamanda ona kendi sınıfına göre kendi muhiti içerisinden intihap edeceksin demekle hiç olmazsa daha ziyade kavrayabileceği, daha ziyade anlayabileceği bir şekil dâhilinde bir intihap tavsiye etmiş olacaksınız. Aksi takdirde bununla da kendisini takyit etmiyerek, alelıtlak mebus intihap edeceksiniz demekle, doğrudan doğruya köylü dayıları merkeze sevkedecek, idare edecek, teşvik edecek, propaganda edecek adamların eline tevdi etmektir. Çünkü o adamlar Meclisi Mebusanda köylüyü düşünemiyeceklerdir. Öyle ise merkezden kendilerine vukubulacak telkinat ile hareket edeceklerdir.

SALİH Ef. (Erzurum) – Köylü dayı dedin. Burada birçok köylü dayı vardır. Ben de bir köylüyüm.

ZEKAİ B. (Adana) – Evet efendim, yani demek istiyorum ki, onları merkezden, mensup oldukları liva ve vilâyet merkezlerinden kendilerinin itimat ettikleri adamların, yani merbut bulundukları adamların sevkedecekleri yola teslim etmek demektir. İntihap yapılacağı vakit gelip ondan soracaklar ve kimi yapalım deyecekler. Onların göstereceklerini onlar intihap edeceklerdir. Temsili meslekiyi kabul etmekle onlara bir ikinci kolaylık yapmış olacağız ki; o adam esnaf ise esnaftan bir adam arayıp bulmakta ve soracaksa sorup tahkik etmekte biraz daha kolaylık bulacaktır. Eğer mesaii adiye erbabından ise meslek mensupları arasında adam intihap etmek için arayıp sormakta kendisinin mensup olduğu meslek itibariyle kolaylık görecektir, maruzatım bundan ibarettir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Efendim, demin arzettiğim gibi, bir dereceli intihapta meslek erbabı kendi hakkı tabiisini istimal ederek reyini verir ve meslekinden adam çıkarır. Demek ki, bir dereceli intihapta, buyurdukları gibi, temsili mesleki dâhildir. Eğer taazzuv etmiş meslekler varsa; kendi mesleklerinden intihap edip gönderirler. Şayet taazzuv etmemişler varsa onlar da bu şekli gayri tabiiye tâbi olmazlar. Biz bunu, cereyanı tabiisine bırakırız ve meşru bir surette hakkı reyini istimal ederek bize, buraya millet tarafından mebus gelir, ister köylü dayı gelsin, ister Ahmet Ağa gelsin; yalnız meşru mebus odur. Onun yapacağı meş-

rudur, doğrudur... Meslekler taazzuv etsin, onu kabul ediyorum. Ona ne için gayri tabiî ve taazzuv etmemiş bir şekil verelim? Onlar kendiliklerinden intihap ederler ve buraya gönderirler. Biz, neden bu şekli takyit edelim, böyle yapacaksınız diyelim? O meslek erbabı kendi meslekinden mümessilini gönderir. Bu daha iyidir. Biz meşrutiyetperver olarak iki derece koyuyoruz. Meslek erbabı göndersin, amma kimi gönderirse göndersin...

REİS – Beş zat var söz alan. Müzakereyi kâfi görüyorsanız... (Hayır, hayır sadaları). Vehbi Bey buyurun...

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim; arkadaşlardan birçok hatipler birden söyleyecek olursa kafam gramofon değil ki, hepsine birden cevap vereyim. Hüseyin Avni Beyefendinin, gerek birinci ve gerekse ikinci beyanatında dermeyan ettikleri noktai nazar; bir dereceli intihaptır... Bir dereceli intihap başka mesele... Meslekî intihap yine başkadır...

Bir dereceli intihap meslekî intihapta da olabilir ve iki derecelisi de olabilir. Binaenaleyh meslekî meselesi; bir dereceli intihaptan ayrı bir meseledir. Hakkı Hami Bey biraderimiz bir sual buyurdular: Bendeniz ona, şu mevcut hale nazaran kanaatimi söylemiştim. Yoksa başka bir şey değil; bir duygu, bir esas, bir madde üzerine değil.. Hilmi Bey ki, bu meselenin kahramanlarındandır ve kendileri bu hususta 35 sene dirsek çürütmüş zevattandır. Bendeniz kendilerine karşı hürmetsizlikte bulunmadım. Bulundum ise af buyursunlar... Yalnız kendileri nasıl 35 seneden beri kanaatlarından vazgeçmiyorlarsa, sapmıyorlarsa biz de 35 ay olsun bulunduğumuz kanattan çevrilmiyelim... Hilmi Bey, daima aynı noktada duruyorlar...

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Sarf ve nahiv hatalarını bile tashih etmediniz.

VEHBİ B. (Devamla) – Hüsrev Bey biraderimiz; bunun kabiliyeti ameliye ve tatbikiyesi olmadığından; doğrudan doğruya intihabatı teklif buyurdular. Kıymeti ameliyesi... Zannediyorum ki teklife saik olan; kıymeti ameliyedir, kıymeti tatbikiyedir. Efendiler: Hakikati gözönüne getirmek lâzım gelirse Meclis denilen şey, milletin mümessili olması lâzımdır ve Meclis milleti temsil edebilmek için de her mesleğin burada birer vekili, birer mümessili bulunmak demektir. İşte Meclis odur. Bu memlekette meslek yok demek memleket baştan aşağı serseri doludur demektir. Bu memlekette meslekler vardır.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Hayır.

VEHBİ B. (Devamla) – Avni Bey çıkar burada cevab verirsiniz. Zati âliniz söylerken biz mukabele ediyor muyuz?

Bu memlekette meslek yok demek, baştan aşağı serseri demektir. Bu memlekette meslek vardır ve yalnız onları devri sabık (geçmiş dönem) yıkmıştır. Vaktiyle bu memlekette gedikler bile vardı. Memlekette meslekleri himaye etmek isti-

yorsak, bu memlekette sanayii terakki ettirmek istiyorsak ve bu memlekete sanat cereyanlarının girmesini istiyorsak meslekî temsili kabul ıztırarındayız ve bu kabul edilmedikçe; memleketin ne çiftçisi, ne sanatı, ne de mevcudiyeti sağlam bir surette himaye edilmiş olur ve ne de Meclis, milleti sağlam surette temsil eder. Mesleki temsil kabul edilmediği takdirde, buraya politika serserileri gelecek ve memlekette yine gürültüler çıkaracaklardır. Bu tarzdan başka, memlekette başka türlü intihali da kabil değildir. Doğrudan doğruya intihap... Bu memlekette hangi teşkilâtla doğrudan doğruya intihaba kalkışıyoruz?

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Yaşa Vehbi Bey! En nihayet beni tasdik ettin ya...

VEHBİ B. (Devamla) – Yüz bin nüfuslu bir livayı nazarı dikkate alınız, yüz bin nüfuslu bir livada bir namzed kalkacak, halka doğrudan doğruya kendisini tanıttıracak. Henüz memleketimizde öyle mütebariz simalar yoktur ki bütün halk, köylü onları tanısın. Zaten köylü kasabalısını güç tanır. Nasıl olur da kendisini köylüye tanıttıracak? Meslekin haricinden ve filân yerden bir adam, bu suretle doğrudan doğruya ondan rey alacak. Bu, memlekette kabiliyeti tatbikiyesi olmayan bir şeydir. Nisbî intihabı alacak olursak yani fırkalar, cemaatlar üzerine...

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Hayır meslekler üzerine...

VEHBİ B. (Devamla) – O başkadır Beyim. Meslekler başka; mesleklerde tabii nisbî intihab olacak... Arkadaşların gösterebileceği şekli intihab, ya cemaat üzerine olacak veya fırkalar üzerine olacaktır.

Efendiler: memlekette fırkalar yüzünden yapılan tahribatın memleketi ne derekelere (aşağı mertebelere) vardırdığını hepiniz gözünüzle gördüğünüz halde hâlâ istemiyorsunuz ki bu memlektte fırkalar meydana gelsin ve intihabat, fırkalar üzerine cereyan etsin; bunu istemiyorsanız gerîye cemaatlar üzerinden intihap yapmak kalır. Cemaat üzerine intihap yapmak, memleketin içine yeniden kundak koymak demektir. Çünkü cemaattan mezhepler ayrılacak, bittabi mezheplerin çeşidi meydana çıkacaktır. Binaenaleyh bu memlekette yegâne kıymeti tatbikiye ve ameliyesi olan bir şey varsa, hakkiyle ve bitarafane tetkik etmek ve memleketi harici cereyanlara karşı dâhilden takviyeye matuf bir esas ittihaz etmek lâzım gelirse, insan meslekî temsilden başka bir tarafa fikrini imale edemez. Buna imkân yoktur ve başka bir şey düşünmek de muhaldir. Onun için encümen rica ediyor ki: bu kanaata Heyeti Celilenizin de ekseriyeti iştirak etsin. Mustafa Bey, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci maddelerin tayını teklif ettiler. Bu maddelerin tayyı demek; memleketin, Meclisin kıymetini ve memleketin istikbalini tay etmek demektir.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Hattâ kanunu, kanunu...

VEHBİ B. (Devamla) – Kanunu değil, memleketin ve Meclisin istikbalini tay demektir. Bu Meclis, memlekette sağlam temeller atmak için toplanmış bir inkilâb Meclisidir. Bundan başka bir vazifesi de yoktur. Vazifemiz Meclisten ilk ev-

vel böyle bir kanun çıkarmaktır. Hattâ bu hususu on ay geciktirdiği için de manen muatebdir (paylanmıştır). Başka diğer arkadaşlarımız itiraz etmediler ve lehinde söylediler.

Yalnız bendeniz bir şey rica ediyorum: Geçen defa bir hafta burada hatipler, temsili meslekinin muhassenatını, mehazirini söylediler. Çünkü hepinizin hatırı nişanidir. Fakat belki bulunmayan arkadaşlar vardır diye bunu mücmelen arzettim. Binaenaleyh bunun hakkında bir kanaat hâsıl olmuştur ve bunu biran evvel neticelendirmek daha hayırlıdır.

FEYZİ Ef. (Malatya) – Dördüncü madde: evet hakikaten çok yüksek yazılmıştır. Temsili meslekî; memleket için çok güzel yazılan bir kanun ise de, Vehbi Beyin; o köylü dayı, anlamaz, bilmez tabirine teessüf ederim. Emin olsun ki: o köylüler, o ayağı çarıklı Türkler, senden beriden daha iyi bilirler... Zira:

VEHBİ B. (Karesi) – Bunu tashih edin ki bendeniz de köylüyüm. Köylüleri tahkir etmedim (aşağılamadım), tevkir ettim (onlara hürmet ettim). Onun tanımadığı sen ile benim; yani kendimiziz... Onu demek istedim.

FEYZİ Ef. (Devamla) – Köylü zekâsı itibariyle seni ve beni tanır. Sonra herkes Büyük Millet Meclisine tâyin edeceği azayı, kendi reyile, kendi arzusiyle göndermelidirler. Bizde temsili meslekî yok mu? Vardır. Hangi müntehibi sani intihab etti de bu doktordur, bunu müntehibi saniliğe kabul etmeyiz dediler mi? Hangi köylü meselâ bir sanattan, kunduracıyı, yemeniciyi, müntehibi sanisin dediler de kabul etmedi mi? Evet bir köylü bir hocayı tâyin eder, diğer köylü bir doktoru, diğer köylü bir mühendisi intihab eder. İşte barikai hakikat (hakikatin nuru) böyle bir takım ecnastan (çeşitten) çıkar. Evet bizim eski usulümüz, usulü kavidir. Temsili meslekî güzel bir kanundur, lâkin bize göre değil.

HÜSREV B. (Trabzon) – Reis Beyefendi müsaade buyurulur mu? Usulü müzakere hakkında bir şey arzedeceğim. Görüyorum ki efendim yine geçen defa olduğu gibi temsili meslekî hikâyesi pişirilip pişirilip kotarılıyor. Bıktık usandık... Zannederim Heyeti Celile de bunu dinlemekten istiğna hâsıl etti (doygunluğa ulaştı). Onun için çok rica ediyoruz, iki şekil var; ya dördüncü madde hepimizin zan ve iman ettiği gibi ref ve tay olunmuştur (Hayır hayır sadaları) veya mutlak dördüncü madde konulmak lâzım gelirse... (Gürültüler). (Devam sesleri).

FEYZİ Ef. (Malatya) –Efendiler; şarklılar tamamiyle Kürtlerdi ve ekserisini Kürtler teşkil ediyor. Nasıl, nasıl olur da o Kürtler kendi taraflarından bir âza göndermezler de, erbabı meslek, temsili meslekî tâyin edilsin derler. Köyden gelmeyen, meslekini bilmeyen ve hukuklarını bilmeyen azalar ne olur? (Müzakere kâfi sesleri).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – En son söylenecek sözü en evvel söyliyeceğim. Allahın, Ulu Tanrımın büyüklüğüne karşı daima, elbette pek büyük kulluklarla müte-

hassıs olan bu Tunalı Hilmi: Bu dakikada o ulu Tanrıya karşı daha bir başka türlü mütehassıs bulunuyor. Zira Encümeni Mahsus mazbata muharriri beye: doğrudan doğruya intihabın, bu memlekette hayalen muhal olduğunu söyletti...

Arkadaşımız dediler ki: 35 senelik kanaati olmak dolayısiyle inadından vazgeçmiyor. Vazgeçmek istemiyor demek istediler... Onlarınki de otuz beş aylık imiş... Benimki otuz beş sene olursa elbette ben onlardan otuz dört sene daha eski bulunduğum için o kadar daha muannit (inatçı) bulunurum... Fakat dünyada bir kimse, karşıma çıksın da desin ki: Ben yarın geldim, dün gelmiyeceğim bunun gibi bir ibare kullansın da ben bunu tashih etmiyeyim... Bunu bana tashih ettirmek istesin de ben onu tashih etmiyeyim.

VEHBİ Ef. (Konya) – Rica ederim maddeye dair söyle...

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Rica ederim, nasıl bana söylemişlerse ben de söyliyeceğim. Binaenaleyh encümen mazbatası birtakım sarf ve nahiv, mantık hatalariyle dolu olduğu halde o hataların aynen kabul edilmesi, encümen mazbata muharririnin bana karşı başka türlü bir vaziyet aldığına delâlet eder. Şimdi efendim, nispî inhitaptan da bahsettiler. Katiyen Vehbi Bey biraderimiz yanılıyorlar...

VEHBİ B. (Karesi) – Rica ederim Hilmi Bey. Kürsüi millette münakaşai şahsiyet olmaz... Rica ederim madde üzerine söyleyiniz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Nispî intihaptan bahsettiler.

REİS – Muhavere yapmayınız rica ederim; dördüncü maddeye müteallik noktai nazarlarınızı söyleyin.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Dördüncü madde: Efendim, nispî intihap diyince, fırka kavgası çıkar dediler. Hayır, katiyen... Cemaat teşkilâtına verirsek mezhep kavgaları çıkar dediler. Hayır, katiyen... Efendim, bu, temsili meslekiye taallûk etmez dediler... Hayır, katiyen... Arkadaşlar nispî intihap eğer kabul edilmezse; bu memlekette Vehbi Beyin tasavvur ve temsil ettiği ve muhakkak olduğunu bildiğim: fırka; mezhep kavgası çıkacaktır; eğer kabul edilmezse çıkacaktır... Zira bir ekalliyetin hukuku tanınmazsa o ekalliyet bağıracak... O ekalliyet birtakım vesaite müracaat edecek, memleketi yine alt üst edecek, burada söylemiyeyim dedim. Fakat Nuri Bey arkadaşımız pekâlâ bilirler ki ben, intihap esnasında mesleki izahen konferanslar vermek üzere dolaşırken, demiştim ki: Meclisi Mebusan eğer feshedilmezse; sulhun imzasını müteakip ben feshini talep edeceğim.

Bir intihap Kanunu tanzim ve kabulünü teklif ve o intihap kanunu kabul edildikten sonra; meclisin feshini talep edeceğim dedim. Biz bütün bu telâş arasında yapılan intihaplarda, bahusus bizim intihap kanunumuzda nisabı ekseriyet (çoğunluk yeter sayısı) bulunmadığı için, bizim yapılan intihaplarımızda birçok ekseriyetlerin hukuku payimal edilmiştir (çiğnenmiştir). Yarın o ekseriyetler, ekalli-

yetlere inkisam ede ede (bölünerek) nihayet bağıracaklar, memleketi alt üst edecekler. Dikkatle bendenizi dinleyiniz: Binaenaleyh arkadaşlar üssü intihap olarak nispî intihap kabul edilmelidir ve bu da katiyen bu maddeye taallûk etmez. Aşağıda 23 üncü madde olarak konulmalıdır ve bununla beraber gayri meslekî demek orada icabeder. Eğer bu maddeye koyacak olursak bütün meclislerde bunu tekrar etmek lâzımgelir. Maatteessüf bütün şûraların membaını, temelini teşkil eden nahiye meclisinde niçin temsili meslekiden vazgeçtiniz ve bahsetmediniz?

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Hilmi Bey kafa bu canım...

MAZHAR MÜFİD B. (Hakkâri) – Kafamız şişti.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – Suat Bey irticai siyasi buyurdular. Yaşasın o irticai siyasi ki, benim milletime refah ve saadet bahşeder. Ne yapayım o sözden ibaret olan hakkı ki benim milletimin fakirine, zenginine, mesuduna, betbahtına hakikî bir saadet bahşedemez. Bana lâzım olan vasıta değil Beyler, bana lâzım olan vasıta ile hakikate, hakka refah ve saadete vâsıl olacaktır. Meslekî intihap da yaparım, doğrudan doğruya da, dereceli de, derecesiz de yaparım. Fakat bunların hangisi bana hakkı temin ettirirse, refah ve saadeti temin ettireceği kanaatini bana bildirirse ben onu intihap ederim ve o vasıta ile hak ve hakikate, refah ve saadete vâsıl olmağı bir gaye ittihaz ederim. Zira gayeye beni o götürecektir. Sorarım Rusya'dan bahseden Dr. Fuat Bey[10] arkadaşımıza! Bugün koskoca Rusya Bolşevik âlemi bu âcizin usulünü neden tatbik etmektedir?

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Mahiyeti nedir? Anlamadık. Bolşevik diyip duruyoruz.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) – İyidir, kötüdür diye ben mahiyetinden bahsetmiyorum, dördüncü maddeden bahsediyorum. Efendim Bolşevik âleminden bahsederken arzetmek istediğim cihet, usulümün nazarî olmadığını, amelî olduğunu anlatmaktır. Maksadım budur. Başka bir şey değildir. Uğurlar olsun o nazariyata ki, ne kadar ulvi görünürse görünsün, havaî fişek gibi benim gözümü aldatır, oyalar, fakat gönlümü memnun edemez. Binaenaleyh tamamiyle tatlı, güzel görünür bir nazariyedir. Fakat muzırdır. Şu halde arkadaşlar, asıl dördüncü madde yirmi üçüncü madde olarak konulmalı ve teklifi âcizanem dördüncü madde olmalıdır.

REİS – Müzakerenin kifayeti hakkında birçok takrirler var. Söz alan da beş arkadaşımız var. Kifayet takriri olduğu için reyinize arzediyorum. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakereye devam edeceğiz.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Efendim, bendeniz de bu temsili meslekî usulünün tamamen taraftarıyım. Yalnız burada bir şey varidi hatır oluyor (akla geliyor). Meselâ bizde sanayi henüz taazzuv ve taayyün etmemiştir. Binaenaleyh sa-

10 Dr. Suat olmalı.

nayii anasırı sairenin (diğer unsurların) elindedir ve bu suretle geleceklerin de her halde anasırı saireden olması lâzımgelir. Bendenizce bu doğru değildir. Meselâ sanayiin bir kısmı yekdiğerine müşabihtir. Debağat kunduracılık ve saire... Kunduracılık anasırı sairede ise debağat kâmilen İslâmlardadır. Binaenaleyh bunlar tevhit edilmek üzere bir mümessil çıkarılabilir. Binaenaleyh temsili meslekî muvafıktır. Yalnız madde ile maksat arasında kendi kanaatimce bendeniz bir münasebet görmüyorum. Meselâ "Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere" deniliyor. Şu halde meslekleri temsil etmek üzere gelecek azanın erbabı sanattan olmaması da caiz olabilir gibi bir mâna anlaşılıyor. Onun için bendeniz şu yolda tadilini teklif ediyorum: (Büyük Millet Meclisi âzası vilâyetlerce meslekler erbabından müntahap âzadan mürekkeptir).

VEHBİ Ef. (Konya) – Efendim bu Encümeni Mahsus mazbatası Hükümet tarafından geleli, Meclisimize verileli ve encümenden çıkıp müzakeresine başlanılalı dört ay oldu ve bu temsili meslekî meselesi koridorlarda konuşuldu, şubelerde görüşüldü, her birerlerimiz şurada burada, hasbihal sıralarında konuştuk ve sonra burada günlerce müzakere edildi. Söylenmedik söz kalmadı. Ben bu kadar daha uzayacağını ümit etmiyorum. Şu Meclisimizi düşünürsek şu Meclisimizde temsili meslekiden başka ne var; rençber var, memur var, tüccar var, çiftçi var, her şey var. Yalnız sanat sahipleri yoktur. Onlar da gelirse başka kim kaldı? Bunu bu kadar neden çekip sündürüyoruz? Rica ederim iki şekil var. Madde evvelden tayyolmadı, encümene gitti. Şimdi ya kabul olunsun veya tayyolunsun gitsin.

RIFAT B. (Tokad) – Efendim, bu madde geçen gün müzakerede katiyyen tayyedilmişti. Madem tekrar müzakere ediliyor. Müsaade buyurursanız ben de fikrimi arz edeyim. Bizde temsili meslekî esasları üzerine intihabat icrası gayrikabildir. Çünkü münazaaları mucip olur (ağız kavgalarına neden olur). Sen bakkalım dersin, o bakkal değildir der. Tüccarım der, tüccar değilsin der, kunduracıyım, debbağsın, değilim gibi bir takım ihtilâfatı mucip ve badi olacak... Sonra ufak tefek meslekleri nazarı itibare alırsak yüz ve iki yüzü geçer. Halbuki, bizde esas meslek olarak bir zürra, bir de memur mesleki, vardır. Yani bunlar kalabalık ve ekseriyeti teşkil eden mesleklerdir, reyi âm ile olursa bunlar kazanacak, diğerleri mahrum kalacak. İş münavebeye (nöbetleşmeye) dökülürse bir kunduracıya yüz senede bir nöbet düşecek... Boyuna bu hususta münazaa olacak... Onun için bizde temsili meslekî üzerine intihap icrası gayri kabildir. Binaenaleyh, bu maddenin sabık müzakere mucibince, karar mucibince tayyini teklif ederim.

REİS – Meclisi Âlinizde devamı müzakere için maatteessüf ekseriyet kalmadı. Beş dakika teneffüs...

İKİNCİ CELSE
Açılma saati: 3,30 sonra
REİS – İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Ef.
KÂTİPLER: Ata B. (Niğde). Feyyaz Âli B. (Yozgad).

REİS – Celse küşat edildi. Teşkilâtı Esasiye Kanununun dördüncü maddesinin müzakeresine başlıyoruz. Söz Mahmut Esat Beyindir.

VEHBİ B. (Karesi) – Müzakerata başlamadan evvel usulü müzakere hakkında bir şey arzedeceğim. Efendim, geçen defa Suat Bey biraderimiz bir takrir vermiş idi. Meclisi Âli haftada iki defa içtima etsin diye, o günkü vaziyetimize nazaran bunu bendeniz ve Heyeti Celile de kabul etmiştik. Bir fethi mübin (parlak zafer) neticesi olarak şimdi bu vaziyet zail olmuştur ve Hükümet de o kadar meşgul değildir. Binaenaleyh, bunu neticelendirmek var, elimizde bütçe var, bir takım kavanin var. İçtimalara devam edelim. Bendeniz Heyeti Celilenin... (Hayır sadaları).

VEHBİ Ef. (Konya) – Bu haftada iki gün olmasının kabulündeki sebep, devaire ayrılan Encümenlerin orada çalışması içindir. Eğer eskisi gibi olacak olursa devaire giden encümenler orada bulunmak lazımdır. Çünkü elli beş kişidir o encümenler. Eğer burada kalacak olurlarsa birçok işler yüz üstü kalacaktır. 1337 senesi bütçesinin tehirine sebep olacaktır. Kararı sabık (önceki karar) veçhile hiç olmazsa on beş gün mesai lâzımdır. (Kabul sesleri).

VEHBİ B. (Karesi) – Müsaade buyurun efendim. Bu doğru değildir. Çünkü devairde sabahları çalışılıyor. Günde iki saat çalışılırsa kadrolar tertip edilebilir. Evvelki gibi olmasını bendeniz teklif ediyorum.

REİS – Bu mesele anlaşıldı. Müsaade buyurun. Bir kararı sabıkın tashihi var bir de kararı sabıkın muhafazası var. Binaenaleyh, iki tekliftir. Reyi âlinize arzediyorum. Kararı sabıkın tashihini kabul buyuranlar lütfen ellerini kadırsınlar. Ellerinizi indiriniz beyim. Kararı sabık veçhile haftada içtimai umuminin yine iki gün olmasını kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsınlar. Kararı sabık veçhile haftada iki gün kabul edilmiştir.

MAHMUT ESAT B. (İzmir) –Muhterem efendiler: Bendeniz meslekî temsilin memleketimin selâmeti için lüzumuna o kadar kailim ki, bunu bir ikinci defa daha huzuru âlinizde müdafaa etmekle, Türk tarihi önünde vazifei tarihiyemi yapmakta olduğuma kaniim. Bu meseleyi iki noktadan tahlil etmeğe çalışacağım.

Birincisi; meslekî temsile karşı şimdiye kadar yürütülen itirazlara cevap vermek, ikincisi; hakkındaki nazariyatı umumiyeyi (genel teorileri) söylemektir. Muhterem efendiler, bu meslekî temsil en evvel bizim memleketimizde mevzuubahis olmuş değildir ve en evvel bizim memleketimizde tatbik edilecek sistem de değildir. Meslekî temsil garpta uzun uzadıya münakaşa edilmiş, hakkında birçok ule-

ma, yalnız bir memleketin uleması değil, fakat bütün dünyanın âlim dediği ulema arasında münakaşa edilmiş ve doğruluğu kabul edilmiştir. Fransa'da hukuk ulemasından (Dögi)[11] meslekî temsili en evvelâ müdafaa etmiştir. Fakat bundan evel Garbî Avrupa'da meslekî temsil İtalya'nın birçok memleketlerinde, meselâ ezcümle Floransa'da uzun müddet tatbik edilmiş...

MEHMET EMİN B. (Ergani) – Fransa'nın yaptığı şeyi biz yapamayız. Fransa bizim düşmanımızdır. Fransa hâinane olarak dinimize; vatanımıza taarruz eden bir düşman olduğundan onu kabul edemeyiz. Tatbik edemeyiz.

MAHMUT ESAT B. (Devamla) – Efendim, Hazreti Peygamber diyor ki; ilim düşmanlarınızda dahi olsa alınız. (Bravo alkışlar). İlmin memleketi yoktur. (Bravo sadaları). Binaenaleyh hukuku âmme ulemasından (Dögi) bunu uzun uzadıya müdafaa etmiş ve meslekî temsil bir memlekette tatbik edilmedikçe Montesquiyö'nün eski nazariyeleri ile, müşavere usuliyle parlâmenterizm usulü ile memleketin bihakkın müdafaa olunamıyacağını beyan eylemiştir. Yalnız buna karşı verilen cevaplar, meslekî temsilde memleketin bazı tabakasının Meclise girmemesi tarzında cereyan etmiştir. Fakat esas itibariyle hakkı teslim olunmuştur. Yine efendiler! Fransa'nın en büyük adamlarından (Hanoto)[12] buna dair bir kitap yazmış. Bu kitapta; vaktiyle Floransa'da meslekî temsilin tatbik edildiğini ve Floransa'nın bundan pek çok müstefit olduğunu söyledikten sonra; Fransa'da bulunan ahali en liberal olduğu halde Fransa'da memleket menafiinin ve Fransa'nın Meclisi Millide temsil edilememekte olduğunu ve bunun memleketi felâketten felâkete sürüklemek ihtimali olduğunu söylemiş ve Cumhuriyetten beyanı şikâyet eylemiştir.

Efendiler, memleket demek; siyasiyat, edebiyat ve münevverler demek değildir. Bir memleket iktisadiyatından teşekkül eder. Çiftçiliği, mimarisi, demirciliği, saraçlığı ilâh... Bir takım meslekler erbabı o memleketi kurarlar, yaparlar. Bu meslekler yapılmadığı gün memleketten eser kalmaz. Malûmu âliniz İbni Haldun Mukaddemesinde cemiyetleri tavsif ederken (nitelerken), memleketlerin iktisadiyatından ibaret olduğunu ve bir takım mesalik erbabının memleketleri husule getirdiğini bundan asırlarca evvel beyan etmiş, bizim kulaklarımıza bağırmıştır.

Meslekî temsilde Meclise kimler girecek efendiler? Bir takım arkadaşlarımız

---

11 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında yazmış tanınmış Fransız kamu hukukçusu Leon Duguit kastediliyor.

12 Albert Auguste Gabriel Hanotaux. 1897'de Fransız Akademisi'ne seçilmiş, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında etkili olmuş tarihçi ve politikacı. Hanotaux 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de fikirlerine bir reddiye dahi yazılmış ve Türkçede eserleri yayımlanmış bir düşünürdür. Bilmediğimiz ve kim olduğuna ulaşmada zorluk çektiğimiz bu ismi bulmamıza yardım eden Prof. Dr. Onur Karahanoğulları'na teşekkürü borç biliriz.

diyorlar ki: Meslekî temsilde, cahiller girecek, memleketi anlamıyan adamlar girecektir. Hayır efendiler; ilim demek; yalnız okumak, yazmak değildir. Bu Meclisi Âliye asırlardanberi bu memleketi kılıçları ile, sabanları ile müdafaa eden çiftçiler girecektir. (Alkışlar) Efendiler; bu memleketi asırlarca müdafaa eden, yalnız kılıçla değil, sanatlariyle dünyaya karşı müdafaa eden sanatkârlar gelecektir ve onların menafii müdafaa edilecektir. Binaenaleyh bunlara cahil demek, bütün bir mukaddesatı, kanaatıma göre, tahkir demektir. Efendiler! Görüyorum ki, kolay kolay, meselâ bir çiftçiye bırak şu cahili diyorlar. Fakat ben diyorum ki, böyle değildir. O adam bana çiftçilikten bahsederse ve anlar mısın derse, ben ona cevap veremem. Kanaati âcizaneme göre meslek erbabı olup da dünyada cahil denilebilecek bir kimse yoktur. O adam kendi mesleğini, okuyup yazmak bilmese bile okuyup yazandan daha iyi müdafaa edebilir.

BİR MEBUS B. – İki lâkırdıyı bir yere...

MAHMUT ESAT B. (Devamla) – Efendim, müsaade ediniz. Yalnız ikmal edeyim, ondan sonra oralara cevap vereceğim. Efendiler; devri fütuhatımız (fetihler devrimiz) tetkik edilirse görülür ki, bizim memleketimiz daima sanayii himaye etmiştir. Viyana önlerine kadar Osmanlı bayrağını esdiren orduları yalnız kılıç yürütmemiştir. Lonca teşkilâtını tetkik ediniz, devri fütuhatımızda görürsünüz ki, saraçların kendilerine göre bir tertibatı vardır. O suretle saraçlık ilerlemiştir. Çiftçileri tetkik ediniz, onlar himaye edilmiştir. Demircileri tetkik ediniz, onlar da himaye edile edile albayrak dünyanın her tarafında ün salmıştır. Binaenaleyh yalnız kılıçla yürümemiştir. Bu itibarla sanayi erbabının, meslekler erbabının, Meclise girmesi ve Mecliste mesleklerini Hükümete himaye ettirmesi, memleketimizin hayatı iktisadisi itibariyle bir zarurettir. O meslekler erbabının sanatları muhafaza edilemediği, himaye edilemediği günden itibarendir ki, bu memleket parça parça kopmağa başladı.

Efendiler, Avrupa'nın sanayii, Avrupa'nın iktisadiyatı memlekete tahakküm etti ve bu memleket yıkıldı. Bu memleketi yeniden korumak istiyorsak her halde memleketin sanayiini temsil etmek, onu himaye etmek mecburiyetindeyiz. Bunun için bir yol vardır, o da; sanayi erbabının memleketin mukadderatına iştirak etmeleridir. Onlar memleketin mukadderatına iştirak etmedikçe, onların menafii umumiyelerinin bihakkın himaye görmesine de imkân yoktur. Hiç şüphesizdir ki, bir çiftçiyi çiftçi kadar benim düşünmemin imkânı yoktur ve bir demirciyi demircinin düşündüğü kadar benim düşünmekliğimin imkânı yoktur. Demirci olmayanın onun kadar iş görmesi ihtimali yoktur ve olmayınca bu memleketin sanayiinin ileri gitmesinin imkânı yoktur.

İntihabatımızın halihazırına gelince; bu hal meslekleri, sanayii himaye etmekten pek uzaktır. Çünkü burada sanatlar temsil edilmiyor ve bu sanayi burada

temsil edilmedikçe onları düşünmek imkânı da yoktur, var ise de pek azdır. İkinci bir itibarla, zamanımızda bu kabul ettiğimiz sistem, şu şekli intihap, şayanı tenkittir (eleştirilmeye uygundur). Çünkü intihapta gaye, memleketi temsil etmektir. Bu tarzı intihap ile kim iddia edebilir ki, memleketimiz temsil edilir? Doğrudan doğruya halk bu sistemle –buradaki Meclisi Âliyi tenkit etmek değil, sistemi tenkit ediyorum– bu sistemle halk hangi suretle menafiini şimdiye kadar bu Meclis-te, bu sistemde müdafaa edebilmiş ve Hükümete sözünü dinletebilmiştir? Çok rica ederim, halkın idaresinde, halkın menafii umumiyesinde ne gibi tahavvüller görebildik? (Hiç sadaları). Yine eskisi gibidir. Yalnız bizim memlekette değil efendiler, bu, dünyanın her tarafında böyledir ve dünyanın her tarafında böyle olduğu için zaman zaman ihtilâller, büyük büyük inkılâplar önünde kalıyoruz. Bu inkılâpların, bu ihtilâllerin mânası hep burada saklıdır. Yani halkın doğrudan doğruya memleketin mukadderatını ellerine alamamasında ve binaenaleyh menafii umumiyenin bihakkın düşünülmemiş olmamasındadır. Memleketimizde temsili meslekîyi kabul etmekle millete en büyük bir eser bırakacağız. Esasen Teşkilâtı Esasiye Kanununun birinci ve dördüncü maddeleri tayyedilirse diğer tarafının ehemmiyeti yoktur ve Meclisi Âli bu memlekete en büyük hizmeti, tarihlerin, ilimlerin söylediği hizmeti, istediği büyük vazifeyi, birincisini kabul etmekle tarih önünde yükselmiştir. İkincisini kabul etmekle de bir kat daha yükselmiş olacaktır.

Efendiler; cümlenize malûmdur ki, memleketimizin inhitatı (gerilemesi), memleket mukadderatının memleketin sahibi olanların eline düşmemesi teşkil etmiştir. Büyük tarihşinaslarımızdan Murat Bey yazdığı bir eserinde bu nokta üzerinde ısrar etmiştir. Birçok müverrihlerimiz (tarihçimiz) gibi. Fakat Murat Bey bilhassa bu noktada ısrar etmiştir. Mahmut Şevket Paşa da Osmanlı Kıyafeti Askeriyesi diye yazdığı bir eserinde doğrudan doğruya bu noktaya ilişmiş ve memleketin mukadderatı; tımar ve zeamet ashabının elinde iken, yani doğrudan doğruya bu memleketle alâkadar olan ve bu memleketin ümranını yapan ve bu memleketin sahibi olan insanların elinde iken iyi idare edilmiştir. Bilâhare Enderun'da teşkil edilen mektebe yüzlerce ecnebi çocuklarının dolması ve onların bu memleketi idrak edememeleri yüzünden, bu memleketin ihmal olunması bizi felâketten felâkete sürüklemiştir der ve Murat Bey de Ebülfaruk da aynı noktada ısrar eder. Binaenaleyh meslekî temsili kabul etmekle, tarihin bize haykırdığı bir tehlikenin ilâcını bulmuş olacağız. Bu, bir tarihi yaradır, daima kanıyor, artık dinmek istiyor ve bu kanaya kanaya bu memleketi öldürmesi pek mümkündür. (Allah saklasın sadaları). Bunun önüne ancak Büyük Millet Meclisi geçmekle bu büyüklüğünü dünya önünde bir daha ispat etmiş olacaktır.

Muhterem efendiler; müsaadenizle birkaç arkadaşımızın itirazlarına cevap vereceğim. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyefendi iki defa bu mesele için söz söy-

lediler. Fakat bendeniz kanaati âcizaneme göre sözlerinde tenakuz buldum. Yani benim noktai nazarıma göre yanlıştır. Birincisi şudur: Buyurdular ki, eski Kanunu Esasi iki dereceli intihabı kabul etmiştir, bu defa tadil etmekle elli sene sonra bir dereceli intihabı kabul ediyoruz. Binaenaleyh kanunu tekâmüle riayet ediyoruz. Binaenaleyh sonra bu memlekete meslekî temsil veriyoruz. Neticei mantıkiyesini intaç etti, bendeniz bunu hatalı gördüm.

Çünkü; meslekî temsilin dereceli intihaplarla alâkası yok. Meslekî temsil bir dereceli intihaba da girer, iki dereceli intihaba da girer. Yani memleketin seviyesi dun ise ki, bendeniz bunu kabul etmiyorum, çiftçi bizim tanıdığımızdan çok yüksektir. Hem memleketi müdriktir, hem vatanperver, hem zekidir.

Efendiler, o çiftçidir ki, bu memleket tehlikeye düştüğü gün sabanını bıraktı, kılıcını çekti ve bu memleket için yedi yüz yıldanberi akıtmakta olduğu kanını yine akıttı. Binaenaleyh ona cahil diyemeyiz efendiler. Binaenaleyh iki dereceli...

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Hayır, bunu ben öyle demedim.

MAHMUT ESAT B. (Devamla) – Hayır, Avni Bey demedi. Fakat Mecliste öyle bir kanaat var, onun için söylüyorum. Binaenaleyh bir dereceli intihapta meslekî temsil yapılabilir. İki dereceli intihapla da meslekî temsil yapılabilir. Yani meslekî temsilde halkın doğrudan doğruya gelmesi tecviz edilemez (uygun görülemez). Meslekî temsilde halkın doğrudan doğruya gelmesi imkânı yoksa iki dereceli de kabul edilebilir. Binaenaleyh bununla alâkası yoktur. Sonra, bir şey daha buyurdular Avni Beyefendi, ikinci çıkışlarında, o da bu idi: Buyurdular ki; meslekî temsili kabul etmekle hukuku esasiyenin milletlere tanıdığı hukuki, meşruti bir hakkı, yani tamamen Mecliste bulunan bir hakkı nezedelim. Onun için tenakuz var.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Hayır, öyle demedim. Bendeniz diyorum ki; bir dereceli intihapta meslekler dâhildir, temsil eder dedim. Yoksa o odur diye demedim.

MAHMUT ESAT B. (Devamla) – Sonra, Hüsrev Beyefendi arkadaşımız, bunda kabiliyeti tatbikiye görmediler. Doğru olabilir. Lâkin kabiliyeti tatbikiyesi yok deyince o noktayı bize izah buyurmadılar. İzah buyurmuş olsalardı belki kendilerine o noktadan cevap vermek mümkün olabilirdi. Yoktur dediler. Bendenizin anladığıma göre bu olsa olsa memlekette loncalar olmaması dolayısiyle bunda kabiliyeti tatbikiye görmediler. Yani memleket cahildir diye değil.

Efendiler doğrudur. On sekizinci asırdanberi zavallı memleketimizin garp iktisadiyatından yediği darbelerle meslek erbabı hurdehaş (paramparça) oldu ve onun için bu memlekette ashabı sanayi darmadağın olmuştur. Loncalarımız yoktur. Fakat loncacılık ruhu vardır. Bugün Anadolu'nun herhangi bir memleketine giderseniz esnaf kâhyalarına, şunlara bunlara tesadüf edersiniz ki, bunlar lonca

teşkilâtının, yani lonca teşkilâtı kadimesinin izleridir. Bunları yeniden canlandırmak imkânı da mevcuttur. Yeter ki Meclisi Âliniz bunu Kanun-u Esaside kabul etsin ve şu kayıtla kabul etsin, desin ki: Lonca teşkilâtı tatbik edilecektir. Belki bu iki seneye tevakkuf eder. Fakat mütehassısları bize bir senede yapılabileceklerini söylüyorlar. Onlar vücude getirildikten sonra kabiliyeti tatbikiyeden maksatları bu ise kendilerine bu yolda cevap vereceğim.

Muhterem Hoca Vehbi Efendi Hazretleri de buyurdular ki, meslekî temsil doğrudur. Binaenaleyh efendiler, esasta Hoca Vehbi Efendi Hazretleri ile münakaşa edecek değiliz. Yalnız teferruatta münakaşa edeceğiz. O da meslekî temsil doğrudur ve bu Meclis çiftçilerden, demircilerden ve meslek erbabından müteşekkildir dediler. Bendeniz kendilerine diyeceğim ki; mademki meslekî temsil şu şekilde Meclisi Âlide mevcuttur, o halde Kanun-u Esasiye kayıtta ne mahzur vardır? Son sözlerimi söyliyeyim.

VEHBİ Ef. (Konya) – Ben, bir mahzur var demedim. Bununla beraber demirci demedim, rençber var, memur var, asker var, doktor var, avukat var. Zaten meslekler de bunlardan ibarettir.

MAHMUT ESAT B. (Devamla) – Binaenaleyh bu Meclisi Âli meslekler erbabından müteşekkil ise bunun Kanun-u Esasiye kaydı evleviyetle sabit olur ve doğru olur. Çünkü onu bir kere daha tesbit etmiş oluruz. Son söz olmak üzere bunları ilâve edeceğim: Meslekî temsil ilmin ve Osmanlı tarihinin bu Büyük Meclise kabulünü teklif ettiği bir sistemdir. Hiçbir hatibin teklif ettiği sistem değil, tarihin asırlardanberi haykırdığı bir sistemdir! İlmin asırlardanberi anlatmak istediği bir sistemdir. Memleketimizin selâmeti buradadır. Memleketin sahipleri ancak bu suretle memleketin mukadderatına hâkim olacaklar ve memleketi yapan iktisadiyat da ancak bu suretle himaye edilecek ve asırlardanberi ağlayan çiftçi, köylü ancak bu suretle gülecektir. Bunu Büyük Millet Meclisinden (10) milyonluk Anadolu halkı bekliyor. Halk hakkını istiyor efendiler.

RAGIP B. (Kütahya) – Efendim, meslekî temsil hususunda rüfekayi muhteremeden birçokları ve bilhassa refiki muhteremim Mahmut Esat Bey gayet ilmî ve gayet mukni (ikna edici), ciddî mebahise müstenit beyanatta bulundular. Yalnız bendeniz iki noktaya nazarı dikkatı âlilerini şiddetle celbetmek arzu ediyorum. Birisi; intihap meselesi mevzuubahis olduğu vakit ben düşündüm, bu intihap işinin ne olabilmesini gözümün önünden şöyle geçirdim. Bir millet işi ve milletin de en mukaddes ve en mühim bir vazifesi olduğunu anladım. Sonra bir kere milletleri, milletin mahiyeti teşekküliyesini, milletleri teşkile sebep olan esbap ve avamili tetkik ettim ve kendi kendime sordum. Acaba insanlar ne için evvelâ cemaatler teşkil etmişlerdi? Acaba insanları böyle cemaatler, milletler haline sevkeden esbap ve avamil nedir? Bu sualime bütün dünyanın, müttefikan

kâffei sunufu ulemanın (tüm bilginlerin) verdikleri cevabı en muvafık buldum. O da fırıncının rençbere, rençberin demirciye velhasıl her sınıf insanların yekdiğerine olan ihtiyacından dolayıdır ki, insanlar bir araya gelmişler. Yani insanları bir araya getiren mesleklerdir. Binaenaleyh cemiyatın, milletlerin esbap ve avamili içtimaiyesinin en mühimmi mesleklerdir. Onları birleştiren, bir arada yaşattıran, büyük büyük cemaatler teşkiline saik olan mesleklerdir diye buldum. Şu halde yine kendi kendime diyorum ki; acaba, Insanların insan halinde, cemaat halinde, millet halinde yaşamasına saikı yegân (tek neden) olan, esbap ve avamil olan meslekler, yine o insanların devam ve kıvamına, teali ve terakkisine ne için sebep olmasın?

İkinci cihet efendiler; intihapta herhalde iki şekilden memleket birisini kabule mecburdur. O da ya intihabatı meslekler erbabına istinat ettirmek veyahut intihabatı siyasi fırkalara istinat ettirmektir. Eğer intihabat meslekler erbabını temsil etmek üzere kabul edilmezse, yani reyi âm ile gerek bir ve gerek iki dereceli olsun, hangi şekilde olursa olsun, intihabat mesleklere tefrik edilmezse bu mahzur gayrikabili içtinaptır (kaçınılmazdır) ve muhakkaktır ki memlekette muhtelif siyasi partiler teşekkül edecektir ve intihabatı, memlekette teşekkül edecek bu siyasi partiler idare edecektir. Şu ikiden hiçbir vakit hâli değildir. İntihapta eslem tariki (en doğru yolu) kabul etmek için şu iki şeye bakacağız: Ya meslekleri kabul edeceğiz veyahut siyasi fırkaların vücudunu kabul edeceğiz. Memleket için siyasi fırkalar mı daha nâfidir, memleketin hakikî anasırı mı Meclisi teşkil etmeli? Yoksa diplomatlardan mürekkep bir Meclis mi istiyoruz? Şu iki meseleyi hallettiğimiz vakit intihabı da kendi kendine halletmiş oluruz. Bendenizin kanaatim, bu memleketi bir âfet kadar muzır olan siyasi fırkaların tesiratından masun bıraksın Cenabıhak...

Binaenaleyh temsili meslekiyi kabul etmezsek bu memleket siyasi fırkaların ve bir takım diplomatların bazicei hevesatı (heveslerinin oyuncağı) olacaktır. Amma memleket bu suretle kurtulur mu? İyi mi olur kötü mü? Bilmiyorum.

YAHYA GALİP B. (Kırşehir) – Efendiler; bendeniz bu temsili meslekî hakkında fikrimi beyan etmezden evvel zatı âlilerini bundan 12 sene evveline irca ve imale edeceğim (döndüreceğim). Meşrutiyetin ilânını müteakip Meclisi Mebusanı teşkil ettik. Bu Mecliste de kanun yapmak hevesi başgösterdi. İlâmaşaallah bu kanun yapmak hevesi bugün Büyük Millet Meclisine kadar sirayet etti. Sorarım zatı âlilerinize; bizdeki kavanin kadar hangi memlekette çok kavanin var? Zannederim ki, on iki sene zarfında on iki bin kanun vücude getirdik. Fakat hiçbir vakitte halkı idare ve milleti ihya edemedik. Niçin? Esbap ve ledünniyatı (nedenleri ve içyüzü) nedir? Hiçbir vakitte milletimizin idaresini bilenler resikâre geçmedi ve milletin idaresini bilenler o kanunu vazetmedi. Binaenaleyh milletin nasıl idare edileceğini bilmeli ve ondan sonra kanun yapmalıdır ki kanunlardan istifade edebil-

meli. Bugün elimizdeki mevcut olan bir sürü kanun, bir sürü kâğıt parçasından ibarettir. Başka bir şey değildir. Kanunu Esasi yaptık, bunu tadil ettik. Bu kadar uğraştık. Sorarım zatı âlinize; hangi ferdin hukuku mahfuz kaldı? Kanun-u Esasiyi yapanlar Kanun-u Esasiyi çiğnediler ve dünyada yapmadık felâket bırakmadılar. Evet ben bugün bunu itiraf ediyor ve kabul ediyorum ki, temsili meslekî bizi kurtarır. Ne vakit? Ne vakit bizde cemaat hayatı baş gösterirse. Efendiler; bundan yüzsene evvel Tanzimatı Hayriye diye ilân ettikleri şey bizi hercümerç etti. Bugün iktisaden Hıristiyanları üzerimize hâkim kıldı. Bu tecrübe gözönünde dururken cemaat hayatını teşkil etmezden ve İslâmları cemaat hayatına sevketmezden evvel temsili meslekiyi tatbik etmek milletimiz hakkında muzırdır. Aynı hatadır. (Alkışlar). Bu hataya girmiyelim efendiler. Binaenaleyh temsili meslekî yapmalı. Ne vakit? Ne vakit ki cemaat hayatını ve sanatkârları birleştirmek usulünü tatbik edersek ondan sonra düşünmekliğimiz lâzımdır.

RAGIP B. – Fırkalar cemaat hayatını teşkile bırakmaz.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Efendiler! Müzakere başka çığıra geçiyor. Rica ederim. Burada teşviki sanayi yapmıyoruz, tarihî felâketlerimizi tadat ederken bunu bilmiyen kimse yoktur. Sanata teşvik için kanun yaparsak o vakit burada usulü intihaptan bahsederiz. Kabiliyeti nedir? Yine soruyorum; o tekmil neticesiyle doğar. Memleketimizde inhilâl etmiş, tefessüh etmiş, bir sanat, sanayi teşkilâtı yapmakla ihya olunur mu? Rica ederim. Kabul olunmayan bir şey üzerine intihap yapılsın deniyor. Maaliftihar kalbimiz sızlasın. Evet geçenlerde söylediğimiz gibi sanatlar teşekkül etsin; loncalar yapılsın. Millete hak verilmezse sırası gelince onlar haklarını bizden cebren alırlar.

MUHİDDİN BAHA B. (Bursa) – Efendim geçenlerde bu kanunun ilk müzakeresinde istasyon fabrikasına gittim. Orada memlekete bizim kadar çalışan, bizim kadar vakfı hayat eden fedakâr gençler gördüm. Ellerinde örsler ve çekiçlerle bizim burada rahat rahat oturmamızı temin edecek silâhları yapıyorlardı. Onları hürmetle selâmladım. Alışmadıkları bu selâm karşısında, mahcup kaldılar. Yanımda mebus arkadaşlarımızdan birkaç kişi daha vardı. Bizim Büyük Millet Meclisi âzasından olduğumuzu anladıkları ve kendilerine gösterdiğimiz ve bihakkın lâyık oldukları ruyi samimiyeti (samimi yüzü) gördükleri zaman dediler ki: Meclisinizde bir kanun varmış, o kanun mucibince sanatkârları da meclisinize alacaklarmış. Evet dedik öyledir.

Fakat efendim dediler almıyacaklar ve almıyacaklarını söyliyenler çoktur. Ben temin ettim ki Büyük Millet Meclisi hakkınızı verecektir. (Sağ cenahtan patırtılar), (Sağ tarafa hitaben) Efendiler bu taraftan bugün ellerini vurmak suretiyle bana söz söyletmek istemiyen sizler beni tekzip ediyorsunuz. Hakkınızdır. Temsili meslekî aleyhinde söz söyliyen zevat arasında Yahya Galip Beyefendiyi de gör-

düm. Onlar takip ettikleri meslekte pek mütesallip (katılaşmış) oldukları için hemen cemaat teşkilâtından bahsettiler ve demek istediler ki; cemaat teşkilâtı yapılmıyan bir memlekette temsili meslekî usulü takip edilirse Müslümanlar kaybedeceklerdir. Hayır, Yahya Galip Bey... Kendilerinin burada olmadığını zannediyorum. Beyefendiler hâlâ Hıristiyanların bu memlekette hukukundan bahseden mütesallip bir Müslüman tasavvur etmezdim. Bunu Yahya Galip Beyin şahsında gördüm. Hıristiyanlar yarın hangi hak ve salâhiyetle bu şerait dâhilinde bu Meclise girmek hakkını iddia edeceklerdir? Nasıl tasavvur edebilirim ki, hıristiyanlar bizi aldatsınlar ve cemaat teşkilâtından istifade ederek bu Mecliste ekseriyet teşkil etsinler? Buna imkân görmüyorum. Sonra daima iddia edenler içerisinde Yahya Galip Beyefendi vardır. Her yerde Anadolu'nun her tarafında ekseriyeti kahire ve galibe (ezici ve üstün çoğunluk) Müslümanlardadır.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Sanat hususunda değil Beyefendi.

MUHİDDİN BAHA B. (Devamla) – Ben onların keyfiyeten tefevvuklarını (üstünlüklerini) maatteessüf kabul ederim. Evet her yerde ustalar onlardandır. Ekseriyetle en büyük üstat onlardandır. Fakat adedine bakarsanız ekseriyet bizdedir ve ekseriyet bizde değilse ve bunu iki, üç sene içerisinde şeraiti müsaade dairesinde temin edemiyeceksek vazgeçelim bu işten.

Diyorlar ki sınıf teşkilâtı yoktur ki temsili meslekide muvaffakiyet hâsıl olsun. Biz bunu şarta talik ediyoruz. İki sene zarfında sunuf teşkilâtı yapılabilir. Temsili meslekî usulü tatbik edilebilir, halk cahildir, halk bilmiyor, halk tanımıyor deniyor, bu intihabatta da o vardır. Ne şekilde düşünürseniz düşününüz, nasıl tasavvur ederseniz ediniz, sunufa taksim etmek suretiyle on beş milyonluk ahalide vâki olacak intihap bundan çok daha iyi olacaktır. Temenni ederim, böyle büyük bir inkılâbı idariyi meydana getiren Meclis böyle bir inkılâbı içtimai ve siyasiyi de vücude getirsin, tekrar tahtaları vurabilirsiniz efendiler.

REİS – Efendim söz alan zevat sözlerini söylediler. Müzakerenin kifayetini reye vazetmeğe lüzum görmüyorum. O halde umumî müzakereyi kapatıyoruz. Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın. Umumî müzakere kâfi görüldü. Tadilnameleri okuyacağız. On kıta tadilname var. Fakat bunlar dört noktada tekâsüf ediyor (toplanıyor). Temsili meslekinin, maddenin tebdili, yani encümenin şimdiki teklif ettiği veçhile kabulü, diğer bir takrir de temsili meslekî esas olmak itibariyle maddelerin ibareleri ve kelimeleri üzerinde tashihat icrasına ait. Diğer takrirler de temsili meslekî hakkındaki maddenin tayyı ile dördüncü madde makamına kaim olmak üzere vilâyetler halkınca doğrudan doğruya intihap icrası, diğer bir takrir de doğrudan doğruya değil, bilvasıta intihap icrası. Diğer iki takrir de maddenin tamamen tayyını ve yerine başka bir şey ikame edilmemesidir. (Muvafık sadaları). Şimdi takrirleri tamamen okuyayım da ondan sonra reyinize sıra ile arzedeyim.

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddenin berveçhi âti tadilini teklif eylerim:

Büyük Millet Meclisi vilâyetlerce, doğrudan doğruya kanunu mahsus mucibince müntahap azadan mürekkeptir.

Trabzon
Hüsrev

(Kabul sesleri).

REİS – Müsaade buyurun efendim, bir kere hepsi okunsun ondan sonra reye vazederiz.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Teşkilâtı Esasiye Kanununun dördüncü maddesinin sureti âtiyede tadilini teklif ederim:

MADDE 4. – Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca ve bir dereceli usul veçhile müntahap azadan mürekkeptir.

17 Kânunusani 1337
Erzurum Mebusu
Hüseyin Avni

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddenin berveçhi âti şekilde kabulünü teklif eylerim:

MADDE 4. – Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca kanunu mahsusuna tevfikan meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntahap azadan mürekkeptir.

Karahisarı Sahip
Mehmet Şükrü

(Ret sadaları).

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddedeki (Meslekler erbabı temsil edilmek üzere) ibaresinin tayyı suretiyle maddenin kabulünü teklif eyleriz.

17 Kânunusani 1337

Karahisarı Şarkî	**Muş**
Mesut	**Ahmet Hamdi**

Riyaseti Celileye

Dördüncü maddenin berveçhi âti tadilini teklif eylerim.

Yozgad

Süleyman Sırrı

MADDE 4. – Büyük Millet Meclisi: erbabı meslekî temsil etmek üzere vilâyetlerde meslekler erbabınca müntahap azadan mürekkeptir.

Makamı Riyasete

Temsili meslekiyi ihtiva eden dördüncü madde evvelce tayyolunduğundan müzakere kâfidir.

Erzurum

Nusrat

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Maddenin ârâya vazını teklif eylerim.

Yozgad

Süleyman Sırrı

REİS – Karahisarı Şarkî Mebusu Mustafa Beyin bir takriri vardır. Diğer rüfekanın aynı mealde takrirleri okunduğu için tekrar onu okumağa hacet kalmadı.

Riyaseti Celileye

Dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci maddeler Büyük Millet Meclisinden sonra icra kılınacak intihabata dair olduğu lâyihanın sonundaki maddei münferideden müstebandır (açıktır). Bugün mevkii icraya konulacak kavanini tanzim ve ikmal etmemiş ve bahusus bu kanunun teşkilâtı idarî kısmına ait birçok kavanin tanzimi ehem ve elzem bulunmuş iken bunları bırakıp da bugün lüzumu olan mevaddı ihmal etmek doğru olamıyacağından mevaddı mezkûrenin tayını teklif eylerim.

Karahisarı Şarkî Mebusu

Mustafa

REİS – Şûradan şûraya intihap icrası hakkında Tunalı Hilmi Beyin bir teklifi var.

Riyasete

Dördüncü maddenin zirdeki veçhile kabulünü teklif ederim: Büyük Millet Meclisi (Vilâyet şûraları) nın ya kendinden veyahut hariçten bilintihap (seçme suretiyle) ib'as ettikleri vekillerden terekküp eder.

Bolu
Tunalı Hilmi

REİS – En fazla teklifi muhtevi olan Mustafa Beyin takririnden başlıyorum. (Takrir tekrar okundu).

REİS – Bu takrir hakkında Encümenin mütalâası var mı?

MEHMET VEHBİ B. (Karesi) – Demincek arzettim. Bu maddeleri tayyetmek memleketin ve Meclisin istikbalini tayyetmek demektir. (Red sesleri).

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarkî) – Öyle mühim bir mesele yoktur. Binaenaleyh arzettiğim gibi bunu son müzakereye bırakalım.

REİS – Efendim, bu takririn dördüncü maddeye ait kısmını reyinize arzediyorum. Efendim, Mustafa Bey, şimdi okunan takririnde dördüncü, beşinci, altıncı maddelerin tayını teklif ediyor. Beşinci, altıncı maddelerin müzakeresine henüz geçmedik. Yalnız dördüncü madde hakkındaki tay teklifini reyinize arzediyorum: Tay teklifini nazarı itibare alanlar lütfen ellerini kaldırsın. Nazarı itibare alınmadı. Şûradan şûraya intihap usulü hakkındaki Tunalı Hilmi Beyin takririni kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edilmedi efendim.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Ben tarihî vazifemi yaptım. İnşaallah 23 Nisan'da ekseriyetle değil, ittifakla kabul edeceksiniz.

REİS – Efendim, takrirler başlıca iki noktada temerküz ediyor. Maddenin kalması veyahut kalmaması. Bütün takrirler bu noktada birleşiyor. Reyinize vazedeceğim. Temsili meslekî kabul edildiği takdirde temsili meslekiye ait verilen tadil tekliflerini okuturuz.

VEHBİ B. (Karesi) – Reis Bey müsaade buyurun. Avni Beyin ret hakkındaki takrirleri vardır, cevap vereceğim. Beyler! Bir şeyi kabul edeceğiz. Ya bu memlekette sanatı ihya edeceğiz veya imha edeceğiz veyahut şimdiki gibi ihmal edeceğiz. Sanatı ihya etmek, memleketi dâhilinden takviye etmek, memleketin iktisadiyatını yükseltmek istiyorsak bu teşkilâtı ihya etmeğe mecburuz ve memleket politikacılarının elinden kurtulur. Binaenaleyh, tefessüh etmiş (çürümüş) aynen söylediklerini tekrar ediyorum tefessüh etmiş teşkilâtı biz tefessüh ettirmişizdir. Bugün ufak bir himmetle derhal eski haline gelecektir. Bu teşkilât mevcuttur. Yalnız tesanütleri yoktur. O tesanütlerini temin edeceğiz. Burada en korkulacak şey ve birçok arkadaşları korkutan bir şey vardır ki: o da, birer merkezi umumiye tâbi olurlar ve memleket bu merkezi umumiler elinde bazice olur. O meseleyi de bu-

rada tasrih edebilirsiniz. Gerçi bununla meslekî temsil derhal tatbik edilecek değildir. Buraya kanun gelecektir. Fakat burada bir kelime ile tasrih edebilirsiniz ki, "meslekleri temsil veya ahaliden intihap edilmek üzere veyahut meslekler erbabından temsil edilmek üzere..." yeni bir kayıtla bu vâhimeyi defedebilirsiniz.

Sonra Yahya Galip Beyefendi cemaat teşkilâtı yapmalı dedi. Zannederim, cemaat teşkilâtı demek, bu demektir. Yani cemaatı İslâmiye teşkilâtı ile meslek teşkilâtı arasında çok farklar vardır. Cemaatı İslâmiye teşkilâtı vücude getirmeyip şimdiye kadar durmak da hatadır. Ona hepimiz taraftarız. Cemaatı İslâmiye de teşkil edilmelidir. Fakat Cemaat teşkilâtı başkadır.

EMİR Pş. (Sivas) – Bu mesele hakkında rüfekayı kiram mütalâat dermeyan ettiler. İkinci, üçüncü müzakeresidir.

VEHBİ B. (Devamla) – Bu meslekler erbabını istediğimiz dereceye sokmak bizim yedi iktidarımızda mıdır? Bunu soruyorum. Bu kanunu yapmakla onları ihya etmek kabil midir? Yoksa bizi harbe sokan Avrupalıların rekabetini ref'e hazır mıyız? İstediğimiz vakit ihya iktidarını biz haiz miyiz? Değil miyiz? Onu tetkik etmeli. Demek ki, bu bizim elimizde değildir. Memleketteki meslekler niçin mahvolmuş? O, yalnız Avrupa rekabeti karşısında değil, bizim de hücumumuz karşısında mahvolmuştur. Memleketimizde meslekler erbabından mümessiller buraya gelirlerse, yapılacak Rüsumat (gümrük) kanununda, Tarife kanununda, meselâ debagat edilmiş (tabaklanmış) deriler üzerine konacak resim ve meselâ dâhilde kaç kuruşa mal oluyorsa ona üç misli konulmak icap edip etmiyeceğini o takdir edecektir. Bu, bu ve emsali ehli sanatın sanatı erini himaye edecek kendi meslek eshabıdır. Burada hiçbirimiz o sanatın sahibi kadar mütehassısı olamayız. Sonra dâhilde de hiç bir kimse inkâr edemez ki, cemaat ve tesanüt bir kuvvettir ve o kuvvet hariçten gelecek kuvvetlere mukabele edecek, bu hiçbir zaman inkâr edilemez. İşte o kuvvet onları himaye edecektir. Nitekim memleketin birçok yerlerinde debbağlık pek mühim bir sanat iken, pek çok paralar getirir iken (debağ altın ölçer tabak tabak) darbı meseli bile memleketimizde vücut bulmuş iken, bugün debağlar dilenci hâline girmişlerdir. Bunun sebepleri, yekdiğeri arasında tesanüt olmaması ve sanatlarının terakkisine ait himayeyi kendileri yapamamasıdır. Eğer Hükümete vazıyed edecek olurlarsa kendileri bunu yapacaklardır.

(Trabzon Mebusu Hüsrev Beyin takriri tekrar okundu.)

HÜSREV B. (Trabzon) – Esas itibariyle zaten dördüncü madde tayyolunmuştu. Neden dolayı hâlâ müzakere ediliyor? (Hayır sesleri). Şimdi tayyolunmadığını kabul edelim. Matbaa zabıtnameleri basamıyor ki, elimize alıp bakalım. Bence kanaati kâmile (tam kanı) var ki, temsili meslekî sırf meslekler erbabını siyasileştirmek gayesine matuf olması dolayısiyle merkezi umumiden değil, bilâkis harbi umuminin tecarübü adidesinden (çeşitli deneyimlerinden) mütenebbih olduğu

için millete saldırmaktan korkan Meclisi temsil, onun için temsili meslekiyi istemiyor. Onun için, bu takriri takdim ediyorum.

REİS – Efendim şimdi takrir okundu. Bir defa daha okunmasını arzu ediyor musunuz?

(Hüsrev Beyin takriri üçüncü defa okundu.)

REİS – Bu takriri kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın. İndiriniz beyim ellerinizi. Takriri kabul etmiyenler lütfen ellerini kaldırsın. İndiriniz ellerinizi. Efendim Heyeti Celilenizin nazarı dikkati âlilerini celb edeyim. Maddei kanuniye temsili meslekî esası üzerine yazılmıştır. Tadilnameler ona takdimen reye arzolunur. Kalkmayan eller vardır. Tabii müstenkif vaziyetinde kalıyorlar. Her ikisinde de el kaldıranlar oluyor. Şüphede kalıyoruz. Onun için bir daha reyi âlinize arzediyorum. Hüsrev Beyin okunan teklifini kabul edenler el kaldırsın.

HÜSREV B. (Trabzon) – Efendim reyi âm kelimesini diyorlar. Yani kısmı âzami arkadaşların reyi âm kelimesinde takıldılar. Malûmu âliniz bugün yapılan intihabat iki dereceli intihabattır. Bundan maksat; doğrudan doğruya reyi âmdır. Bu mahzuru kaldırmak ise takrirden maksat, reyi âmı kaldırınız. Kanunu mahsus mucibince deriz.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) – Eski hamam eski tas.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim bu reyi âm zaten maddede mevcuttur.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Mesele tevazzuh etmedi. Müşkül devreye geçiyoruz.

VEHBİ B. (Karesi) – Doğrudan doğruya demek reyi âm demektir. Onun başka bir şekli yoktur.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Doğru olmazsa reyi âm olmaz mı?

VEHBİ B. – Olmaz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Bunu zati âlinizden beklemezdim. Reyi âm demek doğrudan doğruya demek değildir. Bir memlekette rey vermek için kanunu mahsus varsa o rey olmaz. Eğer yoksa reyi âm olur.

REİS – Efendim müsaade buyurun. Prensip itibariyle reyinize vazedeyim. Daha vazıh surette taayyün eder. Ondan sonra mesele daha iyi anlaşılır. Mesele, temsili meslekî ibaresi kalsın mı? Kalmasın mı? (Ha ha sadaları). Müsaade buyurun. Şimdi prensip itibariyle reyinize vazediyorum. Efendim; dördüncü madde meslekler erbabı temsil edilmek suretiyle...

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Müsaade buyurun efendim.

REİS – Reye vazederken söz yoktur. Hilmi Bey rica ederim. Efendim takrir "Meslekler erbabı temsil edilmek suretiyle ibaresinin tayyile reye vazını teklif ederim" diyor. Bu, prensibi tâyin ediyor. Bu reyin neticesine göre madde üzerinde diğer takriri müzakere edebilirsiniz. (Mesut Beyin takriri tekrar okundu).

REİS – Bu takriri kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın. İndiriniz ellerinizi. Şimdi bu okunan takriri kabul etmiyenler ellerinl kaldırsın. Takrir kabul edilmiştir. (Sürekli alkışlar). Müsaade buyurun celseyi tatil etmedik. Daha takrirler var. Efendim Tunalı Hilmi Beyin takriri: Dördüncü maddedeki doğrudan doğruya tabirinin tayyile kabulünü teklif ederim.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Hüsrev Beyin teklifinde bulunamadım. Binaenaleyh bendeniz de Hüsrev Bey refikimizin fikrine iltihak ederek yalnız (Doğrudan doğruya) tabirinin de tayını teklif ederim. O da kaldırılsın.

REİS – Müsaade buyurun. Maddenin aldığı şekli okuyoruz.

"Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir".

REİS – Efendim (Doğrudan doğruya) kelimesinin tayyını kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. İndiriniz ellerinizi. (Doğrudan doğruya) kelimesinin kalmasını kabul edenler ellerini kaldırsın. (Doğrudan doğruya) kelimesl tayyolundu. Efendim madde şu şekli alıyor: "Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir". Bu maddeyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. İndiriniz ellerinizi. Kabul etmiyenler ellerini kaldırsın. Madde kabul edildi.

Beş dakika teneffüs.

TBMM Zabıt Ceridesi Cilt 7
Yüz Otuz Beşinci İçtima
20.01.1921

BİRİNCİ CELSE
Açılma saati: 1,30 sonra
REİS – Reisisani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi
KÂTİPLER: Feyyaz Ali B. (Yozgad)., Ata B. (Niğde).

1. – Teşkilâtı Esasiye Kanunu Lâyihası ve Encümeni Mahsus Mazbatası

REİS – Efendim, Teşkilâtı Esasiye Kanununa geçiyoruz.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Efendim, benim bir takririm var, okunsun.

REİS – Efendim, arzettim, 50 küsur evrak vardır. Arzu ederseniz birer birer okuyalım.

BEŞİNCİ MADDE – Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın âzalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık heyet lâhik heyetin içtimaına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidi caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden Vilâyetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

REİS – Efendim, encümenin teklif ettiği şekil budur.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Efendim, beşinci maddede zait (gereksiz) cümleler pek çoktur. Deniliyor ki, (Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur) bundan ne anlarsınız? Sonra alt tarafına bakınız. (İntihap olunacak azanın âzalık müddeti iki senedir). Bu da fazla değil mi? Sonra (Tekrar intihap olunmak caizdir) Milleti kim takyit etmiştir?

Bunlar zaiddir. İstediğini intihap eder. (Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur) dedikten sonra (Sabık heyet lâhik heyetin içtimaına kadar vazifesine devam eder. Yeni intihap icrasına imkân görülmediği takdirde ilh...) Artık bunlara ne derseniz deyiniz. Bunların tayyını istiyorum, fazladır. (Muvafık sesleri).

REİS – Beşinci madde hakkında söz istiyen var mı?

SALİH Ef. (Erzurum) – Beşinci madde hakkında söz isterim Reis Bey. Bu maddede deniyor ki (Yeniden intihaba imkân bulunmadığı takdirde Meclis bir sene daha devam eder). Meclis intihabatına o sene zarfında dahi imkân olmazsa ne olacaktır? Her halde bu ahvali fevkalâdede bir senede intihaba imkân bulunamıyor. Yine mühim mesail zuhur eder de yine intihaba imkân bulunmazsa ne olacak, Meclis mefsuh mu (feshedilmiş mi) addedilecektir? Buna her halde (İntihaba imkân buluncaya kadar) kaydının ilâvesini talep ediyorum. (Yalnız) kaydı kalkarsa o mesele temin olunabilir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Maatteessüf yeni geldim. Şimdi öğrendim. Bu madde bu sarf ve nahiv hatalariyle beraber mi kabul edilecek? İki arkadaştan biri iddia ediyor ki: Köprü bağında mutlak bir surette bir zincir var, diğeri diyor ki yoktur. Gidiyorlar, tetkik ediyorlar, yoktur diye gidiyor zinciri tutuyor. Yine yoktur yoktur yoktur diyor... (Demiyoruz sesleri). (Gürültüler).

SALİH Ef. – Bunu evvelce bir daha söyledin.

TUNALI HİLMİ B. – Ben de sözümü kesiyorum. Taannüt (direnme) var. O halde hiç kürsüye çıkmıyalım. Daha iyi olur. İstirham ederim, sizin için söylemiyorum. (Devam sesleri, gürültüler).

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Hilmi Beyin hikâyesine devamı çok arzu olunur şeydir.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, Avni Bey biraderimizin buyurdukları tashih edilir (düzeltilir). Fakat tasrih edilmek (açıklanmak) daha iyidir. Zararı yoktur, kârı vardır.

HÜSEYİN AVNİ B. – Malûmu ilâm kabilinden gibi...

VEHBİ B. – Eğer beraber söyliyecek isek gel buraya beraber söyliyelim. Sonra Salih Efendi (İntihaba o sene zarfında da imkân hâsıl olmazsa, imkân hâsıl oluncaya kadar) denilmeli buyuruyorlar. Kanuna böyle bir şey girmez. Bir müddetle tevkit etmek zaruridir. (Yalnız) kelimesini Heyeti Celileniz nazarı dikkate alarak koymuştur. (Yalnız) kelimesi kaldırılacak olursa (imkân hâsıl olmazsa ertesi sene, bir sene daha temdit olunur). (Yalnız) kelimesini refederseniz maksat temin edilmiş olur.

SALİH Ef. (Erzurum) – Hata değil midir? Tasrihi daha sağlam.

VEHBİ B. (Karesi) – İmkân hâsıl oluncaya kadar demek lâzımdır. Fakat mec-

lislerin müddetlerini tevkit şarttır. Falan zamana kadar meclis devam edecektir diye temdit kelimesi konur. İntihabata imkân hâsıl olmazsa bir sene daha temdit edilebilir. Fakat buraya Heyeti Celileniz evvelce bir takriri nazarı dikkate alarak (yalnız) kelimesini ilâve ettiniz. (Yalnız) kelimesini koyunca bir sene sonra imkân hâsıl olmayınca meclis temdit edilemez. Millet meclissiz kalır. Onun için bu (yalnız) kelimesini kaldırırsanız o vakit maksat hâsıl olur.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Bendeniz kanun hakkında müsaade buyurursanız bir sual soracağım. Lisanı kanunda böyle zait cümlelerin bulunmasına taraftar değilim. (İki senede bir icra edilir). Bunun anlaşılmıyacak yeri yok ki tasrih edelim. Zannediyorum ki anlaşılıyor. Hükümet iki senede bir intihap yapıyor. Diğer cümlelerin kalması bütün, bütün zaittir. Her halde encümen muvafakat buyursun, malûmu ilâm kabilinden olmasın.

VEHBİ B. (Karesi) – Beyefendiler! Fıkranın birisinde intihabın ne zaman icra edileceği, diğerinde de âzalık müddeti tasrih edilmiştir. Bu tasrihi iğlâk etmek (kapalı hale getirmek) istiyorsanız nasıl arzu ediyorsanız o şekilde olur.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Bendeniz bu kanunun müzakeresinin evvellerinde bulunmadım. Yalnız zihnime bir şey vürut ediyor: (Meclisin müddeti iki senedir) deniliyor. Şu içtima için mi müddet tâyin olunuyor? Yoksa ilerideki intihap için mi? (İlerisi, âti intihap için sesleri). Bu içtimaın müddeti ne kadardır? (Gayemizin istihsalinin neticesine kadar sesleri).

REİS – Söz alan zevat sözlerini söylediler. Başka söz alan var mı? Müsaade buyurursanız tadilname vardır efendim.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – Fazla bir şey söyliyecek değilim. Bu miktar hakkında her şeyin vasatı hayırdır. Dört sene çok ise iki sene de az geliyor. Şunun üç seneye iblâğını (çıkarılmasını) söyliyeceğim. (İki sene kâfidir sesleri).

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim İstanbul Meclisi Mebusanı dört sene idi. Bu dört seneyi ikmal etmiş meclisleri görmedik. Bu müddeti ikmal eden meclis harbin zarureti altında ikmal etti. Onun haricinde dört seneyi ikmal etmiş meclis yoktur. Hâlbuki Meclisimiz böyle meclis değildir. Bundan sonraki mecalis mütemadi içtimaatta bulunacaktır. Binaenaleyh dört sene demek değildir, diğer meclislere göre. İki sene yirmi dört ay eder. Yirmi dört ayı seneler üzerine dörder ay, üçer ay içtima etmek üzere taksim edersek bu kadar sene eder. Binaenaleyh fazladır. Maksat memleketten taze kuvvet almak üzere taze fikirleri temsil etmek üzere burada meclis azaları bulundurmaktır. Yoksa burada eli beratlı âza bulundurmak demek değildir.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Efendim maddenin son fıkrası hakkında arkadaşlardan söz söyliyen bulunmadı. Maddenin son fıkrası (Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilâyetin vekilleri olmayıp umum milletin

vekilidir). Dördüncü madde şu maddenin mütemmimidir. Şu halde vilâyetin vekili olmayıp umum milletin vekili suretinde kalmalıdır.

REİS – Encümenin teklif ettiği son şekilde mevzuu müzakere yalnız (vilâyetin) kelimesi tayyedilmiştir. Mevzuu müzakere odur. Encümenin son gösterdiği şekildir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Aşağıda (vilâyet halkının) demek icabeder. Encümen kusura bakmasın.

REİS – Beşinci maddenin müzakeresini kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Söz alan yoktur. Reyinize vazediyorum. Tadilnameleri reye koyayım.

SABRİ B. (Kastamonu) – Reis Bey söz isterim. Arkadaşlar! Maksadı arzdan evvel usulü müzakere hakkında bir şey söyliyeceğim. Bu beşinci madde Heyeti Umumiyeye sevkolundu. Heyeti Umumiyede müzakeresi icra kılındı. Bu beşinci maddenin ruhu olan müddet üç sene kaydiyle nazarı dikkate alınarak encümene iade olundu. Encümen heyeti umumiyenin ekseriyetle verdiği karara tebaiyete mecburdur. Beşinci madde Heyeti Umumiyede müzakere edildi. Heyeti Umumiye içtihadını bildirdi. Onun üzerine encümen lâfızları tağyir ederek asıl ruhu meselede yine fikrinde ısrar etmesi doğru değildir. Müddet meselesi, vakıa daimî içtima eden meclislere taallûk etmez. Çünkü bu meclis önümüzdeki hâdisenin nihayetine kadar devam edecektir. Bundan sonraya ait olmak üzere iki sene azdır. Çünkü memleketimizde şimdiye kadar hadis olan ahali beynindeki ihtilâf mutlaka intihap yüzündendir. Her tarafta böyledir. İki sene içerisinde milleti böyle boğaz boğaza getirmekten ise kendi haline bırakmak evlâdır.

Vehbi Bey diyorlar ki: Meclisimiz müstemirren devam itibariyle on iki ay devam ediyor. Hâlbuki her meclis içtima eder. Dört ay bilfiil icrayı vazife eder, sekiz ayda işleri itimadkerdesi olan hükümet yapar. Binaenaleyh iki sene azdır. Bunun kabulü halinde mecalisi umumiye de iki sene kabul edilmek lâzımgelir. Hâlbuki memleketin ümranı için iki sene zarfında programını tatbik edemez. Bunun her halde üç sene yapılması lâzımdır. (Pek doğru sesleri).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim encümeni müdafaa edeceğim. Onun için çıktım.

MUSTAFA SABRİ Ef. (Siird) – Encümen kabul etmiyor.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Müsaade buyurunuz efendim. Vehbi Bey biraderimiz geçen sefer bu teklife karşı bir mütalâada bulundular ki, son derece doğrudur. Aynı zamanda beni de müdafaa etmişlerdir. Benim kabul edilmeyen (Şûradan şûraya) usulümün ne kadar muhassenatı olduğunu o vakit tasdik buyurmuşlardı. Zira demişlerdi ki, keşke elimizden gelse de milletin, memleketin ahvali müsaade etse de her sene intihabat tecdit etsek. Ne çare ki ahvali millet ve memleket buna müsait değildir. Binaenaleyh, iki seneyi tecviz ve kabul ediyoruz.

Bu noktai nazardan da (Şûradan şûraya) usulü intihap kabul edilse idi millet dört intihap ile meşgul olmazdı, bir intihap ile meşgul olurdu. Binaenaleyh, eğer intihabat gürültüleri dolayısiyle meydana bir tehlike geleceği itibariyle ise bu, katiyen muhik değildir.

Bence mümkün olsa, tekrar ediyorum, Vehbi Bey gibi her sene tecdidi intihap elzem ve müfit (faydalı) olur. Binaenaleyh, kabul edilmiyeceğini bildiğim için takrir vermiyorum. Mümkün ise her sene azanın nısfı değişmelidir. Bu veçhile içtimaın da müstemirren devamı temin edilmiş olur.

HALİL İBRAHİM B. (Antalya) – Evvelemirde musırran teklif ediyorum. İki sene kâfi ve vafidir. Efendim, bendeniz istikbalde tatbik olunacak şu kanunda halin bazı tesiratını görüyorum. Meselâ (Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde) deniyor. Büyük Millet Meclisi gayesinin husulüne kadar tabii içtimaa devam edecektir. Aksi takdirde, olmıyacaktır. Bu kanun intihabat icrası imkânı hâsıl olduğu zaman intihabat icra olunacaktır. O Mecliste iki sene devam edecektir, iki sene zarfında intihabat icra olunduktan sonra iki sene meselesi, imkân görülüp görülmemek meselesi ihtilâfı mucip olacaktır ve Meclis ihtimal ki imkân görülmemiştir diyecektir. Hükümet görülmüştür diyecektir. Hulâsai ihtilâfı mucip olacaktır. Belki, iki senede icra olunacak; intihabı dört seneye, beş seneye çıkabiliriz. Bunu takyit etmemelidir. İki senede bir defa; intihabat icra olunur. İntihabat kabil olduğu takdirde, ona Meclis karar verecektir. Eğer ahvali fevkalâde olacak olursa o Meclis bir kanun yapabilir. Yahut tadil edebilir. Meclisin devamı müddeti eğer fevkalâde bir şey olacak olursa gayesinin veyahut başka bir şeyin husulüne kadar devam edebilir. Onun için bu (imkân olmadığı) kaydını kaldırmalıdır: İki sene de keza.

HÜSEYİN AVNİ. (Erzurum) – Efendim, beşinci maddede yine nazarı dikkatimi bir şey celbetti (Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden; vilâyetin ayrıca vekili olmayıp), onu kaldırdıktan sonra cümlenin şu suretle tashihini teklif ediyorum: (Meclise kendini intihap eden vilâyetin vekili olmakla beraber umum milletin vekilidir). Buradaki şeraiti istisnaiyeyi de münasip görmüyorum. (O vilâyetin vekili olmayıp) demekle istisna edilir. Öyle yapmayıp da (O vilâyetin vekili olmakla beraber umum milletin vekilidir) suretinde tadilini teklif ediyorum. (Muvafık sesleri).

REİS – Efendim, tadilnameleri okumak için Heyeti umumiyesi hakkındaki müzakereyi kâfi görüyor musunuz? Kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Heyeti umumiyesi hakkındaki müzakere kâfi görüldü. Takrirler okunacaktır:

Riyaseti Celileye

Beşinci maddenin berveçhi âti tadilini teklif eyleriz:

Muş Mebusu **Karahisarı Şarki**
Ahmet Hamdi **Mesut**

MADDE 1. – Nisabı müzakere kanununun birinci maddesi mucibince elyevm, münakit bulunan Büyük Millet Meclisi gayesinin husulüne değin, müstemirren müçtemi olup ancak gayenin husulüne adedi mürettebin sülüsanı ekseriyetiyle karar verildikten sonra yeni intihabata başlanacak ve intihap olunan âzanın âzalık müddeti iki seneden ibaret fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık Heyet lâhik heyetin içtimâına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin temdidi caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının, her biri kendini intihap eden vilâyetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir. (Muvafık sesleri).

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) – Maddei münferideye hacet kalmıyor.

REİS – Tadilnamelerin hepsi birer defa okunsun. Ondan sonra birer birer reyinize arzederim.

Riyaseti Celileye

Beşinci maddedeki müddeti intihabın (Üç senede bir kere icra olunur ve âzalık müddeti üç seneden ibaret olup) şeklinde tadilini teklif eylerim.

Batum Mebusu
Ali Rıza

Riyaseti Celileye

İntihap olunan azanın âzalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir fıkrasında hem kaidesizlik, hem de bir lâğv ve haşiv (boş ve gereksiz söz) vardır. Bu fıkranın tayyını teklif ederiz.

Antep Mebusu **Karesi**
Abdurrahman **Basri**

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Teşkilâtı Esasiye Kanununun beşinci maddesinin berveçhi âti tadilini teklif ederim.

MADDE 5. – Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur. Sabık heyet lâhik heyetin içtimâına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin bir sene temdidi caizdir. Bü-

yük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilâyetin vekili olmakla beraber umum milletin vekilidir.

Erzurum Mebusu
Hüseyin Avni

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Büyük Milet Meclisi gayenin husulüne kadar müstemirren devama mecburdur. Hûsulü gaye akabinde yeniden intihap edilecek, badema müddeti içtima, iki sene olacaktır. Beşinci maddenin bâlâda gösterildiği şekilde tesbit edilmesini maddei münferidenin lağvını teklif eylerim.

Karahisarı Sahip Mebusu
İsmail Şükrü

Riyaseti Celileye

Beşinci maddede mevcut yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde fıkrasının tayyını teklif ederim.

Antalya Mebusu
Halil İbrahim

REİS – Halil İbrahim Bey beşinci maddeden (intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde) cümlesinin tayyını teklif ediyor. Bu takriri nazarı dikkate alanlar el kaldırsın. Nazarı dikkate alınmadı. (Karahisar Mebusu İsmail Şükrü Efendinin takriri tekrar okundu).

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, müsaade buyurursanız yalnız maddei münferide beşinci, altıncı, yedinci maddelere aittir. Böyle bir maddei münferide bulunmak zaruridir. Teşekkül edecek Meclisin temelini koyuyor. Bu, diğer bir meseledir. Bununla alâkası yoktur.

REİS – Takrir okundu, Mazbata muharriri Bey de izahat verdi. Bu takriri nazarı itibara alanlar lütfen el kaldırsın.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Müstakillen müzakereye muhtaç bir şeydir.

REİS – Efendim, beşinci maddenin tadilnamesi şeklinde bir şeydir. Reyinize arzediyorum. Bu takriri nazarı itibare alanlar ellerini kaldırsın. Alınmadı. (Hüseyin Avni Beyin takriri tekrar okundu).

VEHBİ B. (Karesi) – Birinci müzakeresinde uzun uzadıya müzakere edildi ve reddedildi.

REİS – Efendim, şimdi okunan Hüseyin Avni Beyin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Takririm iki ciheti muhtevidir. Hangisi nazarı itibara alınmadı? Anlamadım.

REİS – Şimdi okunan bu tadilnameyi nazarı dikkate alanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı dikkate alınmadı.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Sarfı nahiv hatası yok. Hiç olmazsa bunu nazarı itibare alın, bunu kabul ediniz arkadaşlar. (Karesi Mebusu Basri ve Ayintap Mebusu Abdurrahman Beylerin takrirleri tekrar okundu).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Hay Allah razı olsun.

REİS – Basri Bey ve rüfekasının şimdi okunan takririni nazarı itibare alanlar lütfen ellerini kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı. Batum Mebusu Ali Rıza Efendinin takririni nazarı itibare alanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı. (Muş Mebusu Hamdi, Kârahisarı Şarki Mebusu Mesut Beylerin takriri tekrar okundu). (Kabul sesleri).

REİS – Encümen namına mütalâa var?

VEHBİ B. (Karesi) – Bendeniz zannediyorum bu zaittir. Esasen bu, nisabı ekseriyet kanunu ile tesbit edilmiştir. Meclis müstemirren devamı edecek ve bir Meclis gelmeyince buradan gitmiyecektir. Binaenaleyh bu madde gelecek Meclis hakkındadır. Bu Meclis hakkında bir fıkra ilâve edilmesinin manası yoktur.

REİS – Sahibi imza olan Hacı Ahmet Beyle Mesut Beyden birisi arzu ederlerse izahat verirler. (Hacet yok sesleri).

REİS – Şimdi okunan takriri nazarı mütalâaya alanlar lütfen el kaldırsın. Ellerinizi indiriniz efendim. Takriri nazarı mütalâaya almayanlar lütfen el kaldırsın. Takrir nazarı mütalâaya alınmıştır. Bu maddeyi şimdi encümene veriyoruz. 6 ve 7 nci maddelere geçelim. Şimdi encümen tetkik etsin, versin efendim.

HACI AHMET HAMDİ B. (Muş) – Evvelâ kabul buyurunuz, sonra nazarı mütalâaya alındı deyiniz.

REİS – Nazarı mütalâaya alınan takrirler Encümene gider, encümene şimdi veririz efendim.

MADDE 6. – Büyük Millet Meclisinin Heyeti umumiyesi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder.

REİS – Efendim altıncı madde encümene verilmemiştir. Birinci müzakeresinde Heyeti Celilenizce kabul edilmiştir. Arada kaldığı için okudum. Müzakeresine lüzum yoktur değil mi efendim? (Evet sesleri). Müsaade buyurursanız yedinci maddede encümenin son bir tadili vardır, arzu ederseniz tashihat icra eder ve ona göre müzakere edersiniz.

MADDE 7. – Büyük Millet Meclisi âzası her içtima mebdeinden itibaren üç ay sonra Büyük Millet Meclisine ait bütün hukuk ve salâhiyetleri haiz olmak ve gelecek içtima senesine kadar içtima halini muhafaza etmek üzere içlerinden lâakal

intihap devairi adedinin iki misli miktarda âzayı hafi rey ile tefrik eder. Her vilâyetten bir âza kalmak şarttır.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – Encümen bu hususta izahat versin.

REİS – Söz Mustafa Beyindir.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Bendenize kalırsa bu yedinci madde bu şekilde olacak değildir. Bu maddeye göre aşağıdaki maddei münferideye ihtiyaç kalmamak için bu maddenin de tadili lâzımgelir. Bu yedinci maddede intihap olunacak âzanın bir miktarının Heyeti Umumiyeden seçilmesi yani Heyeti daime olarak bir kısmının kalması encümen tarafından beyan olunuyor. Bendeniz diyorum ki, zaten Heyeti Umumiye iki ay bulunacaktır. Gelecek iki ayda ne iş görecek? (Üç ay sesleri). Üç ay da hiçtir. Altı ay da olsa hiçtir. Mademki işi burada kalacak âza görecektir, o nispette âza intihap edelim. Niçin fazla âza intihap edelim, ne lüzum vardır? O kadar âza intihap etmeyelim. Binada bulunacak kadar intihap edelim. Bunun için bendeniz bu maddenin takririm veçhile tadilini teklif ederim.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Efendim, Mustafa Bey cidden nazik bir mütalâa beyan ettiler. Biz bu kanun ile bu hataya düştük. Rica ederim, bunu yapacağınıza intihabı üç dereceli kabul ediniz. Yani millet yüz elli, iki yüz kişiyi içlerinden ayıracak, onlar buraya kadar ihtiyarı külfet edecek, birkaç ay kalacak, bir intihap daha yapacak, içerisinden, bütün teşrii ve icrai salâhiyeti kırk, elli kişiye verecek, çıkıp gidecek. Eğer Meclisin yorulması mütesavverse (düşünülmüşse), burada kalanlar nasıl çalışıyorsa, gidecekler de çalışırlar. Bunun ciheti mantıkisini anlamıyorum. Eğer Meclisten fazla iş çıkmıyorsa noksan âza intihap edelim. Bunun derecesini bulalım. Bakınız efendim, ne hataya düşüyoruz. Dört ay burada iki yüz kişi, üç yüz kişi kanun yapacak. Ondan sonra her daireden bir kişi kalacak. Bunun ekseriyeti nedir? Efendiler otuz kişi. Şimdi millet yüz kişi intihap etmişken biz icra ve teşrii salâhiyetini otuz kişiye veriyor ve sonra gidiyoruz. Bugün yine Millet Mebuslarını intihap ederken her sınıftan mütehassıs seçti gönderdi. Sizin içinizden bugün yüz elli kişi gitmiş, memlekette dolaşıyor, Masarif, masarif... gidip gelirken harcırah veriliyor. Millet hizmet bekliyor. Harcırahtan yılmıyor.

RAGIP B. (Kütahya) – Avni Bey! İki yüz kişiye elli kişinin vekâletini kabul etmiyorsunuz. Senin üzerinde bugün yüz seksen bin kişinin vekâleti vardır.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Hatta on milyon Osmanlının.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Ben onu ifa etmeğe çalışıyorum.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Eğer efendiler bizi mecliste çok görüyorsanız istirham ederim, kaydıhayat şartiyle (yaşadığımız sürece) uğramıyalım. Müstemirren anlamıyorum. Bendenizce müstemirren olan Büyük Millet Meclisidir, yoksa azaları değildir. Bu vazifeyi üzerine alan millettir. Millet bu vazifeyi ifa etmek için ya-

rın bir vekil daha gönderir. (Alkışlar). Biz fazla mıyız efendiler? Bugünkü vaziyette hata vardır. Nasıbı ekseriyet kanunuyla bu hata irtikâp edilmiştir.

HÜSREV B. (Trabzon) – Avni Bey anlamadım. Bugünkü vaziyet için mi söylüyorsunuz? Memleketin vaziyetinde ikinci bir intihap lüzumuna kail misin?

HÜSEYİN AVNİ B. (Devamla) – Biz vazifemizi yaptık. Bu Hükümeti tâyin edinceye kadardı vazifemiz, vazifei tarihiyemiz bitmiştir. İstirham ederim. Bu milleti yaşatacak yine bu millettir. Sen ve ben değilim. (Alkışlar).

YAHYA GALİP B. (Kırşehir) – Başka vadiye girmeyelim.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) –Müsaade buyurunuz! Madde (Her içtima mebdeinden itibaren iki ay veya üç ay sonra) diyor. Hâlbuki üç ayda ancak gelip burada içtima etmeğe vakit bulabiliriz. Binaenaleyh bizim kabul edeceğimiz şey, o Heyet gelir burada bir sene mütemadiyen vazifesine devam eder, vazifesi bitince diğer Heyete devreder, çıkar gider. Yoksa dört ay teşrii ve icrai kudreti üç yüz kişiye ve sekiz ay (30) kişiye bırakmanın ciheti mantıkisini anlayamadım. Demek ki dört ay kuvvetli bir kanun yapacağız, sekiz ay zayıf. Bunun başka manası yoktur efendiler. Bu maddenin Mustafa Beyin verdiği tadilname gibi tadilini teklif ediyorum. Yanlıştır bu.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendim, buradan iki kelime söylememe müsaade buyurulur mu? Madde, (İçtima halini muhafaza etmek üzere içlerinden lâakal intihap... ilâh) deniyor. Bu âza kendi içlerinden mi? Midelerinden mi, yoksa aralarından mı intihap edecekler? Lütfen buralarını izah buyursunlar.

VEHBİ Ef. (Konya) – Efendim, Hüseyin Avni Beyin bazı nikatta fikrine iştirak ediyorum. Biz Mecliste iki defa bulunduk. Yalnız bir reis intihabiyle on beş, yirmi gün meşgul olduk. Üç ay müddet olunca, ayın birisi reis intihabiyle geçiyor. İkinci ayda şubeler ve encümenlerle geçer. Üçüncü ayda azalar gitmekle meşgul olur. Levazımatı seferiye (yolculuk için gerekenler) ile meşgul olurlar. Mesele biter. Bunun için rica ederim. Müddeti içtimaı altı aya çıkaralım. Yahut sekiz aya çıkaralım. Her halde müddeti uzatalım. Azanın adedini kısaltalım. Millet için menfaat da budur. Rica ederim. Ben burada âza seçip gideceğim. Millet bana bütün hukukunu tevdi etmiştir. Binaenaleyh ben yerime kimseyi vekil bırakıp gidemem. Ben diğer arkadaşıma bu hukuku zor tevdi ederim efendiler. Onun için böyle Meclis içinde vekâlet katiyen milletin menafiine muvafık değildir. Müddeti teksir edelim. (6-7) ay diyelim, sekiz ay diyelim. Âza adedini azaltalım. Meseleye katî bir suret verelim. Bu madde olmamıştır. (Muvafık, doğru sesleri).

HALİL İBRAHİM B. (Antalya) – Efendim, Meclis kaç senede bir intihap olunur? Bunu tâyine bir dereceye kadar aklım erer. Fakat siz şu suretle çalışacaksınız demeğe aklım ermez. Biz ne diyoruz? Meclisin ne suretle devam edeceğini, intihabın kaç senede bir icra edileceğini ve diğer intihabat icrasına kadar ne suretle devam

edeceğini beşinci madde gösteriyor. Bu madde bendenizce lüzumsuz. Çünkü siz toplandığınız zaman içerinizden birisini tefrik edeceksiniz, encümen yapacaksınız. Şu suretle çalışacaksınız diyor. Hâlbuki onlar toplandığı zamanda, şu maddede olduğu halde, hayır biz üç ay değil, hiç birimiz gitmiyeceğiz ve hepimiz burada kalacağız. Bu maddeyi tadil edelim derlerse, tabii bu madde tadil edilmiş olacaktır. Binaenaleyh bu yedinci madde lüzumsuzdur. Çünkü ne suretle çalışacaklarını, vazifelerini takyit ediyoruz. Binaenaleyh madde tayyedilmelidir. Eğer bu maddeyi kabul edecek olursak, Hüseyin Avni Bey biraderimizin dediği gibi, üç dereceli intihab olmak lâzımgelir. Temsili meslekî kabul edildiği takdirde mebuslar çok olacaktır. Onun için zannederim böyle bir madde ile tefrik meselesi konulmuştu. Mademki temsili meslekî kalkmıştır. O halde devairi intihabiye adedine göre veyahut adedi nüfus nazarı itibare alınacak ise alınır, o suretle mebus intihap edilir ve buraya devam edebilecek âza miktarı ne kadar ise buraya gelirler. O Meclis istediği surette devam eder. Bu madde Meclisin kendi nizamnamei dâhilîsi demektir. Meclisin vazifesi ne suretle taayyün ederse o suretle çalışır. Binaenaleyh bendenize bu fazladır, lüzumsuzdur.

HULÛSİ Ef. (Yozgad) – Efendim, bu yedinci maddede başlıca üç noktadan bahsolunuyor. Birincisini arkadaşlarımız fikrime muvafık surette izah ettiler. Ben de aynı mütalâada bulunacağım. Evvelâ Heyeti Umumiyeden bahsedildi. Bu maddede Heyeti Umumiyenin müddeti içtimaı üç ay deniyor. Bendeniz bu üç ayı pek az görüyorum. Encümen gerçi iki ayı üç ay yapmış ise de bu da azdır. Hattâ bu üç ayın her gününde bilâ istisna devam etmek lâzımgelse bile yine bu üç ay; Heyeti Umumiyenin üzerine milletin tahmil ettiği ağır vezaifi ifaya gayrikâfidir. Hâlbuki bunun aksini bilfiil gördük. Birkaç defa Meclisimiz karar verdi, öğleyin içtima edelim diye, yine içtima edemedik. İçtimalar yalnız haftanın iki, üç gününe inhisar etti. Ben şunu zannediyorum ki, müddet ne kadar tahdit edilirse edilsin gelecek Heyeti Umumiye ancak haftada üç defa içtima edecek. Bu hesapla otuz altı gün içtima edilecek demektir. Mademki üç ay on iki haftadır ve bir haftada üç gün içtima etmek lâzımgelecektir, onun için üç ayın içerisinde ancak otuz altı içtima olacaktır. Bu otuz altı içtimada milletin kendine tahmil ettiği bârların (yüklerin) hangisini ifa edecektir? Milletin bize bahşettiği salâhiyet dairesinde vazife yapmak, milleti memnun etmek, onların metalibini is'af etmek (taleplerini karşılamak) istiyorsak, üç ay zarfında bir şey yapamayız. Hattâ birbirimizi bile anlıyamayız. Birinci nokta budur. Bunu arkadaşlarım da izah etti. Başka tasriha lüzum yoktur.

İkinci olarak: Bu Heyeti Umumiyenin yerine halef olacak Heyeti Daimeye Heyeti Umumiyeden intikal eden salâhiyetten bahsedilir ve denir ki; "İki ay sonra Büyük Millet Meclisine ait bütün hukuk ve salâhiyete vaziülyed olmak... ilâ". Burada

da fikrimi izah edeyim: Heyeti Umumiyenin haiz olduğu bütün salâhiyet malûm, hiçbir salâhiyet bundan hariç değildir. Bu salâhiyeti kendisine vekil olacak Heyeti Daimeye tevdi ediyor, bunun içinde Kanun-u Esasi tedvini salâhiyeti de var mıdır efendiler? (Var sesleri). Nasıl olur da Kanun-u Esasi tedvini hakkı da kendisine halef olan bir heyete verilebilir? Binaenaleyh ben bunu muvafık göremiyorum. Buraya bir kayıt koymak lâzım gelir. Nasıl olur da milletin intihabiyle ben geldiğim halde bütün hukuk ve salâhiyetimi başkasına verip gideyim? Ben orada işlere bigâne kalayım... Ben gittikten sonra Heyeti Umumiye tarafından verilen kararı tadil ediverirlerse efendiler bu nasıl olur? Bunun behemehâl tadili lâzımgelir.

Üçüncüsü: Heyeti daime nasıl intihap edilecek? Heyeti Umumiye içlerinden reyi hafi suretiyle... Efendiler! bu ne kadar fenadır. Düşünelim ki, reyi hafi ile yaptık. Encümen diyor ki; (Kendi âzasından) ya kazanmazsa? Mademki hafi intihap olunacak bir dairei intihabiyeden üç beş kişi olur da bunlardan ya hiçbiri kazanmazsa? Bu nasıl olur da reyi hafi suretiyle intihap olunur? Binaenaleyh bu doğru değildir. Bu noktaları tadil lâzımgelir. Eğer bu suretle kabul edilirse intihap kanununu kim yapacaktır? Meselâ usulü intihabı bilemiyoruz. Nispi mi olacak? Nüfusu üzerinden mi daire olacak? Meselâ dört tane âza geldi. Bu dört âza bilmünavebe (nöbetleşe) iki ay biri, iki ay biri olmalıdır. Binaenaleyh reyi hafi suretiyle intihap olunamaz. Bu madde tadil edilmeli. Bu surette hiçbir mânayı havi değildir. Tayyı lâzımgelir.

MUSTAFA KEMAL Pş. (Ankara) – Efendiler; zannediyorum ki, bu yedinci maddenin hikmeti, daha evvel mevcut olan ve fakat kabul edilmemiş olan bu esasın mevcudiyetinden neşet etmekte idi. Yani meslekî temsil usuliyle alâkadar bir maddedir. Hâlbuki Heyeti Âliyeniz o esası reddetmiştir. Filhakika meslekler erbabı temsil edilmek üzere bir intihap yapılmış olsa (800), (1.000) kişilik muazzam bir Meclis husule gelecekti. O kadar büyük bir Meclisin salâhiyeti icra ile ifayı vazife etmesi fevkalâde müşkül olduğundan yedinci madde konulmuş. Bendenize kalırsa mademki bu meslekî temsil maddesi reddolunmuştur o halde artık bu yedinci maddeye lüzum kalmamıştır. (Çok muvafık sesleri, alkışlar).

REİS – Yedinci maddenin tayyı hakkında müteaddit takrirler vardır. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Kâfi görüldü. Beş takrir vardır. Üçü maddenin tayyına, ikisi de üç ayın tezyidine dairdir. En ziyade tadili tay teklifi ihtiva ettiği için onu reye koyuyorum. Maddenin tayyını kabul edenler lütfen el kaldırsın. Yedinci madde tayyedildi. Sekizinci madde yedinci madde oluyor.

MADDE 7. – Umum kavaninin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Efendiler; burada bir vatan müdafaası tâbiri vardır ki, katiyen bunun istimali caiz değildir. Yeni bir devre mahsus yeni bir tâbir olmak gibi

bir fikir ile bu tâbir kullanılmış. Çünkü açık söylüyorum. Yeni siyasi mezahipte ekseriya vatan kelimesi bulunmaz ve hattâ ona mukabil memleket kelimesi kullanılır. Zannımca Encümen bu noktayı nazarı itibara alarak eski tâbirlerden olan ve emperyalistliğe ve kapitalistliğe çok alâkası olan ilânı harp kelimesini kullanmamağı tercih etmiştir. Hâlbuki vatan müdafaası denildiği zaman olabilir ki millet hukuku onda dâhil değildir. Bir kere tasavvur buyurulsun. Bir mesele çıkıyor. Dâhilde ve hariçte, katiyen vatanla alâkası yoktur. Fakat hukuku milletle; hukuku devletle alâkası vardır. Hâlbuki vatan kelimesinde memleket mânası olmak itibariyle üçten birini cami bulunuyor. Hukuku devlet dersek veyahut devlet müdafaası dersek bence evlâ olur. Çünkü devlette memleket, millet dâhildir ve hükümet dâhildir. Kabul edilmiyeceğini bildiğim için tadilname vermiyorum. Bu veçhile teklif ediyorum.

REİS – Bu madde hakkında başka söz istiyen var mı? (Madde hakkında izahat verilsin sesleri).

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim bunun neresine dair izahat istiyorlarsa orasını arzedeyim, Encümene gitmiş tadilnameler var.

MESUT B. (Karahisarı Şarki) – Encümene gitmiş değildir. Encümenden tadilnamesi ile gelmiştir.

VEHBİ B. (Devamla) – Hilmi Bey vatan müdafaası diyor ki, vatan kelimesinden daha şümullü bir kelime bulmak güçtür ve imkânı yoktur. Tadilnameler varmış, nerededir? Tadilnameler buna ait değildir. Bunun teferruatına, idarei vilâyata ait bir meseledir.

MESUT B. (Karahisarı Şarki) – Sekizinci maddeye dair vardır.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Benim Tunam nerede? O Tunam hani? Vatanım nerde?

VEHBİ B. (Devamla) – Başka ne izahat vereyim? Ben anlamıyorum.

ALİ RIZA Ef. (Batum) –Müsaade buyurun. Bir tadilname de bendeniz vermiştim. Bir fıkranın ilâvesi hakkında, sekizinci maddeye taallûk eder. Encümen kabul etti buyurdunuz.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Sekizinci maddeye müteallik bazı maddeler vardır. Heyeti icraiyeye ait mesailden olduğu için ayrıca tetkiki arzedilmiştir.

VEHBİ B. (Devamla) – Hayır efendim. Yusuf İzzet Paşa Hazretleriyle diğer arkadaşlarının verdikleri, Heyeti Vekile ile Meclisin salâhiyetlerini tefrik eden mevaddır ki biz buna zeyil (ek) olmak üzere ayrıca karar verdik, çıkaracağız. Mesut Bey biraderimizin verdikleri takrir bu kanunu baştan nihayete kadar tadil eden, yeni baştan bir teklif lâyihasıdır, sekizinci maddeye ait değildir. Binaenaleyh biz onu kabul etmedik ve dedik ki: O bu kanunun teferruatına ve tatbikatına ait bir lâyihai kanuniyedir. Nitekim bazılarını burada münferiden Heyeti Celilenize teklif etti ve reddetiniz. Bundan ibarettir.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – Bir takrir vermiştim ki eski Kanun-u Esaside mevcut bir fıkranın buraya da ilâvesi için. O da şer'i şerifin (kutsal şeriatın) muhafazası ve tenfizi ahkâmından (kanunlarının tatbikinden) ibaret idi. Bunu Heyeti Celileniz kabul etmişti. Encümene gitmişti. İşte bunun ilâvesini teklif ediyorum. Bütün bütün muarra kalmasın bu madde.

REİS – Sekizinci madde yedinci madde oluyor. Söz alan zevat kalmadı.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Efendim Meclisin birinci gününden itibaren başlayacağı vazife bu maddeye kalmıştır. Hâlbuki bu vazife böyle "umum kavanin vazı, tadili, feshi muahede yapması" diye takyit edilmiştir. Efendiler; Büyük Millet Meclisi bilâkaydü şart mukadderatı memlekete vaziülyeddir. Bunun icrasına bir takım vekiller tâyin eder. Bu vekillerin vazifesi takyit edilmeli, yoksa Büyük Millet Meclisinin vazifesi takyit kabul etmez. O her şeye mutlak olarak hâkimdir. Yalnız takyit edeceğiniz bir şey var ki o da vekillerinizin salâhiyet ve vazifesidir. Meclisin salâhiyetini bunlarla takyit ederseniz bunun haricinde olan şeylerde hükümete salâhiyet vermiş olursunuz. Siz bunu birinci gün geldiğiniz zaman kabul edecek değildiniz. Meclisin bilâkaydü şart mukadderatı millete vaziülyed olduğunu kabul edecek ve vekillerinizin salâhiyetini takyit edecektiniz. Bununla Meclis bir kanun yapar, zikre ne hacet? İlânı harp eder. Nişan verir. Her şeye vaziülyeddir. Yalnız ne yaparız? Kanun âmirdir. Kime? Birincisi kendine, ikincisi vekillerine. Evvelâ vekillerinin kanunu yapılmalı. Rica ederim. Pek yanlış anlaşılmıştır. Kanunu Esasi yapıyorsunuz. Hukuku tabiiyemizin icrası için vekillerinize vereceğiniz salâhiyeti tesbit edin. Kendi salâhiyetinizi tesbit etmeğe lüzum yoktur. Zaten bilâkaydüşart mutlak olarak biz hâkimiz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Avni Bey; 12 nci maddede bahsolunan birtakım hükümler haricinde vilâyet şûraları, kanunlar ve saire vazına kalkışırsa ne yaparsınız?

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Kanunu umumiyi sen vazedersin. Kendilerinin salâhiyeti dâhilindeki hususatı da kendileri yapar. Binaenaleyh bu maddede yapacağımız bir şey varsa; Meclisin salâhiyetini değil, vekillerinin salâhiyetini takyit etmelisiniz. Mukadderatı milletin, hâkimiyetin üzerine kanun olmaz. Sen yalnız vekillerine ne salâhiyet veriyorsun, reisine ne salâhiyet veriyorsun, onu tesbit et. O salâhiyet dâhilinde hareket etmesini emret.

HULÛSİ Ef. (Yozgad) – Efendim bu maddenin fıkrai ulâsında (birinci fıkrasında) umum kavaninin tadili ve feshi hakkında bendeniz de hakikaten Hüseyin Avni Beyin fikrinde bulunuyorum ve evvelce tamamen Meclisi Âlinize tercüman olmuştum. Efendiler; tekrar ediyorum. Fikrime geçmek üzere mademki kanunun birinci maddesinde (Hâkimiyeti milliye bilâkaydüşart milletindir) deniliyor. Bu öyle bir tâbir ki zannederim dünyada medeni namını taşıyan hiçbir mil-

let böyle bir maddei sariha (açık bir madde) vazetmemiştir. Hiçbir milletin, hiçbir devletin kanununda böyle bilâkaydüşart umumî bir salâhiyet yoktur. Bu o kadar vazıhtır ki; bu o kadar umumidir ki: bilâkaydüşart, başka hiç bir şey kabul etmiyor. Ancak Allaha ait olan, Allaha mahsus olan bir hareketi üzerine almış. Millet Meclisi yeryüzünde tatbik noktai nazarından adaleti vediatullah (Allah'ın emaneti) olmak üzere üzerine almış oluyor. Böyle birinci maddede umumî ve sarih bir şekil kabul olunduktan sonra Meclisi başka şeyle tahdit etmeğe hiç lüzum yoktur. Birinci fikrim Hüseyin Avni Beyle tamamen müttehittir. Şayet eğer bu madde ıslah olunmayacaksa efendiler bu maddeyi alelıtlak kabul etmek doğru değildir. Bizim elimizde bir madde vardır, bugün elan mamulünbihtir (halen yürürlüktedir). Kanun-u Esasi kabul etmiştir. Kanun-u Esasinin 118 inci maddesinde diyor ki: (Elyevm düsturulâmel bulunan teamül ve nizamat ve âdat ileride vazolunacak kavanin ve nizamat ile tadil veya ilga olunmadıkça meriyülicra olacaktır. Kavanin ve nizamat tanziminde muamelâtı nase erfak ve ihtiyacatı zamana evfak (kişilerarası ilişkilere ve zamanın ihtiyaçlarına en uygun) ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile âdap ve muamelât esas ittihaz olunacaktır. Efendiler! Bu bizim kavaninin vaz ve tadili hakkındaki salâhiyetimizi Kanunu Esası beyan ediyor. Bu yedinci maddeyi alelıtlak kabul etmek doğru değildir. Burada Kanun-u Esasinin yüz on sekizinci maddesi mucibince (kavanin ve nizamatın tanziminde muamelâtı nase erfak ve ihtiyacatı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile âdap ve muamelât esas ittihaz olunacaktır) denilmelidir. Bu maddeyi alelıtlak doğrudan doğruya kabul etmemelidir. (Gürültüler). Efendiler, müsaade buyurunuz. Yahya Galip Bey benim sözümü kesmeyiniz. Sen de çıkar burada söylersin. Millet beni buraya göndermiş. Aklım yettiğini söyliyeceğim efendim! Milletin sizden beklediği âdabı şeriye ve İslâmiyedir (şeriatın ve İslâmın kaideleridir). Kanun-u Esasimizin 118 inci maddesinde vardır. Binaenaleyh bunu (bilâkaydüşart) şeklinde kabul etmek doğru değildir. Acaba bunu doğrudan doğruya kabul edersek müvekkillerimiz bize sorduğu zaman ne diyeceğiz? Kavanini esasiye ve kütübü fıkhiyenin (fıkıh kitaplarının) esas kaydını ne yaptınız dedikleri vakit ne yapacaksınız?

MUSTAFA B. (Tokad) – Sormazlar efendim, kim soracak?

HULÛSİ Ef. (Devamla) – Binaenaleyh bendeniz diyorum ki bu madde kabul edilirse bunun evveline (Kanun-u Esasinin 118 inci maddesi esas olarak umum kavaninin vaz ve tadili ilâhiri...) demek lâzımgelir.

VEHBİ B. (Karesi)– Efendim Ali Rıza Efendi Hocamızın buyurdukları ahkâmı şer'iyenin tenfizi kaydını bittabi kabul ediyoruz, onu kabul etmiyecek bir ferd yoktur. Binaenaleyh Avni Beyin ve Hocafendinin buyurdukları mahzurlar varit değildir. Burada hukuk kelimesi geldikten sonra, bilûmum hukuku esasiye dedikten

sonra bilûmum hukuku esasiyeyi Meclisi Âliniz tasarruf etmiş demektir. Bunda tereddüde mahal yoktur.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – O halde diğerlerini takyide de lüzum yoktur.

VEHBİ B. (Devamla) – Sonra Hocafendinin buyurduğu mahzur ki, yani umum kavaninin vazı, tadili, feshi bunlar alelıtlak zikredilirse şer'i şerifin veyahut örfün hilâfında bu memlekette kanun yapılır diyorsunuz. Bu Meclisi Âlinizce tekrar ile, defaat ile mevzuubahis oldu. Elimizdeki Kanun-u Esasinin bu ana kadar fiilen veya kanunen tadil edilmeyen aksamı elyevm meriyülicradır. Öyle olmazsa memleketin temeli yok demektir. Şu halde buyurduğunuz madde meriyülicradır ve kavaninin tadil kısmında ve ilgasında bir esasat nazarı dikkate alınmak zaruridir. Kaldı ki efendiler hukuku kanunla tesblt etmekten ziyade burada mevcut âzayi muhtereme bunu tesbit eder. Çünkü sizin yapacağınız ikazat ve irşadat bunu teyit eder ve Meclisi Âlinizin ekseriyeti ve belki her zaman tamamı islâm bulunacaktır. Onlar kendi dinine elbette riayet edeceklerdir ve onun haricinde hareket etmiyeceklerdir. İslâm Meclisi olup da İslâm dini hilâfında karar vermek bir kimsenin hatırına gelmez zannederim.

HULÛSİ Ef. (Yozgad) – Efendim biz onu biliyoruz. Fakat onu oraya vazetmekteki sebep ve hikmet nedir. Yani ilga edilmemiştir. O halde esas olarak bunun kabulünü istiyoruz. Başka bir şey demiyoruz. Mademki 118 inci madde memulünbih deniliyor. O halde ben de beraberim. 118 inci madde esas ittihaz edilir densin. Bunda ne mahzur vardır?

VEHBİ B. (Karesi) – Yalnız şimdi bizden sonra gelecek Meclis için bir zemin hazırlıyoruz. Meclisin vazifesini tesbit etmek istiyoruz. O halde biz Kanun-u Esasiyi almalıyız. Onu bozup yenlden Kanun-u Esasi yapmalıyız. Hâlbuki bizim maksadımız, uğraştığımız bu değildir. Binaenaleyh ona lüzum yoktur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) – Efendim Hüseyin Avni Beyin beyanatına nazaran sekizinci madde Meclisi Âlinizin hukuk ve salâhiyetini tahdit ediyor. Efendi Hazretlerinin beyanatına nazaran da buna esasen lüzum yoktur. Çünkü birinci maddede Meclisi Âlinin salâhiyeti vasi bir surette işaret edilmiştir. Bendenize kalırsa her iki noktai nazarda isabet yoktur. Bir defa birinci maddede vukubulan ifadenin manası, hâkimiyet bilâkaydüşart millete ait olduğuna dairdir. Fakat ondan sonra da halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesine müstenit bir usulü idarenin de takib edileceği söyleniyor. Binaenaleyh halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil deruhte etmesinde gayet şümullü bir mana vardır. Bunların her birini ayrı ayrı tâyin ve tahdit etmek lâzım gelir ve bu tâyin ve tahdide başladığımız zaman bunun mebdei Meclisi Âlinizdir. Onun için Meclisi Âlinizin dahi salâhiyeti gayet bariz bir surette bütün milletçe bilinmek lâzımdır. Yoksa alelıtlak ve bilâkaydüşart kelimesi ile başlayan cümle Meclisi Âlinizin sa-

lahiyetini ifadeye kâfi değildir. Bir de Meclisi Âlinizce kabul edilmiş bir esas vardır ki o da kavanini mevcude yerine yenisi konulmadıkça diğerleri caridir. Binaenaleyh ötedenberi mevcut ve mer'i olan Kanun-u Esasi mevadı münderecesinden herhangi birinin yerine diğer bir madde konulmadıkça veyahut heyeti umumiyesinin yerine yeni bir Kanun-u Esasi kitabı vaz edilmedikçe ahkâmı bakidir. O halde birinci maddenin mevcudiyetiyle iktifa edersek sekizinci maddede Meclisi Âlinizin salâhiyetini tahdit eden hususatın hiçbirisi vâki olamaz. Bunun vâki olmıyacağını anlamak için sekizinci madde muhteviyatına göre Meclisi Âliniz kavaninin vazına salâhiyettardır. Hâlbuki mevcut olan Kanun-u Esasiye göre, Meclisin Kanunu Esasiyi tamamen tebdil ve tağyire bilmem ki salâhiyeti var mıdır? Vakıa Meclisi Mebusanın Kanunu Esasi mevaddı sülüsanı ekseriyet mevcudiyle karar vermesi şartiyle tadile salâhiyeti olduğuna dair bir işaret vardır. Fakat tamamen Kanun-u Esasiyi kökünden yıkarak yerine diğer bir Kanun-u Esasi koymağa salâhiyeti var mıdır? Hâlbuki Meclisi Âliniz aynı zamanda bir meclisi müessesan salâhiyetini haizdir. Mevcut Kanunu Esasiyi kaldırır, yerine yenisini koyabilir. Binaenaleyh bunu ifade etmezsek henüz mevadının birçoğu cari olan Kanun-u Esasiye göre Kanun-u Esasiyi tebdile cesaret bulamayız. Bundan dolayı bunu ifade etmek lâzımdır ve bu zan olunduğu gibi Meclisi Âlinizin salâhiyetini tahdit değil, tevsi ediyor. Meclisi âlinizin aynı zamanda bir de Meclisi müessesan mahiyetinde olduğunu dahi tamamen ispat ediyor. Ondan sonra muahede ve sulh akdi, vatan müdafaası ilânı, yani ilânı harp gibi salâhiyetlerin mevcut olan Kanun-u Esaside kime ait olduğu malûmu Âlinizdir. O kanuna göre kime ait ise bu madde o aidiyeti izah eder. Hâlbuki zannediyorum ki milletin hakiki vekillerinden mürekkep olan Meclisi Âliniz artık bu salâhiyetleri bir şahsa bırakmak istemiyor. Kendi yapmak ve tamamen üzerine almak istiyor. Binaenaleyh bunu ifade etmek lâzımdır. (Alkışlar) Avni Bey diyorlar ki bunun lüzumu yoktur. Ancak vekillerin hukuk ve salâhiyetlerini tâyin ve tahdit etmeli. Efendiler vekillerin vezaifinin tâyin ve tahdidi meselesi gayet basit teferruattan ibarettir. Onu istediğiniz gibi yapabilirsiniz. Hattâ talimatla bile yaparsınız. Bunun için böyle esas kanunlarda mevat koymağa bence lüzum bile yoktur. O her zaman elinizdedir. Fakat Heyeti Aliyyenizin mahiyeti hakikiyesini (gerçek niteliğini) ve salâhiyeti vasiasını (engin yetkisini) tâyin edecek esasatı korsanız diğerlerini her zaman yapmak elimizde olur. Bendenizce bu madde bittabi lâzımdır ve Heyeti Vekilenin vezaifini tavzih edecek şeyleri alelade talimat menzilesinde (derecesinde) yapabilirsiniz.

MUSTAFA SABRİ Ef. (Siird) – Efendiler; bu Ümmeti Muhammedin evvelce bir hakkı hâkimiyeti, bir hakkı hürriyeti vardı. Bu hakkı hâkimiyeti, bu hakkı hürriyeti kendisi istimal etmesinden men edilmiş. Gasben ya fuzulen (haksız olarak) ya

tecavüzen ya tecahülen ya tegallüben bu milletin bu hakkı hâkimiyeti alınmış, fuzulen almadığına şu âyeti kerime şahittir. Şu yazmış olduğunuz levhai münifedeki (yüce levhadaki) (Ve emrühüm şûra beynehüm) âyeti celilesince herşey milletin alelinfirat veyahut aleliçtima (teker teker veya topluca) hakkıdır. Bir şahıs ne kadar dahi olursa olsun hatadan salim ve azade olamıyacağından Vacibilvücut ve Kesirülataya Hazretleri şu âyeti celileyi sizin nazarı ibret ve basiretinize Habibi Ekremi vasıtasiyle göndermiş. Bugün karşınızda bulunuyor (Ve emrühüm şûra...) bugün harp ilânı ve sulh akdi, bilmem madalya itası, rütbe tevcihi salâhiyeti öyle bir şahsa ait değildir. Şu âyeti celile mucibince böyle güzide müntehap âzayı kiramın ârayi musibelerine müracaat lâzımdır. Bu hak her nasılsa gerek hükümdaranın fazla tegallübü veyahut hükümdaranın şimdiye kadar cebren, gasb ve nehip etmiş olduğu hukuku bugün şu Heyeti Celile istirdat etmek istiyor. Bunu bilmüşavere (danışma suretiyle) yapmak istiyor, öyle bir şahsa vermek istemiyor. Bu; Hüseyin Avni Beyefendi Hazretlerinedir. İkincisi, müftü Efendi Hazretleri buyurdular ki, zannedersem ilmi belagat çok okumuşlar, çok okuduklarından her söylenilen sözde hasru kasır anlıyorlar. Her söylenen sözde hasru kasır bulunmak icab etmez. Bazan makam, makamı beyan ve misal olur. Makamı beyan ve misal ise tahsisi bizzikir ifade etmez. Bir izah için olur.

Üçüncüsü umum kavaninin vazı ve tadili demek, erbabı ukul ve irfanın (akıllı ve bilgililerin) kabul ettiği kanun demektir. Yoksa öyle mürüvveti muhil (insaniyet bozan), maskaralığı mucip, ahkâmı şeriyei esasiyeye münafi kanunu değil âkiller, mecnunlar bile kabul etmez, öyle kanunları yırtar atarlar. Binaenaleyh burada bu mevaddın böyle muvazzahan, mufassalan beyanı herhalde lâzımdır.

OSMAN FEVZİ Ef. (Erzincan) – Efendim devrei ûlada (ilk dönemde), bidayeti meşrutiyette Meclisi Âli muhtelit (karma) idi. İsevi, Musevi birçok refiklerimiz bulunduğu halde hususan Ermeni Zührap ve Rum Kozmidi, Boşo gibi hukukiyyundan mahir kimseler, sözün daha açığı husamayı mütemerride (dikbaşlı hasımlar) mevcut iken Meclis durü diraz (uzun uzadıya) müzakereden sonra bir karar ittihaz etmiştir. Esas müzakeremizin mevzuu olarak deniliyor ki: biz şimdi yeni inkılâp devresindeyiz. Avrupa kanunlarından birini intihap ile, yapacağımız kanunları ona tatbikan, tanzim edelim. Bunun üzerine herkes bir kanunu tatbika çalıştı. Kimi dedi, Yunan kanunu muvafıktır. Kimisi İtalya kanununun bizim muhitimizde tatbiki kolaydır. Kimisi de, Fransızlar âlemi medeniyetin hocasıdır, onların kanununu... Nitekim medeniyet ve insaniyet hocası olduklarını şimdiki insaniyetin, medeniyetin gözüne kurşun atmakla ispat ettiler, o lâzımdeğil... Bunun üzerine, burada mevcut olan rüfekamız meyanında vakit bulunan zevatı kiram da vardı, bir takım rüfekayı kiram ile beraber yine denildi idi: Bizim kütübü fıkhiyemizde her asrın ve her zaman ve hâdisatın ahkâmı ahsen ve ekmel (en güzel ve ek-

siksiz) surette mevcut iken gayriye arzı ihtiyaç etmek muvafıkı hikmet değildir. Zaten vazıı kanun, geçende de arzettiğim gibi, Büyük Napolyon demiş ki; ben kanunlarımı İslâmların kütübü fıkhiyesinden aldım. Ancak bazı mahallerini ahalimin mizacına tevfik ettim. Buna karşı bazı itirazlar vukubuldu idi ki, ahkâmı şeriyenin bir kısmının hususan ukubat ve ceza (kısas ve ceza) kısımlarının şu asırda tatbiki mümkün değildir. Buna rüfekayı kiramı tarafından mufassal cevaplar verildi idi. Hattâ öyle hatırlıyorum ki, Zühdrap, dâinizden kat'ülyet (el kesme) meselesini sual etti idi. Şimdiki şu asırda... Ona cevaben demiştim ki, İmamı Azam Hazretleri buyurmuştur: "Lâyeçtemiül kat'veddıman" Yani bir sarıkın (hırsızın) hem eli kesilmek hem de mali mesruku (çalınan malı) tazmin ettirmek, ikisinin bir arada icra edilmesi olmaz dedim. Ne ise bu gibi cevap tafsilen her taraftan verildi ve teklifimiz ekseriyeti âzime ile kabul olundu idi. Hattâ gayrimüslim olan rüfeka bile iştirak ettiler idi. Şimdi Müftü Efendi Hazretlerinin teklifi veçhile bendeniz de ona muvafakat ederek şunu arz ve teklif ediyorum. Bir takrir takdim ettim. Kabulünü istirham ediyorum. Fakat buna karşı deniliyor ki: Evet bu Kanun-u Esaside mevcuttur. Efendiler, Kanun-u Esasi harfiyen meriyülicra olsa bile, nitekim buyurdukları gibi mademki tadil olunmuyor, o mevat bakidir, mer'iyülicradır, fakat o icmalin bu da tafsili olsun diyebilirim ve bir şeyi daha nazarı tasvibinize arzediyorum. Eğer yapacağımız kanunları bu gibi mevaddı mukaddese ile tetvic edersek büyük fayda ve muhasamatı mucip olur. Şimdi şu yaptığmız kanunların içerisine şöyle bir madde veyahut bir fıkra ilâve olunursa filhakika muhitimizde bir hüsnü tesir icra etmesi inkâr olunamaz. Size arzedeyim: Husema, yani erbabı fesat bugün fürce (çatlak) buldukça neyi âlet ediyor? Şeriat perdesini âlet ediyor. Demek ki, muhitimizde oraya istidat görünüyor.

Biz vatan muhafazası uğrunda bu kadar fedakârlık ihtiyar ediyoruz. Vatanı ne diye bu kadar müdafaa ediyoruz? Tabii dinimizin, ırzımızın, malımızın, canımızın selâmet ve muhafazası için. Kezalik yine o ahkâmı şeriyeden olmak üzere hıyaneti tezahür etmeyen gayrimüslimlerin dahi âyinleri, ırzları, malları, canları, bizim gibi, bu Hükümeti İslâmiye, Türkiye sayesinde mahfuz kalacak. Öyle olduğu halde, yani maksadımız bunu muhafaza olduğu halde biz bunu niçin tasrih etmiyelim de öyle bir takım fesatçılar fırsat bulsun da ondan istifade etsinler? Bundan dolayı istirham ediyorum. Şu takdim ettiğim takririn ikinci maddeye fıkrai saniye (ikinci fıkra) olarak ilâve buyurulmasını veyahut bir maddei müstakille olmak üzere kabul buyurulmasını rica ediyorum.

REİS – Hoca Efendi Hazretleri; Encümen o fıkrayı kabul etti. Mazbata muharriri de bu kürsüde izah etti, madde de şu şekli alıyor. Beyhude maddede mevcut olan fıkra üzerine müzakere cereyan ediyor. Madde bir daha okunsun da...

OSMAN FEVZİ Ef. (Erzincan) – Peki okunsun.

MADDE 7. – Ahkâmı şeriyenin tenfizi, umum kavaninin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisine aittir.

OSMAN FEVZİ Ef. (Erzincan) – Yapılacak mevaddı kanuniye her ne olursa olsun oraya tevfik olunsun.

VEHBİ B. (Karesi) –(Zati âlinize cevap vereyim. Bunu buraya koysanız da koymasanız da esasen vardır. Kanunu Esasinin maddesi mevcuttur, duruyor. İkincisi: Kanunlar burada tanzim edilecektir. Buradan mevaddı kanuniye geçerken eğer muhalifi şer' ciheti varsa kalkar söylersiniz. Burada muaraza eden olursa ve koymak istemezlerse o vakit dersiniz ki, Kanun-u Esaside vardır. Bu mânâsız bir devamı müzakeredir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Efendim, cevaben Paşa Hazretleri buyurdular ki: Birinci madde zaten bunu temin etmiştir. Yalnız hukuku padişahîden olan şeyler vardır ki, onu burada tasrih ediyoruz. Bunu ikmal ettim. Esasen, bu (bilâkaydü şart) kaldığı zaman hukuku padişahîyi bu Meclis kendi şahsı mânevisinde tecessüm ettirdiğine karar vermiştir. Yani hukuku padişahîden olan kısım için Meclisi Âli karar vermiştir. Geçenlerde müstaceliyetle müzakeresini arzu buyurduğunuz idam kararları meselesi demek ki, Meclisi Âliye arzolunmuyor. Arzolunmadan idam olunuyorlar ki, rüfeka bunun müstaceliyetle bir kanun şeklinde tedvinini tensip ettiler ve bendeniz de bu madde ile alâkasını gördüğüm için müzakeresini bir takrirle istirham ettim. Meclisi Âliniz kabul etti. İşte bugün onun müzakeresi zamanı gelmiştir. Hukuku Padişahîye ait olan idam kararlarının tasdikini Meclisi Âliniz istemişti. Efendim, müstaceliyetle müzakere edilecekti. Tehir olundu. İşte bugün onun müzakeresine sıra gelmiştir. Hukuku Padişahîye ait olan her türlü hususata Meclisi Âli salâhiyettardır. Buyurdukları gibi şimdi tasrih edilmek lâzımgelirse daha böyle idam kararları gibi pek çok şeyler vardır. Bilâkayıt ve şart Meclisin hakkı olduğu halde idam kararları neden Meclisçe tasdik olunmuyor? Olunmuyormuş ki, müstacelen bunun müzakeresine Meclis'te karar verilmiş. Daha bu cümleden olarak terfii rütbe var, tevcihat var (verilmiş rütbe ve terfiler var), İcra Vekillerini intihap var, ıskat var. Iskata dair henüz hiçbir şey yoktur, bunun gibi pek çok şeyler vardır ki, bunları tasrih etmek lâzım. Arkadaşlarımızın mukaddema (önceden) bunların tasrihi için sekizinci madenin tâdiline dair vermiş oldukları takrir Encümene gitmiş. Encümenin bunları nazarı dikkate alıp almadığına dair burada söz istendiği zaman söz verilmekte tekâsül (gevşeklik) görülmüştür, verilmiyor. Defeatla tekrar edilmiş, birkaç tane takrir verilmiştir.

BİR MEBUS B. – Nişan, rütbe, terfi bunlar teferruata aittir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Devamla) – Nasıl teferruat? Nişan, rütbe, terfi, bilmem vali azil ve nasbi... Bu gibi şeyler istenmiştir. Ya kabul edilecek, ya edilmeyecek. On-

ların bu madde ile şiddetli alâkası vardır. Bu madde Encümene gitmeli, itmam edildikten sonra buraya gelmelidir. Efendiler bunu teklif ediyorum. Bu madde noksandır. Şimdi müzakere edilemez.

MUSTAFA KEMAL Pş. (Ankara) – Hüseyin Avni Beyin bu maddeye ilâve ettirmek istediği, yahut tadil ettirmek istediği hususat gayet mühim ve esaslı bir noktaya temas etmişlerdi. Hukuku Hilâfet ve Hukuku Padişahi –zannediyorum ki, kendileri burada ya hazırdı, yahut değildi– hafi bir celsemizde bu meseleye ait nikatımızı ve noktai nazarımızı mahfuz bulundurmağa Meclisi Aliniz sureti hususiyede karar vermişti. Şimdi beyefendi nişandan bahsediyor. Rütbeden bahsediyor. Bilmem neden bahsediyor. Bunları kim verecek? Bendeniz diyorum ki, bugün bunları sarih bir ifade ile söylemek caiz değil. Biz prensip olarak Makamı Hilâfet ve Saltanatı kabul ediyoruz. Bunu kabul ettikten sonra efendiler muktazayi şeri şerif ve muktazayi tabiat (tabiat ve şeriatın gereği olarak) ona bir takım hukuk ve salâhiyet vereceğiz. Fakat istiyor musunuz bunları bugün konuşmağa karar verelim? (Hayır sadaları). Bugün konuştuğumuz ona vermiyeceğimiz şeylerdir. Ona vermemek istediğimiz şeyleri mevzuubahis ediyoruz. Fakat vereceğimiz ve vermek istediğimiz şeyleri bahsetmenin zamanı değildir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Rica ederim Padişahın hukuku yoktur demiyoruz. Padişahın bütün hukukunu biz yapacağız. Onu da millet vermelidir. Bu Meclis şudur. Kanun-u Esasi yapıyoruz. Sonra hafi celsede mukarrerat ittihaz ediyoruz. Hayır bu aleni celsede müzakere edilmeli. Acaba ne imiş? Bunu herkes bilmeli değil mi? Nişan, rütbe ve imtiyazı kim verecektir? Meclisi Âli verecektir. Çünkü Padişahın makamındadır. Rica ederim, kendi salâhiyetinizi talebinizi... (Herkes bilir salâhiyetini sadaları).

REİS – Efendim, müzakerenin kifayeti hakkında müteaddit takrirler var. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. (Kâfi sadaları). Müzakere kâfi görüldü.

Riyaseti Celileye

İşbu maddelere muhalif olmıyan Kanun-u Esasi mevat ve ahkâmı meriyülicradır.

İşbu maddenin kanunnamenin son maddesi olarak kabulünü arz ve teklif eyleriz.

20.01.1337

Ayıntap	**Karesi**
H. Basri	**Abdurrahman**

Divanı Riyasete

Yedinci maddenin berveçhiâti tadilini teklif eylerim.

Kanun-u Esasinin 118 inci maddesi esas ittihaz olunarak umum kavaninin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilânı gibi Hukuku Esasiye Büyük Millet Meclisine aittir.

Yozgad
Mehmet Hulusi

MEHMET HULÛSİ Ef. (Yozgad) – Takririme dair söz istiyorum, izah edeceğim.

Riyaseti Celileye

Heyeti cedidenin miktarı âzası her dairei intihabiyenin iki misli nispetinde olacaktır. Yedinci maddenin berveçhibâlâ tadilini teklif eyleriz.

20 Kânunusani 1337

Karahisarı Şarki	**Karahisarı Şarki**
Mustafa	**Mesut**

Makamı Riyasete

Sekizinci maddenin birinci fıkrasına "ekanim ve desatiri esasiyei İslâmiye umde olmak üzere" (İslâmın temel kaide ve asılları dayanak olmak üzere) ibaresinin ilâvesini süitefehhümleri izaleye kâfi addiyle o yolda kabulünü teklif eylerim.

Erzurum
Nusrat

Riyaseti Celileye

8 inci maddenin (Umum kavaninin vazı, tadili, feshi şeri şerifin muhafaza ve tenfizi ahkâmı muahede... ilâh.) şeklinde tadilini teklif eylerim.

20 Kânunusani 1337
Batum
Ali Rıza

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Teşkilâtı Esasiye Kanununun yedinci maddesine (İndellüzum mücrimin ve mahkûminin affı) (gerekirse suçlu ve mahkûmların affı) ibaresinin dercini arz ve teklif eylerim.

20 Kânunusani 1337
Dersim
Abdülhak Tevfik

Riyaseti Celileye

Yapılacak bilcümle kavanin kütübü fıkhiye ve ahkâmı şer'iyeye tatbikan tanzim olunacaktır. Bu ibarenin ikinci maddeye fıkrai saniye olarak ilâve olunmasını veyahut maddei müstakille olmak üzere kabulünü teklif ve rica ederim.

Erzincan
Osman Fevzi

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Sekizinci madde noksan olarak gelmiştir. İkmal edilmek üzere Encümene iadesini teklif ederim.

Erzurum
Hüseyin Avni

Riyaseti Celileye

8 nci maddenin tayyını teklif ederim.

20 Kânunusani 1337
Antalya
Halil İbrahim

REİS – Okunan takrirlerden bir tanesi maddenin Encümene iadesi, diğerleri de tayy, tadil ve ilâveye müteallıktir. Encümene iadesi, malûmu âlileri iki suretle olur. Ya Heyeti Celileniz nazarı mütalâaya bir takrir alır veyahut encümen talip olur. Encümen talip ise iade olunur. Encümene iade olunmadığı halde Heyeti Celile nazarı mütalâaya alırsa o vakit verilir. Bu suretle bir kararla tadil teklifi mevcut olmadıkça madde encümene verilmez. Şimdi tadilnameleri birer birer reyinize arzediyorum.

(Erzincan Mebusu Osman Fevzi Efendinin takriri tekrar okundu.)

REİS – Bu takrir hakkında encümenin mütalâası var mı? (Yok). Şimdi okunan takriri nazarı mütalâaya alanlar el kaldırsın. Nazarı mütalâaya alınmadı. Abdülhak Tevfik Beyin takririni nazarı mütalâaya alanlar lütfen el kaldırsın. Nazarı itibara alınmadı.

(Batum Mebusu Ali Rıza Efendinin takriri tekrar okundu.)

KÂTİP – Encümen bunu kabul etti.

REİS – Efendim, Encümen bu fıkrayı ilâve etti. Artık reyi âlinize vazetmeğe lüzum kalmadı. (Erzurum Mebusu Nusrat Efendinin takriri tekrar okundu)

RIFAT B. (Tokad) – Zaten Müslüman Meclisi burası, ne lüzum var canım?

VEHBİ B. (Karesi) – Müsaade buyurursanız bir şey arzedeyim. Efendim, deminki takrirde güya şer'i şerifin ahkâmı celilesi nazarı dikkate alınmıyacak gibi vaziyette müzakerata geçilmiş oldu. Hâlbuki esasen ahkâmı şer'i şerifin ten-

fizi kabul edildi, bitti. Artık bunun üzerine şudur, budur diye söz söylemek zaittir ve muğlâk ibarelerdir.

REİS – Şu şimdi okunan takriri nazarı mütalâaya alanlar lütfen el kaldırsın. Alınmadı.

(Karahisarı Şarki Mebusları Mustafa ve Mesut Beylerin takriri tekrar okundu.)

REİS – İzahat var mı? Şimdi okunan takriri nazarı mütalâaya alanlar el kaldırsın. Ellerinizi indiriniz. Nazarı mütalâaya almıyanlar el kaldırsın. (Ekseriyeti azime (büyük çoğunluk) var sadâları). Efendim, tekrar takriri nazarı mütalâaya alanlar lütfen bir daha el kaldırsın. İndiriniz beyler.

NAFİZ B. (Canik) –Ne sayıyorsunuz? Rica ederim, işte ekseriyet var.

REİS – Efendim, Rica ederim. Şüpheye düştük.

CELÂLEDDİN ARİF B. (Erzurum) – Müsaade buyrulur mu? Kanun-u Esasi ve kavanini sairei mevcude ahkâmınca İradei Seniyeye[13] muhtaç olan kavaninin kâffesi Büyük Millet Meclisinin tasdikiyle infaz olunur. Yalnız müsaade buyurulursa Meclisi Âlinin bu bapta bir kararı vardır. Onu derhatır ettirmek isterim. Mahkemei Temyiz Kanunu huzuru âlilerine geldiği zamanda Mahkemei Temyiz rüesa ve azaları İradei Seniye ile intihap ve tâyin olunduğu halde Meclisi Âliniz o zaman Hükümetin teklif eylediği esası kabul etmişti ve onları yani Heyeti Vekileye bırakmıştı. Onu derhatır ettirmek istiyorum efendim.

REİS – Efendim takrir nazarı mütalâaya alınmıştır. Encümene veriyoruz.

(Yozgad mebusu Hulusi Efendinin takriri tekrar okundu.)

VEHBİ B. (Karesi) – İradei seniyeye iktiran eden (ulaşan) mesele memurinin kâffesinde cari olacak mı?

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – İcabederse tadil ederiz. Size ne?

VEHBİ B. (Karesi) – Avni Bey; bende başka bir şey yoktur. Ben de Meclis âzasıyım.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) –Kabul olunmuş bir takrir için yeniden oraya çıkmağa lüzum yok.

VEHBİ B. (Karesi) – Mustafa Bey; encümen namına anlamak istiyorum. Ona göre tadil edelim.

REİS – Müsaade buyurulursa, bu takrir nazarı mütalâaya alındı. Reyinize vazedilmiyen üç, dört takrir daha var. Onları da reyinize arzedeceğim.

MUSTAFA KEMAL Pş. (Ankara) – Reis Bey; ben de Hükümet namına bir şey anlamak istiyorum. Müsaade buyurulursa, ifası iradei seniyeye taallûk eden her şey Meclisi Âliye gelecektir buyuruluyor. Bir defa bugünkü vaziyetimize göre hangi hususatın iradei seniyeye iktiranı lâzımgelecektir ve hangisi gelmiyecektir?

13 Osmanlı Dönemi'nde özel veya resmî bir iş hakkında verilen Padişah buyruğu, emri; yüce buyruk. (*Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan Tutanak Terimleri Sözlüğü*)

Bu malûm değildir. İkincisi: Bugün ameliyat ve icraatı mesul zevat ifa etmektedir. Meselâ kaymakam tâyini gibi, mutasarrıf tâyini gibi, sefir tâyini gibi ve saire. Eğer bunları Heyeti Vekileden hemen nezediyorsanız evvelâ Heyeti Vekilenin noktai nazarını dinlemek faideli olacağı itikadındayım. Çünkü bu kayıt ve şartla, ihtimal ki bu dakikadan itibaren, ben de dâhil olduğum halde, Heyeti Vekile vazifesine devam edemez. Bu kayıt ve şart tahtında mesuliyet deruhde edemez. Belki heyeti âliyeniz içerisinde, meselâ Hüseyin Avni Bey arkadaşımız vardır ki bu kuyut ve şurut ile Hükümeti deruhde etmeğe cesaretyap olabilir.

REİS – Efendim takrir nazarı mütalâaya alınmış ve encümene gitmiştir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) – Efendim bendeniz size şurada berat veririm ki ne Heyeti Vekileye girmek istiyorum, ne de hiçbir şey olmak istiyorum. İhtiras bende yoktur. Bu bir Kânunu Esasidir.

MUSTAFA KEMAL Pş. (Ankara) – Mesuliyeti deruhde etmek meselesi.

HÜSEYİN AVNİ B. (Devamla) – Bu Kanun-u Esasiyi yaparız. O şerait dâhilinde kim kabul ederse o gelir Hükümete, etmezse gider, öbürleri gelir. Gidenlere uğurlar olsun. (Şiddetli gürültüler).

MUSTAFA KEMAL Pş. (Ankara) – İşte pekâlâ biz gideriz, zatı âliniz gelirsiniz.

MUSTAFA B. (Tokad) – Öyle şey olmaz. Akla gelen her şey söylenmez.

REİS – Efendim müsaade buyurursanız bu takriri de diğer takrirlerle encümene tevdi edelim. Bu takririn encümene gitmesini tensip buyuranlar lütfen el kaldırsın.

HULUSİ Ef. (Yozgad) –Efendim müsaade buyurun izah edeyim.

REİS – Bir daha okunsun.

(Hulusi Efendinin takriri tekrar okundu).

REİS – Efendim bu takririn de madde ile beraber encümene gitmesini kabul edenler el kaldırsın. Takriri nazarı mütalâaya almıyanlar el kaldırsın. Takrir nazarı mütalâaya alındı. Diğer takrirler de zaten maddenin tayyına müteallıktir. Madde encümene gittiği için...

EMİR Pş. (Sivas) – Aynı mealde benim de bir takririm vardır.

Riyaseti Celileye

Yedinci maddenin berveçhi âti tadilini teklif eylerim:

MADDE 7. – Umum kavaninin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatanın müdafaası için karar ittihazı gibi hukuku esasiye ancak Büyük Millet Meclisine aittir.

20 Kânunusani 1337

Sivas Mebusu

Emir

REİS – Bu takriri nazarı mütalâaya alanlar lütfen el kaldırsın. Ellerinizi indiriniz. Nazarı mütalâaya almıyanlar lütfen el kaldırsın. Efendim nazarı mütalâaya alındı ve encümene gitti.

10 dakika teneffüs.

İKİNCİ CELSE
Açılma saati: 4,20 sonra
REİS: İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi
KÂTİP: Feyyaz Âli Bey (Yozgad)

REİS – Ruznamei müzakeratımıza geçiyoruz. Teşkilâtı Esasiye Kanununun Encümene iade edilen maddesi hakkında Encümen Mazbata Muharriri Bey izahat verecekler, dinleyelim.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, üç takriri nazarı mütalâaya almıştınız. Birisi Yozgad Mebusu Mehmet Hulusi Efendi Hazretlerinin idi. Bu da; Kanun-u Esasimizin elyevm meriyülahkâm aksamından (yürürlükteki kısımlarından) bulunan 118 inci maddedeki "Kavanin ve nizamatın tanziminde muamelâtı nasa erfak ve ihtiyacatı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile âdap ve muamelât esas ittihaz olunacaktır" fıkrasının derci suretiyle ki, bunu Encümeniniz kabul etti ve o maddenin zirine yazılacaktır. İkinci bir takrir Emir Paşa Hazretlerinin takriridir ki, esas itibariyle Encümenin maddesinin aynıdır. Onun kabulünü teklif ediyorlar. Tabiidir ki biz de onun kabulünü rica ediyoruz. İkinci takrir de aynen öyledir. Üçüncü takrir; Karahisarı Şarki Mebusları Mustafa ve Mesut Beylerin takrirleridir ki, "Kanun-u Esasi ve kavanini sairei mevcude ahkâmınca iradei seniyeye muhtaç olan mevaddın kâffesi Büyük Millet Meclisinin tasdikiyle infaz olunur" tarzında idi. Encümeniniz zaten mevcut bir esas tanımıştır. Bugün Meclisi Âliniz hukuku Saltanatın ve Hilâfetin kâffesini bizzat veya bilvasıta icra ve infaz etmektedir. Ve bu hususta hiç şek ve şüphe yoktur ve bu hukuktan zerre kadar terk edilmesini ne Encümeniniz, ne Meclisi Âliniz arzu edecek değildir. Buna hiç kimse taraftar değildir ve Heyeti Vekile de bunu arzu edecek değildir. Yalnız bu tarzda maddeyi kabul etmek işin bir çıkmaz yola gitmesini intaç edecektir. Bilfarz bir kaymakam tâyini için burada müzakere cereyan edecektir. (Hayır sadaları). Müsaade buyurun efendim. Bendeniz tatbikattan bahsediyorum. Bir memurun tahtı muhakemeye alınması için iradei seniye istihsal edilecek, bunların burada müzakeresi cereyan edecektir. Bu gibi teferruatı umura –ki icraya müteallıktir ve âdeta iradei seniyeye vaktiyle iktiranı merasimden ibaret olmuştu– bunların da buradan geçmesi iktiza edecek ki, bunlar, Meclisimizin müzakeratı ve hattâ ulviye-

ti itibariyle burada Meclisin vaktini işgal edecek mühim bir mesele değildir. Yalnız Heyeti Celileniz...

ABDURRAHMAN LÂMİ Ef. (Ayıntab) – Mecliste merasimden ibaret kalır.

VEHBİ B. (Devamla) – Müsaade buyurunuz. Biz bu maddeyi burada ipka... (Gürültüler). Rica ederim müsaade buyurunuz, bendeniz bitireyim de ondan sonra söyleyiniz. Burada bu maddeyi bu tarzda ipka edecek olursak Heyeti Celileniz bütün salâhiyetleri kemafissabık nefsinde cemetmiş, zaptetmiş olacaktır ve yalnız bunlardan dilediğini Heyeti Vekileye terkedecek bir mahiyette bulunacaktır. Onun için oraya bir fıkra ilâve edeceğiz. O fıkra da "Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti kanunu mahsus ile tâyin edilir" tarzında olacaktır. Bu kanunu bir hafta, on gün zarfında yaptık mı mesele biter. (Kabul sesleri).

AHMET B. (Yozgad) – Heyeti Vekilenin intihabını bu Meclis müzakere ederken benim verdiğim lâyiha bilâ tetkik reddedildi. Heyeti Vekilenin salâhiyeti tahdit edilsin dediğim zaman kimse bunu nazarı itibare almadı. Bunu ben, sekiz ay evvel söyledim.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, (Kanunu mahsus ile tâyin edilir) fıkrasını koyacağız, (Kabul sadaları) ve arkadaşlarımızdan rica ederiz ki, Köy Kanunu müzakere edilirken kimse iltifatetmiyor, müzâkeresinden sonra itiraz ediliyor. Bu kanun hakkında da herkes mütalâatını, hatırına gelen mevaddını tesbit eder, gerek lâyiha suretinde ve gerekse suveri saire (diğer şekiller) ile yarın Heyeti Celileye takdim edebilir.

SALÂHATTİN B. (Mersin) – Ne vakit yapılacak? Siz zaman kazandırmak istiyorsunuz.

VEHBİ B. (Karesi) – Yarın teklif edebilirsiniz ve zatı âlinizden intizar ve malûmatınızdan istifade ederiz. Bu suretle tashihini ve kabulünü rica ederim. Şimdi bendeniz okuyayım siz de yazınız efendim. Başka kâğıt üzerine yazınız ki, o kâğıt almaz efendim.

MADDE 7. – Ahkâmı şeriyenin tenfizi, umum kavaninin, vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilânı gibi hukuku esasiye, Büyük Millet Meclisine aittir. Kavanin ve nizamat tanziminde muamelâtı nasa, erfak... (Evfak olsun, sadaları).

VEHBİ B. (Karesi) – Her ikisi de muvafıktır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) – Hayır... Beşincisi (erfak) ikincisi (evfak).

VEHBİ B. (Karesi) – Erfak da olur evfak da olur. Her ikisi de olur... Evfak kelimesi gelecektir. Binaenaleyh; (İhtiyacatı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile âdap ve muamelat esas ittihaz kılınır. Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti kanunu mahsus ile tâyin edilir).

YUNUS NADİ B. (İzmir) – Bu dokuzuncu maddenin sonuna konsa daha muvafık olacaktır.

SIRRI B. (İzmit) – Bu dokuzuncu maddenin zeyline ilâve edilmelidir.

YAHYA GALİP B. (Kırşehir) – Bu tamamdır efendim. Reis Bey reye koyunuz.

REİS – Zaten müzakere kâfidir. Takrir nazarı itibare alındı. Umumî müzakere açmağa lüzum görmüyorum. Madde okunuyor, reyinize arzedeceğim.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Reis Bey müzakere açılmasını kabul edersenız bir şey arzedeceğim. (Hayır sadaları). Heyeti Vekilenin intihabı teayyün etmeden evvel bu maddenin nihayetinde vazifesinden bahsediliyor. Maddei münferidenin son fıkrası: Gayenin husulüne elyevm mevcut Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülüsanı ekseriyetiyle karar verildiği takdirde ancak yeni intihabattan itibaren mer'i olacaktır.

REİS – Maddei münferidenin son fıkrasını tashih veçhile kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyeti azıme ile kabul edilmiştir. Dokuzuncu madde sekizinci madde oluyor. Dokuzuncu maddenin bir kısmını tashih ediniz. Sekizinci madde oluyor. Tashihat hakkında encümen beyanı mütalâa edecek.

MADDE 8. – Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkısam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihapkerdesi olan vekiller vasıtasiyle idare eder. Meclis icraî hususat için vekillere veçhe tâyin ve ledelhace bunları tebdil eyler.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim; Feyyaz Âli Bey bir takrir vermişti. O takriri Heyeti Celileniz nazarı dikkate aldı. Encümen de kabul etti ve Encümenin noktai nazariyle tevafuk etti ve tadilâtını ona göre yaptı "Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkısam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihapkerdesi olan vekiller vasıtasıyla idare eder. Meclis icraî hususat için vekillere veçhe tâyin ve ledelhace bunları tebdil eyler."

REİS – Sekizinci madde hakkında söz isteyen yok. Tadilname de yok. Reyi âlinize arzediyorum. (Muyafık sadaları). Sekizinci maddeyi aynen kabul edenler lütfen el kaldırsın... Sekizinci madde kabul edilmiştir. Onuncu madde dokuzuncu oluyor.

VEHBİ B. (Kayseri)[14] – Efendim, dokuzuncu madde için takrirler vardı. O takrirler, mucibince tashihat yaptık. Madde, böyle oluyor. "Büyük Millet Meclisi Heyeti asliyesi tarafından intihap olunan..."

REİS – Şimdi maddede "Heyeti umumiyesi" olacak "Heyeti asliyesi" tashih edildi.

VEHBİ B. (Devamla) – Evet "Büyük Millet Meclisi Heyeti umumiyesi tarafından intihap olunan reis bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi Reisidir. Bu sıfatla Meclis namına imza vazına ve Heyeti Vekile mukarreratını tasdika salâhiyettardır. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. An-

14 Karesi olmalı.

cak Büyük Millet Meclisi Reisi Vekiller Heyetinin de Reisi tabiisidir." (Reye sadaları). (Muvafık sesleri).

REİS – Tadilname yok. Söz alan yok. Dokuzuncu maddeyi tashih veçhile kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Efendim, Teşkilâtı Esasiye Kanununun malûmu âliniz, bundan evvelki müzakerelerimizin birisinde idari kısmına ait müstaceliyet kararını Heyeti Celileniz kabul etmişti, ahiren müstaceliyet kararının ref'i talebini havi Tunalı Hilmi Beyve rüfekası tarafından bir takrir verildi. (Gürültüler).

YAHYA GALİP B. (Kırşehir) – Müstacelen müzakere edilecek bütçe var. Milyonlarla lira sarf ediliyor. Heyeti Celilenizi haberdar ediyorum.

REİS – Efendim, müstaceliyetin ref'i hakkındaki teklifi kabul buyuranlar, el kaldırsın. Kabul edilmedi efendim.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – İzah edeceğim efendim. Bir kere takririm okunmadı. Evvelâ takririm okunsun. Orada esbabı mucibe vardır. İstirham ederim. Söz istiyorum efendim. Heyeti Celileniz...

REİS – Hilmi Beyefendi, söz vermiyorum. Kararınızdan dönüyor musunuz Beyler? (Hayır sadaları).

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Takririmin esbabı mucibesi anlaşılmayınca nasıl olur?

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Reis Bey usulü müzakere hakkında bir şey arzedeceğim: Teşkilâtı Esasiye Kanununun onuncu maddesi, dokuzuncu oluyor. Halbuki Teşkilâtı Esasiye Kanununun idari kısmına on birinci maddeden itibaren başlanıyor. Bu maddelerin rakamları üzerinde de tashihat yapmak icabeder.

REİS – Tabii.

HASAN BASRİ B. (Devamla) – Biz Abdurrahman Lâmi Efendi Hazretleriyle müştereken bir takrir verdik ve o takrirde dedik ki: "Büyük Millet Meclisince nakzedilmeyen (geçersiz kılınmayan) Kanunu Esasinin mevadı meriülicradır." Eğer bu takrir kabul edilip de kânuna onuncu madde olarak dercedilirse rakamlar üzerinde ayrıca tashihat icrasına hacet kalmıyacağı gibi Kanun-u Esasi maddelerinin de meri olduğu ayrıca tasrih edilmek itibariyle bir faide temin etmiş olacaktır. Bunu teklif ediyorum.

REİS – Takririniz şimdi okunur.

Riyaseti Celileye

İşbu maddelere muhalif olmayan Kanun-u Esasi mevad ve ahkâmı meriülicradır. İşbu maddenin kanunnâmenin son maddesi olarak kabulünü arz ve teklif eyleriz.

Ayıntab	**Karesi**
Abdurrahmân	**H. Basri**

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, zımnen ve gerek sarahaten Kanun-u Esasinin nakzedilmemiş mevaddı elyevm meriülicradır ve öyle olmadıkça memleketin temeli yok demektir. Tabii bu suretle zapta geçmesini kâfi görmezseniz maddeyi kabul eder ve tedvin edersiniz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) – Arkadaşlar, bir memleket on beş günde batmaz. Fakat bir hata ile beş dakikada, bir saniyede batar.

HASAN BASRİ B. (Karesi) –Efendim, gerek Encümeni Mahsus Mazbata Muharriri tarafından ve gerek Meclisimizin Reisi Muhteremi tarafından beyan buyurulduğu veçhile Teşkilâtı Esasiye maddeleriyle nakzedilmiyen Kanun-u Esasi ahkâmı mer'i ve bu zapta geçmiştir. Mademki Kanun-u Esasinin Meclisçe nakzedilmiyen maddeleri elyevm meridir ve bu meriyetin onuncu madde olarak bu kanuna dercinde zannederim ki zarar yok, faide vardır. Tekrarı hasen olan şeylerdendir. Binaenaleyh bendeniz bunun dercini Heyeti Umumiyeden istirham ederim. (Hiç hacet yok sadaları).

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) – Efendim, Beyefendinin teklifleri pek doğru, pek tabii! Fakat zaten Heyeti Aliyenizce kabul edilmiş bir karar vardır. Bunu bir maddei kanuniye olarak buraya dercetmeği bendeniz muvafık bulmuyorum. Çünkü bizim yapacağımız kanunlar yalnız bundan ibaret değildir. Daha birçok kanunlar yapacağız. Ancak arzu edilirse bu ayrıca bir madde halinde mahfuz ve mazbut olarak kalabilir. Yoksa buraya dercini bendeniz zait görüyorum.

YAHYA GALİP B. (Kırşehir) – Zaittir efendim.

REİS – Efendim mesele anlaşıldı, takriri nazarı mütalâaya alanlar lütfen el kaldırsınlar. Nazarı mütalâaya alınmadı.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Peki ret mi edildi?

REİS – Evet, reddedildi.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim esası reddedilmiş mânasına değildir. Yalnız bu maddenin bu kanuna ilâvesine ihtiyaç yoktur.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – Kanununa derci reddedildi.

REİS – Maddei münferidenin müzakeresine başlıyoruz:

MADDEİ MÜNFERİDE – İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'i olur. Ancak elyevm münakit Büyük Millet Meclisi 5 Eylül 1336 tarihli Nisabı Müzakere Kanununun[15] birinci maddesinde gösterildiği üzere gayesinin husulüne kadar müstemirren müçtemi bulunacağı cihetle işbu Teşkilâtı Esasiye Kanunundaki 4 ncü, 5 inci, 6 ncı maddeler, gayenin husulüne elyevm mevcut Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülüsan ekseriyetiyle karar verildiği takdirde ancak yeni intihaptan itibaren mer'iyülicra olacaktır.

---

15 Nisabı Müzakere Kanunu'nun birinci maddesi: "Büyük Millet Meclisi, hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şeraiti âtiye dairesinde müstemirren inikat eder."

REİS – Maddei münferide hakkında mütalâa var mı? (Yok ve kabul sadaları). Maddei münferideyi kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Maddei münferide kabul edildi. Kanunun bir maddesi tayyedildiğinden dolayı rakamlar arasında teselsülü tashihat (ardarda düzeltme) icra edeceğiz. (Müstaceliyetle sadaları). Efendim, evelce kanunun heyeti umumiyesi hakkında kabul buyurmadınız, yalnız müstaceliyet kararı idarî kısmına ait idi. (Hepsine sadaları). Mevaddı esasiyesi hakkında müstaceliyet kararını tasvip buyurursanız reyi âlinize arzederim. (Kabul sadaları). Heyeti umumiyesi hakkında müstaceliyet kararını kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Efendim, Heyeti umumiyesini reyi âlinize arzediyorum.

HASAN BASRİ B. (Karesi) – Reis Bey, kanun lâyihasının baş tarafında bir beyanname var. Efendim, ilk müzakereye başlandığı zaman beyannamenin de müzakere edileceği vaat edilmiş idi. Binaenaleyh, yalnız beyannamenin yazılması lâzımdır.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Müstaceliyet kararı doğru değildir.

REİS – Mustafa Bey susunuz. Encümene giden beşinci madde hakkında Encümenin mütalâasını alacağız.

MUSTAFA B. (Karahisarı Şarki) – Usulü müzakere hakkında söz isterim. Elinizdeki kanunda musarrahtır. Maddenin müzakeresine girişildikten sonra tâyini esami ile müstaceliyet kararı isteyenler...

REİS – Vehbi Bey, beşinci madde hakkında izahat verecek misiniz?

VEHBİ B. (Karesi) – İzahat vereceğim. Beşinci maddeye arkadaşlarımızdan birisi (şimdiki Meclisimizin sülüsanı ekseriyetiyle karar verilmedikçe, yani gayenin husul bulduğuna dair Meclisi hâzırın sülüsanı ekseriyetiyle karar verilmedikçe yeni intihabatın icra edilmemesine) dair bir fıkra ilâvesini teklif ediyor. Bittabi müstakil bir madde olduğundan biz buraya, yani beşinci maddeye dercini muvafık bulmadık. Bunu olsa olsa maddei münferideye ait bir fıkra addettik. Çünkü bu, Meclisin hitamı müddetini gösterecektir. Onu altıncı maddeye veyahut ancak "yeni intihabattan sonra mer'i olur" fıkrasından evvel konulmasını muvafık bulduk.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgad) – Maddei münferide kabul olunduktan sonra buna hacet kalmadı. Takririni geri alsınlar.

YAHYA GALİP B. (Kırşehir) – Canım ne olur efendim, bu dünya yıkılmadı ya? Onu da tashih ederiz.

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim, arzedebildim mi bilmem? Efendim, bu Meclisin dağılması meselesi vardır. Bu Meclisin ne vakit vazifesi hitam bulacaktır? Arkadaşlarımızdan bazıları diyor ki; gayemizin husulüne Meclis karar verecektir ve buna sülüsanı ekseriyetle karar verecektir ve bu kararı verdikten sonra yeni intihap olacaktır. Bu da beşinci maddeye girsin diyorlar, biz diyoruz ki; beşinci mad-

de gelecek Meclis içindir. Takriri okuyalım. "Nisabı Müzakere Kanununun birinci maddesi mucibince elyevm münakit bulunan Büyük Millet Meclisi gayesinin husulüne değin müstemirren müçtemi olup" bu fıkraya lüzum yok, çünkü evvelce kanunu mahsusla karar verdik. "Ancak gayesinin husulüne Büyük Millet Meclisl adedi mürettebinin sülüsanı ekseriyetiyle karar verildikten sonra yeni intihabata başlanacak ve intihap olunan azanın âzalık müddeti iki seneden ibaret olup, fakat tekrar intihap olunmak caizdir" filân. Alt tarafı (Hacet yok sadaları). Biz bu sülüsanı ekseriyet kaydını (Gürültüler). "4, 5, 6 ncı maddeleri" ibaresinden sonra koyabiliriz: O zaman madde şu suretle olur: "4, 5, 6 ncı maddeleri gayenin husulüne elyevm Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülüsanı ekseriyetiyle karar verildiği takdirde meriyülicra olacaktır." Yeni intihabattan itibaren ibaresinden sonra maddei münferideye bu ilâve edilecektir ve şekli şu olacaktır. 4, 5, 6 ncı maddeleri gayenin husulüne Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülüsanı ekseriyetiyle karar verildiği takdirde (Muğlâktır sadaları). (Hiç muğlâk değil), sülüsanı ekseriyetle karar verildiği takdirde yeni intihaptan itibaren meriyülicra olacaktır. Binaenaleyh, beşinci maddenin olduğu gibi kabulü ile bu ilâvenin de bu suretle maddei münferideye dercini rica ederim.

MADDE 5. – Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan âzanın âzalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık heyet, lâhik heyetin içtimaına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidi caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilâyetin ayrıca vekili olmayıp umûm milletin vekilidir.

REİS – Beşinci maddeyi okunduğu veçhile kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın.

ALİ RIZA Ef. (Batum) – (Yalnız) kelimesi kalksın.

RAGIP B. (Kütahya) – Reis Bey, bendenizin sözüm vardı. Maddei münferideye ilâve edilecek fıkra hakkında yine söz istiyorum.

REİS – Efendim, maddei münferide kabul edildi. Fakat bu teklif beşinci maddeye ait olmak üzere ilâve suretiyle olduğu için yeniden müzakeresi mümkünüllcrâdır. Onun için söz Ragıp Beyin, Heyeti Celilenize şunu da arzedeyim ki, sözler yalnız ilâve edilecek fıkraya mahsustur.

RAGIP B. (Kütahya) – Biran için bir vazifei tarihiye başında bulunduğumuzu göz önüne getirirsek maddei münferideye ilâve edilecek bu fıkranın ne kadar netayici vahime tevlit edeceği (vahim sonuçlar doğuracağı) ve şu ânı tarihimizi ne dereceye kadar makûs bir şekle ifrağ edeceği gözümüze çarpmış olur. (Kabul olunan maddeye dair söyliyeceksen sadaları). Kabul olunan maddeye dair değil, ilâve olunacak fıkraya dair söylüyorum. Sözümü kesmeyiniz rica ederim. Diyorsunuz ki: Büyük Millet Meclisinin adetlerinin yani 365 azasının sülüsanı 220'si Mecli-

sin vazifesi hitam bulduğuna karar vermedikçe Meclis feshol unmıyacaktır. Yani Meclis kendisinin feshine kendisi karar vermedikçe feshedilmeyecektir. Bundan tamamı tamamına çıkan mâna, biz Büyük Millet Meclisi azaları tabemahşer (mahşere kadar) burada kalacağız demektir. (Gürültüler). İspat edeceğim. (Gürültüler, patırtılar). İspat edeceğim. Bakınız efendiler, bir kere bu Meclisin adedi mürettebi hiçbir vakit burada içtima edemez. Adedi mürettebinin içtimaına imkân yoktur. Saniyen hiçbir vakit, dünyanın hiçbir tarafında vâki olmuş değildir ki, bir Meclisin sülüsanı ekseriyeti kendi kendisinin feshine karar vermiş olsun. Bunun imkânı olmadığı için... (Gürültüler). Ben vazifei tarihiyemi yapıyorum. Bunun imkânı olmadığı için bir inkılâbı müstelzim olacaktır. Biz vazifei tarihiyemiz hitam bulduğu bir dakikadan itibaren şanımızla, şerefimizle memlekete ettiğimiz hidemat ile gönlümüz iftiharla dolu olduğu halde işin başından kolaylıkla çekilmek yollarını aramaklığımız lâzımgelirken kendimizi böyle demir kazıklarla çakmamız her halde vazifei tarihiyemize şimdiden isyan demektir. (Gürültüler, patırtılar, alkışlar).

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) – Asıl ehemmiyetli mesele Meclisin feshini kendine vermeli. Bilir misiniz Mitat Paşa kendi ipini kendi çekmiştir. Binaenaleyh şimdiye kadar Meclisin feshini Padişaha verdiniz, bu millet berbat ve mülevves (düzensiz) oldu. Binaenaleyh Meclisin bu teklifi karşısında emin olunuz ki bu millet ihya olacaktır. (Bravo sadaları).

VEHBİ Ef. (Konya) – Efendim ben Ragıb Beyden bir şey soracağım. Meclis kendisinin feshine sülüsanı ekseriyetle karar vermezse bu meclisi acaba kim feshedecek? Gökten melekler mi gelecek? Bunu sorarım bir; ikincisi, biliyorlar ki Meclis vazifesini bitirdiği dakikadan itibaren çekilip gitmeli. Acaba gitmiyecek olursa ben vazifemi bitirdim der mi? Sülüsanı ekseriyeti kabul etmiyen Meclis vazifesini bitirdiğini ne ile tâyin eder? Sülüsanı ekseriyet olsun, vazifesini bitirdiğinde kendisi çekilip gitmek olsun, bunun ikisi bir manayadır efendiler. Bu Meclis kendi göbeğini kendisi kesecektir. (Bravo sadaları). Başka kesecek yoktur. İnşaallah gayeye yakında vasıl oluruz. Yakında dağılır gideriz. Gayeye vâsıl olduk demek de bu Meclisin elindedir, sülüsanı ekseriyetle feshi de kendi elindedir. Onu başka feshedecek yoktur. Binaenaleyh Ragıb Beyin bu ifadesi beyhudedir varit değildir. (Alkışlar).

RAGIB B. (Kütahya) – Çok rica ederim efendiler; yapılan işlerin kabiliyeti tatbikiyesini düşünelim. 365 azanın sülüsanı ekseriyeti... (Gürültüler, patırtılar). İstediğiniz kadar takırdatırsınız. Zaten tarihe karşı isyanınız şu takırdılarla ayyuka kadar çıkacaktır. Fakat söylüyorum, adedlerinin sülüsanı başkadır, âzayi mevcudenin ekseriyeti yine başkadır. (Gürültüler).

VEHBİ B. (Karesi) – Efendim bu; bu kadar gürültüye değmez zannederim. İn-

şaallah gayemiz husul bulsun da ondan sonra burada karar vermiyecek mebusun alnını karışlarım (Bravo sadaları, alkışlar).

SIRRI B. (İzmit) – En kat'î, en mantıki sözü Hocafendi buyurdular. Biz kendi işimizi kendimiz bitireceğiz. Aharın buna müdahale etmesi hikmeti vücudumuzu ihlâl eder. Binaenaleyh bu bapta rey vermek müstakillen bize aittir. Bu böyle anlaşıldıktan sonra Meclisi tabemahşer hali inikadda mı bulunacak buyurdular. Hayır (tabemahşer değil, fakat Meclise bir müddet tâyin etmek mecburiyeti de bize ait değildir. Tarihten istifade edeceğiz.

İngiltere'de on beş sene devam etmiş Uzun Parlâmento[16] namiyle devri medit (uzun dönem) inikat etmiş meclisler vardır. Keza İsviçre'de yedi sene gibi uzun müddet devam etmiş meclisler olmuştur. Binaenaleyh Meclisin bir sene, iki sene, üç sene hali inikatta bulunması tarihin vazettiği kavaide muhalif ve mugayir olamaz.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) – On beş sene devam eden meclisin neticesi ne olmuş? Onu söyleyiniz.

SIRRI B. (İzmit) – Onu da siz tetkik buyurunuz. Binaenaleyh biz buraya milletin iradesiyle geldik ve milletin iradesini temsil ediyoruz. Binaenaleyh milletin idaresi demek olan bizim ârayi umumiyemiz yine meseleye hitam verecektir. (Müzakere kâfi, reye koyunuz sadaları).

SALİH Ef. (Erzurum) – Meclisin devamını zaman tâyin eder. Bir sene de devam eder, on beş sene de devam eder, üç sene de devam eder. Yalnız biz burada kendimize ait bir şekil düşüneceğiz. Hocaefendi diyor ki: acaba hangi heyet, hangi arkadaş diyecektir ki vazifemiz hitam bulmuştur. Gidelim. Efendiler burada 100 lira ile durmak bir fedakârlıktır.

VEHBİ Ef. (Konya) – Muradımı yanlış anlama. Vazife bittikten sonra burada duracak hiç kimse yoktur, yanlış anlamayınız.

SALİH Ef. (Devamla) – Burada yüz lira ile durmak büyük bir fedakârlıktır. (Müzakere kâfi sadaları).

REİS – Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Efendim maddeye ilâve edilecek fıkra –ki okundu– reyinize arzediyorum. Münakaşa sülüsanı ekseriyet, ekseriyeti mutlaka mevzuu üzerine idi. Fakat elimde bir tadilname olmadığı için ilâve edilen fıkrayı reyinize arzediyorum. Mazbata muharririnin okuduğu veçhile maddei münferideye ilâve edilecek fıkrayı kabul eden-

16 Uzun süre sonra vergi toplama gereksinimi nedeniyle Kral I. Charles'ın 1640'ta toplamak zorunda kaldığı ve dağılmadan tam 13 yıl boyunca işbaşında kalan parlamentodur. Bu zaman zarfında İngiliz tarihinde dönüm noktası olacak gelişmeler, çalkantılar yaşanmıştır. Söz konusu çalkantılı dönem, 1660'ta sona ermiştir.

ler lütfen el kaldırsın, kabul etmiyenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edildi. Kanunun heyeti umumiyesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kanunun heyeti umumiyesi kabul edildi. (Tâyini esami ile sesleri). Kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın, o halde kabul edildi. (Alkışlar).

II. Abdülhamid (Devri Hamidi) 12, 75, 76, 140, 144
II. Mahmut 12

Abdullah Azmi Efendi 37
Abdülgafur Efendi 264, 268, 269, 287, 297, 319, 361
Abidin Bey (Dr.) 72, 103, 104, 107, 111, 113, 120, 128, 129, 162, 170, 207, 235, 242, 249, 250, 259, 290, 294, 295, 302, 317, 329, 338, 347, 365
Ahmet Ağaoğlu 42, 43, 54
Ahmet Remzi Bey 38
Ali Fuat Paşa 105
Ali Rıza Bey 120
Ali Rıza Efendi 134, 135, 156, 225, 231, 232, 261, 262, 318, 319, 396, 399, 401, 402, 406-408, 415, 416, 425
Ali Şükrü Bey 20, 63-67, 73
Arı İnan 39, 54
Ata Bey 244, 260, 291, 354, 379, 394
Atıf Efendi 162, 177, 178

Bahri Savcı 15, 53
Besim Atalay Bey 109, 113, 120, 166
Burak Çelik 9, 18, 19
Bülent Daver 32, 54
Bülent Nuri Esen 14, 15, 54
Bülent Tanör 15, 16, 18, 19, 20, 30, 31, 34, 55

Can Dündar 41, 43
Celal Bey 199
Celal Nuri Bey 38
Celaleddin Arif Bey 24, 25, 28, 322, 417
Cem Eroğul 10, 17, 24, 28, 54
Cemil Bey 170, 185

Doğu Perinçek 39

Emin Bey 73, 170, 221, 226, 260, 284, 312, 314
Emir Paşa 111, 118, 192, 391, 418, 419
Ergun Özbudun 9, 16, 17, 30, 31, 44, 54
Esat Efendi 130, 131
Ethem Bey 132
Eyüp Sabri Bey 317

Faik Bey 120, 143, 188

Faik Reşit Unat 25, 26, 55
Ferit Bey 63, 66, 67, 69, 70, 72, 73, 144, 146, 154, 174, 183, 314
Feyyaz Ali Bey 59, 119, 132, 151, 186, 202, 215, 244, 249, 283, 284, 307, 322, 379, 394, 419, 421
Feyzi Efendi 67, 95, 96, 113, 116, 156, 158, 160, 170, 172, 173, 208, 209, 213, 328, 329, 330, 331, 333, 337, 338, 339, 341, 345, 351-353, 363, 364, 375
Fuat Bey 377

Gabriel Hanotaux 380

Hacı Ahmet Hamdi Bey 166, 167, 216, 217, 228, 401
Hacı Şükrü Bey 101, 109, 111, 113, 114, 146, 170, 257
Hacim Muhittin Bey 69, 72
Hakkı Behiç Bey 199
Halil İbrahim Bey 120, 170, 400, 416
Hamdi Bey 120, 138, 189, 193, 302
Hamdi Namık Bey 72, 120, 128, 129, 132-134, 136, 156, 170-172, 176, 178, 179, 181, 182, 184, 186, 187, 188, 215, 216, 225, 231, 236, 248, 281, 296, 297, 305, 343, 344
Hamdullah Suphi Bey 65, 71, 72
Hasan Basri Bey 65, 71, 72
Hasan Fehmi Bey 72, 74, 94, 103, 119, 132, 151, 202, 215, 236, 260, 277, 284, 354, 394, 419
Hasan Hayri Bey 49, 50, 202, 203, 204
Hasan Rıza Soyak 41-43, 55
Hasan Sıddık Bey 170, 184, 308, 320
Haydar Bey 74, 93, 94, 103, 170, 189
Hulusi Bey 91, 107, 112, 113, 117
Hulusi Efendi 235, 237, 404, 407-409, 415, 417, 418, 419
Hüseyin Bey 256
Hüseyin Hilmi Paşa 357
Hüseyin Hüsnü Bey 184, 218, 320
Hüseyin Hüsnü Efendi 120, 311, 345
Hüsrev Bey 118, 165, 176, 177, 179, 187, 226, 319, 368, 373, 375, 383, 391-393, 403
Hüseyin Avni Bey 328, 329, 331-333, 336, 337, 346, 356, 358-360, 366, 367, 372, 373, 382, 383, 386, 392, 394-396, 400-404, 407-409, 411, 413, 414, 417, 418

İbni Haldun 380
İhsan Bey 120, 170
İlhan Arsel 14, 34, 53
İsmail Arar 39, 53
İsmail Suphi Bey 46, 47, 48, 72, 74, 87, 90, 91, 94, 97, 114, 120, 157, 166, 176
İsmet Paşa 42, 199
İzzet Paşa 195, 198, 199, 406

Kadri Bey 83
Kazım Hüsnü Bey 334, 344
Kazım Karabekir 22, 27, 42, 54, 236
Kemal Gözler 18, 19, 54
Kılınç Ali Bey 199

Leon Dugit (Dögi) 380
Lütfi Bey 63, 66, 72

Mahmut Celal Bey 177
Mahmut Esat Bey 98, 101 102, 107, 111, 135, 379-381, 383, 384
Mahmut Soydan 39
Mazhar Müfit Bey 289, 290, 377
Mehmet Süreyya Bey 90, 213
Mehmet Şükrü Bey 74, 75, 92, 93, 104, 105, 107, 112, 114, 149, 172, 178, 209, 286, 287, 305, 309, 310, 315, 325, 328, 332, 334, 349, 364, 374, 396, 406, 423, 427
Mesut Bey 21, 120, 131, 176, 186, 193, 202, 203, 205, 206, 207, 211, 212, 215, 219, 220-222, 237, 256, 257, 280, 285, 288, 302, 317, 327, 334, 335, 392, 401, 406, 417, 419
Mete Tunçay 21, 23, 55
Montesquie (Monteskiyö) 296, 380
Muhittin Baha Bey 59, 120
Muhtar Fikri Bey 217
Murat Bey 382

Musa Kazım Efendi 233, 234, 260, 261, 288, 330, 331
Mustafa Bey 103, 109, 120, 123, 133, 170, 177, 179, 227, 228, 234, 235, 249, 252-254, 257, 260, 374, 389, 390, 402, 403, 417, 424
Mustafa Erdoğan 18, 54
Mustafa Kemal Bey 220, 262, 264, 265, 266, 270-272, 286, 292, 342
Mustafa Kemal Paşa 16, 17, 23-26, 28, 29, 31-35, 37-44, 47, 48, 53-55, 59, 194, 196-198, 200, 201, 240, 405, 409, 414, 417, 418, 420, 423
Mustafa Lütfi Bey 123, 206, 207, 279, 348, 362, 392, 399
Mustafa Sabri Efendi 108, 268, 311, 316, 324, 397, 410
Mustafa Vasfi Bey 130
Mümtaz Soysal 14, 32-34, 55

Nafiz Bey 98, 104, 178, 238-243, 279, 347, 348, 417
Napolyon 412
Necip Bey (Ertuğrul) 323, 332, 335, 351
Necip Bey (Mardin) 187
Niyazi Berkes 28, 29, 31
Nuri Bey 279, 370, 376
Nusret Efendi 148, 219, 316, 318

Operatör Emin Bey 260, 314, 318, 339, 341
Osman Fevzi Efendi 268, 416

Ömer Lütfi Bey 168, 170, 233, 257-259, 303, 305, 306, 318, 319
Ömür Sezgin 22, 24, 46

Prens Sabahattin 17

Ragıp Bey 215, 277, 287, 317, 425
Rasim Bey 103, 119, 151, 229
Refet Bey 70-72, 300
Refik Şevket Bey 66, 72
Resul Bey 259, 260
Rıdvan Akın 44
Rıfat Bey 206, 317, 320, 324, 334, 338, 344, 378, 416
Rıza Nur 20
Rıza Nur Bey 215

Rousseau (Janjak Ruso) 50

Sabiha Sertel 43
Salih Efendi 102, 111, 159, 161, 167, 170, 175, 201, 241, 249, 345, 365, 372, 395, 427
Salih Paşa 195, 199
Sıddık Bey 170
Suat Bey (Dr.) 158, 275, 305, 307, 315, 333, 334, 358, 361, 362, 368, 377
Süleyman Sırrı Bey 94, 120, 121, 123, 127, 131, 133, 146, 158, 167, 170, 173-175, 178, 187, 192, 205, 206, 208, 210, 213, 218, 225, 226, 228, 235-237, 251-253, 256-258, 260, 261, 269, 270, 277, 281, 282, 286, 288, 294, 295, 307, 311, 317, 320, 323, 330, 357, 361, 377, 389, 396, 421, 424

Şevket Süreyya Aydemir 31
Şevki Bey 74
Şeyh Servet Efendi 93, 108, 120, 170

Taha Parla 17
Tahsin Bey 72, 265, 269, 271, 285, 287, 288, 302, 342, 344, 357
Tarık Zafer Tunaya 13, 25, 27, 30, 32, 33
Tevfik Bey 253, 256, 416
Tevfik Rüştü Bey 69
Troçki 51, 113
Tunalı Hilmi Bey 50, 51, 69, 94, 101, 104, 105, 113, 116, 119, 129, 179, 218, 223, 229, 242, 248, 250, 269, 275, 284-287, 305, 306, 313, 315, 317, 328, 336, 338, 339, 341, 353, 361, 368, 369, 376, 389, 390, 393, 422

Vehbi Bey 49, 51, 59, 67, 83, 90, 98, 118, 120, 148, 150, 151, 154, 155, 159, 170, 172-175, 177, 181-184, 186-190, 200, 211-213, 216-218, 223-229, 235, 237-241, 243-245, 248, 252-254, 257, 259, 262, 264, 266, 268-271, 274-282, 284, 287-289, 301, 305-309, 314, 316, 319, 322, 324-327, 330-336, 340, 342-345, 347, 348, 351, 352, 355, 357-360, 362-367, 373, 374, 376, 378, 379, 384, 390-392, 395-398, 400, 401, 403, 406, 408, 409, 413, 416-421, 423, 424, 426, 427
Victor d'Hondt 99
Yahya Galip Bey 120, 128, 386, 387, 391, 408
Yavuz Abadan 15
Yıldızhan Yayla 17, 27, 35, 37
Yunus Nadi 42, 43, 46, 87, 90, 127, 128, 142, 143, 145, 146, 147, 171
Yusuf Akçura 42
Yusuf Ziya Bey (Bitlis) 184
Yusuf Ziya Bey (Mersin)217

Zekai Bey 72, 80, 249, 250, 254, 257, 258, 272, 274, 297, 299, 302, 305, 313, 314, 319, 320, 341-343, 348-353, 371, 372
Ziya Gökalp 42, 43

"Ne kadar daire küçülürse o kadar büyük salâhiyet veriniz, korkmayınız. Bahusus bu millet; kardaşlarım bu millet Türklük itibariyle asırlardanberi minelevvel demokratlıktan ruhunu almış ve islâmiyetin inzimamiyle bütün diğer anasırı muhtelife (çeşitli unsurlar) etrafına toplanarak bu dünyada demokratlığı, müsavatı (eşitliği) tesis etmiş bir millettir. Bundan hiç korkmayınız. Yalnız kardaşlarım asırlardanberi bu milletin hukuku şahsiyesi, hukuku milliyesi, hukuku umumiyesi istibdadın, kahrın altında zebun oldu, inledi, bitti. Arkadaşlar; bunun hukuki dairesi büyüdükçe emin olunuz kendi tarafından idare edilemez..."

Tunalı Hilmi Bey

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, üstlendiği "kuruculuk" misyonu çerçevesinde giriştiği anayasa yapım süreci, elinizdeki kitapla, zengin ve ilham verici bir deneyim olarak önümüze seriliyor. Bu deneyimin ürünü olarak ortaya çıkan 1921 Anayasası, tekçi olmayan, çoğulcu bir "halkçılık" ilkesine yaslanmasıyla bilhassa dikkat çekicidir. Bu halkçılık ilkesinin ve halk egemenliği anlayışının bir icabı olarak, ademimerkeziyete ve yerel özerkliğe tanınan rol de aynı derecede önemli. Mustafa Kemal'in 1923'te kaleme aldığı anayasa taslağında da yer verilen bu ademimerkeziyetçilik, 1924 Anayasası'nda devre dışı kalacaktır.

Murat Sevinç ve Dinçer Demirkent'in etraflı bir yorum ve analizle sundukları 1921 Anayasası deneyimi, sadece ürünü olan belgeyle değil, asıl, müzakereleriyle dikkate değer. Bu müzakereler, anayasa ilkeleri ve kavramları hakkında, canlı ve zengin bir tartışma ortamını ortaya koyuyor. Aslında bütün temel politik meseleler hakkında - ve hâlâ canlılığını koruyan bir tartışma...

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-2143-0